TERCÜME-İ HİYEL

Mekanik Tercümesi

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 38

Bilim ve Felsefe Serisi : 17
Teknoloji ve Uygulamalı
Bilimler Dizisi : 3

Kitabın Adı : TERCÜME-İ HİYEL [TERCÜME-İ EL-CÂMİ‘ BEYNE’L-İLM VE’L-A‘MELİ’N-NÂFİ‘ FÎ SINÂ‘AT’İL-HİYEL]
Mekanik Tercümesi

Müellifi : Ebu’l-‘İzz el-Cezerî (ö. 13. Yüzyıl)

Mütercimi : Anonim (Sultan III. Murad Dönemi, 16. Yüzyıl)

Özgün Dili : Osmanlı Türkçesi

Hazırlayanlar : İhsan Fazlıoğlu
İstanbul Medeniyet Ünv. Edebiyat Fak.
Felsefe Bölümü, Öğretim Üyesi, Prof. Dr.

Mustafa Koç
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Prof. Dr.

Arşiv Kayıt : Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Emiri Müteferrik, No. 227

Kitap Tasarım : Abdusselam Ferşatoğlu

Yapım : Fotografika Ltd. Şti.

Baskı : Bilnet Matbaacılık ve Ambalaj San. A.Ş.
Dudullu OSB 1. Cadde No. 16 Ümraniye / İstanbul
Tel: 444 44 03 www.bilnet.net.tr / Sertifika No. 31345

Baskı Yeri ve Yılı : İstanbul 2014

Baskı Miktarı : 1. Baskı, 2000 adet

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Library of Congress A CIP Catalog Record

Ebu’l-‘İzz el-Cezerî
Mekanik Tercümesi, *Tercüme-i Hiyel*

1. Mekanik, 2. Teknik, 3. Cezerî, 4. Fizik, 5. III. Murad, 6. Anonim

ISBN: 978-975-17-3740-3

Copyright © Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. Her hakkı mahfuzdur.
Bütün yayın hakları *Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı*’na aittir. Başkanlığın izni olmaksızın tümüyle veya kısmen, hiçbir yolla ve hiçbir ortamda yayınlanamaz ve çoğaltılamaz.

T. C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
Süleymaniye Mah. Kanuni Medresesi Sok. No: 5 34116 Fatih / İstanbul
Tel. : +90 (212) 511 36 37
Faks : +90 (212) 511 37 00
info@yek.gov.tr
www.yek.gov.tr

TERCÜME-İ HİYEL

MEKANİK TERCÜMESİ

(İNCELEME - ÇEVİRİ YAZI - TIPKIBASIM)

MÜELLİF: EBU'L-'İZZ EL-CEZERÎ (Ö. 13. YY)

MÜTERCİM: ANONİM (SULTAN III. MURAD DÖNEMİ, 16. YY)

HAZIRLAYANLAR

İHSAN FAZLIOĞLU
TARİHİ VE TEKNİK DEĞERLENDİRME

MUSTAFA KOÇ
ÇEVİRİ YAZI VE DİL İNCELEMESİ

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

TAKDİM

İnsanlık tarihi, akıl ve düşünce sahibi bir varlık olan insanın kurduğu medeniyetleri, medeniyetler arasındaki ilişkileri anlatır. İnsan, zihnî faaliyetlerde bulunma kabiliyetiyle bilim sanat ve kültür değerleri üretir, ürettiği kültür ve düşünce ile de tarihin akışına yön verir.

Medeniyetler, kültürler, dinler, ideolojiler, etnik ve mezhebî anlayışlar arasındaki ilişkiler kimi zaman çatışma ve ayrışmalara, kimi zaman da uzlaşma ve iş birliklerine zemin hazırlamıştır.

İnsanların, toplumların ve devletlerin gücü, ürettikleri kültür ve medeniyet değerlerinin varlığıyla ölçülmüştür. İnsanoğlu olarak daha aydınlık bir gelecek inşâ edebilmemiz, insanlığın ortak değeri, ortak mirası ve ortak kazanımı olan kültür ve medeniyet değerlerini geliştirebilmemizle mümkündür.

Bizler, Selçuklu'dan Osmanlı'ya ve Cumhuriyet'e kadar büyük devletler kuran bir milletiz. Bu büyük devlet geleneğinin arkasında büyük bir medeniyet ve kültür tasavvuru yatmaktadır.

İlk insandan günümüze kadar gök kubbe altında gelişen her değer, hakikatin farklı bir tezahürü olarak bizim için muteber olmuştur. İslam ve Türk tarihinden süzülüp gelen kültürel birikim bizim için büyük bir zenginlik kaynağıdır. Bilgiye, hikmete, irfana dayanan medeniyet değerlerimiz tarih boyunca sevgiyi, hoşgörüyü, adaleti, kardeşlik ve dayanışmayı ön planda tutmuştur.

Gelecek nesillere karşı en büyük sorumluluğumuz, insan ve âlem tasavvurumuzun temel bileşenlerini oluşturan bu eşsiz mirasın etkin bir şekilde aktarılmasını sağlamaktır. Bugünkü ve yarınki nesillerimizin gelişimi, geçmişimizden devraldığımız büyük kültür ve medeniyet mirasının daha iyi idrak edilmesine ve sahiplenilmesine bağlıdır.

Felsefeden tababete, astronomiden matematiğe kadar her alanda, Medine'de, Kahire'de, Şam'da, Bağdat'ta, Buhara'da, Semerkant'ta, Horasan'da, Konya'da, Bursa'da, İstanbul'da ve coğrafyamızın her köşesinde üretilen değerler, bugün tüm insanlığın ortak mirası hâline gelmiştir. Bu büyük emanete sahip çıkmak, bu büyük hazineyi gelecek nesillere aktarmak öncelikli sorumluluğumuzdur.

Yirmi birinci yüzyıl dünyasına sunabileceğimiz yeni bir medeniyet projesinin dokusunu örecek değerleri üretebilmemiz, ancak sahip olduğumuz bu hazinelerin ve zengin birikimin işlenmesiyle mümkündür. Bu miras bize, tarihteki en büyük ilim ve düşünce insanlarının geniş bir yelpazede ürettikleri eserleri sunuyor. Çok çeşitli alanlarda ve disiplinlerde medeniyetimizin en zengin ve benzersiz metinlerini ihtiva eden bu eserlerin korunması, tercüme ya da tıpkıbasım yoluyla işlenmesi ve etkin bir şekilde yeniden inşâ edilmesi, Büyük Türkiye Vizyonumuzun önemli bir parçasıdır. Bu doğrultuda yapılacak çalışmalar, hiç şüphesiz tarihe, ecdadımıza, gelecek nesillere ve insanlığa sunacağımız eserleri üretmeye yönelik fikrî çabaların hasılası olacaktır. Her alanda olduğu gibi bilim, düşünce, kültür ve sanat alanlarında da eser ve iş üretmek idealiyle yeniden ele alınmaya, ilgi görmeye, kaynak olmaya başlayan bu hazinelerin ülkemize ve tüm insanlığa hayırlar getirmesini temenni ederim. Aziz milletimiz, bu kutsal emaneti yücelterek muhafaza etmeyi sürdürecektir.

Recep Tayyip Erdoğan
T. C.
Cumhurbaşkanı

İÇİNDEKİLER

TAKDİM IV

ŞEKİLLER TABLOSU XVII

GİRİŞ XXI

- Nüsha Hakkında Teknik Açıklamalar XXI
- İlm-i Hiyel Nedir? XXIII
- Cezerī'den Önce İlm-i Hiyel XXVI
- Cezerī ve İlm-i Hiyel XXVII
- Cezerī'den Sonra İlm-i Hiyel XXIX
- Kaynaklar XXX
- Eserin Diline Dair XXXII
- Tercümedeki Eksiklikler XXXV
- Kelimeler XXXVI
- Tercüme Metinde Satır Altında Karşılığı Verilen Kelimeler XXXVIII
- Yönteme İlişkin Kısa Bir Açıklama XLIII

TERCÜME-İ EL-CÂMİ' BEYNE'L-'İLM VE'L-'AMELİ'N-NÂFİ' FÎ SINÂ'AT'İL-HİYEL

NEVᶜ-İ EVVEL
Binkāmlar Yaᶜnī Şol Ṣuverdür ve Eşkāl Beyānındadur ki Anlaruñla Sāᶜāt-i Müsteviyye ve Sāᶜāt-i Zamāniyyeden Māḍī Olanlar Maᶜlūm Olur 12

- NEVᶜ-İ EVVELDEN ŞEKL-İ EVVEL
  Şol Binkāmdur ki Ṣuyla ᶜAmel Olunup Anuñla Sāᶜāt-i Zamāniyye Maᶜlūm Olur 12
    - Faṣl-ı Evvel Binkām-ı Mezbūruñ Ẓāhiri ve Maᶜnāsını Beyān İder 14
    - Faṣl-ı S̱ānī Aᶜmāl-i Mezbūre İçün Lāzım Olan H̱ızāne-i Ābuñ ve Sāyir Ālātuñ Keyfiyyetini Beyān İder 20
    - Faṣl-ı S̱ālis̱ Maẖrec-i Mā İçün ᶜAmel-i Düstūruñ Keyfiyyeti Beyānındadur 28
    - Faṣl-ı Rābiᶜ Eşẖāṣ-ı Meẕkūrenüñ Keyfiyyet-i ᶜAmelini Beyān İder 38

Faṣl-ı Ḫāmis Eşḫāṣ-ı Meẕkūrenüñ Ellerinüñ Muḥarriklerini ve Keyfiyyet-i Ḥarekātını ve Bevvāḳlaruñ Keyfiyyet-i Ṣavtını Beyān İder 40

NEVᶜ-İ EVVELDEN ŞEKL-İ S̱ĀLİS

Finkān-ı Zevraḳdur, Yaᶜnī Bir Zevraḳ-Şekldür ki Anuñla Sāᶜat-i Müsteviyyeden Māḍī Olanlar Maᶜlūm Olur 52

Faṣl-ı Evvel Finkān-ı Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder 52

Faṣl-ı S̱ānī Zevraḳuñ ve Mikebbenüñ ve S̱uᶜbānuñ ve Ḳaṣruñ ve Ḳubbenüñ Keyfiyyet-i Aᶜmāli Beyānındadur 56

Faṣl-ı S̱ālis̱ Bāṭın-ı Ḥavḍda Vaḍᶜ Olunan Ṭarcehār ve Ṭarcehāruñ Dāḫilinde Vaḍᶜ Olunan Kürenüñ ve Bunlara Müteᶜalliḳ Ālātuñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur 62

Faṣl-ı Rābiᶜ Şaḫṣ-ı Kātibüñ ᶜAmelinüñ Keyfiyyeti ve Aña Müteᶜalliḳ Olan Aḥvāli Beyān İder 72

Faṣl-ı Ḫāmis Bāzuñ Keyfiyyet-i ᶜAmelin ve Benādıḳuñ Mekānını Beyān İder 76

Faṣl-ı Sādis Ṭarcehārdan Benādıḳa Mürtefiᶜ Olan Silsileyi ve Ṭarcehāruñ S̱aḳbında Vaḍᶜ Olunan Bir Cizᶜayı ve Finkān-ı Mezbūruñ Sāyir Mühimmātını ve Keyfiyyet-i Ḫidmetini Beyān İder 82

NEVᶜ-İ EVVELDEN ŞEKL-İ RĀBİᶜ

Finkān-ı Fīldür ki Anuñla Sāᶜat-i Müsteviyye Maᶜlūm Olur 86

Evvelki Faṣl Finkān-ı Mezbūruñ Ẓāhirin Beyān İder 86

İkinci Faṣl Finkān-ı Mezbūrdan Ṣādır Olan Aᶜmāli Beyān İder 88

Üçinci Faṣl Fīlüñ ve Serīrüñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur 92

Dördinci Faṣl Bāṭın-ı Fīlde Vaḍᶜ Olunan Ālātı Beyān İder 94

Beşinci Faṣl Serīr Üstinde 96

Altıncı Faṣl Feyyālüñ Keyfiyyet-i ᶜAmelin ve Feyyālüñ Ellerinüñ Muḥarrikin Beyān İder 102

Yedinci Faṣl Serīr Üstinde Vaḍᶜ Olunan Esāṭīnüñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur 108

Sekizinci Faṣl Ḳaṣruñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur 108

Ṭoḳuzıncı Faṣl Ṣol Mīzābuñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur 112

Onuncı Faṣl Benādıḳ Düşecek Ḥavḍı Beyān İder 116

On Birinci Faṣl Nıṣfı Aḳ ve Nıṣfı Ḳara Olan Ḥalḳanuñ Keyfiyyet-i ᶜAmelin ve Ol Ḥalḳanuñ Muḥarrikini ve Ḳubbe Üstindeki Ḳavsüñ Ḥareketini Beyān İder 124

On İkinci Faṣl Revşenüñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Ve Revşende Cālis Olan Şaḫṣuñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur 132

On Üçinci Faṣl Mihver-i Vāḥid Üstinde Vaḍᶜ Olunan İki Ṯuᶜbānuñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur 138

On Dördinci Faṣl Şol Ālet-i Ṣafīrüñ ᶜAmeli Beyānındadur ki İstimāᶜ İdenler Ḳubbe Üstinde Vaḍᶜ Olunan Ṭāyirüñ Ṣavtı Zann İderler 142

On Beşinci Faṣl Fīlüñ Omuzında Vaḍᶜ Olunan Ḳadeḥüñ Keyfiyyet ve Baṭnında Muᶜallaḳ Olan Merānuñ ᶜAmeli Beyānındadur ve Binkām-ı Mezbūruñ Keyfiyyet-i Tertībi Daḫı Bu Faṣlda Mübeyyendür 146

NEVᶜ-İ EVVELDEN ŞEKL-İ ḪĀMİS

Binkām-ı Kāsdur ki Anuñla Sāᶜāt-i Müsteviyyenüñ Geçdügi ve Eczāsınuñ Geçdügi Maᶜlūm Olur 152

Faṣl-ı Evvel Binkām-ı Mezbūruñ Ṣūretin ve Maᶜnāsın Beyān İder 152

Faṣl-ı S̱ānī Ġıṭā-i Mezbūruñ Keyfiyyet-i ᶜAmelini ve Kātib-i Mez̠kūruñ Muḥarrikini Beyān İder 158

Faṣl-ı S̱ālis̱ Şaḫṣ-ı Kātibüñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur 162

NEVᶜ-İ EVVELDEN ŞEKL-İ SĀDİS

Ṭāvūslar Binkāmıdur ki Anuñla Sāᶜāt-i Müsteviyyeden Māḍī Olanlar Maᶜlūm Olur 168

Faṣl-ı Evvel Binkām-ı Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder 168

Faṣl-ı S̱ānī Binkām-ı Mezbūr İçün Ālet-i Mā ᶜAmelinüñ Keyfiyyeti Beyānındadur 172

Faṣl-ı S̱ālis̱ Erkek Ṭāvusuñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur 176

Faṣl-ı Rābiᶜ İkinci Miḥrābda Vaḍᶜ Olunan Ṭāvuslaruñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur 184

Faṣl-ı Ḫāmis Dişi Ṭāvusuñ Keyfiyyet-i ᶜAmelini Beyān İder 188

Faṣl-ı Sādis Cāmlar Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur 192

NEVᶜ-İ EVVELDEN ŞEKL-İ SĀBİᶜ

Binkām-ı Seyyāfdur Yaᶜnī Bir Ṣūretdür ki Altında Ḳılıç Ṭutup Sāᶜāt-i Müsteviyyeden Māḍī Olanları Bildürür 206

Faṣl-ı Evvel Binkām-ı Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder 206

Faṣl-ı S̱ānī Benādıḳ Vaḍᶜ Olacaḳ Mīzābuñ Keyfiyyet-i ᶜAmelini Beyān İder 214

Faṣl-ı S̱ālis̱ Ġulām-ı Mezbūruñ Cülūsı İçün Vaḍᶜ 216

NEVᶜ-İ EVVELDEN SEKİZİNCİ ŞEKL
Binkām-ı Kātibdür ki Anuñla Sāᶜāt-i Müsteviyyeden Māḍī Olan Maᶜlūm Olur 226

Faṣl-ı Evvel Binkām-ı Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder 226

Faṣl-ı S̱ānī Ġılāfuñ ve Mevḍiᶜ-i Benādıḳuñ ᶜAmeli Beyānındadur 228

Faṣl-ı S̱ālis̱ Serīr Üstinde Mevḍūᶜ Olan Kātibüñ ᶜAmelini Beyān İder 234

NEVᶜ-İ EVVELDEN ṬOḲUZINCI ŞEKL
Binkām-ı Ḳırddur ki Anuñla Sāᶜāt-i Müsteviyyeden Māḍī Olan Maᶜlūm Olur 240

Faṣl-ı Evvel Binkām-ı Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder 242

Faṣl-ı S̱ānī Ḳarrādla Ḳırduñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur 244

NEVᶜ-İ EVVELDEN ONINCI ŞEKL
Binkām-ı Ebvābdur ki Anuñla Sāᶜāt-i Müsteviyyeden [Māḍī Olan] Maᶜlūm Olur 248

Faṣl-ı Evvel Binkām-ı Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder 248

Faṣl-ı S̱ānī Ḳapularuñ ve Ol Ḳapulardan Ẓāhir Olan Eşḫāṣuñ Keyfiyyet-i ᶜAmelin Beyān İder 252

İKİNCİ NEVᶜ
Mecālis-i Şarāba Lāyıḳ Olur Ṣūretler ve Aynalar Beyānındadur 258

NEVᶜ-İ S̱ĀNĪDEN ŞEKL-İ EVVEL
Bir Kāse Yaᶜnī Ḳadeḥdür Ki Meclis-i Şarābda Ḥükm İder 258

Faṣl-ı Evvel Şekl-i Mezbūruñ Ṣıfatını ve Maᶜnāsını Beyān İder 258

Faṣl-ı S̱ānī Ḳadeḥ-i Mezbūruñ Keyfiyyet-i ᶜAmelin Beyān İder 260

NEVᶜ-İ S̱ĀNĪDEN ŞEKL-İ S̱ĀNĪ
Bir Ḳadeḥdür ki Meclis-i Şarābda Ḥükm İder 266

Faṣl-ı Evvel Ḳadeḥ-i Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder 268

Faṣl-ı S̱ānī Ḳadeḥ-i Mezbūruñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur 268

NEVᶜ-İ S̱ĀNĪDEN ŞEKL-İ S̱ĀLİS̱

Bir Şekldür ki Meclis-i Şarābda Ḥükm İder ve Ḳadeḥ Kime Virilmek Gerekdür Anı Taᶜyīn İder 274

Faṣl-ı Evvel Şekl-i Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder 274

Faṣl-ı S̱ānī Serīrüñ Ve Esāṭīnüñ ve Elinde Ṣurāḥī Ṭutan Cāriyenüñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur 278

Faṣl-ı S̱ālis̱ İki Ḳaṣruñ ve Cevārīnüñ ve Raḳḳāṣuñ ve Ḳaṣr-ı S̱ānīde Ẓāhir Olan Şaḫṣuñ ve Fārisüñ Keyfiyyet-i Aᶜmālini Beyān İder 286

Faṣl-ı Rābiᶜ Ḫızāne-i Mānuñ Keyfiyyet-i ᶜAmelin, Eşkāl-i Mez̠kūrenüñ Muḥarriklerini Beyān İder 292

Faṣl-ı Ḫāmis Ālet-i Zemrüñ Yaᶜnī Nāy-zenüñ Ṣadāsına Sebeb Olan Ālātuñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur 312

İKİNCİ NEVᶜDEN DÖRDİNCİ ŞEKL

Bir Zevraḳdur ki Bürkeye Vaḍᶜ Olunur 318

Faṣl-ı Evvel Zevraḳ-ı Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder 318

Faṣl-ı S̱ānī Zevraḳuñ ve Dāḫil-i Zevraḳda Vaḍᶜ Olunan Ālātuñ Keyfiyyet-i ᶜAmelin Beyān İder 320

Faṣl-ı S̱ālis̱ Ṣuffe Üstinde Vaḍᶜ Olunan Cevārīnüñ Keyfiyyet-i ᶜAmelin Beyān İder 324

İKİNCİ NEVᶜDEN BEŞİNCİ ŞEKL

Bir Bāṭıyyedür ki Meclis-i Şarāba Getürürler ve İçine Şarābdan Birḳaç Nevᶜ Ḳoyarlar ve Ṣu Daḫı Ḳoyarlar. Ve Ol Bāṭıyyenüñ Esfelinde Bir Büzāl Yaᶜnī Şarāb Ḳoymaḳ İçün Muṣluḳ Şeklinde Bir Delük Vaḍᶜ Olunmışdur ki Bāṭıyye İçre Vaḍᶜ Olunan Şarābdan Ḳangı Nevᶜi Murād İderlerse Andan Alurlar 332

Faṣl-ı Evvel Şekl-i Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder 332

Faṣl-ı S̱ānī Bāṭıyyenüñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur 336

Faṣl-ı S̱ālis̱ ᶜAmel-i Büzāl Beyānındadur 350

İKİNCİ NEVᶜDEN ALTINCI ŞEKL

Bir Şaḫṣ-ı Nedīm Ṣūretidür ki Meclis-i Şarābda Meliküñ Curᶜasını İçer 360

Faṣl-ı Evvel Ṣūret-i Mezbūrenüñ Ẓāhir ve Maᶜnāsın Beyān İder 360

Faṣl-ı S̱ānī Ṣūret-i Nedīmüñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur 362

İKİNCİ NEVᶜDEN YEDİNCİ ŞEKL

Bir Ġulāmdur ki Elinde Ḳadeḥ Tutup Ḳadeḥle Pādişāha Şarāb Ṣunar 372

Faṣl-ı Evvel Sāḳī-i Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder 372

Faṣl-ı S̱ānī Ṣūret-i Mezbūrenüñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur 374

Faṣl-ı S̱ālis̱ Ġulām-ı Mezbūruñ Ellerinüñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli ve Semekenüñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur 376

İKİNCİ NEVᶜDEN SEKİZİNCİ ŞEKL
Bir Şaḫṣdur ki Bir Elinde Ṣurāḥī ve Bir Elinde Ḳadeḥ Tutup Ṣurāḥīden Ḳadeḥe Şarāb Ḳoyup İçer 382

Faṣl-ı Evvel Şekl-i Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder 384

Faṣl-ı S̱ānī Ġulām-ı Mezbūruñ Ṣol Elinüñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur 384

İKİNCİ NEVᶜDEN ṬOḲUZINCI ŞEKL
Bir Serīr Üstinde İki Şaḫṣdur ki Her Birinüñ Bir Elinde Ṣurāḥī ve Bir Elinde Ḳadeḥ Vardur 390

Faṣl-ı Evvel Şekl-i Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder 390

Faṣl-ı S̱ānī Ḫızāne-i Mānuñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānında 392

İKİNCİ NEVᶜDEN ONINCI ŞEKL
Bir Cāriyedür ki Her Gāh Ḫızāneden Çıḳup Elinde Ḳadeḥle Şarāb Ṭutar 400

Faṣl-ı Evvel Şekl-i Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder 400

Faṣl-ı S̱ānī Cāriyenüñ ve Ḫızāne-i Şarābuñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur 404

ÜÇİNCİ NEVᶜ
Gūn-ā-gūn İbrīḳler, Legenler Beyānındadur 410

ÜÇİNCİ NEVᶜDEN EVVELKİ ŞEKL
Bir İbrīḳdür ki Bir Meclisde Lülesinden Gāh Ṣovuḳ Ṣu ve Gāh Issı ve Gāh Maḫlūṭ Ṣu Aḳar 410

Faṣl-ı Evvel İbrīḳ-i Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder 410

Faṣl-ı S̱ānī İbrīḳüñ Ḫānelerine Ṣu Döken Ṣadefenüñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur 414

ÜÇİNCİ NEVᶜDEN İKİNCİ ŞEKL
Bir İbrīḳdür ki Meclise İḥḍār İdüp Bir Kürsī Üstine Vaḍᶜ İdeler. Hemīn Sāᶜat Ol İbrīḳüñ Üstinde Bir Ṭāyir Āveze İder, Ol Bülbülesinden Ṣu Aḳar 422

Faṣl-ı Evvel İbrīḳ-i Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder 422

Faṣl-ı S̱ānī İbrīḳ-i Mezbūruñ Ġıṭāsınuñ Keyfiyyet-i ᶜAmelin Beyān İder 428

ÜÇİNCİ NEVᶜDEN ÜÇİNCİ ŞEKL

Bir Ġulāmdur ki Pādişāhuñ Eline Ābdest İçün Ṣu Döker 436

Faṣl-ı Evvel Şekl-i Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder 438

Faṣl-ı S̱ānī H̱ızāne-i Mānuñ ve Yed-i Yüsrānuñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur 442

ÜÇİNCİ NEVᶜDEN DÖRDİNCİ ŞEKL

Bir Ṭāvusdur ki Ḥīn-i Vuḍūda Minḳārından Ṣu Döker 452

Faṣl 452

ÜÇİNCİ NEVᶜDEN BEŞİNCİ ŞEKL

Bir Ṭasṭ-ı Rāhibdür ki Yaᶜnī Bir Legendür ki Ortasında Bir Rāhib Vardur ki Ḥīn-i Faṣdda Legene Nāzil Olan Demüñ Ḳadrini İᶜlām İder 456

Faṣl-ı Evvel Şekl-i Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder 456

Faṣl-ı S̱ānī Rāhib-i Mezbūruñ Muḥarrikini Beyān İder 460

ÜÇİNCİ NEVᶜDEN ALTINCI ŞEKL

Ṭaştu'l-Kātibeyndür Yaᶜnī Bir Legendür ki Üstinde İki Kātib Şekli Vardur ki Mefṣūddan Nāzil Olan Demüñ Miḳdārını İᶜlām İderler 466

Faṣl-ı Evvel Şekl-i Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder 468

Faṣl-ı S̱ānī Bu Şeklde Mez̠kūr Olan İki Şaẖṣuñ Muḥarriklerini Beyān İder 474

ÜÇİNCİ NEVᶜDEN YEDİNCİ ŞEKL

Ṭaşt-ı Ḥāsibdür 482

Faṣl-ı Evvel Şekl-i Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder 482

Faṣl-ı S̱ānī Burc-ı Mezbūruñ ve Burcdan Ẓāhir Olan Şaẖṣuñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur 484

ÜÇİNCİ NEVᶜDEN SEKİZİNCİ ŞEKL

Ṭastu'l-Ḳaṣrdur ki Anuñla Daẖı Miḳdār-ı Dem Maᶜlūm Olur 492

Faṣl-ı Evvel 492

Faṣl-ı S̱ānī Esāṭīn-i Sittüñ ve Ḳaṣruñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānında 494

ÜÇİNCİ NEVᶜDEN ṬOḲUZINCI ŞEKL

Ṭast-ı Ṭāvusdur ki El Yumaḳ İçün Meclise İḥḍār Olunur 504

Faṣl-ı Evvel Şekl-i Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder 504

Faṣl-ı S̱ānī Ṭaşt-ı Mezbūruñ ve Ḳaṣruñ ve Ġulāmuñ Keyfiyyet-i ᶜAmelin Beyān İder 506

Faṣl-ı S̱ālis̱ Ṭaşt-ı Mezbūruñ ve Kaᶜbınuñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur 510

Faṣl-ı Rābiᶜ Ṭāvusuñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur 514

ÜÇİNCİ NEVᶜDEN ONINCI ŞEKL
Ṭaşt-ı Gulāmdur. Ve Bu Şeklüñ Aḥvāli İki Faṣlda Beyān Olunmışdur 520

Faṣl-ı Evvel Şekl-i Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder 522

Faṣl-ı S̱ānī Legenüñ ve Legen İçinde Vaḍᶜ Olunan Ḳazuñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur 526

DÖRDİNCİ NEVᶜ
Gūn-ā-gūn Fevvāreler Yaᶜnī Şādırvānlar Beyānındadur 532

ŞEKL-İ EVVEL
Bürke İçinde Vaḍᶜ Olunmış Bir Fevvāredür ki Bir Sāᶜat Miḳdārı Ṣuyı Ḳaḍīb-Mis̱āl Muntaṣıb Olup Bir Sāᶜatden Ṣoñra Mütebeddil Olur ve Altı Yirden Ṣavlecān Şeklinde Feverān İder 532

Faṣl-ı Evvel 532

Faṣl-ı S̱ānī 534

DÖRDİNCİ NEVᶜDEN İKİNCİ ŞEKL 538

DÖRDİNCİ NEVᶜDEN ÜÇİNCİ ŞEKL 542

DÖRDİNCİ NEVᶜDEN DÖRDİNCİ ŞEKL 548

DÖRDİNCİ NEVᶜDEN BEŞİNCİ ŞEKL 552

Faṣl-ı Evvel 552

Faṣl-ı S̱ānī 556

DÖRDİNCİ NEVᶜDEN ALTINCI ŞEKL 560

Faṣl-ı Evvel 562

Faṣl-ı S̱ānī Mīzān Gibi Vaḍᶜ olunan Caᶜbe Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur 566

Faṣl-ı S̱ālis̱ Maṣabb-ı Mānuñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur 568

DÖRDİNCİ NEVᶜDEN YEDİNCİ ŞEKL 574

Faṣl 574

DÖRDİNCİ NEVᶜDEN SEKİZİNCİ ŞEKL 580

DÖRDİNCİ NEVᶜDEN ṬOḲUZINCI ŞEKL 584

DÖRDİNCİ NEVᶜDEN ONINCI ŞEKL 590

BEŞİNCİ NEVᶜ
Şol Ālātdur ki Anlaruñla Çoḳ Ṣulardan ve ᶜAmīḳ Olmayan Ḳuyulardan Emākin-i Maḳāṣıdīne Ṣu Refᶜ Olunur 598

ŞEKL-İ EVVEL
Bir Āletdür ki Dābbe İle Devrān İdüp ve Aḳar Ṣudan yā Deriñ Olmayan Ḳuyudan Ṣu Ḳaldurur 598

BEŞİNCİ NEVᶜDEN İKİNCİ ŞEKL
Bir Āletdür ki Dābbe İle Deverān İdüp Çoḳ Ṣulardan ve Ḳuyulardan Emākin-i Mürtefiᶜaya Ṣu Ḳaldurur. Ve Bu Şekl Şekl-i Evvele Şebīhdür 602

BEŞİNCİ NEVᶜDEN ÜÇİNCİ ŞEKL
Bir Bürkedür ki Ortasında Bir Mücevvef ᶜAmūd Vardur ve Ol ᶜAmūduñ Üstinde Bir Ḳurṣ Vardur. Ve Ol Ḳurṣuñ Üstinde Aġaçdan Bir Baḳara Şekli Vardur ki Bir Dūlābı Döndürüp On Ḳarış Miḳdārı yirden Ṣu Refᶜ İder 608

Faṣl-ı Evvel Şekl-i Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder 608

Faṣl-ı S̱ānī Şekl-i Mezbūruñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur 610

BEŞİNCİ NEVᶜDEN DÖRDİNCİ ŞEKL
Bir Āletdür ki Ḳuyudan Emākin-i Refīᶜaya Ḫaṭṭ-ı Müstaḳīm Üzere Ṣu Ḳaldurur 618

BEŞİNCİ NEVᶜDEN BEŞİNCİ ŞEKL
Bir Āletdür ki Dūlābla Mā-i Cārīden Yigirmi Zirāᶜ Yire Ṣu Refᶜ İder 624

ALTINCI NEVᶜ

NEVᶜ-İ SĀDİSDEN ŞEKL-İ EVVEL 624

ALTINCI NEVᶜDEN İKİNCİ ŞEKL
Bir Āletdür ki Saṭḥ-ı Küre Üzere Vāḳiᶜ Olan Üç Noḳṭanuñ ve Ufḳa Müvāzī Olan Saṭḥuñ Üstinde Vāḳiᶜ Olan Üç Noḳṭanuñ Her Ne Mekānda Vāḳiᶜ Olurlarsa Merkezlerini Taᶜyīn İder 624

Faṣl-ı Evvel Ālet-i Mezbūrenüñ Maᶜnāsın ve Keyfiyyet-i ᶜAmelin Beyān İder 624

Faṣl-ı S̱ānī Ālet-i Mezbūre ile Keyfiyyet-i ᶜAmelüñ Beyānındadur 630

ALTINCI NEVᶜDEN ÜÇİNCİ ŞEKL
Bir Ḳufldur ki Bir Ṣandūḳuñ Üstine Baġlanup ᶜİnde'l-Fetḥ On İki Ḥarfle ᶜAmel Olınur 632

Faṣl 642

ALTINCI NEVᶜDEN BEŞİNCİ ŞEKL
Bir Zevraḳ-ı Laṭīfdür ki Anuñla Bir Sāᶜat-i Müsteviyyenüñ Māḍī Olduġı Maᶜlūm Olur 652

Faṣl-ı Evvel 652

Faṣl-ı S̱ānī 654

SÖZLÜK 665

ŞEKİLLER TABLOSU

Şekil No.	Sayfa
[Şekil 16/4]	20
[Şekil 17/5]	22
[Şekil 18/6]	24
[Şekil 19/17]	26
[Şekil 19/8]	26
[Şekil 19/9]	26
[Şekil 20/10]	28
[Şekil 20/11]	28
[Şekil 22/12]	32
[Şekil 87/37]	34
[Şekil 88/38]	36
[Şekil 93/39]	46
[Şekil 97/40]	50
[Şekil 100/41a]	56
[Şekil 104/42]	60
[Şekil 105/43]	62
[Şekil 106/44]	64
[Şekil 106/45]	66
[Şekil 108/46]	70
[Şekil 113/47]	82
[Şekil 119/48]	88
[Şekil 124/50]	96
[Şekil 126/51]	102
[Şekil 130/52]	106
[Şekil 133/53]	110
[Şekil 135/54b]	116
[Şekil 138/55b]	120
[Şekil 139/56]	124
[Şekil 141/57]	128
[Şekil 142/58]	130
[Şekil 145/59a]	136
[Şekil 156/60]	154
[Şekil 158/61]	160
[Şekil 164/62b]	166
[Şekil 168/63]	172
[Şekil 170/65]	176
[Şekil 173/66]	182
[Şekil 176/67]	188

[Şekil 178/68]	192
[Şekil 181/69a-b]	196
[Şekil 183/70]	202
[Şekil 188/71]	210
[Şekil 191/72]	216
[Şekil 192/73]	218
[Şekil 195/74b]	224
[Şekil 206/75a]	240
[Şekil 213/76b]	248
[Şekil 217/77]	254
[Şekil 218/78a]	256
[Şekil 227/79a]	260
[Şekil 229/80]	264
[Şekil 233/81]	270
[Şekil 238/82]	278
[Şekil 239/83]	282
[Şekil 242/84a-b]	288
[Şekil 249/85b]	300
[Şekil 252/86]	310
[Şekil 258/87a]	330
[Şekil 267/88]	334
[Şekil 269/89a]	338
[Şekil 269/89b-c-d]	340

[Şekil 278/90]	342
[Şekil 272/91b]	344
[Şekil 276/92b]	352
[Şekil 278/93]	356
[Şekil 281/94]	362
[Şekil 283/95]	364
[Şekil 284/96]	368
[Şekil 286/97]	372
[Şekil 294/98]	382
[Şekil 298/99]	388
[Şekil 304/100]	398
[Şekil 310/102]	410
[Şekil 317/103]	414
[Şekil 320/104a]	422
[Şekil 324/105]	424
[Şekil 326/106]	428
[Şekil 327/107]	430
[Şekil 328/108]	432
[Şekil 334/109]	442
[Şekil 335/110]	444
[Şekil 338/111a]	450
[Şekil 343/112]	456
[Şekil 349/113]	466

[Şekil 353/114]	474
[Şekil 357/115a]	480
[Şekil 365/116]	490
[Şekil 372/117]	504
[Şekil 381/118a]	518
[Şekil 388/119]	530
[Şekil 395/120]	534
[Şekil 397/121]	538
[Şekil 400/122]	542
[Şekil 404/123]	548
[Şekil 407/124]	552
[Şekil 413/126]	560
[Şekil 415/127]	564
[Şekil 418/128]	568
[Şekil 420/129]	572
[Şekil 425/130]	576
[Şekil 428/131]	582
[Şekil 431/132]	586
[Şekil 434/133]	594
[Şekil 443/135]	600
[Şekil 446/136a]	604
[Şekil 452/137a]	614
[Şekil 480/150]	626
[Şekil 481/151]	628
[Şekil 482/152a]	630
[Şekil 487/154]	634
[Şekil 487/155]	634
[Şekil 487/16]	636
[Şekil 488/157]	638
[Şekil 489/160]	638
[Şekil 489/161]	638
[Şekil 490/162]	640
[Şekil 491/163]	642
[Şekil 492/164]	644
[Şekil 492/165]	644
[Şekil 493/166]	644
[Şekil 493/167]	646
[Şekil 504/174]	658

GİRİŞ

Nüsha Hakkında Teknik Açıklamalar

Bu çalışmada çevirim yazısı yayımlanan ve tarafımdan tespit edilen metin, Bedîüzzamân Ebü'l-İzz İsmâîl b. er-Rezzâz el-Cezerî'nin (1205-6'da sağ), ilm-i hiyel sahasında, Artuklu Sultanı Nâsırüddin Mahmud b. Muhammed b. Kara Arslan (saltanatı: 1200-1222) için telif ettiği *el-Câmi' beyne'l-ilm ve'l-a'meli'n-nâfi' fî sına'ât'il-hiyel* adlı eserinin, Sultân III. Murâd (saltanatı: 1574-1595)döneminde meçhul bir müellif tarafından yapılan çevirisidir. Çeviri; Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Müteferrik, No. 227 (Eski Kayıt No. 210) numarada kayıtlı, 19 satırdır. Şekiller, yer tahsis edilmekle birlikte, çizilmemiştir. Eserin çevirisinden ilk bahseden Kâtib Çelebi'dir (ö. 1657). *Keşfu'z-zunûn* adlı eserinde, Cezerî'nin eseri hakkında bilgi verdikten sonra, şöyle der:

> "Bazıları, eseri, Sultan ... b. Sultân Selîm Hân için Türkçe'ye tercüme etmişlerdir".[1]

Kâtib Çelebi muhtemelen çeviriyi görmemiştir; çünkü, nüshada, meçhul mütercim, Murâd b. Selîm diyerek, çeviriyi takdim ettiği kişinin Sultan III. Murâd olduğunu açıkça belirtir. Nitekim daha önce, Cevat İzgi, *Keşfu'z-zunûn*'un matbu nüshasında boş bırakılan kısmın, Yavuz Sultan Selîm'in oğlu Kanunî Sultan Süleyman ya da Sultan II. Selîm'in oğlu Sultan III. Murâd olabileceğini söyler; ancak Sultan III. Murâd olma ihtimalini daha tercihe şayan bulur; gerekçe olarak da Sultan III. Murâd döneminde, ilmî alanda, Türkçe telif ve tercüme eserlerin doruk noktasında olmasını gösterir.[2] Yukarıda da belirtildiği üzere, nüshadaki açık işâret, İzgi'nin öngörüsünü haklı çıkartmıştır.

---

[1] Kâtip Çelebi, II, 1395.

[2] İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim* II, 111.

Kâtib Çelebi, “bazıları…” diyerek mütercimin adını da zikretmez; bu durum, kendi döneminde de mütercimin bilinmediğini gösterir. Eserin dili, özellikle makine aksamı için kullanılan Arapça sözcüklere verilen Türkçe karşılıklar, mütercimin Saray’da hizmet veren ve meslekten teknisyen bir kişi olduğuna delâlet eder. Çünkü, Mustafa Koç’un yaptığı değerlendirmede de görüldüğü gibi, mütercimin tercüme için kullandığı Arapça nüsha yer yer eksiktir. Bu eksikliğin farkında olan mütercim, eserin İstanbul’da bulunan diğer nüshalarına başvurmaz; bu da ilmî bir bakış açısından ziyâde, bir teknisyen gözüyle esere yaklaştığını gösterebilir. Öte yandan, yine mütercim, teknik açıdan gerekli görmediği bazı kısımları, bazen gerekçe göstererek bazen göstermeyerek tercüme etmeden bırakmıştır.

Mütercim, her bir ilim dalının kendi alanı çerçevesinde faydalı malumatı muhtevî olduğunu, bu ilimleri elde eden kişilerin, insânî kemâllerini tamamlayacaklarını ve kudsî erdemleri tahsîl edebileceklerini, böylelikle canlılık taraflarını aşarak, rahmanî bilgiye ulaşabileceklerini söyler; bu ifadeler, mütercimin, kendi döneminde cârî olan, “insanın bilgi ile, nazarî ve amelî kuvvelerini tekmîl ederek doğru olanı bilmek ve iyi olanı eylemek” ile saadete ulaşabileceği anlayışına sahip olduğunu gösterir. Mütercim, her bir ilim dalının bu sürecin bir parçasını oluşturduğunu dikkate alarak, *ilm-i hendese*’nin bu çerçevede, makbûl bir ilim dalı olduğuna işaret eder; çünkü ilm-i hendese’nin öncülleri kesin önermelerden oluşur, bu nedenle sonuçları da doğru yargılar verir; zîrâ, ilm-i hendese, zan ve vehimden ârîdir; ayrıca bu konuda istidâdı olmayan kişilerin de dâhil olabileceği bir alan değildir. Benzer biçimde, ilm-i hey’et de, ilm-i hendese ile, gökyüzünü incelemesi hasebiyle, aynı özellikleri hâizdir. Mütercim, her iki ilmin birbirine son derece girgin olduğuna işaret ederek, adeta *ikiz kardeş* hâline geldiklerini söyler; öyle ki, özellikle ilm-i mîkat, bu iki temel ilim dalının birer şubesi gibidir. Mütercimin bu ifadeleri, dönemindeki ilimler sınıflandırmasını ve bu sınıflandırmanın temel ölçütlerini bildiğini; ayrıca yine bu dönemdeki bilginin tahsîl gayesinin moral zemininden haberdar olduğunu gösterir. Dikkati çeken nokta, mütercimin, ilm-i hey'et'i, Yeryüzü'nü dikkate almadan, yalnızca Gök-yüzü'nü göz-önünde bulundurarak tanımlaması, ayrıca doğa felsefesine hiç atıf yapmayarak, ilm-i hey'et'i riyâzî bir çizgide değerlendirmesidir. Kadîm ilimler tasnifinde *karışık ilimler*'den (mixed sciences) görülen ilm-i hey'et, hendese ile doğa felsefesinden mürekkeb kabul edilirdi. Bu nedenle, mütercimin saf riyâzî bakış açısı, Ali Kuşçu'nun ve çağdaşı Takiyeddin Râsıd'ın etkisini taşıyor olabilir; ya da "meslekî tesir altında, teknik bir perspektife dayanmaktadır" denebilir.

Mütercimin, Cezerî hakkında bilgi verirken kullandığı terimler, dönemindeki ortalama bir entelektüelin bilgi seviyesini temsîl eder. Örnek olarak, hem ilm-i hendese hem de ilm-i hey'et'de âlim olan Cezerî, mütercime göre, ulûm-i evâil'i incelemiş, mütekaddimîn ile müteahhirîn âlimlerin eserlerini çalışmış, kendi fikrî gücüyle terkip ederek, ilm-i hiyel alanında, nice icâdlar yapmış, kendi deyişiyle, "... mukaddemât-ı gâyibeyi makâm-ı şühûda irgürmiştir..". O kadar ki, ona göre Cezerî bu eserinde, "... enhâ-ı hikem-i bedî..." ile "... niçe dürlü amâl-i şâkka-i hâricetü'l-imkânı, rütbe-i haberden dâyire-i ayâna getürdi...". Mütercim, kendinin yaptığını, "eseri, Arabî'den tecrîd ederek, Rûmî/Türkî bir elbise giydirmek" olarak belirler ve böylelikle eseri daha âşikar kılmayı amaçladığını söyler.

İlm-i Hiyel Nedir?

Hüner, tedbîr, sanat ve *çâre* gibi anlamlara gelen *hîle* sözcüğünün çoğulu olan *hiyel*'in, mefhûmu, *tedbîr* ile *sınâʿat* sözcükleri çerçevesinde belirlenebilir. *Kasd*ını içinde taşıyan *fikir* demek olan *tedbîr* ile *maksad*ını içinde taşıyan *eylem* demek olan *sınâʿat*'ın birlikteliğinden hâsıl olan bu *yöntem*, ilkece, nazarî bilginin cisme ve cisimsel olana tatbîki ile tatbîk esnâsında cisimsel olanın fikre uygun hâle getirilmesi için yapılan *işlemlere* alemdir. Başka bir deyişle, *mahsûs*un, *ma'kûl*u kâbul edebilecek hâle getirilmesi için, mahsûs üzerinde yapılan işlemlerin adıdır. Bu işlemlerin sonucunda ma'kûl, mahsûs üzerine işlenmiş ve mahsûsta *bilfiil* hâle gelmiş olur. Bu işlemlerde söz konusu edilen ma'kûl, büyük oranda, matematik bilimlere(ulûm-i riyâzî/teâlîmî) ait nesneler ile ilişkileridir. Bu işlemin doğal dayanağı, matematiğin zihindeki bilfiil(*ideal*) nesnelerinin, mahsûs cisimlerden *ayıklanma*(intizâ, extraction) yoluyla elde edilmiş olmasıdır. Zihindeki bilfiil matematik *nesneler*i ve o nesneler arasında yine bilfiil kurulan *ilişkiler*i, mahsûs cisimlerde var-etmek, *irâde* ve *sanat*-ile görünür kılmak ve ikisi arasında bir *mutâbakat* sağlamak için bir *güc*e(kuvvet) ihtiyaç duyulur. Bu güç-ile, bilfiil matematik nesneler ile matematiksel ilişkilerin, cisim üzerinde yeniden icat edilmesini ve görünür kılınmasını engelleyen mahsûs ahvâlin giderilmesi ve irâde ile sanatın talebine uygun hâle getirilmesi için, mahsûsun bir işleme tabi tutulması gerekir. İşte bu *işlem*, *hiyel*dir ve söz konusu işlemi, çok çeşitli gerçeklik kürelerini dikkate alarak inceleyen ilimler de *hiyel ilimleri*dir(ulûm-i hiyel). Daha vecîz bir deyişle, ilm-i hiyel, ma'kûl bilfiilin mahsûs cisimlerde, irâde ve sanat-ile, ma'kûl ile mahsûs arasında mutâbakat olacak biçimde, yeniden bilfiil hâle getirilmesinin yöntemlerinin ve tedbîrlerinin bilgisidir.

Matematik bilimlerin nesneleri ve ilişkilerinin çeşitliliği ile uygulanabilecekleri gerçeklik kürelerinin farklılıkları, ilm-i hiyelin içeriğini de zenginleştirir. Ana çizgileriyle ilm-i hiyel'in bir kısmı sayı(aded: süreksiz nicelik: munfasıl), bir kısmı ise büyüklük (mikdâr: sürekli nicelik: muttasıl) ile ilgilidir. Sayı'ya dayalı kısma, mesela Fârâbî (ö. 950-51), örnek olarak cebir ve mukâbele ilmini verir. Büyüklük kısmının ise alt dalları oldukça fazladır: Mimârî tüm etkinlikler; uygulamalı geometri(misâha); başta astronomi ve musîkî gibi çok değişik alanlarda ihtiyaç duyulan âletlerin üretimi; optik yasalarına dayalı muhtelif aynaların imâl edilmesi; mekânik âletler; ölçü ve tartıya ilişkin araçların yapımı; zenaât(hiref) ile ilgili diğer pek çok değişik konu...

Fârâbî'nin matematik bilimlerin bir alt dalı olarak tanımladığı *ilm-i hiyel*, tarihî süreç içerisinde, hem belirli bir alt dalının ya da bir kısmının adı olarak kullanılmış hem de doğa felsefesi (tabî'iyyât) ile de ilişkilendirilmiştir. Öte yandan, yine süreç içerisinde, Fârâbî'nin içeriğini belirlediği *ilm-i hiyel*'in her bir alt dalı bağımsız hâle gelmiş ve kendilerine has ad almışlardır. Örnek olarak, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Yusûf el-Kâtib el-Harizmî(ö. 997), *Mefâtîhu'l-'ulûm* adlı eserinde, ilm-i hiyel'i daha çok, kaldıraçlar, savaş aletleri, mekânik âletler gibi konulara hasr etmektedir. XIV. yüzyılın başında, İbnu'l-Ekfânî (ö. 1348), *İrşâdu'l-kâsıd ilâ esne'l makâsıd* adlı eserinde ise, yine ilm-i hendese'nin içinde olmakla birlikte, daha önce ilm-i hiyel başlığı altında incelenen disiplinleri, ilm ukûdi'l-ebniye, ilmu'l-merâyâ'l-muhrika, ilm merâkizi'l-eskâl, ilmu'l-misâha, ilm inbâti'l-miyâh, ilm cerri'l-eskâl, ilmu'l-benkâmât, ilmu'l-âlâti'l-harbiyye ve ilmu'l-âlâti'l-ruhâniyye olarak bağımsız bir biçimde tasnif eder. Taşköprizâde (ö. 1561) ise, İbnu'l-Ekfânî'nin yaklaşımını benimser; ancak, özellikle İslam felsefe-bilim tarihi boyunca, *ilm-i hiyel*'in en önemli şubesi hâlini almış, hatta büyük oranda, onunla özdeşleşmiş ve günümüz çalışmalarında ince teknoloji (fine technology) ve kısmen mekanik mühendislik(mechanical engineering) adı verilen alanları, yani *ilmu'l-âlâti'l-ruhâniyye*'yi, "*Boşluk'un yokluğunun zorunluluğu ilkesi üzerine kurulu âletler ilmi*"(ilmu'l-âlâti'l-mebniyeti alâ zarûret adem'il-halâ) olarak adlandırır ve bu bilimin, ilm-i hendese'nin bir alt dalı olarak incelense de, bi'l-hakikat doğa biliminin (ilm'ul-tabî'î) bir şubesi olduğunu vurgular.

Cezerî'den Önce İlm-i Hiyel

İslâm medeniyeti'nde, bugün, en genel anlamıyla, *teknoloji*'nin de bir alt dalı olan ve mühendislik (engineering) denilen alanın içeriği, şimdiye değin verilen malûmâttan anlaşıldığı gibi, oldukça çeşitlidir. Sulama ve su temini, barajlar, köprüler, inşaat, arazî ölçümü gibi konuları ele alan sivil mühendislik (civil engineering); su kaldırma düzenekleri, su değirmenleri, yel değirmenleri ve kuşatma makineleri gibi konuları inceleyen mekanik mühendisliği (mechanical engineering) ve otomatlar, sihirli kaplar, fiskiyeler, saatler ve astronomi âletlerin yapım ve kullanımını araştıran ince teknoloji (fine technology, tekniyât dakîka) bu içeriğe örnek olarak verilebilir. Bu çalışmada incelenen, meçhûl bir mütercim tarafından Türkçe'ye çevrilen Cezerî'nin eseri, büyük oranda ince teknoloji sahasına giren bir eserdir. Bu nedenle aşağıda, söz konusu teknolojinin tarihçesine kısa bir göz atılacaktır.

Müslümanlar fethettikleri coğrafyanın ilmî – felsefî birikimini önce *tevârüs*, sonra *temellük* etmiş; akabinde *temessül* ederek, daha gelişmiş bilgiye gereksinim duymaya başlamış; bunun sonucunda da, *tercüme* hareketine kalkışmışlardır. Bu çerçevede, temel kaynaklar, mekanik alanında Byzantium'lu Philon'un (ö. M.Ö. 220), günümüze yalnızca Arapçası gelen, *Pneumatica*'sı ile İskenderiye'li Heron'un (ö. 70) aynı adlı eseri ve yine günümüze yalnızca Arapçası ulaşan ve Kustâ b. Lûkâ (ö. 912-13) tarafından, *Kitab ref'i'l-eskâl* adıyla çevrilen *Mechanica* isimli çalışmalarıdır. Öte yandan, Arkhimedes'e (ö. M.Ö. 212 civ.) nispet edilen su saatleriyle ilgili *Kitâb Arşimîdes fi 'amel benkamât* adlı risâle de çevrilen ve etkili olan eserlerdendir.

İslâm medeniyeti'nde, tespit edilebildiği kadarıyla, IX. yüzyılda yaşayan, Benû Mûsâ diye de bilinen, Muhammed, Ahmed ve Hasan adlı üç kardeşin, *Kitâbu'l-hiyel* adlı çalışması, yüze yakın mekanik aracı inceleyen, ilm-i hiyel alanındaki ilk çalışmadır. Benû Mûsâ, eserlerinde, daha önceki birikimi dikkate almış; özellikle hava ve su basıncındaki değişimleri teknolojiye dönüştürerek, otomatik kontrol mekanizmaları üzerinde durmuşlardır. İslam dünyasında, ayrıca, yukarıda içeriğinin dökümü verilen ilm-i hiyel alanında pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların en dikkat çekenlerinden biri, XI. yüzyılda Endelüs'te İbn Halef el-Murâdî tarafından telif edilen *Kitabu'l-esrâr fi netâici'l-efkâr* adlı eserdir. Eserde, özellikle, gücü ileten karmaşık dişli çarklar sistemine sahip su çarklarıyla çalışan otomatlar üzerinde yoğunlaşılmıştır. Su saatleri söz konusu olduğunda İslam felsefe-bilim tarihinde dikkati en çok çeken eser ise, Rıdvân b. Muhammed el-Sâ'âtî'nin 600/1203'de kaleme aldığı *İlmu's-sâ'ât ve'l-'amel bihâ* adlı çalışmasıdır.

Cezerî ve İlm-i Hiyel

Mühendis Ebu'l-'İzz b. İsmaîl el-Cezerî'nin(1205-6'da sağ) 1205-1206'da telif edip Artuklu Sultanı Nâsırüddin Mahmud b. Muhammed b. Kara Arslan'a (1200-1222) sunduğu *el-Câmi' beyne'l-ilm ve'l-'ameli'n-nâfi' fi sınâ'ati'l-hiyel* adlı eseri, hem içeriği hem de etkisi dikkate alındığında, ilm-i hiyel tarihi için son derece önemlidir. İbnu'l-Ekfânî, *İrşâdu'l-kâsıd ilâ esne'l-makâsıd* ve Taşköprizâde, *Miftâhu's-saâde ve misbâhu's-siyâde* adlı çalışmalarında, ilm-i hiyel alanında, Benû Mûsâ'nın *Kitâbu'l-hiyel*'inin en meşhur eser olduğunu belirterek, Fîlûn'un (Philon) eserini muhtasar bir çalışma olarak zikrederler; Cezerî'nin kitabına gelince, her ikisi de, ileri seviyede(mebsût) bir eser olduğunu vurgularlar.

Cezerî'nin bir mukaddime ve altı bölümden oluşan kitabının adı bile bilgi-uygulama (ilim-amel) konusundaki zihniyetin tezâhürü olarak görülebilir. Nitekim Cezerî, bizzât mukaddimede, uygulamaya aktarılmayan hiyelî bir bilginin, nihâi noktada, doğru olma ile yanlış olma arasında askıda kalacağını vurgular. Eserin muhtevası, yalnızca matematiğin uygulanmasını değil aynı zamanda kozmoloji ve insan anlayışının mekanik bilimi açısından ne kadar dikkate alındığını gösterir. Cezerî'nin mukaddimede verdiği bilgiler, ilm-i hiyel konusunda beslendiği gelenek ile bu gelenek içinde kendi eserinin yerinin bilincinde olduğuna birer işârettir. Nitekim, hem Antik Yunan kaynaklarına hem isim vererek Benû Musa'nın eserlerine atıf yapar hem de, kâşifleri anonim olan âletleri, belirterek zikreder. Artuklular'a ait saray, bahçe ve diğer su tesislerinde yirmi beş yılı aşkın önemli hizmetlerde bulunduğundan, uygulama konusunda yüksek bir beceriye ve deneyime sahip Cezerî, eserinde inceledeği bazı âletlerin keşfinin, bütün ya da kısmî olarak, kendine ait olup olmadığını da belirtir. Kendinden önce keşfedilmiş âletleri de, iyi bir mühendis olması hasebiyle, mükemmelleştirmeye çalışır.

Cezerî'nin eserinde, su saatleri, makineler, pompalar, fıskiyeler, su terazileri, şifreli kilitler ve musikî aletleri gibi pek çok âlet hakkında nazarî ve tatbikî bilgiler verilir; çizilen resimlerde bunların yapılışı ve işlemesi gösterilir. Öncelikle ele alıncak makinenin genel bir izahı yapıldıktan sonra, tümevarım yöntemiyle, imâl tertîbine uygun olarak, her bir parçasının yapımı açıklanır; daha sonra bir bütün olarak âletin çalışması gösterilir. Cezerî'nin, âletlerin yapımı esnasında verdiği bilgiler, metal döküm tekniği konusunda da ileri bir seviyede olduğuna işaret eder. Muhtelif mekanizmalarla elde edilen lokal çekim kuvveti kavramının kullanıldığı âletlerde, bu nedenle parçalar elden geldiğince ayrıntılı tanımlanmaya çalışılır. Cezerî'nin tanımladığı ve üzerinde çalıştığı pek çok makine parçası ile bazı makineleri, ilm-i hiyel'in daha sonraki gelişiminde, Batı Avrupa'da yeniden ele alınmıştır.

Cezerî'den Sonra İlm-i Hiyel

Cezerî'nin eserinin günümüze ulaşan mevcut nüshalarının kısmî çokluğu (onbeşi aşkın), kendinden sonra, yaygın olarak kullanıldığında delâlet eder. Bunun yanında, Alâaddin el-Kirmânî (XV. yüzyıl), eseri, Fatih Sultan Mehmed için *Bedâyiʿu'l-amel fi sanâyiʿi'l-hiyel* adıyla, kısmî olarak Farsça'ya tercüme etmiştir (Bodleian Library nr. 1872). Kirmânî, bu tercüme-telif çalışmasını bir mukaddime ve dört bab üzere düzenlemiş; birinci babta saatleri, ikinci babta sürekli müzik çalan bir âleti(zemr-i dâimî), üçüncü babta herhangi bir kova ve insan yardımı olmaksızın derinden su çıkarma yöntemini ve dördüncü babta güneş takvimi, kum saati ve kıblenüma zeminini ele almıştır. Ali Kuşçu'nun (ö. 1474) günümüze gelmeyen ve Takiyüddin Râsıd'ın (ö. 1585) zikrettiği *et-Tezkire* adlı eseri ise, ilm-i hiyel sahasında olduğundan, benzer konuları muhtevî olmalıdır. Nitekim, Takiyüddin, *el-Kevâkibu'd-durriyye fî benkâmâti'd-devriyye* adlı eserinde, Ali Kuşçu'yu, ilm-i hiyel alanında mucîd(muhteriʿ) olarak tavsîf eder. Takiyeddin Râsıd ayrıca, doğrudan klasik ilmi-i hiyel'in konularını içeren ve kendi icâdlarını da verdiği *et-Turuku's-seniyye fi'l-âlâti'l-ruhâniyye* adlı çalışmasında, Cezerî'nin ele aldığı âletleri de inceler; özellikle su saateleri, ağırlıkların kaldırılması, yüksek yerlere su çıkarılması gibi işlevleri olan âletleri konu edinir. Takiyüddin'in çalışmasında, altı silindirli monoblok su pompası bahusus dikkat çeker.

İşte bu çalışmada çevirim-yazısı sunulan eser, yukarıda ana hatlarıyla özeti verilen böyle bir ilmî vasatta meçhul bir mütercim tarafından XVI. yüzyılın sonuna doğru Türkçe'ye tercüme edilir.

Kaynaklar

Benû Mûsâ b. Şâkir, *Kitâbu'l-hiyel*, nşr. Ahmed Yusuf el-Hasan, Haleb 1981. İngilizce çeviri: Atilla Bir, *The Book of Kitâb al-Hiyal of Banû Mûsâ bin Shâkir*", İstanbul 1990.

Ebu'l-'İzz b. İsmaîl el-Cezerî, *el-Câmi' beyne'l-ilm ve'l-'ameli'n-nâfi' fi sına'âti'l-hiyel*, nşr. Ahmed Yusuf el-Hasan, Haleb 1979. İngilizce çeviri: Donal R. Hill, *The Book of Knowledge of Ingenious Mechanical Devices*, Dordrecht 1974. Türkçe çeviri: Sevim Tekeli – Melek Dosay – Yavuz Unat, Ankara 2002.

Fârâbî, *İhsâu'l-ulûm*, nşr. Osmân Emîn, Kâhire 1968, s. 108-110; Türkçe çeviri: Ahmet Ateş, *İlimlerin Sayımı*, İstanbul 1989, s. 107-110.

Al-Hassan, Ahmad Yusuf - Hill, Donal R., *Islamic Technology: An illustrated history*, Paris 1986.

Hill, Donal R., *Arabic Water – Clocks*, Aleppo 1981.

Hill, Donal R., *Islamic Science and Engineering*, Edinburgh 1993. Arapça çeviri: Ahmed Fuad Paşa, *el-Ulûm ve'l-hendese fi'l-hadârati'l-İslâmiyye*, Kuveyt 2004. Türkçe çeviri: Atilla Bir – Mustafa Kaçar, *Gökyüzü ve Bilim Tarihi: İslam Bilim ve Teknolojisi*, İstanbul 2010.

Hill, Donal R., "Engineering", *Encyclopedia of the History of Arabic Science*, edit.: Roshdi Rashed collaboration with Regis Morelon, London – New York 1996, c. III, s. 751 – 795. Arapça çeviri: "el-Hendesetu'l-medeniyye ve'l-mîkâniyye", *Mevsûat tarîhi'l-ulûmi'l-Arabiyye*, c. III, s. Beyrut 1997, s. 963-1016.

İbn’ul-Ekfânî, *İrşâdu’l-kâsıd ilâ esnâ’l-mekâsıd*, nşr. Muhammed Fâhûrî ve diğerleri, Beyrut 1998, s. 76-78.

İzgi, Cevat, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, c. II, İstanbul 1997.

İzgi, Cevat, “Hiyel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. XVIII, İstanbul 1998, s. 178-180.

Kâtib Çelebi, *Keşfu’z-zunûn ‘an esâmî’l-kutub ve’l-funûn*, nşr. Kilisli Muallim Rıfat - Şerefeddin Yaltkaya, c. II, İstanbul 1941-43.

Muhammed el-Harizmî, *Mefâtihu’l-ulûm*, Beyrut trsz., s. 141-145.

Ökten, Sadettin, “Cezerî, İsmail b. Rezzâz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. VII, İstanbul 1993, s. 505-506.

Philon, *Usûl el-hiyel el-hendesiyye fi tercumât el-Arabiyye*, nşr. Celâl Şevkî, Kuveyt 1995. (Philon’un metnini Arapça çevirisinin tenkitli metni)

Rıdvân b. Muhammed el-Sâ‘âtî, *İlmu’s-sâ‘ât ve’l-‘amel bihâ*, nşr. Muhammed Ahmed Dehmân, Dımeşk 1981.

Takiyüddin Râsıd, *Kitâbu’t-turuki’s-seniyye fi’l-âlâti’l-ruhâniyye*, Kandilli Rasathanesi nr. 96, müellif nüshası. Ayrıca bkz. nşr. Ahmed Yusuf el-Hasan, Haleb 1978.

Takiyüddin Râsıd, *el-Kevâkibu’d-durriyye fî benkâmâti’d-devriyye,* nşr. Sevim Tekeli, Ankara 2002.

Taşköprülü-zâde, *Miftâhu’s-sa‘âde ve misbâhu’s-siyâde*, c. I, Beyrut 1985, s. 352-356.

İhsan FAZLIOĞLU

Eserin Diline Dair

Bazı klasik metinlerin girişinde, eserin içeriğiyle mütenasip bir kelime kadrosu duanın ve methiyenin şekillenmesinde kullanılır. Cezerî tercümesinin hamdele bölümünde bu üsluba uygun olarak yeni nesnelerin oluşumuna hayat veren Tanrı'nın yüksek mühendislik vasfı vurgulanır: "Sınırsız, sayısız hamd, bukalemun tabiatlı feleği ve mavi renkli gök kubbeyi sütunsuz direksiz durduran "kâf u nûn" sahibine, yaratışında illet olmayan kudret sahibine..." Bu kısmı takip eden Hz. Peygamber'in övgüsünden hemen sonra ilmin önemine dair bir açılış yapılır:

"*Gözü açık akıl sahiplerinin ilham kabul eden aydınlık gönüllerine gizli saklı değildir ki latifliklerin ve güzelliklerin en hoşlarını içeren bütün maarif ilimleri, cennet bahçelerine benzer rengarenk türlü çiçekleri ve meyvesi tatlı ağaçlarıyla tazelik ve taravet yüklü bir seçkin bahçedir. İlmin her nevinde bir başka tür renk ve koku ve her sınıfında bir başka lezzet ve tat vardır. İnsanın pak nefsi, kudsî faziletlerin tahsili ve ünsî olgunlukların tekmiliyle hayvanların alçak derekesinden rahmanî izzetin zirvesine yükselmeye taliptir. O her ilimden bir ayrı haz alır ve bir şekilde ilimlerden istifade eder ki zafer sabahının ışıltıları ümit dağının tepelerinden doğar. Şüphesiz her kitaptan onun can kulağına bir tatlı hitap erişir ve her fennin kavranmasından dolayı onda bir başka irfan hasıl olur.*"

Mütercim, metnin genelinde görülen sade dile karşılık, geleneğe uygun olarak secili ve sanatlı giriş dilini sürdürür, bilhassa belirtmek istediği hendese ve heyet ilmini kıymetlendirmektir:

"Bütün geçmiş ilimlerin makbullerinden ve sonrakilerin tabiatlarına uygun düşen ibretli fenlerden birisi hendese bilgisidir. Bu ilim, kesin öncüllerden

meydana gelmiş ve doğru fikirlerin neticeleri üzerine tertip edilmiştir. Zan ve vehimlerin rüzgâr hortumundan onun eteğine toz erişmez ve aklı kıtlar bu fennin fasıllarının kapısından girmez. Bir diğeri de fikir yüklü heyet ilmidir. Bu, gök cisimlerinin hâllerinden bahsetmek ve dönüşlerinin inceliklerine nazar etmek itibarıyla kadrinin yüceliği ay ve güneşten ileridedir. "Allah'ı hatırlayıp anarlar ve göklerin, yerin yaratıcısı hakkında inceden inceye düşünürler." ayeti gereği de bu ilim erbabının şanının yüceliği aşikârdır. Şüphe yoktur ki hendese ve heyet ilmi birbiriyle iç içe girmekte ve bağlantılı olmakta ikiz kardeşler gibidir..."

Müellif hakkında mahdut bilgi içeren Arapça eserin girişinden hareketle Cezerî hakkında bilgi veren mütercim, onun ilim sahasındaki meziyetlerini sıralar:

"Her iki ilmin ustalarından (mekanik) işlerin reisi, yetenekli kişilerin önde geleni Bedîüzzamân Cezerî, geçmiş ilimleri incelemeye çaba sarf edip amaca matuf tasavvurlarını gerçeklik makamına eriştirmiştir. O, seleflerinin amellerini ve sonra gelenlerin işlerini incelemiş, düşünce çevgeniyle marifet topunu Kutup yıldızlarının tepesine iletmiştir. Hicrî 575 (1179-80)te Nasîrüddin'in halifeliği zamanında emirlik Artuk Oğulları'ndan Mahmud b. Kara Arslan'a erişince, Cezerî bu emirin huzuruna vasıl oldu ve onun lutuflarına nail oldu. Emirin iltifat rüzgârları ve ihsanları o sahilsiz denizi harekete geçirdi... Bundan sonra emirin işaretiyle 'yazı kalır, hafızadakiyse kaybolur' sözüyle amel eden Cezerî, pusuda saklı olanlardan görünürlük fezasına çıkarttığı bazı aletlerin şekillerini ve bilgilerini Arap diliyle kaleme alıp güzel bir eser vücuda getirdi..."

Cezerî'nin eserini meydana getiren şartlar ve halife-âlim ilişkisinin âlim lehinde meydana getirdiği müspet tesirler mütercimce özellikle vurgulanır.

Tercümeyi takdim edeceği Sultan III. Murad'dan itibar ve ihsan bekleyen mütercim, bu ima ve işaretle kendi sultanının övgüsüne ve eserin tercüme sebebine girer:

"Hikmetli mücevher kutusu (olan Cezerî'nin eseri)nin talihi uğurlu çıkıp ulu sultanın makbulü oldu. Hükmü hemen yerine getirilen yüce fermanı bu hikmetli kitabın bakire fikirlerinin siyah örtüsünün fasih Arapçadan tecrit edilip üzerine Rumi kumaşlı hilat giydirilerek süslenmesini ve böylece murat gelini güzellik kürsüsünden bir yüzle görünmesini ve arzu bahçesinin goncası bir pencereden gözükmesini emretti..."

Sultan III. Murad'ın emri üzerine tercümeye başlayan mütercim, eseri oluşturan altı ana bölümü sıralar:

Nev'-i evvel binkâmlar ya'nî şol suverdür ve eşkâl beyânındadur ki anlaruñla sâ'ât-i müsteviyye ve sâ'ât-i zemâniyyeden mâzî olanlar ma'lûm olur. Ve bu nev'den on şekl mezkûrdur.

Nev'-i sânî mecâlis-i şerâba lâyık olur ba'zı evânî-i 'acîbe ve suver-i garîbe beyânındadur. Bu nev'den dahı on şekl mezkûrdur.

Nev'-i sâlis kasd içün ve vuzû içün masnû' olan gûnâgûn ibrîklar ve legenler beyânındadur. Ve bunlardan dahı on şekl mezkûrdur.

Nev'-i râbi' bürkelerde ma'mûl olmaga kâbil şâdırvânlar ve âlât-ı zâmireler beyânındadur. Ve bunlar dahı on şekldür.

Nev'-i hâmis ba'z-ı âlât beyânındadur ki anlarla deriñ sulardan ve kuyulardan ve akar sulardan maksûd olan mevâz'e su çıkarmak kâbildür. Ve bu nev'den beş şekl mezkûrdur.

Nev'-i sâdis ba'z-ı eşkâl-i muhtelife beyânındadur ki her biri bir vâdîden olup birinüñ birine müşâbeheti yokdur. Bunlar dahı beş şekldür.

Tercümedeki Eksiklikler

Tercümeye kaynaklık eden Arapça metnin birkaç yerinde vuku bulan varak kopuklukları, mütercimi fazla yekûn tutmayan bu varakların tercümesinden alıkoyar. Arapçadan anlamlı bulmadığı için bir bölümün tercümesine de sebebini belirterek yer vermez.

Arapça nüshandan düşen varaklardan dolayı eksik kaldığına metinde iki yerde işaret edilir:

Beşinci Nev' Beşinci Şekl: "Ve bu şeklüñ şerhinde hakîr-i pür-taksîre vâsıl olan nüshadan iki varak zâyi' olmagın bu şeklüñ tercemesi terk olundı. Bu mekânda nev'-i hâmisüñ eşkâli yabana irişüp nev'-i sâdise şürû' olundı." (156b)

Altıncı Nev'den Üçüncü Şeklin Sonu ile Altıncı Nev'den Dördüncü Şekl: "Fakîr-i pür-taksîr eydür: "Bu makâmda nüshada naks vâki' olup şekl-i sâlisüñ âhirinden fi'l-cümle naks lâzım geldi ve şekl-i râbi'üñ evveli dahı mevcûd olmayup bakiyye-i mevcûd ile intifâ' kâbil olmamagın anuñ dahı tercemesinden 'udûl olundı ve şekl-i hâmisüñ şerhine şürû' olundı." (163b)

Mütercimin varakları mevcut olduğu hâlde doğrudan atladığı bölüm, Cezerî'nin Diyarbakır kalesi için tasarladığı işlemeli kapıyı ele alan Altıncı Nev'dir:

"İki kanadlu bir kapudur ki musannif-i kitâb-ı hikmet-'unvân Şeyh Bedî'üzzemân medîne-i Âmid'üñ sarayı içün şebehden düzmiş. Egerçi takrîr ü tahrîri muktezâsınca ol bâbda haylî san'at harc idüp çok hüner derc itmiş ve ol 'asruñ ehâlîsi ortasında kemâl mertebede makbûl ü müstahsen düşmiş, lâkin fi'l-hakîka bu şeklüñ tahtında bir dakîka-i enîka mevcûd olmamagın kitâb-ı mezbûrda mezkûr olan sâyir eşkâl-i pür-me'âle nisbet bir sûret-i bî-ma'nâ vâki' olmışdur. Binâen 'alâ zâlik bu bâbı feth itmeyüp bu şeklüñ tercemesi terk olundı." (156b)

Mütercimin sebebini belirtmeden tercümesine yer vermediği on üç satırlık bir kısım da 42a'da yer alır: "*Bu makâmda on üç satr mikdârı beyâz terk oldı, gaflet olunmaya.*"

Bu tercümenin Nev'-i Evvelden Şekl-i Evvel'in üçüncü faslının son kısmından onuncu fasla kadarki bölümü ile Nev'-i Evvelden Şekl-i Sânî'nin üçüncü faslının hemen başını içeren varaklar kopmuştur.

Kelimeler

Osmanlı döneminde yapılan tercüme ve telif metinlerde, modern zamanlarda yapılan eski metin neşirlerinin bazılarında olduğu gibi metnin sonunda ya da önünde sözlük verilmesi geleneğine rastlanmaz. Teamül satır altında kırmızı mürekkeple kelimenin anlamının verilmesi ya da kelime üzerine konulan bir gönderme işaretiyle anlamın derkenarda gösterilmesidir. Bu usul, bugün de kimi metin neşirlerinde artık kullanımdan düşmüş olan kelimenin yanında bir parantez açmak suretiyle ya da hemen kelimenin sonuna konan üst not göndermesiyle dipnotta standart dildeki karşılığının verilmesi şeklinde olur. Satır altı tercüme geleneğinin bir uzantısı olduğu anlaşılan bu sistem üzerinde henüz müstakil bir çalışmaya rastlanmamakla beraber bazı metin neşirlerinde bu hususa dikkat çekildiği görülmektedir.

Cezerî tercümesinde terim kelimelerinin anlaşılmasını temin etmek için iki yol tutulur. İlki yukarıda bahsettiğimiz satır altı notlarıdır. Yazmanın yazı karakteriyle notlamaların benzerliği bir yana, iki yerde notlamaların mütercim kaleminden çıktığını gösteren kayıtlar yer alır: "Bir 'avvâme düzüp üstine tügme şeklinde bir kıt'a yâ bir şatiyye vaz' ideler." (136a) Bu cümlede "avvâme düzüp" ifadesinin hemen altında artık karşılık vermeye lüzum olmadığını ifade için "mirâren vasf olunmışdur" notu düşülür. Yine "Ba'dehu bir ca'be düzeler ki tûlı iki şebr ola..." (137a) cümlesinde "ca'be" altında ""ta'bîri mürûr itmişdür" kaydı vardır. Bu ifadeler mütercime ait olmalıdır.

Açıklanmaya muhtaç olan şey, mütercimin tercümesinde kelimelerin altında neden yeniden anlam karşılıklarını verdiği hususudur. Biraz sonra göstereceğimiz karşılıklara dikkat edildiğinde, bunların hemen tamamının teknik kavramlarla ilgili kelimeler olduğu görülür. Arapça ve Farsçayı eser verecek seviyede bilen Sultan III. Murad için bile bu tür kelimelerin anlamını bilmek tabiatı gereği mümkün olmayabilirdi. Vakıa, kimi teknik kelimelerin karşılıklarını bulmak mütercimi de zorlamış olmalıdır. Zaman içinde değişen dil ve kültür, aslı Arapça olan metnin modern zamanlarda dili Arapça olan bir coğrafyada yapılan neşrinde dahi Arapça-İngilizce teknik terimleri açıklayan bir sözlük ilavesini zaruri kılıyordu.

Tercüme Metinde Satır Altında Karşılığı Verilen Kelimeler

‘acîze: oturak yeri.

‘ârıza: arkurı agaç.

‘arz: en.

‘arzan: arkuru.

‘avvâme: yüzici, su üstinde yüzer bir âletdür.

‘azud: bâzû.

bâb-ı mathûn: burmalı musluk şekli.

bâriz: çıkmış.

benâdık: yuvalaklar.

bevvâk: borucı

bûk: boru

bükre: makara.

büzâl: musluk.

cevze: koz gibi bir müdevver ve mücevvef nesne.

ciz‘a: boncuk.

dekke: sofa gibi yer.

erfa‘: yüksek.

eznâb: kuyruklar.

fahz: uyluk

fahzeyn: butlar.

fâzıl: artuk.

fels: pul.

feysûn: burmalı musluk.

feyyâl: fîlci.

fizza: gümiş.

fürce: açuk yer.

gıtâ: kapak, örti.

hâbiye: küp.

hâfe: kenâr.

hark: yaruk.

hufre: çukur.

ibre: igne.

ilsâk: yapışdurmak

inhifâz: alçaklık

intivâ: dürünmek.

isba’: parmak.

istidâr: degirmi.

izhir: Mekke topragı dirler dögülmiş ot kökidür.

ka‘b: ayak.

kadem: ayak.

kâ‘ide: dip.

kalansuve: mücevveze.

kazîb: çubuk.

ketf: omuz.

kıdr: çölmek

kım‘: bir ünbûbdur ki bir tarafı vâsi‘ olup bir tarafı tardur, fî-zemâninâ aña huni dirler.

kımât: bagırdak.

kudûr: çölmekler

kutr: bir hattdur ki dâyirenüñ iki taarfına ve merkezine mürûr ider.

küre: top.

mahatt: alçak.

mahrûk: oyılmış.
maşt: tarak.
mazrûbe: dögülmiş
mebsût: döşenmiş.
mecâz-ı mâ: su geçecek yer.
merkez: dâyirenüñ ortasında pây-ı pergâr vaz‘ olunan nokta.
mısrâ‘: kanad.
midakk: dokmak.
mihver: ig, dûlâb igi
mikebbe: havz üstindeki kubbe.
mikleb: su akıdur borı gibi bir âletdür.
mitraka: çeküç
mîzâb: oluk.
mu‘akkar: çukur.
muhaddeb: arka
muhâk: kararmak.
muhrece: çıkmış.
muhît: çevre.
murabba’: dört kûşeli.
mülsak: yapışmış.
münferic: açuk.
müsattah: düz.
müselles: üç kûşeli.
müsemmen: sekiz kûşeli.
müstatîl: uzun
müstedîr: degirmi.
mütevassit: orta.
müvâzî: berâber
nuhâs: bakır
rakabe: boyın.
re’s: baş.
resâs: kalay.
ricl: ayak.
rumh: gönder.
rükbe: diz.
rükn: dîvâr
‘inân: uyan.
sadr: gögüs.
sâk: topuk.
sanc: zil
sannâc: zilci
savlecân: çomak, çevgân.
sehm: ok.
semk: irtifâ’.
sidâd: tıkaç
sikâle: agır nesne
silsile: zencîr.
su‘bân: ejder.
sukbe: delük
sümn: sekiz bölükde bir bölük.
şatiyye: pâre, parça.
şebeh: pirinç.
şebr: arşın
tabbâl: tavulcı.
taffâfe: yüzici.
taşt: leğen.
tavk: halka
tâyir: kuş
tennûr: musluguñ burması dâhil

oldugı müdevver ve mücevvef âlet.
ufk-ı maşrık: gök kenârı
ʿumk: deriñlik
ʿurve: kulp.
ustuvâne: direk.
ünbûb: lüle.
ünbûb-ı dakîka: ince lüle.
ünsâ: dişi.
yed: el
zâmire: ötücü
zâviye: kûşe
zeker: boru, burma, zeker: musluguñ burması.
zeneb: kuyruk.
zevrak: gemi.
zıl’: taraf.
zufr: dırnak.

Bunların dışında teknik olmayan az sayıda kelime de yer alır: ahmer: kırmızı; asfer: sarı; batta: kaz; bâzî. togan; dıraht: agaç; fâris: at binici; feres: at; leben: süd; ru’us: başlar; sabî: oglan.

Tercüme metinde dikkat çekici ikinci söz varlığı açıklamalı tarzdadır:

ʿârıza yaʿnî arkuru nesne (17b, 77a, 104a); bâb-ı mathûn vazʿ ideler yaʿnî musluklarda maʿhûd olan üslûb üzere erkeklü dişilü burma vazʿ ideler (129a); bâtiyye yaʿnî tâs (84b); bellût yaʿnî semere-i bellût (50a); bunduka-i safîr yaʿnî öter yuvalak (78b); bülbülesi yaʿnî emzigi (103a); büzâli taʿyîn ideler yaʿnî bâtiyyeye koyılacak şerâblaruñ çıkacak yerini (84b); dekal yaʿnî sırık (61b); dekke yaʿnî sofa gibi yüksek yer (39a); fâs yaʿnî balta (26a, 26b); fevvâreler yaʿnî şâdırvânlar (133b); feysûn vazʿ oluna yaʿnî tennûrla bir zeker vazʿ oluna (107b, 111a); fitr yaʿnî sere (13b); gıtâ yaʿnî kapak ve örtü (65b); gurâb yaʿnî nacak şeklinde birer demür, çengel (9b, 64a, 125b); haniyyesini yaʿnî bükilmiş yeri, büklümi (91b, 96b); harâce yaʿnî kereved (52a); harze yaʿnî delinmiş boncuk (17b); hukk-i zemr yaʿnî borı gibi öter bir hukke (11a); ʿizâde yaʿnî kapu sövesi gibi arkurı bir direk, agaç (14a, 16a); itâr yaʿnî elek kasnagı gibi parmak kalıñlıgı kadar bir çenber (49a); kâʿide yaʿnî bir kürsî (8a, 15a); karrâd yaʿnî maymunı götüren şahs (61b); kazîb yaʿnî çubuk, ince çubuk (113a, 119a); kıdr yaʿnî çölmek (78b); kımʿ yaʿnî huni (91a, 145b); kımât yaʿnî bagırdak (9a); kırd yaʿnî maymun (62a); keffe yaʿnî bir tâs (44a); keffeleri yaʿnî kepçeleri (11a); kendere yaʿnî çırakma, çırakba (52a, 61a); kevseli yaʿnî re'îsligi, kıçı (14b, 80a); kutrı yaʿnî ol dâyirenüñ iki tarafına yaʿnî dâyire ortasında vâkiʿ olan nokta ve merkezine mürûr iden hatt (8a); küre yaʿnî top (83b); lihyesi yaʿnî sakalı (122a); makbaz yaʿnî tutacak yerler, kulplar (40a, 41a); mebsûtdur yaʿnî yassı (115a); midak yaʿnî dögeç (26b); mihver yaʿnî dûlâb igi (81a); mikebbenüñ yaʿnî havz üstinde vazʿ olunan kubbe (17a); mikyâl yaʿnî ölçi (115b); mişmaʿ yaʿnî şemʿ-dân (57a); mîzâb yaʿnî oluk (57b); muharrem yaʿnî yarıklar (65b); mukavverdür yaʿnî oyılmışdur (89a); mukhuleye yaʿnî sürme-dâna beñzer (45b); muntasıb olur yaʿnî dikilür turur (30a); münehher ideler yaʿnî bir mikdâr oyalar (58a); müsattah gıtâ yaʿnî bir düz kapak (40a, 91a); müsebbeha yaʿnî şehâdet parmagı (7a); müsemmen yaʿnî sekiz kûşeli (25a); nehr ideler yaʿnî makaranuñ ip koyacak yeri gibi bir mikdâr çukur ideler (19b); nehrleri üstinde yaʿnî ip koyacak yerlerine (25b, 35b, 48a); nermâdece yaʿnî çifte reze, erkeklü dişilü reze (19b, 24a, 49a); rakabe, yaʿnî boyun (84b); revşen yaʿnî pencere ve terece, tahta-pûş (22a, 69a); rumh yaʿnî süñü (69b); savlecân yaʿnî çomak (70b); seffûd yaʿnî şiş gibi demür (9a, 33a, 58b, 63b, 128a); sehm yaʿnî ok (150a); semek yaʿnî balık (94a); sidâd yaʿnî tıkaç (7a); suʿbân yaʿnî ejder (14a); şatiyye yaʿnî bir pâre, çubuk pâresi, bir kıtʿa (31a, 63b, 74a, 77a, 77b...); şebehden yaʿnî pirinçden (7b); şefe yaʿnî dudak (25a); şefre yaʿnî büyük bıçak (20a); taraf-ı maʿtûfdan yaʿnî egri olan tarafdan (101b); tesfît ideler, yaʿnî yassıladup müdevverligini gidereler (17b); ʿukkâz yaʿnî ucı demürli bir ʿasâ (115a); ustuvâne yaʿnî direk (13b); ünbûb yaʿnî lüle (74b, 87a); ünbûb-ı dakîk yaʿnî ince lüle (133b; zâmire yaʿnî düdük çalar câriye (80a)…

Mustafa KOÇ

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Sesliler:
ـَ : a, e
ـِ : i
ـُ : u
آ , ـَا , ـَى : ā
ـِى : ī
ـُو : ū

Sessizler:
ء : ʾ
ب : b
ت : t
ة : t
ث : s̱
ج : c
ح : ḥ
خ : ḫ
د : d
ذ : ẕ
ر : r
ز : z
س : s
ش : ş
ص : ṣ
ض : ḍ
ط : ṭ
ظ : ẓ
ع : ʿ
غ : ġ
ف : f
ق : ḳ
ك : k
ل : l
م : m
ن : n
و : v
ه : h
ى : y

Yönteme İlişkin Kısa Bir Açıklama

Çeviri yazıya konan şekiller Ahmed Yusuf el-Hasan'ın 1979'da Haleb'te yayımladığı Ebu'l-İzz b. İsmaîl el-Cezerî, *el-Câmi' beyne'l-ilm ve'l-'ameli'n-nâfi' fî sına'âti'l-hiyel* adlı tenkitli metninden alınmıştır. İlk rakam eserdeki sahife numarasını ikinci rakam ise şeklin numarısını gösterir: [Şekil 16/4] gibi... İkinci rakamın yanında 'a' ya da 'b' var ise bu da aynı sahifedeki birinci(elif) ve ikinci(ba) şekillere işaret eder. Çeviri yazıda yalnızca meçhul mütercimin tasvir ettikten sonra işaret ettiği şekiller verilmiş, Cezerî'nin eserindeki tüm şekiller alınmamıştır. Osmanlı Türkçesi'yle olan metnin aslında, mütercim tarafından düzensiz olmakla birlikte şekiller için yer ayrılmasına rağmen hiç bir şekil verilmemiştir. Tıpkıbasımda hem estetik açıdan hem de çeviri yazıyla belirli bir mutabakat göstermesi için Cezerî'nin eserinin Topkapı Sarayı Kütüphanesi, III. Ahmed 3472 numarada kayıtlı mevcut en eski (602/1206) yazma nüshasındaki şekillerden gerekli olanlar ilgili yerlere konulmuştur.

TERCÜME-İ EL-CÂMİ‘ BEYNE’L-‘İLM
VE’L-‘AMELİ’N-NÂFİ‘
FÎ SINÂ‘AT’İL-HİYEL

ترجمة الجامع بين العلم والعمل النافع في صناعة الحيل

[illegible]

بديع الزمان [illegible]

١٥ [illegible] (حاشیه)

متفرقه

آدلی [illegible]

210

بديع الزمان [illegible]

MİLLET GENEL KÜTÜPHANESİ
KISIM : A.E. Müteferrik
ESKİ KAYIT No. 210
YENİ KAYIT No. 237
TASNİF No.

Bi’smihī Subḥānehū ve Taᶜālā

Ḥamd-i bī-ḥadd ve sipās-ı bī-ḳıyās dergāh-ı Ḥaḍret-i Ḳādir-i Bīçūn ve Ḫudāvend-i “kāf u nūn”a ki bu ḳubbe-i mīnā-gūna ve çarḫ-ı būḳalemūna bī-ᶜimād u sütūn ḳarār u sükūn virmişdür ve ber-vefḳ-ı feḥvā-yı naṣṣ-ı ṣāyib-i “İnnā zeyyennā’s-semāʾe’d-dunyā bi-zīneti’l-kevākibi”[1] bu saḳf-ı tāb-nāk ve küngüre-i eflākı her gevher-i şeb-çerāġ [ve] aḫter-i tābende-manẓar ile pür-zīb ü fer ḳılmışdur. Beyt:

Ey sipihr-āferīde vu encum
Ne melek mudrik-i tu ne merdum
Geşte ez-tu bedīd her du cihān
Bāz her du cihān be-kār-i tu gum[2]

Subḥānallāh zihī ḳādir-i ᶜacīb ki kārgāh-ı ṣunᶜ-ı dil-firībinde bu nüh felek bir şīşe-i sāᶜat-i müẕehheb ve küre-i felekü’l-burūc bir ẕātü’l-kürsī-i mükevkebdür ve ḳabḍa-i ḳudretinde ṣaḥīfe-i rubᶜ-ı meskūn bir taḫta-i usṭurlāb-ı ᶜibret-nümūndur. Beyt:

Zihī ḳudret zihī ḥaşmet zihī mulk
Zihī rifᶜat zihī ᶜizzet zihī rā
Zihī ṣanᶜat binā kerd bā-şīş rūz
Zi-taḥt-i ḥāk tā evc-i s̱ureyyā[3]

Ve dürūd-ı bī-ḥisāb Cenāb-ı Ḥaḍret-i Risālet-meʾābuñ rūḥ-ı pür-fütūḥına ale’d-devām vāṣıl u mütevāṣıl ola ki envār-ı şems-i cebīn-i saᶜādet-ḳarīn ile çār ᶜunṣur ve şīş cihātı belki ᶜāmme-i kāyinātı ġarḳ-ı envār-ı hidāyet ḳılup sezāvār-ı iḥsān u reʾfet eyledi. Beyt:

Ger āgehī zi-maᶜni-i “Ve’ş-şemsu ve’ḍ-ḍuḥā”
Taᶜrīf-i māh-rūy-i dil-ārāy-i Muṣṭafāst
Binger be-çarḫ u kevkebe-i leşker-nucūm
Ke-ennehā furūġ-i gevher-i vālāy-i Muṣṭafāst[4]

Baᶜde ẕālik erbāb-ı ebṣār-ı s̱āḳıbetü’l-enẓāruñ ḍamīr-i münīr-i ilhām-peẕīrlerine ḫafī

---

[1] “Hakikat biz (size) en yakın göğü bir zinetle, yıldızlarla (donatıp) süsledik. es-Sāffāt 37/6.

[2] “Ey göğün ve yıldızların yaratıcısı, seni ne melek idrak edebilir ne de insan. Her iki ālem senden vücuda gelir, tekrar yine senin iradenle her iki ālem yok olur.”

[3] “Ne büyük kudret, görkem ve mülkdür; ne ulu yücelik, izzet ve düşüncedir; ne yüce sanattır ki Süreyya yıldızından ta arzın altına dek her şeyi altı günde bina etti.”

[4] Eğer “Ve’ş-şemsu ve’d-duhā” (“Güneşe ve kuşluk vaktine andolsun.” eş-Şems, 91/1) manasından haberdar isen o, Hz. Mustafa’nın gönül süsleyen ay yüzünün tarifidir. Göğe bak, yıldız ordusunun azametine nazar et, hepsi Hz. Mustafa’nın ipek elbisesinin cevheri parıltısıdır. (Yavuz Sultan Selim’in divanından)

[1^{b}]

باسمه سبحانه وتعالى

حمد بی حد و سپاس بی قیاس درگاه حضرت قادر بیچون و خداوند کافی و نونکه بو قبهٔ مینا گونی و چرخ بوقلمونی بی عماد و ستون قرار و سکون ویروب مشکلو بر وفق فحوای نص صائب انا زینا السماء الدنیا بزینة الكواكب بو سقف یاپاکی و کنکرهٔ افلاکه مهر گوهر شب چراغ اختر تابنده مخطط ایله بو زیب و فر قلمشدر **بیت**

ای سپهر آفرین و انجم   نه ملک مدرک تو نه مردم
گشته از تو پدید هر دو جهان   باز هر دو جهان بکار تو گم

سبحان الله زهی قادر عجیب که کارگاه صنع دلفریبنده بو نه فلک بر شیشهٔ ساعت مذهب و کرهٔ فلک البروج بر ذات الکرسی مکوکبدر و قبضهٔ قدرتنده صحیفهٔ ربع مسکون بر تختهٔ اصطرلاب حیرت نموندر **بیت**

زهی قدرت زهی حشمت زهی ملک   زهی رفعت زهی عزت زهی دارا
زهی صنعت بنا کرد باتیشی روز   ز تحت خاک تا اوج ثریا

و درود بی حساب جناب حضرت رسالتمآبک روح پر فتوحنه علی الدوام واصل و متواصل اولا که انوار شمس جبین سعادت قرینی ایله چار عنصر و شش جهاته بلکه عالم کائناته غرق انوار هدایت قلوب بشرا ولو احسانه و رأفت ایلدی **بیت**

گر اگنی زمعنی والشمس والضحی   تعریف عارض روی دلارام مطلع است
نیکی بچرخ و کوکبه لشکر نجوم   کانها فروغ گوهر والا هم مطلع است

بعد ذلك ارباب ابصار ثاقبة الانظارك ضمیر منیر الهام پذیرلرینه خفی

و خفی

[١ب]

vü ḫabī degildür ki cümle-i ᶜulūm-ı maᶜārif ki müştemil-i eḥāsin-i meḥāsin ü leṭāyifdür ve fi’l-mes̱el bir ḥadīḳa-i fāyiḳa ve bir ravḍa-i rāyiḳadur ki envāᶜ-ı ezhār-ı gūn-ā-gūn ile mis̱āl-i riyāḍ-ı cennet ve aṣnāf-ı eşcār-ı şekkerīn-s̱imār ile pür-ṭarāvet ü behcetīdür. Her nevᶜinde bir gūne reng ü bū ve her ṣınfında bir vechile lez̠z̠et ü dad vardur ki nüfūs-ı ṭayyibe-i insāniyye ki tekmīl-i kemālāt-ı ünsiyye ve taḥṣīl-i feḍāyil-i ḳudsiyye ile dāyimā ḥaḍīḍ-i menzilet-i ḥayevāniyyeden evc-i ᶜizzet-i maᶜrifet-i raḥmāniyyeye ᶜurūc itmege ṭālibdür, her ᶜilmden bir gūne ḥaẓẓ alup bir vechile müstefīd olur ve tebāşir-i ṣubḥ-ı ẓafer ḳulle-i ḳāf-ı ümīdden demīd olur. Ve lā-cerem her kitābdan gūş-ı cāna bir ḫiṭāb-ı müsteṭāb irişüp her fennüñ iẕᶜānında bir gūne ᶜirfān ḥāṣıl olur.

Ve cümle-i maḳbūl-i ᶜukūl-i selef ve maṭbūᶜ-ı ṭıbāᶜ-ı ḫalef olan fünūn-ı ġayret-nümūndan birisi ᶜilm-i hendesedür ki muḳaddemāt-ı yaḳīniyyeden mü’ellef ü mürekkeb ve netāyic-i efkār-ı ṣaḥīḥa üzere mürettebdür. Gird-bād-ı ẓunūn u evhāmdan dāmenine gerd irmez ve erbāb-ı ᶜuḳūl-i ḳāṣıra bu fennüñ ebvāb-ı fuṣūline girmez. Ve biri daḫı ᶜilm-i heyʾet-i pür-teʾemmül ü fikretdür ki bāḥis̱-i aḥvāl-i ecrām-ı ᶜulviyye ve kāfil-i deḳāyıḳ-ı eṭvār-ı semāviyye olmaġla irtifāᶜ-ı ḳadrde şems ü ḳamerden berter olup ve “*Ellez̠īne [yez̠kurūnallāhe ḳiyāmen ve ḳuᶜūden ve ᶜalā cunūbihim ve] yetefekkerūne fī ḫalḳi’s-semāvāti ve’l-arḍi.*”[5] naṣṣ-ı şerīfi muḳteḍāsınca erbābınuñ daḫı ᶜulüvv-i şānı muḳarrerdür.

Ve şekk yoḳdur ki bu ikisi birbirine iştibāk u irtibāṭ ve mülābese vü iḫtilāṭda fi’l-mes̱el iḫvān-ı tevʾemāndur. Esbāb-ı taᶜyīn-i [sāᶜāt] ve tertīb-i ālāt maᶜrifet-i semt-i ḳıble emrinde[6] sāᶜāt ki mübīn-i evḳāt-ı ṣalavāt olduġı cihetden cümle vācibātdandur, bu iki fennüñ fürūᶜından bir şuᶜbedür.

Ve fenneyn-i mezbūreynüñ şüyūḫından ve cümle-i erbāb-ı rüsūḫından reʾīs-i aᶜmāl ve pīşvā-yı aṣḥāb-ı kemāl fāḍıl-ı seriyy Bedīᶜü’z-zamān-ı Cezerī raḥmetullāhi ᶜaleyhi

---

[5] “Göklerin ve yerin yaratılmasında tefekkür ederler. Āli İmrān 3/191.

[6] Kelimenin okunuşu şüphelidir, ancak kontekse uygundur.

[2^{a}]

وجهی دکلدرکه جملهٔ علوم و معارف که مشتمل احاسن محاسن و لطایفدر و فی المثل
بر حدیقهٔ فایقه و بر روضهٔ رایقه در که انواع ازهار گوناگون ایله مثال ریاض
جنت و اصناف اشجار شکری ثمار ایله پر طراوت و بهجتدر و هر نوع غنچه‌سی بر گونه رنگ
و بوی و هر صنفنده بر وجهله لذت و دادار در که نفوس طیبهٔ انسانیه که تکمیل کمالات
انسیه و تحصیل فضایل قدسیه ایله دائما حضیض منزلت حیوانیه‌دن اوج عزت معرفت
رحمانیه‌یه عروج اتمکه طالبدر هر علمدن بر گونه حظ آلوب بر وجهله مستفید اولور
و تباشیر صبح ظفر تعلقه فا امیددن دمیده اولور ولا جرم هر کتابدن گوش جانه
بر خطاب مستطاب ایرشوب هر فنك اذعانندن بر گونه عرفان حاصل اولور
وجملهٔ مقبول عقول سلف و مطبوع طباع خلف اولان فنون غریبه نمونه
دن بریسی علم هندسه در که مقدمات یقینیه‌دن مؤلف و مرکب و نتایج افکار
صحیحه اوزره مرتبدر که دبار ظنوندن و اوهامدن دامننه کرد ایرمز و ارباب عقول کامله
بو فنك ابواب فصولنه کوز ویرکز دخی علم هیئت بر تأمل و تفکر ایدرکه باحث احوال اجرام
علویه و کافل دقایق اطوار سماویه اولمغله ارتفاع قدرده شمس و قمردن برتر
اولوب والذین یتفکرون فی خلق السموات والارض فحوی شریفی مقتضاسنجه اربابنك
دخی علو شانی مقرردر بونك بو قدر که بو ایکیسی بربرینه اشتباك و ارتباط و ملائمه
و اختلاطده فی المثل اخوان توأماندرلر اسباب تعلیمی و ترتیب آلات معرفت سمت قبله
تعیین ساعات کبی اوقات صلوات اولدوغی جهتدن جمله واجباتدندر بو ایکی
فنك فروعندن بر شعبه در **و فنّی** مزبورینك شیوخندن و جملهٔ ارباب رسوخندن
رئیس اعمال و پیشوای اصحاب کمال فاضل بزرگ بدیع الزمان جزری رحمة الله علیه

ᶜulūm-ı evāyili tetebbuᶜda bez̲l-i mechūd idüp muḳaddemāt-ı ġāyibeyi maḳām-ı şühūda irgürmiş ve aᶜmāl-i müteḳaddimīn ve efᶜāl-i müteʾaḫḫirīni mehmā-emken tefaḥḥus̲ u teṣaffuḥ idüp çevgān-ı fikret ile gūy-ı maᶜrifeti farḳ-ı Ferḳadān'a yitürmiş ve tārīḫ-i hicretüñ beş yüz yetmiş beşinde ki hengām-ı ḫilāfet-i Nāṣır Lidīnillāh idi, iḳlīm-i Diyār-ı Bekr'de nevbet-i emāret ümerā-yı Āl-i Artuḳ'dan Maḥmūd bin Ḳara Arslan'a irişüp üstād-ı mezbūr emīr-i mesfūruñ ḫıdmetine vāṣıl oldı ve envāᶜ-ı elṭāf u aᶜṭāfına nāyil oldı. Ve emīr-i mezbūruñ nesāyim-i ḥüsn-i iltifātı ve nüvāziş ü ᶜaṭiyyātı ol baḥr-i bī-pāyāna muḥarrik düşüp envāᶜ-ı himem-i refīᶜa ve enḥā-i hikem-i bedīᶜa ile şerāyif-i ġurer-i aᶜmāl ü efᶜāl ibrāz eyleyüp niçe dürlü aᶜmāl-i şāḳḳa-i ḫāricetü'l-imkānı rütbe-i ḫaberden dāyire-i aᶜyāna getürdi ve sefīne-i ās̲ār-ı pür-iᶜtibārı gird-āb-ı farḍ u taḫmīnden ḫıṭṭa-i taḥḳīḳ ü temkīne irgürdi.

Baᶜde z̲ālik emīr-i mezbūruñ işāretiyle "mā kutibe ḳarre ve mā ḥufiẓa ferre"[7] mefhūmı ile ᶜāmil olup verā-i kümūndan feḍā-i ẓuhūra ıṣdār itdügi eşkāl ü aᶜmālüñ baᶜḍını lisān-ı ᶜArab üzere şerḥ ü taḥrīr ve tafṣīl ü tasṭīr idüp bir kitāb-ı müsteṭāb eylemiş. Ḥaḳḳā budur ki ol kitāb-ı ḥikmet-niṣāb bir gevher-i nā-yābdur ki degme kānda bitmez ve ḫafāyā-yı zevāyāsında mestūr olan ebkār-ı efkārına ez̲kiyā-yı zamānuñ eli irişüp güci yitmez. Ve ol cerīde-i pür-ferīdenüñ ḥıfẓ u ḥimāyetinde her ne ḳadar ihtimām olunsa lāyıḳ ve ne deñlü riᶜāyet ü ṣıyānet olunsa müsteḥaḳdur.

Ve nāgāh ol dürc-i ḥikmet-meşḥūnuñ ṭāliᶜi meymūn ve fālı hümāyūn olup manẓūr-ı sulṭān-ı kām-yāb [u] civān-baht, pādişāh-ı Keyvān-cenāb u āsumān-taht, fermān-fermāy-ı selāṭīn-i ᶜālī-miḳdār, şehenşāh-ı dīn-perver ü dīn-dār, bālā-nişīn-i mesned-i ḫilāfet-i kübrā, vāris̲-i mehābet-i salṭanat-ı ᶜuẓmā, İskender-i zamān ve Süleymān-ı evān

---

[7] "Yazılan şey kalır; ezberlenen şeyse kaçar."

[2^b]

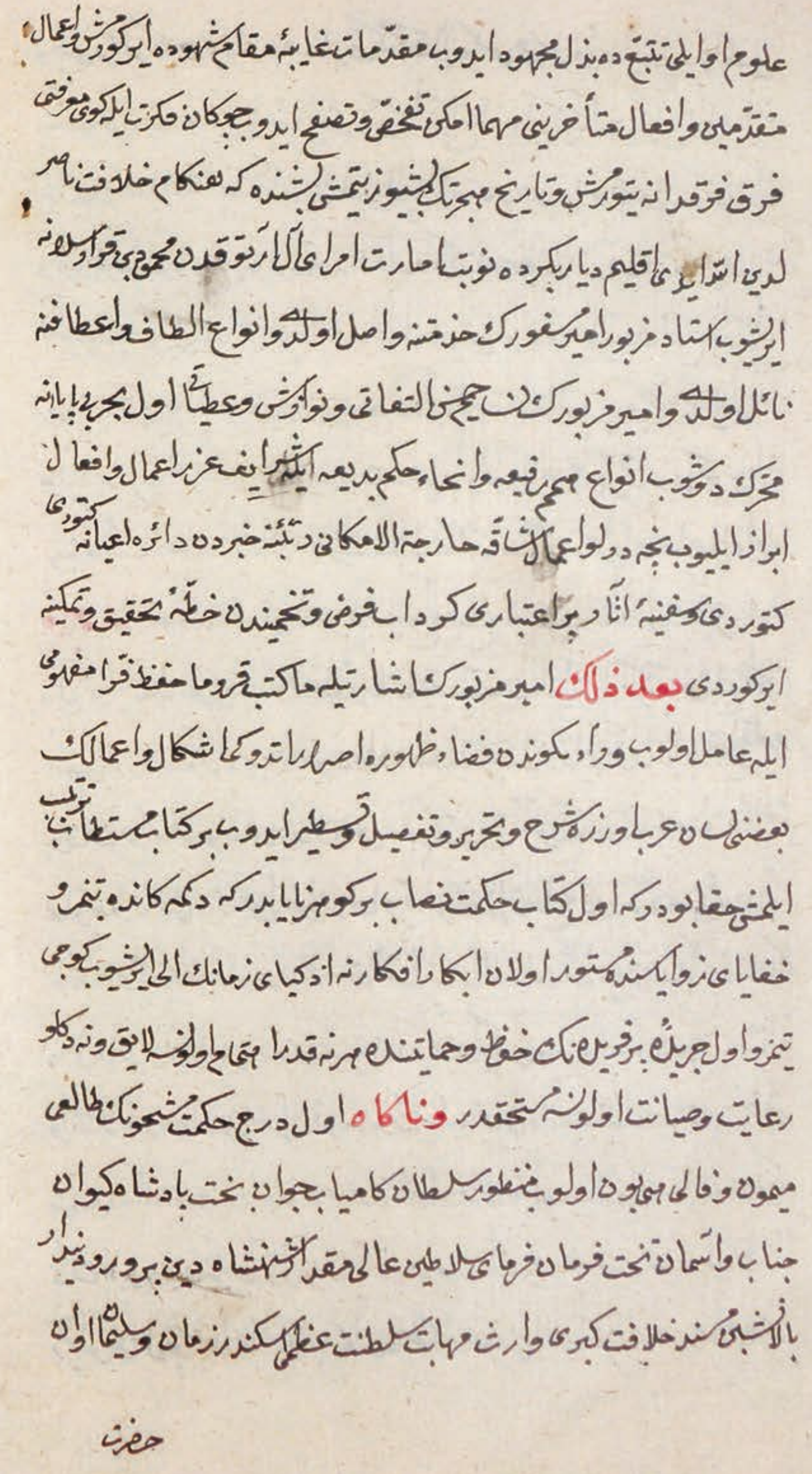

علوم اوایلی تتبع ده بذل مجهود ایدوب مقدمات غایبهٔ مقام شهوده ایرکورمش و اعمال
متقدمینی و افعال متأخرینی مهما امکن تفحص و تصفح ایدوب جوکان فکرتیله کوی معرفتی
فرق فرقدانه یتورمش و تاریخ هجرتک بشیوز یتمشی کچنده که هنکام خلافت ناصر
لدین اللّه ایدی اقلیم دیاربکرده نوبت امارت امرای آل ارتوقدن محمود بن قرا ارسلانه
ایرشوب استاد مزبور امیر مغفورک خدمتنه واصل اولدی و انواع الطاف و اعطافنه
نائل اولدی و امیر مزبورک ان حجمی التفاتی و نوازشی و عطیاتی اول بحر بی‌پایانه
محرک دوشوب انواع همم رفیعه و انحاء حکم بدیعه ایله نوادر نفع غرر اعمال و افعال
ابراز ایلیوب نجه دولو اعمال شاقهٔ خارجة الامکانی رتبهٔ خبردن دائرهٔ اعیانه کتوردی
کتوردی و سفینهٔ انادر اعتباری کرداب غوض و تعمقده خطهٔ تحقیق و تمکینه
ایرکوردی **بعد ذلک** امیر مزبورک اشارتیله ماکتب قدر و ماحفظ قوا مفهومی
ایله عامل اولوب ورا بکونده فضاء ظهوره اصدار ایتدوکی اشکال و اعمالک
بعضنی لغت عربا وزره شرح و تحریر و تفصیل و تسطیر ایدوب بو کتاب مستطاب ترتیب
ایلمش ایمش حقا بودرکه اول کتاب حکمت نصاب بو کوهر نایابدر که دکمه کانده تمیز و
خفایای زوایاسنده مستور اولان ابکار افکارنه اذکیای زمانک الی ایرشوب کوجی
تمیز و اولجریله بر فرینک خوض و حمایتنده بهره قدر اهتمام اولنسه لایق و نه دکلو
رعایت و صیانت اولنسه مستحقدر **و ناکاه** اول درج حکمت مشحونک طالعی
میمون و فالی همایون اولوب منظور سلطان کامیاب جوانبخت پادشاه کیوان
جناب و آسمان تخت فرمان فرمای سلاطین عالی مقدار شهنشاه دین پرور و دنیادار
بالاستحقاق مسند خلافت کبری وارث مهمات سلطنت عظمی اسکندر زمان و سلیمان اوان

حضرت

[٢ب]

Ḥaḍret-i Ebū[...][8] Murād Ḫān bin Selīm Ḫān ki bu kelām-ı rāyıḳ cümle medāyiḥ-i cemīlesinde meẕkūr olmaġa lāyıḳdur. Beyt:

Şehenşehī ki berāy-i nis̱ār-i meclis-i ust
Pur ez-cevāhir-i encum sipihr-rā etbāḳ
Be-bendegī-i cenāb-i tu ḫusrevān meşġūf
Be-pāy-būs-i rikāb-i tu āsmān muştāḳ[9]

Lā zālet rāyātu iḳbālihi bi-riyāḥi'ẓ-ẓaferi menşūreten ve süyūfu celālihi bi-eydi'l-cedīdāni meşhūreten ve aṭnābu ḫiyāmi devletihi meşdūdeten bi-evtādi'd-devāmi ve ẓilālu ᶜadlihi ve reᵓfetihi memdūdeten ᶜalā meᶜāriḳi'l-meᶜālimi ilā ḳıyāmi's-sāᶜati ve sāᶜati'l-ḳıyāmi vāḳiᶜ olduḳda fermān-ı ᶜālī-şān-ı ḳaḍā-cereyān bu vechile vārid olmış ki ol kitāb-ı ḥikmet-niṣābuñ ebkār-ı nikāt-ı ᶜanberīn-niḳābınuñ ḳāmet-i bālāları ġarrā-yı ᶜArabīden tecrīd olunup ḫilᶜat-ı dībā-yı zībā-yı Rūmī ile tezyīn ü telvīn oluna tā ki nev-ᶜarūs-ı murād minaṣṣa-i icmālden bir vechile dahi āşikār ola ve ġonçe-i bāġ-ı maḳṣūda bir manẓaradan daḫı bedīdār ola.

Vaḳtī ki gūş-ı hūş-ı ᶜabd-i ḥaḳīr bu ḫiṭāb-ı müsteṭāb-ı ᶜālem-gīri istimāᶜ eyledi, ḫalḳa-i saᶜy u ictihādı gerden-i iṭāᶜat u inḳıyāda geçürüp berekāt-ı enfās-ı ṭayyibe-i şāhāne ve himem-i celīle-i ᶜaliyye-i ḫusrevāneden istimdādla fī-ḳalīlin mine'z-zamān ol cerīde-i ḥikmet-ᶜunvānuñ ᶜarāyis-i feḥāvīsi minaṣṣa-i kümūndan cilve-ger ve şümūs-ı meṭāvīsi ḥacele-i beyāndan nümāyān u ḍiyā-güster olup her ṣaḥīfesi müstevcib-i ıṭṭılāᶜ-ı eṭvār-ı ᶜacībe ve müstetbiᶜ-i istimāᶜ-ı ās̱ār-ı ġarībe vāḳiᶜ olmışdur. Ve müṭālaᶜa vü müzāvelesi[10] bāᶜis̱-i taḥṣīl-i sermāye-i ḥikmet ve sebeb-i tekmīl-i pīrāye-i ᶜibret olduġından māᶜ-adā tenşīṭ-i ḫāṭır-ı ḫaṭīr-i uli'l-elbāb ve tefrīḥ-i ḍamīr-i muṭṭaliᶜān-ı esrār-ı kitāb olmışdur. Ümīddür ki dürer-i ġurer-i biḥār-ı meṭāvīsi sezāvār-ı nis̱ār-ı pāye-i

---

8 Metinde boş bırakılmış. Muhtemelen "ebü'l-feth" gibi bir ifade olacaktı.

9 O bir şahlar şahıdır ki onun meclisine saçı olmak için gök tabakaları yıldız cevherleriyle dolmuştur. Sultanlar huzurunda kul olmaya arzulu; üzengisinin altını öpmeye de gökyüzü heveslidir.

10 Yazmada "mürādelesi"

[3^{a}]

حضرت ابو مراد خان بن سليم خان كه بو كلامه رابق جمله مدايح جميله سنده مذكور اولمغه لايقدر

بيت

شهنشهى كه براى نثار مجلس كيست / پر از جواهر انجم سپهر اطباق
به بندگى جناب تو خسروان مشغوف / به پاى بوس ركاب تو آسمان مشتاق

لا زالت رايات اقباله برياح الظفر منشوره وسيوف جلاله بايدى المجاهدين مشهوره واطناب خيام دولته مشدوده باوتاد الدوام وظلال عدله ورأفته ممدوده على مفارق العالم الى قيام الساعة وساعة القيام واقع اولدقده فرمان عاليشان قضا جريان بو وجهله وارد اولمشكه اول كتاب حكمت نصابك ابكار نكات غريبه نقابنك قامت بالاسى لباس غراى عربيدن تجريد اولنوب خلعت ديباى زيباى رومى ايله تزيين وتلوين اولونه تا كه نو عروس مراد منصه اجمالدن بر وجهله دخى آشكار اوله وغنچهٔ باغ مقصود بر منظردن دخى بديدار اوله اولوقتده كوش هوش عبد حقير بو خطاب مستطاب عالم كيرى استماع ايلدى خلقهٔ سعى واجتهادى كردن اطاعت وانقياده كچوروب بركات انفاس طيبهٔ شاهانه وهمم جليله عليه خسروانه دن استمداد له فى قليل من الزمان اول جريدهٔ حكمت عنوانك عرايس فحاويسى منصهٔ كموندن جلوه كر وشموس مطاويسى حجله بياندن نمايان وضيا كستر اولوب هر صحيفه سى مستوجب اطلاع اطوار عجيبه ومتتبع استماع آثار غريبه واقع اولمشدر ومطالعه ومرادله سى باعث تحصيل سرمايهٔ حكمت وسبب تكميل پيرايهٔ عبرت اولدوغندن ماعدا تنشيط خاطر خطير اولى الالباب وتفريح ضمير مطلعان اسرار كتاب اولمشدر اميددر كه درر غرر بحار مطاويسى سزاوار نثار پايهٔ

[٣أ]

serīr-i gerdūn-veḳār-ı sulṭān-ı ᶜālī-tebār ola.

Baᶜde ẕālik maᶜlūm ola ki kitāb-ı mezbūr altı nevᶜi müştemildür.

Nevᶜ-i evvel binkāmlar yaᶜnī şol ṣuverdür ve eşkāl beyānındadur ki anlaruñla sāᶜāt-i müsteviyye ve sāᶜāt-i zamāniyyeden māḍī olanlar maᶜlūm olur. Ve bu nevᶜden on şekl meẕkūrdur.

Nevᶜ-i s̱ānī mecālis-i şarāba lāyıḳ olur baᶜḍı evānī-i ᶜacībe ve ṣuver-i ġarībe beyānındadur. Bu nevᶜden daḫı on şekl meẕkūrdur.

Nevᶜ-i s̱ālis̱ ḳaṣd içün ve vuḍū içün maṣnūᶜ olan gūn-ā-gūn ibrīḳler ve legenler beyānındadur. Ve bunlardan daḫı on şekl meẕkūrdur.

Nevᶜ-i rābiᶜ bürkelerde maᶜmūl olmaġa ḳābil şādırvānlar ve ālāt-ı zāmireler beyānındadur. Ve bunlar daḫı on şekldür.

Nevᶜ-i ḫāmis baᶜḍ-ı ālāt beyānındadur ki anlarla deriñ ṣulardan ve ḳuyulardan ve aḳar ṣulardan maḳṣūd olan mevāḍiᶜe ṣu çıḳarmaḳ ḳābildür. Ve bu nevᶜden beş şekl meẕkūrdur.

Nevᶜ-i sādis baᶜḍ-ı eşkāl-i muḫtelife beyānındadur ki her biri bir vādīden olup birinüñ birine müşābeheti yoḳdur. Bunlar daḫı beş şekldür.

[Nevᶜ-i Evvel Binkāmlar Yaᶜnī Şol Ṣuverdür ve Eşkāl Beyānındadur ki Anlaruñla Sāᶜāt-i Müsteviyye ve Sāᶜāt-i Zamāniyyeden Māḍī Olanlar Maᶜlūm Olur. Ve Bu Nevᶜden On Şekl Meẕkūrdur.]

Nevᶜ-i Evvelden Şekl-i Evvel Şol Binkāmdur ki Ṣuyla ᶜAmel Olunup Anuñla Sāᶜāt-i Zamāniyye Maᶜlūm Olur.

Egerçi fī-diyārinā sāᶜāt-i zamāniyye müstaᶜmel olmaduġına bināen bu binkām ḳalīlü'n-nefᶜ ve kes̱īrü'l-ᶜameldür, lākin bu binkāmuñ şerḥinde meẕkūr olan ḳavāᶜid ü fevāyid[11] mühimmāt-ı aṣliyyeden olup eks̱er eşkāl-i ātiyeye nisbet mevḳūfun ᶜaleyh vāḳiᶜ olmışdur. Bināen ᶜalā hāẕā bu binkāmuñ şerḥinde mehmā-emken ihtimām olundı.

Maᶜlūm ola ki bu binkāmuñ tefāṣīl-i

---

[11] Metinde "fevāᶜid"

[3ᵇ]

سریر گردون وقار سلطان عالی تبار اولا
بعد ذلك معلوم اولا که کتاب مزبور التی نوعی مشتملدر **نوع اول**
بنکاملر یعنی شول صوردر واشکال بیاننده درکه آنلر کله ساعات مستویه
بساعات زمانیه دن ماضیه ولانلر معلوم اولور وبو نوعدن اون شکل
مذکوردر **نوع ثانی** مجالس شرابه لایق اولور بعضی اوانی عجیبه وصور
غریبه بیاننده در بو نوعدن دخی اون شکل مذکوردر **نوع ثالث**
قصد ایچون وضو ایچون مصنوع اولان گوناگون ابریقلر ولگنلر بیاننده در
وبونلردن دخی اون شکل مذکوردر **نوع رابع** برکه لرده معمول
اولمغه قابل شادروانلر والات زامره لر بیاننده در وبونلر دخی
اون شکلدر **نوع خامس** بعض الات اوتوجی بیاننده درکه انلرله درین صولردن
وقیولردن واقار صولردن مقصود اولان مواضعه صو چیقرمق قابلدر
وبو نوعدن التی شکل مذکوردر **نوع سادس** بعض اشکال مختلفه
بیاننده درکه هر بری بر وادیدن اولوب بونك برینه مرتبه تهی یوقدر بونلر
دخی التی شکلدر **نوع اولده** شکل اول شول بنکامدر که صو ایله عمل اولنور
انکله ساعات زمانیه معلوم اولور اگرچه فی دیارنا ساعات زمانیه مستعمل اولمدوغنه
بناءً بو بنکام قلیل النفع وکثیر العمل در ولکن بو بنکامك شرحنده مذکور
اولان قواعد وفوائد مهمات اصلیه دن اولوب اکثر اشکال آتیه یه نسبت
موقوف علیه واقع اولمشدر بناء علی هذا بو بنکامك شرحنده مهما
امکن اهتمام اولندی پس معلوم اولا که بو بنکامك تفاصیل احوالی

[٣ب]

aḥvāli on faṣl şerḥ olunmışdur.

Faṣl-ı Evvel Binkām-ı Mezbūruñ Ẓāhiri ve Maᶜnāsını Beyān İder

Ammā ẓāhiri budur ki yir yüzinde iki ḳāmet miḳdārı mürtefiᶜ binā olunmış bir evdür. Ve ol evde bir bāb vardur ki ṭūlı ṭoḳuz şibr ve ᶜarḍı beş buçuḳ şibrdür. Ve bāb-ı mezbūr aġaçdan yā tucdan bir ḥicāb ile mesdūddur. Ve bāb-ı mez̠kūruñ aᶜlāsında ᶜarḍan ḫaṭṭ-ı müstaḳīm üzere vāḳiᶜ ikişer ḳanadlu on iki ḳapu vardur ki evvel-i nehārda ḳamusı ḳapanmışdur.

Ve bu on iki kapunuñ altında bunlar[a] müvāzī birer ḳanadlu on iki ḳapu daḫı vardur ki evvel-i nehārda ḳamusı bir levn ile mülevvendür. Ve bu muʾaḫḫar vāḳiᶜ olan on iki ḳapunuñ altında vech-i ḥicābdan bāriz parmaḳ eni ḳadar bir ifrīz yaᶜnī [...][12] vardur ki anuñ evvelinde dünyāya şebīh bir hilāl vardur, evvel-i nehārdan vücūh-ı ebvābla seyr idüp āḫir-i nehārda tamām ol ifrīzi ḳaṭᶜ ider. Ve ifrīz-i mezbūruñ altında ḥicābuñ iki ṭarafında iki miḥrāb vardur ki ol miḥrāblaruñ her birinde bir ḳuş vardur ki ḳanadlarını yayup ayaḳları üzere ṭururlar. Ve ol ḳuşlaruñ her birinüñ öñinde bir rükn-i ḫāric üzere bir ḳındīl vardur ki içinde bir muᶜallaḳ āyīne vardur. Ve ol iki miḥrābuñ mā-beyninde on iki cām birbirinüñ yanında ṣaff ṭutup ṭurmışdur; ke-ennehu c[ā]mlu bir kifef-i dāyiredür ki muḥaddebi yuḳaru vāḳiᶜ olmışdur. Ve bu ḥicābuñ esfelinde iki ṭabbāl ve ṣannāc ve iki bevvāḳ vardur. Ve bu cümle mez̠kūr olan eşkālüñ ve ebvābuñ üstinde muḥaddebi yuḳaru bir nıṣf-ı dāyire

---

[12] Metinde yazılması beklenen müteradif kelime yazılmamış.

[4ᵃ]

احوالی اون فصلده شرح اولنمشدر **فصل اوّل** بتکام مزبورک ظاهری
ومعناسنی بیان ایدر اما ظاهری بودرکه یر یوزندن ایکی قامت
مقداری مرتفع بنا اولنمش بر اوده در واول اوده ده بر باب واردر که
حرده
طولی طقوز شبر وعرضی درت بوچق شبردر وباب مزبور آغجدن یاتو
قارشی
بر حجاب ایله سدوددر وباب مزبورک اعلاسنده عرضا خط مستقیم
ارقوری
اوزره واقع ایکی شرقنادلو اون ایکی قاپو واردر که اوّل نهارده
قموسی قاپانمش دروبو اون ایکی قپونک آلتنده بونلره موازی بر
برابر
قنادلو اون ایکی قاپو دخی واردر که اوّل نهارده قموسی بولکده
ایله ملوندر وبو مؤخر واقع اولان اون ایکی قپونک آلتنده وجه
حجابده بارز بارماق انی قدر بر افریز یعنی واردر که آنک اوتنده دنیا
چیقمنی
شبیه بر هلال واردر اول نهارده چوق ابوایله سیر ایدوب آخر نهارده
تمام اولان افریزی قطع ایدر وافریز مزبورک آلتنده حجابک ایکی طرفنده
ایکی محراب واردر که اول محرابلرک هر برنده بر قوش واردر که قنادلرینی
یایوب ایاقلری اوزره طورر لر واول قوشلرک هر برینک اوکنده بورکی
دیوار
خارج اوزره بر قندیل واردر که ایچنده بر معلق اینه واردر واول
ایکی محرابک مابیننده اون ایکی جام بر برینک یاننده صف طوتوب
طورمشدر کانه جملو بر کفه دایره در که محدب یوقرو واقع اولمشدر
ارغنی
وبو حجابک اسفلنده ایکی طبال و صناج وایکی بواق واردر وبو جمله
یوریجی دیلزجی طوبولجی
مذکور اولان اشکالک وابوابک اوستنده محدبی یوقرو بر نصف دائره

[٤أ]

vardur ki muḥīṭinde on iki burcdan altı burc vardur. Ve bu nıṣf-ı dāyirenüñ altında bir melek şekli vardur ki anuñ altundan düzilmiş āfitāb şeklinde bir ḳurṣ vardur. Ve anuñ altında bir melek şekli daḫı vardur ki anuñ üstinde ṣırçadan yapılmış ḳamer şeklinde bir ḳurṣ vardur.

Ammā binkām-ı meẕkūruñ maᶜnāsı budur ki ifrīz-i mezbūr üstinde mevḍūᶜ olan şekl-i hilāl evvel-i nehārda ḥarekete gelüp yap yap muntaẓam seyr ider tā ki aᶜlāsında mevḍūᶜ olan on iki ḳapudan birini geçüp evvel ile s̱ānī ortasına varur. Hemīn sāᶜat muḳābilesinde tecāvüz itdügi bir ḳanadlu ḳapunuñ levni āḫere münḳalib olup bir gūne renge daḫı girür. Ve anuñ üstinde olan iki ḳanadlu ḳapulardan birisinüñ ḳapusı açılup içinde bir şaḫṣ ẓāhir olup ṭaşraya baḳar. Ve ol iki miḥrābda vaḍᶜ olunan ḳuşlar ḳonar gibi olup ḳındīllerüñ üstine varurlar ve minḳārlarından birer ṭop çıḳarup ol āyīnelerüñ üstine ṭarḥ iderler. Ve ol ṭoplar āyīnelere ṭoḳınup muḥkem ṣadālar ẓuhūr ider ve ḳuşlar kemā-kān yine maḳāmlarına ᶜavdet iderler. Ve bu aḥvālüñ cemīᶜisi bir sāᶜat mürūr itdügin ẓuhūr ider. Ve her sāᶜat başında ḥāl bu minvāl üzeredür tā ki altıncı sāᶜat tamām ola. Pes ol zamānda ṭabbāl ṭablını çalup ṣannāc ṣancını ve bevvāḳ būḳını çalar. Ve bir zamān bu ṭarīḳ üzere ḫıdmet iderler. Baᶜdehu ḳamusı sākin olup baᶜdehu yine ṭoḳuzıncı sāᶜatde ve baᶜdehu on ikinci sāᶜatde üslūb-ı sābıḳ üzere ḥareket idüp ḳamusı edā-i ḫıdmet iderler.

Ammā eflākuñ ḥāli bu vechiledür ki yevm-i maᶜhūdda şems ḳangı derecede

[4^b]

واردر كه محيطنده اون ايكي برجدن آلتي برج واردر و بو نصف دائرهنك
آلتنده بر ملك شكلي واردر كه انك آلتونده دخي زرلنمش آفتاب شكلنده بر
قرص واردر و انك آلتنده بر ملك شكلي دخي واردر كه انك اوستنده چرخه
يالدزلمش قمر شكلنده بر قرص واردر **اما انجام** مذكورك معناسي بودر كه
افريز مزبور اوستنده موضوع اولان شكل هلال اول نهارده حركته كلوب
ياب ياب منتظم سير ايدر تا كه اعلاسنده موضوع اولان اون ايكي قابودن
برينيكچوب اول ايله ثاني اورته سنه وارر جميع ساعت مقابله سنده تجاوز
ايدوكي بر قادلو قپونك لوني آخره منقلب اولوب بر كونه رنكه دخي
كيرر و انك اوستنده اولان ايكي قنادلو قپولرده برينك قپوسي آچلوب
ايچنده بر شخص ظاهر اولوب طشره يه چقر و اول ايكي محرابده وضع اولنان
قوشلر قوينكبي اولوب قنديللرك اوستنه واردلر و منقارلرندن برر
طوپ چقروب اول اينه لرك اوستنه طرح ايدرلر و اول طوپلر اينه لره طوقنوب
محكم صدا ظهور ايدر و قوشلر كما كان ينه مقاملرينه عودت ايدرلر و بو
احوالك جميعسي بر ساعت مرور ايتدكده ظهور ايدر و هر ساعت باشنده
حال بو منوال اوزره در تا كه آلتنجي ساعت تمام اولنجه اول زماندن
طبال طبلني چالوب صناج صنجني و بوقچي بوقني چالر و بر زمان بو طريق اوزره
دلجي دلني بوريجي بورني
خدمت ايدرلر بعده قموسي ساكن اولوب بعده ينه طقوزنجي ساعتده و بعده
اون ايكنجي ساعتده اسلوب سابق اوزره حركت ايدوب قموسي اداء خدمت
ايدرلر اما افلاكك حالي بو وجهله دركه يوم معهودده شمسي قنغي درجه ده

ise merkez-i şems ol derece üzere s̱ābit olup evvel-i nehārda ufḳ-ı maşrıḳdan ẓuhūr ider ve ol derecenüñ naẓīresi ufḳ-ı maġrib üzere vāḳiᶜ olup ġurūba müteveccih olur. Ve her bār ki ufḳ-ı maşrıḳdan bir burc ṭulūᶜ ider, anuñ naẓīri ufḳ-ı maġribde ġurūb ider ve her zamānda ki naẓar olunur, elbette on iki burcdan altısı ẓāhir olup altısı muḫtefī olur. Ve cirm-i āfitāb kenār-ı ufkdan yap yap irtifāᶜa şürūᶜ ider, tā nıṣf-ı nehāra varınca mürtefiᶜ olur. Baᶜdehu inḫifāḍa müteveccih olur, tā āḫir-i nehāra dek nüzūl üzere olup ufḳ-ı maġribden ġurūba müteveccih olur. Nehār-ı seraṭānuñ nıṣfında şems ġāyet-i irtifāᶜda olup ve nehār-ı cedīdüñ nısfında ġāyet-i inḫifāḍ üzere olur; ḥāl-i nehār bu vechiledür. Ammā ḥāl-i leyl bu minvāl üzeredür ki leyl-i maᶜhūdda ḳamer ḳangı burcda ise ol burūc üzere ẓāhir olur. Ve eger hilāl ise imtilāya müteveccih olup bedr ise muḥāḳa müteveccih olur ve sābıḳan meẕkūr olan cāmlardan birisi münevver olmaġa ibtidā idüp evvel-i leylde miḳdār-ı ẓufur müstaḍī olur ve gitdükçe ḍiyāsı artup bir cām tamām münevver olur, pes giceden bir sāᶜat geçdügi maᶜlūm olur. Baᶜdehu ikinci cām daḫı bu vechile ᶜamel ider tā ki meẕkūr olan cāmlardan altısı tamām münevver olduḳda giceden altı sāᶜat geçmiş olur. Pes sābıḳan meẕkūr olan ṭabbāl ve ṣannāc ve bevvāḳ ḥarekete gelüp üslūb-ı sābıḳ üzere edā-i ḫidmet iderler. Baᶜdehu ṭoḳuzıncı sāᶜatde ve baᶜdehu yine on ikinci sāᶜatde edā-i ḫidmet iderler. Yine āḫir-i

[5ᵃ]

حیه مرکز شمس اول درجه اوزره ثابت اولوب اول نهارده افق مشرقدن
کوکب کناری
ظهور ایدر و اول درجه‌نك نظیره سی افق مغرب اوزره واقع اولوب غروبه
متوجّه اولور و هر بار که افق مشرقدن بر برج طلوع ایدر انك نظیری افق مغربده
غروب ایدر و هر زماندن که فصل اولنور البتّه اون ایکی برجدن التّیسی ظاهر
اولوب التّیسی مختفی اولور و برج آفتاب کنار افقدن یاب یاب ارتفاعه
شروع ایدر تا نصف نهارده و ادیجه مرتفع اولور بعده انخفاضه
الچاقلق
متوجّه اولور تا آخر نهاره دك نزول اوزره اولوب افق مغربده
غروبه متوجّه اولور نهاردر طالنا نصفنده شمس غایت ارتفاعده
اولوب و نهار جدیدك نصفنده غایت انخفاضی اوزره اولور حال
نهار بو وجهلهدر امّا حال لیل بو منوال اوزره در که لیل معهوده قمر
قنغی برجده ایسه اول برج اوزره ظاهر اولور و اگر هلال ایسه امتلایه
طولمغه
متوجّه اولوب بدر ایسه محاقه متوجّه اولور سابقا مذکور اولان جاملرده
قارنلق
بریسی منوّر اولمغه ابتدا ایدوب اوّل لیلده مقدار ظفر مُتنفی اولور
درنق
و کتدکجه ضیاسی ارتوب بر جام تمام منوّر اولورسه کیجه‌دن بر ساعت
کچدوکی معلوم اولور بعده ایکنجی جام دخی بو وجهله عمل ایدر تا که
مذکور اولان جاملردن التّیسی تمام منوّر اولدقده کیجه‌دن التی ساعت
کچمش اولور سابقا مذکور اولان طبّال و صنّاج و بوآق حرکته
کلوب اسلوب سابق اوزره اداء خدمت ایدرلر بعده طقوزنجی
ساعتده و بعدینه اون ایکنجی ساعتده اداء خدمت ایدرلر ینه آخر

[٥أ]

leylde tamām on iki cām ḍiyā bulup münevver olur.

Ve cümle-i eşkāl-i meẕkūre bu vech üzeredür ki ṣaḥīfe-i ātiyede taṣvīr ve taḥrīr olundı:

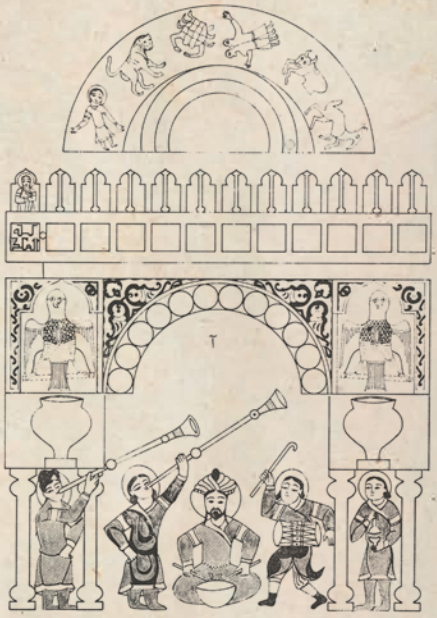

[Şekil 16/4]

[Şekil 16/4]

Faṣl-ı S̱ānī Aᶜmāl-i Mezbūre İçün Lāzım Olan Ḫızāne-i Ābuñ ve Sāyir Ālātuñ Keyfiyyetini Beyān İder

Evvelā lāzım-ı ḫābiyedür yaᶜnī nuḥāsdan düzilmiş bir ḫazīnedür ki ṭūlı altı şibr ve siᶜati bir şibr ve s̱ülüs̱-i şibrdür. Ve ḫābiye-i mezbūrenüñ esfelinde bir s̱uḳbe vardur ki ol ḫābiyede memlū olan āb arḍ-ı binkāmuñ ᶜarḍ[ın]uñ aṭvel-i nehārınuñ müddet-i sāᶜatinde ol s̱uḳbeden tamām çıḳar. Mes̱elā binkām iḳlīm-i rābiᶜde vaḍᶜ olunsa ki anuñ aṭvel-i nehārı on dört buçuḳ sāᶜatdür

[5ᵇ]

ليلده تمام اون ايكى جام ضيا بولوب منور اولور وجملهٔ اشكال مذكوره
بو وجه اوزره دركه صحيفهٔ آتيه‌ده تصوير وتحرير اولندى

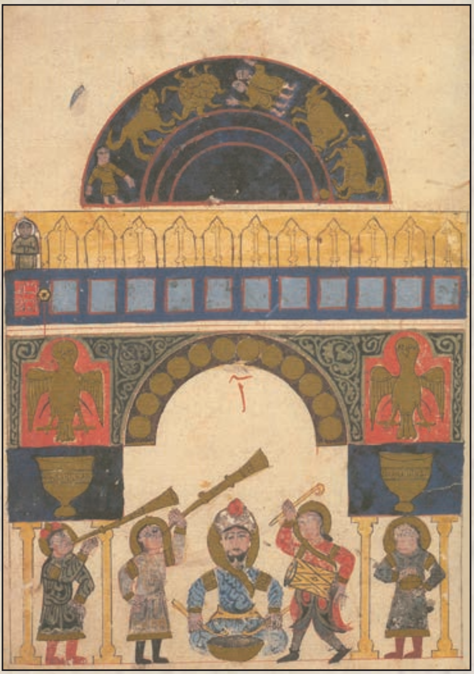

فصل ثانی اعمال مزبوره ايچون لازم اولان خزانه ايله سائر آلاتك
كيفيتنى بيان ايدر اولا لازم خابيه در يعنى نحاسدن دوزلمش بر خزينه‌در كه
بقردن
طولى التى شبر وسعتى بر شبر وثلث شبردر وخابيهٔ مزبورهنك اسفلنده
قارش
بر ثقبه واردر كه اول خابيه‌ده مملو اولان آب ارضى نيكامك عرضك
دلوك
اطول نهاريله مدت ساعاتنده اول ثقبه‌دن تمام جقمقلو نيكام اقليم
رابعده وضع اولنور كه انك اطول نهارى اون دورت بچوق ساعتدر

ونهار

[٥ب]

ve nehār-ı mezbūruñ evvel-i sāᶜatinde ḫurūc iden āb on kīle farḍ olunsa nehār-ı mezbūruñ āḫir-i sāᶜatinde daḫı ol ḳadar ṣu çıḳar. Ve ḳaçan ki tamām-ı nehārda ḫurūc iden āb āḫir-ı nehāra yine ḫābiyeye iᶜāde olunsa, ol gicenüñ evvel-i sāᶜatinde ḫurūc iden āb yine āḫir-i leylde ḫurūc iden āba müsāvīdür.

Ve ḫābiye-i mezbūrenüñ ᶜameli bu ṭarīḳ üzeredür ki nuḥās-ı maḍrūbdan dört ḳıṭᶜa alup her birini miṭraḳa ile ḍarb idüp birer çölmek şekline ḳoyalar ki evvelinüñ ve āḫirinüñ vüsᶜati berāber ola ve ᶜumḳı bir buçuḳ şibr ve rubᶜ-ı şibr ola ve vüsᶜati bir şibr ve rubᶜ-ı şibr ola bu şekl üzere:

[Şekil 17/5]

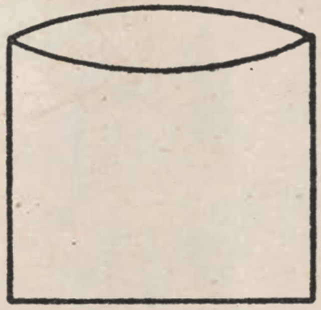

[Şekil 17/5]

Ve bunlaruñ ṣāniᶜi bunlaruñ taṣḥīḥinde muḥkem ihtimām ide. Ve ḫaşebden ṣaḥīḥü’l-istidār bir ḳurṣ düzüp bunlaruñ içine idḫāl ide. Ve bunları miṭraḳa ile ḍarb idüp tamām tesviye ide. Baᶜdehu her ḳıdruñ ẕāviyesinden aᶜlāsına varınca bir ḫaṭṭ-ı müstaḳīm vaḍᶜ idüp her ḫaṭṭı on ḳısma taḳsīm ide ki her ḳısm āḫere müsāvī ola ve her ḳısma bir ᶜalāmet vaḍᶜ ide. Baᶜdehu ol ḳıdra ṣu ḳoya tā ki ol ᶜalāmete vāṣıl ola. Baᶜdehu bir keyl-i muᶜayyen ile keyl olunmış ṣu ḳoyalar tā ki ᶜalāmet-i s̱āniyeye vāṣıl ola. Baᶜdehu ol mā-i mükeyyel ḳadar ṣu daḫı ḳoyalar. Eger ᶜalāmet-i s̱ālis̱eye vāṣıl olursa maᶜlūm olur ki iki ᶜalāmetüñ mā-beyni ṣaḥīḥdür ve illā tevsīᶜ ile yā taḍyīḳ ile

[6ᵃ]

ونهار مزبورك اول ساعتنده خروج ايدن اب اون كيله قوخی اولنه نهار مزبورك
اخر ساعتنده دخی اول قدر صو چقر و قجنی كه تمام نهارده خروج ايده اب اخر نهاره
دينه خابيه يه اغاذه اولنه اول كيجه نك اول ساعتنده خروج ايده اب نيه اخر ليل
خروج ايدن ابه مساوی دور و خابيهٔ مزبوره نك عملی بو طريق اوزره دركه نحاسی
مضروبدن درت قطعه الوب هر برنی مطرقه ايله ضرب ايدوب بر رجلمك شكلنه
چاكوچ دوكلمش
قويه لر كه اولنك و اخرنيك وسعتی برابر اولا و عمقی بربچق شبر و ربع شبر اولا
دركلكی
وسعتی بر شبر و ربع شبر اولا بو شكل اوزره

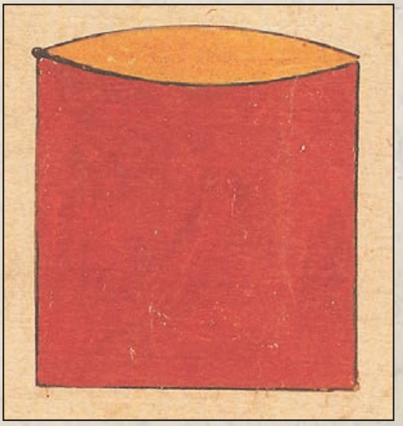

وبونلرك صانعی بونلرك تصحيحنده
محكم اهتمام ايده و خشبدن صحيح الاستواء
دكرمنك
بر قرص دوزوب بونلرك ايچنه ادخال ايده
و بونلری مطرقه ايله ضرب ايدوب
تمام تسويه ايده بعده هر قدرك
چلمك
زاويه سنده اعلاكنه واربنجه بر خط
كوشه
مستقيم وضع ايدوب هر خطی
اون اقسمه تقسيم ايده كه هر قسم اخره مساوی اولا و هر قسمه بر علامت وضع
ايدوب بعده اول قدده صو قويه تا كه اول علامته واصل اولا بعده بر كيل معين
ايله كيل اولنمش صو قويه لر تا كه علامت ثانيه يه واصل اولا بعده اول ماء
مكيل قدر صو دخی قويه لر اكر علامت ثالثه يه واصل اولور ايسه معلوم
اولور كه ايكی علامتك ما بينی صحيحدر و الا توسيع ايله يا تضييق ايله

[٦أ]

taṣḥīḥ oluna. Baᶜdehu bir ᶜalāmet ile daḫı bu vechile ᶜamel olunup taṣḥīḥe iḥtiyācı var ise taṣḥīḥ oluna tā ki bu ṭarīḳ üzere cemīᶜ-i ᶜalāyimüñ mā-beynleri muṣaḥḥaḥ ola. Ve cemīᶜ-i ḳudūrı bu üslūb üzere imtiḥān idüp taṣḥīḥ ideler. Ve her bir ḳıdruñ başından zāyid olan yirlerini kesüp esāfilini oyup çıḳaralar tā ki her ḳıdr bir çenber şeklinde ola illā bir ḳıdruñ esfeline taᶜarruḍ itmeyeler ki ol ḳıdr ḫābiyenüñ esfeli olacaḳdur. Ve ol çenberlerden birisin alup ol ḳıdruñ üstine refᶜ ideler ve ikisinüñ mā-beynini vaṣl ideler. Ve ol vaṣluñ üstine ḫāricden bir ṭavḳ geçürüp muḥkem ilṣāḳ ideler. Ve ikinci çenberi daḫı anuñ üstine refᶜ idüp ve üçinci daḫı anuñ üstine refᶜ idüp mā-beynlerini üslūb-ı sābıḳ üzere muḥkem vaṣl idüp cümlesini bir ṭūlānī ḳıdr ideler ki her ṭarafı ḫaṭṭ-ı müstaḳīm üzere ḳāyim olmış ola ki cümlenüñ ṭūlı yedi şibr olur. Altısı mā-i mükeyyel içün maᶜdūddur ki ᶜan-ḳarīb mezkūr olur.

Ve bir buçuḳ şibri ḳaᶜr-ı ḫābiyede bāḳī ḳalur mā-i mechūl içün ve nıṣf-ı şibri reʾs-i ḫābiyede ṭaffāfe ḳarār itmek içündür. Ve bu ḫābiyenüñ esfelinde olan s̠uḳbeye muṣluḳ şeklinde bir lūle vaḍᶜ olunduḳda bu şekl üzere olur:

[Şekil 18/6]

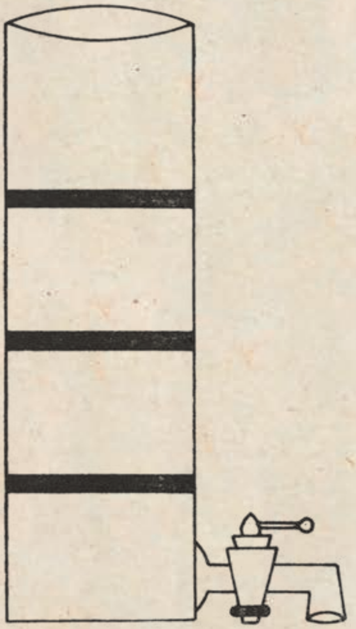

[Şekil 18/6]

Baᶜdehu ṭaffāfe içün nuḥāsdan iki ḳıṭᶜa alalar ve bu ḳıṭᶜaları ḍarb ideler tā ki

[6^{b}]

تصحیح اولونه بعده بر علامت ایله دخی بو وجهله عمل اولنوب تصحیح احتیاجی
وار ایسه تصحیح اولنه تا که بو طریق اوزره جمیع علویمك مابینلری مصحح اولا و جمیع
قدورلری بو اسلوب اوزره امتحان ایدوب تصحیح ایدهلر و هر قدرك باشنده
جلمكاوى
زاید اولان یرلرینی کسوب اسافلنی اویوب چقرهلر تا که هر قدر بر چنبر شكلنده
اولا الا بو قدرك اسفلنه تعرض ایتمیهلر که اول قدر خابیهنك اسفلی اولاجقدر و اول
چنبرلردن بریسی الوب اول قدرك اوستنه رفع ایدهلر و ایکنجینك مابینینی
وصل ایدهلر و اول وصلك اوستنه خارجدن بر طوق کچوروب محکم الصاق
یاپشدرمق حلقه
ایدهلر و ایکنجی چنبری دخی انك اوستنه رفع ایدوب و اوچنجی دخی انك اوستنه
رفع ایدوب مابینلرینی اسلوب سابق اوزره محکم وصل ایدوب جملهسنی بر
طولانی قدر ایدهلر که هر طرفی خط مستقیم اوزره قائم اولمش اولا که جملهنك
طولی یدی شبر اولور التیسی ماء مکیل ایچون معددر که عن قریب مذکور اولور
قاریغی
و بر بوچق شبری قعر خابیهده باقی
قالور ماء مجهول ایچون و نصف
شبری رأس خابیهده طفافه قرار
یوزیجی
ایتمك ایچون در و بو خابیهنك اسفلنده
اولان ثقبهیه مصلوق شكلنده بر لوله
دلوك
وضع اولنه قدر بو شکل اوزره اولور
بعده طفافه ایچون مسدن ایکی قطعه
آلهلر و بو قطعهلری ضرب ایدهلر تا که

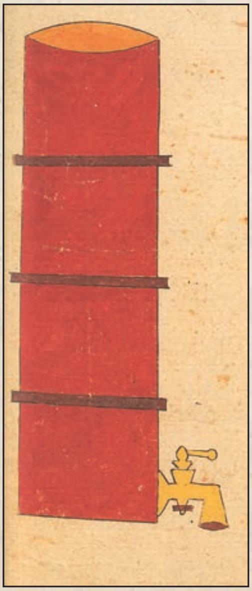

ایکسی

[٦ب]

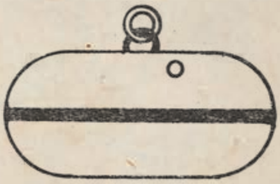

[Şekil 19/17]

ikisi birbirine ḳayna[ya], ᶜarīḍ bir mücevvef şalġam şeklinde bir nesne ola. Ve ol iki ḳıṭᶜayı birbirine muḥkem ilṣāḳ ideler ve bu ālete ṭaffāfe diyeler. Ve bu ṭaffāfenüñ büyükligi ol ḳadar ola ki ḫābiyede sühūletle inüp çıḳmaġa ḳābil ola. Ve ol ḳıṭᶜalaruñ merkez-i istidāresinde bir reze ve ol rezede bir ḥalḳa vaḍᶜ ideler. Ve rezenüñ yanında parmaḳ ṣıġar delük vaḍᶜ ideler ki heyʾet-i ḫāriciyyesi bu şekl üzere ola.

[Şekil 19/17]

Baᶜdehu dögme tucdan bir ünbūb yaᶜnī ḳamış gibi bir müdevver mücevvef ḳıṭᶜa alalar ki ṭūlı nıṣf-ı şibr ve siᶜati müsebbiḥa yaᶜnī şehādet parmaġı girecek ḳadar ola. Ve ol ünbūbuñ ortasında bir muṣluḳ burması gibi ṣuyı burması ola ki sedd itmek murād olduḳça sedd olunup fetḥ itmek murād olduḳça fetḥe ḳābil ola. Ve ünbūb-ı mezkūruñ bir ṭarafını ṭūl-ı iṣbaᶜuñ nıṣfı ḳadar yirden ẕāviye-i ḳāyime üzere aşaġa egeler ve ol egri olan ṭarafuñ aġzı ẕāviyesinden evsaᶜ ola ki esfel-i ḫābiyeye muttaṣıl olan ālet budur bu şekl üzere:

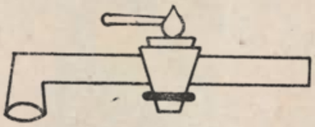

[Şekil 19/8]

[Şekil 19/8]

Baᶜdehu dögme tucdan bir sidād yaᶜnī ol ünbūbuñ aġzına göre maḫrūṭu'ş-şekl bir ṭıḳaç düzeler ve sinpāre ile muḥkem düzeldeler ve ünbūbuñ aġzına muḥkem alışduralar tā ki ünbūb-ı mezkūruñ aġzını sedd itmek ve girü ṣuyuñ cereyānına bi'l-külliyye māniᶜ ola bu şekl üzere.

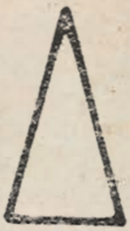

[Şekil 19/9]

[Şekil 19/9]

Baᶜdehu nuḥāsdan bir ḳıṭᶜa daḫı alup miṭraḳa ile ḍarb ideler tā ki ḫābiye gibi

[7ᵃ]

ایکیسی بربرینه قابنه عریضی بر مجوف شلغم شکلنده برنسنه اولا و اول ایکی قطعهٔ
بربرینه محکم الصاق ایلیه لر و بو آلته طفافه دیه لر و بو طفافه نك بویکلکی
اولقدر اولا که خابیه ده سهولتله انبوب جقمغه قابل اولا و اول قطعه لرك
مرکزی استداره سنده بر ذره و اول ذره ده بر حلقه وضع ایلیه لر وزره نك
یانندە بر ماق صغیر بر دلوك وضع ایده لر که
هوا خارجیه یه بو شکل اوزره اولا بعده

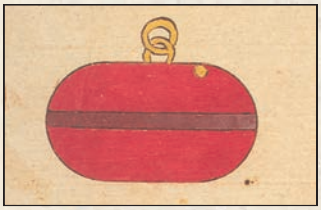

دوکه توجد ده بر انبوب یعنی قامش کبی مدوّر
مجوف قطعه آله لر که طولی نصف شبر وسعتی بجه به
یعنی شهادت برماغی کبی جك قدر اولا و اول انبوبك اورته سنده بر مصلق
بورمه سی کبی بر صویی بوده مه سی اولا که سدّ اتمك مراد اولدقجه سدّ اولنوب
فتح اتمك مراد اولدقجه فتحه قابل اولا و انبوب مذکورك بر طرفنی طول اصبعك
برماق
نصفی قدر بیرده زاویهٔ قائمه اوزره اشغه اکه لر و اول اکری اولان طرفك
گوشه
اغزی زاویه سنده اوسع اولا که اسفل خابیه یه متصل اولان آلت بوده
بو شکل اوزره بعده دوکه توجد ده

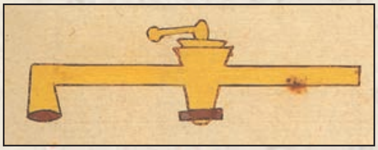

بر سداد یعنی اول انبوبك اغزنه کوره
مخروط الشکل بر طقج دوزه لر و منباره ایله
محکم دوزلیه لر و انبوبك اغزنه محکم الشدّ ده لر تا که انبوب مذکورك اغزینی
سدّ ایده و کلی صویك جریاننه بالکلیه مانع اولا و بو شکل اوزره
بعده نحاسدن بر قطعه دخی الوب مطرقه ایله ضرب ایلیه لر تا که خابیه کبی

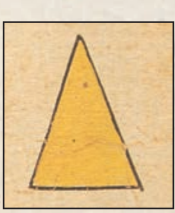

bir ḳıdr ola, ᶜumḳı bir buçuḳ şibr ve siᶜati dört parmaḳ ola. Ve ol ālete rubᶜ dirler. Baᶜdehu ol rubᶜuñ bir ṭarafından esfeline ḳarīb bir mevḍiᶜden delük idüp delüge müsebbiḥa ḳadar bir ünbūb geçürüp eṭrāfından muḥkem ilṣāḳ ideler bu ṣūret üzere.

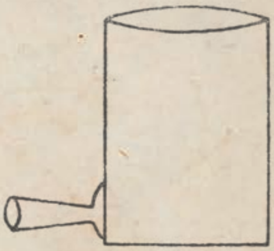

[Şekil 20/10]

[Şekil 20/10]

Baᶜdehu ᶜavvāme düzmek içün daẖı iki ḳıṭᶜa nuḥās alalar ve ikisini daẖı ḍarb ideler tā ki ikisi bir yire cemᶜ olduḳda ṭaffāfe gibi bir mücevvef ḥadd ve ᶜarīz şalġam şeklinde bir nesne ola ve ikisini birbirine muḥkem alışduralar ve bu şekle ᶜavvāme diyeler. Ve bu şeklüñ büyükligi ol ḳadar ola ki sühūletle rubᶜda nüzūl ü ṣuᶜūd itmege ḳābil ola. Baᶜdehu sābıḳan maṣnūᶜ olan sidādı ḥālen maṣnūᶜ olan ᶜavvāmenüñ merkez-i istidāresinde vaḍᶜ idesin ve şu üstine ḳoyasın ve imtihān idesin ki bir ṭarafa māyil olmaya. Eger bir ṭarafa meyl iderse muḳābilesine bir s̱aḳīl nesne ḍamm idesin tā ki ᶜavvāme-i mezbūre saṭḥ-ı mā üzere müstevī olup bir ṭarafa māyil olmaya. Sidād-ı mez̠kūr ᶜavvāme-i mezbūreye ḍamm olunduḳda bu şekl üzere olur:

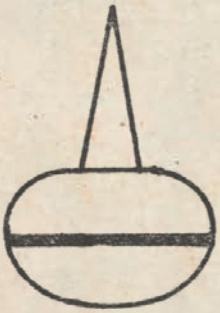

[Şekil 20/11]

[Şekil 20/11]

Faṣl-ı S̱ālis̱ Maẖrec-i Mā İçün ᶜAmel-i Düstūruñ Keyfiyyeti Beyānındadur

Düstūr-ı mezbūru düzmek içün şebehden yaᶜnī pirinçden bir muḥkem ṣaḥīfe alup yüzini muḥkem tesviye ideler,

[7ᵇ]

بر قدر اولا عمقی بر بچق شبر و عمق درت برماق اولا و اول آلت ربع دلو بعده اول
دبعك بر طرفنده اسغلنه قریب بر موضعدن دلوك ایدوب دلوكه مُبجّه قدر بر
انبوب كچوروب اطرافنده محكم الصاق ایدرلر

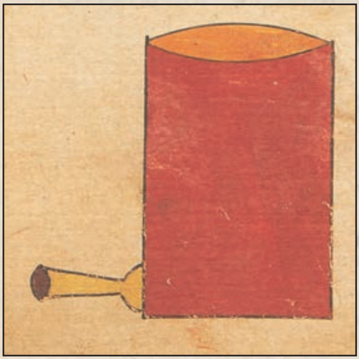

بالشدید
بو صورتده اوزره بعده عوامه دوزمك
یوزیجی
ایچون دخی ایكی قطعه نحاس الورلر و ایكیسنك دخی
ضرب ایدرلر تا كه ایكیسی بر یره جمع اولدقده
طغاره كبی بر مجوف حرّ و عریض شلغم شكلنده
بر نسنه اولا و ایكیسنی بر برینه محكم الشدورلر
و بو شكله عوامه دیرلر و بو شكلك بویكلكی
اولقدر اولا كه سهولتله ربعده نزول و صعود اتمكه قابل اولا بعده كاتقا مصنوع
دوزجی
اولان سَدادی حالا مصنوع اولان عوامه نك مركزی استداره سنده وضع ایدرلر
طقاع
و صواوتنه تقویه سی و استهمان ایكنكه بر طرفه مائل اولمیه اكر بر طرفه میل ایدرسه مقابلنه
بر ثقیل نسنه ضم ایدرلر تا كه عوامه فزبوره سطح ما اوزره مستوی اولوب بر طرفه
مائل اولمیه سِداد مذكور عوامهٔ فزبوره یه

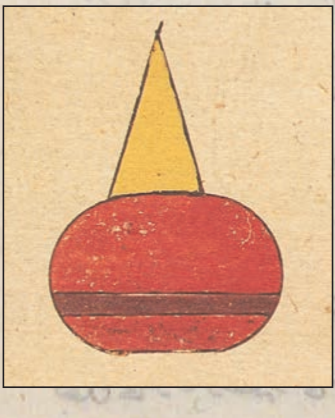

ضمّ اولندقده بو شكل اوزره اولور

فصل ثالث مخرج ما ایچون عمل

دستورك كیفیتی بیاننده در دستور فزبوری
دوزمك ایچون كشبه دن یعنی بیخدن بر
محكم صحیفه الوب یوزنی محكم تسویه ایدرلر

تا كه

tā ki her ṭarafından misṭaraya munṭabıḳ ola. Ve ol ṣaḥīfeyi bir dāyire ideler ki ḳuṭrı yaᶜnī ol dāyirenüñ iki ṭarafına yaᶜnī dāyire ortasında vāḳiᶜ olan noḳṭa ve merkezine mürūr iden ḫaṭṭ bir buçuḳ şibr ola. Ve ol dāyirenüñ dört bölükden bir bölüginde üç parmaḳ miḳdārı anlar bir faḍla-i ḫārice vaḍᶜ ideler. Ve ol ḫāriceyi bir ḳāᶜide yaᶜnī bir kürsī üstinde koyalar ki dāyire-i mezbūre ki bir ḳurṣ şekline girmişdür, ol kürsinüñ üstinede dikilüp ṭurmaġa ḳābil ola.

Baᶜdehu ol dāyirenüñ yüzinde iki ḳuṭr taᶜyīn idesin ki birisi ḳāᶜideyi iki ḳısm ide nıṣfından. Ve birisi daḫı ol ḳuṭrı ile zevāyā-yı ḳāyime üzere teḳāṭuᶜ eyleye. Baᶜdehu ṣaḥīfe-i mezbūrenüñ merkezi üstine bir dāyire vaḍᶜ ideler ki ḳuṭrı bir şibr ola. Ve bu dāyire ile teḳāṭuᶜ iden ḳuṭrlaruñ teḳāṭuᶜı mevāḍiᶜine ebced ḥurūfından bir ḥarfle ᶜalāmet vaḍᶜ ideler. Ve ḳāᶜidenüñ muḳābilesinde evvel-i seraṭān içün “elif-ا” yazalar ve evvel-i mīzān içün “bā-ب” ve evvel-i cedy içün “cīm-ج” ve evvel-i ḥamel içün “dāl-د” yazalar. Baᶜdehu bu dāyireden ḫāric bir dāyire daḫı vaḍᶜ ideler ki bu iki dāyirenüñ içine esmā-i burūc ketb olunmaġa ḳābil ola. Ve bu dāyirenüñ üstine “ḥā-ح” ketb oluna. Baᶜdehu bu dāyireden ḫāric bir dāyire daḫı vaḍᶜ olına, ikinci dāyire ile bunuñ mā-beynine muḫammesāt ketb olunmaġa kābil ola. Ve bu dāyirenüñ üstine “ṭā-ط” ketb oluna. Baᶜdehu bu dāyireden ḫāric bir dāyire daḫı vaḍᶜ ideler ki üçinci dāyire ile bunuñ mā-beynine eczā ketb olunmaġa ḳābil ola. Ve bu dāyireyi taᶜyīn içün üstine “yā-ي” ketb oluna. Baᶜdehu esmā-i burūc içün taᶜyīn olunan iki dāyirenüñ mā-beynini berāber on iki ḳısma taḳsīm ideler. Ve ol taḳsīmüñ ḫuṭūṭını

[8ᵃ]

تا كه هر طرفنده سطحه يه منطبق اولا و اول صحيفه‌يه بر دائره ايده‌لر كه قطری يعنی اول دائره‌نك ايكی طرفنه يعنی دائره اورته‌سنده واقع اولان نقطه و مركزنه مرور ايدن خطّ بر بچق شبر اولا و اول دائره‌نك درت بولكدن بر بولكنده اوچ برماق مقداری انكا بر فضلهٔ خارجه وضع ايده‌لر و اول خارجه‌نك قاعده يعنی بر كرسی شكلنه قويه‌لر كه دائرهٔ مزبوره كه بر قوس شكلنه كرمشدر اول كرسينك اوستنده ديكلوب طورمغه قابل اولا بعده اول دائره‌نك يوزنده ايكی قطر تعيين ايده كه بريسی قاعده‌يه ايكی قسم ايده نصفنده و بريسی دخی اول قطری ايله زوايای قائمه اوزره تقاطع ايليه بعده صحيفهٔ مزبوره‌نك مركزی اوستنه بر دائره وضع ايده‌لر كه قطری بر شبر اولا و بو دائره ايله تقاطع ايدن قطرلرك تقاطعی مواضعنه ابجد حروفندن بر حرفله علامت وضع ايده‌لر و قاعده‌سنه مقابلنده اولكه سرطاندر ايچون ا يازه‌لر و اوّل ميزان ايچون ب و اوّل جدی ايچون ج و اول حمل ايچون د يازه‌لر بعده بو دائره‌دن خارج بر دائره دخی وضع ايده‌لر كه بو ايكی دائره‌نك ما بيننه اسماء بروج كتب اولنمغه قابل اولا و اول دائره‌نك اوستنه ح كتب اولنه بعده اول دائره‌دن خارج بر دائره دخی وضع اولنه ايكنجی دائره ايله بونك ما بيننه مخمّسات كتب اولنمغه قابل اولا و بو دائره‌نك اوستنه ط كتب اولنه بعده بو دائره‌دن خارج بر دائره دخی وضع ايده‌لر كه اوچنجی دائره ايله بونك ما بيننه اجزاء كتب اولنمغه قابل اولا و بو دائره‌يه تعيين ايچون اوستنه ی كتب اولنه بعده اسماء بروج ايچون تعيين اولنان ايكی دائره‌نك ما بينی برابر اون ايكی قسمه تقسيم ايده‌لر و اول تقسيمك خطوطنی

ṣaḥīfede teʾs̱īr itdürmeyeler ki maḥv itmege iḥtiyāc olduḳda maḥva ḳābil ola. Ve bu ḳısmınuñ ibtidāsı “dāl-د” mektūb olan mevḍiᶜdendür ki evvel-i ḥameldür. Baᶜdehu icrā-ı ṣıġār içün mefrūḍī olan iki dāyirenüñ mā-beynini icrā-ı ṣıġār içün berāber üç yüz altmış ḳısma taḳsīm ideler ki ẖuṭūṭ-ı aḳsām ṣūret-i ṣaḥīfede teʾs̱īr itmiş olmaya. Ve ol dāyire ḳāᶜidesi üzere naṣb olunduḳda bu şekl üzere olur:[13]

[Şekil 22/12]

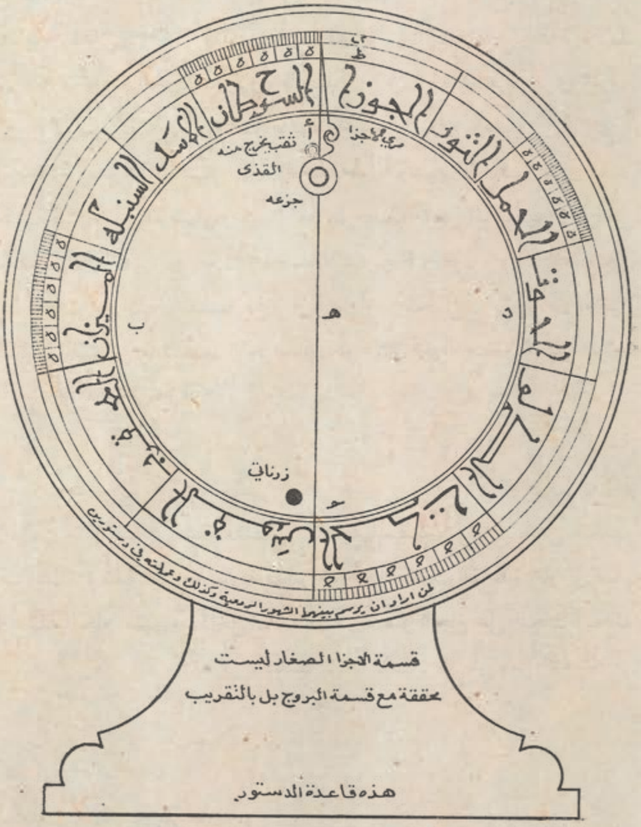

[Şekil 22/12]

---

13 Şekil için boş bırakılan sayfayı müteakip bir forma kadar sayfa yazmadan kopmuştur.

[8ᵇ]

صحیفه ده تأثیر ایتدرمیه لرکه محو اتمکه احتیاج اولر قره محوه قابل اولا و بوتیمک
ابتداسی د مکتوب اولان موضعدن درکه اوّل حمل در بعده اجزاء صغار
ایجون مفروض اولان ایکی دائره‌نک ما بیننی اجزاء صغار ایجون برابر اوج
یوز التمش قسمه تقسیم ایده لرکه خطوط اقسام صورته صحیفه ده تأثیر
اتمش اولمیه اولمیه و اول دائره قاعده سی اوزره منصب اولنه قدر بو شکل
اوزره اولور

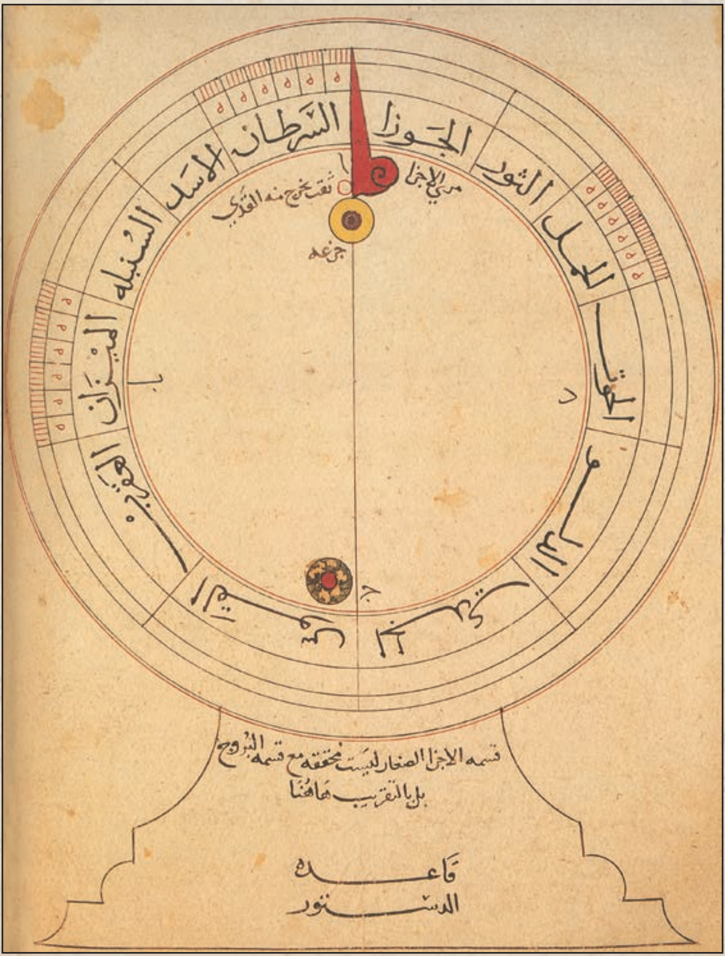

بعد

[٧٨ب]

iner ve ᶜacele meydān üzere seyr ider. Ve ᶜacele üstinde vaḍᶜ olunan şaḫṣ daḫı şürfeler ardında seyr ider. Ḥāl bu ki ifrīzüñ ṭūlı ve cāmlaruñ ṭūlı ṣunuñ ḫābiyede irtifāᶜı ḳadardur. Ammā cāmlaruñ ḥāli budur ki evvel-i leylde mekşūf olup dāḫil-i beytde mevḍūᶜ olan ḳındīlle ḳamusı münevver olur. Ve sāᶜat-be-sāᶜat ol cāmlaruñ birisi muẓlim olmasınuñ ṭarīḳi budur ki cāmlaruñ evveline ḳarīb yirde bir miḥver naṣb olunup ucını ḥicābuñ bir ṭarafında vaḍᶜ olunmış bir sükerreceye ḳoyalar. Ve ol sükerreceye muḳābil cāmlardan yuḳaru bir sükerrece daḫı vaḍᶜ idüp miḥverüñ bir ucını daḫı ol sükerreceye idḫāl ideler.

Baᶜdehu yumuşaḳ deri bir ḳımāṭ yaᶜnī bağırdaḳ gibi bir ḳıṭᶜa alalar. Eni ol ḳadar ola ki basṭ olunduḳda cāmları setr ide. Ve ol ḳımāṭuñ bir ṭarafını miḥvere perkideler ve miḥveri döndürüp ḳımāṭı miḥvere ṣaralar. Ve bir seffūd yaᶜnī şīş gibi demür alup ᶜacelenüñ ẓahrına naṣb ideler ve ḳımāṭuñ bir ṭarafını ol seffūda bağlayalar. Pes şübhe yoḳdur ki ḳaçan ᶜacele ol meydānda ola, seffūd-ı mezbūr cām-ı evvelüñ ṭarafına muḥāẕī olur. Ve ḳaçan ᶜacele seyr ider, ḳımāṭ münteşir olup cāmları birer birer setr ider tā ki on iki cāmı tamām setr ider. Ve lāyık budur ki ḳımāṭ-ı mezbūruñ levni ḳızıl ola tā ki cāmlar gündüz ḳızıl görinüp mestūru ġayr-ı mestūrundan bu vechile farḳ oluna.

Ve ṣūret-i miḥver ü ḳımāṭ u seffūd bu şekl üzeredür ki ᶜalāmet-i miḥveri ve sükerrecelerüñ ᶜalāmeti (mīm-mīm-م م) ve ḳımāṭuñ ᶜalāmeti (ᶜayn-ع) ve seffūduñ ᶜalāmeti (sīn-س)dür:

[Şekil 87/37]

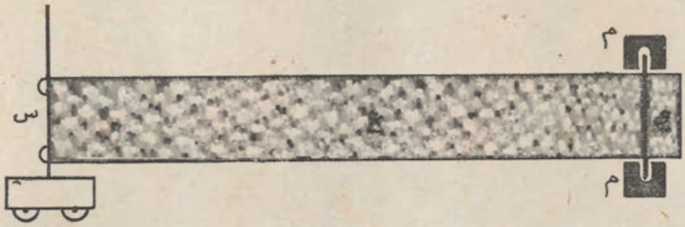

[Şekil 87/37]

[9^{a}]

ایز و عجله میداندن اوزره سیر ایدر و عجله اوکنده وضع اولنان شخص دخی شوفه‌لر آردنجه
سیر ایدر حال بو که انوبک طولی و جاملرک طولی صونک خابیه‌ده ارتفاعی قدردر
امّا جاملرک حالی بودر که اوّل لیلدن مکشوف اولوب داخل بیتدن موضوع
اولان قندیلله قموسی منوّر اولور بو ساعت جماعت اول جاملرک بوسیسی و ظلم اولنمه‌سنک
طریقی بودر که جاملرک اوّلنه قریب یرده بر محور نصب اولنوب اوجنی جاملرک
بر طرفنده وضع اولنمشی بر سکرجه‌یه قویه‌لر و اول سکرجه‌یه مقابل جاملردن
یوقاروده بر سکرجه دخی وضع ایده و بو محورک بر اوجنی دخی اول سکرجه‌یه ادخال
ایده‌لر بعده یومشق دری بر قماط یعنی بغردق کبی بر قطعه آلوب آلوانی اولقدر
اولا که بسط اولندقدن جاملری ستر ایده و اول قماطک بر طرفنی محوره بر کره‌لر
و محوری دوندروب قماطی محوره صره‌لر و بر سقود یعنی شش کبی دمور آلوب عجله‌نک
ظهرنه نصب ایده‌لر و قماطک بر طرفنی اول سقوده بغلیه‌لر یعنی شیهه‌یه بو قدر که
قچن عجله اول میدانده اولسه سقود هر بر جام اوکنک طرفنه محاذی اولور و
قچن که عجله سیر ایدر قماط منتشر اولوب جاملری بر بر ستر ایدر تا که اون ایکی
جامی تمام ستر ایدر و لایق بودر که قماط هر نه رنک لونی قزل اولا تا که جاملر
کوندزین قزل کورینوب مستورری غیر مستورندن بو وجهله فرق اولونه و صورت
محور و قماط و سقود بو شکل اوزره‌در که علامة محور ح و سکوجه‌لرک علامتی
م م و قماطک علامتی ع و سقودک علامتی س در

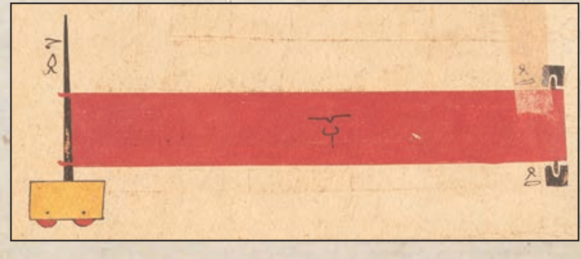

[٩أ]

Baᶜde ẕālik şekl-i evvelde meẕkūr olan üzere küreler içün iki ağaç düzüp birbirinüñ altında vaḍᶜ ideler, lākin bunuñ ḫaşebe-i ᶜulyāsında birer delük ve birer ḥufre olup ḫaşebe-i süflāsında mīrzeb ola. Ve her delügüñ yanında birer şefre vaḍᶜ oluna, niteki şekl-i evvelde meẕkūr olmışdur. Ve bu şeklde ziyāde olunan budur ki her şefrenüñ ẕenebinde vaḍᶜ olunan delüklere birer ḳarış ip ṭaḳup ve iplerüñ uçlarına şefrelerden ağır birer s̱iḳāle ṭaḳalar. Ve şefrelerüñ eẕnābına ḳarīb yirde bir ağaç vaḍᶜ idüp ol ağaçda on iki ġurāb yaᶜnī nacaḳ şeklinde birer demür vaḍᶜ ideler tā ki s̱iḳāleleri ol ġurāblara aṣalar. Baᶜdehu s̱iḳāleye birer uzun reze vaḍᶜ ide tā ki vaḳt-i ḥācetde reze ile ġurāba aṣıla. Ve ḫaşeb-i mezbūrdan bir ḳıṭᶜa taṣvīr olundı ki üstinde üç ġurāb ve bir ġurābda bir s̱iḳāle aṣılup s̱iḳālede “sīn-س” ve rezede “ṣād-ص” ve ġurābda “ᶜayn-ع” mektūbdur bu şekl üzere:

[Şekil 88/38]

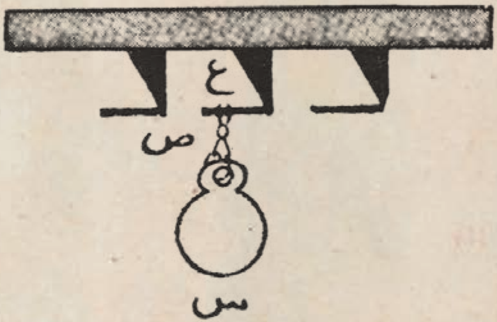

[Şekil 88/38]

Baᶜdehu timürden bir seffūd alup ᶜacelenüñ bu maḳāmda[14] ẓahrına vaḍᶜ ideler ve ucını bir miḳdār egeler tā ki ġurāblaruñ altına ve s̱iḳālelerüñ üstine irişe ve ᶜacele seyr itdükçe ol seffūduñ ucı s̱iḳālelerüñ rezelerini defᶜ idüp s̱iḳāleleri düşüre ve şefreleri defᶜ ide ve küreler ḥufrelerden tekerlenüp mīzāba vāsıl ola ve andan aᶜlā-yı miḥrāba irişüp bāzuñ kellesine dāḫil

---

[14] Hemen bu kelimeyi müteakip konteksle ilişkisi olmayan “beyāḍ berk oluna” ilavesi yer alır.

[9ᵇ]

بعد ذلك شكل اوّلده مذكور اولان اوزره كيملر ايچون ایکی اغاج دوزوب
بر بریننك التنده وضع ایدرلرکی بونلر خشبهٔ علیاسنده بر دلوك و بر حفره
اولور خشبهٔ سفلیسنده بر میزاب اولا و هر دلوکك یاننده بر سفره وضع اولونه
نته که شکل اوّلده مذکور اولمشیدی و بو شکلده زیاده اولان بودر که هر شغرهنك
ذنبنده وضع اولنان دلوکلره بر قارش ایپ طقوبدر و ایپلرك اوجلرینه
شغرهلردن اغر بر ثقاله طقهلر و شغرهلرك ادبانه قریب یرده بر اغاج وضع
تحریر قلم
ایدوب و اول اغاجده اون ایکی غراب یعنی بچاق شکلنده بر دمر وضع ایدهلر
تا که ثقالهلری اول غرابلره اصهلر بعده ثقالهیه بر اوزون رزه وضع
ایده تا که وقت حاجتده رزه ایله غرابه اصلهلر و سبب فرق بودر ده بر قطعه تصویر
اولندی که اوستنده اوچ غراب و بر غرابده بر ثقاله اصلوب ثقالهده س
و رزهده ص و غرابده ع مکتوبدر بو شکل اوزره

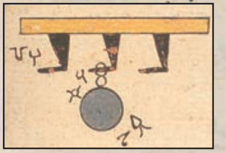

بعده تیموردن بر سفود الوب عجلهنك بو مقامده بیاض یرك اولونه
ظهرنه وضع ایدهلر و اوجنی بر مقدار اکهلر تاکه غرابلرك التنه و ثقالهلرك
اوستنه ایوشه و عجله سیر ایتدکجه اول سفودك اوجی ثقالهلرك رزهلرینی دفع
ایدوب ثقالهلری دوشوره و شغرهلری رفع ایده و کرهلر حفرهلردن تکرلنوب
میزابه واصل اولا و اندن اعلای محرابه ایوشوب بازك کلهسنه داخل

اولا

[٩ب]

ola.

Faṣl-ı Rābiᶜ Eşḫāṣ-ı Meẕkūrenüñ Keyfiyyet-i ᶜAmelini Beyān İder

Aġaçdan yedi şaḫṣ düzeler, ammā iki ṭabbāluñ ve iki ṣannācuñ keyfiyyet-i ᶜameli bu ṭarīḳ üzeredür ki bir yābis aġaçdan şeklini düzüp ẓahr ve ṣadr içini mücevvef ideler. Ve ṣol ayaġınuñ faḫiẕini ve sāḳını ve ḳademini tamām düzüp ol cesede ḍamm ideler ki bunlaruñ içleri mücevvef olmaya. Ve ṣaġ ayaġını daḫı ol şekl üzere düzüp cümle mücevvef idüp esfel-i ḳudūmdan tā baṭnına varınca ḫaṭṭ-ı müstaḳīm üzere bir delük ideler ve ṣaġ elini omuzından dirsegine varınca düzüp yirine yapışduralar. Ve dirseginden ḳarnına varınca bir ḫarḳ ideler tā ki bilegüñ ucı ol ḫarḳa dāḫil ola.

Baᶜdehu bir bilek ve el şeklini düzeler ki parmaḳları ve avucı ile çomaġı ṭutmış ola. Ve ol bilegüñ dirsekden ṭarafı bir ḳarış miḳdārı ḳadar ḥācetden zāyid ola. Ve dirsege berāber olan yirinden arḳurı delüp bir miḥver geçüreler. Ve miḥverüñ iki uçlarını dirsegüñ ḫarḳına perkideler, vaḳt-i ḥācetde bilek aşaġa ve yuḳaru ḥareket itmege ḳābil ola. Baᶜdehu ol bilegüñ zāyid olan ṭarafı ki ṣūretüñ ḳarnındadur, ucını delüp demürden bir ḥalḳa ṭaḳalar ve ol ḥalḳaya nuḥāsdan bir zencīr ṭaḳalar ve ucını esfel-i ḳademden iḫrāc ideler. Pes ḳaçan ki şaḫṣ-ı mezbūr ayaġ üzere ṭursa ve zencīrüñ ucını ayaġı altından çekseler, şaḫṣ-ı mezbūruñ eli yuḳaru ḳalḳar ve ḳaçan ki terk itseler, bi'ṭ-ṭabᶜ aşaġa iner. Baᶜdehu şaḫṣ-ı mezbūruñ ṣol elini düzeler. Ammā ṭabbāluñ ṣol elini şol vech üzere düzeler ki ṭabluñ altından yüzine yapışmış ola. Ve ṣannācuñ ṣol elinde ᶜādet-i maᶜrūfe üzere ṣanc ola. Baᶜdehu şaḫṣ-ı mezbūruñ başını yapup boyuna yapışduralar

[10ᵃ]

اولا **فصل رابع** اشخاص مذکوره نک کیفیت عملنی بیان ایدر اغاجدن
بری شخص دوزه لر اما ایکی طبالک و ایکی صناجک کیفیت عملی بو طریق اوزره
در که بو یابسی اغاجدن شکلنی دوزب ظهر و صدر ایچنی مجوف ایده لر و صول
ایاغنک فخذی و ساقنی و قدمنی تمام دوزب اول اجلدن ضم ایده لر که بونلرک ایچلری
اوبلق طبوق اياق
مجوف اولمیه و صاغ ایاغنی دخی اول شکل اوزره دوزب جمله مجوف ایدوب اسفل
قدمدن تا بطننه وارنجه خط مستقیم اوزره بر دلوک ایده لر و صاغ النی اوزرنده
درسکنه وارنجه دوزب یرینه یاپشدره لر و درسکندن قوینه دار الجه بر خرق
ایده لر تا که بلکک اوجی اول خرقه داخل اولا بعده بو بلکک و الک شکلنی دوزه لر که
برماقلری و اوجی ایله چوماغی طوتمش اولا و اول بلکک درسکدن طوتجی بر قارش
مقداری قدر حاجتدن زاید اوله و درسکه بجاو اولان یرندن آرقوری دلوب
بر محور کچوره لر و محورک ایکی اوجلرینی درسکک خرقنه برکیده لر تا که وقت
حاجتده بلکک اشاغه و یوقرو حرکت اتمکه قابل اولا بعده اول بلکک
زاید اولان طرفی که صورتک طاشره سنده در اوجنی دلوب دمردن بر حلقه
طقه لر و اول حلقه یه کادن بر زنجیر طقه لر و اوجنی اسفل قدمدن اخراج
ایده لر پس قچنی که شخص مزبور ایاغ اوزره طوره سه زنجیرک اوجنی ایاغی التنده
چکسه لر شخص مزبورک الی یوقرو قالقر و قچنی که ترک ایده لر بالطبع اشاغه اینر
بعده شخص مزبورک صول الني دوزه لر اما طبالک صول الني صولجه اوزره
طاوبجی
دوزه لر که طبلک التنده یوزنه یاپشمش اولا و صناجک صول الندن عادت
ذلجی
معروفه اوزره صنج اولا بعده شخص مزبورک باشنی یاپوب بوینه یاپشدره لر
ذل

ve nice murād olunursa renkleyeler. Ve şaḫṣ-ı mezbūra ince bezden bir ḳaftanı geydüreler tā ki elinüñ ḥareketini setr ide ve başına daḫı ḥāline münāsib bir kisve vaḍᶜ ideler.

Ammā şaḫṣ-ı naḳḳāre-zen ki cümlenüñ ortasında diz çöküp oturmışdur, baṭnı ve faḫiẕi tā dizine varınca mücevvef ola ve elleri ve dirsekleri ṭabbāl ve ṣannāc gibi ola ve her elinde bir çomaḳ ola ve öñinde nuḥāsdan iki ᶜaẓīm naḳḳāre vaḍᶜ oluna.

Baᶜdehu aġaçdan iki bevvāḳ düzeler. Bunlaruñ içleri muṣammet olup mücevvef olmaya. Ve her birinüñ elinde vech-i muᶜtād üzere bir borısı olup ucını aġzına ḳomış ola. Ve bu iki bevvāḳları dekkenüñ ṣaġ ṭarafında vaḍᶜ ideler. Anlaruñ yanında bir ṭabbāl vaḍᶜ idüp anuñ yanına naḳḳāre-zeni ve anuñ yanına yine ṭabbālı ve anuñ yanına iki ṣannācı ale't-tertīb vaḍᶜ idüp ayaġ üzere ṭuranları ṭabanlarından muḥkem dekkeye yapışduralar. Ve eşḫāṣ-ı mezbūrenüñ iki dizleri altına deleler ve iki ellerine muttaṣıl olan zencīrleri ol delükleri ṣarḳıdalar. Ve naḳḳārezenüñ iki dizleri altını deleler ve iki ellerine muttaṣıl olan zencīrleri ol delükleri geçüreler. Ve her ṭabbāluñ omuzlarına vech-i muᶜtād üzere birer ṭabl asalar.

Faṣl-ı Ḫāmis Eşḫāṣ-ı Meẕkūrenüñ Ellerinüñ Muḥarriklerini ve Keyfiyyet-i Ḥarekātını ve Bevvāḳlaruñ Keyfiyyet-i Ṣavtını Beyān İder

Dögilmiş baḳırdan mücevvef bir miḥver düzeler ki ṭūlı eyvānuñ ᶜarḍı ḳadar, belki daḫı aḳṣar ola ve iki ṭaraflarını ince ideler. Ve bu miḥveri dekkenüñ altına arḳurı vaḍᶜ ideler bir vechile geh rāst ve geh üstinde olan eşḫāṣuñ ayaḳlarına muḥāẕī ola. Ve ol miḥverüñ bir ṭarafında bevvāḳ-ı s̱ānīnüñ altında nuḥāsdan

[10ᵇ]

ونجه مراد اولنورسه دونکیله‌لر وشخص مزبوره انجه بزدن بر قفتانی کیدره‌لر تا که النک حرکتی ستر ایده وباشنه دخی حالنه مناسب بر کسوه وضع ایده‌لر اما شخص نقاره زن که جمله‌نک اورته‌سنده دیز چوکوب اوتورمش در بطنی ونخذیی تا ذرنه وار بنجه مجوف اولا واللری ودرسکلرنه طبّال وصنّاج کبی اولا وهر النده بر جوماق اولا واوکنده نحاسدن ایکی عظیم نقاره وضع اولنه بعده لنغاجدن ایکی بوّاق دوزه‌لر بونلرک ایچلری مصمت اولوب مجوف اولمیه وهر برینک النده وجه معتاد اوزره بر بوریسی اولوب اوجنی اغزنه توجه اولا وبو ایکی بوّاقلری دکه‌نک صاغ طرفنده وضع ایدوب انلرک یاننده بو طبّال وضع ایدوب انک یاننده نقاره زن وانک یاننده ینه طبّالی وانک یاننده ایکی صنّاجی علی الترتیب وضع ایدوب باغ اوزره طوردانلری طبانلرندن محکم دکه‌یه بشلده‌لر واشخاص مزبوره‌نک ایکی دیزلری التنده دله‌لر وایکی اللرینه متّصل اولان زنجیرلری اول دلکلری صاوقده‌لر ونقاره زنک ایکی دیزلری التنی دله‌لر وایکی اللرینه متّصل اولان زنجیرلری اول دلکلری کچوره‌لر وهر طبّالک اوموزلرینه وجه معتاد اوزره بر طبل اصه‌لر

فصل خامس

اشخاص مزبوره‌نک اللرینک محرّکلرینی وکیفیّت حرکاتنی وبوّاقلرک کیفیت صوتنی بیان ایدر دوکلمش باقوردن مجوف بر محور دوزه‌لر که طولی ایوانک عرضی قدر بلکه دخی اقصر اولا وایکی طرفلرینی انجه ایده‌لر وبو محوری دکه‌نک التنه ارقوری وضع ایده‌لر بو وجهله که واکشت وکه اوستنده اولان اشخاصک ایاقلرینه محاذی اولا واول محورک بر طرفنده بوّاقلرنک التنده‌دن

bir muḥkem dūlāb vaḍᶜ ideler ki ḳuṭrı iki şibr ola ve keffeleri yaᶜnī kepçeleri büyük olup deriñ ola. Ve bu dūlābuñ altında bir ḥavḍ vaḍᶜ ideler tā ki dūlābuñ üstine dökilen ṣu ol ḥavḍa gire. Ve ol ḥavḍuñ bevvāḳdan ṭarafında bir delük deleler.

Baᶜdehu nuḥāsdan bir ḳıdr düzeler ki içine sābıḳan düstūr öñinde vaḍᶜ olunan keffeyi ṭolduracaḳ ḳadar ṣu ṣıġa. Ve ol ḳıdruñ bir ṭarafına bir miḳleb vaḍᶜ ideler, nite ki şekl-i evvelde ẕikr olunmışdur ve ol ḳıdruñ üstine bir ġıṭā vaḍᶜ idüp ol ġıṭānuñ bir yirini delüp bir ünbūb geçürüp ve ucını ḥavḍuñ delügine geçüreler ve eṭrāfını muḥkem yapışduralar. Ve yine ġıṭānuñ bir yirini daḫı delüp bir ünbūb geçüreler ve ucını saṭḥ-ı dekkeye refᶜ ideler. Ve bevvāḳ-ı evvelüñ ṣaġ yanında eyvānuñ ḥāyiṭinde bir laṭīf pencere vaḍᶜ idüp ol ünbūbuñ bir ṭarafını bu pencereye çıḳaralar ve ünbūbuñ ucına ḥattā üslūb-ı sābıḳ üzere ḥuḳḳ-ı zemr yaᶜnī borı gibi öter bir ḥoḳḳa vaḍᶜ ideler.

Baᶜdehu ḥavḍ-ı keffenüñ esfelinde vaḍᶜ olunan delüge bir ünbūb geçüreler ki dūlābuñ keffeleri ṭarafına mümtedd olup keffelerüñ üstine üstine ḥavāle ola. Ve ḳaçan ki keffe-i mezbūre aṭvāl-i nehāruñ bir sāᶜatinde cizᶜadan çıḳan ṣuyla ṭola ki ol ṣu sāʾir sāᶜātde çıḳan ṣularuñ ḳamusından eḳalldür, küre-i meẕkūre bāzīnüñ kellesine vāṣıl olup minḳārından ḳındīle düşer ve ḳındīlüñ altından tekerlenüp dāḫil-i beyte gider. Pes ol maḳāmda bir mīzāb vaḍᶜ ideler ki keffenüñ ṭarafında vaḍᶜ olunan ḳavsüñ ucında vaḍᶜ olunan kepçeye ḥavāle ola. Ve ḳaçan ki küre ol mīzābdan tekerlenüp keffenüñ kepçesine düşe, bi'ḍ-ḍarūre keffe ṭaraf-ı ḳavse meyl idüp cemīᶜan içinde olan

[11ª]

بر محکم دولاب وضع ایده لر که قطری ایکی شبر اولا و کوزه لری یعنی کجه لری بیوک
اولوب فوذکی اولا و بو دولابک آلتنده بر حوض وضع ایده لر تا که دولابک
اوستنه دوکلن صو اول حوضه کیره و اول حوضک بو آقدن طرفنده بر دلوک
دله لر بعده بحاسدن بر قدید دوزه لر که ایچنه بقا دستور اولکن وضع اوله
کفه یی طولدره جق قدر صو صغه و اول قدرک بو طرفنده بر مقلب وضع ایده لر
نته که شکل اوّلده ذکر اولنمشدر و اول قدرک اوستنه بر غطا وضع ایدوب اول
غطانک بر بوینی دلوب بر انبوب کچوروب و اوجنی حوضک دلوکنه کچوره لر
و اطرافنی محکم یاپشدره لر و ینه غطانک بر بوینی دخی دلوب بر انبوب کچوره لر
و اوجنی سطح دکه یه رفع ایده لر و بو آقلک صاغ یانندن ایوانک حایطنده
بر لطیف پنجره وضع ایدوب اول انبونک بر طرفنی بو پنجره یه چیقاره لر و انبوبک
اوجنه حتی اسلوبنده بقاوزده حق زمر یعنی بوری کبی اوتره حقه وضع ایده لر
بعده حوضی کفه نک اسفلنده وضع اولندقده دلوکه بو انبوبی کچوره لر که دولابک
کفه لری طرفنه ممتد اولوب کفه لرک اوستنه اوستنه حواله اولا و قجن که کفه لر بوره
اطوال نهارک بر عشندن جزعه دده چقن صو بله طولا که اول صو بر ساعتده
چقن صولرک تموسندن اقلدر کی مذکوره بازنیک کله سنه واصل اولوب
منقارندن قنزیله دوشرو قنزیلک آلتنده تکولنوب داخل بیته کیدرسی اول
مقامده بر میزاب وضع ایده لر که کفه نک طرفنده وضع اولنان قوسک
اوجنده وضع اولنان کیجه یه حواله اولا و قجن که کس اول میزابدن تکولنوب
کفه نک کیجه سنه دوشه باکفه بوره کفه طرف قوسه میل ایدوب جمیعا ایچنده اولان

[١١أ]

ṣu ḥavḍa dökülür ve küre ḳavsüñ ṭarafından ṣıyrılup düşer. Ve ḥavḍuñ ṣuyı esfelinde vaḍᶜ olunan ünbūbdan dūlābuñ keffeleri üstine aḳar ve dūlābı döndürür. Ve ol keffelerden dūlābuñ ḥavḍına iner ve andan çıḳup ḳıdre vāṣıl olur ve ḳıdrle ḥavḍ ortasında vāḳiᶜ olan ünbūbda ṣıḳılup ḳıdr içindeki havāyı ṭard idüp s̱aḳb-ı ġıṭāda vaḍᶜ olunan ünbūb-ı zemre defᶜ ider. Pes ḥuḳḳ-ı zemrden āvāze peydā olur ki ıraḳdan işidilür. Ve ḳıdr ṭolup ṣu miḳlebe mürtefiᶜ olduḳda ḳıdruñ ṣuyını cümle çeküp bürkeye defᶜ ider.

Baᶜde ẕālik ṭabbāllaruñ vesāyiṭ-i muḥarrikesinden birisini beyān idelüm tā ki sāyiri daḫı aña ḳıyāsla maᶜlūm ola. Nuḥāsdan bir ḳaḍīb alup dögüp misṭara şeklinde ḳoyalar ve ṭūlını bir buçuḳ şibr idüp ucını bükeler, ḥalḳa gibi ideler. Ve ol ḥalḳaya bir reze geçüreler. Ve ol rezeyi bir nesneye geçüreler ki vech-i arḍdan dūlā[b] miḥverinüñ irtifāᶜı ḳadar mürtefiᶜ olup bir rükn-i s̱ābit üzere ṭura. Baᶜdehu ol misṭaranuñ ṭaraf-ı āḫerine yaḳın yirinde bir delük delüp ol misṭaranuñ muḳābilesinde vāḳiᶜ olan şaḫṣuñ ayaġınuñ altından çıḳan zencīrüñ ucını ol delüge bir ḥalḳa ile vaṣl ideler. Pes bu taḳdīrce misṭaranuñ vech-i arḍdan irtifāᶜı miḥver-i dūlābuñ irtifāᶜı ḳadar olup ufḳa müvāzī vāḳiᶜ olmışdur ve şaḫṣuñ eli zencīrden ve misṭaradan s̱aḳīl olup aşaġa vāḳiᶜ olmışdur. Pes eger bir nesne misṭaranuñ bir ṭarafını aşaġa baṣsa şaḫṣuñ eli yuḳaru ḳalḳar ve ol nesneden ḫalāṣ olıcaḳ yine misṭaranuñ ucı yuḳaru ḳalḳup şaḫṣuñ eli aşaġa iner. Pes bu zamānda misṭaranuñ ucına berāber-i ḫaṭṭ-ı müstaḳīm üzere miḥver-i dūlābda bir şaẓiyye yaᶜnī misṭara gibi bir pāre vaḍᶜ idüp yapışduralar. Ve ol şaẓiyyenüñ ṭūlı ol ḳadar

[11ᵇ]

صو حوضنه دوکلور و کره تجوسك طرفندن صیزیلوب دوشر و حوضك صویی اسفلنده
وضع اولنان انبوبدن دولابك کفه لری اوستنه اقوب دولاب دونر و اول کفه لردن
لوله
دولابك حوضنه ایزواندن جقوب قدحه واصل اولور و قدر له حوضی اورته سنده
چلمك
واقع اولان انبوبه صیقلوب قدرا بجنده کی هوایی طرد ایدوب ثقب غطاده
دلوك قپاق
وضع اولنان انبوب زمره دفع ایدر حتی زمردن اواز پیدا اولور که
اول قدردن اشیدیلور و قدر طولوب صو مقابله مرتفع اولور قدره قدرك صوینی جمجه جکوب
بوکه یه دفع ایدر بعد ذلك طبّالك وسایط محرکه سندن بوسنی بیان ایده لم تا که
سائری دخی اکا قیاسله معلوم اولا نحاسدن بر قضیب الوب دکوب مسطح شکلنه
جبق
قویه لر و طولنی بر بچق شبر ایدوب او وجنی بوکه لر حلقه کبی ایده لر و اول حلقه یه بر وزنه
بکچوره لر و اول وزنه یی بونسنه یه بکچوره لر که وجه ارضدن دولاب محورینك ارتفاعی
قدر مرتفع اولوب بوزی ثابت اوزره طوره بعده اول مسطره نك طرف اخرینه یقین
یرنده بر دلوك دلوب اول سطح نك مقابلنده واقع اولان شخصك ایاغنك
التندن جقن زنجیرك او جنی اولدلوکه بر حلقه ایله وصل ایده لر پس بو تقدیرجه
مسطره نك وجه ارضدن ارتفاعی محور دولابك ارتفاعی قدر اولوب افقه موازی
واقع اولمشدر و شخصك الی زنجیردن و مسطره دن ثقیل اولوب اشاغه واقع
اولمشدر پس اکر بونسنه مسطره نك بر طرفنی اشاغه دفع ایسه شخصك الی یوقرو قالقر
و اول نسنه دن خلاص اولیجق ینه مسطره نك او جی یوقرو قالقوب شخصك الی اشاغه
ایندریسی بوزمانده مسطره نك او جنه برابر خط مستقیم اوزره محور دولابه بر شغلیه
یعنی مسطره کبی برپاره وضع ایدوب یاپشدیره لر و اول شغلیه نك طولی اول قدر

اولا که

[۲۱۱ب]

ola ki bir ucı misṭaranuñ ucına munṭabıḳ ola. Pes ḳaçan ki miḥver döne, şaẓiyye-i mezbūrenüñ ucı misṭaranuñ ucını bir ḳarış miḳdārı aşaġa başar ve yine müfāraḳat ider. Ve yine miḥver-i mezbūr üstinde şaẓiyye-i ūlā semti üzere iki şaẓiyye daḫı vaḍᶜ idüp eṭrāfını muḥkem yapışduralar. Ve bu şaẓiyyelerüñ ikisi birbirine ḳarīb olup birisi baᶜīd ola tā ki ṭabbāluñ naḳarātı muḫtelif ola. Ve ṣannācuñ ḥāli daḫı bu minvāl üzeredür. Ve bu eşḫāṣuñ şeẓayāsını mehmā-emken muḫtelif ideler. Ve bunuñ fāidesi ᶜinde'l-ᶜamel ẓāhir olur.

Ve ġaflet olunmaya ki ṭabl münḥarif vaḍᶜ olunmışdur, pes ṭabbāluñ dirseginde vaḍᶜ olunan miḥver daḫı münḥarif gerekdür tā ki ellerinüñ ḥareketi daḫı inḥirāf üzere vāḳiᶜ olup ṣavlecān ṭabluñ yüzine vāḳiᶜ ola.

Ve dekke üstinde bir ṭabbāluñ şekli taṣvīr olundı ki dekkede "elif" ve miḥverdeki dūlāb üstinde "lām-ل" ve şaẓiyyeler üstinde "mīm-م" ve ve ḥavḍ-ı dūlābda "ᶜayn-ع" ve aña muttaṣıl olan ünbūbda ki bir ṭarafı ḳıdre muttaṣıldur "vāv-و" ve ḳıdruñ üstinde "ḳāf-ق" ve miḳlebüñ ṭaraf-ı ḫāricinde "ṭā-ط" ve ḥuḳḳ-ı zemrde "ḥā-ح" ve yed-i ṭabbāldan dekkeye ṣarḳınmış zencīrde "sīn-س" ve misṭaranuñ zencīre muttaṣıl olan ṭarafında "ṣād-ص" ve rezeyāya muttaṣıl olan ṭarafında "kāf-ك" yazılmışdur tā ki fehm itmek āsān ola.

[Şekil 93/39]

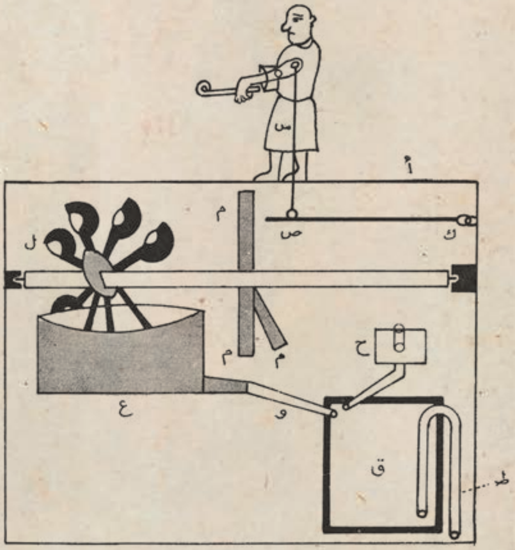

[Şekil 93/39]

[12a]

اولا كه بو اوجی سطوحنك اوجنه منطبق اولا پس قچن كه محور دونه شظیهٔ مزبورهنك
اوجی سطحنك اوجنی بر قارش مقداری اشاغه یصروینه مفارقت ایدر و ینه
محور مزبور اوستنده شظیه اولمسی اوزره ایکی شظیه دخی وضع ایدوب اطرافنی محكم
پاره
یاپشدیره لر و بو شظیه لرك ایكیسی بر برینه قریب اولوب بریسی بعید اولا تا كه طبالك نقراتی مختلف
اولا و صداجكی حالده دخی بو منوال اوزره دور و بو اشجامك شظیه لرینی جهدا امكن مختلف
ایده لر و بونك فائدهسی عند العمل ظاهر اولور و غفلت اولنمیه كه طبل منحرف وضع
اولنمشلر پس طبالك دورسكنده وضع اولنان محورده دخی منحرف كركدر تا كه آلتنك
حركتی دخی انحراف اوزره واقع اولوب صولجان طبلك یوزنه واقع اوله و دكّه
جیواق
اوستنده بر طبالك شكل تصویر اولنمه كه دكّه ده ا و محورده كه دولابك اوستنده
ل و شظیه لر اوستنده م و حوض دولابده ع و انكا متصل اولان انبوبك بر طرفی
قدره متصلدر و و قدرك اوستنده ق و مقلبك طرف خارجنده ط و حق
زمرده ح و بو طباله دكّه یه صارقمشی زنجیرده س و سطحنك زنجیره متصل
اولان طرفنده ص و ترازویه متصل اولان طرفنده ك یازلمشدر تا كه فهم ایتمك آسان اوله

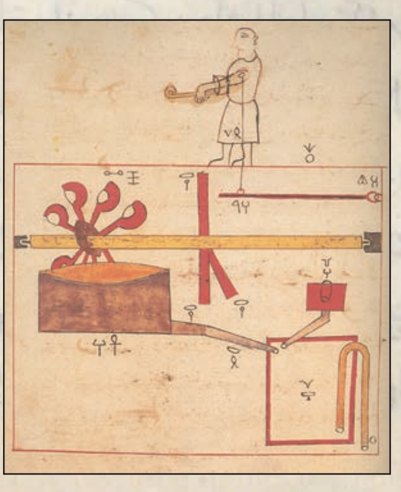

[١٢أ]

Pes şekk yoḳdur ki ḳaçan ḫābiye evvel-i nehārda ṭolsa ve düstūrdaki maḫrec-i mā evvel-i seraṭān içün taḳvīm olunsa ve ṣu cizᶜadan ḥavḍ içindeki keffeye çıḳsa ve küreler ḥufrelerine vaḍᶜ olunsa ve şefreler daḫı maḳāmlarına vaḍᶜ olunsa ve s̱iḳāleler gurāblara taᶜlīḳ olunsa ve ẓāhir-i ṣūretde vaḍᶜ olunan şaḫṣ ᶜaceleye ittiṣāli sebebiyle ol ifrīz üzere yap yap seyr eylese tā ki parmaġı evvelki şürfeye berāber olsa gündüzden bir sāᶜat-i zamāniyye geçmiş olur ve bir cām mestūr olur. Ve ᶜacelenüñ ẓahrında muntaṣıb olan seffūd s̱iḳāleyi ġurābdan defᶜ idüp kürenüñ şefresini refᶜ ider. Pes küre bāzuñ minḳārından mirʾāt üzere düşüp ṣadā vir[ür.] Ve mirʾātuñ altında vaḍᶜ olunan mīzābdan tekerlenüp keffenüñ ḳavsine varur ve bir ḳaç günden ṣoñraki sāᶜat uzun olur. Keffeye vāḳiᶜ olan ṣu keffenüñ kenārında vaḍᶜ olunan ünbūbdan ḥavḍ-ı keffenüñ ḫāricine aḳar ve andan bürkeye vāṣıl olur tā ki reʾs-i sāᶜat gelüp küre ḳavs-i keffeye nāzil olur. Ve bi'ḍ-ḍarūre keffe cānib-i ḳavse meyl idüp içindeki ṣu cemīᶜan ḥavḍa dökülür ve aña muttaṣıl olan ünbūbdan dūlābuñ keffeleri üstine nāzil olup dūlābı miḥveri ile döndürür. Pes miḥver üstinde vaḍᶜ olunan şaẓiyyeler misṭaralaruñ uçlarını baṣup ṭabbāluñ ve ṣannācuñ ellerini esfele ve aᶜlāya taḥrīk ider. Ve gā[h] ṣu yine dūlāb altındaġı ḥavḍda cemᶜ olur ve aña muttaṣıl

[12ᵇ]

بش نشك یوقدر كه قچی خابیه اوّل نهارده طولسه و دستورده كی مخرج ماء اوّل
سرطان ایچون تقویم اولنه و صو جرعه‌دن حوض ایچنده كی كفّه‌یه چیقه و كره‌لر
حفره‌لرینه وضع اولنه و شغره‌لر دخی مقاملرینه وضع اولنه و ثقاله‌لو غرابلره
تعلیق اولنه و ظاهر صورتده وضع اولنان شخص عجله‌یه اتصالی سببیله اول افریز
اوزره یا ب یا ب سیر ایلیه تا كه بوماغی اوّلكی شرفه‌یه برابر اوله كوندزده بر ساعت
زمانیه كچمش اولور و بر جام ستور اولور و عجله‌نك طرفینه منتصب اولان عمود
ثقاله‌یی غرابدن دفع ایدوب كره‌نك شغره‌سینه دفع ایدرسی كره بازنك
منقارندن مرآت اوزره دوشوب صدا ویرور و مرآتك التنه وضع اولنان
میزابدن تكولنوب كفه‌نك قوسنه وارر و بر قاج كوندن صكره كه بر ساعت اوزرده
اولور كفه‌یه واقع اولان صو كفه‌نك كنارنده وضع اولنان انبوبدن حوضی
لوله‌دن
كفه‌نك خارجنه اقروانده بوركه‌یه واصل اولور تا كه مرأسی ساعت كلوب كره
قوسی كفه‌یه نازل اولور و بالضّروره كفه جانب فوقه میل ایدوب ایچنده كی
صو جمیعاً حوضه دوكلور و اكا متّصل اولان انبوبدن دولابك كفه‌لری اوتنه
نازل اولوب دولاب محوری ایله دوندررسی محور التنه وضع اولنان شظیه‌لر
پاره
مسمارلدكوا وجلرینی تصوب طبّالك و صنّاجك التّرینی سفله و اعلایه
تحریك ایدر و كا صو بنه دولاب التنده‌غی حوضده جمع اولور و اكا متّصل

انبوبدن

[۱۲ب]

ünbūbdan ḳıdre aḳarken ṣıḳılur ve ḳıdrde olan havāyı ḥuḳḳ-ı zemrüñ ünbūbına defᶜ ider ve ṣadā ḥāṣıl olup işidenler borı āvāzıdur ṣanurlar. Ve ne ḳadar zamānda ki dūlāb üstine ṣu aḳar, erbāb-ı nevbet ṭurmayup edā-i ḫıdmet ider. Ve ḳaçan ki aḳmaz olur, cümle sākin ve ṣāmit olurlar tā ki yine bir sāᶜat geçüp keffe ṭolar ve ḥavḍa dökilür.

Ve eşḫāṣ-ı mezbūre üslūb-ı sābıḳ üzere ḥareket ve ᶜamel iderler tā ki on iki sāᶜat olup āḫir-i nehār olur ve güneş ṭolunur. Pes ḫādim ṣuyı yine ḫābiyeye iᶜāde ider. Ve şaḫṣ-ı evvel ifrīze vaḍᶜ ve küreleri ḥufrelere ve s̱iḳāleleri ġurāblara vaḍᶜ idüp ḳımāṭı miḥver üstine ṣarar ve merī-i eczāyı evvel-i cedye idāre iderler. Dāḫil-i eyvānda ḳındīl yaḳar. Pes evvel-i leylde cümle cāmlar münevver olup sāᶜaten fe-sāᶜaten muẓlim olmaġa başlar. Ve bir sāᶜat başında yine erbāb-ı nevbet edā-i ḫıdmet iderler tā ki on iki sāᶜat tamām olup güneş ṭoġmaġa başlar.

Dekke-i mezḵūrda vaḍᶜ olunan ālātuñ ṣuveri bu üslūb üzere tertīb olundı fehmi āsān olmaḳ içün ve her birinüñ üstinde bir ᶜalāmet vaḍᶜ olundı. Ḫābiyede “elif-ا”, düstūrda “bā-ب” ve ḥavḍ ile keffede olan “yā-ḥā-ي-ح” ve kürelerde “dāl-د” ve şefrelerde “şīn-ش” ve s̱iḳālelerde “hā-ه” ve cāmlarda “vāv-و” ve ḳımāṭda “rā-ر” ve mīzābda “ṭā-ط” ve ḳavs-ı keffede “sīn-س”, ṭaraf-ı keffede vaḍᶜ olunan ünbūbda “vāv-fā-وف” ve ḥavḍ-ı keffenüñ esfelinde muttaṣıl olan ünbūbda “kāf-ك” vaḍᶜ olundı.

[Şekil 97/40]

[13ᵃ]

انبوبدن قدره اقوكى صيقلوب وقدرده اولان هوايى حتى زفرك انبوبندن دفع
ايدروب صدا حاصل اولوب اشدنلر بوريلى وازى دو صانورلر ونه قدر زمان كه دولاب
اوكنده صو آقوار ارباب نوبت طور ميوب اداء خدمت ايدروب وقتى كه اقمز اولور جمله ساكن
وصامت اولورلر تا كه ينه بر ساعت كچوب كفه طولار وحوضه دوكلور واشخاص مزبوره
اسلوب سابق اوزره حركت وعمل ايدرلر تا كه اون ايكى ساعت اولوب آخر نهار اولور
وكونش طولنور پس خادم صوى ينه خابيه يه اعاده ايدروب شخصى اوّلكى فوزه وضع
حضنده ره ... كويه
وكره لرى حفره لره وثقاله لرى غرابلره وضع ايدوب تماطى محور اوكنه صادر
طوب جقور بقرده
وهر يجى اجزايى اوّل جدريه اراده ايدرده اخل ايوانده قنديل يا قريبى اول ليلده جمله
جاملر منور اولوب ساعت فاعته مظلم اولمغه باشلر وهر ساعت باشنده ينه ارباب نوبت
اداء خدمت ايدرلر تا كه اون ايكى ساعت تمام اولوب كنش طوغمغه باشلر دكه مزبوره
وضع اولنان آلاتك صورتى بو اسلوب اوزره ترتيب اولنديكه فهمى آسان اولمق ايچون هر
برينك اوكنده بر علامت وضع اولنديكه خابيه ده ا دستورده ب حوضى ايله كفه ده
اولان ى ح وكرلرده د وحفره لرده ش وثقاله لر ه وجاملرده و
وتماطده ز وميزابده ط وقوس كفه ده س وطرف كفه ده وضع اولنان انبوبده
ف وحوضى كفه نك اسفلنه متصل اولان انبوبده ك د د وضع اولنزى

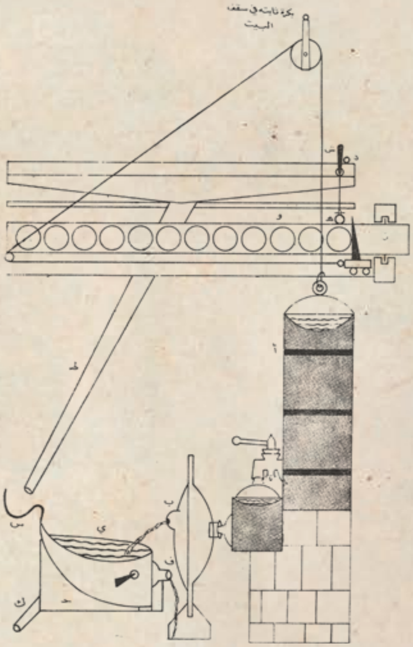

[Şekil 97/40]

Nevᶜ-i Evvelden Şekl-i S̱ālis̱ Finkān-ı Zevraḳdur, Yaᶜnī Bir Zevraḳ-Şekldür ki Anuñla Sāᶜāt-i Müsteviyyeden Māḍī Olanlar Maᶜlūm Olur. Ve Bunuñ Aḥvāli Altı Faṣlda Mez̠kūrdur

Faṣl-ı Evvel Finkān-ı Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder

Finkān-ı mezbūrdan düzilmiş bir zevraḳdur ki yirden bir fitr yaᶜnī bir sere yüksek kaᶜb üzere oturmışdur. Ve ol zevraḳuñ ṭūlı üç şibr ve ortasınuñ ᶜarḍı bir şibr ve rubᶜ-ı şibrdür. Ve ol zevraḳuñ kevs̱eli yaᶜnī reʾīsligi örtilmişdür ve ṣadrı meftūḥdur. Ve ḥadd-i ṣadrında ve ḥadd-i kevs̱elinde ve iki ḫānesinde bir murabbaᶜ mülebben vaḍᶜ olunmışdur ki aᶜlāsı şürfeler gibi oyulup müşebbek olmışdur. Ve ol mülebbenüñ içinde dört kūşede şebehden dört ḳıṭᶜa yapışmışdur ki her biri nıṣf-ı murabbaᶜ gibidür. Ve bu ḳıṭᶜalaruñ her birinüñ üstinde şebehden bir usṭuvāne yaᶜnī direk vardur ki ṭūlı üç şibr ve ḳalıñlıġı baş parmaḳ ḳadardur. Ve ol direklerüñ üstinde bir murabbaᶜ

[13^{b}]

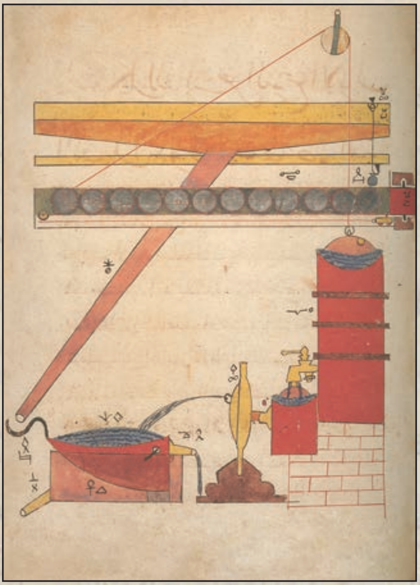

نوع اوّلدن شکل ثالث فنکان زورقدر یعنی بر زورق شکلدرکه
انکله ساعات مستویه دن حاصل اولان نسنه معلوم اولور و بونک احوالی التی فصلده
مذکوردر **فصل اوّل** فنکان مزبورک ظاهرینی و معناسنی بیان ایدر
فنکان مزبوردن دوزلمشی بر زورقدر که بردن بر قفتر یعنی بر کره بیوک
کعب اوزنده اوتورمشدر و اول زورقک طولی اوچ شبر و اورته سنک عرضی
قارشی انی
بر شبر و ربع شبردر و اول زورقک کوتلی یعنی دیبی سلکی اوزره تلمشدر و صدری
مفتوحدر و حدّ صدرندن و حدّ کوتکندن و ایکی خانه سندن بر مربع حلقه
کنار
وضع اولنمشدر که اعلاسی شرفه لرکبی اویولو بر شبک اولمشدر و اول ملتبک
ابجندن دردکوشه دن دورت قطعه یاپشمشدر که هر بری نصف مربع کبیدر
و بو قطعه لرک هر بری اوستنده بر اسطوانه یعنی دیرک واردر که طولی اوچ
اوچ شبر و قالکلغی باشی بر پارماق قدردر و اول دیرکلرک اوستنده بر مربع

قصر

[۱۳ب]

ḳaṣr vardur ki ve ol ḳaṣruñ çevresinde bir müşebbek şürfe vardur. Ve ol ḳaṣruñ üstinde bir ḳubbe vardur. Ve ḳaṣruñ ṣadr-ı zevraḳa muḥāẕī olan ṭarafında bir bāb vardur ki ol bābdan bir bāzī ẓuhūr itmişdür ki bir vechile ṣadrı ve reʾsi görinür. Ve zevraḳuñ ṣaġ ṭarafında vāḳiᶜ olan direklerüñ ortasında bir ᶜiḍāde yaᶜnī ḳapu sövesi gibi arḳurı bir direk vardur. Ve keẕālik ṣol ṭarafda vāḳiᶜ olan direklerüñ ortasında daḫı bir ᶜiḍāde vardur ve her ᶜiḍādenüñ ortasında birer delük vardur ki anlara ince bir miḥverüñ iki uçları geçmişdür. Ve ol miḥverüñ üstinde bir s̱uᶜbān yaᶜnī ejder vardur ki miḥverüñ ortasını eliyle ṭutup ḳuyruġını miḥverüñ çevresine ḥalḳa gibi ṭolamışdur ve başını yuḳaru ḳaldurup bāzuñ ṣadrına muḳābil ṭutmışdur ve aġzını açmışdur ke-ennehu bāzuñ başını yutmaḳ ister. Ve zevraḳuñ şürfeleri ortasında ḳubbe gibi bir mikebbe ve ol mikebbenüñ ortasında bir serīr vardur. Ve ol serīrüñ ortasında bir şaḫṣ oturup elinde bir ḳalem ṭutmışdur.

Ve serīr üstinde ol şaḫṣuñ öñinde on beş ᶜalāmet vardur. Ammā maᶜnāsı budur ki evvel-i nehārda şaḫṣ-ı mezbūruñ ḳalemi meẕkūr olan on beş ᶜalāmetüñ evvelinden ḫāric olup ve mürūr-ı zamān ḥasebiyle bir ᶜalāmetden bir ᶜalāmete müntaḳil olur ve ḳaçan ki āḫir-i ᶜalāmete vāṣıl olur, bāzī minḳārından otuz dirhem bir ṭop çıḳarup ejderüñ aġzına bıraġur. Pes ejder daḫı yap yap dönüp başını ṣadr-ı zevraḳa uzadur ve aġzındaġı ṭopı ṣadr-ı zevraḳda vaḍᶜ olunmış bir āyīne üzere ilḳā ider ve yine başını ḳaldurup üslūb-ı sābıḳ üzere ḳarār ider serīᶜan ve kātibüñ

[14ᵃ]

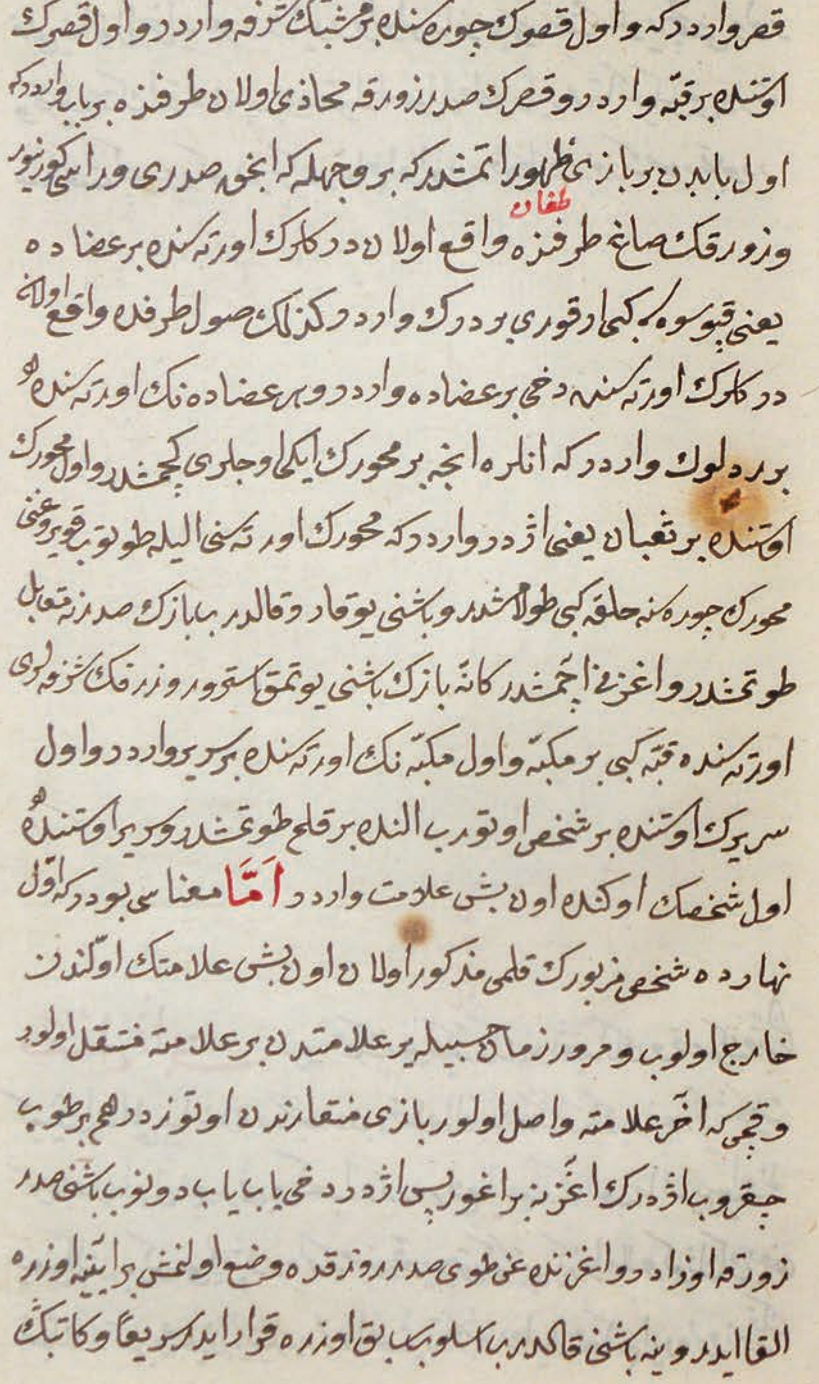

قصر واردر كه واول قصورك جوره سنده مشبك شرفه واردر واول قصورك
اوستنده بر قبه واردر و قصرك صدر زورقه محاذى اولان طرفنده بر بابى واردر كه
اول بابدن بر بازى ظهور ايتمشدر كه بر وجهله كه انجق صدرى و رانى كورنور
طفان
وزورقك صاغ طرفنده واقع اولان دكلرك اورته سنده بر عضاده
يعنى قپو سوه كبى ادقورى بودرك واردر كذلك صول طرفنده واقع اولان
دكلرك اورته سنده دخى بر عضاده واردر و هر عضاده نك اورته سنده
بر دلوك واردر كه انلره انجه بر محورك ايكى اوجلرى كچمشدر واول محورك
اوستنده بر ثعبان يعنى اژدر واردر كه محورك اورته سنى اليله طوتوب قويروغنى
محورك جوره سنه حلقه كبى طولاشدر و باشنى يوقارو قالدروب بازك صدرينه مقابل
طوتمشدر و اغزينى اچمشدر كانه بازك باشنى يوتموق استر و زورقك شرفه لرى
اورته سنده قبه كبى بر مكبه واول مكبه نك اورته سنده بر كرسى واردر واول
سريرك اوستنده بر شخص اوتوروب النده بر قلم طوتمشدر و سرير اوستنده
اول شخصك اوكنده اون بش علامت واردر اما معناسى بودر كه اول
نهارده شخص مزبورك قلمى مذكور اولان اون بش علامتك اوكندن
خارج اولوب و مرور زمان حسبيله بر علامتدن بر علامته منتقل اولور
وقتى كه اخر علامته واصل اولور بازى منقارندن اوتوز درهم بر طوب
چيقوب اژدرك اغزينه براغور يعنى اژدر دخى ياب ياب دونوب باشنى صدر
زورقه اوزادر و اغزندن عنى طوبى صدر زورقده وضع اولنمش بر انيه اوزره
القا ايدر و ينه باشنى قالدروب اسلوب سابق اوزره قرار ايدر كويا و كاتبك

[١٤أ]

ḳalemi yine evvel-i eczāya ᶜavdet ider. Ve ol zamānda bir sāᶜat-i müsteviyye geçmiş olur. Ve her sāᶜatüñ evvelinde yine bu maḳūle aḥvāl ẓuhūr ider tā ki yigirmi dört sāᶜat geçüp bir gün ve bir gice tamām olur. Ve finkān-ı mezbūruñ ṣūreti budur:

[Şekil 100/41a]

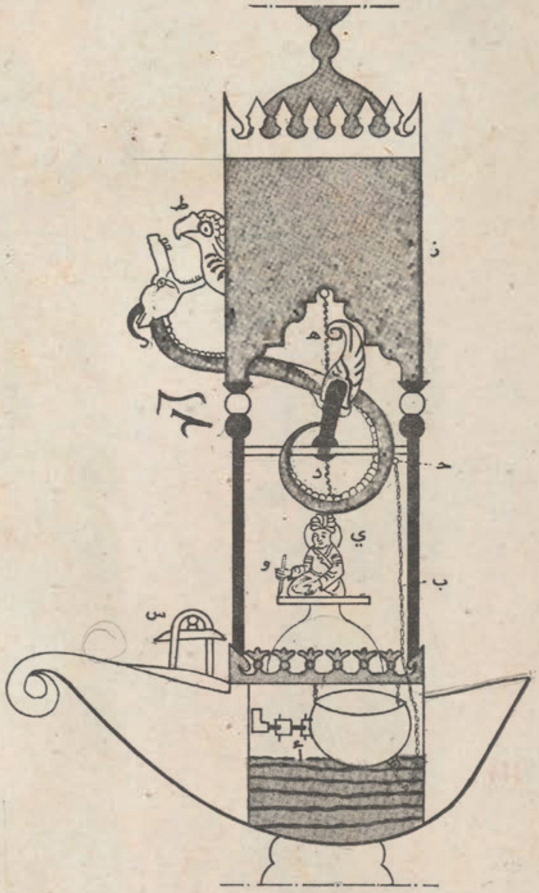

[Şekil 100/41a]

Faṣl-ı S̱ānī Zevraḳuñ ve Mikebbenüñ[15] ve S̱uᶜbānuñ ve Ḳaṣruñ ve Ḳubbenüñ Keyfiyyet-i Aᶜmāli Beyānındadur

Şebehden bir ḳıṭᶜa alup dögeler tā ki bir zevraḳ şekline gire. Baᶜdehu ol zevraḳı bir kaᶜb üzere refᶜ ideler ki kaᶜb-ı māʾideye şebīh ola yaᶜnī altına bir kürsī yapışduralar ki sini ḳoyacaḳ kürsiyyeye beñzer ola. Ve kevs̱elinüñ yaᶜnī ḳıçınuñ üstine bir ṣaḥīfe yapışduralar ve içinden ḳurşun ile muḥkem ideler. Ve zevraḳuñ

---

[15] Satır üstünde karşılık olarak "diyār-ı ᶜArabda müstaᶜmeldür" açıklaması yer alır.

[14ᵇ]

قلمی یینه اوّلکی اجزایه عودت ایدر و اول زمانده بر ساعت مستویه کچمش اولور
و هر ساعتک اوّلنده یینه بو مقوله احوال ظهور ایدر تا که یکرمی درت
ساعت کچوب بو کوندن بر کیجه تمام اولور و خنکان مزبورک صورتی بودر

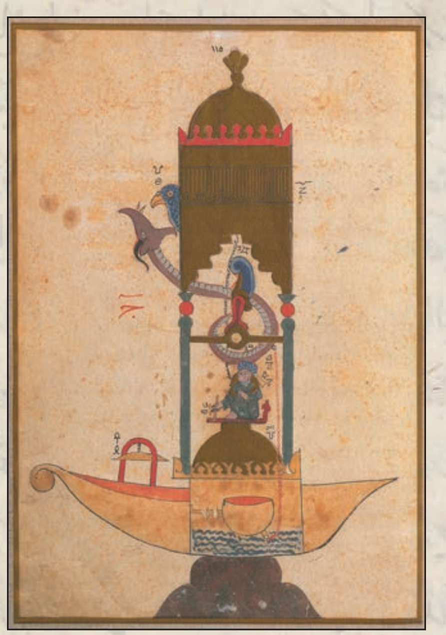

دیار غیره مستعملدر

فصل ثانی

زورقک و مکبّه‌نک و ثعبانک و قصورک و قبه‌نک
کیفیت اعمالی بیاننده در شبه‌دن بر قطعه الوب دوکه‌لر تا که بر زورق شکلینه
کمی
کیره بعده اول زورقی بر کعبه وزرده رفع ایده‌لر که کعب مائه نسبه اولا
یعنی التنه بر کرسی یاپشدیره‌لر که مبنی قویه‌جق کرسیه بکزر اولا و کوشلنک یعنی
قحبک اوستنه بر صحیفه یاپشدیره‌لر و ایچنده قرشوده ایله محکم ایده‌لر و زورقک

دیبنده

[١٤ب]

dibinden kevs̱el içün taᶜyīn olunan yirde bir ṣaḥīfe yapışduralar ki tamām kevs̱ele berāber ola. Ve ṣadr içün taᶜyīn olunan yiri daḫı dibinden aᶜlāsına gelince bir ṣaḥīfe ile böleler.

Ve zevraḳ-ı mezbūruñ ṭūlı üç şibr ve aᶜlāsınuñ ortasında vüsᶜati bir şibr ve s̱ülüs̱-i şibr ve ṣaḥīfe-i kevs̱el ile ṣaḥīfe-i ṣadruñ mā-beyni daḫı bir şibr ve s̱ülüs̱-i şibr ola tā ki zevraḳuñ ortası bir murabbaᶜ ḥavḍ olup her ṭarafı berāber ola. Baᶜdehu bu ḥavḍuñ aᶜlāsınuñ çevresine bir müşebbek şürfe düzüp yapışduralar ve şürfenüñ esfelinde her zāviye üstinde bir ṣaḥīfe yapışduralar ki nıṣf-ı murabbaᶜ olup ol ṣaḥīfeler ile ḥavḍuñ aᶜlāsı müs̱emmen ola. Ve şürfenüñ altında her zāviye üstinde bir ḳāᶜide yaᶜnī bir direk dibi gibi nesne vaḍᶜ ideler ki müs̱elles şeklinde ola. Ve ol ḳāᶜideleri delüp ortasına bir ünbūb oturdalar ki ṭūlı iṣbaᶜ ola. Ve ol ḳāᶜideleri ünbūblarıyla zāviyelerde yapışduralar. Baᶜdehu bir çubuḳ alup iki ḳat bükeler ve bir ṭarafını ṣadr-ı zevraḳuñ bir kenārına ve bir ṭarafını bir kenārına muḥaddebi yuḳaru nıṣf-ı dāyire gibi yapışduralar tā ki ol ḥuḳḳa bir āyīne aṣalar. Ve s̱uᶜbānuñ aġzıyla ṭarḥ itdügi bunduḳalar ol āyīneye ṭoḳınup ṣadā vire ve andan tekerlenüp ṣadr-ı zevraḳa vāṣıl olup ḳarār ide.

Baᶜdehu dört mücevvef direkler alalar ki her diregüñ uzunı üç ḳarış ve ḳalıñlıġı beş parmaḳ kadar ola. Ve bir ḳıṭᶜa ünbūb alup bir ucını direklerüñ delügine ṣoḳup ve bir ucını ḳāᶜidede vaḍᶜ olunan ünbūba ṣoḳalar ve muḥkem yapışduralar. Pes her direk ḳāᶜide üzere dikilüp ṭurur. Ve dögme tucdan direk başına beñzer bir nesne düzeler ki üstinde bir sivri çıḳmış pāre ola ve her diregüñ başına geçüreler bir vechile ki ol sivrileri

[15ᵃ]

دیبندن کوشل ایچون تعیینی اولنان یره بر صحیفه یاپشدیره لرکه تمام کوشله برابر
اولا و صدر ایچون تعیین اولنان یری دخی دیبندن اعلاسنه کلنجه بر صحیفه ایله
بولیه لر و زورق قربورک طولی اوج شبر و اعلاسنک اورته سنده و عمقی بر شبر
و ثلث شبر و صحیفهٔ کوشل ایله صحیفهٔ صدرک ما بینی دخی بر شبر و ثلث شبر اولا
تاکه زورقک اورته سی بر مربّع حوض اولوب هر طرفی برابر اولا بعده بو حوضک
درت کوشه لو
اعلاسنک چوره سنه بر مشبکه شرفه دوزوب یاپشدیره لر و شرفه نک اسفلنده
هر زاویه اورته سنده بر صحیفه یاپشدیره لرکه نصف مربّع اولوب اول صحیفه لر ایله
حوضک اعلاسی مثمّن اولا و شرفه نک التنده هر زاویه اورته سنده بر قاعده
سکز کوشه لو
یعنی بر دردک دیبی کبی سنه وضع ایده لرکه مثلّث شکلنده اولا و اول قاعده لری
اوچ کوشه لو
دلوب اورته سنه بر انبوب اوتورده لرکه طولی اصبع اولا و اول قاعده لری
انبوبلریله زاویه لرده یاپشدیره لر بعده بر چبق الوب ایکی قات بوکه لر و بر طرفنی
صدر زورقک بر کنارینه و بر طرفنی بر کنارینه محدّب بیوقو و نصفه دائره کبی
یاپشدیره لر تا که اول چبق بر اینه آصه لر و ثعبانک اغزیله طوغ ایتدوکی برده
اول اینه طوقنوب صدا ویره و اندن تکرلنوب صدر زورقه واصل اولوب قرار
ایده بعده درت مجوف دوکلوالر که هر دردک اوزونی اوچ قاریش و قالکلغی
بشی بر ماق قدر اولا و بر قطعه انبوب الوب بر اوجنی دردلوک دلوکنه صوقوب
و بر اوجنی قاعده ده وضع اولنان انبوبه صوقه لر و محکم یاپشدیره لر و بسویر دردک
قاعده اوزره دیکلوب طوررو دوکه توجدن دردک باشنه بکوز بر سنه دوزه لرکه اوکتنده
بر سوردی جقمشی یاره اولا و هر دردک باشنه کچوره لر بر وجهله که اول سوردی لری

yūkarū vāḳiᶜ ola. Ve ḥavḍuñ üstinde şürfenüñ içinde ḳubbe gibi mikebbenüñ üstine bir müdevver serīr vaḍᶜ ideler.

Baᶜdehu dört diregüñ üstine murabbaᶜ bir ḳaṣr vaḍᶜ ideler ve ol ḳaṣruñ esfeline bir ṭabaḳ vaḍᶜ ideler ki zevāyā-yı maḫrece ile ḳaṣruñ dāḫiline girmiş ola. Ve esfelinüñ dört kūşesine oyma ayaḳlar vaḍᶜ idüp her ayaġuñ esfelini deleler tā ki her diregüñ başındaki sivriler ol delüklere gire. Ve ḳaṣruñ aᶜlāsınuñ çevresine bir müşebbek şürfe yapalar ve ḳaṣruñ üstine bir ḳubbe yapalar ki şürfenüñ içine gire. Ve ḳubbenüñ başına bir ṭop gibi nesne vaḍᶜ ideler ki vaḳt-i ḥācetde ol ṭopa yapışup ḳubbeyi ḳaldurup ḳomaġa ḳābil ola. Ve ḳaṣruñ yüzinde esfeline ḳarīb yirde bir laṭīf bāb vaḍᶜ ideler. Ve bu ḳaṣr-ı mezbūruñ ᶜamelinüñ keyfiyyeti bu ṭarīḳledür ki:

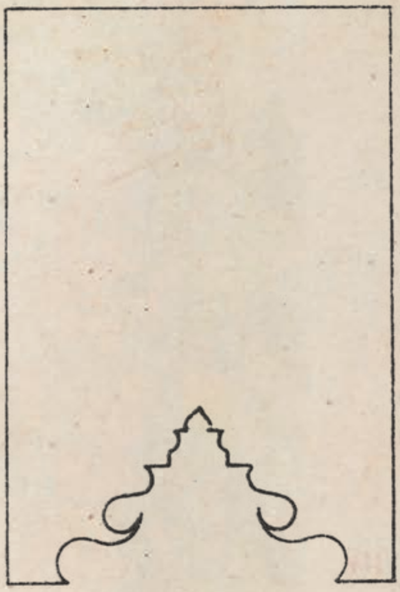

[Şekil 104/42]

[Şekil 104/42]

Bu şekl üzere nuḥāsdan dört ṣaḥīfe alalar ve birbiri yanına zāviye-i ḳāyime üzere naṣb ideler. Ve her iki ṣaḥīfenüñ mā-beyni içinden reṣāṣla muḥkem yapışduralar. Baᶜdehu s̱uᶜbān-ı zevraḳuñ içün ince şebehden bir ḳıṭᶜa alalar ki ṭūlı üç ḳarış ve bir ṭarafınuñ ᶜarḍı dört parmaḳ olup ve bir ṭarafı bir noḳṭada nihāyet bula. Ve ḳıṭᶜayı ünbūb gibi düreler tā ki bir ṭarafı vāsiᶜ olup meftūḥ ola ve bir ṭarafı ṭar olup mesdūd ola. Baᶜdehu bu ünbūbı ḳurşun ile ṭolduralar ve büküp bir ḥalḳa gibi ideler ki ḳuṭrınuñ ṭūlı dört

[15ᵇ]

بو تقدیر واقع اولا و حوضك اوستنده شرفه‌نك ایچنده قبه کبی حکمه‌نك اوستنه
بر مدوّر کرسی وضع ایده‌لر بعده درت دکلك اوستنه مربع بر قصر وضع ایده‌لر
و اول قصرك اسفلنه بر طبق وضع ایده‌لر که زوایای مخرجه ایله قصرك داخلنه
کوشه‌لر جقمش
کومش اولا و اسفلنك درت کوشه‌سنه اوچ ایاقلو وضع ایدوب هر ایاغك اسفلنی
اسنك
دله‌لر تا که هر دکلك باشنده کی سوری‌لر اول دلوکلره کره و قصرك اعلا
جوره‌سنه بر مشبك شرفه یاپه‌لر و قصرك اوستنه بر قبه یاپه‌لر که شرفه‌لرك ایچنه کره و قبه‌نك
باشنه بر طوب کبی نسنه وضع ایده‌لر که وقت حاجتده اول طوپه یاپشوب قبه‌یی قالدروب
قومغه قابل اولا و قصرك یوزنده اسفلنه قریب یره بر لطیف باب وضع ایده‌لر

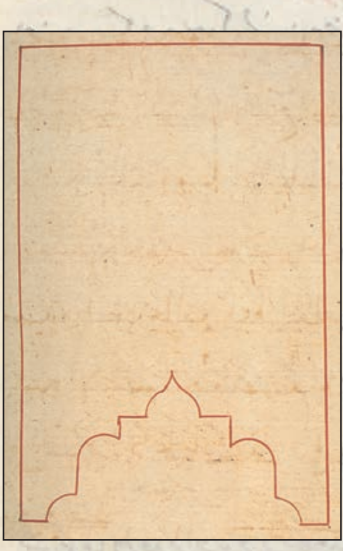

و قصر مزبورك عملنك کیفیتی بو طریقله در که
بو شکل اوزره بی‌کسر درت صحیفه
آله‌لر و بر بری ماسه زاویهٔ قایمه اوزره
قضب ایده‌لر و هر ایکی صحیفه‌نك جانبینی
ایچندن رصاص ایله محکم یاپشدره‌لر
قلای
بعده ثعبان زورقك ایچوده ایچه
ازدر
شبه‌دن بر قطعه آله‌لر که طولی اوچ
برنج
قارش و بر طرفنك عرضی درت برماق
امی
اولوب و بر طرفی بر نقطه‌ده نهایت بولا و بو قطعه‌یی انبوب کبی دوده‌لر تا که بر
طرفی واسع اولوب مفتوح اولا و بر طرفی طار اولوب مسدود اولا بعده بو
انبوبی قورشون ایله طولدره‌لر و بو کوب بر حلقه کبی ایده‌لر که قطرنك طولی درت

برماق

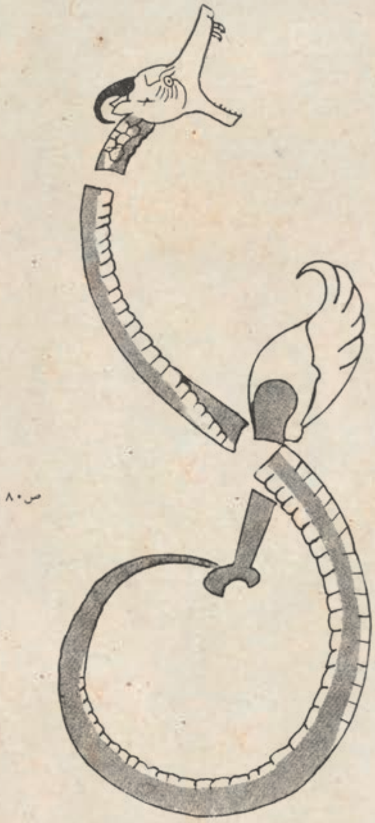

[Şekil 105/43]

parmaḳ ḳadar ola. Baᶜdehu bir ünbūb daḫı alalar ki ṭūlı bir ḳarış ola ve bir ṭarafı ol ḳadar ola ki ḥālen vaḍᶜ olunan ḥalḳanuñ ṭaraf-ı vāsiᶜine duḫūl ide. Ve bir ṭarafı bir miḳdār ṭar ola. Ve ol ünbūbı daḫı ḳurşunla ṭoldurup bir miḳdār bükeler bir vechile ki ḥalḳanuñ büklümine muḫālif [ola.] Baᶜdehu bu ünbūbuñ ḳurşunını yine iḫrāc ideler, mücevvef ola.

Ve bir ejder başı düzüp bu ünbūbuñ ṭar olan ṭarafına geçüreler ve ünbūbuñ bir ṭarafını ḥalḳaya geçüreler. Ve iki ejder ayağı gibi ayaḳlar düzeler ki her birinüñ ṭūlı ḥalḳanuñ nıṣf-ı ḳuṭrı ḳadar ola. Ve ol ayaḳları ḥalḳa ile ünbūbuñ cemᶜ olduğı yirde birini ṣaġ ṭarafa ve birini ṣol ṭarafa yapışduralar. Ve iki ḳanad şeklini düzüp ol ayaḳlaruñ üstine yapışduralar tā ki ol ayaḳlaruñ yapışduğı yirleri örte.

Baᶜde ẕālik ṣaġ ṭarafda vāḳiᶜ olan iki diregüñ ortasına bir reze vaḍᶜ idüp ol rezelere bir ᶜiḍāde yaᶜnī ḳapu sövesi gibi bir ağaç geçüreler. Ve ṣol ṭarafda olan iki direkleri daḫı eyle ideler. Ve bu ᶜiḍādelerüñ ortalarını delüp bir miḥver geçüreler ve ejderüñ ayaḳlarını ol miḥvere perkideler Ṣūret-i s̱uᶜbān ṭaḳṭīᶜ olunduğı bu ṣūret üzeredür:

[Şekil 105/43]

Faṣl-ı S̱ālis̱ Bāṭın-ı Ḥavḍda Vaḍᶜ Olunan Ṭarcehār ve Ṭarcehāruñ Dāḫilinde Vaḍᶜ Olunan Kürenüñ ve Bunlara Müteᶜalliḳ Ālātuñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli

[16ᵃ]

برماق قدر اولا بعده بو انبوب دخی آلت‌لر که طولی بر قارش اولا و بر طرفی اول تقور اولا که حالا وضع اولنان حلقه‌نڭ طرف واسعه‌سنه دخول ایده و بر طرفی بر مقدار طار بر اولا و اول انبوب دخی تقورشونڭ طولنده بر مقدار بوکه‌لر بو وجهله که حلقه‌نڭ بو کلمنه مخالف اولا بعده بو انبوبڭ تقورشونی ینه اخراج ایده‌لر مجوف و بر اژدر باشی دوزه‌لر بو انبوبڭ طار اولان طرفنه کچوره‌لر و انبوبڭ بر طرفنی حلقه‌یه کچوره‌لر و ایکی اژدر ایاغی کبی ایاقلر دوزه‌لر که هر برینڭ طولی حلقه‌نڭ نصف قطری قدر اولا و اول ایاقلری حلقه ایله انبوبڭ جمع اولدیغی یرده بو برینی صاغ طرفه و بر برینی صول طرفه یاپشدره‌لر و ایکی قناد شکلنی دوزه‌لر اول ایاقلرڭ اوستنه یاپشدره‌لر تا که اول ایاقلرڭ یاپشدوغی یرلری اورته بعد ذلك صاغ طرفده واقع اولان ایکی درکڭ اورته‌سنه بر برده وضع ایدوب اول برده‌یه بر عضاده یعنی قایوه‌سی کبی بر اغاج بر اغاج کچوره‌لر و صول طرفده اولان ایکی درکلوی دخی ایله ایده‌لر و بو عضاده‌لرڭ اورته‌لرینی دولاب محوره کچوره‌لر و اژدرڭ ایاقلرینی اول محوره برکیده‌لر و صوڭره ثعبان تقطیع اولندوغی بو صورت اوزره‌در

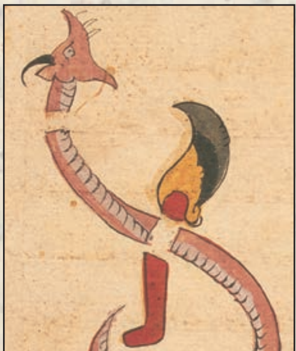

فصل ثالث

باطن حوضده وضع اولنان طرجهارك و طوجهارك داخلنده وضع اولنان کره‌نڭ و بونلره متعلق اولان آلاتڭ کیفیت عملی

[١٦أ]

Beyānındadur

Evvelā şebehden bir ṭarcehār düzeler ki ġāyetde ḫafīf ola. Ve bu ṭarcehāruñ şekli nıṣf-ı küre şeklidür ki ve aᶜlāsınuñ ḳuṭrı dört parmaḳ ola. Ve ol nıṣf-ı kürenüñ merkezine ḳarīb olan yirde bir delük deleler. Baᶜdehu üç ḳıṭᶜa çifte reze düzüp birbirine mismārlar ile vaṣl ideler. Ve ol rezelerüñ ṣūreti budur ki birisinde “cīm-ج” ve birinde “dāl-د” ve birinde “hā-ه” vardur:

[Şekil 106/44]

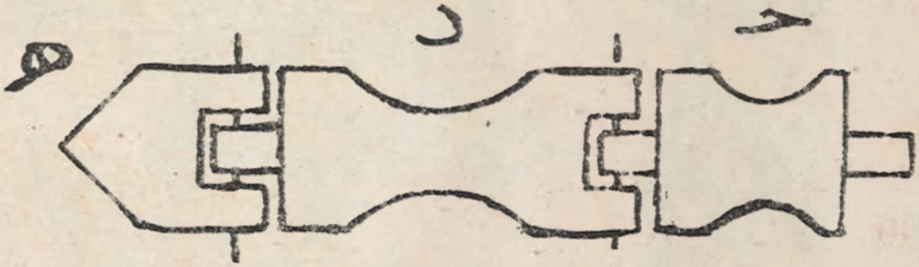

[Şekil 106/44]

Pes ḳıṭᶜasını ṭarcehāruñ kenārından bir parmaḳ eni ḳadar aşaġa yirde ilṣāḳ ideler. Ve “cīm-ج” ḳıṭᶜasını bir reze geçürüp ol rezeyi ṣadr-ı zevraḳ ile ḥavḍuñ mābeynini faṣl iden ṣaḥīfenüñ aᶜlāsına ḳarīb olan yirine mıḫlayalar tā ki ol rezeler cānib-i ḥavḍa muttaṣıl iken ṭarcehār arḍ-ı ḥavḍda cülūs

[16ᵇ]

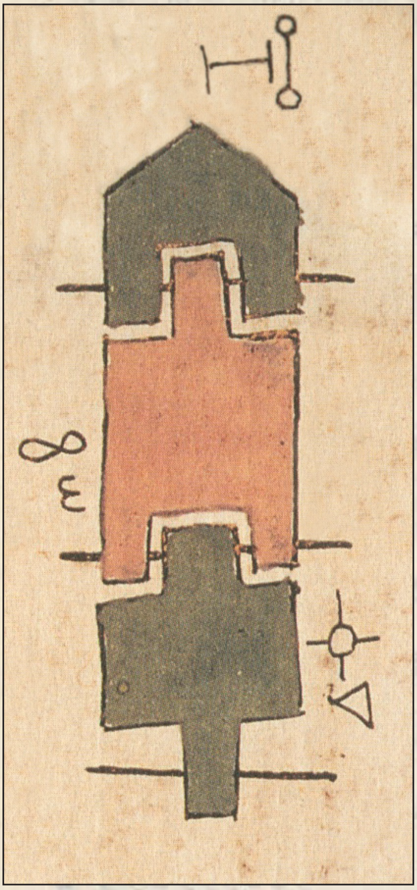

بیاننده در اتولاشبه دن بو طوجهار
دوزه لر که غایتله خفیف اولا
و بو طوجهارک شکلی نصف کره
شکلی در که و اعلاسنک قعری
درت برماق اولا و اول نصف
کره نک مرکزنه تقریبا اولانی یرده
بردلوک دله لر بعده اوچ قطعه
چفته رزه دوزوب بر برینه مسمارلر
ایله وصل ایده لر و اول رزه لرک
صورتی بودر که بریسنده ج و برنده
د و برنده ه واردر بری قطعه سنی
طوجهارک کنارندن بر برماق
اناقدر اشاغه یرده الصاق
ایله لر و ج قطعه سنی بو رزه یه چوب
اول رزه یی صدرزورق ایله حوضک
باینینی فصل ایدن صحیفه نک
اعلاسنه قریبا اولان یرینه مخلیه لر
تاکه اول رزه لر جانب حوضه متصل
ایکن طوجهار دخی حوضده جلوس

ایده

[١٦ب]

ide. Ve ḥavḍuñ içine rezeye ḳarīb olınca ṣu ṭolduralar. Pes eger rezenüñ muḳābilesinden ṭarcehārı refᶜ itseler içindeki ṣu tamām dökilür ve ḳaçan terk olunsa yine ṣunuñ üstinde yüzüp ṭurur. Baᶜdehu ṭarcehāruñ ṭaşrasında merkezine ḳarīb yirinde iki reze vaḍᶜ ideler ki birbirine muḳābil olup ikisi daḫı merkeze mürūr ider bir ḫaṭṭ üstine vāḳiᶜ ola. Ve her rezeye bir ince silsile yaᶜnī zencīr ucı geçürüp perkideler ki her zencīrüñ ṭūlı bir sere ola. Ve ol zencīrüñ ucını bir ḥalḳa içinde cemᶜ ideler. Ve ol ḥalḳaya bir ince zencīr daḫı ṭaḳalar ki ṭūlı üç ḳarış ola. Ḳaçan ki ṭarcehār ṣu üstinde yüzse ve ol zencīrüñ ucı yuḳaru çekilse ṭarcehār mürtefiᶜ olup içinde olan ṣu cemīᶜan dökülür ve yine terk olunsa kemākān ṣu üzere yüzer. Pes bu zamānda mikebbenüñ yaᶜnī ḥavḍ üstinde vaḍᶜ olunan ḳubbenüñ kenārından aᶜlāsına varınca bir ḫarḳ ide tā ki silsile-i mezbūr ol ḫarḳa

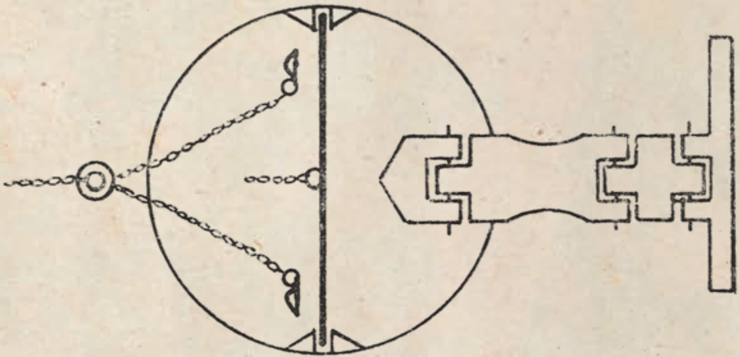

[Şekil 106/45]

idḫāl olunduḳda şehvetle ḥareket ide. Ve ṭarcehāruñ ṣūreti budur ki bir ṭarafından ḥavḍuñ bir kenārındası rezeye muttaṣıl olup zencīrle ṭaḳılmışdur:

[Şekil 106/45]

Baᶜdehu bir ünbūb alalar ki ṭūlı nıṣf-ı ṭūl-ı iṣbaᶜ ola ve ḳalıñlıġı baş parmaġla şehādet parmaġı devr idecek ḳadar ola. Ve ol ünbūbuñ iki ṭarafına iki ṭabaḳ yapışduralar. Ve lāzımdur ki bu ünbūb

[17ᵃ]

اين و حوضك ايچنه زره يه قريب اولنجه صو طولدره لر پس اگر زره نك حقه سندن
طرجهارى رفع اسه لر ايچنده كى صو تمام دوكلور و هيچ ترك اولنمه يه صونك
اوستنده يوزر طورر بعده طرجهارك طشسنده مركزنه قريب يرنده ايكى زره
وضع ايده لر كه بر برينه مقابل اولوب ايكيسى دخى مركزنه مرور ايدر بر خط اوستنه
واقع اولا و هر زره يه بر انجه سلسله يعنى زنجير اوجى كچوره لر بركدن لر كه هر زنجيرك
طولى بر بره اولا و اول ايكى زنجيرك اوجنى بر حلقه ايچنده جمع ايده لر و اول
حلقه يه بر انجه زنجير دخى طقه لر كه طولى اوچ قارش اولا تا كه طرجهار صو
اوستنده يورنه و اول زنجيرك اوجى يوقارو چكلسه طرجهار مرتفع اولوب
ايچنده اولان صو جميعا دوكلور و نه ترك اولنمه محكم اولان صو اوزره يوزر
پس بو زمانده مكتبه نك يعنى حوضى اوستنده وضع اولنان قبه نك كنارنده
اعلاسنه چادرنجه بر حرق ايله تا كه سلسله مزبوره اول حرقه ادخال اولنه [illegible]
حركت ايله و طرجهارك پاره لو صورتى بودر كه بر طرفندن حوضك كنارندنسى
زره يه متصل اولوب زنجيرلر طقلمشدر

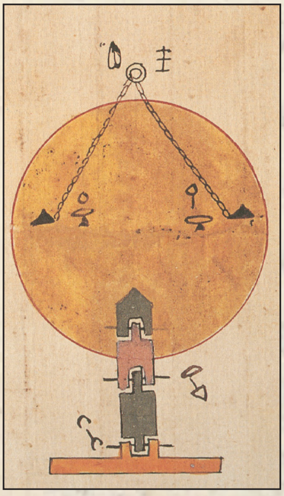

بعده بر انبوب آله لر كه طولى نصف طول اصبع برماق لوله
اولا و قالكلغى باشى بوماغلكه شهادت برماغى
دور ايده جك قدر اولا و اول انبوبك ايكى
طرفنه ايكى طبق يابشدره لر و لازمدر كه بو انبوب

[١٧أ]

ġāyetde ḫafīf ola. Ve ol iki ṭabaḳlaruñ merkezini delüp bir ince miḥver geçüreler ki miḥverüñ bir ṭarafı ṭabaḳdan arpa ḳadar ṭaşra çıḳup bir ṭarafı parmaḳ uzunı ḳadar ṭaşra çıḳa. Ve ol ünbūbuñ ortasına bir reze vaḍᶜ idüp ol rezeye ibrīşimden bir ipüñ ortasını baġlayalar ki ṭūlı üç ḳarış ola. Baᶜdehu ol serīrüñ ortasını delüp miḥverüñ uzun olan ṭarafını ol delüge idḫāl ideler tā ki ünbūbuñ ṭabaḳı mikebbenüñ aᶜlāsına ṭoḳınmaġa ḳarīb olup miḥverüñ ucı serīrüñ ortasından ṭaşra çıḳa. Baᶜdehu miḥverüñ ṭaraf-ı ḳaṣīrinüñ altına bir ᶜārıḍa yaᶜnī arḳurı nesne vaḍᶜ idüp uçlarını mikebbenüñ iki ṭarafında perkideler. Ve bu ᶜārıḍanuñ üstine miḥverüñ muḳābilesinde bir ḫareze yaᶜnī delinmiş boncuḳ ḳoyup miḥverüñ ṭaraf-ı ḳaṣīrini ol boncuġa geçüreler tā ki üstinde sühūletle döne.

Baᶜdehu bir küçük maḳara yapup ol maḳarayı bir beyt içine ḳoyup ol beyti ünbūb üzere vaḍᶜ olunan rezeye muḳābil yirde mikebbeye yapışduralar. Baᶜdehu ortasından rezeye meşdūd olan ipüñ bir ucını ol küçük maḳaraya geçüreler ve ucını aşaġa ṣarḳıdalar ve bir s̱iḳāle yaᶜni bir aġır nesne ṭaḳalar ki vezni beş dirhem ola. Baᶜdehu bir küçük maḳara daḫı düzüp ḥālen vaḍᶜ olunan küçük maḳaranuñ muḳābilesinde mikebbeye yapışduralar ve ipüñ bir ṭarafını daḫı anuñ üstine ḳoyup ucını aşaġa

[17ᵇ]

غایتله خفیف اولا و اول ایکی طبقلرک مرکزینی
دلوب بر انجه محور کچوره لر که محورک بر طرفی
طبقدن ارتیه قدر طشره چقوب بر طرفی بر طرفی
برماق اوزونی قدر طشره چقه و اول انبوبک
اورته سنه بر دزه وضع ایدوب اول دزه یه
ایو شمده بر ایبک اورته سنی بغلیه لر که
طولی اوچ قارش اولا بعده اول کریک
اورته سنی دلوب محورک اوزون اولان طرفنی اول دلوکه ادخال ایده لر تاکه
انبوبک طبقی مکبه نک اعلاسنه طوقنمغه قریب اولوب محورک اوجی کریکک اورته سنده
طشره چقه بعده محورک طرف قصیرینک آلتنه بر عارضه یعنی بر ار قوریسنه وضع
ایدوب اوجلرینی مکبه نک ایکی طرفنده بر کلیدلر و بو عارضه نک اورته سنه
محورک مقابله سنده بر غرزه یعنی دلنمش بونجق قویوب محورک طرف قصیرینی
و اول بونجغه کچوره لر تاکه اوستنده سهولتله دونه بعده بر کوچک مقاره
یاپوب اول مقاره یی بر بیت ایچنه قیوب اول بیتی انبوب اوزره وضع
اولنان دزه یه مقابل بوده مکبه یه یاپشدره لر بعده اورته سنده دزه یه
مشدود اولان ایپک بر اوجنی اول کوچک مقاره یه کچوره لر و اوجنی اشاغه
صرقیه لر و بر ثقاله یعنی بر اغرلقه طقه لر که وزنی بش درهم اولا بعده بر
کوچک مقاره دخی دوزب حالا وضع اولنان کوچک مقاره نک مقابله سنده
مکبه یه یاپشدره لر و ایپک بر طرفنی دخی انک اوستنه قویوب اوجنی اشاغه

صار

[۲۱۷ب]

şarḳıdalar. Ve dögme tucdan bir küre alalar ki vezni yigirmi dirhem ola. Ve ol kürenüñ ḳuṭrını delüp bir ince miḥver geçüreler ve ol miḥverüñ iki ṭarafını büküp nıṣf-ı ḥalḳa gibi ideler tā ki küre-i mezbūre ol miḥverüñ üstinde dönüp nıṣf-ı ḥalḳaya ṭoḳınmaya. Ve s̱āniyen vaḍᶜ olunan küçük maḳaranuñ üstinde nāzil olan ipi büyük maḳaraya bir kerre ṣarup muttaṣıl olan nıṣf-ı ḥalḳanuñ ortasına bağlayalar. Ve fehm itmek āsān olsun diyü ālāt-ı mezbūre-i mecmūᶜa taṣvīr olunup her birinde bir ᶜalāmet naṣb olundı. Ünbūb ki büyük maḳaradadur, ᶜalāmeti “vāv”-و”dur ve miḥverüñ ᶜārıḍa üstinde vaḍᶜ olunan ṭarafınuñ ᶜalāmeti “kāf-ك”dur ve saṭḥ-ı serīrden bāriz olan ṭarafınuñ ᶜalāmeti “zā-ز” ve iki küçük maḳaralaruñ ᶜalāmeti “cīm-dāl-ج د” ve s̱iḳālenüñ ᶜalāmeti “ṭā-ط” ve kürenüñ ᶜalāmeti “yā-ي”dur. Ve bunlaruñ ḳamusı mikebbenüñ içinde vaḍᶜ olunmışdur.

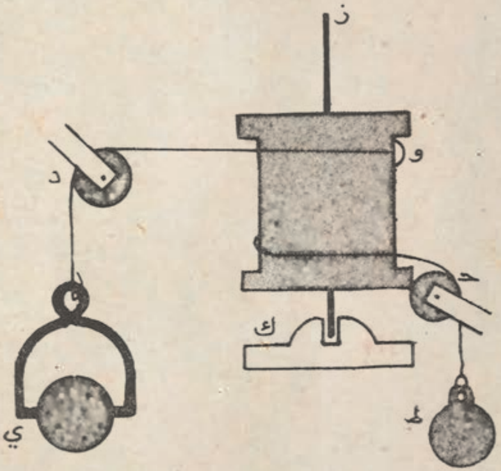

[Şekil 108/46]

[Şekil 108/46]

Pes ẓāhirdür ki küre s̱iḳāleden s̱aḳīl olmağın aşağa inmişdür. Ve s̱iḳālenüñ ipi büyük maḳaraya ṣarılmışdur. Ve s̱iḳāle yuḳaru ḳalḳup kendü semtinde s̱ābit olan küçük maḳaraya ḳarīb olmışdur. Pes eger küreyi elle yuḳaru ḳaldurursa

[18^{a}]

صارقوه لر و دوكه تو جدن بو كره آلتلكه وزنی يكرمی درهم اولا واول
كره نڭ قطرنده لوب براينجه محور كچوره لر واول محورڭ ايكی طرفنی بوكوب
نصف حلقه كبی ايده لر تا كه كرهٔ مزبوره اول محورڭ اوستنده دونوب نصف
حلقه يه طوقنميه وثانيا وضع اولنان كوچك مقاره نڭ اوستندن نازل
اولان ايپی بيوك مقاره يه بركرّه صاروب اول كرّه يه صاروب متصل اولان
نصف حلقه نڭ اورته سنه بغليه لر وفهم اتمكی آسان اولسون ايچون آلات مزبوره
مجموعه تصوير اولنوب بر بنده بر علامت نصب اولندی انتوبكه بيوك
مقاره ده علامتی ه در و محورڭ عارضه اوستنده وضع اولنان طرفنڭ
علامتی ك در و سطح سريردن بارز اولان طرفنڭ علامتی ز در و ايكی
كوچك مقاره لرڭ علامتی ج د و ثقاله نڭ علامتی ط و كره نڭ
علامتی ی در و بونلرڭ مجموعی حكبه نڭ ايچنده وضع اولنمشدر

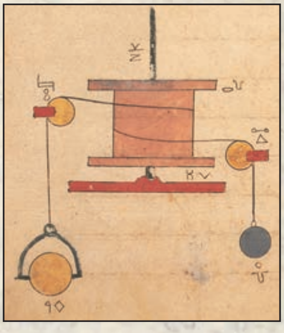

پس ظاهردر كه كره ثقاله دن ثقيل اولماغن اشغا ايتمشدر و ثقاله نڭ
ايپی بيوك مقاره يه صارلمشدر و ثقاله يوقارو قالقوب كندو سمتنده ثابت
اولان كوچك مقاره يه قريب اولمشدر پس اكر كره يی اله يوقارو قالدرسه

s̱iḳāle aşaġa inüp büyük maḳara ile miḥver döner.

Faṣl-ı Rābiᶜ Şaḫṣ-ı Kātibüñ ᶜAmelinüñ Keyfiyyeti ve Aña Müteᶜalliḳ Olan Aḥvāli Beyān İder

Nuḥāsdan bir kātib şeklini düzeler ki bir dizini üstine ḳoyup bir dizini dikmiş ola ve büyüklikde ḥavḍ üstinede vaḍᶜ olınan ḳubbenüñ üstindeki serīre ṣıġacaḳ ḳadar ola. Ve bunuñ keyfiyyet-i ᶜameli budur ki ġāyetde ḫafīf ünbūb alalar ki ṭūlı murād olunañ şaḫṣ-ı cālisüñ ṭūlı ḳadar ola. Ve ol ünbūbı bir miḳdār tesfīṭ ideler yaᶜnī yaṣṣıladup müdevverligini gidereler tā ki ādemüñ arḳası ve ḳarnı gibi ola. Ve omuzlar yirine omuza beñzer iki ḳıṭᶜa ḍamm ide ve birine nuḥāsdan bir çenber alup bir ṭarafını vāsiᶜ ideler tā ki boyun ve baş ola. Ve mümkin olduḳça yüzini daḫı düzeler. Ve yine nuḥāsdan nıṣf-ı küre şeklinde bir ḳıṭᶜa alup ᶜimāme gibi başına vaḍᶜ ideler ve başı iki omuzlaruñ ortasına yapışduralar ve dizlerine dize beñzer iki ḳıṭᶜa alup yirlerine yapışdurup ᶜādet-i küttāb üzere birini yir üstine uzadup birisini yuḳaru dikeler. Ve göñlek yeñine beñzer bir ḳıṭᶜa alup ṣaġ omuza yapışduralar ve bir ḳıṭᶜa daḫı alup bilek ve avuç ve parmaḳlar yapalar ki ḳalemi ṭutup ḳalemüñ başıyla aşaġa işāret ider şeklinde ola. Ol ḳıṭᶜayı göñlek yeñine yapışduralar. Ve bir ḳıṭᶜadan daḫı ṣol elini yapup yirine yapışduralar bir vechile ki ṣol dizinüñ üstine ḳomış ola. Ve ol ünbūbuñ esfeline bir ṣaḥīfe yapışduralar. Ve ol ṣaḥīfenüñ ortasında bir murabbaᶜ delük deleler tā ki arḍ-ı serīrden bāriz olan miḥverüñ ucını ol delüge geçürüp miḥver döndügi taḳdīrce şaḫṣ-ı mezbūrıla döne.

Baᶜdehu

[18ᵇ]

ثقاله اشاغه اینوب بیوک مقاره ایله محور دونه

فصل رابع شخص کاتبک عملنک کیفیتنی و اکا متعلق اولان احوالی بیان ایدر ایدر نحاسدن بر کاتب شکلنی دوزه لر که بر دفی اوستنه قویوب بر دینی دیکمش اولا و بو هیکلک جوفی اوستنده وضع اولنان قبه نک اوستنده کی کریه صیغه جق قدر اولا و بونک کیفیت عملی بودر که بر غایتیله خفیف انبوب آله لر که طولی مراد اولنان شخص جالسک طولی قدر اوله و اول انبوبی بر مقدار تغلیظ ایده لر یعنی یصلدوب مدورلکنی کدره لر تا که آدمک ارقه سی و قارنی کبی اولا و اوموزلری یرینه اوموزه بکزر ایکی قطعه ضم ایده که و بر ینه نحاسدن بر جنبر الوب بر طرفنی واسع ایده لر تا که بوینی و باشی اولا و ممکن اولدقجه یوزینی دخی دوزه لر و ینه نحاسدن نصف کره شکلنده بر قطعه الوب عمامه کبی باشنه وضع ایده لر و باشی ایکی اوموزلرک اورته سنه یاپشدره لر و ذرعلرینه دره بکزر ایکی قطعه الوب یرلو ینه یاپشدروب عادت کتابه اوزره برینی یر اوستنه اوزادوب برینی یوقارو دکه لر و کوکلک یکنه بکزر بر قطعه الوب صاغ اوموزه یاپشدره لر و بر قطعه دخی الوب بلک واوج و برجا قلم یاپه لر که قلمی طوتوب قلمک باشیله اشغه اشارت ایدر شکلنده اولا و اول قطعه نک کوکلک یکنه یاپشدره لر و بر قطعه دن دخی صول الینی یاپوب یرینه یاپشدره لر بر وجهله که صول درسک اوستنه قومش اولا و اول انبوبک اسفلنه بر صحیفه یاپشدره لر و اول صحیفه نک اورته سنده بر مربع دلوک دله لر تا که ارضی کبر یرده باز اولان محورک اوجنی اول دلوکه کچوروب محور دوندوکجه تعدیجه شخص بوریله دونه بعده

قبه

[۲۱۸ب]

ḳubbenüñ içinde vaḍᶜ [olunan] maḳaraları setr içün ḳubbenüñ altına bir ṣaḥīfe yapışdurup s̱iḳālenüñ ve kürenüñ iplerini geçürmek içün iki delük dele. Baᶜde ẕālik ḥavḍ içine ṣu ḳoyup ṭarcehārı ṣu üstine ḳoyalar ve mikebbeyi ḥavḍ üstine vaḍᶜ ideler. Pes şekk yoḳdur ki küre s̱aḳīl olmağın ünbūb ṭarcehāruñ içine oturur ve ipi geñşek olur. Pes ṭaraf-ı āḫerden s̱iḳāle nüzūl ipini çeker tā ki kürenüñ ipi gerilür. Pes ol ḥīnde kātibi getürüp serīr üstine vaḍᶜ ideler ve miḥverüñ ucını altındağı delüge gücle geçüreler ve elindeki ḳalemi serīr üstine ḥavāle ideler. Pes ṭarcehāruñ merkezi yanındağı delükden ṣu yap yap girüp ṭarcehār ile içinde gerinen ipi çekilüp büyük maḳara dönüp miḥverile kātib daḫı döner. Pes ṭarcehār ṭolup batınca ḳalemüñ başı serīr üzere bir ḳavs resm eyler. Pes ol ḳavsüñ iki ṭaraflarına iki ᶜalāmet vaḍᶜ idüp ortasını on beş cüzʾe taḳsīm ideler ki bir sāᶜat-i müsteviyyenüñ eczāsı ḥāṣıl ola. Ve bundan ṭarcehāra "kāf-ك" muttaṣıl olup mikebbenüñ yaruğından yuḳaru çıḳan zencīri yuḳaru çekseler ṭarcehāruñ içinde olan ṣu dökülüp ṭarcehār yine ṣu üstinde yüzmege başlar ve girü yuḳaru ḳalḳup s̱iḳāle iner. Pes kātib dönüp ḳalemini yine evvel-i ḳavsa vaḍᶜ ider.

Baᶜdehu ejderüñ ayaḳları altında olan miḥverüñ iki ṭaraflarını ᶜiḍādelerüñ delüklerine geçüreler. Ḥālbuki ejderüñ ḥalḳası reṣāṣla memlū olup ẕenebi ṭarafı ki incedür, öñine vāḳiᶜ olup ġāyet-i s̱iḳleti ortasında vāḳiᶜ olmışdur. Pes miḥver-i mezbūr ᶜiḍāde üzere vaḍᶜ olunduḳda ejderüñ başı yuḳaru ḳalḳup bāzuñ muḳābilesine gelür ve mümkin olduḳça ağzını açup ṭurur.

[19ᵃ]

قبه‌نك ايچنده وضع مقاره‌لرك اوستنه كچوره قبه‌نك آلتنه بر صحيفه يابشدروب
ثقالنك و كره‌نك ايپلرينى كچورمك ايچون ايكى دلوك دله بعد ذلك حوضى
ايچنه صو قويوب بطرجهارى صو اوستنه قويه‌لر و محكمه‌يى حوض اوستنه وضع ايده‌لر
پس شك يوقدر كه كره ثقيل اولماغين اننوب بطرجهارك ايچنه اوتوردوغى
كلشك اولور پس طرف آخردن ثقالك نزولى ايپنى چكر تا كه كره‌نك ايپى كريلور
پس اول حينده كاتبى كتوروب بر يره اوستنه وضع ايدرلر و محورك اوجنى آلتنده‌غى
دلوكه كوچله كچوره‌لر و النده كى قلمى بر يره اوستنه حواله ايده‌لر پس طرجهارك مركزى
يانننده‌غى دلوكدن صو ياپا ياپا كوب بطرجهار ايله ايچنده كره‌نك ايپى چكلوب
بيوك مقاره دونوب محور ايله كاتب دخى دونر پس طرجهار طولوب باتنجه قلمك
باشى كير اوزره بر قوسى رسم ايلمش اولور پس اول قوسك ايكى طرفلرينه ايكى علامت
وضع ايدوب اورته‌سنى اون التى جزء تقسيم ايده‌لر كه بر ساعت مستوينك اجزاسى
حاصل اولا و بوندن طرجهاره‌ك متصل اولوب محكمه‌نك ياروغنده يوقارو
خونى اوستنده كى قبه
چقن زنجيرى يوقو چكه‌لر طرجهارك ايچنده اولان صو دوكلوب طرجهارينه
صو اوستنده يوزمك باشلر و كيرو يوقارو قالقوب ثقالك ايپى كاتبه دونوب
قلمنى ينه اول قوسه وضع ايدر بعده آزدرك ايا قلرى آلتنده اولان محورك ايكى
طرفلرينى عضاده‌لرك دلوكلرينه كچوره‌لر حال بو كه آزدرك حلقه‌سى بر صاصلم
قلوى
مملو اولوب ذنبى طرفى كه ايچنده اوكنه واقع اولوب غايت ثقلتى اوزرنده
واقع اولمشدر پس محور مزبور عضاده اوزره وضع اولندقده آزدرك
باشى يوقارو قالقوب بازك مقابلنه كلور و محكمه اولدقجه آغزينى اچوطورر

[١٩أ]

Pes bu ḥīnde ṭarcehāra muttaṣıl olup mikebbeden yuḳaru çıḳan zencīrüñ ucına bir çengāl ṭaḳup ol çengāli ejderüñ arḳasına vaḍᶜ olunmış bir rezeye geçüreler. Ve ejderüñ arḳasını bir miḳdār nehr ideler yaᶜnī maḳaranuñ ip ḳoyacaḳ yiri gibi bir miḳdār çuḳur ideler. Ve nehrüñ iki ṭaraflarına ince müteferriḳ dişler ideler tā ki zencīrüñ nehrden çıḳmasına māniᶜ ola. Pes eger ejderüñ aġzına bunduḳalar girse başı aġır olup bi'ḍ-ḍarūre başını aşaġa indirür ve ṭarcehāruñ zencīri ejderüñ arḳasına ṣarılup çekilür. Pes ṭarcehār ḳaᶜr-ı ḥavḍdan çıḳup ṣu üstinde ṭurur. Ve ejderüñ dişleri bunduḳanuñ düşmesine māniᶜ olur tā ejderüñ başı ṣadr-ı zevraḳa ḳarīb olur. Pes bunduḳa mirᵓāt üzere düşüp ejderüñ başı yine yuḳaru ḳalḳar. Ol sebebden ki ṭarcehār aşaġa çeker, pes yine ṭarcehār ṣu üzere yüzüp ejderüñ aġzı ṭoġanuñ ṣadrına muḳābil olur.

Faṣl-ı Ḫāmis Bāzuñ Keyfiyyet-i ᶜAmelin ve Benādıḳuñ Mekānını Beyān İder

Evvelā ṭoġan şeklini düzeler ki ancaḳ başı ve gögsi ola nıṣfına varınca. Ve minḳārınuñ yuḳaru pāresini ve başından bir miḳdār yirini ayırup yine bir ġāyet-i laṭīfe varınca bir nermādece[16] yaᶜnī çifte reze ile başına yapışduralar. Ve ol ṭoġanuñ iki omuzları yanından birbirine muḳābil iki delük deleler ve ol delüklere bir miḥver geçürüp iki uçlarını ḳapunuñ iki ṭaraflarına arḳurı geçüreler. Ve yine ṭoġanuñ başını deleler tā ki küre ṣıġmaġa ḳābil ola. Ve başı ile boynınuñ mābeynini bir ortası çuḳur ṣaḥīfe ile sedd ideler tā ki bunduḳa ṭoġanuñ

---

[16] Metinde "bir mādece" şeklinde imlā edilmiş.

[19ᵇ]

بنی بو حینده طرجهاره متّصل اولوب مکبّه‌دن یوقارو چقان زنجیرك اوجنه
بر چنکال طقوب اول چنکالی اژدرك ارقه‌سنده وضع اولنمش بر برزه‌یه کچوره‌لر
واژدرك ارقه‌سنی بر مقدار نهر ایده‌لر یعنی مغاره‌نك ایپ قویاجق یری کبی
بر مقدار چقور ایده‌لر و نهرك ایکی طرفلرینه انجه و متفرّق دشلر ایده‌لر
تاکه زنجیرك نهردن چقمسنه مانع اولا بس اکر اژدرك اغزینه بندقه کرسه باشی
اغر اولوب ضرورة باشنی اشاغه اندرر و طرجهارك زنجیری اژدرك
ارقه‌سنه صاریلوب چکلوریسی طرجهار قعر حوضدن چقوب صو اوستنده طورر
واژدرك دشلری بندقه‌نك دوشمسنه مانع اولور تا اژدرك باشی صدر زورقه
قریب اولورسی بندقه مرّات اوزره دوشوب اژدرك باشنی یوقارو قالقار اول
سببدنکه طرجهار اشاغه چکلرسی نیه طرجهار صو اوزره یوزوب اژدرك اغزی
طغانك صدرینه مقابل اولور

فَصْلْ خامِسْ بازك کیفیّت عملی و بنادقك مکاننی بیان ایدر

اوّلا طوغانك شکلنی دوزه‌لرکه انجق باشی و کوکسی اولا نصفنه وارنجه
و منقارنك یوقارو پاره‌سنی و باشندن بر مقدار دیرینی ایوب نیه بر
غایت لطیف وارنجه بر ماده یعنی چقه برزه ایله باشنه پیشدره‌لر و اول
طوغانك ایکی اموزلری یانندن بر برینه مقابل ایکی دلوك دله‌لر و
اول دلوکلره بر محور کچوره‌لر تا ایکی اوجلرینی قابونك ایکی طرفلرینه ارقوری
کچوره‌لر و نیه طوغانك باشنی دله‌لر تاکه کره صغمغه قابل اولا و باشی ایله
بوینك مابیننی بر اورته‌سی چقور صحیفه ایله ستر ایده‌لر تاکه بندقه طوغانك

کلّه

kellesine nāzil oldukda bir miḳdār ḳarār ide.

Baᶜdehu ḳaṣruñ içinde bir mīzāb vaḍᶜ ideler ki bir ṭarafı ḳaṣruñ āḫirinde ve bir ṭarafı ṭoġanuñ eñsesine ḥavāle ola bir vechile ki ṭoġanuñ ḥareketine māniᶜ olmaya. Ve bu mīzābuñ vüsᶜati ol ḳadar ola ki içine vaḍᶜ olacaḳ bunduḳalar sühūletle ḥareket ide. Baᶜdehu ol mīzābda maḳṭaᶜ-ı benādıḳı taᶜyīn ideler bu ṭarīkle ki bir dāne bunduḳayı mīzāba ḳoyup ve mīzābuñ kenārında iki ᶜalāmet vaḍᶜ ideler ki birbirinden buᶜdı bunduḳanuñ ḳuṭrı ḳadar ola. Ve mīzābuñ bir kenārında daḫı ol ᶜalāmetlere muḳābil iki ᶜalāmet daḫı vaḍᶜ idüp her ᶜalāmetüñ muḳābilesinde olan ᶜalāmete ṭoġr[u] mīzābuñ kenārlarını şefre ṣıġacaḳ ḳadar mīzābuñ arḍına dek ḫarḳ ideler.

Baᶜdehu timürden yā nuḥāsdan bir şefre yaᶜnī büyük bıçaḳ düzeler; yüzinüñ uzunlıġı mīzābuñ eni ḳadar ola. Ve ol bıçaġuñ ṣapınuñ dibini yaᶜnī yüzine muttaṣıl olan yirinde bir delük delüp bir miḥver geçüreler. Ve ol miḥverüñ iki uçlarını mīzābuñ ḫarḳlarında vaḍᶜ ideler. Ve ẕenebinüñ ucını döndürür bir ḥalḳa gibi ideler. Ve bu şefrenüñ başına nesne yapışduralar. Ve bu şefre mīzābuñ ṭoġandan ṭarafında ṭoġanuñ başına ḳarīb yirde vāḳiᶜ ola. Pes eger mīzābuñ başına bir bunduḳa vaḍᶜ olunsa tekerlenüp ṭoġandan ṭarafa gider tā varup ol şefreye ṭayanur. Ve eger şefrenüñ ẕenebini aşaġa çekseler şefrenüñ başı ḳalḳup bunduḳa ṭoġanuñ başına düşer.

Baᶜdehu şekl-i mezbūr üzere bir şefre daḫı alup ikinci ḫarḳa idḫāl ideler. Ve bu şefrenüñ başında bir delük deleler, aṣalar ve ẕenebine bir s̱iḳāle. Pes şefre-i evvelīnüñ başı aşaġa olup ẕenebi mürtefiᶜ olmışdur ve şefre-i s̱āniyenüñ başı mürtefiᶜ olup ẕenebi maḥaṭṭ olmışdur.

Baᶜdehu bir

[20ᵃ]

کلّه‌سنه نازل اوله‌جق بر مقدار تعمیر ایده بعده قصرک ایچنده بر میزاب وضع
اولوق
ایده‌لر که بو طرفی قصرک آخرنده و بر طرفی طوغانک آغزینه حواله اولا بو حیله
طوغانک حرکتنه مانع اولمیه و بو میزابک وسعتی اول مقدار اوله که ایچنه وضع
اولنه‌جق بندقه کمال سهولتله حرکت ایده بعده اول میزابده مقطع بنادقی
تعیین ایده‌لر بو طوقیله که بر دانه بندقه‌یی میزابه قویوب و میزابک کنارنده
ایکی علامت وضع ایده‌لر که بو ایکی نون بعدی بندقه‌نک قطری قدر اوله و میزابک
بر کنارنده دخی اول علامتلره مقابل ایکی علامت دخی وضع ایدوب بو علامتلرک
مقابله‌سنده اولان علامت طرفنده میزابک کنارلرینی شقوق صفه‌جق قدر میزابک
ارضنه دک خرق ایده‌لر بعده تیموردن یا نحاسدن بر شقوق یعنی بیوک بچاق دوزه‌لر
پاره‌لو
یوزینک اوزنلغی میزابک انی قدر اوله و اول بچاغک صاپنک دیبی یعنی
یوزینه متصل اولان یرنده بر دلوک دلوب بر محور گچوره‌لر و اول محورک
ایکی اوجلرینی میزابک خرقلرینه وضع ایده‌لر و ذنبنک اوجنی دونبر بر حلقه
قوروق
کبی ایده‌لر و بو شقوقنک باشنه نسنه یاپشدره‌لر و بو شقوق میزابک طوغاندن طرفنده
طوغانک باشنه قریب یرده واقع اوله یعنی اگر میزابک باشنه بر بندقه وضع اولنسه
تکولنوب طوغاندن طرفه کیدرتا واروب اول شقوقه یه طاینور و اگر شقوقنک ذنبنی
اشاغه چکسه‌لر شقوقنک باشی مقلوب بندقه طوغانک باشنه دوشر بعده شکل
مزبور اوزره بر شقوق دخی آلوب ایکنجی خرقه ادخال ایده‌لر و بو شقوقنک باشنده
بر دلوک دله‌لر خاصه لحوق و ذنبنه بر تعالقه اوسی شقوق اولینک باشی اشاغه اولوب ذنبی
مرتفع اولمشلدر شقوق ثانیه‌نک باشی مرتفع اولوب ذنبی منحطّ اولمشدر بعده بر
الجق

[۲۰أ]

zencīr alup ucını şefre-i evvelīnüñ zenebindeki ḥalḳaya bağlayalar. Ve bir zencīr daḫı alup ucını şefre-i s̱āniyenüñ başındaki delüge bağlayalar. Baᶜdehu bu iki zencīrüñ ucını bir yire cemᶜ idüp ve ḥalḳaya geçüreler. Pes eger ol ḥalḳa aşaġa çekilse şefre-i ūlā arḍ-ı mīzābdan mürtefiᶜ olup şefre-i s̱āniye ucı mīzāba nāzil olur. Ve eger mīzābuñ başına bir bunduḳa vaḍᶜ olunsa tekerlenüp şefre-i ūlāya ṭayanur; bir bunduḳa daḫı vaḍᶜ olunsa gelüp bunduḳa-i ūlāya ṭayanur; bir daḫı vaḍᶜ olunsa bunduḳa-i s̱āniyeye ṭayanur. Sāyiri daḫı bu ṭarīḳ üzere olur tā ki mīzāb bunduḳalar ile ṭolar. Baᶜde ẕālik eger zencīrleri cemᶜ iden ḥalḳa aşaġa çekilse şefre-i s̱āniye bunduḳa-i ūlā ile bunduḳa-i s̱āniyenüñ ortasına iner ve şefre-i ūlā yuḳaru ḳalḳup bunduḳa-i ūlā ṭoġanuñ başına ṭoġru tekerlenür ve şefre-i s̱āniye sāyir benādıḳı tekerlenmekden menᶜ ider. Ve ḳaçan ki ḥalḳa-i mezbūre ḥāli üzere terk olınur, şefre-i ūlā arḍ-ı mīzāba inüp şefre-i s̱āniye ḳalḳar ve cemīᶜ bunduḳalar ḥareket idüp bunduḳa-i s̱āniye bunduḳa-i evvelīnüñ yirine gelüp ḳarār ider. Ve her zamānda ki ḥalḳa çekilür, ḥāl bu minvāl üzere olur.

Mīzāb ve zencīr ve şefreler ve s̱iḳāleler taṣvīr olunup ḥurūf-ı ebcedden ᶜalāmāt naṣb olundı: Şefre-i ūlānuñ miḥverinde “elif-vāv-وا” ve başında “bā-ب” ve ẕenebinüñ ḥalḳasında “cīm-ج” ve şefre-i s̱āniyenüñ

[20^{b}]

زنجیر الوب اوجنی شغر اولینک ذنبلکی حلقه یه بغلیه لر و بو زنجیره خی الوب
اوجنی شغر ثانیه نک باشنده کی دلوکه بغلیه لر بعده بو ایکی زنجیرک اوجنی بر یره
جمع ایدوب بو حلقه یه کچوره لر پس اکر اول حلقه اشاغه چکلسه شغر اولی ادخی
میزابدن مرتفع اولوب شغر ثانیه ادخی میزابه نازل اولور و اکر میزابک باشنه
بو بندقه وضع اولنسه تکولنوب شغر اولایه طاینور بو بندقه دخی وضع اولنسه
کلوب بندقه اولی یه طاینور بر دخی وضع اولنسه بندقه ثانیه یه طاینور سائری
دخی بو طریق اوزره اولور تا که میزاب بندقه لر ایله طولا بعد ذلک اکر زنجیرلری
جمع ایدن حلقه اشاغه چکلسه شغر ثانیه بندقه اولی ایله بندقه ثانیه نک اورته سنه
اینر و شغر اولی یوقارو قالقوب بندقه اولی طوغانک باشنه طوغرو تکرلنور و شغر
ثانیه سائر بنادقی تکرلنمکدن منع ایدر و قچن که حلقه مزبوره حالی اوزره ترک
اولنور شغر اولی ادخی میزابه اینوب شغر ثانیه قالقر و جمیع بندقه لر حرکت ایدوب
بندقه ثانیه بندقه اولینک یرینه کلوب قرار ایدر و هر زمان که حلقه چکلور
حال بو منوال اوزره اولور
میزاب و زنجیر و شغر لر
و تقاکه لر تصویر اولنوب معروف
ابجد ده علامات نصب اولندی
شغر اولی نک محورنده ا و
و باشنده ب و ذنبنک حلقه
سنده ج و شغر ثانیه نک

باشنده

[٢٠ب]

başında “dāl-د” ve bir mīzābda “hā-ه”

[Şekil 113/47]

Baᶜde ẕālik mīzāb-ı evvel ḳadar bir mīzāb daḫı düzüp bir ucını mīzāb-ı evvelüñ başına vaḍᶜ idüp ve ḳaṣruñ ṣol ṭarafına dönüp bir ucını ḳaṣruñ yüzinden ṭarafda vaḍᶜ ideler tā ki mīzāb ṭavīl olup tamām on beş bunduḳa ṣığmaġa ḳābil ola.

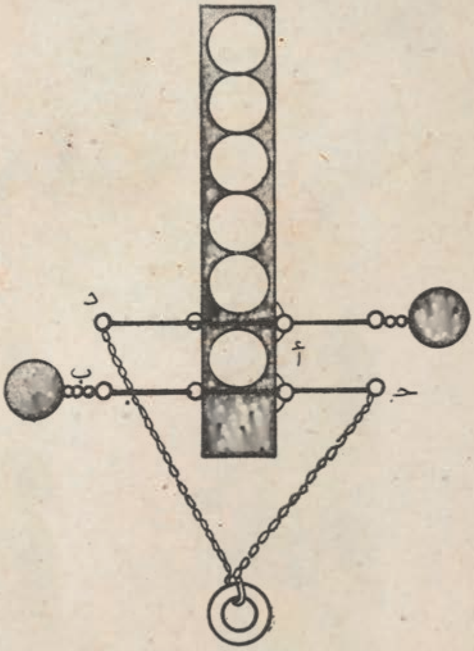

[Şekil 113/47]

Faṣl-ı Sādis Ṭarcehārdan Benādıḳa Mürtefiᶜ Olan Silsileyi ve Ṭarcehāruñ Ṣaḳbında Vaḍᶜ Olunan Bir Cizᶜayı ve Finkān-ı Mezbūruñ Sāyir Mühimmātını ve Keyfiyyet-i Ḫidmetini Beyān İder

Ṭarcehāruñ kenārı üstinde arḳurı bir mīl vaḍᶜ ideler ve ol mīlüñ ortasını deleler ve bir zencīr geçüreler. Ve zencīrüñ ucını mikebbe altındaki ṣaḥīfeye geçürüp andan serīre geçürüp kātibüñ ardından ḳaldurup ḳaṣruñ esfeline geçürüp ucını şefrelerüñ zencīrleri cemᶜ olduġı ḥalḳaya baġlayalar. Şol ḥālde ki ṭarcehār ṣu üstinde yüze bir vechile ki ṭarcehār tamām inḥiṭāṭ bulduġı zamānda zencīr gerilüp ḥalḳa aşaġa çekile. Baᶜdehu bir cizᶜanuñ delügini imtiḥān ideler tā ki küre ṭarcehār içinde olup ve zencīrler yirli yirinde baġlanmış iken bir sāᶜatde ṭarcehār ṭolup ḥavḍuñ ḳaᶜrına ine.

Pes vāḍıḥdur ki ḳaçan evvel-i nehārda zevraḳuñ ḥavḍına ṣu ḳonılsa ḥattā ḥavḍuñ dört ṭarafında vaḍᶜ olunan ᶜalāmetlere vāṣıl olsa ki bu ᶜamel ol ᶜalāmetler üzere binā olunmışdur, keẕālik finkān-ı mezbūruñ ṭoġru

[21ᵃ]

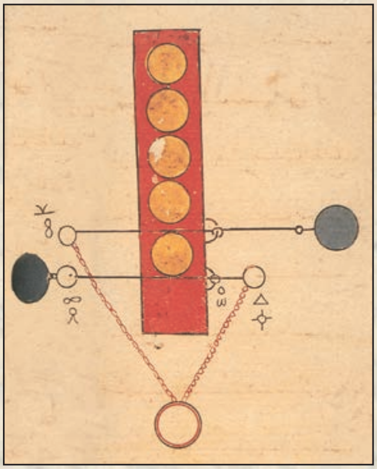

باشنده د وبر میزابده ٥
بعد ذلك میزاب اوّل قدر
اولوق
بر میزاب د نجی دونب
بر اوجنجی میزاب اوّلك
اولوق
باشنه وضع ایدوب قصرك
صول طرفنه دونوب اوجنجی
قصرك یوزندن طرفده وضع ایده لرتاکه میزابلر طولوبر اولوب تماماً اونی بندده صغوغی قابل اولا

فصل سادس

طرجهارده نبادقه مرتفع اولان سلسله یه و طرجهارك تعبیه وضع اولنان برجزعه یه وفنکان مزبورك سائر مهماتنی و کیفیت خدمتنی بیانده ایدر طرجهارك کنارینه اوتسنده ارقوری برمیل وضع ایده لر و اول میلك اورته سنی دلهلر و بر زنجیر کچوره لر و زنجیرك اوجنی حلقه آلتنده کی صحیفه یه کچوره لر اندن کری کچوره کاتبك ارحنبره قالدروب قصرك اسفلنه کچوره لر اوجنی تغو لرك زنجیرلری جمع اولدوغی حلقه یه بغلیه لر شوله که طرجهار صوا اوتسنده یوزه بر وجهله که طرجهار تماماً انحطاط بولدوغی زمانده زنجیر کویلوب حلقه آشاغه چکله بعده بر جزعه نك دلوکنی امتحان ایده لرتاکه کی طرجهار انجق اولوب و زنجیرلر یرلو یرنده بغلنمشی ایکی بر عتله طرجهار طولوب حوضك قعرینه اینه پس واضحدر که قچی اوّل نهارده روزقك حوضنه صو قونلمه حتی حوضك درت طرفنده وضع اولنان علامتلره واصل اوله که بو عمل اول علامتلر اوزره بنا اولنمشدر کذلك فنکان مزبورك طوغرو

[٢١أ]

ṭurması daḫı ol ᶜalāmetlerden maᶜlūm olur. Ve ṭarcehārı ṣu üstine ḳoysalar ve küreyi ṭarcehāra ḳoysalar ve ṭarcehāruñ ṭaşrasında vaḍᶜ olunan iki zencīre muttaṣıl olan zencīri mikebbenüñ ḫarḳından çıḳarup ejderüñ ẓahrına vaḍᶜ itseler ve ṭarcehāruñ üstinde vaḍᶜ olunan mīle muttaṣıl olan zencīr serīrüñ arḍından çıḳup ejderüñ yanından geçüp ḳaṣruñ esfeline dāḫil olup şefreler zencīrlerinüñ ḥalḳasına bağlansa ve benādıḳ mīzāba vaḍᶜ olunsa ve kātibüñ ḳalemi ol eczādan ḫāric olsa şekk yoḳdur ki ṭarcehāruñ s̱aḳbından ṣu girüp yap yap aşaġa inmege başlar, pes kātib ḥarekete gelüp dönmege başlar ve tamām bir sāᶜat olduḳda serīrüñ bir ṭarafında vaḍᶜ olunan eczāyı ḳalemiyle tamām seyr ider. Ve bu ṭarcehār daḫı ṭolup ṣunuñ dibine batar tā kenārı ṣunuñ yüzine berāber olur. Pes ol zamānda mīl ortasına muttaṣıl olan zencīr aşaġa çekilüp şefrelerüñ birisi ḳalḳup birisi iner. Ve bir bunduḳa ṭoġanuñ kellesine vāṣıl olup minḳārından çıkar ve s̱uᶜbānuñ aġzına girür, s̱uᶜbānuñ başı aġır olup bi'ḍ-ḍarūre aşaġa meyl ider ve ẕenebi mürtefiᶜ olup ṭarcehāruñ kenārına muttaṣıl olan zencīri çeker ve ṭarcehāruñ içinde olan ṣuyı döker. Ve s̱uᶜbānuñ aġzındaki bunduḳa ṣadr-ı zevraḳda vaḍᶜ olunan mirʾāt üzere düşüp s̱uᶜbānuñ başı ḫafīf olur. Pes aşaġadan ṭarcehār s̱uᶜbānuñ ẕenebini çeküp maḳāmına iᶜāde ider. Ve yine ṭarcehār ṣunuñ üstinde yüzüp ᶜamel-i sābıḳ ẓuhūr ider. Ve her sāᶜat başında ḥāl bu minvāl üzeredür, tā ki sāᶜat olan ve tamām olur, pes ṣadr-ı zevraḳda cemᶜ olan benādıḳı yine mīzāblara iᶜāde iderler ve bu ṭarīḳle giceden gündüzden yigirmi dört

[21ᵇ]

طورمسی دخی اول علامتلردن معلوم اولور و طرجهاری صو اوستنه قویلر
وکوه‌یی طرجهاره قویه‌لر و طرجهارک طشره‌سنده وضع اولنان ایکی زنجیره
متصل اولان زنجیری مکبه‌نک خرقندن چقروب اژدرک ظهرینه وضع اتسه‌لر
و طرجهارک اوستنده وضع اولنان میله متصل اولان زنجیر بیوک اژدرضنده
چقوب اژدرک یانندن کچوب قصرک اسفلنه داخل اولوب شغوغلوز زنجیرلرینی
حلقه‌سنه بغلنه و بارق میزابه وضع اولنه و کاتبک قلمی اولا اجزادن خارج
اوله شول یوقدر که طرجهارک ثقبندن صو کیروب یاب یاب اشغه اینمکه باشلر
پس کاتب حرکته کلوب دونمکه باشلر و تمام بر ساعت اولدقده سویرک بر طرفنده
وضع اولنان اجزای قلمیله تمامیسی ایدر و بو طرجهار دخی طولوب صونک دیبنه باتر
تا کناری صونک یوزینه برابر اولور پس اولزمانده میل اوستنه متصل اولان
زنجیر اشغه چکلوب شغوغلرک برسی تاکقوب برسی اینر و بر بندقه طوتمانک کلکنه
واصل اولوب منقارندن چقوب ثعبانک اغزینه کیرور پس ثعبانک باشی اغر
اولوب بالضروره اشاغه میل ایدر و ذنبی مرتفع اولوب طرجهارک کنارینه
متصل اولان زنجیری چکر و طرجهارک ایچنده قویوق اولان صویی دوکر و ثعبانک
اغزندکی بندقه صدید زورقده وضع اولنان مرآتا اوزرده دوشوب ثعبانک باشی
خفیف اولور پس اشغه‌دن طرجهار ثعبانک ذنبنی چکوب مقامنه اعاده ایدر و ینه
طرجهار صونک اوستنده یوزر بو عمل بتق ظهور ایدر و هر ساعت بتشنده حال
بو منوال اوزره در تا که ساعت اولان و تمام اولور پس صدرلر اوزرقده جمع
اولان بندقه‌نه میزابلره اعاده ایدرلر و بو طرز نقله کیجه‌دن و کوندزدن یکرمی درت

ساعت

[٢١ب]

sāᶜat tamām olur. Ve ġaflet olunmayup ki ṭarcehāruñ içindeki küreye bir māniᶜ vaḍᶜ oluna tā ki ṭarcehāruñ bir ṭarafı yuḳaru ḳalḳup ṣu dökildügi zamānda küre ṭaşra düşmeye.

Nevᶜ-i Evvelden Şekl-i Rābiᶜ Finkān-ı Fīldür ki Anuñla Sāᶜāt-i Müsteviyye Maᶜlūm Olur. Ve Bu Finkānuñ Aḥvāli On Beş Faṣlda Beyān Olunmışdur

Evvelki Faṣl Finkān-ı Mezbūruñ Ẓāhirin Beyān İder

Finkān-ı mezbūr bir fīl-i mükemmeldür ki iki ketfinüñ ortasında bir feyyāl binüp ṣaġ elini yuḳaru ḳaldurup bir balta ṭutmışdur ve ṣol elinde bir doḳmaḳ ṭutup fīlüñ başı üzere ḳomışdur. Ve fīlüñ arḳasında bir serīr vardur ki ol serīrüñ dört kūşesinde dört direk vardur ve ol direklerüñ üstinde bir ḳaṣr vardur. Ve ol ḳaṣruñ üstinde bir ḳubbe vardur ve ḳubbenüñ üstinde bir ḳuş vardur. Ve ḳaṣruñ yüzinde ki fīlüñ başından ṭarafıdur, bir revşen yaᶜnī pencere ve terece vardur ki ḳaṣruñ esfelinde bārizdür. Ve ol revşende bir şaẖṣ oturmışdur. Ve ol şaẖṣuñ iki ṭarafında ḳaṣrda iki pencere daẖı vardur. Ve ol pencerelerde birer ṭoġan vardur, başlarını ḳaṣruñ penceresinden ṭaşra çıḳarmışlardur. Ve ol revşende oturan şaẖṣ ṣaġ uyluġı üzere meyl idüp ṣaġ elini ṣaġ ṭarafında ṭuran ṭoġanuñ minḳārı üzere ḳomışdur, keennehu aġzını açmaḳdan menᶜ ider ve ṣol uyluġını ḳaldurup ṣol elini ṣol ṭarafında ṭuran ṭoġanuñ minḳārından ḳaldurmışdur.

Vech-i ḳaṣruñ aᶜlāsında nıṣf-ı dāyire vardur ki muḥaddebi yuḳarudur. Ve ol nıṣf-ı dāyirenüñ üstinde on beş delük vardur ki her delügüñ büyükligi bir dirhem-i mütevassıṭ

[22ᵃ]

ساعت تمام اولور و غفلت اولنمیوب که طوجهارک ایچنده کی کوره یه بر مانع وضع
اولونه تا که طوجهارک بو طرفی یوقارو قالقوب صوده و کلدوکی زمانده کوکاشده دوشمیه
نوع اولده شکل رابع فنجان فیلدر که انکله ساعات مستویه
معلوم اولور و بو فنجانک احوالی اون بش فصلده بیان اولنمشدر
اوّلکی فصل فنجان مزبورک ظاهرینی بیان ایدر فنجان مزبور بر
فیل مکمّلدر که ایکی کتفنک اوزرنده بر قیال بنوب صاغ الینی یوقارو
اموزر
قالدروب بر باکته طوتمشدر و صول النده بر دقماق طوتوب فیلک باشنه اوزره
قومشدر و فیلک ارقه سنده بر کرسی وار در که اول کرسینک درت کوشه سنده درت
دیرک وار در و اول دیرکلرک اوستنده بر قصر وار در و اول قصرک اوستنده
بر قبّه وار در و قبّه نک اوستنده بر قوشی وار در و قصرک یوزنده که فیلک
باشندن طرفیدر بر روشن یعنی پنجره و ترجه وار در که قصرک اسفلنده بارزدر
و اول روشنده بر شخص اوتورمشدر و اول شخصک ایکی طرفنده قصرک ایکی
پنجره دخی وار در و اول پنجره لرده بر طوغان وار در باشلری قصرک
پنجره سندن طشره چقمشلردر و اول روشنده اوتوران شخصک صاغ اویلوغی
اوزره میل ایدوب صاغ الینی صاغ طرفنده طوران طوغانک منقاری
اوزره قومشدر کانّه آغزنی اچمقدن منع ایدر و صول اویلوغی قالدروب
صول الینی صول طرفنده طوران طوغانک منقارندن قالدرمشدر و جبه
قصرک اعلاسنده نصف دائره وار در که محدّبی یوقارو در و اول نصف
دائره نک اوستنده اون بش دلوک وار در که هر لوکک بو یکلکی بر درهم متوسّط
اوزره

ḳadar. Ve bu delükler içerüden bir müdevver ḥalḳa ile mestūr[dur.] Ve ol ḥalḳa gümişden olup nıṣfı aḳ ve nıṣfı ḳaradur. Ve direklerüñ ortasında arḳurı bir miḥver vardur. Ve ol miḥverde iki ejder vardur ki elleriyle miḥveri ṭutup ḳuyruḳlarını miḥverüñ üstine ḥalḳa idüp ṭolamışlardur ve başlarını ḳaldurup ṭoġanlaruñ muḳābilesinde vaḍᶜ itmişlerdür, keennehu ṭoġanları yutmaḳ isterler. Ve serīr ortasında bir mikebbe vardur ve ol mikebbenüñ aᶜlāsında [dekke-i müstedīre][17] vardur. Ve ol dekkenüñ üstinde bir şaḫṣ-ı kātib oturmışdur ki elinde bir ḳalem ṭutar ve öñinde dekke üstinde ḳavs dāyiresi gibi bir ḳıṭᶜa vardur ki üstinde yedi buçuḳ derecenüñ ᶜalāyimi vardur. Ve finkān-ı mezbūruñ ṣūreti budur:

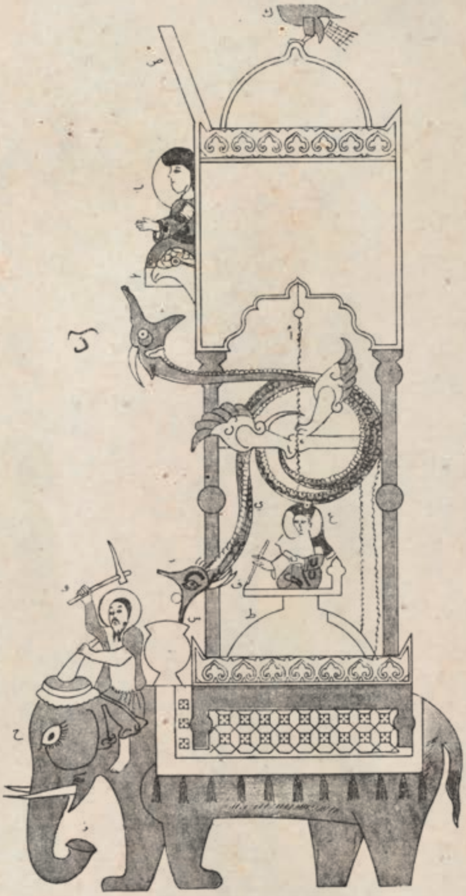

[Şekil 119/48]

[Şekil 119/48]

İkinci Faṣl Finkān-ı Mezbūrdan Ṣādır Olan Aᶜmāli Beyān İder

Ḳaçan ki finkān-ı mezbūr evvel-i nehārda tertīb oluna, kātibüñ reʾs-i ḳalemi aᶜdād-ı derecātdan ḫāric olup yap yap ṣol ṭarafına döne tā ki ḳalemüñ başı evvel-i derece[ye] vāṣıl

---

[17] Yazmada bu kısım boş bırakılmıştır. İlgili kelimeyi Topkapı yazmasından ilave ettim.

[22^{b}]

قدر و بو دلوكلو ابجوددن بر مدوّر حلقه ايله مستور و اول حلقه نكشدن اولوب
نصفى آق و نصفى قاره در و در كلوك اورته سنده آدقورى بر محور وار در
و اول محور بر ايكى اثره دوار دركه اللريله محورى طوتوب قويرقلرينى محورك اوسته
حلقه اين ويبطولاشلودر و باشلرينى قالدرب طوغانلرك حقابكسنده وضع اتمشلردر
كانه طوغانلرى يوتماق استرلر و بر داورته سنده بر ملكه وار در و اول ملكه نك
اعلاسنده وار در و اول دكه نك اوستنده بر شخص كاتب اوتورمشدر كه
النده بر قلم طوتر و اوكنده دكه اوستنده قوس دائره سى كبى بر قطعه وار در كه
اوستنده يدى يجق درجه نك علامتى وار در يايى و فنكان مذكورك صورتى بودر

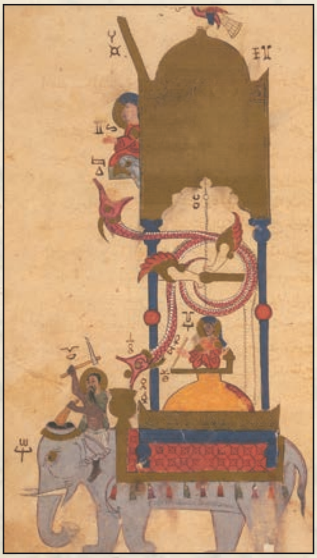

ايكنجى فصل فنكان مزبوردن صادر اولان اعمالى بيان ايدرجكى كه
فنكان مزبور اوّل نهارده ترتيب اولونه كاتبك رأسى قلمى اعداد درجاتدن
خارج اولوب بابا بحصول طرفنه دونه تا كه قلمك باشى اوّل درجه واصل

اولور

[٢٢ب]

olur, pes maᶜlūm olur ki bir sāᶜatden bir derece geçmişdür. Baᶜde ẕālik derece-i [mez]būrda seyr idüp tā yedi buçuḳ dereceyi itmām ider, pes nıṣf-ı sāᶜat geçmiş olur. Ve ol ḥīnde ḳubbe üstinde ṭuran ḳuş bir ḳaç kerre devr idüp öter. Ḳaṣruñ aᶜlāsında vaḍᶜ olunan on beş delükden bir delügüñ nıṣfı aġarur ve revşende oturan şaḫṣ ṣaġ ṭarafında ṭuran ṭoġanuñ aġzından elini ḳaldurur ve ṣol uyluġı üzere oturur ve ṣol elini ṣol ṭarafda olan ṭoġanuñ aġzına ḳor. Ve ṣaġ ṭarafda ṭuran ṭoġanuñ aġzından bir bunduḳ çıḳup ṣaġ [ṭarafda] ṭuran ejderüñ aġzına düşer. Pes ejder başını döndürüp aşaġa egilür ve aġzındaki bunduḳayı fīlüñ ṣaġ omuzında vaḍᶜ olunmış bir ḳadeḥ[e] bıraġur ve yine maḳāmına ᶜavdet ider. Ve feyyāl ṣaġ elindeki balta ile fīlüñ başına bir kerre urup yine yuḳaru ḳaldurur ve ṣol elini daḫı ḳaldurup doḳmaḳ ile daḫı bir kerre urup yine doḳmaġı fīlüñ başı üstine ḳoyup ṭurur. Ve bunduḳa fīlüñ ṣadrından çıḳup ḳarnı altında aṣılmış bir mirʾāta düşer ve ṣadāsı işidilür ve fīlüñ öñinde bir ḥavḍda ḳarār ider. Ve şaḫṣ-ı kātib sürᶜatle ṣaġ ṭarafına dönüp ḳalemini evvel-i aᶜdā[d[dan ṭaşra vaḍᶜ ider. Baᶜdehu yine ṣol ṭarafına yap yap seyr ider tā ki elindeki ḳalem evvel-i dereceye vāṣıl olur ve bu üslūb üzere yedi buçuḳ dereceyi tamām ider. Pes yine ḳubbe üstindeki ḳuş bir ḳaç kerre devr idüp öter. Ve revşende oturan şaḫṣ ṣol elini ṭoġanuñ aġzından ḳaldurup ṣaġ elini ṣaġ ṭarafda olan ṭoġanuñ aġzına ḳor ve ṣaġ uyluġınuñ üstine oturur. Ve ṣol ṭarafda olan ṭoġanuñ aġzından bunduḳa

[23ᵃ]

اولودیسی معلوم اولورکه بر ساعتدن بر درجه کچمشلر بعد ذلك درجه بدرجه
سیر ایدوب تا یدی بچق درجه‌یی اتمام ایدنجه نصف ساعت کچمش اولور و اول
حینده تجنه اوتسنده طوران قوشی بر قاج کره دور ایدوب اوتر قصورك اعلاسنده
وضع اولنان اون‌دشی دلوکدن بر دلوکك خصیعی اغزرو روشن‌ده اوتورن
شخص صاغ طرفدن طوران طوغانك اغزندن النی قالدرر و صول اویلوغنی
اوزره اوتورر صول النی صول طرفدن اولان طوغانك اغزینه قورر و صاغ
طرفدن طوران طوغانك اغزندن بر بندق چقوب صاغ طوران اژدرک
اغزینه دوشر پسی اژدر باشنی دوندرر باشنه اکلور و اغزنده کی بندقه‌یی
فیلك صاغ اوموزنده وضع اولنمش بر قدح بر اغورر و ینه مقامنه عودت
ایدر و فیال صاغ الندکی بالته ایله فیلك باشنه بر کره اورر بینه یوقارو
قالدرر و صول الینی دخی قالدرر بادوقماق ایله دخی بر کره اورر بینه قوماغی
فیلك باشی اوستنه قویوب طورر و بندقه فیلك صدرندن چقوب تاربالسنده
اصلمش بر مراته دوشر و صدا اسماع ایدیلور و فیلك اوکنده بر حوضی ده قرار ایلدرکه
و شخص کاتب بر عتله صاغ طرفنه دونوب قلمنی اول اعدادده اشره وضع
ایدر بعده ینه صول طرفنه یا یا باسیر ایدر تا که الندکی قلم اول درجه‌یه
واصل اولورد و بو اسلوب اوزره یدی بچق درجه‌یی تمام ایدنجه ینه قبه اوستنده کی
قوشی بر قاج کره دور ایدوب اوتور و روشن‌ده اوتوران شخص صول النی طوغانک
اغزندن قالدرر صاغ النی صاغ طرفده اولان طوغانك اغزینه قورر و صاغ
اویلوغنك اوستنه اوتورر و صول طرفدن اولان طوغانك اغزندن بندقه

[۲۳أ]

çıḳup ṣol ṭarafda ṭuran ejderüñ aġzına düşüp ejder daḫı yap yap dönüp bunduḳayı fīlüñ ṣol omuzında vaḍᶜ olunmış ḳadeḥe ilḳā ider. Ve feyyāl yine fīlüñ başını döger ve bunduḳa yine fīlüñ ṣadrından çıḳup mirᵓāta düşer ve andan ḥavḍa düşer ve aᶜlā-yı ḳaṣrda vaḍᶜ olunan on beş delügin birisi tamām beyāḍ olur.

Pes maᶜlūm ola ki sāᶜāt-i müsteviyyeden bir sāᶜat geçmişdür ve her nıṣf-ı sāᶜatde ḥāl bu minvāl üzere olur tā ki on dört delük ve yarım delük tamām beyāḍ olup ḥavḍda yigirmi ṭoḳuz bunduḳa cemᶜ olur. Pes nehārdan on dört buçuḳ sāᶜat geçmiş olur ki iḳlīm-i rābiᶜanuñ aṭvel-i nehārıdur. Baᶜde ẕālik benādıḳı yine mīzāba iᶜāde idüp ve delükleri ḳara ile örterler. Ve gicenüñ her nıṣf-ı sāᶜatinde daḫı vech-i mezbūr üzere bir kātib ẓuhūr ider tā ki bir gün ve bir gice geçüp yigirmi dört sāᶜat tamām olur.

Üçinci Faṣl Fīlüñ ve Serīrüñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur

Nuḥāsdan bir ṣaḥīfe alalar ki ṭūlı üç buçuḳ ḳarış ola ve ᶜarḍı bir buçuḳ ḳarış ola. Ve iki ucını büküp bir yire getürüp leḥmleyeler ve bir miḳdār dögeler tā ki fīlüñ arḳası ve ḳarnı gibi ola. Baᶜdehu bir ḳıṭᶜa daḫı alup uyluḳları dögeler tā ki fīlüñ ṣaġrısı gibi ola ve evvel düzilen ḳıṭᶜaya yapışduralar. Baᶜdehu bir ḳıṭᶜa daḫı alup dögeler tā ki fīlüñ ṣadrı ve ketfi gibi ola. Ve anı daḫı sābıḳan mezkūr olan ḳıṭᶜanuñ bir ṭarafına daḫı yapışduralar. Baᶜdehu fīl ayaḳları gibi dört ayaḳ düzüp yirlerine yapışduralar ve ege ile her birini düzeldüp berāber ideler. Baᶜdehu fīl başı gibi bir baş düzeler, lākin ḳulaḳları olmaya. Ve anı daḫı sābıḳan maᶜmūl olan fīlüñ

[23ᵇ]

جقوب صول طرفنده طوران اژدرک اغزنه دوشوب آنده ودخی یا با بابده ونوب
بندقه‌یی فیلک صولی و موزنده وضع اولنمش قدح القایدرو قیالینه فیلک
باشنی دوکرو بندقه‌یی فیلک صدرنده جقوب مرآته دوشر و اندن حوضه دوشر
و اعلامی قصرده وضع اولنان اون ایکی دلوکک برسی تمام بیاض اولوربی معلوم
اولا که ساعات مستویه‌دن بر ساعت کچمشدر و هر نصف ساعتده حال بو منوال
اوزره اولور تا که اون ایکی دلوک و یارمده لوک تمام بیاض اولوب حوضده
یکرمی طقوز بندقه جمع اولوربسی نهارده اون ایکی ساعت کچمش اولور که
اقلیم رابعک اطول نهاری در بعد ذلک بنادقی ینه مغرابه اعاده ایدوب
بوالقلم اولوم
دلوکلری قاره ایلم اولور تولو و کیجه‌نک هر نصف ساعتنده دخی وجه مربور
اوزره عمل کابیظهور ایدر تا که بر کون و بر کیجه کچوب یکرمی درت ساعت تمام
اولور **اوچنجی فصل** فیلک و سریرک کیفیت عملی بیاننده در بقردن
بقر
بر صحیفه آله کرکه طولی اوج بچق قارشی اولا و عرضی بربچق قارشی اولا و ایکی
اوجنی بوکوب بر یره کتوروب لحیم ایده‌لر و بر مقدار دوکه‌لر تا که فیلک ارقه‌سی
و قارنی کبی اولا بعده بر قطعه دخی آلوب و یلقلری دوکه‌لر تا که فیلک
صغرسی کبی اولا و اول دوزیلن قطعه‌یه یاپشدره‌لر بعده بر قطعه دخی آلوب
دوکه‌لر تا که فیلک صدری و کتفی کبی اولا و انی دخی بقامه کورا اولان
کوکسی اجوز
قطعه‌نک بر طرفنه دخی یاپشدره‌لر بعده فیل ایاقلری کبی درت ایاق دخی
بولونه یاپشدره‌لر و اکا ایله بربرینی دوزلدوب برابر ایده‌لر بعده فیل باشی کبی
بر باش دوزه‌لر لکن قولاقلری اولمیه و انی دخی بقامه معمول اولان فیلک

صدرنه

[۲۲۳ب]

ṣadrına yapışduralar, ammā muḥkem itmeyeler tā ki vaḳt-i ḥācetde ayırmaġa ḳābil ola. Baᶜdehu şebehden murabbaᶜ bir serīr düzeler ki ḳışacıḳ ayaḳları ola ve ol serīrüñ çevresinde derābzīnleri ola. Ve ol serīrüñ büyükligi fīlüñ ṣaġrısından omuzına gelince ola. Ve ol serīri fīlüñ arḳasına yapışduralar ve bir iple fīlüñ altından baġlayalar tā ki görenler fīlüñ arḳasında baġlu ṣanalar.

Dördinci Faṣl Bāṭın-ı Fīlde Vaḍᶜ Olunan Ālātı Beyān İder

Evvelā pirinçden bir ince ṭarcehār düzeler ki nıṣf-ı küre gibi ola ve ḳuṭrı ol ḳadar ola ki fīlüñ ḳarnında sühūletle ḥareket idüp eṭrāfına ṭoḳınmaya. Ve ol ṭarcehāruñ kenārında dört ᶜalāmet vaḍᶜ ideler ki bir birinden buᶜdı berāber ola. Ve her ᶜalāmetinden ṭarcehāruñ ṭaşrasında merkezine ṭoġru dört ḫaṭṭ çekeler. Ve pāy-ı pergārı ṭarcehāruñ ṭaşrasından merkezi üstine ḳoyup bir dāyire resm ideler ki ḳuṭrı bir sere ola ve ḫuṭūṭ-ı sābıḳa ile teḳāṭuᶜ ide. Baᶜdehu üç dāne nermādece yaᶜnī erkeklü dişilü üç ḳıṭᶜa reze alup iki mismārla birbirine geçüreler tā ki sühūletle ḥareket ide. Ve bu üç nermādecenüñ ṭūlı bir parmaḳ uzunı ola ve üç ḳıṭᶜadan ḳıṭᶜa-ı ūlā ḳaṣīr ola. Ve ḳıṭᶜa-ı s̱āniyenüñ ucını bir miḥver üstinde bükeler:

Ve ol üç ḳıṭᶜadan ḳaṣīr olan ḳıṭᶜayı ṭarcehāruñ ṭaşrasında olan ḫaṭṭuñ üstinde kenārından bir parmaḳ eni aşaġa perkideler. Baᶜdehu nermādeceye muḳābil olan ḫaṭṭuñ üstinde ṭarcehāruñ merkezine ḳarīb yirde bir delük deleler. Baᶜdehu ol bāḳī ḳalan iki ḫaṭlarla dāyire teḳāṭuᶜ itdügi yirde iki reze vaḍᶜ ideler ve her rezeye

[24ᵃ]

صدرینه یاپشدره لر اما محکم ایتمیه لر تا که وقت حاجتده ایرمغه قابل اولا بعده شبیه دن مربّع بر سریر دوزه لر که قصه جق ایاقلری اولا و اول سریرک چوره سنده دیوارلری اولا و اول سریرک بویکلکی فیلک صغرسیندن اموزینه کلنجه اولا و اول سریری فیلک آرقه سنه یاپشدره لر و بر ایپله فیلک قارنی آلتندن بغلیه لر تا که کوزنلری فیلک ارقه سنده بغلوشه لر

دردنجی فصل

باطن فیلده وضع اولنان الآتی بیان ایدر اوّلا بر تخته دن بر ابنجه طرجهار دوزه لر که نصف کره کبی اولا و قطری اول قدر اولا که فیلک قارننک سهولتله حرکت ایدوب اطرافنه طوقنمیه و اول طرجهارک کنارنده دورت علاقه وضع ایده لر که بربرندن بعدی برابر اولا و هر علاقه دن طرجهارک طشی سنده مرکزینه طوغرو در تخط چکه لر و پای پرکاری طرجهارک طشی سنده مرکزی اوستنه قویوب بر دائره رسم ایده لر که قطری بر کره اولا و خطوط اربعه ایله تقاطع ایلیه بعده اوچ دانه نرمادجه یعنی ارکلو دیشیلو اوچ قطعه نرده الوب ایکی مسمارله بربرینه کچوره لر تا که سهولتله حرکت ایلیه و بو اوچ نرمادجه نک طولی بر برماق اوزونی اولا و اوچ قطعه دن قطعۀ اولی قصیره اولا و قطعۀ ثانیه نک اوجی بر مجوف اوستنه توکه لر و اول اوچ قطعه دن قصر اولان قطعه یی طرجهارک طشی سنده اولان خطک اوستنده کنارندن بر برماق اشاغه بر کده لر بعده نرمادجه یه مقابل اولان خطک اوستنده طرجهارک مرکزینه قریب یرده بر دلوک دله لر بعده اول باقی قلان ایکی خطلرله دائره تقاطع ایتدوکی یرده ایکی نرده وضع ایده لر و بر نرده یه

[٢٤أ]

bir ince zencīr ṭaḳalar ki ṭūlı bir sere ola. Ve iki zencīrüñ ucını cemᶜ idüp bir küçük ḥalḳaya geçüreler, ḥattā bu ḥalḳa ṭarcehāruñ kenārına ṭoġru yuḳaru çekük nermādeceye muḳābil olan ᶜalāmete vāṣıl ola. Ve ḳaṭᶜā bir zencīr bir zencīrden uzun olmaya.

Ve ṭarcehāruñ ve aña muttaṣıl olanlaruñ ṣūreti budur ki nermādecelerüñ ᶜalāmetī “mīm-م” ve iki zencīri cemᶜ iden ḥalḳanuñ ᶜalāmeti “lām-ل” ve dāyire ile iki ḫaṭṭuñ teḳāṭuᶜ itdügi yirüñ ᶜalāmeti “ḳāf-ق” ve nermādecelerüñ cemᶜ ucı muttaṣıl olan miḥverüñ ᶜalāmeti “vāv-و” ve rezelerüñ ᶜalāmeti “ṣād-ص”:

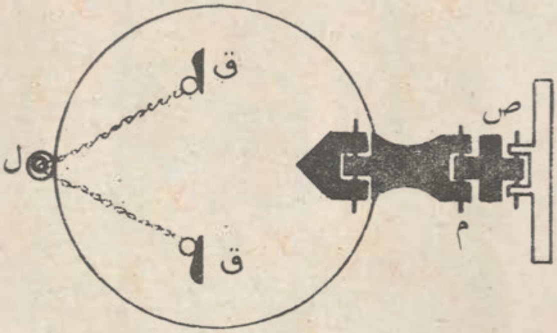

[Şekil 124/50]

[Şekil 124/50]

Baᶜdehu arḍ ki yirüñ ortasında müs̱emmen delük deleler ve ol delük mehmā-emken tevsīᶜ ideler. Ve bir ṣaḥīfe alup fīlüñ baṭnı ile ṣadrını faṣl ideler ve çevresini muḥkem yapışduralar. Ve bir ṣaḥīfe daḫı alup fīlüñ baṭnı ile faḫiẕini faṣl ideler tā ki fīlüñ ḳarnı bir ḥavḍ ola ve ṭarcehārı ol ḥavḍa ḳoyalar. Ve ṣadr-ı fīlle baṭnını faṣl iden ṣaḥīfenüñ üç bölügin bir bölük aşaġa yirinde iki reze ṭaḳup nermādeceye muttaṣıl olan miḥverüñ iki ucını ol rezelere geçüre. Baᶜdehu fīlüñ ḳarnına ṣu ḳoyalar tā ki rezelere ḳarīb ola. Pes bu taḳdīrce eger zencīrlerüñ ucına muttaṣıl olan ḥalḳa yuḳaru cez̠b olunsa ṭarcehār mürtefiᶜ olup içindeki ṣu dökilür ve yine terk olunsa saṭḥ-ı mā üzere müstevī olur.

Beşinci Faṣl Serīr Üstinde

[24ᵇ]

بر انجه زنجیر طقه لر که طولی برسوه اولا و ایکی زنجیرک اوجنی جمع ایدوب بر کوجک حلقه یه کچوره لر حتی بو حلقه طوجهارک کنارینه طوغرو یوقارو جکلسه نرماجه یه مقابل اولان علامته واصل اولا و قطعا بر زنجیر بر زنجیردن اوزون اولمیه

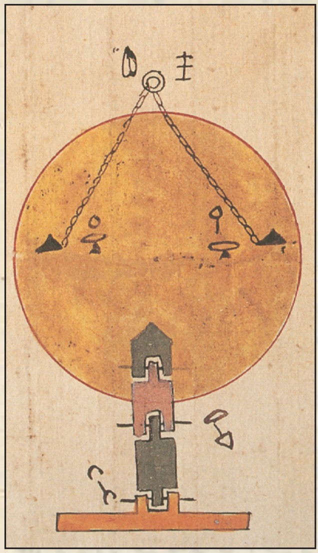

و طوجهارک و اکا متصل اولانلرک صورتی بودر که نرماجه لرک علامتی م و ایکی زنجیری جمع ایدن حلقه نک علامتی ل و دائره ایله ایکی خطک تقاطع ایتدوکی یرک علامتی ق و نرماجه لرک جمع اوجی متصل اولان محورک علامتی و و وزنه لرک علامتی ص بعده ادخی کریک اورته سنده منتهی دلوک دله لر و اول دلوک

سکز کوشه لو

مها ایکی توسیع ایله لر و بر صحیفه آلوب فیلک بطنی ایله صدرینی فصل ایده لر و جوره سینی محکم یاپشدره لر و بر صحیفه دخی آلوب فیلک بطنی ایله فخذینی فصل ایده لر تا که

اویلوق

فیلک قاوغی بر حوض اولا و طوجهاریی اول حوضه قویه لر و صدر فیلکه بطنی فصل ایدن صحیفه نک اوج بلوکی بر بلوک اشاغه یرندن ایکی درزه طقوب فیلک نرماجه یه متصل اولان محورک ایکی اوجنی اول درزه لره کچوره بعده قازننه صو قویه لر تا که وزنه لری قوییا و لابس بو تقدیرجه اکر زنجیرلرک اوجنه متصل اولان حلقه یوقارو جذب اولنسه طوجهار مرتفع اولوب ایچنده کی صو دوکلودوینه ترک اولنسه سطح ما اوزره مستور اولور **بشنجی فصل** کری اوقتنده

مکبه

[٢٤ب]

Mikebbe ve Mikebbe Üstinde Dekkenüñ ve Dekke Üstinde Kātibüñ ve Ḥarek[et]-i Kātibüñ ᶜAmeli Beyānındadur

Şebehden bir mikebbe düzüp aᶜlāsını müsaṭṭaḥ ve müstedīr ideler ki ḳuṭrı ṭūl-ı işbaᶜ ḳadar ola. Ve mikebbenüñ kenārını şefe yaᶜnī dudaḳ gibi ṭaşraya döndürüp ṣaḥn kenārı gibi ideler. Ve şefenüñ kenārını sekiz ḳısma taḳsīm ideler ve her ḳısma bir ᶜalāmet vaḍᶜ ideler. Ve her iki ᶜalāmetüñ üstine misṭara ḳoyup misṭaranuñ yüzine berāber bir ḫaṭṭ çekeler ve iki ᶜalāmetüñ mā-beynini ḫaṭṭa berāber keseler. Ve sāyir ᶜalāyimüñ mā-beynini daḫı bu vechile idüp mikebbenüñ çevresi müs̱emmen yaᶜnī sekiz kūşeli olup serīrüñ derābzīnlerinüñ içine gücle gire. Baᶜdehu şebehden bir ḳurṣ alalar ki müsaṭṭaḥ olup ḳuṭrı bu sereden eksik ola ve ol ḳurṣuñ çevresinde nıṣfına gelince bir laṭīf derābzīn ola. Ve ol ḳurṣı mikebbenüñ üstine vaḍᶜ ideler bir vechile ki derābzīn fīlüñ ṣaġrısından ṭarafa vāḳiᶜ ola ve ḳurṣuñ merkezi mikebbenüñ merkezinden baş parmaġı miḳdārı fīlüñ başından ṭarafa çekilmiş ola ve ḥāli üzere yapışduralar. Ve ḳurṣuñ merkezini saṭḥ-ı mikebbeye ṭoġru delüp ve saṭḥ-ı mikebbeyi daḫı deleler.

Baᶜdehu nuḥāsdan bir ḳıṭᶜa alalar ki ġāyetde ḫafīf ola ve ṭūlı ṭūl-ı işbaᶜ ola ve ḳalıñlıġı baş parmaġla şehādet parmaġı devr idecek ḳadar ola. Ve ol ünbūbuñ iki ṭaraflarına iki müdevver ṣaḥīfeler yapışduralar ve ikisinüñ daḫı merkezini delüp bir miḥver geçüreler ki bir ucı ṣaḥīfeden arpa ḳadar çıḳa ve bir ucı yarım parmaḳ uzunı çıḳa tā ki ünbūb-ı mez̠kūr bir maḳaraya döne. Ve ol ünbūbuñ ortasına bir reze mıḫlayalar ve ol rezeye ibrīşimden bir ḳarış ipüñ ortasına baġlayalar. Ve miḥverüñ uzun

[25ᵃ]

مكبّه و مكبّه اوستنده دكّه‌نك و دكّه اوستنده كاتبك و حركت كاتبك عملی بیاننده
قبه كبی بونده دركه دیاری عربده مستعملدر صقه كبی یاییدز
دورشنبه ده بر مكبّه دوزه‌لر اعلاسنی مسطّح و مستدیر ایده‌لر كه قطری طول اصبع
برنج دوز دكرمی
قدر اولا و مكبّه‌نك كنارنه شفه یعنی دوداق كبی طشره‌یه دونك بر صحنی
علامت
كناری كبی ایده‌لر و شفه‌نك كنارینی سكز قسمه تقسیم ایده‌لر و هر قسمه بر
وضع ایده‌لر و هر ایكی علامتك اوستنه خط قویوب خطك یوزنه برابر بر
خط چكه‌لر و ایكی علامتك ما بینی خط برابر كسه‌لر تا علامتك ما بینی
دخی بو وجهله ایده‌لر مكبّه‌نك چوره‌سی مثمّن یعنی سكز كوشه‌لو اوله و بر بیوك
دائره‌لرنك ایچنه كوچك كوره بعده شبه‌دن بر قرص ایده‌لر كه مسطّح اوله بر قطری
بوسدن اكسك اولا و اول قرصك چوره‌سنی قصعه‌یه كلنجه بر لطیفه د
انبوبی اولا و اول قرص مكبّه‌نك اوستنه وضع ایده‌لر بو وجهله كه دوا انبوبی فلكك
صغرسنده طرفه واقع اولا و قرصك مركزی مكبّه‌نك مركزنده باشی بر مانعی
مقدار بیغیلك باشنده طرفه چكلمش اولا و حالی اوزره یاپشدره‌لر و قرصك
مركزینی سطح مكبّه‌یه طغرو دلوب و سطح مكبّه‌یی دخی دله‌لر بعده نحاسدن
بر قطعه آله‌لر كه غایتده خفیف اولا و طولی طول اصبع اولا و قالنلغی باشی
برماغنه شهادت برماغی دور ایدجك قدر اولا و اول انبوبك ایكی طرفلرینه
ایكی مدوّر صحیفه‌لر یاپشدره‌لر و ایكسنك دخی مركزینی دلوب بر محور كچوره‌لر كه
بر اوجی صحیفه‌دن اره قدرجق و بر اوجی یارم برماق اوزون چیقه تا كه
انبوب مذكور بر مغاره‌یه دونه و اول انبوبك اورته‌سنه بر ذره مخلیه‌لر
و اول ذره‌یه ابریشمدن بر قارشی باییك اورته‌سنی بغلیه‌لر و محورك اوزون

[٢٥أ]

olan ṭarafını mikebbeye altından geçüreler tā ki dekkenüñ merkezinden ṭaşra gele ve maḳaranuñ ṣaḥīfesi mikebbeye ṭoḳınmaġa ḳarīb ola. Ve miḥverüñ ṭaraf-ı ḳaṣīrinüñ altına bir arḳurı nesne ḳoyup uçlarını mikebbenüñ iki ṭarafından perkideler. Ve miḥverüñ altına cezīre ḳoyalar ki anuñ içinde sühūletle döne. Baᶜdehu ünbūb üzere vaḍᶜ olunan rezeye muḳābil mikebbenüñ yanında bir küçük maḳara vaḍᶜ oluna ve ol küçük maḳaranuñ muḳābilesinde mikebbenüñ dāḫilinde cānib-i mikebbeye bir küçük maḳara daḫı ilṣāḳ ideler. Ḥattā bu iki küçük maḳaralaruñ nehrleri üstinde yaᶜnī ip ḳoyacaḳ yirlerine misṭara vaḍᶜ olunsa, misṭaranuñ yüzi büyük maḳaranuñ rezesine ṭoḳına. Ve ipüñ bir ṭarafını küçük maḳaranuñ birine geçürüp aşaġa ṣarḳıdalar ve ucına beş dirhem bir s̱iḳāle aṣalar. Ve büyük maḳarayı bir kerre devr itdürüp s̱iḳālenüñ ipini büyük maḳaraya ṣaralar. Baᶜdehu ipüñ ṭaraf-ı āḫerini ol bir küçük maḳaraya daḫı geçüreler.

Ve tucdan otuz dirhem bir ṭop alup ḳuṭrını delüp bir ince miḥver geçüreler ki ṭop ol miḥverüñ üstinde sühūletle döne. Ve ol miḥverüñ ucını büküp bir yire cemᶜ ideler tā ki nıṣf-ı ḥalḳa gibi ola. Ve ol cemᶜ olduġı yire ipüñ ucını baġlayalar. Pes ẓāhirdür ki ḳaçan bir māniᶜ menᶜ eylemese küre s̱aḳīl olduġı sebebden aşaġa ünbūb s̱iḳāle yuḳaru çıḳar tā ki maḳarasına ṭoḳınur ve ḳaçan ki ber-sebīle küre yuḳaru ḳalḳar, s̱iḳāle aşaġa inüp maḳara döner.

Baᶜde ẕālik şekl-i s̱ālisde meẕkūr olan ṣūret üzere nuḥāsdan yā kāġaddan bir şaḫṣ düzüp eline bir ḳalem vireler. Ve ol şaḫṣuñ esfeline bir ṣaḥīfe geçürüp ortasına bir murabbaᶜ delük deleler ve dekkenüñ altından yuḳaru

[25ᵇ]

اولان طرفنی مکبّه یه آلتنده کچوره لر تا دکّه نک مرکزندن طشره کله و مغاره نک
صحیفه سی مکبّه یه طوقنمغه قریب اولا و محورک طرف قصیرینک آلتنه بر آز قوبری نسنه
قویوب اوجلرینی مکبّه نک ایکی طرفنده برکدره لر و محورک آلتنه بر جزء یه قویه لر که
انک ایچنده سهولتله دونه بعده انبوب اوزنده وضع اولنان رزه یه مقابل
مکبّه نک یانینده بر کوچک مغاره وضع اولنه و اول کوچک مقاره نک مقابلی
مقابلندن مکبّه نک داخلندن جانب مکبّه یه بر کوچک مغاره دخی الصاق ایده لر
حتی بو ایکی کوچک مقاره لرک نهایتلری اوستنه یعنی ایپ قونیه جق یرلرینه بر مسمار
وضع اولنه مسمارنک یوزی بیوک مقاره نک رزه سنه طوقنه و ایپک بر طرفنی
کوچک مغاره نک برینه کچوروب باشنه صارتقلر و اوجنه بشی درهم بر ثقاله الصه لر
و بیوک مغاره یی بر کره دوندیروب ثقاله نک ایپنی بیوک مغاره یه
صاره لر بعده ایپک طرف آخرینی اول بر کوچک مقاره یه دخی کچوره لر
و اوجنه اوتوز درهم بر طوب آلوب قطرنده دلوب بر انجه محور کچوره لر که
طوب اول محورک اوستنده سهولتله دونه و اول محورک ایکی اوجنی بوکوب
بربرینه جمع ایده لر تا که نصف حلقه کبی اولا و اول جمع اولدوغی یره ایپک اوجنی
بغلیه لر پس ظاهر در که قچن بر مانع منع ایلمیه کره ثقیل اولدوغی سببندن اشاغیه
انوب ثقاله یوقاری چیقه تا که مقاره سنه طوقنه و قچن که بر سبیله کره یوقاری قالقه
ثقاله اشاغه انوب بیوک مقاره دونر بعد ذلک شکل ثالثده مذکور اولان صورته
اوزره نحاسدن یا کاغددن بر شخص دوزوب النه بر قلم ویره لر و اول شخصک
اسفلنه بر صحیفه کچوروب اورته سنه بر مربع دلوک دله لر و دکّه نک آلتندن یوقاری

جقه

çıḳan miḥverüñ ucını daḫı murabbaᶜ idüp ol ṣaḥīfenüñ delügine gücle geçüreler tā ki şaḫṣuñ [eli] esfel-i dekkeye ṭoḳınmaġa ḳarīb ola. Ve mikebbenüñ altına bir ṣaḥīfe yapışdurup maḳaraları setr ideler. Ve ol ṣaḥīfeyi iki yirden delüp s̠iḳālenüñ ve kürenüñ iplerini geçüreler ve mikebbeyi ḥāli üzere yirinde yapışduralar. Ve bunlaruñ fehmi āsān olmaḳ içün kātib ve mikebbe ve üç maḳara ve s̠iḳāle ve küre yirlü yirinde taṣvīr olundı:

[Şekil 126/51]

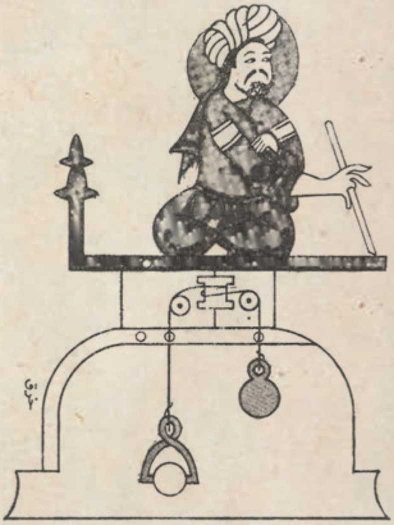

[Şekil 126/51]

Altıncı Faṣl Feyyālüñ Keyfiyyet-i ᶜAmelin ve Feyyālüñ Ellerinüñ Muḥarrikin Beyān İder

Nuḥāsdan bir göñlek şeklini düzeler ki etekleri yeñleri ḳıṣa ola. Baᶜdehu Hindī şeklinde bir baş düzüp boynını göñlegüñ yaḳasına geçüreler ve çevresinden yapışduralar. Ve bāzūsına varınca bir el düzüp ucına bir laṭīf ve ḍaᶜīf fās yaᶜnī balta yapışduralar. Ve ol elüñ dirsegi yirinden deleler ve göñleginüñ yeñini daḫı delüp bāzūsını göñlegüñ içine ṣoḳalar tā dirsegüñ delügi yeñüñ delügine berāber ola. Pes ikisine bir miḥver

[26ᵃ]

چقن محورڭ اوجنى دخى مربّع ايدوب اول صحيفه‌نڭ دلوكنه كوجله كچوره‌لر تا كه
شخصڭ اسفل دكنه يه طوقنمغه قريب اولا ومكبّه‌نڭ التنه بو صحيفه‌يه ياپشدره‌لر
مقاره كوستراينلر واول صحيفه‌ده ايكى يرده دلوب ثقاله‌نڭ وكمه‌نڭ
ايپلرينى كچوره‌لر ومكبّه‌يه حالى اوزره يرنده ياپشدره‌لر وبونلرڭ فهمى اسان
اولمق ايچون كاتب مكبّه واوچ مقاره وثقاله وكمه‌يى لوحه يرنده تصوير اولندى

التنجى فصل

فيالك كيفيت عملنى وفيالك الكرينك
محرّكنى بيان ايدر نجاسرده بو كوكلك
شكلنده اوزره‌لركه اتكلرى بيكلرى قصه
اولا بعده هندى شكلنده بر باش دوزه‌ب
بوينى كوكلك يقاسنه كچوره‌لر
وچوره‌سنده ياپشدره‌لر و
بازوسنه واركنه بر ال دوزه‌ب
اوجنه بر لطيف وضعيف قاسى يعنى
بالته ياپشدره‌لر واول ال دخى يرنده
دله‌لر وكوكلكڭ يكنى دخى دلوب بازوسنى
كوكلكڭ ايچنه صوقه‌لر تا دكمك دلوكى يكڭ دلوكنه برابر اولا پس ايكيسنه بر محور

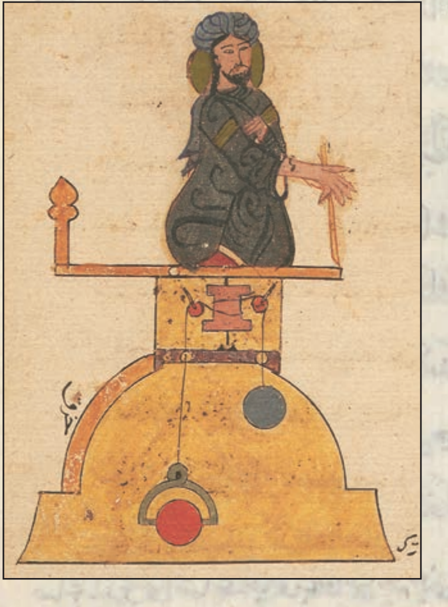

[٢٦أ]

geçüreler ve miḥverüñ uçlarını yeñüñ iki ṭarafında perkideler. Pes bu taḳdīrce yed-i mezbūr miḥver-i meẕkūr üstinde aşaġa ve yuḳaru ḥareket itmege ḳābil olur. Ve bāzūnuñ ucını deleler ve ṣol elini daḫı bu vechile düzüp bir midaḳḳ yaᶜnī dögeç vaḍᶜ ideler. Baᶜdehu fīlüñ iki omuzlarınuñ ortasını sābıḳan maṣnūᶜ olan göñlek eteginden bir miḳdār eksik oyalar ve göñlegüñ etegini ol delügüñ çevresine vaḍᶜ ideler, ammā muḥkem yapışdurmayalar.

Baᶜdehu fīlüñ başını yine ḳoparalar ve ṣadrını fīlüñ boynı ṣıġacaḳ ḳadar oyalar. Ve fīlüñ iki öñ ayaḳlarınuñ ortasını daḫı oyalar tā ki bunduḳa çıḳmaġa ḳābil ola. Baᶜdehu bir küçük ḳaşıḳ alalar ki sapı ḳıṣa ola. Ve ṣapınuñ dibini arḳurı deleler ve bir miḥver geçürüp bir ucını baṭn-ı fīlle ṣadr-ı fīli ḳāṭıᶜ olan ḥicābuñ ortasına yapışduralar tā ki ḳaşıḳ fīlüñ ṣadrında arḳurı vāḳiᶜ olup ḳaşıġuñ keffesi fīlüñ ṣol ṭarafına ve ṣapı ṣaġ ṭarafına vāḳiᶜ ola ṭarafına. Baᶜdehu demürden bir ince çubuk alup iki ucını ḥalḳa gibi idüp birisini ḳaşıġuñ ṣapını delüp geçüreler ve bir ucını feyyālüñ ṣaġ elinüñ bāzūsınuñ ucında vaḍᶜ olunan delüge geçüre. Ve ḳaşıġuñ keffesinüñ başını daḫı deleler ve bir zencīr geçürüp bir ucını feyyālüñ ṣol bāzūsınuñ delügine geçüreler. Pes ḳaçan ki ḳaşıġuñ ṣapı dibinde vāḍiᶜ olunan miḥverüñ ucı ḥicābda s̱ābit olsa, taḥḳīḳan ḳaşıḳ ol miḥver üstinde ḥareket ider. Pes ḳaşıġuñ ṣapını başından aġır ideler tā ki feyyālüñ ṣaġ bāzūsını aşaġa çeküp fās ile yaᶜnī balta ile ṣaġ elini yuḳaru ḳaldura. Ve midaḳḳı ṣol bāzūsında aġır idüp fīlüñ başında ḳarār itdüreler.

Ve bundan ṣoñra

[26ᵇ]

کچوره لرو محورك اوجلرینی یکك ایکی طرفنده برکن لرسی بوتقدیرجه
یدمز بو محور خذکور اوتنده شاغمه ویوقارو حرکت اتمکه قابل اولور و
الِ
وبازونك اوجنی دله لرو وصول الِنی دخی بووجهله دوزناب بر مدق یعنی
دوکج وضع ایدرلر بعده فیلکك ایکی اموزلرینك اورته سنی سابقا مصنوع
اولان کوکلك اتکندن بومقدار اکسك اویه لرو کوکلك اتکنی اولدلوکك
جوره سنه وضع ایده لر اما محکم یاپشدرمیه لر بعده فیلکك باشنی ینه قویه لر حوالینی
فیلکك بوینی صغه جق قدر اویه لرو فیلکك ایکی اوك ایاقلرینك اورته سنی دخی اویه لر
تاکه نیرته جقمغه قابل اولا بعده برکوجك قاشق اله لرکه صابی قصه اولاو صابنك
دیبنی اوقوری دله لرو بر محور کچوره لر بر اوجنی بطنی فیلله وصدری فیلی قاطع
اولان حجابك اورته سنه یاپشدره لر تاکه قاشق فیلك صدرندن آرقوری
واقع اولوب قاشغك کفه سی فیلك صول طرفنه وصابی صاغ واقع اولا
طرفنه بعده دمردن برانجه جبق الوب ایکی اوجنی حلقه کبی ایدوب بر اوجنی قاشغك
صابنی دلوب کچوره لرو بر اوجنی فیالك صاغ النك بازوسنك اوجنده وضع
اولنان دلوکه کچوره و قاشغك کفه سنك باشنی دخی دله لرو بر زنجیر کچوره لر بر
اوجنی فیالك صول بازوسنك دلوکنه کچوره لر پس قچنکه قاشغك صابی
دیبندن واضع اولنان محورك اوجی حجابده ثابت اوله تحقیقا قاشق
اول محور اوکتنده حرکت ایدر پس قاشغك صابنی باشندن اغرایده لر تاکه فیالك
صاغ بازوسنی شاغه چکوب قاشق ایله یعنی بالته ایله صاغ الینی یوقارو قالدره
وعدتی صول بازوسنده اغرایدوب فیلك باشنده تعوا ایدرلر بونده صکره
دوقمق

قاشغك

[٢٢٦ب]

ḳaşıġuñ içine bir bunduḳa vaḍᶜ olunsa aġır olup aşaġa iner ve midaḳḳ yuḳaru ḳalḳar ve ṣaġ eli fās ile aşaġa iner. Ve bundan ṣoñra bunduḳa ḳaşıḳdan çıḳup fīlüñ ayaḳları arasında vāḳiᶜ olan ḫarḳdan çıḳup fīlüñ ḳarnı altındaġı mirʾāta ṭoḳınup andan fīlüñ öñindeki ḥavḍa düşüp fīlüñ ḫorṭūmına ṭoġru tekerlense yine feyyālüñ ṣaġ eli fās ile yuḳaru ḳalḳar ve midaḳḳ ṣol bāzūdan aġır olmaġın ṣol eli yine midaḳḳ ile aşaġa iner. Baᶜdehu göñlegüñ etegini daḫı öñinden ve ardından fīlüñ omuzlarına yapışduralar. Ve feyyāl içün iki ayaḳlar düzüp uyluḳlarını göñlek altına ṣoḳup yapışduralar; dizleri ve ayaḳları ẓāhir olup fīlüñ ḳulaḳları ardından ṣarḳa. Ve bu aᶜmāl tamām mertebe taḥrīr olunduḳdan ṣoñra fīlüñ başını mekānına iᶜāde idüp muḥkem yapışduralar ve iki fīl ḳulaġı gibi ḳulaḳlar düzüp iki omuzlar üstine yapışduralar.

Baᶜde ẕālik fīlüñ ṣadrını ve feyyālüñ ellerini taḥrīk iden ālātı tems̱īl idelüm: Fīlüñ "sīn-nūn-س ن" ṣadrından bir delük vardur ki andan bunduḳalar çıḳa; ol s̱aḳbda "ḥā-ح" vardur. Ve ḳaşıġuñ miḥverinde "bā-ب" ve ṣapınuñ delüginde ki timürden bir çubuġuñ ucı girmişdür "ṭā-ط" ve çubuġuñ ṭaraf-ı āḫirinde ki feyyālüñ ṣaġ bāzūsına muttaṣıldur "yā-ي" ve feyyālüñ ṣaġ bāzūsınuñ miḥverinde "lām-ل" ve ḳaşıġuñ başındaġı delügin "mīm-م" ve ṣapına muttaṣıl olan zencīrde "nūn-ن" ve feyyālüñ ṣol bāzūsınuñ miḥverinde "sīn-س" ve fīlüñ omuzlarında olan ḳadeḥlerden ḳaşıġa ḥavāle vaḍᶜ olunan ünbūblarda "ᶜayn-ع". Ve cümlenüñ ṣūreti budur:

[Şekil 130/52]

[27ᵃ]

قاشغك ایچنه بر بندقه وضع اولنه اغر اولوب آشاغه انیر و مدق یوقارو قالقر
وصاغ الی فاسله آشاغه انیر و بوندن صکره بندقه قاشقدن چقوب فیلك ایاقلری
اره سنده واقع اولان خرقدن چقوب فیلك قارننده التنده غی مرآته طوقنوب
انده فیلك اوکنده کی حوضه دوشوب فیلك خرطومنه طغرو تکرلنه نیه قیالك
صاغ الی قاشی ایله یوقارو قالقر و مدق صول بازوده اغر اولمغین صول الی
ینه مدق ایله آشاغه انیر بعده کوکلجك اتکنی دخی اوکنده و اردنده فیلك
اموزلرینه یاپشدره لر و قیال ایچون ایکی ایاقلر دوزوب اویلو قارینی کوکلك
التنه صوقوب یاپشدره لر دیزلری و ایاقلری ظاهر اولوب فیلك قولاقلری
اردنده صارقه و بو اعمال تمام مرتبه ده تحریر اولندقدن صکره فیلك باشنی
مکاننه اعاده ایدوب محکم یاپشدره لر و ایکی فیل قولاغی کبی قولاقلر دوزوب
ایکی اموزلری اوستنه یاپشدره لر بعد ذلك فیلك صدرنی و قیالك اللرینی
تحریك ایدن الاتی تمثیل ایله لم فیلك کس صدرنده بر دلوك واردر که انده
بندقه لر چقه اول ثقبه ده ح واردر و قاشغك محورنده ب وصابنك
دلوکنده که تیموردن بر چفك اوجی کچمشدر ط و چفك طرف اخری که
قیالك صاغ بازوسنه متصلدر ی و قیالك صاغ بازوسنك محورنده ل
و قاشغك باشنده غی دلوکی م و صابنه متصل اولان زنجیرده ن و قیالك
صول بازوسنك محورنده س و فیلك اموزلرنده اولان تقرجلردن
قاشغه حواله وضع اولنان انبوبلرده ع و جمله نك صورتی بودر

دلوکی

[۲۷آ]

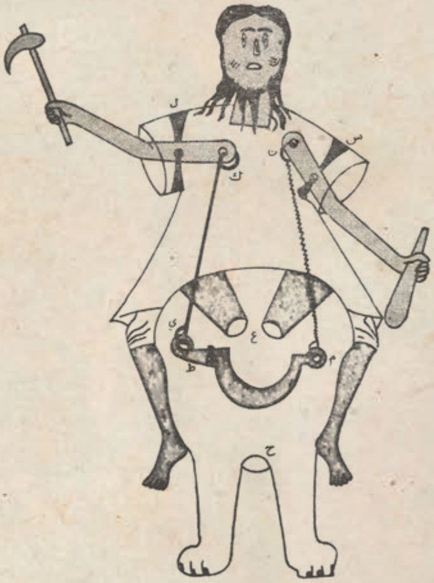

[Şekil 130/52]

Yedinci Faṣl Serīr Üstinde Vaḍᶜ Olunan Esāṭīnüñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur

Şekl-i s̱ālis̱de mufaṣṣalan mez̠kūr olan şebehden ṭūlı ṭarīḳ üzere üçer ḳarış ve ḳalıñlıġı baş parmaġı ḳadar mücevvef direkler düzüp ve serīrüñ dört kūşesinde ḳāᶜideler vaḍᶜ idüp ol direkleri ḳāᶜideler üstine vaḍᶜ ideler. Ve fīlüñ ṣaġ ṭarafında vāḳiᶜ olan direklerüñ ortasını delüp arḳurı bir direk geçürüp ortasını deleler. Ve fīlüñ ṣol ṭarafında vāḳiᶜ olan direklerüñ daḫı ortasına bir direk geçürüp bir delük deleler.

Sekizinci Faṣl Ḳaṣruñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur

Nuḥāsdan bir ṣaḥīfe alalar ki ṭūlı bir buçuḳ şibr ola ve eni bir şibr ve iki parmaḳ ola. Ve ol ṣaḥīfenüñ misṭara ile düzeler ve esfelini ṭāḳ gibi oyalar. Ve ṣūretde

[27ᵇ]

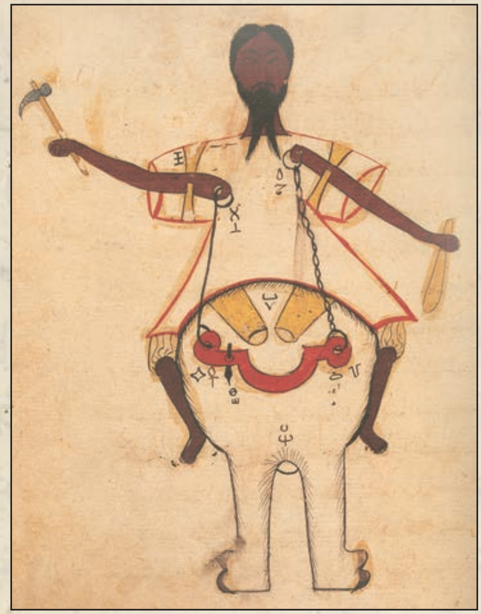

دركلر
یدنجی فصل سریر اوسنده وضع اولنان اساطینك كیفیت عملی
بیاننده در شكل ثالثده مفصلاً ذكر اولنان شمه دن طول طویق اوزره اوج
قارش وقالكلغی باش برماغی قدر مجوف دركلر دوزب وسریرك درت
كوشه سنده قاعده لر وضع ایدوب اول دركلری قاعده لر اوستنه وضع
دیب
ایدلر و فیلك صاغ طرفنده واقع اولان دركلرك اورته سنی دلوب
ارقوریه بر دوركك كجوربا اورته سنی دله لر و فیلك صول طرفنده واقع
اولان دركلرك دخی اورته سنه بر دوك كجوروب بر دلوك دله لر
سكزنجی فصل قصرك كیفیت عملی بیاننده در نجاسدن
بغر
بر صحیفه اله لر كه طولی بر بچق شبر اولا وانی بر شبر و ایكی برماق اولا
واول صحیفه نك مثلنی ایله دوره لر واسغلنی طاق كبی اویه لر و بو صورتده

اوج

[۲۷ب]

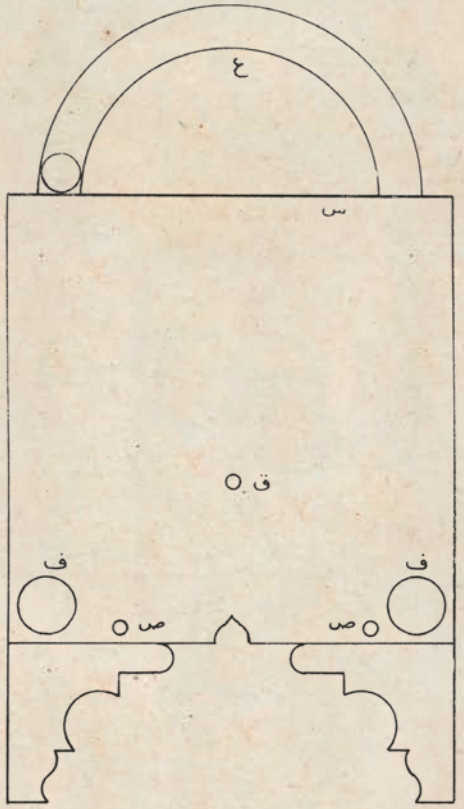

[Şekil 133/53]

üç ṣaḥīfe daḫı düzeler. Baᶜdehu bir ṣaḥīfe daḫı alalar ki ṣaḥāyif evvelinden bir sere uzun ola. Ve ol ṣaḥīfenüñ aᶜlāsında bir nıṣf dāyire resm ideler ki muḥaddebi yuḳaru ola. Ve nıṣf-ı dāyireden artuġını keseler ve ol dāyirenüñ muḥīṭinüñ içine birbirine ḳarīb on beş delük deleler. Ve bir ṣaḥīfenüñ esfelinde iki kūşelere ḳarīb yirlerde iki pencereler ideler ve her pencerede bir ṭoġan başı düzeler; büyükligi ol ḳadar ola ki minḳārından bunduḳa çıḳmaġa ḳābil ola. Ve ol ṭoġanuñ minḳār-ı aᶜlāsını faṣl idüp yine bir ince çifte reze ile yapışduralar ve boynınuñ dibinden ḥālā mez̠kūr olan ṣaḥīfeye yapışdurup boynını açuḳ ḳoyalar tā ki bunduḳalar andan dāḫil olup minḳārında çıḳa ve baş ḥareket itmeye. Baᶜdehu esfel-i ṣaḥīfede iki delük deleler ki her birisi evvel vaḍᶜ olunan pencerelere ḳarīb ola. Baᶜdehu bu iki delükden yuḳaru ṣaḥīfenüñ ortasında bir delük daḫı deleler. Ve bu ṣaḥīfenüñ ᶜalāmeti "sīn-س" ve aᶜlāsında vaḍᶜ olunan nıṣf-ı dāyirenüñ ᶜalāmeti "ᶜayn-ع" ve ṭoġanlaruñ ᶜalāmeti "fā-ف" ve esfel-i ṣaḥīfede birbirine muḳābil vaḍᶜ olunan delüklerüñ ᶜalāmeti "ṣād-ص" ve bu iki delükden mürtefiᶜ vaḍᶜ olunan delügüñ ᶜalāmeti "ḳāf-ق"dur ki bu vechile taṣvīr olundu:

[Şekil 133/53]

Baᶜdehu bu dört ṣaḥīfeyi zāviye-i ḳāyime üzere birbirine yapışdurup bir ḳaṣr-ı murabbaᶜ şekline ḳoyalar ki vechüñ aᶜlāsında ve ṣaḥīfelerüñ mevāḍiᶜ-i vuṣlatı içerüden reṣāṣla muḥkem yapışduralar. Baᶜdehu bu ḳaṣruñ esfelini yine şebehden

[28^{a}]

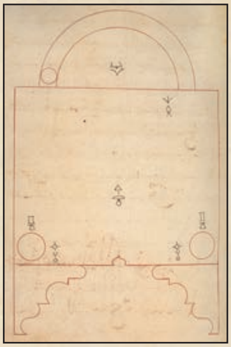

اوچ صحیفه دوزه لر بعده بر صحیفه دخی آله لر که صحایف اوّلندن بیوره
اوزون اولا و اول صحیفه نك اعلاسنده بر نصف دایره رسم ایده لر که
محدّبی یوقارو اولا و نصف دایره دن ارتوغنی کسه لر و اول دایره نك
محیطنك ایچنه بر برنه قریب اون بش دلوك دله لر و بر صحیفه نك اسفلنده
ایکی کوشه لره قریب یرلرده ایکی پنجره لر ایده لر و هر پنجره ده بر طوغان
باشی دوزه لر بویکلکی اول قدر اولا که منقارندن بندقه چیقمغه قابل
اولا و اول طوغانك منقار اعلاسنی فصل ایدوب یرینه بر انجه چفته
رزه ایله یاپشدره لر و بوینك دیبندن حالا مذکور اولان صحیفه یه
یاپشدروب بوینی اچوق قویه لر تا که بندقه لر اندن داخل اولوب منقارندن
چقه و باشی حرکت ایتمیه بعده اسفل صحیفه یه ایکی دلوك دله لر که هر بریسی
اوّل وضع اولنان پنجره لره قریب اولا بعده بو ایکی دلوکدن یوقارو
صحیفه نك اورته سنده بر دلوك دخی دله لر و بو صحیفه نك علامتی س
و اعلاسنده وضع اولنان نصف دایره نك علامتی ع و طوغانلرك علامتی
ف و اسفل صحیفه یه بر برینه مقابل وضع اولنان دلوکلرك علامتی ص
و بو ایکی دلوکدن مرتفع وضع اولنان دلوکك علامتی ق در که
بو وجهله تصویر اولنر

بعده بو درت صحیفه یی زاویه قائمه اوزره بر برینه یاپشدروب بر قصو
مربع شکلنده قویه لر که وجهك اعلاسنده و صحیفه لرك مواضع وصلنی
ایچرودن رصاص ایله محکم یاپشدره لر بعده بو قصورك اسفلنی بر شیشه دده
قلای برنج

[٢٨أ]

bir pāre ile perkideler. Ve ayaḳlaruñ içini daḫı oyulmış ṣaḥīfeler ile yirine göre setr ideler. Ve ḳaṣruñ ayaḳlarını vech-i muᶜtād üzere direklere alışduralar. Baᶜdehu yine şebehden bir ḳubbe düzeler ve ol ḳubbenüñ aᶜlāsında bir küre vaḍᶜ ideler ki ortasından ḳubbenüñ içine vāṣıl olur s̠aḳbı ola. Ve ḳubbenüñ kenārlarını ṭaşra döndürüp reʾs-i ḳaṣra berāber murabbaᶜ keseler ki tamām ḳaṣruñ başını iḥāṭa idüp yirleşe ve vaḳt-i ᶜamelde ḳaṣruñ başına ḳoyup yine ḳaldurmaġa ḳābil ola. Pes ẓāhir oldı ki ḳaṣruñ yüzi ol ṣaḥīfedür ki aᶜlāsında faḍla vardur ki anda on beş delük vardur ve esfelinde iki pencere vāḳiᶜ olup ol pencerelerde iki ṭoġan başları vardur ve ortalarında üç delük vardur.

Ṭoḳuzıncı Faṣl Şol Mīzābuñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur

Ki ol mīzābda vaḍᶜ olunan benādıḳ gāh ḥareket idüp gāh tevaḳḳuf ider ve birisi çıḳup bāḳīsi ṭurur. Ve gāh ṣaġ ṭarafda vāḳiᶜ olan ṭoġanuñ başına gidüp gāh ṣol ṭarafda vāḳiᶜ olan ṭoġanuñ başına gider. Bir mīzāb alalar ki içinüñ dibi düz olup kenārları yuḳaru ḳalḳmış ola ve ol mīzābuñ ṭūlı bir şibr ola. Ve mīzāb-ı mezbūrı ḳaṣruñ içinde ṣaġ ṭarafda vāḳiᶜ olan ṣaḥīfenüñ aᶜlāsından aşaġa yapışduralar bir vechile ki mīzābuñ ẓahrı kasra vāḳiᶜ olan ṭarafı yüksek olup ḳaṣruñ yüzine gelen ṭarafı alçaḳ ola tā ki içine vaḍᶜ olunan benādıḳ vech-i ḳaṣrdan ṭarafa ḥareket ide. Ve bu mīzābuñ ismine mīzāb-ı evvel dirler. Baᶜdehu buña beñzer bir mīzāb daḫı düzeler ve ol

[28ᵇ]

بو باره ایله برکن لر وایاقلوک ایجنی دخی اویولمش صحیفه لر ایله یوینه کوره ستر
ایده لر و قصورک آیاقلرینی جه معتاد اوزره دکلره آلشدره لر بعده بنه
شبه دن بر قبه دوزه لر و اول قبه نک اعلاسنده بر کره وضع ایده لر که
اورته سنده قبه نک ایجنه واصل اولور ثقبی اولا و قبه نک طوب کنارلرینی طشره
دونده ره رأسی قصره برابر مربع کسه لر که تمام قصورک باشنی احاطه ایدوب
یولشه و وقت عملده قصرک باشنه قویوب بنه قالدرمغه قابل اولابن ظاهر
اولدیکه قصرک یوزی اول صحیفه دکه اعلاسنده فضله وار در که انده
اونتی دلوک وار در و اسفلنده ایکی بنجره واقع اولوب اول بنجره لره
ایکی طوغان بغلری وار در و اورته لرنده اوج دلوک وار در

طقوزنجی فصل شول میزابک کیفیت عملی بیاننده در که اول
میزابدن وضع اولنان بنادق گاه حرکت ایدوب گاه توقف ایدروب
چقوب تعیسی طور روگاه صاغ طرفدن واقع اولان طوغانک باشنه
کدوب گاه صول طرفدن واقع اولان طوغانک باشنه کدر بر میزاب آله لر که
ایجنک دیبی دوز اولوب کنارلری یوقرو قالقمش اولا اولق و اول میزابک
میزابک طولی بر شبر اولا و میزابک بوری قصرک ایجنده صاغ طرفده
واقع اولان صحیفه نک قارشو اعلاسنده اشاغه یاپشدره لر بر وجهله که میزابک
ظهره قصره واقع اولان طرفی یوکسک اولوب قصرک یوزنه کلان طرفی
الجق اولا تا که ایجنه وضع اولنان بنادق وجه قصردن طرفه حرکت ایده و بو
میزابک اسمنه میزاب اولدر لر بعده بو کابکزه بو میزاب دخی دوزه لر و اول

میزابک

[٢٨ب]

mīzābuñ bir ṭarafını sedd ideler. Ve bu mīzābı düzen kimesne öñine ḳoyup meftūḥ olan cānibini kendüden yaña vaḍᶜ ide. Ve ol mīzābuñ mesdūd olan ṭarafınuñ mesdūd olan kūşelerinden ṣağına gelen kūşede mīzābuñ kenārını bunduḳa ṣığacaḳ ḳadar arḍ-ı mīzāba dek yara. Baᶜdehu mīzābuñ ẓahrında ol fetḥ itdügi ṭarafuñ altında fetḥ itdügi yir ḳadar bir cenb ilṣāḳ ideler. Baᶜdehu mīzābuñ ẓahrına ḥālen fetḥ itdügi yire ḳarīb yirde arḳurı bir miḥver vaḍᶜ eyleyeler ki evvelā meftūḥ olan cānibden mīzāb ḳadar ola. Ve mīzāb-ı mezbūruñ meftūḥ olan ṭarafına bir reze ve ol rezeye bir ḥalḳa geçüreler. Ve bu mīzāba mīzāb-ı müteḥarrik dirler. Ve bu mīzābı mīzāb-ı evvelüñ ucına arḳurı zāviye-i ḳāyime üzere vaḍᶜ ideler ki mīzāb-ı müteḥarrikden s̱āniyen meftūḥ olan mevḍiᶜ mīzāb-ı evvelüñ kenārına vāḳiᶜ ola ve bu iki mīzābuñ arḍları berāber ola.

Baᶜdehu mīzāb-ı müteḥarriküñ miḥverinüñ ṭarafeyni altına iki ḫareze vaḍᶜ idüp ol iki ḫarezeyi iki ḳāᶜide üzere vaḍᶜ ideler tā ki mīzāb-ı müteḥarrik anlaruñ üstinde vaḳt-i ᶜamelde aşaġa ve yuḳaru ḥareket ide. Ve mīzāb-ı müteḥarriküñ ṭaraf-ı mesdūdını bir nesne ile tes̱ḳīl ideler tā ki bi'ṭ-ṭabᶜ ḳarār idüp ṭaraf-ı mesdūd ṭaraf-ı meftūḥdan bir [miḳdār][18] alçaḳ ola. Pes eger mīzāb-ı evvele bunduḳa vaḍᶜ olunsa ḥareket idüp mīzāb-ı müteḥarriküñ fetḥ olan zāviyesine girüp tevaḳḳuf ider. Ve mīzāb-ı evvele bir bunduḳa daḫı ūlāya vāṣıl olup mīzāb-ı evvelüñ ucında ṭurur. Ve bundan ṣoñra mīzāb-ı müteḥarriküñ ṭaraf-ı meftūḥınuñ rezesindeki ḥalḳa aşaġa çekilse mīzāb-ı müteḥarrik

---

[18] Okunamayan bir kelime. Manaca "mikdar" muadili olmalı.

[29ᵃ]

میزابك بر طرفنی سد ایده‌لر و بو میزابی دوزن کمنه اوکنه قویوب مفتوح
اولان جانبنی کندوده یکا وضع ایده و اول میزابك مسدود اولان
طرفنك مسدود اولان کوشه لرندن صاغنه کلان کوشه سی میزابك کنارنی
بندقه صیغه جق قدر ارضی میزابه دك یاره بعده میزابك ظهرنده اول فتح
ایتدوکی طرفك التنده فتح ایتدوکی بر قدر بر جنب الصاق ایده‌لر بعده
میزابك ظهرنه حالا فتح ایتدوکی یره قریب یرده ازقوری بر محور وضع
ایلیه که اولا مفتوح اولان جانبدن میزاب قدرا ولاو میزاب مزبورك
مفتوح اولان طرفنه برازه و اول رزه یه بر حلقه کچوره لر و بو میزابه
میزاب متحرك دیرلر و بو میزابی میزاب اولك اوجنه ازقوری زاویهٔ
قائمه اوزره وضع ایده‌لر که میزاب متحرکدن ثانیا مفتوح اولان موضع
میزاب اولك کنارنه واقع اولا و بو ایکی میزابك اضلاعی برابر اولا بعده
میزاب متحركك محورینك طرفینی التنه ایکی غرزه وضع ایدوب اول ایکی غرزه‌یی
ایکی قاعده اوزره وضع ایده‌لر تا که میزاب متحرك بونجوه آنلرك اوستنده وقت عملده
اشاغه و یوقرو حرکت ایده و میزاب متحركك طرف مسدودنی قورشنه ایله
تثقیل ایده‌لر تا که بالطبع قرار ایدوب طرف مسدود طرف مفتوحدن بر
کز مقدار الچق اولا پس اکر میزاب اوله بندقه وضع اولنه حرکت ایدوب میزاب
متحركك فتح اولاندن زاویه سنه کیروب توقف ایدر و میزاب اوله بر بندقه دخی
اولجه یه واصل اولوب میزاب اولك اوجنده طورر و بوندن صکره میزاب
متحركك طرف مفتوحنك رزه سنده کی حلقه اشاغه چکله میزاب متحرك

[۲۹أ]

ḥarekete gelüp ḥalḳadan ṭarafı nāzil olur ve ṭaraf-ı mesdūde mürtefiᶜ olur ve içindeki bunduḳa ṭaraf-ı meftūḥdan tekerlenüp çıḳar. Ve taḥt-ı fetḥde mütteḥaẕ olan cenb ṭaraf-ı mesdūduñ irtifāᶜıyla bunduḳa-ı ūlāya ḳarīb olan bunduḳanuñ ḥareketine māniᶜ olur. Ve ḳaçan ki ḥalḳa ḥāli üzere terk olunur, ṭaraf-ı mesdūde s̱ıḳleti muḳteḍāsınca maḳāmına ᶜavdet idüp bunduḳa-i s̱āniye gelüp mīzāb-ı müteḥarrikün fetḥine girüp ṭaraf-ı mesdūde ṭayanup ṭurur. Pes eger mīzāb-ı evvel benādıḳla memlū olsa mīzāb-ı müteḥarrikün ḥalḳası her kerre ki esfeline ceẕb oluna, benādıḳ-ı meẕkūrenüñ birisi mīzāb-ı müteḥarrikün meftūḥ olan ṭarafından düşer ve ḥalḳa terk olunsa ol bunduḳanuñ yirine birisi daḫı gelür. Ve bu vechile benādıḳ cümleten mīzāb-ı müteḥarrikün ṭaraf-ı meftūḥından çıḳup arḍ-ı ḳaṣruñ merkezine düşer.

Ḳaṣr-ı murabbaᶜuñ mis̱ālini ve mīzāb-ı evvelün ṣūretini ve anuñ ṭarafına muᶜārıḍ olan mīzāb-ı müteḥarrikün ṣūretini taṣvīr idelüm: Ve mīzāb-ı evvelün ṭarafında "kāf-ك" ve mīzāb-ı müteḥarrikün ṭaraf-ı mesdūdında "lām-ل" ve ṭaraf-ı meftūḥdaki ḥalḳada "mīm-م" ve altındaki miḥverün iki ṭaraflarında "nūn-ن" ᶜalāyim vaḍᶜ idelüm tā ki fehm itmek āsān ola:

[Şekil 135/54b]

Onuncı Faṣl Benādıḳ Düşecek Ḥavḍı Beyān İder

Bir müdevver ḥavḍ düzeler ki ḳuṭrı bir sereden eḳall ola ve esfeli düz ola ve kenārları

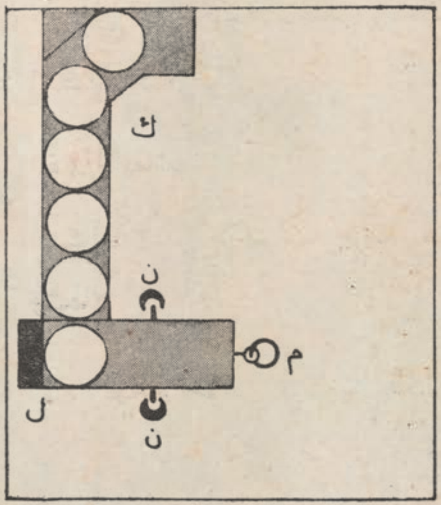

[Şekil 135/54b]

[29ᵇ]

حركته كلوب حلقه‌دن طرفی نازل اولور و طرف مسدوده مرتفع اولور ایچنده‌کی
بندقه طرف مفتوحدن تکرلنوب چقرو تحت فتحده متخذ اولان جنب طرف
مسدوده‌کی ارتفاعیله بندقه اولی یه قریب اولانه بندقه‌نك حركتنه مانع اولور
وقتی که حلقه‌یی خالی و نزده ترك اولنور طرف مسدوده ثقلتی مقتضاسنجه مقامنه
عودت ایدوب بندقه ثانیه كلوب میزاب متحركك فتحنه كیروب طرف مسدوده طانوب
طوربسی اگر میزاب طول بنادقله مملو اولسه میزاب متحركك حلقه‌سی بهر کره کاشغله جذب
اولونه بنادق مذكوره‌نك برسی میزاب متحركك مفتوح اولان طرفندن دوشر
وحلقه ترك اولنسه اول بندقه‌نك یرینه برسی دخی كلور و بو وجهله بنادق جمله
میزاب متحركك طرف مفتوحندن چقوب دخی قصرك مركزینه دوشر قصر مربعك
مثالنی و میزاب اولك صورتنی و انك طرفنه معارض اولان میزاب متحركك
صورتنی تصویر ایلدك و میزاب اولك طرفنده ك و میزاب متحركك طرف
مسدودنده ل و طرف مفتوحنده‌کی حلقه‌ده م و التندكی محورك ایكی طرفلرنده
ن علامتی وضع ایلدك تا كه فهم ایتمك آسان اولا

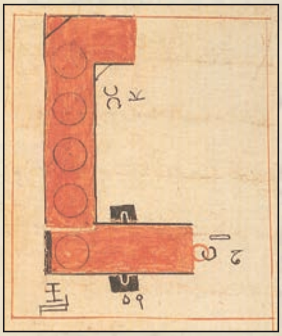

اوننجی فصل بنادق دوکمه‌جا حوضی بیان ایدر بر مدور
حوضی دوزه‌لر كه قطری بر كره‌دن اقل اولا و اسفلی دوز اولا و كنارلری

بوماق

[٢٩ب]

parmaḳ ḳadar eni ḳalḳmış ola. Ve bir ḫorṭūmı ola ki ḥavḍa dāḫil olan bunduḳalar ol ḫorṭūmdan çıḳmaġa ḳābil ola. Ve ḳaṣruñ içinde iki arḳurı nesne vaḍᶜ idüp ḥavḍı anlaruñ üstine vaḍᶜ ideler ki ḥavḍ-ı mezbūr mīzāb-ı müteḥarriküñ ucınuñ altında vāḳiᶜ ola ve ḥavḍuñ ḫorṭūmı vech-i ḳaṣrdan ṭarafa vāḳiᶜ ola. Ve ḳaçan ki mīzāb-ı müteḥarrikden bunduḫa çıḳar, ḥavḍuñ bir ṭarafına vāḳiᶜ olup ortasına düşmez, ḫorṭūmdan çıḳup murād olan yir[e] gider.

Baᶜdehu bir mīzāb daḫı alalar ki ṭūlı bir şibr olup heyʾetde mīzāb-ı evvel gibi ola. Ve iki başlarını kenārlarına berāber sedd ideler. Ve ol mīzābı nıṣfından zāviye-i ḳāyime üzere ardına büküp iki ḍılᶜını müsāvī ideler. Ve zāviyenüñ içine arḳurı bir miḥver vaḍᶜ idüp zāviyeye muḥkem yapışduralar bir vechile ki iki uçları ᶜarḍ-ı mīzābdan bāriz ola. Baᶜdehu parmaḳ gibi bir ünbūb alalar ve içine reṣāṣdan beş dirhem bir küre ḳoyalar ki içinde sühūletle ḥareket ide. Ve ünbūbuñ iki ṭarafını sedd ideler. Ve bu ünbūbuñ ortasını miḥverüñ bir ṭarafı üzere arḳurı vaḍᶜ idüp zāviye mülāṣıḳ ideler ve ol maḳāmda yapışduralar ḥattā miḥverüñ ṭaraflarını iki direk üstine vaḍᶜ itseler mīzābla ünbūb miḥverüñ üstinde ḥareket iderler. Pes bi'ḍ-ḍarūre küre-i reṣāṣ ünbūb içinde ḥareket idüp bir ṭarafa varur ve mīzābuñ küreden ṭarafı muntaṣıb olur yaᶜnī dikilür ṭurur. Ve nıṣf-ı āḫeri muntabıḥ olup ufḳa müvāzī olmaġa ḳarīb olur ve ṭaraf-ı mesdūde zāviyesinden bir miḳdār alçaḳ olur. Ve "muntabıḥ olmaḳ" erbāb-ı luġat ḳatında "yüzi üzere düşmek"dür. Ammā bizüm ẓannumuz üzere nıṣf-ı mezbūr arḳası üzere düşer. Baᶜde ẕālik eger cānib-i

[30ᵃ]

بر ماق قدر انی قالمقش اولا و بر خرطومی اولا که حوضه داخل اوله بندقه‌لر اول
خرطومدن چقمغه قابل اولا و قصرک ایچنده ایکی ارقوری نسنه وضع ایدوب
حوضی آنلرک اوستنه وضع ایده‌لر که حوض مزبور میزاب متحرکک اوجنک
آلتنده واقع اولا و حوضک خرطومی وجه قصردن طرفه واقع اولا و
قچن که میزاب متحرکده بندقه چقوب حوضک بر طرفنه واقع اولوب اوزرینه
اولوق
دوشمز و خرطومدن چقوب مراد اولان یره کیدر بعده بر میزاب دخی الهلر که
طولی بر شبر اولوب هیئتی میزاب اول کبی اولا و ایکی باشلرینی کنارلرینه
برابر ستد ایده‌لر و اول میزابک نصفنده زاویه قائمه اوزره ادیه بر کوب
ایکی ضلعی مساوی ایده‌لر و زاویه‌نک ایچنه ارقوری بر محور وضع ایدوب
زاویه‌یه محکم یاپشدره‌لر بر وجهله که ایکی اجلری عرضی میزابده باز اولا بعده بر حاق کبی
بر انبوب الهلر و ایچنه رصاصدن بشی درهم بر کره قویه‌لر که ایچنده سهولتله حرکت
قلدی طوب
ایده و انبوبک ایکی طرفنی ستر ایده‌لر و بو انبوبک اورته‌سنی محورک بر طرفی اوزره
ارقوری وضع ایدوب زاویه‌یه ملاصق ایده‌لر و اول مقامده یاپشدره‌لر حتی
محورک طرفلرینی ایکی دیرک اوستنه وضع اتسه‌لر میزاب ایله انبوب محورک اوستنده
حرکت ایدرلر بی‌الضروره کره رصاص انبوب ایچنده حرکت ایدوب بر طرفه
واردقده میزابک کیمه‌دن طرفی منصب اولور یعنی دیکلور طورر و نصف آخری
منسطح اولوب افقه موازی اولمغه قریب اولور و طرف مسدوده زاویه‌سنده بر
مقدار الچق اولور و منسطح اولان ارباب لغت قتنده یوزی اوزره دوشمکدر
اما بزم ظنمز اوزره نصف مزبور ارقه‌سی اوزره دوشر بعد ذلک اکر جانب

[٣٠أ]

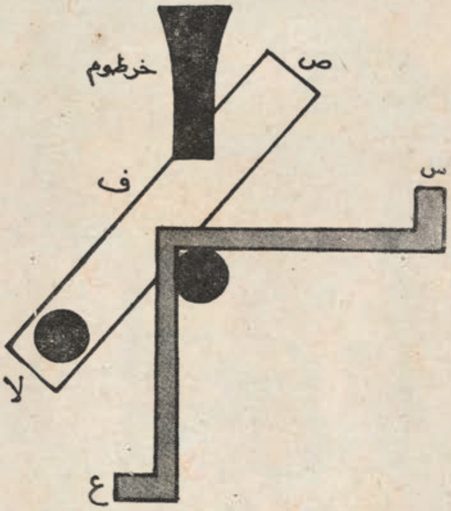

[Şekil 138/55b]

zāviyeye bunduḳa vaḍᶜ olunsa mesdūde ṭarafına ḥareket ider ve s̱aḳīl olup aşaġa meyl ider tā ki muntaṣıb olur. Sābıḳan muntaṣıb olan nısf muntabıḥ olur ve içindeki bunduḳa ṭaraf-ı mesdūddan çıḳar ve küre-i reṣāṣ ünbūbuñ ṭaraf-ı āḫerine vāṣıl olur. Ve bundan ṣoñra zāviyenüñ cānib-i āḫerine bunduḳa vaḍᶜ olunsa nıṣf-ı mīzābuñ ṭaraf-ı mesdūdına ḥareket ider ve yine s̱aḳīl olup meyl ider ve küre-i reṣāṣ yine evvelki maḳāmına ᶜavdet ider. Ve evvelā muntaṣıb olan nıṣf yine muntaṣıb olup bunduḳa ṭaraf-ı mesdūdeden çıḳar.

Ve bu mīzābla ünbūbuñ ṣureti budur ki ṭaraf-ı mīzābuñ ᶜalāmeti “sīn-ᶜayn-س ع” ve zāviyesinüñ ve taḥt-ı ḫorṭūmda vāḳiᶜ olan ṭarafuñ ᶜalāmeti “fā-ف” ve ünbūb-ı kürenüñ ṭarafeyninüñ ᶜalāmeti “ṣād-lām-ص ال”:

[Şekil 138/55b]

Ve bu mīzābla ünbūbe mīzāndurlar. Ve bu mīzābı vaṣf-ı ātī üzere dāḫil-i ḳaṣrda vaḍᶜ iderler. Baᶜdehu ḫorṭūmuñ altına bir ḫareze vaḍᶜ idüp anuñ muḳābilesinde vech-i ḳaṣrda bir hareze dahı vaḍᶜ idüp ve miḥverüñ ünbūb-ı küre altında vāḳiᶜ olan ṭarafını vech-i ḳaṣrda vaḍᶜ olunan ḫarezeye ḳoyalar ve ṭaraf-ı āḫerini taḥt-ı

[30ᵇ]

زاویه‌یه بندقه وضع اولنمه مسدوده طرفنه حرکت ایدر و ثقیل اولوب اشاغه میل
ایدر تا که منتصب اولور بقا منتصب اولان نصف منسطح اولور و ابخله کی بندقه
طرف مسدوددن چقر و کره رصاصی انبوبنک طرف آخرینه واصل اولور و بوندن صکره
زاویه‌نک جانب آخرنه بندقه وضع اولنمه نصف میزابک طرف مسدودنه
حرکت ایدر و ینه ثقیل اولوب میل ایدر و کره رصاصی ینه اولکی مقامنه عودت
ایدر و اولا منتصب اولان نصف ینه منتصب اولوب بندقه طرف مسدوده‌دن چقر
و بو میزاب ایله انبوبنک صورتی بودر که طرف میزابک علامتی س ع و زاویه‌نک
و تحت خرطومده واقع اولان طرفک علامتی ف و انبوب کره‌نک
طرفینک علامتی ص لا

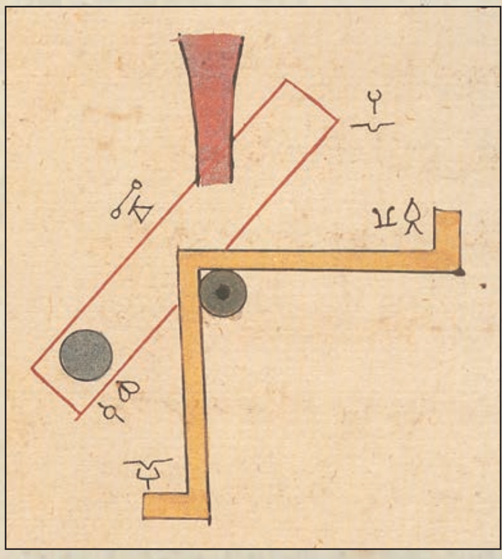

و بو میزاب ایله انبوبه
میزان ددلر و بو
میزابی وصف
اتے اوزده داخل
قصره وضع ایدرلر
بعده خرطومک التنه بر
خرزه وضع ایدیعب
انک مقابله‌سنده
وجه قصره بر خرزه دخی وضع ایدعب و محورک انبوبک التنده واقع
اولان طرفنی وجه قصره وضع اولنان خرزه‌یه قویه‌لر و طرف آخرینی تحت

خ

[۳۰ب]

ḫorṭūmda vaḍᶜ olunan ḫarezeye ḳoyalar tā ki mīzān-ı meẕkūr ol ḫarezeler içinde sühūletle ḥareket ide.

Ve maᶜlūmdur ki küre-i reṣās ünbūbunuñ vasaṭında ḳarār itmeyüp elbette bir ṭarafına ḥareket ider. Farḍ idelüm ki "lām-elif-ال" ṭarafında vāḳiᶜ olup mīzābdan ḍılᶜ-ı "ᶜayn-ع" muntaṣıbe olup ve ḍılᶜ-ı "sīn-س" mebṭūḥa ola, belki ṭaraf-ı "sīn-س" zāviye-i "fā-ف"dan alçaḳ ola, Ḳaçan ki ḥavḍ-ı ḫorṭūma bunduḳa düşe ve andan zāviye-i "fā-ف"nuñ cānibine vāḳiᶜ ola ve andan ṭaraf-ı "sīn-س"e ḥareket ide, ṭaraf-ı "sīn-س" s̱aḳīl olup meyl ider, ḥattā muntaṣıb olur. Pes bunduḳa ṭaraf-ı "sīn-س"den çıḳup arḍ-ı ḳaṣrda bir ḥavḍa düşer ki ol ḥavḍ ṣaġ ṭarafda vaḍᶜ olunan ṭoġanuñ başından ṭarafa māyil olup iniş vāḳiᶜ olmışdur. Ve küre-i reṣāṣ ünbūbuñ içinde ḥareket idüp ṭaraf-ı "ṣād-ص"da ḳarār ider ve ḍılᶜ-ı "ᶜayn-ع" mebṭūḥa olur. Ve ol zamānda ṭaraf-ı "ᶜayn-ع" zāviye-i "fā-ف"dan alçaḳ olur. Ve ḳaçan ki ḥavḍ-ı ḫorṭūma bunduḳa düşe, ḥareket idüp ḫorṭūmdan çıḳar ve zāviye-i "fā-ف" cānibine vāḳiᶜ olur, bunduḳanuñ ḥāli bu vechile olur. Pes bundan ṣoñra bu mīzābuñ altına bir miḥver vaḍᶜ ideler ki bir ucı vech-i ḳaṣrda vaḍᶜ olunan üç delükden ortası delükden ṭaşra çıḳmış ola ve bir ṭarafı aña berāber arḍ-ı ḳaṣrda vaḍᶜ olunmış bir ḳāᶜidede vaḍᶜ olunmış ḫarezede vāḳiᶜ ola. Baᶜdehu bu miḥverüñ üstinde iki ṣaẓiyye yaᶜnī nuḥāsdan iki ḳıṭᶜa vaḍᶜ ideler ki ikisi daḫı ṭoġru

[31ᵃ]

خرطومده وضع اولنان خرزه یه قویه لر تا که میزان مذکور اول خرزه لو
ایجنده سهولتله حرکت ایده ومعلومدر که کرهٔ رصاص انبوبنک وسطنده
قرار اتمیوب البته بر طرفنه حرکت ایدر فرض ایده لم که **لا** طوغنده واقع اولوب
میزابدن ضلع **ع** منتصب اولوب وضلع **س** منبطوح اولا بلکه طرف **س** زاویهٔ
ف ده الحق اولاجغی که حوض خرطومه بندقه دوکه واندن زاویهٔ **ف** نک
جانبنه واقع اولا وانده طرف **س** نه حرکت ایدر طرف **س** ثقیل اولوب
میل ایدر حتی منتصب اولوردیسی بندقه طرف **س** ده جقوب ادنی قصرده
بر حوضه دوشر که اول حوض صاغ طرفده وضع اولنان طوغانک باشنده
طرفه مائل اولوب انشی واقع اولمشدر وکره رصاص انبوبک ایجنده حرکت
ایدوب طرف **ص** ده قرار ایدر وضلع **ع** منبطوح اولور واولزمانده دو
طرف **ع** زاویه **ف** ده الحق اولور وتجغی که حوض خرطومه بندقه دوشه
حرکت ایدوب خرطومدن چقر وزاویهٔ **ف** جانبنه واقع اولور
وبندقه جقوب بر حوضه دوشر که صول طرفده وضع اولنان طوغانک
باشنده طرفه مائل دردوانشدر وهر حوض خرطومه واقع اولان بندقه نک
حالی بو وجهله اولوردیسی بونده حکم بو میزابک التنه بر محور وضع
ایده لر که بر اوجی وجه قصرده وضع اولنان اوج دلوکدن اورته سی
دلوکدن طشره چقمش اولا ویرطوفی اکا برابر ادنی قصرده وضع اولنمش
بر قاعده اوزره وضع اولنمش خرزه ده واقع اولا بعده بو محورک
اوستنده ایکی شظیه یعنی تخته دن ایکی قطعه وضع ایده لر که ایکیسی دخی طوغرو

[۳۱أ]

olmayup egri ola ve mā-beynleri ḳarīb ola. Baᶜdehu mīzānuñ miḥverine daḫı bir enlü şaẓiyye vaḍᶜ idüp ucını miḥver üstinde vaḍᶜ olunan iki şaẓiyyenüñ ortasına ḳoyalar. Ve ḳaçan ki mīzān ṣaġ ṭarafına meyl ide, mīzānuñ şaẓiyyesi miḥverüñ ṣol şaẓiyyesini defᶜ idüp miḥveri ṣol ṭarafa döndürür ve ḳaçan ki mīzān ṣol ṭarafa meyl ide, miḥverüñ ṣaġ şaẓiyyesini defᶜ idüp miḥveri ṣaġ ṭarafa döndürür.

Ve aᶜmāl-i mezkūrenüñ fehmi āsān olmaḳ içün mīzānuñ ṣūreti şaẓiyye ziyādesiyle iᶜāde olunup ᶜalāyim vaḍᶜ olundı. Şaẓiyyenüñ ᶜalāmeti “yā-ي” ve mīzānuñ altındaki miḥverüñ ᶜalāmeti “ṭā-ط”, ol miḥverüñ üstindeki şaẓiyyelerüñ ᶜalāmeti “ḥā-zā-ح ز” bu şekl üzere:

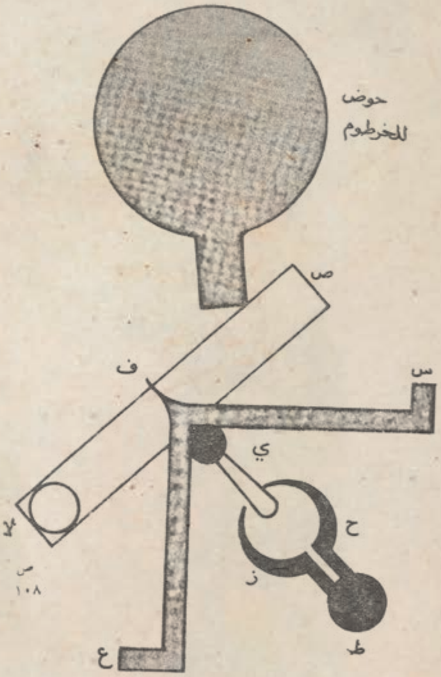

[Şekil 139/56]

[Şekil 139/56]

On Birinci Faṣl Nıṣfı Aḳ ve Nıṣfı Ḳara Olan Ḥalḳanuñ Keyfiyyet-i ᶜAmelin ve Ol Ḥalḳanuñ Muḥarrikini ve Ḳubbe Üstindeki Ḳavsüñ Ḥareketini Beyān İder

Gümişden bir ince ḥalḳa düzeler ki ḳuṭrı dāyire-i s̱uḳūbuñ ḳuṭrı ḳadar ola yaᶜnī aᶜlā-yı ḳaṣrda vaḍᶜ olunan on beş delük ki ḳamusı bir dāyire üzere vāḳiᶜ olmışdı, ol dāyirenüñ ḳuṭrı ḳadar ola ve ᶜarḍı ol deliklerden birinüñ ḳuṭrı ḳadar ola. Ve ol ḥalḳanuñ nıṣfını gümiş savadıyla ḳarardalar. Baᶜdehu nuḥāsdan bir ḳurṣ alalar ki ḳuṭrı ḥalḳanuñ ḳuṭrı ḳadar ola. Ve ol ḳurṣuñ vechini ve muḥīṭini taṣḥīḥ ideler

[31^b]

اولمیوب اکری اولا وها بینلری قریب اولا بعده میزانک محورنه دخی
بر اتلو شظیه وضع ایدوب وجنی محور اوستنده وضع اولنان ایکی شظیه‌نک
اورته‌سنه تقویه‌لر و تجنکه میزان صاغ طرفنه میل ایده میزانک شظیه‌سی
محورک صول شظیه‌سنی دفع ایدوب محوری صول طرفه دوندره و تجنکه
میزان صول طرفه میل ایده محورک صاغ شظیه‌سی دفع ایدوب محوری
صاغ طرفه دوندره و اعمال مذکوره‌نک فهمی آسان اولمق ایچون میزانک
صورتی شظیه زیاده‌سیله اعاده اولنوب علایم وضع اولندی شظیه‌نک علا
علامتی ی و میزانک آلتنده‌کی محورک علامتی ط اول محورک
اوستنده‌کی شظیه‌لرک علامتی ح ز بو شکل اوزره

اون بنجی فصل نصفی آق و نصفی قاره اولان حلقه‌نک
کیفیت عملی و اول حلقه‌نک محرکتی و تپه اوستنده‌کی قوسک حرکتی بیان
ایدرکندن برانجه حلقه دوزه‌لر که قطری دائره ثقوبک قطری قدر
اولا یعنی علامی قصرده وضع اولنان اون بشی دلوک که قموسی بر دائره
اوزره واقع اولمشدر اول دائره‌نک قطری قدر اولا و عرضی اول
دلوکلردن برینک قطری قدر اولا و اول حلقه‌نک نصفنی کمش بیاض ایله
قاره ده‌لر بعده نحاسدن
بر قوصی آله‌لر که قطری حلقه‌نک
قطری قدر اولا و اول قوصک
وجهنی و محیطنی تصحیح ایده‌لر

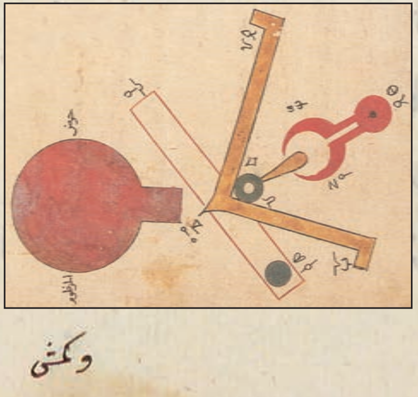

وکمش

[٣١ب]

ve gümiş ḥalḳanuñ ẓahrına yapışduralar. Ve ḳurṣuñ merkezini delüp bir miḥver geçüreler ki bir ucı ḳurṣuñ yüzinden ve bir ucı ortasından çıḳa. Ve dāyire-i s̠uḳūbuñ ortasını dāḫil-i ḳaṣrdan deleler bir vechile ki ḳaṣruñ yüzine çıḳmaya. Ve miḥverüñ bir ṭarafını yaᶜnī ḥalḳaya dāḫil olan ṭarafını ol delüge ḳoyalar ve ṭaraf-ı āḫerini bir ᶜārıḍa üzere ḳoyalar ki ol ᶜārıḍanuñ ṭarafı zāviye-i ḳaṣra mülṣaḳ ola. Ol ḥīnde pes ḥalḳa-i mezbūre rāst delüklere munṭabıḳ olmış olur bir vechile ki her ne zamānda döndürseler ḳurṣla bile sühūletle döne.

Baᶜdehu ol ḳurṣuñ ḥalḳadan nıṣf-ı ebyaḍa muntabıḳ olan nıṣfınuñ ẓahrında zāviye-i ḳāyime üzere otuz dāne dendāneler vaḍᶜ ideler ki her dendānesi ṭūlen[19] de arpa şeklinde ola ve birbirinden buᶜdı berāber ola. Ve ḳurṣı döndürüp ḥalḳanuñ nıṣf-ı esvediyle delükleri setr ideler. Ve nıṣf-ı ebyaḍ esfelinde vāḳiᶜ ola. Ve dendāneler ile cihet-i buᶜdı iki ner[mā]dece yaᶜnī çifte reze düzeler ki biri erkek ve biri dişi olup biribirine girmege ḳābil ola. Ve ikisini bir mismārla vaṣl ideler bir vechile ki ḳaçan ikisini büküp cemᶜ itmek murād olunsa bir ṭarafına bükilmek ḳābil olup bir ṭarafına ḳābil olmaya, belki ḫaṭṭ-ı müstaḳīm üzere dikilüp ṭura. Ve ol rezenüñ bir ḳıṭᶜası

---

[19] Yazmadaki ibareden anlam çıkarılamamış, Arapça metne göre "dendānesi ṭūlen" şeklinde metin tamiri yapılmıştır.

[32ᵃ]

وكشی حلقه نك ظهرينه ياپشدره لر
وقوصك مركزينی دلوب بر محور
كچوره لر كه بر اوجی قوصك يوزندن
وبر اوجی اورته سندن چقه ودائره
ثقوبك اورته سنی داخل قصردن
دله لر بر وجهله كه قصوك يوزينه
چقمیه ومحورك بر طرفنی يعنی

ارقوره وضع اولنمش بر نسنه

حلقه يه داخل اولان طرفنی اول دلوكه قويه لر وطرف آخرينی بر عارضه
اوزره قويه لر كه اول عارضه نك طرفنی زاويی تحصص ملصق اولا اول حینده
ياپشمش
پس حلقه مزبوره راست دلوكلره منطبق اولمش اولور بر وجهله كه هر نه
زمانده دونرسه لر قوصلی سهولتله دونه بعده اول قوصك حلقه دن
نصف ابیضه منطبق اولان نصفنك ظهرنده زاويه قائمه اوزره اوتوز دانه
دندانه لر وضع ايده لر كه هر دندانه صیق طولدوره اربه شكلنده اولا وبر برندن
بعدی برابر اولا وقوصی دونر بر حلقه نك نصف كوديله دلوكلوكی تراين لر
ونصف ابیض اسفلنده واقع اولا ودندانه لر ايله جهت بعده ايكی تردجه يعنی
جفته بزه دوزه لر كه بری اركك وبری ديشی اولوب بری برينه
كومكه قابل اولا وايكسنی مسمارله وصل ايده لر بر وجهله كه قچی ايكسنی
میخ
بوكوب جمع اتمك مراد اولنسه بر طرفنه بوكلمك قابل اولوب بر طرفنه
قابل اولمیه بلكه خط مستقيم اوزره ديكلوب طوره واول بر ره نك بر قطعه سی

[۳۲أ]

birinden uzun ola. Ve uzun olan ḳıṭᶜanuñ altına bükilmege ḳābil olmayan ṭarafında arḳurı bir miḥver vaḍᶜ ideler ki ikisini cemᶜ iden mismāra ḳarīb ola bu ṣūret üzere ki ṭavīl olan ḳıṭᶜanuñ ᶜalāmeti “vāv-و” ve ḳaṣīr olan ḳıṭᶜanuñ “hā-ه” ve ṭarafey-i miḥverüñ ᶜalāmeti “cīm-cīm-ج ج”dür:

[Şekil 141/57]

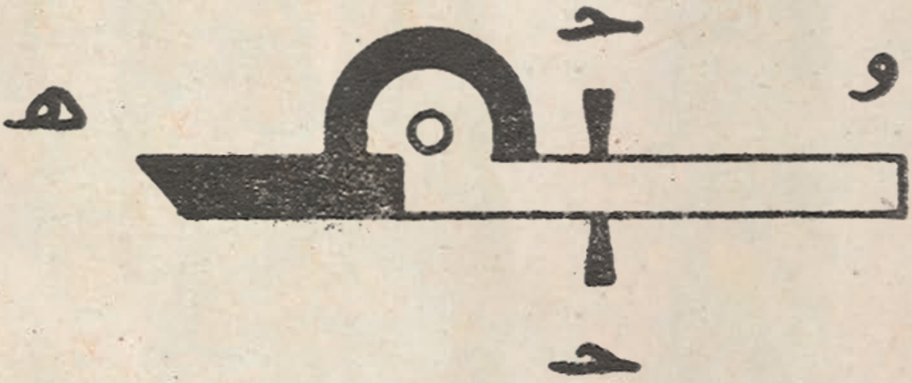

[Şekil 141/57]

Baᶜdehu ḳaṣīr olan ḳıṭᶜanuñ ucını ẓahr-ı ḳurṣda vaḍᶜ olunan otuz dendāneden evvel ile s̱ānī arasına vaḍᶜ idüp ṭavīl olan ḳıṭᶜayı mīzāb-ı müteḥarrikün altına ḳoyup miḥverüñ uçlarını iki ḫarezeye geçüreler. Ve ol ḫarezelerüñ birisini ḳaṣruñ ṣaġ ṭarafda vāḳiᶜ olan ṣaḥīfesine ilṣāḳ idüp ve birisini aña muḳābil bir ᶜārıḍa-i s̱ābite üzere vaḍᶜ ideler ki sābıḳan vaḍᶜ olunan ālātuñ ḥarekātına māniᶜ olmaya. Ve nermādecenüñ inṭivāya ḳābil olan yüzi yuḳaru vāḳiᶜ olup inṭivāya ḳābil olmayan ṭarafı cihet-i esfele vāḳiᶜ ola. Pes ḳaçan ki mīzāb-ı müteḥarrikün ucında vaḍᶜ olunan ḥalḳa ḥadd-i mefrūḍ ḳadar aşaġa çekilse, nermādecenüñ ṭavīl olan ḳıṭᶜasını aşaġa basar; ol daḫı miḳdār-ı maᶜlūm üzere aşaġa iner. Ve ḳaṣīr olan ṭarafı miḳdār-ı maᶜlūm üzere yuḳaru ḳalḳar ve ol ṭarafuñ üstinde vāḳiᶜ olan dendāne daḫı ol ḳadar mürtefiᶜ olur. Ve ḳadr-i maᶜlūmdan murād her s̱aḳbuñ nıṣf-ı ḳuṭrı ḳadardur. Pes

[32ᵇ]

بوندن اوزون اولا واوردن اولان قطعه نك آلتنه بوكلمكه قابل اولمیه
طرفنده ارقوری بر محور وضع ایدلر که ایکسنی جمع ایده مسماره قریب
اولا بو صورتده اوزره که طویل
اولان قطعه نك علامتی و
وقصیر اولان قطعه نك ك
ومانع محورك علامتی ح ج
دربعده قصیر اولان قطعه نك
اوجنی ظهر قرصده وضع اولنان

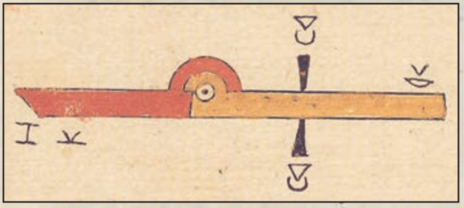

اوتوز دندانه دن اوّل ایله ثانی ارهسنه وضع ایدوب طویل اولان قطعه یی
میزاب متحرکك آلتنه قویوب محورك اوجلرینی ایکی خرزه یه کچوره لر و اول
خرزه لرك برینی قصورك صاغ طرفنده واقع اولان صحیفه سنه الصاق ایدوب
وبرینی اکا مقابل بر عارضهٔ ثابته اوزره وضع ایدلر که سابقا وضع
اولنان آلاتك حرکاتنه مانع اولمیه و نرمادجه نك انطوایه قابل اولان
رزه دورنمك
یوزی یوقارو واقع اولوب انطوایه قابل اولمیان طرفی جهت اسفله ده
واقع اولایسی قچنی که میزاب متحركك اوجنده وضع اولنان حلقه حد مفروض
قدر اشاغه چکلسه نرمادجه نك طویل اولان قطعه سنی اشاغه بصا اول دخی
مقدار معلوم اوزره اشاغه اینر و قصیر اولان طرفی مقدار معلوم اوزره
یوقارو قالقر و اول طرفك اوجنده واقع اولان دندانه دخی اول قدر
مرتفع اولور و قدر معلومدن مراد هر ثقبك نصف قطری قدر در یعنی
دلوك

قرص

[٣٢ب]

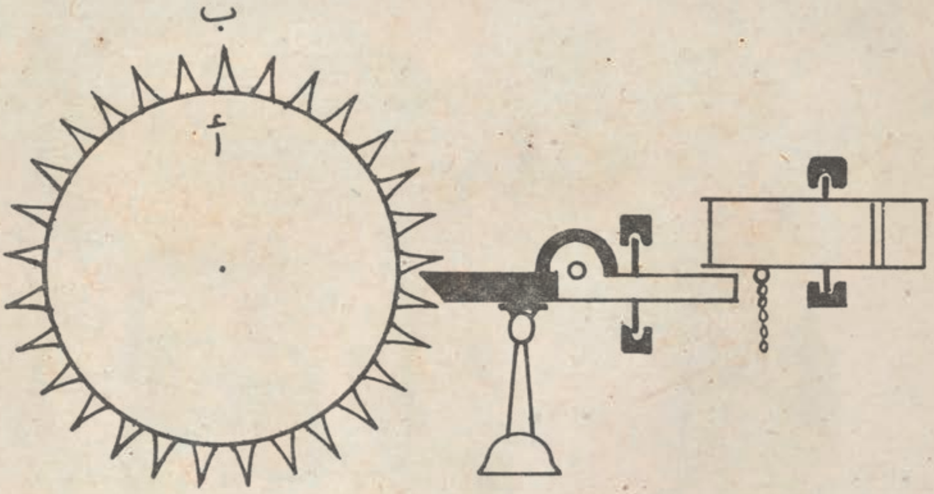

[Şekil 142/58]

ḳurṣ dönüp s̱aḳb-ı evvelüñ nıṣfı aġarur Ve mīzāb-ı evvel yine maḳāmına rücūᶜ itdükde ucı nermādecenüñ üstinde mürtefiᶜ olur. Ve nermādecenüñ daḫı ol ṭarafı ḫafīf olmaġın mürtefiᶜ olur. Ve mismār olan ṭarafı reṣāṣla müs̱aḳḳal ve nermādecenüñ ṭaraf-ı ḳaṣīr evvelki dendāne ile ikinci dendānenüñ ortasından çıḳup ikinci dendāne ile üçinci dendānenüñ arasına girer ve yine her zamānda ki mīzāb-ı müteḥarriküñ ḥalḳa müncez̠ib ola, bu vechile ẓuhūr ider.

Ṣūret-i ḳurṣı tems̱īl idelüm ki ᶜalāmeti “elif-ا” ve dendāneleri ki ᶜalāmetleri “bā-ب”dur ve nermādeceyi ve mīzāb-ı müteḥarriki daḫı ḍamm idelüm tā ki fehmi āsān ola:

[Şekil 142/58]

Baᶜde z̠ālik demürden bir seffūd yaᶜnī şiş gibi bir ḳıṭᶜa alalar, ṭūlı ol ḳadar ola ki ḥavḍ-ı ḫorṭūmuñ arḍından ḳubbenüñ küresine vāıl olup delüginden yarım parmaḳ uzunı ṭaşra çıḳa. Ve bir dūlāb düzeler ki ḳanadları ḳıṣacıḳ ola. Ve ol seffūdı bu dūlābuñ merkezine idḫāl ideler tā ki parmaḳ eni ḳadar ṭaşra çıḳa. Ve bu ṭarafı

[33ᵃ]

قرص دونوب ثقب اوّلك نضع اغزر و میزاب اوّل یینه مقامنه رجوع
ایتدکده اوجی نزمادجه نك اوستنده مرتفع اولور و نزمادجه نك دخی
اول طرفی خفیف اولماغین مرتفع اولور و مسمار اولان طرفی حاصله
مثقل و نزمادجه نك طرف قصیر اولکی دندانه ایله ایکنجی دندانه نك
اورته سنده جقوب ایکنجی دندانه ایله اوجنجی دندانه نك اره سنه کورینه
هر زمانده که میزاب متحرکك حلقه سی منجذب اولا بو وجهله عمل
ظهور ایدر صورته قرص تمثیل ایله لم که علامتی ا و دندانه لری که
علامتلری ب در و نزمادجه یی و میزاب متحرکی دخی ضم ایله لم تا که
فهمی آسان اولا بعد ذلك

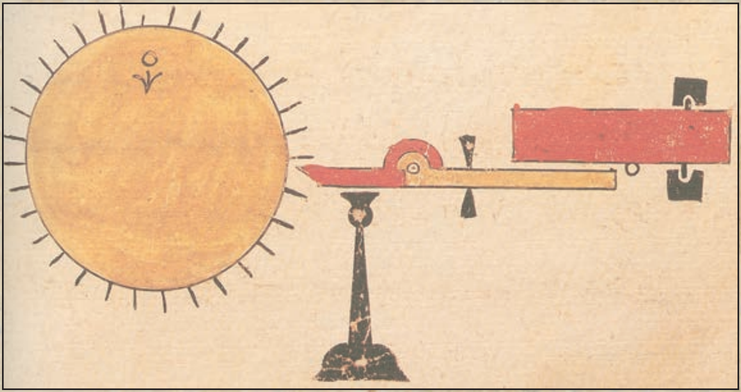

دمردن بر شغود یعنی شیش کبی بر قطعه آلالم طولی اول قدر اولا که حوضك طوبك
ارضنده تجّه نك کره سنه واصل اولوب دلوکندن یارم برماق اوزونی طشره
چقه و بر دولاب دوزه لم که قنادلری قصه جق اولا و اول سفودی بو
دولابك مرکزینه ادخال ایده لم تا که برماق انی قدر طشره چقه و بو طرفی

[٣٣أ]

bir ḫarezeye idḫāl idüp ol ḫarezeyi ḥavḍ-ı ḫorṭūmuñ merkezinüñ yanında vaḍᶜ eyleye ve ṭaraf-ı āḫerini ḳubbenüñ s̱aḳbına idḫāl ideler tā ki ṭaşra çıḳa. Ve mūrād olan ṣūret üzere muḳavvā kāġaddan bir ḳuş düzüp seffūduñ bu ṭarafına vaḍᶜ ideler. Pes vāḍıḥdur ki ḳaçan bunduḳa mīzāb-ı müteḥarrikden düşer, bu dūlābuñ ḳanadları üstine düşer, pes dūlābı bir ḳaç kerre döndürür ve andan ḥavḍa düşüp ḫorṭūmından çıḳar.

Baᶜdehu mīzāb-ı müteḥarriküñ ḥalḳasına nuḥāsdan bir zencīr ṭaḳup ucını aşaġa ṣarḳıdalar. Ve arḍ-ı ḳaṣrı delüp zencīrüñ ucını ol delükden aşaġa geçüreler ve ucına çengāl aṣalar. Baᶜdehu bir mīzāb daḫı mīzāb-ı evvelüñ ẓahr-ı ḳurṣdan cānibine vāḳiᶜ olan ṭarafına vaḍᶜ idüp ve ol mīzābı ḳaṣruñ ṣaġ ṭarafına ṭoġru büküp ve andan yine ṣol ṭarafına büküp dāḫil-i ḳubbeye refᶜ ideler tā ki yigirmi ṭoḳuz bunduḳa ṣıġmaġa ḳābil ola ki iḳlīm-i rābiᶜüñ aṭvel-i nehārınuñ benādıḳıdur ki her sāᶜatüñ iki bunduḳası vardur.

Dāḫil-i ḳaṣrda vaḍᶜı lāzım olan ālāt bunlardur ki ᶜalā vechi't-tafṣīl ẕikr olundı şol sebebden ki ᶜamelinde külfet vardur ve her kimesne ki bu aᶜmāle ṭālibdür, kemāl-i ṣabra ve iṭāle-i fikre muḥtācdur.

On İkinci Faṣl Revşenüñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Ve Revşende Cālis Olan Şaḫṣuñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur

Baᶜḍ-ı erbāb-ı luġat "revşen"i "baca" ve "terece" ile tefsīr itmişlerdür, ammā maḳāma münāsib olan maᶜnā budur ki taḫta bir şey gibi vech-i ḳaṣrdan ḫāric bir maḳām ola. Şebehden bir murabbaᶜ ve müstaṭīl ṣaḥīfe alalar ki ṭūlı iki ᶜarḍı ḳadar ola. Ve ol ṣaḥīfenüñ ṭūlı vech-i ḳaṣruñ esfelinde vaḍᶜ olunan iki

[33ᵇ]

بو حرزه‌یه ادخال ایدوب اول حرزه‌یی حوض غرطومك مركزینك یاننده وضع
ایلیه و طرف آخرینی قبه‌نك ثقبنه ادخال ایده‌لر تا كه طشره چیقه و مراد
اولان صورت اوزره مقوی كاغددن بر قوش دوزوب صوغودك بو طرفنه
وضع ایده‌لر پس واضحدر كه تجی بندقه میزاب متحركدن دوشر بو دولابك
قنادلری اوستنه دوشر پس دولاب بر قاچ كره دوندر بو واندن حوضه دوشوب
غرطومدن چقر بعده میزاب متحركك حلقه‌سنه نحاسدن بر زنجیر طقوب اوجنی
اشغه صارقه‌ده‌لر و ارضی قصری دلوب زنجیرك اوجنی اول دلوكدن اشغه
كچوره‌لر و اوجنه بر چنكال اصه‌لر بعده بر میزاب دخی میزاب اولك ظهر قصوره
جانبنه واقع اولان طرفنه وضع ایدوب و اول میزابی اولوق قصورك صاغ طرفنه
طغرو بو كوب و اندن ینه صول طرفنه بو كوب داخل قبه‌یه رفع ایده‌لر تا كه بو
یكرمی طقوز بندقه صغمغه قابل اوله كه اقلیم رابعك اطول نهارینك سا
بنادقیدر كه هر ساعتك ایكی بندقه‌سی وار دخی داخل قصره وضعی لازم اولان
الآت بونلردر كه علی وجه التفصیل ذكر اولندی شول سببدن كه عملنده كلفت
واردر و هر كیمسنه كه بو اعمالك طالبیدر كمال صبره و اطالهٔ فكره محتاجدر

اون ایكنجی فصل

دوشنك كیفیت عملی و دوشنده جالسی
اولان شخصك كیفیت عملی بیانندندر بعض ارباب لغت دوشنی باجه و رحم
ایله تفسیر ایتمشلر اما مقامه مناسب اولان معنی بودر كه تحته بر شیٔ كبی وجهه
قصردن خارج بر مقام اولاشبه‌دن بر مربع مستطیل صحیفه الالر كه طولی ایكی
درت كوشه‌لو اوزونه
عرضی قدر اولا و اول صحیفه‌نك طولی وجه قصرك اسفلنده وضع اولنان ایكی

ثقبك

[٣٣ب]

s̱aḳbuñ mā-beyni ḳadar ola. Ve ol ṣaḥīfenüñ ᶜarḍınuñ iki ṭarafında bir laṭīf derābzīn vaḍᶜ ideler tā ki revşen ola. Ve ṭarebzīnden ḫālī olan ṭarafuñ altına iki çubuḳ vaḍᶜ ve yapışdurup uçlarını vech-i ḳaṣruñ esfelindeki “ṣād-ṣād-ص ص” ᶜalāmeti ile muᶜallem olan delüklere idḫāl idüp ṣaḥīfenüñ kenārını esfel-i ḳaṣra munṭabıḳ ḳılalar tā ki esfel-i ḳaṣrda vaḍᶜ olunmış bir revşen şeklini bağlayalar. Baᶜdehu nuḥāsdan bir şaḫṣ-ı cālisüñ göñlegi şeklini düzeler ki iki dizlerini bir miḳdār yirden ḳaldurup dikmege ḳarīb ṭutmış ola. Ve iki ayaḳ şeklini düzüp ayaḳ yirine göñlegüñ etegine yapışduralar. Ve iki eller düzeler ki biri ṣaġ ṭarafa ve biri ṣol ṭarafa yayılup elinüñ ayalarını ardına döndürüp arḳaların öñine ṭutup parmaḳlarını yayup ayırmış ola. Ve bu ṣıfat üzere göñlegüñ yeñlerine yapışduralar.

Baᶜdehu bir baş düzüp üstine bir ᶜimāme vaḍᶜ ideler. Ve boynınuñ esfelini öñinden ardına deleler ve bir miḥver geçüreler ve miḥverüñ iki ucını göñlegüñ yaḳasına öñinden ve ardından perkideler. Ve boynuñ esfelini uzun idüp göñlegüñ içine indüreler ve ucına ḳurşun yapışdurup ağır ideler tā ki şaḫṣ-ı mezbūruñ başı ṣaġa ve ṣola ḥareket ide. Baᶜdehu göñlegüñ arḳasını deleler ve ḳaṣruñ orta delüginden çıḳan miḥverüñ ucını ol delüge gücle geçüreler tā ki göñlegüñ arḳası vech-i ḳaṣra munṭabıḳ ola, ammā ayaḳları arḍ üstine mümāss olmaya. Ve sābıḳan meẕkūr olmışdur ki mīzānuñ şaẓiyyesi bu miḥveri ṣaġa ve ṣola meyl itdürür.

Farḍ idelüm ki miḥver-i mezbūr ṭaraf-ı yemīne māyil ola, pes ol ḥīnde şaḫṣ-ı mezbūr ṣaġ uyluġını revşen üzere basṭ idüp ṣol dizini

[34ᵃ]

ثقبك مابيني قدر اولا و اول صحيفه نك عرضنك ايكي طرفنده بر لطيف دلو ذي وضع ايده لر تا كه بر روشن كبي اولا و طوبرينده خالي اولان طرفك التنه ايكي جبين وضع ويابشدره لر و بوجلريني وجه قصرك اسفلنده كي ص ص علامتيله معلم اولان دلوكلرده ادخال ايده و بو صحيفه نك كنارينه اسفل قصره منطبق قله لر تا كه اسفل قصره وضع اولنمش بر روشن شكلني بغليه بعده نحاسدن بر شخص جالسك كوكلكي شكلني دوزه لر كه ايكي ديزلريني بو مقدار ديره دن قالدروب دكمكه قريب طورمش اولا و ايكي اياق شكلني دوزوب اياق يرينه كوكلكك اتكنه يابشدره لر و ايكي الكي دوزه لر كه بري صاغ طرفه و بري صول طرفه يايلوب النك ايه لرين ارديه دوندروب ارقه لوبي اوكنه طوتوب برجاقلريني يايوب اوتورمش اولا و بو صفت اوزره كوكلكك بكلرينه يابشدره لر بعده بر باشي دوزوب اوستنه بر عمامه وضع ايده لر و بوينينك اسفلني اوكندن ارديه دله لر و بر محور كچوره لر و محورك ايكي اوجني كوكلكك يقاسنه اوكندن و ارددندن بركده لر و بوينك اسفلني اوزون ايده لر كه كوكلكك ايچنه انده لر و اوجنه بر كرشوده يابشدروب اغير ايده لر تا كه شخص مزبورك باشي صاغه و صوله حركت ايليه بعده كوكلكك ارقه سني دله لر و قصرك اورته دلوكندن حقنه محورك اوجني اول دلوكه كوجله كچوره لر تا كه كوكلكك ارقه سي وجه قصره منطبق اولا اما اياقلري ارض اوستنه مماس اولميه و سابقا مذكور اولمشدر كه حيزانك شظيه سي بو محوري صاغه و صوله ميل ايتدرر فرض ايده لم كه محور مزبور طرف يمينه مائل اولا پس اول حينده شخص مزبور صاغ اويلوغني روشن اوزره بسط ايدوب صول دزني

dikmişdür ve başı ṣol ṭarafa māyildür. Ve ṣaġ elini uzadup parmaḳlarını ṣaġ ṭarafda olan ṭoġanuñ başından yuḳarudur, minḳārına ḳomışdur ve ṣol elini daḫı uzatmışdur. Ammā parmaḳları ṣol ṭarafda olan ṭoġanuñ başından yuḳarudur ve mīzānuñ ṣaġ ḍılᶜı mebsūṭ olur. Ve ḳaçan ki ḫorṭūmdan bunduḳa çıḳup mīzānuñ ṣaġ ḍılᶜına vāḳiᶜ olur, s̱aḳīl olup meyl ider ve dikilür. Ve ol zamānda miḥverle şaḫṣ daḫı ṣol ṭarafa döner ve parmaḳlarını ṭoġanuñ minḳārından refᶜ ider. Pes ṣaġ ṭarafda ṭuran ṭoġanuñ minḳārından bunduḳa düşer ve ṣol elinüñ parmaḳlarını ṣol ṭarafda ṭuran ṭoġanuñ minḳārı üzere vaḍᶜ ider ve şaḫṣuñ başı ṣaġ ṭarafa meyl ider ve ṣaġ dizi dikilüp ṣol dizi revşen üzere mebsūṭ olur ve mīzānuñ ṣol ḍılᶜı mebsūṭ olur. Ve eger üstine bunduḳa düşse s̱aḳīl olup meyl ider ve muntaṣıb olur. Ve şaḫṣuñ ṣol eli ṭoġanuñ minḳārından mürtefiᶜ olur. Ve ṣaġ elini yine ṣol ṭarafda ṭuran ṭoġanuñ minḳārına vaḍᶜ ider ve ṣol ṭarafda olan ṭoġanuñ minḳārından bunduḳa çıḳar.

Ve fehm itmek āsān olmaḳ içün ḳaṣruñ vechi ve revşen üstindeki şaḫṣı ve ṭoġanlaruñ başları tems̱īl olundı ve esmā-yı ḳaṣrda vaḍᶜ olunan s̱uḳbelerüñ baᶜḍı sevādla mestūr olup baᶜḍı beyāḍ olmaḳ üzere taṣvīr olundı:

[Şekil 145/59a]

[34ᵇ]

دكمشدر و باشی صول طرفه مایلدر و صاغ الینی اوزادوب بو ماقلرینی
صاغ طرفده اولان طوغانك باشندن یوقرودر منقارنه قومشدر
و صول الینی دخی اوزاتمشدر اما بو ماقلری صول طرفده اولان طوغانك
باشندن یوقرودر و میزانك صاغ ضلعی مبسوط اولور و قچن كه خرطومدن
طرف
بندقه جقوب میزانك صاغ ضلعنه واقع اولور ثقیل اولوب میل ایدر
و دیكلور و اول زمانده محورله شخص دخی صول طرفه دونوب ماقلرینی
طوغانك منقارندن رفع ایدر پس صاغ طرفده طوران طوغانك منقارندن
منقارندن بندقه دوشر و صول النك بو ماقلرینی صول طرفده طوران
طوغانك منقاری اوزره وضع ایدر و شخصك باشی صاغ طرفه میل ایدر
و صاغ دزی دیكلوب صول دزی زوشنی اوزره مبسوط اولور
و میزانك صول ضلعی مبسوط اولور و اكر اوستنه بندقه دوشسه ثقیل اولوب
میل ایدر و منتصب اولور و شخصك صول الی طوغانك منقارندن
مرتفع اولور و صاغ الینی ینه صاغ طرفده طوران طوغانك منقارنه
وضع ایدر و صول طرفده اولان طوغانك منقارندن بندقه جیقر و فهم
اتمكده اولمق ایچون قصر كجه وجهی و روشنی اوستنده كی شخص و طوغانلر
باشلری تمثیل اولندی و اسمای قصرده وضع اولنان تقیه لرك بعضی
سواد له مستور اولوب بعضی بیاضی اولمق اوزره تصویر اولندی

[٣٤ب]

On Üçinci Faṣl Mihver-i Vāḥid Üstinde Vaḍᶜ Olunan İki Ṣuᶜbānuñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur

[Şekil 145/59a]

Şebehden bir ince ṣaḥīfe alalar ki ṭūlı iki buçuḳ ḳarış ola ve bir ṭarafınuñ eni dört parmaḳ olup bir ṭarafı noḳṭa ola. Ve bir ünbūb gibi düzeler ve leḥmleyeler ve içine ḳurşun ṭolduralar ve bükeler tā ki iki ucı birbirine buluşmaġa ḳarīb olup ḥalḳa gibi ola ki ḳuṭrı dört parmaġa ḳarīb ola. Baᶜdehu bir ḳıṭᶜa daḫı alalar ki ṭūlı bir şibr ola ve bir ucınuñ vüsᶜati ḥalḳanuñ vāsiᶜ olan ṭarafınuñ vüsᶜati ḳadar ola ve bir ṭarafı bir miḳdār ṭar ola. Ve anı daḫı ünbūb gibi düzeler ve leḥmleyeler. Ve anı daḫı ḳurşunla ṭoldurup bir miḳdār bükeler bir vechile ki bu büköndisi ḥalḳanuñ büköndisine muḫālif ola. Bir ejder başı ve iki ejder elleri düzeler, nite ki şekl-i s̱ālis̱de [ẕikr] olundı. Ve bir ejderi daḫı bu vechile

[35ᵃ]

٢

اون اوجنجی فصل محور واحد اوستنده وضع اولنان ایکی

درك

ثعبانك كيفيتى آلهلركه طولی ایکی بچق قارش اولا و بر طرفنك انى

عمل بیاننده درشبه ده برانجه صحیفه صح اژدر

درت برماق اولوب بر طرفی نقطه اولا و بر انبوب کبی در بالرو لحم

الیه لر وایجنه قورشون طولدره لر و بوکه لرتاکه ایکی اوجی بر برینه بوشمغه

قریب اولوب حلقه کبی اولاکه قطری درت برماغه قریب اولا بعده بر قطعه

دخی آلهلرکه طولی بر شبر اولا و بر اوجنك وسعتی حلقه نك واسع اولان طرفنك

وسعتی قدر اولا و بر طرفی بر مقدار دار اولا وانی دخی انبوب کبی دوره لر

ولحیم لیه لر وآنی دخی قورشون ایله طولدروب بر مقدار بوکه لر بو وجهله که بو

بوکندیسی حلقه نك بوکندسنه مخالف اولا بر اژدر باشی و ایکی اژدر اللری

اللری دوزه لرتاکه شکل تاکشدره اولنلری و بر اژدری دخی بو وجهله

düzeler. Bu ejderlerüñ kefflerini arḳurı deleler tā ki miḥverler geçürüp ol ejderler miḥverlerüñ üstinde döneler. Baᶜdehu demürden bir miḥver alalar ki ṭūlı direkler mā-beyninde vaḍᶜ olunan ᶜiḍādelerüñ mā-beyni ḳadar ola. Ve bu miḥverüñ ortasına nuḥāsdan bir maḳara düzeler ki nehrinüñ yaᶜnī ip ḳoyacaḳ yirinüñ eni bir parmaḳ eni ḳadar ola ve ḳuṭrı daẖı ol ḳadar ola. Ve miḥverüñ her ṭarafını bir s̱uᶜbānuñ kefflerine sühūletle geçüreler tā ki s̱uᶜbānuñ keffleri maḳaranuñ saṭḥına mümāss ola. Ve sābıḳan meẕkūr olmışdur ki ejderüñ ẓahrı başından s̱aḳīldür. Ḥāl budur ki ejder miḥver üstinde şol ṣūret üzere vaḍᶜ olmışdur ki başını ardına döndürüp ağzını açmışdur, ke-ennehu ṭoġanuñ başını yutmaḳ diler ve aşaġa dudaġınuñ ucı ḳaṣruñ yüzine mümāss olmaġa ḳarīb olmışdur ve azu dişlerini çıḳarup göstermişdür. Maᶜlūm ola ki ᶜamel-i s̱uᶜbānda bir ḍābıṭa yoḳdur belki binkāmuñ ᶜiẓamına göre bir ḳıdr ṭaᶜyīn olunup kāġaddan düzeler. Ve ᶜinde'l-ᶜamel lāzım olduğı ḳadar taẖfīf ve taṣḳīl iderler ve ḳabḍ ve basṭ iderler tā ki mīzān gibi olup ednā s̱iḳletle bir ṭarafa meyl ide ve mümkin olduḳça şekl taḥsīn oluna.

Ve meẕkūr olan ejderler miḥver üstine vaḍᶜ olunduḳdan ṣoñra miḥverüñ iki uçlarını ᶜiḍādeler ki ortasında vaḍᶜ olunan iki delüge geçüreler bir vechile ki ḥareket itmeye, baᶜdehu iki zencīr alup uçlarına birer ḥalḳa ṭaḳalar. Ve her s̱uᶜbānuñ ẓahrında bir reze vaḍᶜ idüp ol ḥalḳaları rezelere vaḍᶜ ideler ve ṭarcehārı fīlüñ ḳarnına ḳoyalar. Ve ol zencīrler geñşek olmaya ḥattā s̱uᶜbānuñ

[35ᵇ]

دوزه‌لر و بو ادوات‌لرک کف‌لرینی ارقوری دله‌لر تاکه محورلر کچوربا اول
اژدرلر محورلرک اوستنده دونه‌لر اتیه بعده دمردن بر محور آله‌لر که طولی درکلر
مابیننده وضع اولنان عضاده‌لرک مابینی قدر اولا و بو محورک اورته‌سنه
بخکردن بر مقاره دوزه‌لر که نهرنیک یعنی ایپ قویه‌جق یرینک انی بر پرماق
انی قدر اولا و قطری دخی اول قدر اولا و محورک هر طرفنی بر ثعبانک اژدر
کفلرینه سهولتله کچوره‌لر تاکه ثعبانک کغلوی مقاره‌نک سطحنه مماس
اولا و بقا اتیه مذکور اولمشدر که اژدرک ظهری باشندن ثقیلدر حال
بودر که اژده محور اوستنده شول صورت اوزره وضع اولمشدر که
باشنی آرد نه دونرسه اغزینی اچمشدر کانه طوغانک باشنی یوتمق دیلر
و آشاغه دوداغنک اوجی قصورک یوزینه مماس اولمغه قریب اولمشدر
و آنک ذیلی چقروب کوسترمشدر و معلوم اولا که عمل ثعبانده اژدر بر ضابطه
یوقدر بلکه بنکامک عظمنه کوره بر قدر تعیین اولنوب کاغددن دوزنلر
و عند العمل لازم اولدوغی قدر تخفیف و تثقیل ایدرلر و قبض و بسط ایدرلر
تاکه میزان کبی اولوب ادنی ثقلتله بر طرفه میل ایده و ممکن اولدقجه شکل عجیبی
اولونه و مذکور اولان اژدرلی محور اوستنه وضع اولندقدن صکره محورک
ایکی وجلرینی عضاده‌لرک اورته‌سنده وضع اولنان ایکی دلوکه کچوره‌لر بر
وجهله که حرکت ایتمیه بعده ایکی زنجیر الوب وجلرینه بر حلقه طقه‌لر و هر ثعبانک
ظهرنده بر رزه وضع ایدوب اول حلقه‌لری رزه‌لره وضع ایده‌لر و طو
جهاری فیلک قادنه قویه‌لر و اول زنجیرلر کلسک اولمیه حتی ثعبانک

باشنی

[۳۵ب]

başı meyl eylese ve aġzına düşen bunduḳanuñ s̱iḳleti sebebiyle nāzil olsa zencīrler ejderlerüñ ẓahrına ṣarılur. Ve ḳaçan ki ejderüñ başı ḳadeḥe ḳarīb olur, ṭarcehāruñ içinde müctemiᶜ olan ṣu cümleten dökilür. Ve ḳaçan ki bunduḳa s̱uᶜbānuñ aġzından çıḳup ve yine maḳāmına ᶜavdet ider, ṭarcehār yine boş olduġı ḥālde ṣu üstinde yüzer ve küre ḳaᶜr-ı ṭarcehārda ḳarār ider ve ṭarcehār döküldügi zamānda ṭaşra düşmez ol sebebden ki nermādece semtinde arḳurı bir şaẓiyye vaḍᶜ iderler ki ṭarcehāruñ içinden çıḳmaġa māniᶜ olur.

On Dördinci Faṣl Şol Ālet-i Ṣafīrüñ ᶜAmeli Beyānındadur ki İstimāᶜ İdenler Ḳubbe Üstinde Vaḍᶜ Olunan Ṭāyirüñ Ṣavtı Zann İderler

Nuḥāsdan bir mücevvef ḫafīf bunduḳa alup ortasına bir orta delük deleler. Bir ünbūb alalar ki içi bunduḳanuñ delüginden ṭar ola ve ṭūlı ṭūl-ı iṣbaᶜ [ola.] Ünbūbı bunduḳanuñ delüginüñ kenārı üstinde vaḍᶜ ideler ve ünbūbuñ bir ṭarafından nefḫ ideler. Ve iḥtiyāc olursa ünbūbuñ vaḍᶜını taġyīr ideler taġyīr tā ki ṣavtı ḳavī [ola.] Ol zamānda ünbūbı bunduḳaya yapışduralar. Baᶜdehu nuḥāsdan bir ḳurṣ alalar ki mümkin olduḳça ḫafīf ola. Ve ol ḳurṣuñ ḳuṭrı reʾs-i ṭarcehāruñ ḳuṭrından aḍyaḳ ola. Ve ol ḳurṣı taḳᶜīr ideler yaᶜnī ortasını çuḳur ideler. Ve bir parmaḳ eni ḳadar bir kenār ḳalduralar ve ṭarcehāruñ üstine vaḍᶜ ideler bir vechile ki ḳurṣuñ kenārı ṭarcehāra noḳṭa-i vāḥidede mümāss ola ṭarcehāruñ nermādecesine muḳābil olan semtde ve ol maḳāmda ilṣāḳ ideler. Pes bu ġıṭānuñ dāyiriyle ṭarcehāruñ dāyiri

[36^{a}]

باشى ميل ايلسه واغزنه دوشن بندقه نڭ ثقلتى سببيله نازل اولسه زنجيرلر
اژدرلرڭ ظهرنه صاريلور و تجنى كه اژدرڭ باشنه قرحه قريب اولور طرجهارڭ
ابجذه مجتمع اولان صو جمله دوكلور و تجنى كه بندقه ثعبانڭ اغزندن چقوب
وينه مقامنه عودت ايدر طرجهارينه بوش اولدوغى حالده صو اوستنده يوزر
وكوه قعر طرجهارده قرار ايدر و طرجهار دوكلدوكى زمانده طاشره
دوشمز اول اسبابدنكه نرعادجه سمتنده اَرْقُورى بر شظيه وضع ايدرلركه
بعيدندن
طرجهارڭ اجتمعه مانع اولور **اون دردنجى فصل** بادە شول الهٔ
صغيرڭ عملى بياننده دركه استماع ايدنلر قبه اوستنده وضع اولنان طايرڭ
صوتى ظن ايدرلر نحاسدن بر مجوّف خفيف بندقه الوب اورته سنه براورته
بوالق
دلوكر دلەلر بر انبوبه الەلركه ايكى بندقه نڭ دلوكندن طار اولا و طولى
تمشى كبى مدوّر و مجوّف پاره
طول اصبع انبوبى بندقه نڭ دلوكنڭ كنارى اوستنه وضع ايدەلر و
برماق اوزونى
انبوبڭ بر طرفندن نفخ ايدەلر و احتياج اولورسه انبوبڭ وضعنى تغيير
ايدەلر تا كه صوتى قوى اوله و لازم اولورسه انبوبه بندقه يه ياپشدرەلر بعده
نحاسدن بر قرص الەلركه ممكن اولدقجه خفيف اولا و اول قرصڭ قطرى
حرأس طرجهارڭ قطرندن اضيق اولا و اول قرصى تقعير ايدەلر يعنى اورته سنى
طار
چقور تقعيرده ايدەلركه و برماق انى قدرى كنار قالدرەلر و طر
جهارڭ اوستنه وضع ايدەلر بر وجهله كه قرصڭ كنارى طرجهاره نقطهٔ
واحدەدە مماس اولا طرجهارڭ نرعادجه سنه مقابل اولان سمتده و اول
مقامده الصاق ايدەلر يسى بوغازنڭ دائريله طرجهارڭ دائرى ما
قباق

[٣٦أ]

mā-beyninde fürce-i hilāliyye ḥāṣıl olur.

Pes üç dāne şaẓiyye düzüp ṭarcehāruñ ẖāffesiyle ġıṭānuñ ẖāffesi mā-beynine vaḍᶜ ideler tā ki ġıṭāyı ṭarcehār üstinde götüre. Baᶜde ġıṭā-yı mezbūru merkezinden fīlüñ muʾaẖẖar[20] semtine vāḳiᶜ olan ṭarafına dek bir ẖarḳ ideler ki ṭarcehār içinde vaḍᶜ olunan kürenüñ ẖayṭı ol ẖarḳda sühūletle ḥareket ide. Baᶜdehu ol ẖarḳuñ yanlarına ġıṭānuñ kenārları gibi kenārlar düzüp muḥkem yapışduralar. Baᶜdehu ġıṭānuñ merkezine ḳarīb yirde bir delük deleler ve ünbūb-ı ṣafīrüñ ucını ol delüge geçürüp dike ḳoyalar. Ve ol ġıṭānuñ merkezine bir reze vaḍᶜ ideler ve ol rezeye bir zencīr geçüreler ki ṭūlı beş ḳarış ola. Ve zencīrüñ bir ucını mikebbenüñ merkezinde vāḳiᶜ olan delüge idẖāl idüp yuḳaru ḳalduralar ve iki s̱uᶜbānuñ ortasında miḥver üstinde vaḍᶜ olunan maḳaranuñ üstine vaḍᶜ ideler ki ol maḳaranuñ üstinde bir ḥalḳa vardur ve ol ḥalḳada bir çengāl[21] vardur ki mīzāb-ı müteḥarriküñ ḥalḳasından ṣarḳınmışdur. Ḥāl bu ki ṭarcehār baṭn-ı fīlüñ ḳaᶜrındadur ve zencīr mīzāb-ı müteḥarriküñ ṭarafını lāzım olan mertebe aşaġa çekmişdür ve ṭarcehāruñ s̱iḳletiyle ve ḳuvvet-i cez̠biyle zencīr gerilmişdür. Pes ḳaçan ki ṭarcehār fāriġ olup saṭḥ-ı mānuñ üstine gelür, bunduḳa-i ṣafīr mikebbe altında maḳaraları setr iden ṣaḥīfeye ṭoḳınmaġa ḳarīb olur ve ḳaçan ki ṭarcehār ṣuya batar, bunduḳa-i ṣafīr saṭḥ-ı mānuñ üstine gelüp içine ṣu girmez.

Baᶜdehu bir ẖareze alalar ki s̱aḳbı ġāyetde daḳīḳ ola ve ṭāsuñ ṭaşrasından delügine şemᶜ

---

[20] Metinde kelime "mü'ez̠z̠i" şeklindedir, Arapça metne göre düzeltildi..

[21] Metinde kelime "fetkār" şeklinde imla edilmiş.

[36ᵇ]

مابینده فرجه هلالیه حاصل اولور بس اوج دانه شطیته دونب طوجهارك
حافه سیله عطانك حافه سی مابینه وضع ایدرلر یاده تا كه عطایی طوجهار
کنار اوستنده كوتوره بعده عطای مزبوره مركزنده فیلك مؤذی سمتنه
واقع اولان طرفنه دك بر خرق ایدرلر كه طوجهار ایچنده وضع اولنان
كرزنك خیطی اول خرقده یاده سهولتله حركت ایده بعده اول خرقك یانلرینه
عطانك كنارلری كبی كنارلر دوزب محكم یاپشدره لر بعده عطانك
مركزینه قریب یرده بر دلوك دله لر و انبوب صغیرك اوجنی اول دلوكه
كچوروب دكه قویه لر و اول عطانك مركزینه بر برزه وضع ایده لر و اول
برزه یه بر زنجیر كچوره لر كه طولی بشی قادشی اولا و زنجیرك بر اوجنی مكبه
مركزنده واقع اولان دلوكه ادخال ایدوب یوقرو قالدره لر و ایكی
ثقبانك اورته سنده محور اوستنده وضع اولنان مقاره نك اوستنه وضع
ایده لر كه اول مقاره نك اوستنده بر حلقه وار در و اول حلقه ده بر قنكار
وار در كه میزاب متحركك حلقه سنده صارقنمشدر حال بوكه طوجهار بطنی
فیلك قعرنده دوز زنجیر میزاب متحركك طرفنی لازم اولان مرتبه شخه
چكمشدر و طوجهارك ثقلیتله وقوع جذبیله زنجیر كرلمشدر دیشی تجی كه طو
جهار فارغ اولوب سطح مانك اوستنه كلور بندقهٔ صغیر مكبهٔ التنده
مقاره لری ستوایده صحیفه یه طوقنمغه قریب اولور و قچی كه طوجهار صویه
باتر بندقهٔ صغیر سطح مانك اوستنه كلوب ایچنه صنوكیمز بعده بر حرزه
بونجق آله لر كه ثقبی غایتده دقیق اولا و طاسك طشنده دلوكنه شمع

ایله

ile yapışduralar ve bāṭın-ı fīlde saṭḥ-ı mā üzere vaḍᶜ idüp bir ālete irtifāᶜla imtiḥān ideler. Ve tevsīᶜe iḥtiyāc olursa sinpāre ile tevsīᶜ ideler tā ki bir ḥālete vara ki nıṣf-ı sāᶜatde ṭarcehār ṭolup bata.

On Beşinci Faṣl Fīlüñ Omuzında Vaḍᶜ Olunan Ḳadeḥüñ Keyfiyyet ve Baṭnında Muᶜallaḳ Olan Merānuñ ᶜAmeli Beyānındadur ve Binkām-ı Mezbūruñ Keyfiyyet-i Tertībi Daḫı Bu Faṣlda Mübeyyendür

İki ḳadeḥ düzeler ki her ḳadeḥ ḳındīl şeklinde ola ve başınuñ vüsᶜati şehādet parmaġınuñ ṭūlı ḳadar ola. Baᶜdehu fīlüñ ketfini ḫarḳ ideler ve ol ḫarḳa bir ünbūb ṣoḳalar ki fīlüñ ṣadrına nāzil olup feyyālüñ ellerini taḥrīk içün vaḍᶜ olunan ḳaşıġuñ keffesine ḥavāle ola ve ol maḳām[a] yapışduralar. Baᶜdehu her ḳadeḥüñ esfeline bir ünbūb vaḍᶜ ideler. Her birinüñ ṭūlı nıṣf-ı ṭūl-ı iṣbaᶜ ola ve ḳalıñlıġı ol ḳadar ola ki içinden sühūletle bunduḳa çıḳmaġa ḳābil ola. Ve bu ünbūbı fīlüñ ketfinde nāzil olan ünbūba ḳahren idḫāl ideler tā her ḳaçan ki ḳadeḥe bunduḳa vāḳiᶜ olur, ḳadeḥüñ esfelinden çıḳup keffeye vāṣıl ola. Ve ḳadeḥ-i āḫeri daḫı bu vechile düzeler.

Baᶜdehu isfādirveden bir mirᵓāt düzüp merkezine bir reze ve ol rezeye bir ḥalḳa geçürüp ḥalḳayı fīlüñ baṭnından bir reze geçüreler bir vechile ki bunduḳalar mirᵓātuñ üstine vāḳiᶜ ola. Ve bu vechiledür ki ḫādim evvel-i nehārda mikebbeyi ḳaldurup fīlüñ baṭnına ṣu ḳoyar ol ḳadar ki ᶜalāyim-i erbaᶜaya vāṣıl ola, zāyid ve nāḳıṣ olmaya. Ve ᶜalāyimden murād ol

[37ᵃ]

ایله یاپشدره‌لر و باطنی فیلدن سطح ماء اوزره وضع ایدوب بر آلهٔ ارتفاع ایله
امتحان ایده‌لر و توسیعه احتیاج اولورسه سنباره ایله توسیع ایده‌لر تا که بر چاکه
واره که نصف سعتده طوحیار طولوب باته

اون دردنجی فصل

فیلک اموزنده وضع اولنان قدحک کیفیته و بطننده معلّق اولان
مراتک عملی بیاننده‌در و پنکام مزبورک کیفیت ترکیبی دخی بو فصل
بو فصلده مبیّندر ایکی قدح دوزه‌لر که هر قدح قندیل شکلنده
اولا و باشنک وسعتی شهادت برماغنک طولی قدر اولا بعده فیلک
کتفنی خرق ایده‌لر و اول خرقه بر انبوب صوقه‌لر که فیلک صدرینه نازل
اولوب فیالک اللّرینی تحریک ایچون وضع اولنان تا شغک کفّتنه
حواله اولا و اول مقام یاپشدره‌لر بعده هر قدحک اسفلنه بر انبوب
وضع ایده‌لر هر برینک طولی نصف طول اصبع اولا و قالکلغی اولقدر
اولا که ایچنده سهولتله بندقه چیقمغه قابل اوله و بو انبوبه فیلک کتفنده
نازل اولان انبوبه ادخال ایده‌لر تا هر قچن که قدحه بندقه واقع اولور
قدحک اسفلندن چیقوب کفّه‌یه واصل اولا و قدح اخری دخی بو
بو وجهله دوزه‌لر بعده اسفادروه‌دن بر مرآة دوزوب هر کوزینه بر زره
و اول زره‌یه بر حلقه کچوره‌لر حلقه‌یی فیلک بطننده بر زره‌یه کچوره‌لر
بر وجهله که بندقه‌لر مراتک اوستنه واقع اولا و بو وجهله دکه خادم اوّل
نهارده هکبّه‌یی تعالد رب فیلک بطننه صو قویا اولقدر که علایم
اربعه‌یه واصل اولا ازیدونا قصی اولمیه و علایمدن مراد اول

ᶜalāmetlerdür ki ejderlerüñ ḥareketinüñ taḥrīri ḳatında taᶜyīn olunmışdur. Şol ḥālde ki ṭarcehār baṭn-ı fīlüñ ḳaᶜrında olup şu ṭarcehāruñ kenārında mīzāb-ı müteḥarrikuñ nüzūli ḳadar mürtefiᶜ ola ve mikebbeyi yine mekānına iᶜāde ider, şu ḥālde ki kātibi muḥarrik olan küre ġıṭā ve ṭarcehāruñ ḫarḳından vasaṭ-ı ṭarcehārda ḳarār itmişdür.

Baᶜdehu ejderüñ başını aşaġa egerler tā ki yuḳaru dudaġı ḳındīlüñ kenārına ṭoḳınur. Baᶜdehu elini ḳaldurur[22] tā ki ejder yine maḳāmına varup ṭarcehāruñ ṣuyı cümleten dökilüp ṣunuñ üstinde yüzer. Ve ḥīn-i mezbūrda kātib fīlüñ ṣaġ ṭarafına müteveccih olup ḳalemi arḍ-ı serīr üzere vaḍᶜ olunan aᶜdāduñ evvelinden ḫāric olur. Ve aᶜlā-yı ḳaṣrda vaḍᶜ olunan s̱uḳbeleri ṣaḥīfe-i fiḍḍanuñ nıṣf-ı esvediyle setr ider ve ṭāyiri mesfūruñ üstinde ḳaldurur ve ḳubbe-i aḳṣarı ḳaldurup benādıḳı mīzāblara ṭoldurur ve yine ḳubbeyi ve ṭayrı maḳāmına iᶜāde ider. Pes vāḍıḥdur ki şu ṭarcehāruñ delüginden girüp aşaġa inmege başlar ve ṭarcehāruñ içinde olan küre nāzil olup kātibi döndüren maḳarayı ṣol ṭarafa cez̠b ider; ḳalemüñ başı aᶜdād-ı derecātdan evvel-i ᶜadede vāṣıl olur. Pes nehāruñ sāᶜāt-i müsteviyyesinden bir sāᶜatüñ on beş derecesinden bir derece geçmiş olur. Ve derece-be-derece bu minvāl üzeredür ki nıṣf-ı ṣāᶜat kāmil olup ṭarcehār ṣuya batar ve ṭarcehāruñ ġıṭāsında ḳarār iden havāyı bunduḳa-i

---

[22] Metinde "ḳalduruñ"

[37ᵇ]

علامتلودر که اژدرلرک حرکتنک تحریری تماثیلنک تعیینی اولنمشدر
شول حالده که طرف چهار بطنی فیلک قعرندن اولوب صو طرف چهارک کنارندن
میزاب متحرکک نزولی قدر مرتفع اولا و حکیه‌یی یینه مکاننه اعاده
ایدر شو حالده که کاتبی محرک اولان کره عظاء طرف چهارک خرقندن
وسط طرف چهاره قرار اتمشدر بعده اژدرک باشنی ثاقبه اگولر تاکه
یوتودوه داغی قندیلک کنارنه طوتنور بعده النی قالدرک تاکه
اژدر یینه مقامنه واروب طرف چهارک صویی جمله دوکلوب صونک
اوستنده یوزر و حینه مزبورده کاتب فیلک صاغ طرفنه متوجه
اولوب تعلیمی ادهی کریا اوزره وضع اولنان اعدادک اوّلندن خارج
اولور و اعلای قصره وضع اولنان ثقبه لری صحیفه فضّه نک
کگی دلوکی
نصفی اسود یله ستر ایدر و طائری سغورک اوستنده قالدرر و قبّه
قوشی
اقصری قالدرب بنادقی میزابلره طولدرر و یینه قبّه‌یی و طیوری
مقامنه اعاده ایدر یسی واضحدر که صو طرف چهارک دلوکندن
کردب اشاغه انمکله بشلو طرف چهارک ایچنده اولان کمی نازل اولوب
کاتبی دوندرن مقاره‌یی صول طرفه جذب ایدر قلمک باشی
اعداد درجاتنده اوّل عدده واصل اولور یسی نهارک ساعات
مستویه‌سنده بر ساعتک اون بشی درجه‌سنده بر درجه کچمش اولور
و درجه بدرجه بو منوال اوزره در که نصف ساعت کامل اولوب
طرف چهار صویه بتر و طرف چهارک غطاسنده قرار ایدن هوایی بندقهٔ

صیفره

[۳۷ب]

ṣafīre ṭard ider, pes ṣadā ḥāṣıl olur.

Ve ṭarcehāruñ batmasıyla esfel-i ḳaṣra muttaṣıl olan zencīr-i mīzābuñ ṭarafını cez̲b ider ve içindeki bunduḳa seffūd-ı ṭāyirüñ dūlābı üstine düşer ve dūlāb döner. Ve andan mīzānuñ ḍılᶜ-ı mebṭūḥasınuñ üstine iner ve ṣaġ ṭarafa imāle ider ve revşen üstinde ṣol ṭarafına ṭayanup ṭuran şaḫṣuñ elini ṣol ṭarafda vaḍᶜ olunan ṭoġanuñ minḳārından refᶜ ider. Ve ṭoġanuñ minḳārından bunduḳa çıḳup ṣol ṭarafda vaḍᶜ olunan ejderüñ aġzına düşer. Pes ejderüñ başı s̲aḳīl olup aşaġa müteveccih olur. Ve ejderüñ azu dişleri kürenüñ ḫurūcına māniᶜ olur tā ki ejderüñ yuḳaru dudaġı ṣol ṭarafda mevḍūᶜ olan ḳındīlüñ kenārına mümāss olur. Pes küre ḳındīle düşer ve feyyāl fās ile ve midaḳḳa ile fīlüñ başını urur. Baᶜdehu yine bunduḳa fīlüñ iki ayaġı arasından çıḳup mirʾāta ṭoḳınur ve andan fīlüñ ḫorṭūmı altında vaḍᶜ olunan ḥavḍa düşer. Ejder yine maḳāmına ᶜavdet ider. Ve kātib sürᶜatle ṣaġ ṭarafına döner ve delüklerden birisinüñ nıṣfı aġarur. Ve ol zamānda ṭarcehār fāriġ olup saṭḥ-ı mā üstinde müstevī olur. Ve kātib ḳalemini ṣol ṭarafına bir dereceden bir dereceye naḳl ider tā ki nıṣf-ı sāᶜat daḫı kāmil olur. Pes yine ṭarcehār ṣuya batar ve ḳubbe üstindeki ḳuş devr idüp öter ve cām tamām ḍiyā bulur. Ve revşen üstindeki şaḫṣ ṣaġ ṭarafda ṭuran

[38ᵃ]

صغیره طوقیدرسی صدا حاصل اولور و طوجهارک جانبیله اسفل
قصره متصل اولان زنجیر میزانک طرفنی جذب ایدر دوابچندکی
بندقه‌یی صقود طائرک دولابی اوستنه دوشر و دولاب دونر و اندن
میزانک ضلع مبسوطه‌سنک اوسته‌سنی و طاغ طرفنی اماله ایدر
و وزوشی اوستنده صول طرفنده طابنوب طوران شخصک الینی صول
طرفنده وضع اولنان طوغانک منقارندن رفع ایدر و طوغانک
منقارنده بندقه چیقوب صول طرفنده وضع اولنان اژدرک
آغزینه دوشوبسی اژدرک باشی ثقیل اولوب آشاغیه متوجه اولور
و اژدرک ازودشلری کدننک خروجنه مانع اولورتا که اژدرک
یوقارو دوداغی صول طرفنده موضوع اولان قندیلک کنارینه
مماس اولوردیسی کره قندیله دوشر و فیال فاسی ایله و مدّت ایله
فیلک باشنی اورر بعده ینه بندقه فیلک ایکی بالته آیاغی آره‌سندن چیقوب
مرآته طوقنور و اندن فیلک خرطومی آلتنده وضع اولنان حوضه
دوشر اژدر ینه مقامنه عودت ایدر و کاتب سرعتله صاغ طرفه
دونوب دولوکلردن برینک نصفی اغزر و اولزمان طوجهار فارغ
اولوب علیحده اوستنده مستوی اولور و کاتب قلمنی صول طرفنه بردرجه‌دن
بردرجه‌یه نقل ایدر تا که نصف ساعت دخی کامل اولوردیسی ینه
طوجهار صویه باتر و قبه اوستنده‌کی قوشی دور ایدوب اوتوروب
جام تمام ضیا بولور و وزوشی اوستنده‌کی شخص صاغ طرفنده طوران

[٣٨أ]

ṭoġanuñ minḳārından elini ḳaldurup ṣol ṭarafına ṭayar ve elini ṣol ṭarafda vāḳiᶜ olan ṭoġanuñ minḳārına vaḍᶜ eder ve ṣag ṭarafta olan ṭoġanuñ minḳārından bunduḳa çıḳar ve ṣaġ ṭarafda vaḍᶜ olunan ejderüñ aġzına düşüp ejder-i esfele müteveccih olur tā ki bunduḳayı ṣaġ ṭarafda vaḍᶜ olunan ḳındīle bıraġur. Ve feyyāl yine fīlüñ başını fās ile ve midaḳḳ ile ḍarb ider ve bunduḳa mirʾāta düşüp andan ḥavḍa vāṣıl olur. Pes ḫavḍda iki bunduḳa cemᶜ olup ve bir cām tamām beyāḍ olmaġla nehārdan bir sāᶜat-i müsteviyye geçdügi maᶜlūm olur. Ve her nıṣf-ı sāᶜatde bu maḳūle efᶜāl ve aᶜmāl iẓhār ider tā ki āḫir-i nehār olduḳda ḫādim yine benādıḳı ḳaṣra iᶜāde ider ve binkām-ı mezbūr gice daḫı bu vechile ḫıdmet ider tā ki gice daḫı tamām olup yigirmi dört sāᶜat kāmil olur. Baᶜde ẕālik şebehden maṣnūᶜ olan ālāt senderūslanup ve renklenmesi lāzım olanlar renklene ve mümkin olduḳça taḥsīn oluna.

Nevᶜ-i Evvelden Şekl-i Ḫāmis Binkām-ı Kāsdur ki Anuñla Sāᶜāt-i Müsteviyyenüñ Geçdügi ve Eczāsınuñ Geçdügi Maᶜlūm Olur. Ve Bu Binkāmuñ Aḥvāli Üç Faṣlda Mezkūrdur

Faṣl-ı Evvel Binkām-ı Mezbūruñ Ṣūretin ve Maᶜnāsın Beyān İder

Muṣannif dimişdür ki “Maḫdūmum Maḥmūd bin Ḳara Arslan beni imtiḥān eyledi ve benden bir ālet düzmek ṭaleb eyledi ki selāsil ve mevāzīnden muᶜarrā olup serīᶜü’t-taġayyür ve ḳarībü’l-fesād olmaya

[38ᵇ]

طوغانك منقارندن الني تعالدرب صول طوغنه طائرلو والني صول
طوغنده واقع اولان طوغانك منقارينه وضع ايدر و صاغ
طوغنده اولان طوغانك منقارندن بندقه چيقر و صاغ طوغده
وضع اولنان اژدركڭ اغزينه دوشوب اژدرا سفله متوجه اولور
تا كه بندقه يي صاغ طرفده وضع اولنان تغذيله براغور و فيّال فيلك
باشني غاشيه ايله و مدّق ايله ضرب ايلر و بندقه مرآته دوشوب اندن
حوضه واصل اولور پس حوضده ايكي بندقه جمع اولوب و بر جام
تمام بياضي اولمغله نهاردن بر ساعت مستويه گچدوكي معلوم اولور
و بر نصف ساعت بو مقوله افعال و اعمال ظهور ايدر تا كه اخر نهار
اولدقده خادم ينه بنادقي قصره اعاده ايدر و بنكام مزبور كيجه دخي
بو وجهله خدمت ايدر تا كه كيجه دخي تمام اولوب يكرمي درت ساعت
كامل اولور بعد ذلك شبه دن مصنوع اولان الآتڭ سير و سكونت
و بر تكلمنسي لازم اولانلر تكلمنه و ممكن اولدقجه تحسين اولونه
نوع اولدن شكل خامس بنكام كاسي دور كه انكله ساعات
مستويه نڭ گچدوكي و اجزاسنڭ گچدوكي معلوم اولور و بو بنكامڭ
احوالي اوج فصلده مذكوردر **فصل اوّل** بنكام مزبورڭ
صورتي و معناسن بيان ايلر مصنف ديمشدر كه مخدومم محمود بك
قوكار سلاله بني امتحان ايلدي و بندن بر آلت دوزمك طلب ايلديكه
سلاسل و موازيندن معرا اولوب سريع التغير و قريب الفساد اولميه

واول

[٣٨ب]

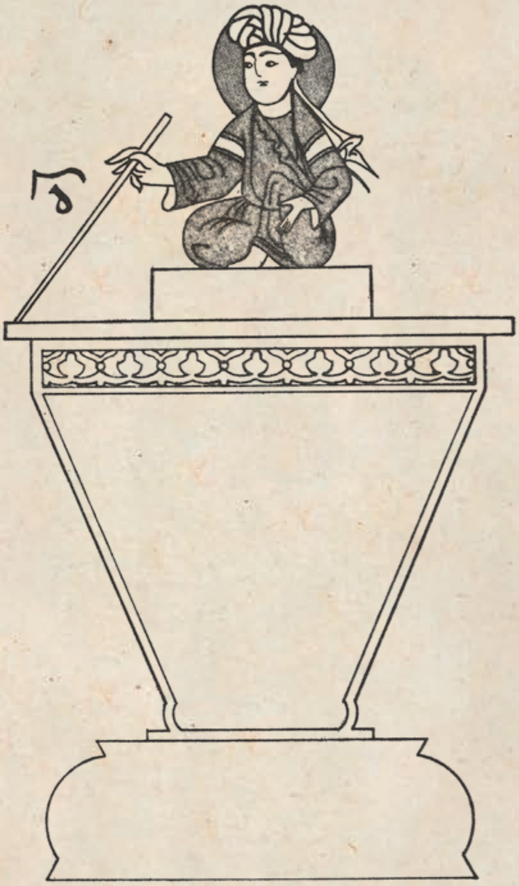

[Şekil 156/60]

ve ol āletle sāᶜāt-i müsteviyyenüñ geçdügi ve eczāsınuñ geçdügi bi-gayri külfetin maᶜlūm ola ve şekli laṭīf olup seferde vü ḥaḍarda müstaṣḥib ola.” Pes niçe müddet fikr idüp bu āleti iḫtirāᶜ itdüm.

Ve bu āletüñ şekli bir ḳadeḥ şeklidür ki ḳāᶜide üzere oturur ve başında bir ġıṭā-i müsaṭṭaḥ yaᶜnī aġzına berāber bir ḳapaḳ vardur. Ve ol ġıṭānuñ çevresinde oyma şürfeler vardur. Ve ol şürfelerüñ üstinde bir ince ḥalḳa vardur ki ufḳa müvāzīdür. Ve ol ḥalḳanuñ üsti iki yüz on yedi cüz taḳsīm olunmışdur ki her on beş cüz bir sāᶜat-i müsteviyyedür. Ve ġıṭānuñ ortasında bir dekke yaᶜnī ṣuffe gibi yüksek yir vardur ki üstinde bir kātib oturup elinde bir ḳalem ṭutar ki ol ḳalemüñ ucı evvel-i nehārda evvel-i cüzden ḫāric olup baᶜdehu yap yap seyr ider tā ki ḳalemüñ başı eczā-i mezbūreden evvel-i cüze müntehī olur. Pes bir sāᶜatüñ beş cüzʾinden bir cüz geçmiş olur. Ve bundan ṣoñra cüz-be-cüz seyr ider tā ki on beş cüzi tekmīl ider. Pes nehārdan bir sāᶜat-i müsteviyye geçmiş olur. Ve binkām-ı mezbūruñ ṣūreti budur:

[Şekil 156/60]

[39^{a}]

واول آلتی ساعات مستویه‌نک کچدوکی و اجزاسنک کچدوکی بغیر
کُلْفَةٍ معلوم اولا و شکلِ لطیف اولوب بغداده حضرت مستعصمه اولابسی
نجه مدت تفکر ایدوب بو آلتی اختراع ایتدم و بو آلتک شکلی بر قدح شکلیدرکه
قاعده اوزره اوتوردوب بشنده بر غطاء سطح یعنی غزینه بوابر قباق واردر
دیب
واول غِطانک چوره‌سنده اویجه شرفه‌لر واردر و اول شرفه‌لرک اوستنده
بر انجه حلقه واردر که اُفُقَه موازیدر و اول حلقه‌نک اوستی ایکیوز اون یدی
جزء تقسیم اولنمشدر که هر اون بشی جزء بر ساعت مستویه‌در و غطانک اورته‌سنده
بر دکه یعنی صفه کبی یوکسک یر واردر که اوستنده بر کاتب اوتوروب
النده بر قلم طوتر که اول قلمک اوجی اول نهاره اول جزءدن خارج
اولوب بعده یابیا بسیر ایدر تا که قلمک باشی اجزاء مزبوره‌دن اول
جزءه منتهی اولورسه بر ساعتک اون بشی جزءندن بر جزء کچمش اولور
و بوندن صکره جزء بجزء سیر ایدر تا که اون بشی جزئی تکمیل ایدرسه
نهاردن بر ساعت مستویه کچمش اولور و بونکله مزبورک صورتی بودر

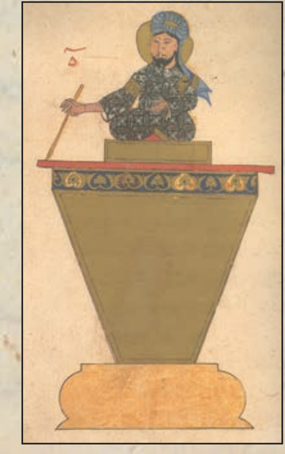

[۳۹آ]

Şebehden bir ḳıṭᶜa alup dögeler tā ki ḳadeḥ şeklinde olup başı vāsiᶜ ve esfeli ṭar ola ve kenārından zāviyesine varınca misṭara muntabıḳ ola ve şekli müdevver ola. Ve başınuñ vüsᶜati iki ḳarış ve esfelinüñ vüsᶜati taḳrīben bir ḳarış ola ve irtifāᶜı iki ḳarış ola. Ḳadeḥüñ ḫāricinden merkezi üzere bir dāyire-i ṣaġīr resm idüp ol dāyirenüñ dāḫilini içerüye iki parmaḳ ḳadar çuḳur ideler. Baᶜdehu ḳadeḥüñ merkezini delüp ḫāricden bir boncuḳ yapışduralar ki delügi ḳatı daḳīḳ ola. Ve kāseye ol ḳadar ṣu ḳoyalar ki boncuġuñ delüginden taḳrīben on dört buçuḳ sāᶜatde çıḳa. Baᶜdehu nuḥāsdan bir misṭara alup bir ucını ḳadeḥüñ içinde merkezi üstinde dike ḳoyalar. Ve yine ḳadeḥüñ aᶜlāsında arḳurı bir misṭara vaḍᶜ idüp ol misṭaranuñ yüziyle misṭara-i ūlāya bir ᶜalāmet ideler ki ol ”ᶜalāmet ḳadeḥ-i mezbūruñ irtifāᶜı ḳadardır.”[23] Ve misṭara-i mezbūrenüñ ᶜalāmetden yuḳarusı ḥāli üzere terk oluna. Ve ᶜalāmetden aşaġası on dört buçuḳ ḳısm taḳsīm oluna ki aḳsām birbirine müsāvī ola. Ve misṭaranuñ nıṣf-ı ḳısmından ṭarafı ḳadeḥüñ içinden merkezi üstine vaḍᶜ ideler bir vechile ki bir ṭarafa meyli olmaya.

Baᶜdehu ḳadeḥe ṣu ṭolduralar ve ḥāli üzere yapışduralar. Ve bir ālet-i ṣaḥīḥa ile bir sāᶜat ne miḳdār ṣu çıḳduġını imtiḥān ideler. Eger ṣu eksilüp misṭaradan ikinci ᶜalāmete vāṣıl olursa ḳadeḥüñ iᶜādesi ṣaḥīḥ olmışdur. Pes ḳadeḥüñ ṣuyını dökeler ve içine yine ol ḳadar ṣu ḳoyalar ki misṭaranuñ esfelinde vaḍᶜ olunan nıṣf-ı ḳısma berāber ola. Ve yine ṣunuñ çıḳmasını imtiḥān ideler. Eger nıṣf-ı

---

[23] ᶜalāmete ḳadeḥ-i mezbūruñ irtifāᶜı ḳadardır.” ibaresi metinde “ᶜalāmete ḳadeḥ-i mezbūruñ ḳadar irtifāᶜıdır” şeklindedir.

[39ᵇ]

شبه دن بر قطعه الوب دوكه لرتا كه قدح شكلنده اولوب باشى واسع
واسفلى طار اولاو كنارندن زاويه سنه وارنجه سطح منطبق اولاو شكلى
مدور اولاو باشنك وسعتى ايكى قارش واسفلنك وسعتى تقريبا بر قارش
اولاو ارتفاعى ايكى قارش اولا قدحك خارجندن مركزى اوزره بر دائره
صغيره رسم ايدوب اول دائره نك داخلنى بجرويه ايكى برماق قدر
چقور ايده لر بعده قدحك مركزينى دلوب خارجدن بر بورنجق يابشديره لركه
دلوكى قتى دقيق اولاو كاسه يه اول قدر صو قويه لركه بورنجغك دلوكندن
تقريبا اون درت بچوق ساعتده چقه بعده نحاسدن بر سطح الوب بر
اوجنى قدحك ايچنده مركزى اوستنده كه قويه لر وينه قدحك اعلاسنده
ارقورى بر سطح وضع ايدوب اول سطحه نك يوزينه سطحك اولى يه بر علامت
ايده لركه اول علامه قدح مزبورك قدر ارتفاعيدر وسطح مزبوره نك
علامتدن يوقاروسى حالى اوزره توك اولونه وعلامتدن اشاغه سى اون
درت بچوق قسمه تقسيم اولونه كه اقسام بربرينه مساوى اولا وسطحك نصف
قسمدن طرفى قدحك ايچندن مركزى اوستنه وضع ايده لر بو وجهله كه بر طرفه
ميلى اولميه بعده قدحه صو طولديره لر وحالى اوزره يشديره لر وبر آلت صحيحه ايله
بر ساعتده نه مقدار صو چقدوغنى امتحان ايده لر اگر صو اكسلوب سطحده
ايكنجى علامته واصل اولورسه قدحك اعدادى صحيح اولمشدر ديو قدحك
صوينى دوكه لر وايچنه ينه اول قدر صو قويه لركه سطحك اسفلنده وضع
اولنان نصف قسمه برابر اولا وينه صونك چقمسنى امتحان ايده لر اگر نصف

ساعتده

[٣٩ب]

sāᶜatde çıḳarsa ḳadeḥüñ esfeli daḫı ṣaḥīḥ olmışdur. Eger ṣaḥīḥ olmadıysa ḳadeḥi dögüp cemᶜ ideler yā tevsīᶜ ideler tā ki murād üzere esfeli ve aᶜlāsı ve boncuġuñ delügi ṣaḥīḥ ola.

Baᶜdehu ol ḳadeḥe bir ḳāᶜide yaᶜnī üstine vaḍᶜ itmek içün bir dip düzeler bu ṭarīḳle ki şebehden bir ḳıṭᶜa alup dögeler ḥattā bir müdevver legen şekline gire ki dibi yaṣṣı ola ve siᶜati iki buçuḳ ḳarış ola ve kenārları bir ḳarış ola. Ve ol legenüñ üstine bir ḳapaḳ düzüp ortasını ḳurṣ gibi yuḳaru ḳalduralar tā ki ḳadeḥüñ esfeli ol ḳurṣa geçüp ṭura. Ve ḳurṣuñ ortasını el sıġacaḳ ḳadar deleler ve ol ḳapaġı legenüñ üstine yapışduralar bir vechile ki yapışduġı yir maḫfī ola. Ve ol legene iki maḳbaḍ yaᶜnī ṭutacaḳ yirler düzeler tā ki vaḳt-i ᶜamelde ālet-i mezbūreyi ḳaldurup ḳomaġa ḳābil ola.

Faṣl-ı S̱ānī Ġıṭā-i Mezbūruñ Keyfiyyet-i ᶜAmelini ve Kātib-i Meẕkūruñ Muḥarrikini Beyān İder

Ḳadeḥ-i mezbūr içün müsaṭṭaḥ ġıṭā yaᶜnī bir düz ḳapaḳ düzeler ki ortasında dört parmaḳ yüksek bir müdevver ṣuffe gibi yir ola ki ḳuṭrı bir sereden az ola. Ve ol ṣuffenüñ üsti daḫı düz ola. Baᶜdehu nuḥāsdan bir maḳara düzeler ki mücevvef ola ve ḍaᶜīf ola ve ip ḳoyacaḳ yiri bir parmaḳ eni ḳadar ola ve ḳuṭrı sābıḳan vaḍᶜ olunan misṭara-i maḳsūmeden dört ḳısm ve s̱ülüs̱ān ḳısm ḳadar ola. Ve ol maḳaranuñ ip ḳoyacaḳ yirinde küçük bir reze vaḍᶜ ideler. Ve ol rezeye iki zencīrüñ uçlarını baġlayalar ki her zencīrüñ ṭūlı misṭaranuñ aḳsāmı ḳadar ve andan zāyid iki ḳısm ḳadar daḫı ola. Ve ol maḳaranuñ merkezine bir miḥver geçüreler ki bir ṭarafı maḳaranuñ ṭabaḳından arpa ḳadar ve bir ṭarafı yarım parmaḳ uzunı

[40ᵃ]

سعتده چوقه قدحها اسفلده خی صحیح اولشدر اکر صحیح اولمز ایسه قدحی و کوب جمع ایده لر یا توسیع ایده لر تا که مراد اوزره اسفلی و اعلاسی و بو نجغک دلوکی صحیح اولا بعده اول قدحه بر قاعده یعنی اوستنه وضع ایتمک ایچون بر دیب دوزه لر بو طریقله که شبه دن بر قطعه الوب دوکه لر حتی بر مدور لکن شکلنه کوره دیبی بیضی اولا و سعتی ایکی بچوق قارش اولا و کنارلری بر قارش اولا و اول لکنک اوستنه بر قپاق دوزیا ورته سنی قوجی کبی یوقرو قالدره لر تا که قدحک اسفلی اول قرصه کچوب طوره و قرصک اورته سنی آل صغه جق قدر دله لر و اول قپاغی لکنک اوستنه پکشدره لر بر وجهله که پکشدوکی یر مخفی اولا و اول لکنه ایکی مقبض یعنی طوتجق یرلر دوزه لر تا که وقت عملده آلت مزبوره یی قالدروب قومغه قابل اولا

فصل ثانی

غطاء مزبورک کیفیت عملنی و کاتب مذکورک محرکنی بیان ایدر قدح مزبور ایچون سطح غطا یعنی بر دوز قپاق دوزه لر که اورته سنده درت برماق یوکسک بر مدور صغه کبی یر اولا که قطری بر کره دن از اولا و اول صغه نک اوستی دخی دوز اولا بعده بقیردن بر مقره دوزه لر که مجوف اولا و ضعیف اولا و ایپ کچوره جک یری برماق انی قدر اولا و قطری بر چقا و وضع اولنان سطح مقوسه دن درت قسم و ثلثان قسم قدر اولا و اول مقره نک ایپ کچوره جک یرنه کوچک بر پرزه وضع ایده لر و اول پرزه یه ایکی زنجیرک اوجلرینی بغلیه لر که هر زنجیرک طولی سطح نک اق می قدر واندن زاید ایکی قسم قدر دخی اولا و اول مقره نک مرکزینه بر محور کچوره لر که بو طوغی مقره نک طبقندن اره قدر و بر طوغی یا ایکی برماق اوزون

ṭaşra çıḳa. Baᶜdehu dekke ki ṣuffedür, merkezini dikeler ve miḫverüñ uzun ṭarafını dekkenüñ içinden delügine ṣoḳalar tā ki maḳaranuñ ṭabaḳı dekkenüñ saṭḥına ṭoḳınmaġa ḳarīb ola. Ve ḳıṣa olan ṭarafınuñ altına bir ḫareze vaḍᶜ idüp ol ḫarezenüñ altna bir arḳurı nesne vaḍᶜ idüp iki uçlarını dekkenüñ yanlarına perkideler. Baᶜdehu iki küçük maḳaralar daḫı düzüp evlerini dekke içinde büyük maḳaranuñ iki ṭarafında yapışduralar bir mekānda ki büyük maḳaranuñ üstindeki rezeye berāber ola. Baᶜdehu bir ᶜavvāme düzeler ki şalġam şeklinde bir yaṣṣı ve müdevver ve mücevvef ola ve ġāyetde ḫafīf ola ve ḳuṭrı ol ḳadar ola ki dekkenüñ içine sühūletle gire. Baᶜdehu ol ᶜavvāmenüñ s̱ülüs̱i miḳdārını kesüp atalar tā ki bir s̱ülüs̱i kesilmiş şalġam gibi ola. Ve bir ṣaḥīfe alup ᶜavvāmenüñ maḳṭūᶜ olan ṭarafına yapışduralar tā ki içine ṣu girmeye. Baᶜdehu ᶜavvāmenüñ merkez-i istidāresini ol ḳadar yaralar ki sābıḳan maᶜmūl olan misṭara-i maḳsūmenüñ sühūletle dāḫil ola. Ve saṭḥ-ı esfelini daḫı aña berāber yaralar. Baᶜdehu misṭara mis̱āli üzere bir ünbūb alup ᶜavvāmenüñ ḫarḳlarına idḫāl ideler. Ve ünbūbuñ iki ṭaraflarını ᶜavvāmenüñ iki ṣaṭḥına berāber ḳaṭᶜ idüp ḥāli üzere yapışduralar ve eṭrāfını muḥkem leḥmleyeler tā ki ᶜavvāmenüñ içine ṣu girüp ᶜamel-i fāsid olmaya ve misṭara-i mezbūr ol ünbūbuñ içine idḫāl olunduḳda sühūletle ḥareket ide.

Ve ᶜavvāmenüñ bir saṭḥında bir reze vaḍᶜ ideler. ᶜAvvāme-i mezbūrenüñ ṣūreti budur ki ᶜavvāmenüñ üstinde “yā-ي” ve maḳṭūᶜ olan yirinde “lām-ل” ve ᶜavvāmenüñ ḫarḳı üstinde “mīm-م” ve rezesi üstinde “sīn-س” vardur.

[Şekil 158/61]

[40ᵇ]

طشره چقه بعده دگره که صغه دمرکزینی دکه لر و محورك اوزون طرفنی
دگره نك ایچنده دلوکنه صوقه لر تا که مقره نك طبقی دکه نك سطحنه طوقنمغه
قریب اوله و قمه اولان طرفینك التنه بر خرزه وضع ایدوب اول خرزه نك
التنه بر اوقوری قسنه وضع ایدوب ایکی اوجلرینی دکه نك یانلرینه برکیده لر
بعده ایکی کوچك مقاره لر دخی دوزوب اولرینی دکه ایچنده بیوك
مقره نك ایکی طرفنده یاپشدره لر بر مکانده که بیوك مقره نك اوستنده کی
خرزه یه برابر اوله بعده بر عوامه دوزه لر که شلغم شکلنده بر قیصی و مدور
و مجوف اوله و غایتله خفیف اوله و قطری اول قدر اوله که دکه نك
ایچنه سهولتله کره بعده اول عوامه نك ثلثی مقدارینی کسوب آته لر تا که
ثلثی کسلمش شلغم کبی اوله و بر صحیفه آلوب عوامه نك مقطوع اولان طرفنه
یاپشدره لر تا که ایچنه صو کرمیه بعده عوامه نك مرکز استداره سنی اول
قدر یاره لر که بقا معمول اولان سطح مقسومه نك سهولتله داخل
اوله و سطح اسفلنی دخی اکا برابر یاره لر بعده سطح مثالی اوزره بر انبوب
آلوب عوامه نك خرقلرینه ادخال ایده لر و انبوبك ایکی طرفلرینی عوامه نك ایکی
سطحنه برابر قطع ایدوب حالی اوزره یاپشدره لر و اطرافنی محکم لحیم ایده لر تا که
عوامه نك ایچنه صو کیروب عملی فاسد اولمیه و سطح مزبوره اول انبوبك ایچنه
ادخال اولندقده سهولتله حرکت ایده و عوامه نك بر سطحنده بر خرزه وضع ایده لر
عوامهٔ مزبوره نك صورتی بودر که عوامه نك اوستنده ی و مقطوع اولان
یرنده ل و عوامه نك خرقی اوستنده م و خرزه سی اوستنده س واردر

بعده

[٤٠ب]

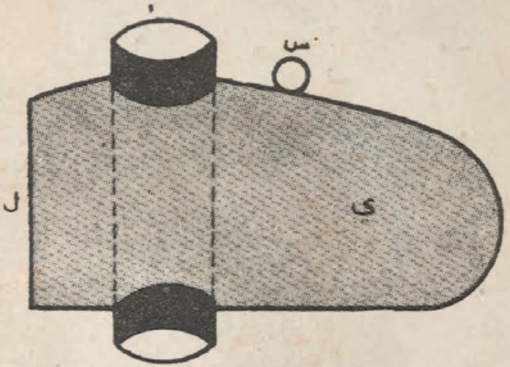

[Şekil 158/61]

Baᶜdehu misṭaranuñ ṭaraf-ı aᶜlāsını ᶜavvāmenüñ ḫarḳına idḫāl ideler şu ḥālde ki misṭara ᶜavvāmenüñ ḫarḳı içinde sühūletle ḥareket ider ve ḳadeḥüñ ardı üstine ünbūb cülūs ider. Baᶜdehu büyük maḳarada vaḍᶜ olunan iki zencīrüñ birisini küçük maḳaralaruñ birisine geçürüp ucını aşaġa ṣarḳıdalar ve ucını ᶜavvāmenüñ rezesine baġlayalar bir vechile ki geñşek olmaya. Baᶜdehu bir zencīri daḫı büyük maḳaraya bir kerre ṣarup ucını küçük maḳaranuñ birisine daḫı geçüreler ve ucına tucdan bir s̱iḳāle aṣalar [ki] vezni yigirmi dirhem ola. Ve bu s̱iḳāle ᶜavvāmenüñ maḳṭūᶜ olan ṭarafında vāḳiᶜ olup aşaġa ve yuḳaru ḥareketine māniᶜ olmaya. Ve misṭaranuñ ḳısmından zāyid olan ṭarafı büyük maḳaranuñ altında vāḳiᶜ olan ᶜārıḍaya mümāss ola. Ve ġıṭāyı ḳadeḥe muḥkem alışdurup yapışduralar ve ġıṭānuñ kenārına bir muṣannaᶜ ve müşebbek şürfe vaḍᶜ ideler. Ve ḳadeḥi ḳaldurup ḳomaḳ içün iki maḳbaḍ yaᶜnī ḳulplar düzeler.

Faṣl-ı S̱āli̱s Şaḫṣ-ı Kātibüñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur

Dekkeye münāsib nuḥāsdan bir şaḫṣ düzeler ki ṣaġ dizini döşeyüp ṣol dizini dikmiş ola ve ṣaġ eliyle ḳalem ṭutup ṣol elini ṣol dizi üstine ḳomış ola. Ve başına ᶜimāme ve ḳollarına vasiᶜ

[41ᵃ]

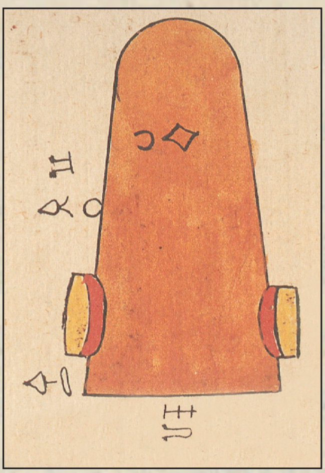

وار دو بعده مسطره نك طرف
اعلاسنی عوامه نك خرقنه ادخال ایده لر
شو حالده كه مسطره عوامه نك خرقه ایچنده
سهولتله حركت ایدر و قدحك ارضنی .
اوستنه انبوب جلوس ایدر بعده بیوك
مقاره ده وضع اولنان ایكی زنجیرك
برسینی كوچك مقره لرك برسنه كچوروب
اوجنی اشاغه صارقده لر و اوجنی عوامه نك رزه سنه بغلیه لر بو وجهله كه ثقلك
اولمیه بعده بر زنجیری دخی بیوك مقره یه بر كره صاروب اوجنی كوچك
مقاره نك برسنه دخی كچوره لر و اوجنه توجده بر ثقالت اصه لر وزنی
یكرمی درهم اولا و بو ثقالته عوامه نك مقطوع اولان طرفنده واقع
اولوب اشاغه و یوقارو حركتنه مانع اولمیه و مسطره نك قسمنده زائد
اولان طرفی بیوك مقاره نك التنده واقع اولان عارضه یه مماس اولا
و غطاینی قدحه محكم الشد ایدوب یاپشدره لر و غطانك كنارنه بر مضع
و مشبك شرفه وضع ایده لر و قدحی قالدروب قومق ایچون ایكی مقبض یعنی
قولپلو دوزه لر **فصل ثالث** شخص كاتبك كیفیت
عملی بیاننده در دكه یه مناسب محلده بر شخص دوزه لر كه صاغ
دیزینی دوشیوب صول دزینی دیكمش اولا و صاغ الیله قلم طوتوب
صول الینی صول دیزی اوستنه قومش اولا و باشنه عمامه و قوللرینه اوسع

yeñler düzeler. Ve esfelini delüp dekkenüñ altından çıḳan büyük maḳaranuñ ucını geçüreler tā ki şaḫṣuñ esfeli dekkenüñ arḍına ṭoḳınmaġa ḳarīb ola. Baᶜdehu şebehden bir ince ḥalḳa düzeler ki eni baş parmaġı ḳadar ola ve siᶜati ol ḳadar ola ki şürfenüñ üstinde vaḍᶜ olunduḳda şürfeyi tamām iḥāṭa ide. Baᶜdehu ġıṭānuñ üstinde şürfeye berāber şaẓiyyeler yaᶜnī nuḥāsdan pāreler yapışduralar, bir ḥalḳayı anlaruñ üstine yapışduralar.

Ve kātibüñ ḳalemini bir vechile vaḍᶜ ideler ki ḥalḳanuñ ᶜarḍınuñ ortasına mürūr ide ve ḥalḳaya ṭoḳınmaġa ḳarīb ola. Baᶜdehu ḥalḳanuñ kenārıyla dekkenüñ kenārına arḳurı bir ḳıṭᶜa yapışduralar ve ardını deleler ve bir reze ve bir ḥalḳaya geçüreler. Ve ol ḥalḳaya bir şāḳūl aṣalar tā ki ḳapaġa ṭoḳınmaġa ḳarīb ola. Baᶜdehu ḳadeḥüñ dibini bir düz yire ḳoyup ve ḳadeḥi anuñ üstine vaḍᶜ ideler ki min-baᶜd ḥareket itmeye. Ve ḳadeḥüñ ḳapaġını delüp bir bülbüle-i ḳamᶜ geçüreler yaᶜnī yuḳarusı geñ bir emzik ki fī-zamāninā aña huni dirler. Ve andan ḳadeḥe ṣu dökeler, ḥattā ḳadeḥ ṭola. Pes ṣunuñ çıḳduġı yirde kāsenüñ yanından bir delük dele tā ki her zamānda ol delükden ṣu aḳınca ḳadeḥi ṭolduralar. Ve ol ḥīnde şāḳūl-i mesfūr ḳapaḳdan ne yire muḳābil olursa ol yire bir ᶜalāmet vaḍᶜ ideler tā ki her zamānda ḳadeḥüñ ṭoġru ṭurması anuñla maᶜlūm ola. Ve kātibüñ ḳaleminüñ başı imtiḥān oluna ve anuñ muḳābilesinde bir ḥalḳa üstinde bir ᶜalāmet vaḍᶜ oluna ve ṣu döküldügi zamāndan iᶜtibār idüp bir sāᶜat geçdükde ḥalḳa üstine ḳalemüñ başı muḳābilesinde bir ᶜalāmet daḫı vaḍᶜ ideler. Ve bu vechile imtiḥān idüp ᶜalāyim vaḍᶜ ideler

[41ᵇ]

نکلر دوزه لر و اسفلنی دلوب دکّه نك آلتندن چقن بیوك مقاره نك
اوجنی کچوره لر تا که شخصك اسفلی دکّه نك ارضنه طوقنمغه قریباً ولا
بعده شبه دن اینجه حلقه دوزه لر که اینی باشی برماغی قدر اولا وسعتی اولقدر
اولا که شرفه نك اوستنه وضع اولنلر قره شرفه یی تمام احاطه ایلیه بعده غطانك
اوستنده شرفه یه بر انجنطیّه لر یعنی بحکسردن پاره لر یاپشدره بر حلقه یی انلرك اوستنه
یاپشدره لر و کاتبك قلمنی بر وجهله وضع ایلیه لر که حلقه نك عرضنك اورته سنه
مرور ایلیه و حلقه یه طوقنمغه قریباً ولا بعده حلقه نك کنارلیه دکّه نك
کنارینه ارقوری بر قطعه یاپشدره لر وادسنی دله لر و بر برزه و بر حلقه بر کچوره لر
و اول حلقه یه بریش قول اصه لر تا که قباغه طوقنمغه قریباً ولا بعده قدحك دیبی
بر دوز یره قویوب و قدحی انك اوستنه وضع ایده لر که من بعد حرکت ایتمیه
و قدحك قباغنی دلوب بر بلبله قمع کچوره لر یعنی یوقاروسی کنك آغزی که
فی زماننا الکاهونی دیرلر و اندن قدحه صو دوکه لر حتی قدح طولاییسی
صونك چقدوغی یرده کاسه نك یاننده بر دلوك دله تا که هر زمانده
اول دلوکدن صو اقنجه قدحی طولدره لر و اول حینده بش قول صغور قباغدن
نه یره مقابل اولورسه اول یره بر علامت وضع ایده لر تا که هر زمانده قدحك
طوغرو طورمه سی انکله معلوم اولا و کاتبك قلمنك باشی امتحان اولونه
و انك مقابلنده بر حلقه اوستنده بر علامت وضع اولونه و صو دوکلدوکی
زماندن اعتبار ایدیب بر ساعت کچدوکده حلقه اوستنه قلمك باشی مقابلنده
بر علامت دخی وضع ایده لر و بو وجهله امتحان ایدیب علامت وضع ایده لر

تاکه

tā ki ḳadeḥüñ ṣuyı cizʿadan çıḳup ḳāʿideye gire ve ol ḳadar ṣu ḳala ki ʿavvāmeyi götüre ki ol baḳiyye on dört buçuḳ ṣāʿatlik ṣudan ġayrı ola. Ve evvel vaḍʿ itdükleri ʿalāmeti maḥv ideler ki ḥalḳa-i mezbūre on dört buçuḳ ḳısm ola. Pes her ḳısmuñ evveline bir ḫaṭṭ çekeler ve āletle çizeler. Ve evvelki ḳısma bir sāʿat ve ikinci ḳısma iki sāʿat diyü āḫirine dek yazalar. Ve min-baʿd murād olunursa ṭarcehārla yā bir ālet-i irtifāʿla iʿtibār idüp her ḳısmı on beş dereceye taḳsīm ideler.

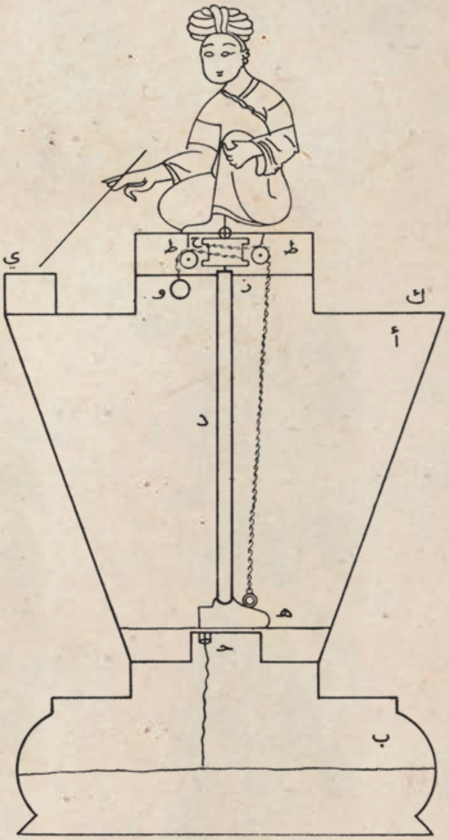

[Şekil 164/62b]

Kāse-i mezbūre ile sāyir ālātuñ ṣūretleri taṣvīr olundı ve fehm taḳrīb için ʿalāyim vaḍʿ olundı: Ḳadeḥüñ ʿalāmeti "elif-ا" ve ḳāʿidesinüñ ʿalāmeti "bā-ب" ve cizʿanuñ "cīm-ج" ve misṭaranuñ "dāl-د" ve ʿavvāmenüñ "hā-ه" ve s̱iḳālenüñ "vāv-و" ve ʿārıḍanuñ "zā-ز" ve büyük maḳaranuñ "ḥā-ح" ve küçük maḳaralaruñ "ṭā-ط" ve şürfeden bir ḳıṭʿanuñ ki üstinde ḥalḳadan bir ḳıṭʿa ve anuñ üstinde ḳalem vardur, ʿalāmeti "yā-ي" ve ḳadeḥüñ aʿlāsında vaḍʿ olunan delügüñ ʿalāmeti "kāf-ك"dur.

Bu maḳāmda on üç saṭr miḳdārı beyāḍ terk oldı, ġaflet olunmaya.[24]

[Şekil 164/62b]

---

[24] Bu not yazmada satır altındadır.

[42^{a}]

تاکه قدحک صویی جزعه‌دن چقوب قاعده‌یه کیره و اول قدر صو قالاکه طوغری
کوتوره‌که اول بقیه اون درت بچق ساعتلک صودن غیری اوله و اوّل وضع
ایتدکلری علامتی محاذی‌ده‌لر که حلقهٔ مزبوره اون درت بچق قسمه و التیسی قسمک
اوّلنه بر خط چکه‌لر و التلجزءه‌لر و اوّلکی قسمه‌یه بر ساعت و ایکنجی قسمه‌یه ایکی
ساعت حتی آخرنه دک یازه‌لر و معنی بعد مراد اولنور سطح چهار لنه یا بر آلت ارتفاعله
اعتبار ایدوب بر قسمی اون بشی درجه‌یه تقسیم ایده‌لر کاشمزبوره ایله بو آلاتک
صورتلری تصویر اولندی و فهم تقریب ایچون علامتلر وضع اولندی قدحک
علامتی ا و قاعده‌سنک علامتی ب و جزعه‌نک ج و سطحنک د و عمودنک
ه و ثقالکه‌نک و و عارضه‌نک ز و بیوک مقاره‌نک ح و کوچک مقره‌لرک
ط و شرفه‌دن بر قطعه‌نک که اوستنده حلقه‌دن بر قطعه و انک اوستنده قلم
وار در علامتی ی و قدحک اعلاسنده وضع اولنان دلوکک علامتی ک در

بو قاعده اون اوچ خط مقداری
یازمغی ترکی اوچ غفلت اولنمش

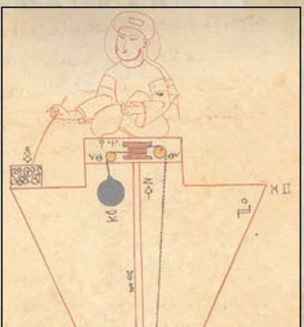

[٤٢أ]

Pes vāḍıḥdur ki ḳaçan kāse evvel-i nehārda ṣuyla ṭolsa tā ki kapaġa yetişüp kāsenüñ aᶜlāsında vaḍᶜ olunan delükden aḳmaġa başlarsa ᶜavvāme ṣu üstine ḳalḳup dekkenüñ altındaki ᶜārıḍaya berāber olur ve s̱iḳāle ünbūb-ı kāse dibinde ḳarār ider ve kātibüñ ḳalemi evvel-i ᶜalāyimden ẖāric olur ve ṣu yap yap kāsenüñ altındaki delükden çıḳmaġa başlar. Pes ᶜavvāme inmege ve s̱iḳāle ḳalḳmaġa başlar ve büyük maḳara kātible dönmege başlar. Ve ḳalem evvel-i ᶜalāyim semtine seyr itmege başlar tā ki evvel-i ᶜalāmete muḥāẕī olur; pes bir sāᶜat geçmiş olur. Ve bu üslūb üzere seyr ider tā ki cemīᶜ-i ᶜalāyime vāṣıl olur. Pes on dört buçuḳ sāᶜat tamām olur ki iḳlīm-i rābiᶜüñ aṭvel-i nehārınuñ sāᶜātidür. Pes ol zamānda ḳāᶜideden ṣuyı sürᶜatle yine kāseye iᶜāde iderler. Pes kātib sürᶜatle ṣaġ ṭarafına dönüp ḳalemi yine ol ᶜalāyimden ẖāric olduġı ḥālde ṭurur. Pes yine ᶜalāmet-be-ᶜalāmet seyr ider ṭulūᶜ-ı şemse varınca. Baᶜde ẕālik naḳşı lāzım olanları naḳş idüp mümkin olduḳça taḥsīn ideler.

Nevᶜ-i Evvelden Şekl-i Sādis Ṭāvūslar Binkāmıdur ki Anuñla Sāᶜāt-i Müsteviyyeden Māḍī Olanlar Maᶜlūm Olur. Ve Bu Binkāmuñ Aḥvāli Altı Faṣlda Beyān Olunmışdur

Faṣl-ı Evvel Binkām-ı Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder

[42ᵇ]

پس واضحدرکه قچن که اوّل نهارده صو ییله طولسه تا که قپاغه یتشوب کهنك
اعلاسنده وضع اولنان دلوکدن اقمغه باشلیه عوامه صو اوستنه قالقوب
دکهنك التنده کی عارضه یه برابر اولور و ثقاله انبوب که دیبنه قرار ایدر
و کاتبك قلمی اوّل علایمدن خارج اولور و صو یاب یاب کهنك التنده کی
دلوکدن چقمغه باشلر پس عوامه انمکه و ثقاله تا اقمغه باشلر و بیوك مقاره ده
کاتبله دونمکه باشلر و قلم اوّل علایم سمتنه سیر اتمکه باشلر تاکه اوّل علامته محاذی
اولور پس برساعت بچمش اولور و بو اسلوب اوزره سیر ایدر تاکه جمیع علایمه واصل
اولور پس اون درت بچق ساعت تمام اولور که اقلیم رابعك اطول نهارینك
ساعتی در پس اول زماندن قاعده دن صکره عملینی که یه اعاده ایدرلر
پس کاتب سر عمله صاغ طرفنه دونوب قلمینی اوّل علایمدن خارج اولدیغی
حالده طورر پس ینه علامت بعلامت سیر ایدر طلوع شمسه وارنجه بعد ذلك
نقشی لازم اولانلری نقش ایدوب ممکن اولدیغنجه تحلیه ایده لر

نوع اوّلده شکل سادس طاوسلر بنکامیدر که انکله ساعات مستویه ده
ماضی اولانلر معلوم اولور و بو بنکامك احوالی التی فصلده بیان
اولنمشدر **فصل اوّل** بنکام مزبورك ظاهرینی و معناسنی بیان ایدر

بنکام

Binkām-ı mez̠būr bir şādırvān ve bürke üstinde vāḳiᶜ olup ve bunlardan yüksek olmaḳ gerekdür. Ve bu binkāmuñ evveli maḳāmdur ki miḥrāba beñzer. Ve ol miḥrābuñ arḍında bir ṭop vardur ki ḳuṭrı bir seredür. Ve ol ṭopuñ üstinde bir erkek ṭāvus vardur ki ḳuyruġını yuḳaru diküp açmışdur ke-ennehu cilve ider. Ve bu miḥrābdan yüksek bir miḥrāb daḫı vardur ve ol miḥrābın iki ṭāvus yavrusı vardur, her birisi miḥrābuñ bir ṭarafında ṭurup birbirine muḳābil olmışdur ke-ennehu birbiriyle dögişürler. Ve bu miḥrābdan yüksek bir miḥrāb daḫı vardur ki anuñ arḍında bir ṭop vardur ki evvelki ṭopdan küçükdür. Ve ol ṭopuñ üstinde bir dişi ṭāvus vardur ki erkek ṭāvusdan küçükdür ve boynını uzadup minḳārını miḥrābuñ ṣaġ ṭarafına vaḍᶜ itmişdür. Ve bu miḥrābdan yüksek bir miḥrāb daḫı vardur ki anda muḥaddebi aşaġa bir nıṣf-ı dāyire vardur ki muḥīṭi üstinde ṣırçadan on beş cām vardur.

Ve bu binkāmdan ġaraḍ budur ki dişi ṭāvus evvel-i nehārda minḳārını miḥrābuñ ṣaġ dīvārına vaḍᶜ idüp yap yap ṣol ṭarafına döner tā ki minḳārını miḥrābuñ ṣol dīvārına vaḍᶜ ider. Pes ol zamānda bir sāᶜat geçer ve cāmlardan nıṣf-ı cām ḳızarur ve ṭāvus yavruları birbirleriyle dögişüp öterler ve erkek ṭāvus yap yap cilve ider. Ve bu efᶜāl bir zamān mümtedd olur, ḥattā dişi ṭāvus yine minḳārını miḥrābuñ ṣaġ dīvārına vaḍᶜ ider. Nıṣf-ı sāᶜatde ḥāl bu minvāl üzeredür, ḥattā güneş ṭolınur. Ve günüñ sāᶜati ne ḳadar ise ol ḳadar cām ḳızarur. Ve gice ile daḫı ḥāl böyledür. Nihāyetde

[43ᵃ]

بنکام مزبور بیش دوران و بر که اوستنده واقع اولور و بونلردن یوکسک
اینجق کورکدر و بو بنکامک اوّلی مقامده که محرابه بکزر و اول محرابک
ارضنده بر طوب واردر که قطری بر پره در و اول طوبک اوستنده بر ارکک
طاوسی واردر که قویروغنی یوقرو دیکوب آچمشدر کانّه جلوه ایدر و بو
محرابدن یوکسک بر محراب دخی واردر و اول محرابی ایکی طاوس یاوروی ولاردرکه
هر بریسی محرابک بر طرفنده صورت بر برینه مقابل اولمشلردر کانّه بر بریله
دوکشورلر و بو محرابده یوکسک بر محراب دخی واردر که انک ارضنده
بر طوب واردر که اوّلکی طوبدن کوچکدر و اول طوبک اوستنده بر دشی
طاوس واردر که ارکک طاوسدن کوچکدر و بوینینی اوزادوب منقارینی
محرابک صاغ طرفنه وضع اتمشدر و بو محرابدن یوکسک بر محراب دخی
واردر که انک محدّبی اشعه بر نصف دائره واردر که محیطی اوستنده هر
صوجه ده اون بش جام واردر و بو بنکامدن غرض بودر که دشی طاوس
اول نهارده منقارینی محرابک صاغ دیوارینه وضع ایدوب یا بایا صول
طرفنه دونوب تا که منقارینی محرابک صول دیوارینه وضع ایدنجه اول زمانده
بر ساعت کچوب جاملردن نصف جام قرارر و طاوس یاورولری بر بریله
دوکشوب اوتورلر و ارکک طاوس یا بایا جلوه ایدر و بو افعالی بر زمان
ممتد اولور حتی دشی طاوس ینه منقارینی محرابک صاغ دیوارینه وضع
ایدر و هر نصف ساعتده حال بو منوال اوزره در حتی کونش طولنور و کونک
ساعتی نه قدر ایسه اول قدر جام قرارر و کیجه ایله دخی حال بویله در نهارده

cāmlar ḳızarmaḳ yirine ne ḳadar sāᶜat geçerse ol ḳadar ḍiyā bulur. Ve finkām-ı mezbūruñ ṣūreti budur:

[Şekil 168/63]

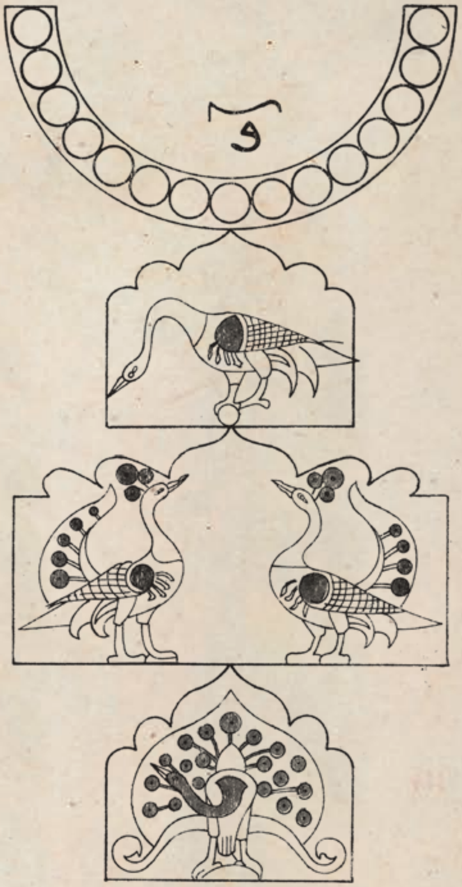

[Şekil 168/63]

Faṣl-ı S̱ānī Binkām-ı Mezbūr İçün Ālet-i Mā ᶜAmelinüñ Keyfiyyeti Beyānındadur

Ṣādırvāndan ṭaşra bir ev düzeler ki aᶜlāsı cāmlardan yüksek ola. Ve ol evde bir deriñ ṭās düzeler ki yigirmi batman ṣu ala. Ve yigirmi batmandan artuḳ almamaḳ içün ṭāsuñ kenārında bir ẖarḳ ideler tā ki artuḳ olduġı taḳdīrce andan çıḳa. Baᶜdehu ol ṭāsuñ kenārlarında[25] dibine ḳarīb yirde bir delük delüp üstine bir boncuḳ vaḍᶜ ideler ve lā-ale't-taᶜyīn ol boncuġı deleler. Baᶜdehu bu kāseyi bir kürsī gibi yirüñ üstine çıḳaralar ve muḥkem perkideler, ḳaṭᶜā ḥareket itmeye. Ve bu ṭāsuñ içine bir mā-i dāyimden ol ḳadar ṣu aḳıdalar ki ṭāsuñ esfelindeki bu boncuġuñ delüginden çıḳar, belki bir miḳdār artuḳ olup kāsenüñ kenārındaki

---

[25] Müstensih bu kelimeyi "kenāyātında" imla etmiş.

[43ᵇ]

جاملر قرارمق یرینه نه قدر سعت بکجه‌سه اول قدر ضیا بولور و فنکام مزبورک
صورتی بودر

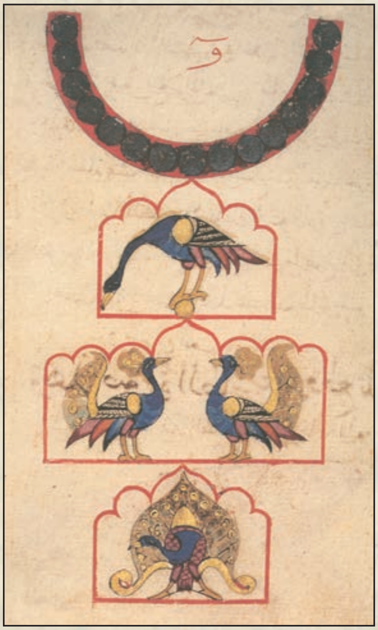

فصل ثانی

بنکام مزبور ایچون آلت‌ما عملنک کیفیتی بیاننده‌در
ث دروانده طشره بر اوده دوزه‌لرکه اعلاسی جاملردن یوکسک اولا
واول اوده بر دکی طاس دوزه‌لرکه یکرمی بتمان صو آله و یکرمی بتماندن
دن ارتوق المموق ایچون طاسک کنارنده بر خرق ایده‌لر تاکه ارتوقی اولوغی
تقدیرجه اندن چقه بعده اول طاسک کنا باتده دیبنه قریب یرده بر دلوک
یاده‌لر
دلوب اوکنه بر بنجق وضع ایده‌لر ولا علی التعیین اول بونجغی دله‌لر بعده بونکا
بر کرسی کبی یرک اوستنه چقاره‌لر و محکم برکده‌لرکه قطعا حرکت اتمیه و بو طاسک
ایچنه بر ماء دایم دن اولقدر صو اقره‌لرکه طاسک اسفلنده‌کی بو
بونجغک دلوکندن چقر بلکه بر مقدار ارتوق اولوب کاسه‌نک کنارنده‌کی

حرق

ẖarḳdan aḳa.

Baᶜdehu şekl-i s̱ānīde mez̠kūr olan vaṣf üzere bir keffe yaᶜnī bir ṭās düzeler ki kenārları yüksek olup ortası bir miḳdār çuḳur ola. Ve ol ṭāsuñ s̱ülüs̱ini kesüp gidereler ve maḳṭūᶜ olan cānibinüñ iki ṭaraflarını bir miḳdār cemᶜ idüp degirmiligini gidereler. Ve ol ṭarafa bir ṣaḥīfe yapışduralar ki kenārlarına çıḳup berāber ola ve bi'l-cümle ṭās-ı mezbūr s̱ülüs̱i kesilmiş zevraḳa müşābih ola. Baᶜdehu bu keffenüñ kenārınuñ aᶜlāsına arḳurı bir miḥver geçüreler ki muʾaẖẖarından ṭarafda keffenüñ s̱ülüs̱inde vāḳiᶜ ola. Ve ol miḥverüñ iki ṭarafları keffenüñ kenārlarından artuḳ ola ve muḥkem yapışduralar. Baᶜdehu keffenüñ kenārlarınuñ dāẖiline berāber miḥveri iki yirden kesüp çıḳaralar. Ve miḥverüñ keffeden ẖāric olan ṭarafları ḥāli üzere ṭura. Ve bu keffenüñ büyükligi yigirmi batman ṣu ṣığacaḳ ḳadar ola. Pes ḳaçan ki miḥverüñ iki uçlarını direkler üstine ḳosalar ve içine ṣu ḳosalar, keffenüñ muʾaẖẖarı ṭarafı müs̱aḳḳal olmağın anuñ üstine oturan ṣu aᶜlāsına çıḳınca başından ṭarafa meyl itmez. Ve andan ṣoñra içinde bir dirhem ṣu dahı gire, başından ṭarafa meyl idüp içinde müctemiᶜ olan ṣu cümle dökilür ve yine muʾaẖẖarınuñ esfeli üzere ḳarār ider.

Baᶜde z̠ālik nuḥāsdan bir ḥavḍ düzeler ki kenārları ḳalḳmış ola ve siᶜati ol ḳadar ola ki içine keffe ṣığa. Ve miḥverüñ iki ṭarafları ol ḥavḍuñ kenārlarına vaḍᶜ olunduḳda keffenüñ kenārlarınuñ muḥīṭi ufḳa müvāzī ola ve ḥavḍ keffenüñ öñinden ṭarafa egilmiş ola. Pes ṭāsuñ delüginden çıḳan ṣu keffeye aḳar ve keffe nıṣf-ı sāᶜatde ṭolup dökilür. Eger

خزقدن آقە بعدە شکل ثانیدە مذکور اولان وصف اوزرە بر کفّە یعنی بر
طاس دوزەلر کە کنارلری یوکسک اولوب اورتەسی بر مقدار چوقور اولا
و اول طاسک ثلثنی کسوب کیدەرلر و مقطوع اولان جانبنک ایکی طرفلرینی
بر مقدار جمع ایدوب دکرمیلکنی کیدەرلر و اول طرفە بر صحیفە یاپشدرەلر کە او
کنارلرینە چقوب برابر اولا و بالجملە طاس خزینەسی ثلثی کسلمشی زورقە مشابە اولا بعدە
بو کفّەنک کنارینک اعلاسنە ارقوری بر محور کچورەلر کە مؤخّرندن طرفە
کفّەنک ثلثندە واقع اولا و اول محورک ایکی طرفلری کفّەنک کنارلرندە
ارتوقا اولا و محکم یاپشدرەلر بعدە کفّەنک کنارلرینک داخلنە برابر
محوری ایکی یردن کسوب چقرەلر و محورک کفّەدن خارج اولان طرفلری
حالە اوزرە طورە چو کفّەنک بو هیکلی یکرمی بتمان صو صغەجق قدر اولا بس
قچنکە محورک ایکی اوجلرینی درکلواوتنە قوەلر و ایچنە صو قوەلر کفّەنک
مؤخّری طرفی مثقل اولماغین انک اوتنە اولور تا صو اعلاسنە چقنجە دو
یاشندن طرفە میل اتمزوانندن صکرە ایچنە بر درهم صو دخی کرە باشندن
طرفە میل ایدوب ایچندە مجتمع اولان صو جملە دوکلور و ینە مؤخّرینک
اسفلی اوزرە قرار ایدر بعد ذلک نحاسدن بر حوض دوزەلر کە کنارلری
قالقمش اولا و سعتی اول قدر اولا کە ایچنە کفّە صغە و کفّەدکی محورک ایکی
طرفلری اول حوضک کنارلرینە وضع اولنە تەرە کفّەنک کنارلرینک محیطی
افقە موازی اولا و حوض کفّەنک اوکندن طرفە اکلمشی اولا بس طاسک
دلوکندن چقن صو کفّەیە اقە و کفّە نصف ساعتدە طولوب دوکلور اکر

[٤٤أ]

nıṣf-ı sāᶜatde ṭolmaz ise boncuġuñ delügini bir miḳdār tevsīᶜ ideler ve ḥavḍuñ öñinde esfeline ḳarīb yirde bir vāsiᶜ delük delüp bir lüle geçüreler.

Ve ḥavḍ içinde keffe bu vechile ṭaṣvīr olunup taᶜyīni için ᶜalāyim vaḍᶜ olundı: Keffenüñ başında "fā-ف" ve muʾaḫḫarında ilṣāḳ olunan ṣaḥīfede "ṣād-ص" ve miḥverüñ iki uçlarında "ḳāf-ق" resm olundı:

[Şekil 170/65]

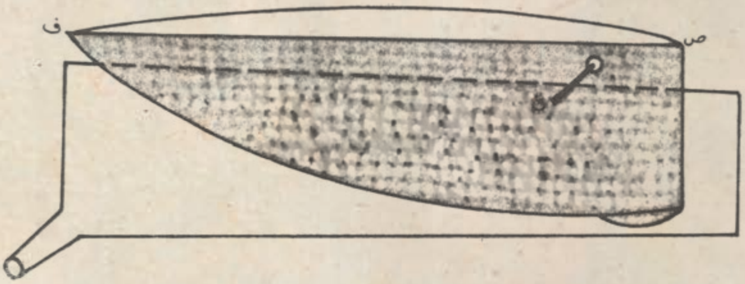

[Şekil 170/65]

Faṣl-ı S̱ālis̱ Erkek Ṭāvusuñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur

Nuḥāsdan ġāyetde ḫafīf bir ṭop düzeler ki ḳuṭrı bir sere ola. Baᶜdehu demürden bir ince miḥver düzeler ki ṭūlı üç ḳarış ola ve ṭopı anuñ başına bir vechile vaḍᶜ ideler ki bir ṭarafa māyil olmaya. Baᶜdehu miḥrābuñ ardınuñ ortasında dāḫil-i beyte çıḳar bir delük deleler ve miḥverüñ ḫālī olan ṭarafını ol delüge geçüreler ve altına bir sükerrece ve anuñ altına arḳurı bir nesne ḳoyup muḥkem ideler. Baᶜdehu nuḥāsdan bir müdevver ṣaḥīfe alalar ki ḳuṭrı iki ḳarış ola ve ol ṣaḥīfenüñ muḥīṭi üzere dendāneler vaḍᶜ [ideler ve] merkezini deleler, birbirinden buᶜdı berāber ola. Ve ol ṣaḥīfenüñ ve miḥverüñ sükerrece üzere vaḍᶜ olunan ṭarafına geçürüp

[44ᵇ]

نصف ساعتده طولمزسه بو بخغك دلوكنی بر مقدار توسيع ايدرلر و حوضڭ
اوكنده اسفلنه قريب يرده بر واسع دلوك دلوب بر لوله كچوررلر و حوضڭ
ايچنده كفه بو وجهله تصوير اولنوب تعيينی ايچون علايم وضع اولندی
كفه نڭ باشنده ف
و مؤخرنده الصاق
اولنان صحيفه ده ص
و محورڭ ايكی اوجلرنده
ق رسم اولندی

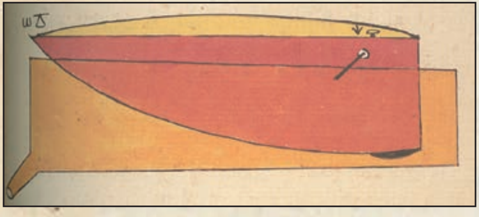

فصل ثالث

اركك طاوسك كيفيت
عملی بياننده دركده

غايتله خفيف بر طوب دوزهلركه قطری بر سره اولا بعده دمردن
بر انجه محور دوزهلركه طولی اوچ قارش اولا و طوبك انك باشنه بر وجهله
وضع ايدهلركه بر طرفه مائل اولميه بعده محرابك ارضنك اورته سنده
داخل بيته چقر بر دلوك دلهلر و محورڭ خالی اولان طرفنی اول دلوكه
كچورهلر و آلتنه بر سكرجه و انك آلتنه آرقوری بر سنه قويوب محكم ايدهلر
بعده تختهدن بر مدور صحيفه آلهلركه قطری ايكی قارش اولا و اول صحيفه نڭ
محيطی اوزره دندانهلر وضع مركزينی دلهلر بر برندن بعدی برابر اولا
و اول صحيفه نڭ و محورڭ سكرجه اوزره وضع اولنان طرفنه كچوروب

[٤٤ب]

دولابا

dūlāb şekline ḳoyalar. Baᶜdehu bir miḥver daḫı düzeler ki ṭūlı iki ḳarış ola. Ve ol miḥverüñ bir ṭarafına bir dūlāb vaḍᶜ ideler ki ḳuṭrı üç ḳarış olup muḥīṭinüñ büyük keffeleri ola. Baᶜdehu bu miḥverüñ bir ṭarafında bu dūlābdan küçük bir dūlāb daḫı vaḍᶜ ideler ki ḳuṭrı bir sere ola. Ve bu dūlāb-ı ṣaġīr sābıḳan ṭopuñ miḥveri üstinde vaḍᶜ olunan dendāneler ve dūlāb gibi bir nuḥās ṣaḥīfesinden düzilüp bunuñ dendānelerinüñ birbirinden buᶜdı anuñ dendānelerinüñ buᶜdı ḳadar ola. Baᶜdehu bu miḥverüñ bir ṭarafını şādırvānuñ ẓahrına ḳarīb yirde bir dīvār üstinde vaḍᶜ idüp bir ṭarafını daḫı ẓahr-ı şādırvānuñ muḳābilesinde vaḍᶜ olunmış bir dīvār yā bir direk üstine vaḍᶜ ideler bir vechile ki bu miḥverüñ dendāneleri ve bunuñ dendāneleri miḥver-i kürenüñ dendāneleri arasına gire ve berāber ṭura. Ve ḳaçan ki keffelü dūlāb şādırvānuñ ṣaġ ṭarafına döne, ṭoplu dūlāb daḫı şādırvānuñ ṣaġına döner.

Baᶜdehu nuḥāsdan ġāyetde ḫafīf bir ṭāvus düzeler ki ḳuyruġını yuḳaru ḳaldurup yaymış ola ve iki ayaḳlarını ṭopa yapışduralar bir vechile ki ḳaṭᶜā bir ṭarafa māyil olmaya her ne cihete ki sākin ḳılına, sākin ola.

Baᶜde ẕālik ḥavḍ-ı keffenüñ ṣūretini tems̱īl idelüm ve beyt-i mezbūrdan maḳāmını taᶜyīn idelüm: Ḥavḍ-ı keffe bir vechile vaḍᶜ oluna ki esfelinde mevḍūᶜ olan lülenüñ ṣuyı dūlābuñ keffeleri üstine vāḳiᶜ ola, ol lülenüñ ᶜalāmeti “lām-elif-ال”dür ve keffenüñ ᶜalāmeti “ḥā-ح”dur. Ve keffe ḥavḍ içindedür ve miḥverinüñ iki uçları ḥavḍuñ

[45ᵃ]

دولاب شکلنه قویه لر بعده بر محور دخی دوزه لر که طولی ایکی قارش اولا
و اول محورک بر طرفنه بر دولاب وضع ایده لر که قطری اوچ قارش اوله و
محیطنده بیوک کفه لری اولا بعده بو محورک بر طرفنده بو دولابدن
کوچک بر دولاب دخی وضع ایده لر که قطری بر قارش اولا و بو دولاب
صغیر سابقا طوبک محوری اوستنده وضع اولنان دندانه لو دولابه
بر نحاس صحیفه سندن دوزیلوب بونک دندانه لرینک بر برندن بعدی
انک دندانه لرینک بعدی قدر اولا بعده بو محورک بر طرفینی شادروانک
ظهرینه قریب یرده بر دیوار اوستنه وضع ایدوب بر طرفنی دخی ظهر
شادروانک مقابلنده وضع اولنمش بر دیوار یا بر دیرک اوستنه وضع
ایده لر بر وجهله که بو محورک دندانه لو دولابی دندانه لری محورکده کی
دندانه لری آره سنه کیره و برابر طوره و قچان که کفه لو دولاب شادروانک
صاغ طرفنه دونه طوبلو دولاب دخی شادروانک صاغنه دونه بعده
نحاسدن غایتده خفیف بر طاوس دوزه لر که قویروغنی یوقرو قالدرمش
یایمش اولا و ایکی ایاقلرینی طوبه یاپشدره لر بر وجهله که قطعا بر طرفه
مائل اولمیه هر نه جهته که سکیه قلنسه سکیه اولا بعد ذلك حوضی کفه نک
صورتنی تمثیل ایده لر و بیت غربوردن مقامنی تعیین ایده لر حوضی
کفه بر وجهله وضع اولنه که اسفلنده موضوع اولان لوله نک صویی
دولابک کفه لری اوستنه واقع اولا و اول لوله نک علامتی لا در و کفه نک
علامتی ح در و کفه حوضک ایچنده در و محورینک ایکی وجلری حوضک

[٤٥أ]

iki ṭaraflarındadur. Ve ḥavḍuñ ᶜalāmeti “elif-ا”dür. Ve keffenüñ ḳaᶜrında bir ᶜavvāme vardur ki saṭḥında bir reze vardur ve rezede bir ip vardur ki bir ucı yuḳaru ḳalḳup keffeden bir ḳarış ve yüksek yirde vaḍᶜ olunmış bir maḳara üstine geçmişdür ve ol maḳaranuñ miḥveri arḳurı mıḫlanmış bir aġaç üstindedür ve ᶜavvāmenüñ ᶜalāmeti “fā-ف”dur. Ve maḳaranuñ “bā-ب”. Ve ṭāsuñ dibindeki delükden ṣu dāyimā keffeye aḳar ve ṭāsuñ ᶜalāmeti “ṣād-ص”dur. Ve ṭāvus vaḍᶜ olunan ṭopuñ miḥveri miḥrābdan aşaġa ṣarḳup dikilmişdür ve ucında bir ṭop vardur ki ᶜalāmeti “cīm-ج” ve ol miḥverüñ esfelinde bir dendānelü dūlāb vardur ki ᶜalāmeti “ḳāf-ق”dur. Ve bu miḥverüñ bir ṭarafı sükerrece içine vaḍᶜ olunmışdur ki dūlāb seyr itmegin taṣvīre ḳābil degildür. Ve keffelü dūlābuñ miḥverinüñ bir ṭarafı ḥavḍ-ı keffeye ḳarīb bir dīvār üstinde vaḍᶜ olınup bir ṭarafı şādırvāna karīb dīvār üstinde yā şādırvānuñ ẓahrında vaḍᶜ olunmış mukḥuleye yaᶜnī sürme-dāneye beñzer bir ḫānede bile devr ider. Ṭaraf-ı evvelüñ ᶜalāmeti “dāl-د” ve ṭaraf-ı s̱ānīnüñ ᶜalāmeti “ᶜayn-ع”dur. Ve dūlāb kifāfı bu ṭarafda muntaṣıb olduġı ḥālde vāḳiᶜ olup ẓahr-ı şādırvāna mümāss olmaġa ḳarīb olmışdur ve anuñ ᶜalāmeti “kāf-ك”. Ve miḥverüñ bir ṭarafında daḫı bir dendānelü küçük dūlāb vardur ki bunuñ dendāneleri dūlāb-ı kürenüñ dendāneleri arasına girmişdür tā ki vaḳt-i ḥācetde ol küreyi döndüre diyü. Ve bu dūlābuñ ᶜalāmeti “zā-ز”dur. Pes her ḳaçan ki ṭāsdan keffeye ṣu aḳar, yap yap ᶜavvāme mürtefiᶜ olur, pes aña muttaṣıl olah ipi çeker ve aña

[45ᵇ]

ایکی طرفلرنده در و حوضک علامتی ا در و کفه نک قعرنده بر عوامه
واردر که طخنده بر دلزه واردر دلزه ده بر ایپ واردر که بر اوجی
یوقاروده قالقوب کفه دن بر قادرشی و یوکسک یرده وضع اولنمش
بر مقرم اوستنه کچمشدر و اول مقرمنک محوری ارقوری مخلنمش بر اغاج
اوستنده در و عوامه نک علامتی ف و مقرمنک ب و طاسک دیبنده کی
دلوکدن صو دایما کفه یه اقر و طاسک علامتی ص و طاوس وضع
اولنان طوپک محوری محاذیده اشغه صارقوب دیکلمشدر و اوجنده بر
طوب واردر که علامتی ج و اول محورک اشغلنده بر دندانه لو دولاب واردرکه
علامتی ق و بو محورک بر طرفنه بر سکرجه ابجنه وضع اولنمشدر که دولاب بر
اتمکین تصویره قابل دکلدر و کفه لو دولابک محورینک بر طرفی حوضی
کفه یه قریب بر دیوار اوستنده وضع اولنوب بر طرفی ثانی دروانه قریب دیوار
اوستنده یقت دروانک ظهرنده وضع اولنمش مکحله یعنی کومه دانه یه بکزر
بر خانه ده بلا دوردایدر طرف اولک علامتی د و طرف ثانینک علامتی
ع در و دولابک ثقالتی بو طرفده منتصب اولدوغی حالده واقع اولوب ظهر
ث دروانه مماس اولمغه قریب اولمشدر و انک علامتی ک و محورک بر
طرفنده دخی بر دندانه لو کوچک دولاب واردر که بونک دندانه لری
دولاب کبیرنک دندانه لری ارهسنه کیرمشدر تا که وقت حاجتده اول
کدهی دوندره جق دولابک علامتی ز در دیسه هر نه که طاسدن کفه یه
صو اقوب یا بر عوامه مرتفع اولور یسه کا متصل اولان ایپ چکرول کا

متّصل

muttaṣıl olan maḳarayı ki anuñ miḥveri üstinde dişi ṭāvus vaḍᶜ olunsa gerekdür, döndürür, niteki ᶜan-ḳarīb ẕikr olunsa gerekdür. Ve keffe ṭolduġı gibi ṣuyı ḥavḍa dökilür ve ḥavḍuñ lülesinden çıḳar ve dūlābuñ keffeleri üstine dökilüp dūlāb sürᶜatle döner ve dūlāb-ı küreyi ile buṭʾla döndürür. Ol sebebden ki dūlāb-ı küre vāsiᶜ olup anı döndüren ki dūlāb-ı keffenüñ miḥveri ucında vaḍᶜ olunan dendānelü küçük dūlābdur, ṭar vāḳiᶜ olmışdur:

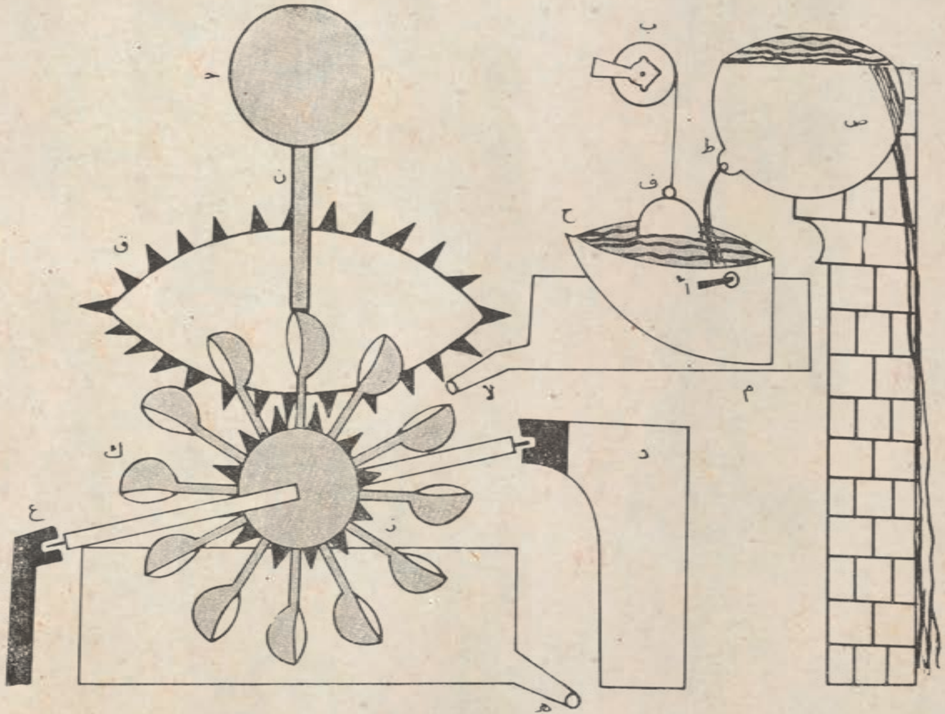

[Şekil 173/66]

[Şekil 173/66]

[46^{a}]

متصل اولان مقرمه یه که انك محوری اوتسنده دیشی طاوس وضع اولنه کرکدر
دوندرنته کفه‌نی قریب ذکر اولنه کرکدر و کفه طولدروغی کبی صویی حوضه
دوکلور و حوضك لوله‌سندن چقر و دولابك کفه‌لری اوتسنه دوکلور.
دولابی عجله دوندرور و دولاب کره‌یه بطئله دوندرر اول سببدنکه دولاب
کبی واسع اولوب انی دوندرنده که دولاب کفه‌نك محوری اوجینه وضع
اولنان دندانه‌لو کوچك دولابدر طار واقع اولمشدر

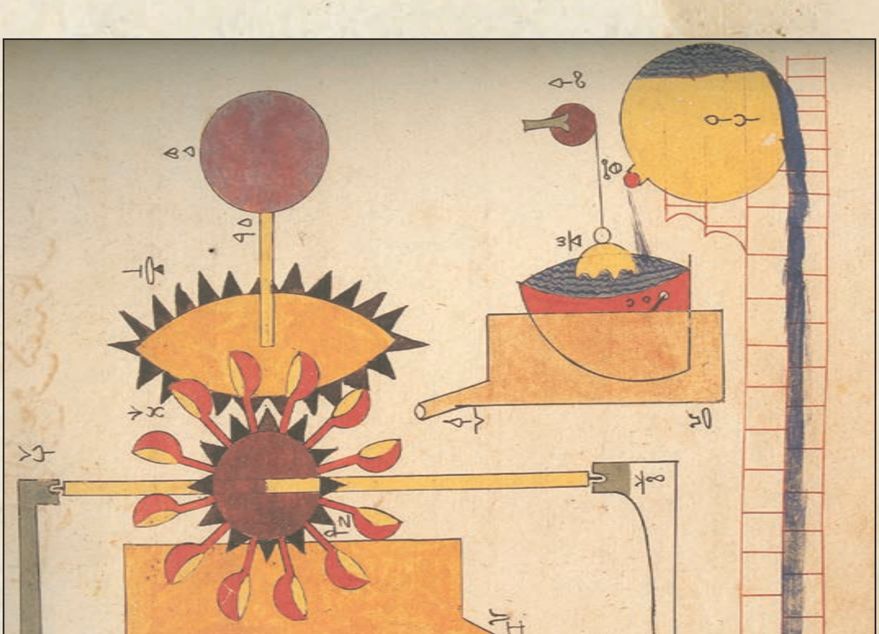

Faṣl-ı Rābiᶜ İkinci Miḥrābda Vaḍᶜ Olunan Ṭāvuslaruñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur

Miḥrāb-ı s̱ānīde iki ṭāvus yavrusı şeklini düzeler ki ayaḳları üzere ṭurup birer miḥveri ḳabḍ etmiş olalar. Ve ol miḥverlerüñ ortası yoġun ve iki ṭarafları ince olup arḍᶜ-ı miḥrābda iki beyt üzere ḥareket ideler. Ve her ṭāvusuñ ḳuyruġı miḥrābuñ dīvārı ṭarafına vāḳiᶜ olup başı miḥrābuñ ortasına ḳarīb ola ve boynını egüp minḳārını öñine uzatmış ola. Ve her miḥverüñ ortasınuñ altını dāḫil-i beyte ṭoġru deleler. Demürden iki ḳarış bir çubuḳ alup ol delügüñ altında miḥverüñ ortasına geçürüp ucını bükeler tā ki min-baᶜd miḥverden çıḳmaya ve çubuġuñ bir ucı dāḫil-i beytde ṣarḳup ṭura. Ve çubuġuñ bu ṭarafını dögüp ḳılıç yüzi gibi ince ᶜarīḍ ideler. Baᶜde ẕālik ṭāvusuñ

[46ᵇ]

فصل رابع ایکنجی محرابن وضع اولنان طاوسلرك کیفیت عمله
بیاننده در محراب ثانیده ایکی طاوس یاوُدُوبی شکلنی دوزه لرکه هر
آیاقلری اوزرنده طوروب هر محوری قبضی تمثالی اولالر و اول محورلرك اورته سی
بوغز و ایکی طرفلری یانجه اولوب ارضی محرابده ایکی بیتا اوزره حرکت ایدر
و هر طاوسك قویروغی محرابك جداری طرفنه واقع اولوب باشی محرابك
اورته سنه قریب اولا و بوینینی اکوب منقارینی وکنه اوزاتمش اولا و هر
محورك اورته سنك التنی داخل بیته طوغرو دلرلر دمردن و ایکی عارتی برحیق
الوب اول دلوکك التندن محورك اورته سنه کچورمبا و جنی یوکه لرتاکه منی بعد
محوردن چقمیه و جیغك بر اوجی داخل بیتده مار قوبطوره و جیغك
بوطرفنی کادوکوب قلیچ یوزی کبی یانجه عریض ایدلر بعد ذلك طاوسك

محور

miḥve[r] üstinde ṭurmasını taᶜdīl ideler ki bir cihete meyl olmaya ve çubuġuñ aşaġa cez̲b itmesiyle ṭurup ednā müteḥarrik olmasıyla ḥareket ide.

Baᶜdehu timürden bir ince çubuḳ daḫı alalar ki ṭūlı dört ḳarış ola. Ve bu çubuġı sābıḳan maᶜmūl olan çubuġuñ aşaġa ṣarḳan ucınuñ müvācehesine vaḍᶜ idüp bu ṭarafından bir ḳarış aşaġa yirden deleler. Ve ol delüge bir miḥver geçürüp miḥverüñ ucını şādırvānuñ ẓahrında s̲ābit ḳılalar. Baᶜdehu bu çubuġı delüginden bir ḳarış aşaġadan zāviye üzere bükeler ve yine ucını aşaġa büküp dūlāb-ı keffenüñ keffeleri arasına ṣarḳıdalar tā ki dūlāb döndügi zamānda keffeleri ol egri çubuġa ṭoḳınup ol daḫı miḥverüñ çubuġına ṭoḳınup ṭāvusı taḥrīk ide. Baᶜdehu bu ṭāvusa muḳābil bir ṭāvus daḫı vaḍᶜ ideler ki ikisinüñ minḳārlarınuñ mā-beyni bir ḳarış ola. Ve bunuñ miḥverinüñ altına bir uzun ancaḳ çubuḳ geçüreler ki dūlābuñ keffeleri arasına vāṣıl [ola.] Baᶜdehu dūlāb-ı keffenüñ altında bir ḥavḍ vaḍᶜ idüp ol ḥavḍuñ altında ṭāvuslaruñ şekl-i evvelde ve şekl-i s̲ānīde mez̲kūr olan vaṣf üzere bir ḳıdr-ı ṣafīr düzeler yaᶜnī bir ālet ki içine ṣu girdükde muḥkem ṣadā virüp istimāᶜ idenler ṭāvuslaruñ ṣadāsı ẓann iderler.

Ve ez̲hāna taḳrīb içün ṭāvuslaruñ ṣūreti ve miḥverlerüñ, çubuḳlaruñ ṣūreti ve ve dūlāb-ı keffenüñ ve ol dūlābuñ altındaki ḥavḍuñ ve ḳıdr-ı ṣafīrüñ ṣūretleri ve bunduḳa-i ṣafīrüñ ṣūreti tems̲īl olunup ālāt-ı mezbūreyi taᶜyīn içün ᶜalāyim vaḍᶜ olundı: Miḥrābuñ ᶜalāmeti “elif-ا” ve ṭāvuslaruñ ayaġı altındaki miḥverlerüñ

[47ᵃ]

محو اوستنده طورمه سنی تعدیل ایده لر که بر جهته میل اولمیه و چیقغک اشغه جذب
اتمیله طوروب ادنی متحرک اولمسیله حرکت ایلیه بعده تیموردن بر انجه چبق
دخی آله لر که طولی درت قارشی اولا و بو چبغک بقا معمول اولاجغک
اشاغه صارقنی اوجنک مواجهه سنه وضع ایدوب بو طرفندن بر قارشی اشغه
یره دن دله لر و او دلوکه بر محور کچوروب محورک اوجنی شادروانک
ظهرنده ثابت قیله لر بعده بو چبوغی دلوکندن بر قارشی اشغه دن زاویه
اوزره بوکه لر و ینه اوجون اشاغه بوکوب دولاب کفه نک کفه لری اره سنه
صارقده لر تا که دولاب دونوکی زمانده کفه لری اول اکری چبغه طوقنوب
اولدخی محورک چبوغنه طوقنوب طاوسی تحریک ایله بعده بو طاوسه مقابل
بر طاوسی دخی وضع ایده لر که ایکسنک منقارلرینک ما بینی بر قارشی
اولا و بونک محورینک التنه بر اوزون انجق چبق کچوره لر که دولابک
کفه لری اره سنه واصل بعده دولاب کفه نک التنده بر حوض وضع ایدوب
اول حوضک التنده طاوسلرک شکل اولده و شکل ثانیده مذکور
اولان وصف اوزره بر قدر صغیر دوزه لر یعنی بر آلت که ایچنه صو کوکره
محکم صدا ویروب استماع ایدنلر طاوسلرک صداسی ظن ایده لر و اذهانه
تقریبا ایچون طاوسلرک صورتی و محورلرک چبقلرک صورتی و دولاب
کفه نک و اول دولابک التنده کی حوضک و قدر صغیرک صورتلری
و بندقهٔ صغیرک صورتی تمثیل اولنوب الآتی تغزبوره یه تعیینی ایچون علامه
وضع اولندی محرابک علامتی ا و طاوسلرک ایاغی التنده کی محورلرک

[٤٧أ]

ᶜalāmetleri “bā-bā-ب ب” ve ol miḥverlerden dāḫil-i beyte ṣarḳmış olan çubuḳlaruñ ᶜalāmetleri “cīm-cīm-ج ج” ve bir ṭāvusuñ miḥveri altındaki çubuġı muḥarrik olan çubuġuñ egri ᶜalāmeti “dāl-د” ve dūlāb altındaki ḥavḍuñ ᶜalāmeti “vāv-و” ve ḳıdr-ı ṣafīrüñ ᶜalāmeti “zā-ز” ve ḳıdr-ı ṣafīre muttaṣıl olan ünbūb-ı ṣafīrüñ ᶜalāmeti “kāf-ك” ve bunduḳa-i ṣafīrüñ ᶜalāmeti “ṣād-ص”dur.

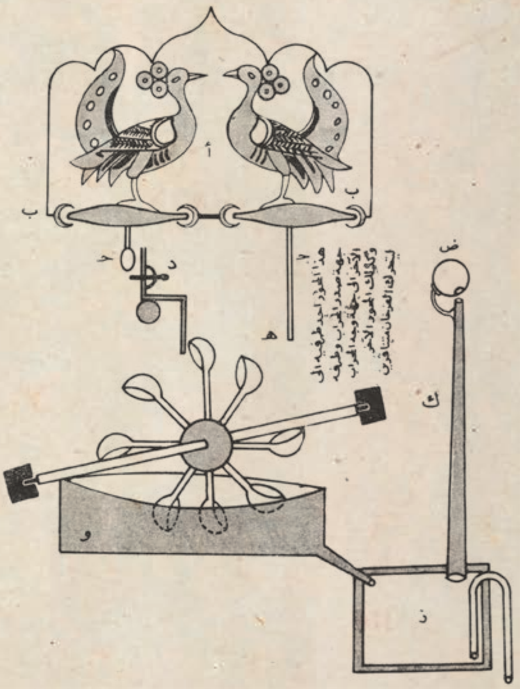

[Şekil 176/67]

[Şekil 176/67]

Faṣl-ı Ḫāmis Dişi Ṭāvusuñ Keyfiyyet-i ᶜAmelini Beyān İder

Nuḥāsdan bir küre düzüp ol küreyi demürden bir ḳarış miḥverüñ başına perkideler. Nuḥāsdan bir dişi ṭāvus şeklini düzüp iki ayaḳlarını ol kürenüñ üstine yapışduralar.

[47^{b}]

علامتلری ب ب واول محورلرده داخل بیته صارتمشی اولان چیقلرک
علامتلری ج ج وبر طاوسک محوری التنده کی جبغی محرک اولان چبغک
اکثری علامتی د ودولاب التنده کی حوضک علامتی و وقدر صغیرک
علامتی ز وقدر صغیره متصل اولان انبوب صغیرک علامتی ک وبندقه
صغیرک علامتی ص در

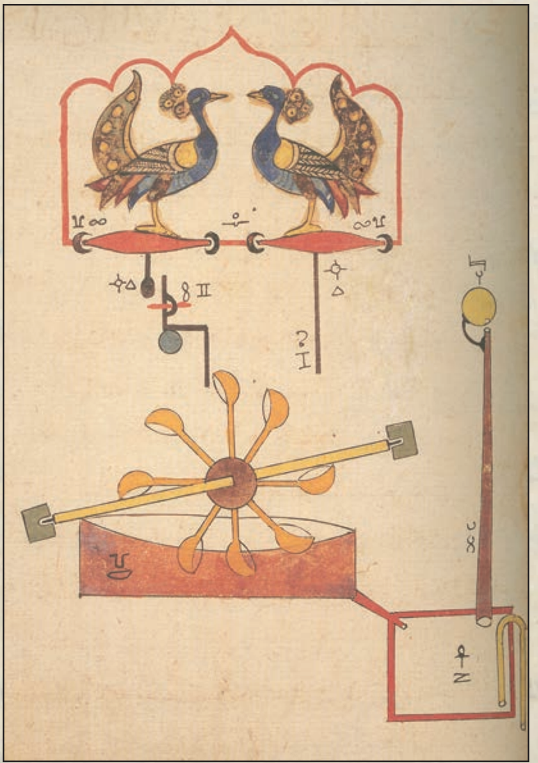

فصل خامس

دیشی طاوسک کیفیت عملنی بیان ایدر بحالده
برکره دوزب اول کره یه دمرده بر قارشی محورک باشنه بوکلنرلر بحالده
بر دیشی طاوس شکلنی دوزب ایکی یاقلرینی اول کره نک اوستنه یاپشدیره لر

بعده

Baᶜdehu üçinci miḥrābuñ ardını ikinci miḥrābuñ semt-i reʾsi üzere deleler ve miḥverüñ bir ucını ol delüge geçüreler tā ki küre arḍ-ı miḥrāba ṭoḳınmaġa ḳarīb ola. Ve bu miḥverüñ esfeli üstinde nuḥāsdan mücevvef ve ḫafīf bir maḳara vaḍᶜ ideler ki ḳuṭrı bir ḳarış ola ve nehrinde yaᶜnī ip ḳoyacaḳ yirinde bir reze vaḍᶜ ideler. Ve miḥverüñ ucını sükerrece içine ḳoyup sükerrecenüñ altına bir kürsī vaḍᶜ ideler tā ki miḥver-i mezbūr ol sükerrecenüñ içinde döne. Ve bu maḳaranuñ rezesine muḳābil bir küçük maḳara vaḍᶜ idüp ᶜavvāmenüñ ipini sābıḳan mez̠kūr olan keffe üstinde mevḍūᶜ olan maḳaranuñ üstinden ṭoġru yuḳaru ḳaldurup bu küçük maḳaraya geçüreler ve ipi çeküp büyük maḳaranuñ rezesine baġlayalar ve ipi bir kerre büyük maḳaranuñ çevresine ṣaralar ve ucını uzadup büyük maḳaranuñ ṭaraf-ı āḫerinde vaḍᶜ olunan küçük maḳaraya muḳābil bir küçük maḳaraya daḫı geçürüp ucına elli dirhem miḳdārı ḳarşusından bir s̠iḳāle aṣalar ve ᶜavvāmeyi andan aġır ideler.

Pes bu zamānda ṭāvusuñ minḳārı miḥrābuñ ṣaġ dīvārındadur. Ve ḳaçan ṭāsdan keffeye ṣu aḳar, muttaṣıl ᶜavvāme yuḳaru ḳalḳar. Pes büyük maḳara döner ve üstindeki ṭāvus daḫı yap yap döner tā ki minḳārı miḥrābuñ ṣol dīvārına muḳābil olur. Pes ol zamānda keffe tamām ṭolup dökülür ve ᶜavvāme sürᶜatle ünbūb-ı keffenüñ ardına vāṣıl olur ve keffeye ḳarīb olan maḳara ᶜavvāmeyi keffeden

[48ᵃ]

بعده اوجنجی محرابك اوضنی ایكنجی محرابك سمت اسی اوزره دله‌لر و محورك
بر اوجنی اول دلوكه كچوره‌لر تا كه اوضی محرابه طوقنمغه قریب اولا و بو
محورك اسفلی اوتنده نحاسدن مجوف و خفیف بر مقرع وضع ایده‌لر كه
قطری بر قارش اولا و نهرنك یعنی ایپ قویه‌جق یرنك بر رزه وضع
ایده‌لر و محورك اوجنی بر سكرجه ایچنه قویوب سكرجه‌نك آلتنه بر
كرسی وضع ایده‌لر تا كه محور مزبور اول سكرجه‌نك ایچنده دونه
و بو مقاره‌نك رزه‌سنه مقابل بر كوچك مقرع وضع ایدوب عوامه
عوآمه‌نك ایپینی بو بقا مذكور اولان كفه اوستنده موضوع اولان
مقاره‌نك اوستندن طوغرو یوقرو قالدروب بو كوچك مقاریه
كچوره‌لر و آندن چكوب بیوك مقاره‌نك رزه‌سنه بغلیه‌لر و ایپی بر كره
بیوك مقاره‌نك چوره‌سنه صاره‌لر و اوجنی آزاد ایدوب بیوك مقرعك
طرف آخرنده وضع اولنان كوچك مقاره‌یه مقابل بر كوچك مقرعه
دخی كچوروب اوجنه اللی درهم مقداری قورشوندن بر ثقالكه اصه‌لر
و عوامه‌یی آنده آغرایده‌لر پس بو زمانده طاوسك منقاری محرابك
صاغ دیوارنده در و تچنی طاسدن كفه‌یه صو آقر متصل عوامه‌یی قالدرر
قالقوب پس بیوك مقاره دونر و اوستنده‌كی طاوسی دخی یاب یاب
دونر تا كه منقاری محرابك صول دیوارنه مقابل اولور پس اول
زمانده كفه تمام طولوب دوكلور و عوامه سرعتله اینوب كفه‌نك
آرضنه واصل اولور و كفه‌یه قریب اولان مقرع عوآمه‌یی كفه‌ده

[٤٨أ]

çıḳmaḳdan menᶜ ider ve ṭāvus sürᶜatle dönüp minḳārını yine miḥrābuñ ṣaġ dīvārına muḳābil vaḍᶜ ider.

ᶜAvvāmenüñ ṣūreti budur ki ᶜalāmeti “fā-ف” ve ḫayṭuñ ᶜalāmeti “vāv-و” ve keffe üstindeki maḳaranuñ ᶜalāmeti “bā-ب” ve ikinci maḳaranuñ ᶜalāmeti “lām-ل” ve büyük maḳaranuñ ᶜalāmeti “hā-ه” ve ol maḳarada vaḍᶜ olunan rezenüñ ᶜalāmeti “dāl-د” ve ol rezeye muḳābil olan küçük maḳara ᶜalāmeti “zā-ز” ve s̱iḳālenüñ ᶜalāmeti “mīm-م” ve kürenüñ ᶜalāmeti “kāf-ك”dur:

[Şekil 178/68]

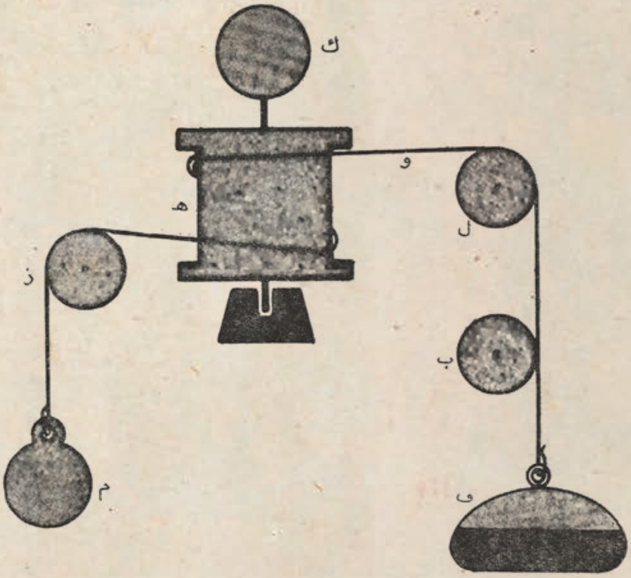

[Şekil 178/68]

Faṣl-ı Sādis Cāmlar Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur

Ḥavḍ-ı keffenüñ yanında iki dīvār yapalar yā iki direk dikeler ve ol dīvārlaruñ üstine nuḥāsdan bir miḥver vaḍᶜ ideler. Ve ol miḥvere [nuḥās] ṣaḥīfesinden bir dūlāb düzeler

[48ᵇ]

جقمقدن منع ایدر و طاوسک عنقنده دونوب منقارینه ینه محرابک صاغ
دیوارینه مقابل وضع ایدر عوامه نک صورتی بودر که علامتی ف
و خیطک علامتی و و کفه اوستنده کی مقرم نک علامتی ب و ایکنجی
مقاره نک علامتی ل و بیوک مقرم نک علامتی ه و اول مقاره یه
وضع اولنان رزه نک علامتی د و اول رزه یه مقابل اولان کوچک
مقرم علامتی ز و ثقاله نک علامتی م و کره نک علامتی ی د و

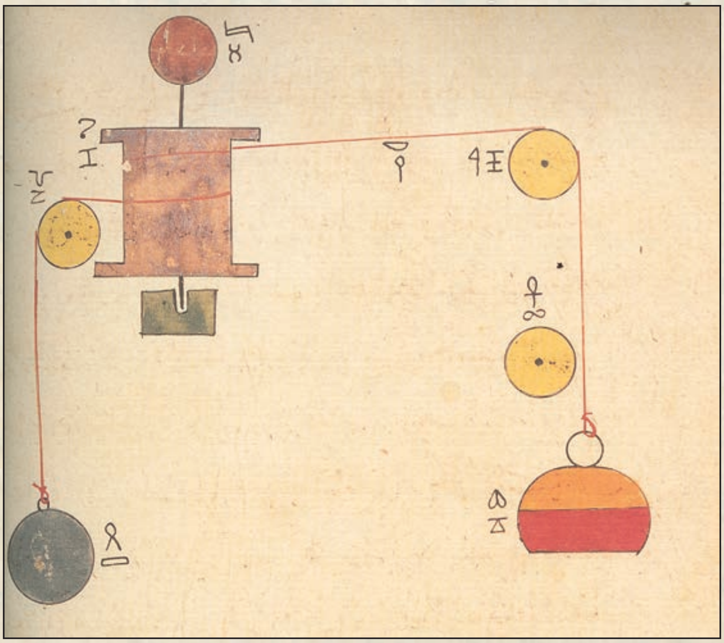

فصل سادس جاملرک کیفیت عملی بیانندهدر حوضی کفه نک یانینده
ایکی دیوار دیکه لر یا ایکی درک دیکه لر و اول دیوارلرک اوستنه بر سدن
بر محور وضع ایده لر و اول محوره صحیفه نحاسدن بر دولاب دوزه لر

[٤٨ب]

geçüreler ki ḳuṭrı iki ḳarış ola ve çevresinde tamām yigirmi ṭoḳuz dendāneleri ola. Ve ol ṣaḥīfenüñ bir yüzinde bir dāyire resm ideler ki ḳuṭrı bir buçuḳ ḳarış ola. Ve ol dāyirenüñ üstine bir iṭār yaᶜnī elek kasnağı gibi parmaḳ ḳalıñlıġı ḳadar bir çenber yapışdurup kenārlarını ṭaşrasına bükeler tā ki maḳaranuñ nehri gibi ola ve ol iṭāra bir reze ṭaḳalar. Baᶜdehu keffenüñ başına ḳarīb yirde keffenüñ kenārı üstinde iki ḳıṭᶜalu bir nermādece yaᶜnī çifte reze vaḍᶜ ideler ki ikisi bir miḥver üstinde ḥareket idüp bir ṭarafına bükilüp dürile, ammā bir ṭarafına bükilmeyüp ḫaṭṭ-ı müstaḳīm üzere dikilüp ṭura. Ve ol rezenüñ bir ḳıṭᶜası birinden uzun olup cümlesi bir sere ola. Ve uzun olan ḳıṭᶜayı keffenüñ kenārına yapışduralar bir vechile ki dūlāba arḳurı gele. Ve ḳıṣa olan ṭarafını dūlābuñ evvelki dendānesiyle ikinci dendānesinüñ ortasına vaḍᶜ ideler tā ki keffenüñ başı aşaġa meyl idince ṭurup meyl itdügi zamānda reze bükilüp ucı mekānından zāyil olup ikinci dendāne ile üçinci dendānenüñ arasına küre ve keffe boşa fāriġ olup başı mürtefiᶜ olduḳda rezenüñ ucı ikinci dendāneyi ḳaldurup evvelki dendānenüñ yirine vaḍᶜ ide. Ve her zamānda keffenüñ başı aşaġa meyl idüp ṣuyı dökülüp yine yuḳaru ḳalḳduḳça bu minvāl üzere dūlābuñ bir dendānesi ḥareket ide.

Baᶜdehu nuḥāsdan bir ṭāriḥ düzeler. Ve bu ṭāri[ḥü]ñ maᶜnāsı oldur ki misṭara gibi bir ḳıṭᶜa alalar ki ṭūlı bir ḳarış ve eni baş parmaġı ḳadar ola. Ve bu ḳıṭᶜanuñ bir ucını yine üstine

[49ᵃ]

بجوره لرکه قطری ایکی قارش اولا و جوره سنده تمام یکرمی طقوز
دندانه لری اولا و اول صحیفه نک بر یوزنده بر دائره رسم ایده لرکه
قطری بر بچوق قارش اولا و اول دائره نک اوستنه بر اطار یعنی
الک قسنغی کبی بر برماق قالکلغی قدر بر چنبر یاپشدره لر کنارلرینی طشره سنه
بوکه لر تا که مقاره نک نهری کبی اولا و اول اطاره بر دوزه طقه لر بعده
کفه نک باشنه قریب یره کفه نک کناری اوستنده ایکی قطعه لو بر زماجه
یعنی چفته رزه وضع ایده لرکه ایکسی بر محور اوستنده حرکت ایدوب بو
طرفنه بوکلوب دوره لر اما بو طرفنه بوکلمیوب خط مستقیم اوزره دیکلوب
طوره و اول رزه نک بر قطعه سی برندن اوزون اولوب جمله سی بوره
اولا و اوزون اولان قطعه یی کفه نک کنارینه یاپشدره لر بو جمله که دولاب بر
ارقوری کله و قصه اولان طرفنی دولابک اوّلکی دندانه سیله ایکنجی دندانه
سنک اورته سنه وضع ایده لر تا که کفه نک باشی اشاغه میل ایدیجک طوروب میل
اتدوکی زمانده رزه بوکلوب اوجی مکانندن زائل اولوب ایکنجی دندانه ایله
اوچنجی دندانه نک اره سنه کیره و کفه بوشنه فارغ اولوب باشی مرتفع اولدقده
رزه نک اوجی ایکنجی دندانه یی قالدروب اوّلکی دندانه نک یرینه وضع ایده
و هر زمانده کفه نک باشی اشاغه میل ایدوب صویی دوکوب ینه بو قرار و قاعده جه
بو منوال اوزره دولابک بر دندانه سی حرکت ایده بعده نحاسدن بر طارح
دوزه لر و بو طارک معناسی اولدر که مسطح کبی بر قطعه آلت لرکه طولی
بر قارش و انی باشی برماغی انی قدر اولا و بو قطعه نک بر اوجینی اوستنه

[٤٩أ]

büküp bir delük gibi ideler ve ol delüge bir miḥver geçüreler. Ve miḥverüñ iki ucını keffeye ḳarīb yirde yirden yüksek bir ᶜārıḍa-i s̱ābite üzere vaḍᶜ ideler. Ve ol ḳıṭᶜanuñ bir ucını dūlābuñ dendānelerinüñ aᶜlāsı üstine ṭarḥ ideler ve yine bu ucını z̠āviye-i ḳāyim üzere par[m]aḳ eni ḳadar aşaġa bükeler tā ki ol bükülen ṭaraf dūlābuñ iki dendānesinüñ arasına girüp dūlābuñ keffeden ṭarafa dönmesine māniᶜ ola. Ve her ḳaçan ki dūlāb keffenüñ ẖilāfına döne, ol egri olan ṭarafa dendānelerüñ arasından çıḳup ikinci dendāneye müteveccih ola.

Baᶜdehu aġaçdan bir ince ve pek ḳurṣ düzüp iki yüzini düzeldeler ve muḥīṭi üstine bir dāyire resm ideler ki ḳuṭrı dört buçuḳ ḳarış ola. Baᶜdehu bir dāyire daẖı resm ideler ki ḳuṭrı dört ḳarış ola. Baᶜdehu ḳurṣuñ ḳuṭrını taᶜyīn idüp nıṣf-ı ḳurṣda iki dāyirenüñ ortasını on beş ẖarḳ ideler ki ḳamusı müdevver olup birbirine müzāḥame idüp ḳarīb ola. Ve her ẖarḳda şırçadan bir cām vaḍᶜ ideler. Baᶜdehu üç miḥrābuñ üstinde beyt-i mez̠kūruñ aᶜlāsında bir müdevver ḳapu vaḍᶜ ideler ve ol cāmlu ḳurṣı ol ḳapuda vaḍᶜ ideler bir vechile ki cāmları aşaġa gele ve ḳuṭrı ufḳa müvāzī ola. Ve bu ḳurṣuñ merkezini içinden deleler tā ki yüzine çıḳmaġa ḳarīb ola. Baᶜdehu bu ḳurṣuñ heyʾeti üzere bir ḳurṣ daẖı düzeler ve yine üstinde iki dāyire resm idüp bu ḳurṣuñ nıṣfında vāḳiᶜ olan iki dāyirenüñ ortasını kesüp ayıralar.

Ve bu iki ḳurṣuñ ṣūretleri bunlardur:

[Şekil 181/69a-b]

[49ᵇ]

بوكوب بر دلوك كبی ایده‌لر و اول دلوكه بر محور بكوره‌لر و محورك ایكی اوجنی
كفه‌یه قریب بر ده یرده یوكسك بر عارضه ثابته اوزره وضع ایده‌لر و اول
قطعه‌نك بر اوجنی دولابك دندانه‌لرینك اعلاسی اوستنه طرح ایده‌لر
و ینه بو اوجنی زاویهٔ قائم اوزره بر قانی قدار اشاغه بوكه‌لر تا كه اول بوكلن
طرف دولابك ایكی داندانه‌سنك اره‌سنه كروب دولابك كفه‌دن طرفنه
دونمسنه مانع اولاویر قچنكه دولاب كفه‌نك خلافنه دونه اول اكری اولان
طرفه دندانه‌لرك اره‌سنده چقوب ایكنجی دندانه‌یه متوجه اولا بعده اغاجده
برانجه و بك قرصی دوزب ایكی یوزنی دوزلده‌لر و محیطی اوستنه بر دائره رسم
ایده‌لر كه قطری درت بحچه قارش اولا بعده بر دائره دخی رسم ایده‌لر كه قطری
درت قارش اولا بعده قرصك قطرینی تقسیم ایدوب نصف قرص ایكی دائره اینك
اورته‌سنی اولمشی خرق ایده‌لر كه قموسی مدور اولوب بر برینه مزاحمه ایدوب
یارمق
قریب اولاویر خر قلمه صرچه‌دن بر جام وضع ایده‌لر بعده اوچ محرابك اوستنده
بلیت مذكورك اعلاسنده بر مدور قبو وضع ایده‌لر و اول جاملو قرصی
اول قبویه وضع ایده‌لر بر وجهله كه جاملری اشاغه كله و قطری افقه موازی
اولا و بو قرصك مركزینی ابحنده دله‌لر تا كه یوزنه چقمغه قریب اولا بعده بو
قرصك هیئتی اوزره بر قرص دخی دوزه‌لر و ینه اوستنده ایكی دائره رسم رابعه
بو قرصك نصفنده واقع اولان ایكی دائره‌نك اورته‌سنی كسوب ایه‌لر و بو ایكی
قرصك صورتلری بونلردر

اكر

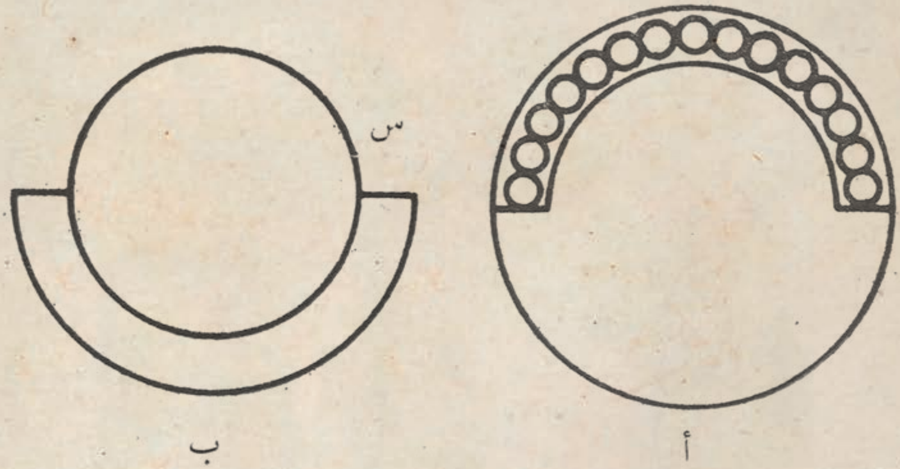

[Şekil 181/69a-b]

Eger ḳurṣ-ı maḳṭūᶜ ḳurṣ-ı cāmuñ üstine ḳapansa ve ṭaraf-ı maḳṭūᶜı cihet-i esfele vāḳiᶜ olsa cāmlar mekşūf olup mestūr olmaz ve eger maḳṭūᶜı yuḳaru dön[dü]rseler cāmları setr ider.

Baᶜdehu ḳurṣ-ı maḳṭūᶜa bir miḥver geçüreler ki ṭūlı ḳurṣ-ı cāmdan keffenüñ semtine vāṣıl olacaḳ ḳadar ola ve miḥverüñ ucı ḳurṣdan ṭaşra çıḳmayup ḳurṣuñ yüzine berāber ola. Ve demürden bir küçük ve ince bellūṭ yaᶜnī s̱emere-i bellūṭa şebīh bir ḳıṭᶜa alup miḥverüñ ucına geçüreler. Ve bellūṭınuñ bir ucını ḳurṣ-ı cāmuñ merkezindeki delüge vaḍᶜ ideler. Baᶜdehu bu miḥverüñ bir ṭarafına aġaçdan bir ḳurṣ daḫı geçüreler ki maḳara gibi münehher ola yaᶜnī çevresinde ip ḳoyacaḳ yiri ola. Ve ol ḳurṣuñ ḳuṭrı arḍ-ı nehrden iᶜtibār olunduḳda üç ḳarış ola. Baᶜdehu bu ḳurṣuñ ḳuṭrını iẓhār ve iḫrāc ideler bir vechile ki ḳurṣ-ı maḳṭūᶜuñ ḳuṭrına muḥāẕī ola. Ve ol ḳuṭruñ iki uçları muḳābilesinde arḍ-ı nehrde iki ᶜalāmet vaḍᶜ ideler ve her ᶜalāmetüñ üstine bir delük deleler. Ve yine

[50ᵃ]

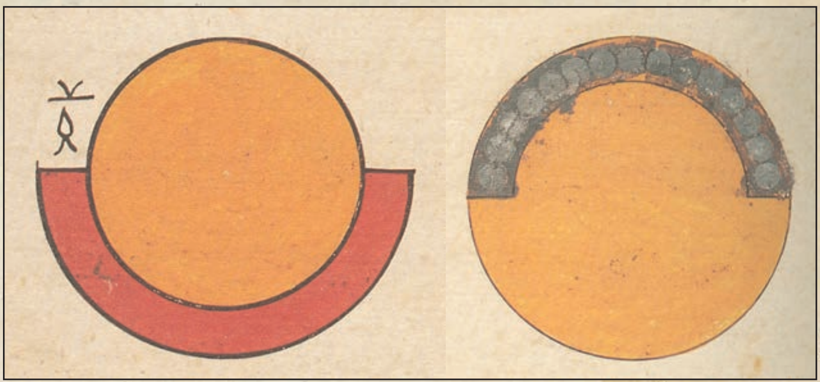

اکر قوصی مقطوع قوص جامك اوستنه قاپانه و طرف مقطوعی جهت اسفله واقع
اوله جاملر مکشوف اولوب مستور اولمز و اکر طرف مقطوعی یوقرو دونیکه لر جاملری
ستر ایدر بعده قوصی مقطوعه بر محور کچوره لر که طولی قوص جامدن کفه نك عمقنه
واصل اولاجق قدر اولا و محورك اوجی قوصی دن طشره چیقمیوب قوصك یوزنه
برابر اولا و دمردن بر کوچك وانجه بلوط یعنی ثمرهٔ بلوطه شبیه بر قطعه آلوب محورك
اوجنه کچوره لر و بلوطنك بر اوجنی قوص جامك مرکزنده کی دلوکه وضع
ایده لر بعده بو محورك بر طرفنه انجدن بر قوصی دخی کچوره لر که مقعر کبی منتهی
اولا یعنی چوره سنده ایپ قویه جق یری اولا و اول قوصك قطری ارضی بهردن اعتبار
اولندقده اوچ قارش اولا بعده بو قوصك قطرینی اظهار و اخراج ایده لر بر وجهله
بر وجهله که قوص مقطوعك قطرینه محاذی اولا و اول قطرك ایکی اوجلری متقابلنه
ارضی بهرده ایکی علامت وضع ایده لر و هر علامتك اوستنه بر دلوك دله لر و بونه

[٥٠أ]

miḥverüñ bir ṭarafına daḫı bir bellūṭa vaḍᶜ idüp bir mukḫuleye yaᶜnī sürme-dāna beñzer bir ḫāneye vaḍᶜ idüp ol mukḫuleyi arḳurı bir nesne üstine ḳoyalar.

Baᶜdehu bir muḥkem ip alup ucını bir mismāra bağlayalar ki ḳurṣuñ delügine girüp kendüyi ḍabṭ idüp ṭurmaġa ḳābil ola. Ve ol mismārı nehrüñ ṣol ṭarafında vāḳiᶜ olan delüge geçüreler şol ḥālde ki cāmlar mekşūf ola. Ve ipi nehr üstine yuḳaru ḳaldurup ucını yine aşaġa ṣarḳıdalar. Sābıḳan maᶜmūl olan dendānelü dūlāb ki bir yüzinde maḳara gibi iṭār vaḍᶜ olunup ve nermādece ile keffeye vaṣl olunmışdur ve ol iṭāruñ üstinde bir reze vaḍᶜ olunmışdur, ipüñ ucını bu rezeye bağlayalar ki reze bu zamānda cihet-i keffede olmayup belki dūlābuñ ṭaraf-ı āḫerinde vāḳiᶜ olmışdur. Pes ḳaçan ki keffe ṣuyla ṭolup nermādecenüñ bir ucı dendāne-i ūlāyla dendāne-i s̱āniye mā-beyninde olup cāmlar mekşūf olur ve ḳaçan ki keffe meyl idüp içindeki ṣu dökilür ve keffenüñ başı yine mürtefiᶜ olur, nermādecenüñ evvel dendānesini refᶜ idüp dūlāb döner ve ḳurṣ-ı münehhere muttaṣıl olan ipi çeker. Pes ol ḳurṣ miḥveriyle döner ve ḳurṣ-ı maḳṭūᶜ daḫı döner ve cāmlardan bir cāmuñ nıṣfını setr ider. Ve her kerre ki keffe ṭolup yine dökile, ḥāl bu minvāl üzere olur.

Ve baᶜde ṣūret-i keffeyi tems̱īl idelüm ki başına ḳarīb olan yirde nermādece vaḍᶜ olınmışdur ve ᶜalāmeti "dāl-د"dur ve nermādecenün ḳaṣīr olan ṭarafı dendāneler arasındadur ve ᶜalāmeti "ḳāf-ق" ve ṭāvusı dahı taṣvīr idelüm ki eks̱erī olan ṭarafında "ᶜayn-ع" ve maḳara gibi olan iṭārı daḫı tems̱īl idelüm ki rezenüñ üstinde "yā-ي" ve ol

[50ᵇ]

محورك بر طرفنه دخی بر بلوطه وضع ایدیب بر مكحله یه یعنی سرمه دانه بكزر بر خانه یه
وضع ایدیب اول مكحله یی ازقوری بر خسنه اوستنه قویه لر بعده بر محكم ایپ الوب
اوجنی بر مسماره بغلیه لر كه قوصمغك دلوكنه كیروب كندویی ضبط ایده جب طورمغه
قابل اولا و اول مسماری نهرك صول طرفنده واقع اولان دلوكه كچوره لر شول
حالده كه جاملر مكشوف اولا و ایپی نهر اوستنه یوقرو قالدروب اوجنی اشاغه
صارقده لر تا بقا معموله اولان دندانه لو دولاب كه بر یوزنده مغاره كبی
اطار وضع اولنوب و نرماده ایله كفه یه وصل اولنمشدر و اول اطارك
اوستنده بر برزه وضع اولنمشدر ایپك اوجنی بو برزه یه بغلیه لر كه برزه
بو زماندن جهت كفه ده اولمیوب بلكه دولابك طرف اخرنده واقع اولمشدر
پس قچن كه كفه صو ایله طولوب نرماده ثانیا بر اوجی دندانهٔ اولی ایله دندانهٔ
ثانیه ما بیننده اولوب جاملر مكشوف اولور و قچن كه كفه میل ایدوب ایچنده كی
صو دوكلور و كفه ثانیا باشی یینه مرتفع اولور نرماده دوبك اول دندانه سنی
رفع ایدوب دولاب دونر و قرص منهره متصل اولان ایپی چكر پس اول قرصی
محور ایله دونر و قرص مقطوع دخی دونر و جاملردن بر جامك نصفنی ستر
ایدر و هر كره كه كفه طولوب یینه دوكله حال بو منوال اوزده اولور بعده صورة
كفه یی تمثیل ایدلوم كه باشنه قریب اولان یرده نرماده وضع اولنمشدر و
وعلامتی د دن و نرماده نك قصیر اولان طرفی دندانه لر ارهسنده
در و علامتی ق و طاده دخی تصویر ایدلم كه اكثری اولان طرفنده
ع و مقعر كبی اولان اطاری دخی تمثیل ایدلوم كه برزه سنك اوستنده ی و اول

رزه یه

rezeye mesdūd olan ḫayṭuñ üstinde “bā-ب” vardur. Ve ḳurṣ miḥverde s̱ābit olup ḫayṭ ne[h]rinüñ üstinde nıṣfına dek ṣarılmışdur. Ve her ḳaçan ki dendānelü dūlāb bir kerre devr ider, ḳurṣ-ı mezbūr nıṣf devre ider. Ol sebebden ki anuñ ḍaᶜfıdur ve cemīᶜ cāmları setr ider. Ve ḳurṣ-ı maḳṭūᶜanuñ cāmları setr idecek ṭarafını ḳızıl renkle boya[ya]lar ta ki gündüzün cāmlar ḳızıl görine, ammā gice olduḳda ipüñ ucındaki mismārı s̱aḳb-ı āḫere naḳl idüp evvel-i leylde cāmları setr ideler tā ki her nıṣf-ı sāᶜatde bir cāmuñ nıṣfı münkeşif ola ve dāḫil-i beytde ḳındīl yanduḳda cāmlar münevver ola. Mezkūr olan ṣūretler bunlardur ki ᶜalāyimi ile s̱ebt olundı:

[Şekil 183/70]

Pes ẓāhirdür ki ḳaçan cāmlar evvel-i nehārda mekşūf olsa ve ṭāsuñ ṣuyı delüginden keffeye aḳmaġa başlasa, ᶜavvāme mürtefiᶜ olup dişi ṭāvusuñ minḳārı miḥrābuñ ṣaġ ṭarafından munfaṣıl olup ṣol ṭarafa ḥareket ider tā ki varup vāṣıl olur. Hemīn sāᶜat keffe ṭolup ḥavḍa dökilür ve yine mürtefiᶜ olup nermādeceyi taḥrīk idüp dendānelü dūlābı döndürür.

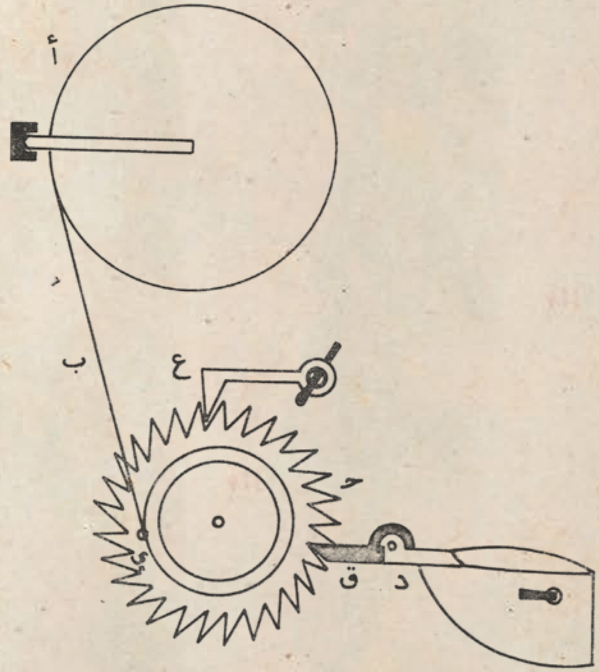

[Şekil 183/70]

رزه‌یه مسدود اولان حیطك اوستنده ب وار در و قرصی محورده ثابت اولوب
حیط نزدیك اوستنده نصفنه دك صاچ شدرعشدر و بر قچی که دندانه‌لو دولاب بوکتی
دور ایدر قرصی هر بر نصفه وزه ایدر اول سببدنکه انك ضعفیدر و جمیع جاملری
ستر ایدر و قرصی مقطوعك جاملری ستر ایدن جا طرفنی قزل رنکله بویالر تاکه
کوندزده جاملر قزل کورینه اما کیجه اولدقده ایبك اوجنده کی مسماری
ثقب لغوه نقل ایدیب اول لیلده جاملری ستر ایدن قرتا که بر نصف عشده
بر جامك قصفی منکشف اولا و داخل بیتده قندیل یانرقن جاملر منوّر
اولا مذکور اولان صورتلر بونلردرکه علایمی ایله ثبت اولنری

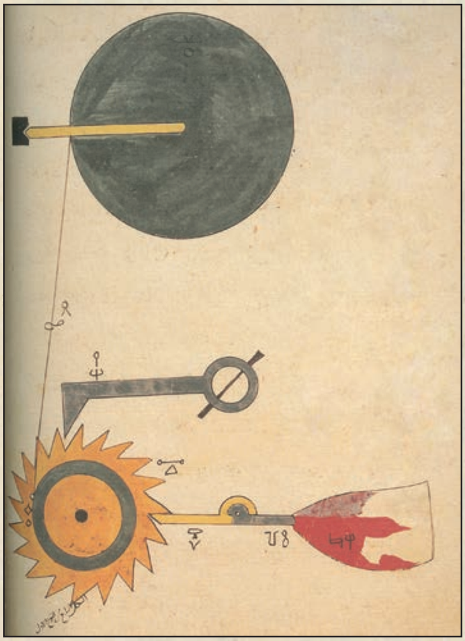

پس ظاهردرکه قچی جاملر اوّل
نهارده مکشوف اولسه و طاسك
صویی دلوکندن کفه‌یه اقمغه بشلیه
عوامه مرتفع اولوب دیشی
طاوسك منقاری مجرا ایك
صانع طرفندن منفصل اولوب
صول طرفه حرکت ایدر تاکه اولوب
واصل اولور هیچ بر ساعت کفه
طولو بحوضه دوکلور و نه مرتفع
اولوب نوعا دخی تحریك ایدیب
دندانه‌لو دولابی دوندرر پس

[٥١أ]

Pes ḳurṣ-ı münehherüñ ipini çeküp ḳurṣları döndürür ve bir cāmuñ nıṣfını setr ider. Pes ḫāric-i beytden ḳızıl görinür ve ṭāriḥ daḫı ḳarār itdügi mekāndan çıḳup aña ḳarīb olan beyte duḫūl ider ve dūlābı cihet-i keffeye dönmekden menᶜ ider. Ve keffenüñ ḥavḍına dökilen ṣu lülesinden çıḳup dūlābuñ keffeleri üstine dökilür. Pes dūlāb döner ve çubuḳları taḥrīk ider. Pes ikinci miḥrābda sākin olan ṭāvuslar birbiriyle dögişür ve ṭoḳışur ve yine ṣu dūlābuñ altındaki ḥavḍa dökilüp lülesine girür ve andan ḳıdr-ı ṣafīre girüp ḳıdruñ içindeki havāyı ḳıdra muttaṣıl olan ünbūba ṭard ider. Ve ol ünbūbuñ ucında vaḍᶜ olınan bunduḳaya vāṣıl olup muḥkem ṣadā virür. İstimāᶜ idenler ṭāvuslaruñ āvāzıdur ẓann ider. Ve dendānelü küçük dūlāb keffelü dūlābuñ dönmesiyle sürᶜatle dönüp miḥrāb-ı evvelde vaḍᶜ olunan erkek ṭāvusuñ küresi altında vaḍᶜ [olunan] miḥverüñ esfelinde vaḍᶜ olunan dūlābı yap yap döndürür.

Ve bu meẕkūr olan efᶜālüñ ḳamusı nıṣf-ı sāᶜatde ẓuhūr ider. Ve gice ile daḫı ḥāl bi-ᶜaynihi bu minvāl üzeredür. Nihāyet-i mertebe cāmlar ḳızıl olmayup şuᶜle-i ḳındīl ile münevver olur. Ve ḳıdr-ı ṣafīrüñ bir ṭarafına miḳleb vaḍᶜ idüp ṣuyını iḫrāc ideler ki

[51ᵇ]

تُرُمبی چنبرک اینمسی چکوب قرصلری
دوندرر و برجامک نصفنی
ستر ایدر پس خارج بیتدن تحول
کورینور و طارح دخی قرار
ایتدوکی مکاندن چقورلکا
قریبا اولان بیته دخول ایدر
و دولابی جهت کفه یه دونمکدن
منع ایدر و کفه نک حوضنه دوکلن صولوله سندن چقوب دولابک کفه لری اوستنه
دوکلور پس دولاب دونر و چیقلری تحریک ایدر پس ایکنجی محرابک کی اولان
طاوسلر بر بریله دوکشور و طوقشور و نه صو دولابک آلتنده کی حوضه
دوکلوب لوله سنه کیرور و اندن قدر صغیره کیروب قدرک ایچنده کی هوایی
قدره متصل اولان انبوبه طرد ایدر و اول انبوبک حلمک اوجنده وضع اولنان
بندقه یه واصل اولوب محکم صدا ویرر استماع ایدنلر طاوسلرک آوازی
در ظن ایدر و دندانه لو کوجک دولاب کفه لو دولابک دونمسیله عمل
دونوب محراب اولده وضع اولنان رنکلی طاوسک کرسی آلتنده وضع
محورک اسفلنده وضع اولنان دولابی یاباب دوندرر طوب بونده کور
اولان افعالک درک تموسی نصف ساعتده ظهور ایدر و کیجه ایله دخی حال بعینه
بو منوال اوزره در نهایت مرتبه جاملر تخز اولیوب شعله قندیل ایله
منور اولور و قدر صغیرک بر طرفنه مقلبه وضع ایدوب صوینی اخراج ایدن ترکه

[٥١ب]

اول

ol ṣuya iḥtiyāc yoḳdur. Baᶜde ẕālik naḳşı lāzım olanları naḳş idüp rengi lāzım olanları renkleyüp cümlesini dühn-i senderūs ile yaġlayalar. Eger ṭāsa aḳmaḳ içün mā-i dāyim bulunmasa bir büyük ḥavḍ düzüp ḳadr-i ḥācet ḳadar ṭāsa ṣu aḳıdalar ve ṭaraf-ı nehārda yine ṣuyı ḥavḍa iᶜāde ideler.

Nevᶜ-i Evvelden Şekl-i Sābiᶜ Binkām-ı Seyyāfdur Yaᶜnī Bir Ṣūretdür ki Altında Ḳılıç Ṭutup Sāᶜāt-i Müsteviyyeden Māḍī Olanları Bildürür. Ve Bu Binkāmuñ ᶜAmeli Şemᶜa İledür ve Tafṣīl-i Ḥāli Üç Faṣlda Beyān Olunmışdur

Faṣl-ı Evvel Binkām-ı Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder

Binkām-ı mezbūr pirinçden düzilmiş bir mişmaᶜ yaᶜnī şemᶜ-dāndur ki müstaṭīlü'ş-şekldür yaᶜnī degirmi degildür, belki bir miḳdār uzundur. Ve ol mişmaᶜuñ üstinde pirinçden bir ġılāf vardur ki ṭūlı üç ḳarışdur. Ve ġılāfuñ esfeline ḳarīb yirde bir ṭoġan vardur ki kendere yaᶜnī çıraḳba üstinde oturup arḳasını ġılāfa virmişdür. Ve ġılāfuñ aᶜlāsında başına ḳarīb yirde ġılāfdan çıḳmış bir ẖarāce yaᶜnī kereved şeklinde bir ḳıṭᶜa vardur ki eni parmaḳ uzunı ḳadardur. Ve ol ẖarācenüñ üstinde bir ġulām oturup ayaḳlarını aşaġa ṣarḳıtmışdur ve ṣaġ eline bir ḳılıç alup gögsi üstine arḳurı ḳomışdur ve sol elini ẖarāce üstinde ḳomışdur. Ve ġılāf içinde bir şemᶜ vardur ve şemᶜüñ başında dibi delük bir ḥuḳḳa vardur ki şemᶜuñ fetīli ḥuḳḳanuñ delüginden ṭaşra çıḳmışdur.

Ve binkām-ı mezbūruñ maᶜnāsı budur ki evvel-i leylde şemᶜi yaḳarlar ve ne miḳdār eksilürse yine ol ḳadar yirine gelür

[52ᵃ]

اول صویه احتیاج یوقدر بعد ذلک نقشی لازم اولانلری نقش ایدوب دنکی
لازم اولانلری دنکلیوب جمله‌سنی دخی تنزروسی و یلدیغلری اکر طاله اتموب بوده
ماء دائم بولنمزه بر بیوک حوض دوزب قدر حاجت قدر طاله صو اقزه لو وظرفی
نهاوده ینه صویی حوضه اعاده ایلیه‌لر **نوع اولدن شکل سابع**
بنکام سیاق ده یعنی بر صورتدر که آلتنده قلیچ طوتوب بر غایت مستویه ده
ماضی اولانلری بلدیرر و بو بنکامک عملی شمع ایله‌در و تفصیل حالی اوچ
فصلده بیان اولنمشدر **فصل اول** بنکام مزبورک ظاهرده و معناسی
بیانده ایدر بنکام مزبور بر بیجده دوزلمش بر شمع یعنی شمعداندرکه
مستطیل الشکلدر یعنی دکرمی دکلدر بلکه بر مقدار اوزونجه‌در و اول
شمعک اوستنده بر بیجده بر غلاف واردر که طولی اوچ قارشدر
و غلافک اسفلنه قریب یرده بر طوغان واردر که کندره یعنی چراقبه
اوستنده او طورر بارقه سنی غلافه ویرمشدر و غلافک اعلاسنده باشنه
قریب یرده غلافدن چقمش بر خراجه یعنی کرده شکلنده بر قطعه واردرکه
انی بر ماق اوزونی قدردر و اول خراجه‌نک اوستنده بر غلام اوتورر
ایاقلرینی آشاغه صارقتمشدر و صاغ النده بر قلیچ الوب کوکسی اوستنه
ارقوری قومشدر و صول النی خراجه اوستنه قومشدر و غلاف ایچنده بر شمع
واردر و شمعک باشنده دیبی دلوک بر حقه واردرکه شمعک فتیلی
حقه‌نک دلوکندن طشره چقمشدر و بنکام مزبورک معناسی بودرکه
اول لیلده شمعی یقرلر و نه مقدار اکسلورسه ینه اول قدر یوقره کلور

tā ki zamāndan bir sāᶜat geçer. Pes ṭoġan minḳārından bir bunduḳa çıḳarup şemᶜ-dānuñ kāsesine bıraġur. Ve ġulām altındaki ḳılıç ile fetīlenüñ başını kesüp atar. Ve her sāᶜat başında bu maḳūle ḥarekāt ẓuhūr ider tā ki gice tamām olup ṣabāḥ olur. Ve giceden ne ḳadar sāᶜat geçdügi ᶜaded-i benādıḳla maᶜlūm olur.

Ve bu binkāmuñ keyfiyyet-i ᶜameli bu ṭarīḳ üzeredür ki bir mişmaᶜ-ı müstaṭīl yaᶜnī bir mūm ḳoyacaḳ düzeler ki müdevver olmayup ṭūlānī ola ve ṭūlı bir buçuḳ ḳarış ola. Ve şemᶜ içün pirinçden bir ġılāf düzeler ki ṭūlı dört ḳarış ola ve ḳalıñlıġı ṭūlına münāsib ola. Baᶜdehu şemᶜ-dān kāsesi gibi bir ḳıṭᶜa düzüp ortasını oyalar ve ġılāfuñ esfeline indüreler tā ki ġılāf yire vāṣıl ola. Pes ġılāfı kāseye yapışduralar ve kāseyi daḫı sābıḳan maṣnuᶜ ola[n] mişmaᶜa yapışduralar tā ki ġılāfuñ kāseden irtifāᶜı iki buçuḳ ḳarış ola.

Baᶜdehu ṣāfī mūmdan bir mūm düzeler ki vezni yüz altmış dirhem ola ve ṭūlı bir buçuḳ ḳarış ola. Ve fetīlinüñ vezni iki dirhem ola ve ġāyet pāk iplikden ola. Ve bu mūmuñ ḳalıñlıġı evvelinden āḫirine varınca berāber ola. Baᶜdehu mūmuñ fetīlesini bir miḳdār-ı zamān yaḳup yine söyündüreler ve mūmuñ yanduġı yiri gidereler.[26] Ve bu mūmuñ uzunlıġını bir nesne ile ölçüp ḍabṭ ideler. Ve mūmı yaḳup fi’l-ḥāl bir sāᶜat-i zamānī tevaḳḳuf ideler. Ve sāᶜat tamām olduḳda mūmı yine söyündüreler ve ölçüp göreler ki bir sāᶜat mūmdan ne ḳadar nesne gitmişdür. Ve ol miḳdārı unıtmamaḳ içün bir misṭara üstine vaḍᶜ ideler. Baᶜdehu mūmuñ üstinde on üç ol

---

[26] Yazmamız hayli imla hataları barındırmaktadır. Burada da “yiri gidereler” ibaresi yerinde “yir dökdüre”.

[52ᵇ]

تا که زماندن بر ساعت کچر یعنی طوغان منقارندن بر بندقه چقوب شمعدانک
کاسه‌سنه براغور و غلام التنده‌کی قلبچ ایله فتیله‌نک باشنی کسوب اتوب هر ساعت
باشنده بو معقوله حرکات ظهور ایدر تا که کیجه تمام اولوب صباح اولور و کیجه‌دن
نه قدر ساعت کچدوکی عدد بنادقله معلوم اولور و بو بنکامک کیفیت عملی
بو طریق اوزره‌در که بر شمع مستطیل یعنی بر موم قویه‌جق دوزه‌لر که مدور
اولمیوب طولانی اولا و طولی بر بچق قارش اولا و شمع مجوف برنجدن بر غلاف
دوزه‌لر که طولی درت قارش اولا و قالکلغی طولنه مناسب اوله و لا
بعده شمعدان کاسه‌سی کبی بر قطعه دوزوب اورتسنی اویه‌لر و غلافک اسفلنه
اندره‌لر تا که غلاف یره واصل اولا و اول غلافی کاسه‌یه یاپشدره‌لر و کاسه‌سنی
دخی بر بقا مصنوع اولا شمعه یاپشدره‌لر تا که غلافک کاسه‌دن ارتفاعی
ایکی بچق قارش اولا بعده صافی مومدن بر موم دوزه‌لر که وزنی
یوز التمش درهم اولا و طولی بر بچوق قارش اولا و فتیله‌نک وزنی
ایکی درهم اولا و غایت پاک ایلکدن اولا و بو مومک قالکلغی آلتنده
اخرینه وارنجه برابر اولا بعده مومک فتیله‌سنی بر مقدار زمان یاقوب
ینه سوندره‌لر و مومک یاندوغی یری دوکدره ویدی مومک اوجی
اوزنلغنی بو نسنه ایله اولچوب ضبط ایده‌لر و مومی یاقوب فی الحال بر ساعت
زمانی توقف ایده‌لر و ساعت تمام اولدقده مومی ینه سوندره‌لر
و اولچوب کوره‌لر که بر ساعت مومدن نه قدر نسنه کتمشدر و اول مقداری
اول او تمو مجوفه بر سطر اوکنه وضع ایده‌لر بعده مومک اوکنه اون اوچ

قدر

ḳadar ḳısm taᶜyīn ideler ki evvel yanan ḳısmla cemᶜ olduḳda on dört sāᶜat[l]ik mūm ola. Ve iki ḳısm daḫı artuḳ ḳoyalar ki yanmayup bāḳī ḳala. Ve bu aḳsāmdan zāyid ḳalursa kesüp gidereler ki aña iḥtiyāc yoḳdur.

Baᶜdehu nuḥāsdan bir ġılāf daḫı düzeler ki ṭūlı mūmuñ ṭūlı ḳadar ola ve ḳalıñlıġı ol ḳadar ola ki ḥālā maṣnūᶜ olan mūm içine sühūletle gire. Ve ol ġılāfuñ kenārlarını leḥmlemeyüp parmaḳ eni ḳadar uzunlıġına ṭaşraya bükeler ki taḳrīben zāviye-i ḳāyime üzere ṭura. Ve mūmuñ bir miḳdār yiri çoḳ ḳalup ġılāf-ı s̱ānī ile mestūr olmaya. Ve bu ġılāf-ı s̱ānī ġılāf-ı evvelüñ içine girdükde ikisinüñ mābeyni parmaḳ eni ḳadar boş ḳala ve ġılāf-ı s̱ānīnüñ kenārları ġılāf-ı evvelüñ içine mümāss ola. Pes ġılāf-ı s̱ānīnüñ kenārlarını ġılāf-ı evvelüñ dāḫiline ṭūlen yapışduralar.

Ve ġılāf-ı evvelüñ ve dāyirinüñ ṣūreti budur ki ᶜalāmeti "hā-ه"dur. Ve ġılāf-ı s̱ānīnüñ ṣūreti budur ki kenārlarında "ḥā-ح" vardur. Ve şemᶜanuñ dāyirinüñ ṣūreti budur ki ᶜalāmeti "yā-ي"dur.

[Şekil 188/71]

Baᶜdehu ġılāf-ı s̱ānīnüñ başında birbirine muḳābil iki ḫarḳ ideler ki birisi fürcenüñ ṣaġ ṭarafına ve birisi ṣol ṭarafına vāḳiᶜ ola. Ve ol ḫarḳlara tucdan birer küçük maḳara vaḍᶜ ideler ki

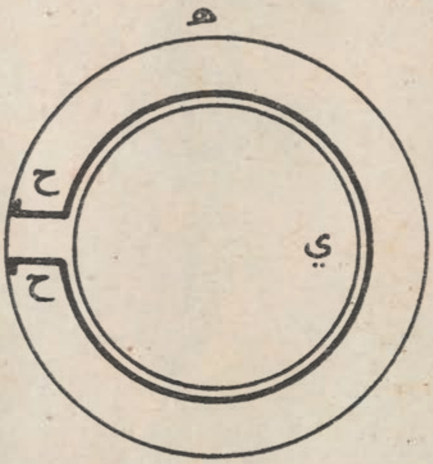

[Şekil 188/71]

[53ᵃ]

قدر قسم تقسیم ایده لر که اوّل ثانی قسمله جمع اولدقده اون درت عتك
موم اولا و ایکی قسم دخی ارتوق قویه لر که یانمیوب باقی قاله و بو اقسامك
زائد قالورینی کسوب کیدره لر که اکا احتیاج یوقدر بعده نحاسدن بر غلاف
دخی دوزه لر که طولی مومك طولی قدر اولا و قالكلغی اول قدر اولا که حالا
مصنوع اولان موم ایچنه سهولتله کره و اول غلافك کنارلرینی لحم ایلیوب
برماق انی قدر اوزنلوغنه طشره یه بوکه لر که تقریبا زاویهٔ قائمه اوزره طوره
و مومك بر مقدار یوقاجوق قالوب غلاف ثانی ایله مستور اولمیه و بو غلاف
ثانی غلاف اوّلك ایچنه کره و کدره ایکیسنك مابینی برماق انی قدر بوش قاله
و غلاف ثانینك کنارلری غلاف اوّلك ایچنه مماس اولا پس غلاف ثانینك کنار
کنارلرینی غلاف اوّلك داخلنه طولاً یاپشدره لر و غلاف اوّلك دائرهنك صورتی
بودرکه علامتی ه در و غلاف ثانینك صورتی بودرکه کنارلرینه ح اوردق
و شمعه نك دائرهنك صورتی

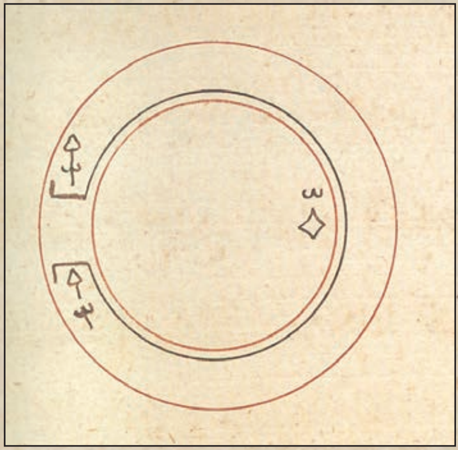

بودرکه علامتی ی در بعده
غلاف ثانینك باشنده برابرینه
مقابل ایکی خرق ایده لر که
بریسی قوجه بنا صاغ طرفنه
اجوق یر
و بریسی صول طرفنه واقع
اولا و اول خرقلره توجرده
بورکوجبا مقر وضع ایده لر که

miḥverleri ġılāf-ı s̱ānīnüñ ḫārici üzre ᶜarḍan s̱ābit ola.

Baᶜdehu ḳurşunlardan bir s̱iḳāle yaᶜnī bir s̱aḳīl ḳıṭᶜa alalar ki vezni dört yüz dirhem ola ve ḳalıñlıġı ol ḳadar ola ki ġılāf-ı evvelüñ içine sühūletle nāzil ola. Ve ol s̱iḳālenüñ iki başlarında iki delük birbirine muḳābil ip ṭaḳalar. Ve s̱iḳāleyi esfel-i ġılāfa vaḍᶜ idüp iplerüñ uçlarını iki ġılāfuñ ortasından yuḳaru ḳaldurup ġılāf-ı s̱ānīnüñ başında vaḍᶜ olunan maḳaralara geçürüp ġılāf-ı s̱ānīnüñ içine ṣarḳıdalar. Baᶜdehu nuḥāsdan bir ḳıṭᶜa alalar ki şeklen terāzū keffesine şebīh ola ve esfeli düz ve müdevver olup kenārları yuḳaru ḳalḳmış ola tā ki mūmuñ dibini ol keffeye ṣoḳup muḥkem perkideler. Ve ol kefenüñ iki ṭarafına birbirine muḳābil iki delük delüp ġılāf-ı s̱ānīnüñ maḳarasından inen iplerüñ uçlarını ol delüklere baġlayalar tā ki bu keffe ġılāf-ı s̱ānīnüñ içinde ufḳa müvāzī olup ġılāfuñ başından aşaġa ol ḳadar nāzil ola ki mūmuñ üstinde taᶜyīn olunan aḳsāmdan iki ḳısm ġılāf içinde mestūr ola. Pes bu zamānda bir kimesne mūmuñ başını aşaġa baṣsa başına dek aşaġa iner ve s̱iḳāle on dört ḳısm ḳadar yuḳaru çıḳar. Eger bir miḳdār baṣmaḳ taḫfīf itseler mūm daḫı yuḳaru ḳalḳar tā ki mūmuñ on dört ḳısmı ile ġılāfdan ṭaşra gelür ve dāḫil-i ġılāf ancaḳ iki ḳısm ḳalur.

Baᶜdehu dögme tucdan bir ḥuḳḳa düzeler ki ṭaşrasından ġılāf-ı evvele müsāvī ola ve dibinüñ ḳalıñlıġı yarım parmaḳ eni ḳadar ola, kenārınuñ irtifāᶜı parmaḳ eni ola. Ve bu ḥuḳḳanuñ istidāresini tamām taḥḳīḳ ideler ve dibini ṭaşrasından

[53ᵇ]

محورلری غلاف ثانینک خارجی اوزره

عرضاً ثابت اولا بعده قورشونلردن بر ثقاله یعنی بر ثقیل قطعه آلهلر که وزنی درت
آزقوری
درت یوز درهم اولا و قالکلغی اولقدر اولا که غلاف فلکک ایچنه سهولتله نازل
اولا و اول ثقالهنک ایکی باشلرنده ایکی دلوک جر بربرینه مقابل ایپ طقه لر و ثقالهیی
اسفل غلافه وضع ایدوب ایپلرک اوجلرینی ایکی غلافک اورتهسندن یوقارو
قالدروب غلاف ثانینک باشنده وضع اولنان حقره لره کچوروب غلاف ثانینک
ایچنه صارقه لر بعده بقیدن بر قطعه آلهلر که شکلا ترازو کفهسنه شبیه اولا
و اسفلی وزن و عدد قدر اولوب کنارهلری یوقارو قالقمش اولا تا که مومک
دیبنی اول کفهیه صوقوب محکم برکلدلر و اول کفهنک ایکی طرفنه بربرینه
مقابل ایکی دلوک دلوب غلاف ثانینک مقرنسنده اینی ایپلرک اوجلرینی
اول دلوکلره بغلیهلر تا که بو کفه غلاف ثانینک ایچنده افقه موازی اولوب
غلافک باشندن اشغه اولقدر نازل اولا که مومک اوستنده تعلیق اولنان
اق مدن ایکی قسم غلاف ایچنده مستور اولا پس بو زمانده بو کفهده مومک
باشنی اشاغه دپسه باشنه دک اشاغه ایرور ثقاله اون درت قسم قدر یوقرو
چقر اگر بر مقدار دپسمغی تخفیف اتسهلر موجود خی یوقرو قالقر تا که مومک
اون درت قسمی ایله غلافدن طشره کلور و داخل غلافده ایچق ایکی قسم
قالور بعده دونکه توجه دن بر حقه دوزهلر که طشرهسنده غلافه اوله
مساوی اولا و دیبنک قالکلغی ایسه بر پرماق انی قدر اولا و کنارینک آرتفاعی
بر پرماق انی قدر اولا و بو حقهنک استدارسنی تمام محقق ایدهلر و دیبنی طشرهسندن

ایچیده

içerüye bir miḳdār çuḳur ideler ve ortasını baş parmaġı ṣıġacaḳ ḳadar oyalar. Ve ḥuḳḳa-i s̱ānīnüñ nıṣfını ṭaşrasından taᶜyīn ideler tā ki ol nıṣfa varınca ġılāf-ı evvelüñ içine gücle gire ve ḥuḳḳanuñ dibinüñ ortası açıḳ olduġı ḥālde yuḳaru gele. Ve ġılāfuñ içinden bir ᶜāyıḳ vaḍᶜ ideler ki ḥuḳḳanuñ ġılāfından ḫurūcına māniᶜ ola, meger ki ḥuḳḳayı ṣaġ ṭarafa döndüreler. Baᶜdehu ḥuḳḳayı ġılāfuñ başından çıḳarup mūmı keffe içine ḳoyalar ve tamām aşaġa inince basalar. Ve ḥuḳḳanuñ dāḫilini mūmuñ başına geçüreler tā ki fetīl ḥuḳḳanuñ delüginden ṭaşra çıḳa ve ḥuḳḳanuñ dāyiri nıṣfına gelince ġılāf içine gire ve döndüreler tā ki çıḳmaġa māniᶜ ola. Ve ḳaçan ki fetīl yanup ḥuḳḳa ḳızar ve şemᶜ erir ve fetīlüñ çevresinde cemᶜ olur, şuᶜlesi bir sere miḳdārı yuḳaru ḳalḳar ve her ne ḳadar eksilürse ol ḳadar yine yuḳaru ḳalḳar.

Faṣl-ı S̱ānī Benādıḳ Vaḍᶜ Olacaḳ Mīzābuñ Keyfiyyet-i ᶜAmelini Beyān İder

Nuḥāsdan bir oluḳ düzeler ki ṭūlı sābıḳan mez̠kūr olan mūmuñ on dört ḳısmı ḳadar ola vüsᶜati ṣırça parmaḳ ṣıġacaḳ ḳadar ola. Baᶜdehu bu oluġı berāber on dört ḳısma taḳsīm ideler ve her ḳısmuñ üstine bir ṣaḥīfe yapışduralar ki oluġuñ kenārlarına berāber ola tā ki mīzāb-ı mezbūrda on dört ḫāne ḥāṣıl ola. Ve ḳaçan ki bu mīzāb ġılāf-ı s̱ānīnüñ açuḳ yirine ḳapanup mīzābuñ yüzi mūmuñ bedenine ṭoḳınsa aşaġa ve yuḳaru sühūletle ḥareket itmege ḳābil ola.

Baᶜdehu tucdan on dört dāne bunduḳa düzeler ki her bunduḳanuñ vezni

[54ᵃ]

ایچوینه بر مقدار چوقور ایده لر و اورته سنی باش برماغی صغه جق قدر اویه لر
و حقّه نك ثانینك نصفنی طشره سندن نقیبی ایده لر تاکه اول نصفه وارنجه
غلاف اولك اچنه کوچله کره و حقّه نك دیبنینك اورته سی اچق اولدوغی
حالده یوقاری کله و غلافك اچنده بر عایق وضع ایده لر که حقّه نك
غلافدن خروجنه مانع اولا مگر که حقّه یی صاغ طرفه دوندره لر بعده حقّه یی
غلافك باشندن چقروب موم کفا اچنه قویه لر و تمام اشاغه اینینجه باصه لر
و حقّه نك داخلنی مومك باشنه کچوره لر تاکه فتیل حقّه نك دلوکندن
طشره چقه و حقّه نك دائره نصفنه کلنجه غلاف اچنه کره و دوندره لر
تاکه چقمغه مانع اولا و هیچ که فتیل یانوب حقّه قیزه و شمع اریه و فتیلك
چوره سنده جمع اوله و شعله سی بر کره مقداری یوقاری قالقه و نه قدر
اکسلورسه اول قدر ینه یوقاری قالقه **فصل ثانی** بنادق وضع
اولنجق میزابك کیفیت عملنی بیان ایدر نحاسدن بر اولوق دوزه لر که
طولی بقا مذکور اولان مومك اون درت قسمی قدر اولا و عمق
صرچه برماق صغه جق قدر اولا بعده بو اولوغی برابر اون درت
قسمه تقسیم ایده لر و هر قسمك اوستنه بر صحیفه یاپشدره لر که اولوغك
کنارلری ینه برابر اولا تاکه میزاب هر بولره اون درت خانه حاصل اولا
و هیچ که بو میزاب غلاف ثانینك اچوق یرینه قاپنوب میزابك یوزی
مومك بدننه طوقنه اشاغه و یوقاری سهولتله حرکت اتمکه قابل اولا
بعده توجدن اون درت دانه بندقه دوزه لر که هر بندقه نك وزنی

[٥٤أ]

on iki dirhem ola. Ve her bunduḳayı mīzābuñ birisine vaḍᶜ idüp mīzābı benādıḳla iki ġılāfuñ ortasında ġılāf-ı s̱ānīnüñ açuḳ yirine vaḍᶜ ideler tā ki bunduḳalar mūmuñ cismine ṭoḳına ve mīzābuñ esfeli keffenüñ esfeline berāber ola. Ve mīzābuñ başına bir ḥalḳa ṭaḳup ġılāf-ı evvelüñ dāḫilinüñ aᶜlāsında bir çengāle aṣalar ve ḥuḳḳayı mūmuñ başına geçürüp ṭarīḳ-i mez̠kūr üzere perkideler. Pes şübhe yoḳdur ḳaçan ki fetīl yansa ve mūmuñ bir ḳısmı fenā bulsa, keffe ile mūm yuḳaru ḳalḳup mīzābdaki on dört ḫānenüñ birisinüñ öñi ḫālī ḳalur, pes bi'ḍ-ḍarūre ġılāf-ı evvelüñ dāḫiline düşer.

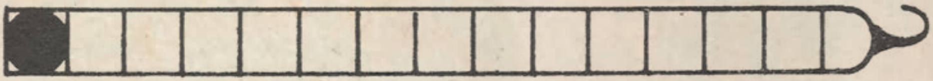

[Şekil 191/72]

Mīzāb-ı mezbūruñ ṣūreti budur ki içinde bir dāne bunduḳa [vardur:]

[Şekil 191/72]

Baᶜdehu nuḥāsdan bir ṭoġan şeklini düzeler. Ve bir küre düzüp ve bir mismāruñ başına perkidüp mismāruñ ucını şemᶜ-dānuñ kāsesine yapışduralar bir vechile ki ṭoġanuñ arḳası ve eñsesi ġılāfuñ bedenine ḳaynamış ola. Ve ol ṭoġanuñ minḳārınuñ aşaġa ḳıṭᶜası boynında perkinmiş bir miḥver üstinde müteḥarrik olup bir ucı boynınuñ içine dāḫil olup ucına bir s̱iḳāle vaḍᶜ oluna tā ki minḳāruñ ḳıṭᶜa-i süflāsı ᶜulvīsine munṭabıḳ ola. Ve ṭoġanuñ eñsesine muḳābil ġılāfda bir müdevver delük deleler ki bunduḳa sühūletle çıḳup ṭoġanuñ kellesine vāṣıl ola ve s̱iḳleti ile minḳārını defᶜ idüp çıḳa ve ḳaṣᶜa-i mişmaᶜ yaᶜnī şemᶜ-dān kāsesinüñ üstine vāḳiᶜ ola.

Faṣl-ı S̱ālis̱ Ġulām-ı Mezbūruñ Cülūsı İçün Vaḍᶜ

[54ᵇ]

اوله ایکی درهم اولا و هر بندقه‌یی میزابک دلیکینه وضع ایدوب میزابی بنادقله
ایکی غلافک اورته‌سنده غلاف ثانینک اچوق یرینه وضع ایده‌لر تا که بندقه‌لر
مومک جسمنه طوقنه و میزابک اسفلی کفه‌نک اسفلنه برابر اولا و
میزابک باشنه بر حلقه طاقوب غلاف اولک داخلنک اعلاسنده بر چنگاله
اصه‌لر و حقه‌یی مومک باشنه کچوروب طریق مذکور اوزره برکدرلر شیشه‌یی
یو قدر تجی که فتیل یانه و مومک بر قسمی فنا بوله کفه ایله موم یوقارو قالقوب
میزابلکی اوله درت خانه‌نک دلیکینک اوکی خالی قالور پس بحضوره
اولوق
غلاف اولک داخلنه دوشر میزاب مزبورک صورتی بودر که ایچنده بودانه
بندقه بعده

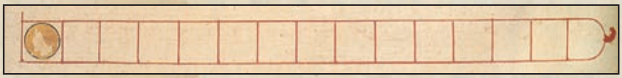

نحکده بو طوغانک شکلنی دوزه‌لر و بر کره دوزوب و بر مسمارک باشنه بر کوبه
مسمارک اوجنی شمعدانک کاسه‌سنه یاپشدره‌لر طوب بو وجهله که طوغانک ارقه‌سی
و اکثه‌سی غلافک بدننه قاینمشلی اولا و اول طوغانک منقارنک اشاغه
قطعه‌سی بوینینده بر کنشی بر محور اوستنده متحرک اولوب بر اوجی بوینینک
ایچنه داخل اولوب اوجنه بر ثقاله وضع اولنه تا که منقارک قطعهٔ سفلی‌سی
علوی‌سنه منطبق اولا و طوغانک اکثه‌سنه مقابل غلافده بر مدوّر دلوک
دله‌لر که اندن بندقه سهولتله چقوب طوغانک کلکسنه واصل اولا و ثقلتی ایله
منقارینی دفع ایدوب چقه و قصعهٔ شمع یعنی شمعدانک کاسه‌سنک اوستنه
واقع اولا

فصل ثالث

غلام مزبورک جلوسی ایچون وضع

اولنه

[٥٤ب]

Olunan Ḫarācenüñ Keyfiyyet-i ᶜAmelin Beyān İder

Ve bu ḫarāce ᶜibāretdür iki ḍılᶜından birbirine zāviye-i ḳāyime üzere muttaṣıl ola. Ve ġulām cülūs itdügi ḍılᶜ ḳaṣīr olup bir sere ḳadar ola ve beden-i ġulama munṭabıḳ olan ḍılᶜ ṭavīl olup bir ḳarış ola. Ve bu ḫarācenüñ içi mücevvef olup içinüñ eni iki parmaḳ eni ḳadar ola. Ve ḫarāce-i mezbūre beden-i ġılāfa yapışmazdan evvel bu ṣūret üzeredür ki ḍılᶜ-ı ṭavīlüñ ᶜalāmeti “sīn-س” ve ḍılᶜ-ı ḳaṣīrüñ ᶜalāmeti “ᶜayn-ع”dur:

[Şekil 192/73]

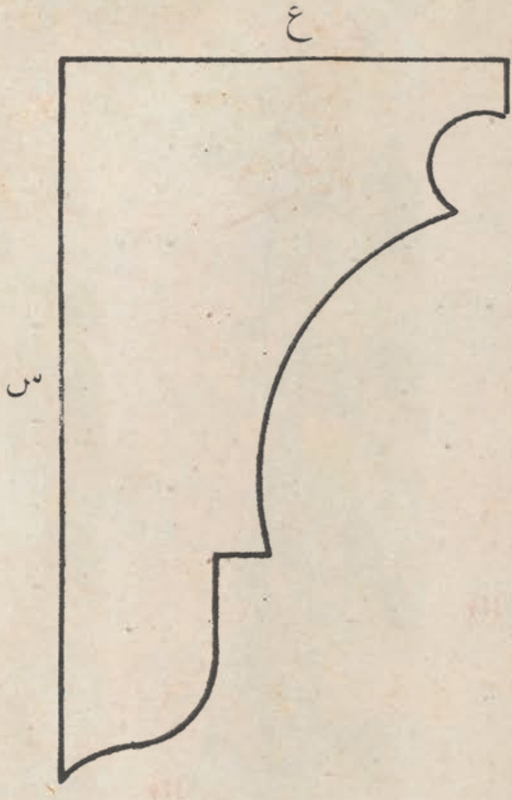

[Şekil 192/73]

Baᶜdehu beden-i ġılāfda bir müdevver delük daḫı deleler ki mīzāb-ı benādıḳuñ esfeline mutābıḳ ola. Baᶜdehu bir mīzāb daḫı alalar ki mīzāb-ı benādıḳdan evsaᶜ ola ve ᶜumḳı mīzāb-ı benādıḳuñ ḍaᶜfı ḳadar ola. Ve bu mīzābuñ bir ṭarafını sedd ideler. Ve bu mīzābuñ ṭaraf-ı mesdūdını dāḫil-i ġılāfa munṭabıḳ ḳılup ṭoġanuñ eñsesine muḳābil vaḍᶜ olunan delüge muḥāẕī ḳılalar ve bir ṭarafı mīzāb-ı benādıḳuñ altına vaḍᶜ ideler tā ki mīzāb-ı benādıḳdan düşen bunduḳalar bu mīzāba düşüp andan şu ṭoġanuñ kellesine vāṣıl ola. Baᶜdehu ḫarācenüñ ḍılᶜ-ı ṭavīlini beden-i ġılāf

[55ᵃ]

اولنان خراجه نك كيفيّت عملنى بيان ايدر و بو خراجه عبارتدر ايكى ضلعنده
بر برينه زاويهٔ قائمه اوزره متّصل اولا و غلام جلوسى ايتدوكى ضلع قصير
اولوب بوسره قدر اولا و بدن غلافه منطبق اولان ضلع طويل اولوب
بر قارش اولا و بو خراجه نك ايچى مجوّف اولوب ايچنك انى ايكى برماق انى
قدر اولا و خراجه مزبوره بدن
غلافه ياپشمزدن اوّل بو صورتا اوزره اركه
ضلع طويلك علامتى سى و ضلع
قصيرك علامتى ع در بعده بدن
غلافده بر مدوّر دلوك دخى
دلهلركه ميزاب بنادقك اغزنه
مطابق اولا بعده بر ميزاب دخى
آلهلركه ميزاب بنادقدن اَوْسَعْ
اولا و عمقى ميزاب بنادقك
ضعفى قدر اولا و بو ميزابك بو
طرفنى سدّ ايدهلر و بو ميزابك

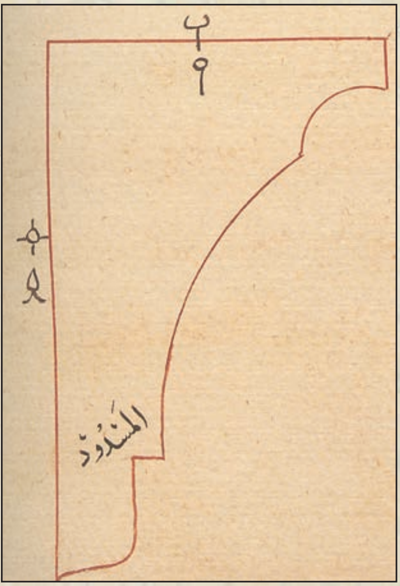

طرف مسدودنى داخل غلافه منطبق قلوب طوغانك اگسنه مقابل
وضع اولنان دلوكه محاذى قلهلر و بو طرفى ميزاب بنادقك آلتنه وضع
ايدهلر تاكه ميزاب بنادقدن دوشن بندقهلر بو ميزابه دوشوب اندن طوغى
طوغانك كلّهسنه واصل اولا بعده خراجه نك ضلع طويلنى بدن غلاف

üstine vaḍᶜ ideler bir vechile ki ḫarācenüñ aᶜlāsı ġılāfuñ aᶜlāsından bir sere aşaġa vāḳiᶜ olup ḫarācenüñ ayaġı delük üstine vāḳiᶜ ola. Ve ḫarāceyi ol maḳāmda bir miḳdār yapışduralar ammā muḥkem etmeyeler.

Baᶜdehu bir ġulām-ı mücevvef düzüp ḫarācenüñ üstine vaḍᶜ ideler. Ġulāmuñ tecvīfi ḫarācenüñ tecvīfine nāfiẕ ola. Ve ġulāmuñ ayaḳları aşaġa ṣarḳup ṣol eli ḫarāce üstinde ola ve ṣaġ elinde ḳılıç ṭutup gögsi üstine arḳurı vaḍᶜ itmiş ola. Ve ġulāmuñ ṣaġ elinüñ dirsegini delüp bir miḥver geçüreler. Ve miḥverüñ iki ṭaraflarını ġulāmuñ yeñlerinde perkideler tā ki ġulāmuñ ṣaġ eli ṣaġa ve ṣola hareket eyleye. Ve miḥver-i mezbūrı tamām istiḳāmet üzere vaḍᶜ itmeyüp bir miḳdār münḥarif vaḍᶜ ideler. Ve dirsegüñ ucında bir miḳdār zāyid ḳıṭᶜa ḳoyup ġulāmuñ içine idḫāl ideler ve ucını delüp bir s̱iḳāle aṣalar ki yedle seyfden aġır ola. Ve yine anuñ yanında bir delük daḫı delüp bir ipüñ ucını baġlayalar ve ġulāmuñ ṣaġ omuzınuñ altında bir maḳara vaḍᶜ idüp ipüñ ucını ol maḳaraya geçüreler ve ġulāmuñ içinde aşaġa ṣarḳıdup ḫarācenüñ içine indüreler ve andan dāḫil-i ġılāfa idḫāl ideler. Ve ipüñ ucını ol maḳāmda iki ḳısm ideler.

Ve nuḥāsdan mancınıḳ keffesi gibi ġāyetde ḫafīf bir keffe düzüp ipüñ iki ucını bu keffenüñ iki ṭarafına baġlayalar. Ve bu keffenüñ içini çuḳur itmeyeler. Ve mīzāb-ı benādıḳuñ altındaki ṭoġanuñ başına muttasıl olan mīzābuñ üstinde mīzāb-ı benādıḳa berāber aṣa ḳoyalar. Pes ḳaçan ki mīzāb-ı benādıḳadan bir bunduḳa düşe, evvelā bu keffenüñ üstine

[55ᵇ]

اوستنه وضع ایده لر بو وجهله که خراجه نك اعلاسی غلافك اعلاسنده بر
سره اشاغه واقع اوله بو خراجه نك ایاغی دلوك اوستنه واقع اولا و خراجه ی
اول مقامده بر مقدار یاپشدره لر اما محکم اتمیه لر بعده بر غلاف مجوف
دوزوب خراجه نك اوستنه وضع ایده لر غلافك تجویفی خراجه نك تجویفنه
نافذ اولا و غلافك ایاقلری اشاغه صارقوب صوللنی خراجه اوستنده اولا
و صاغ النده قلچ طوتوب کوکسی اوستنه ارقوری وضع اتمش اولا و غلافك
صاغ النك درسکنی دلوب بر محور بکجوره لر و محورك ایکی طرفلرینی غلافك
بیکلرنده بر کده لر تا که غلافك صاغ الی صاغه و صوله حرکت ایلیه و محور
مزبوری تمام استقامت اوزره وضع اتمیوب بر مقدار منحرف وضع ایده لر
و درسکك اوجنده بر مقدار زاید قطعه قویوب غلافك ایچنه ادخال
ایده لر و اوجنی دلوب بر ثقاله اصه لر که یدک سیفده اغر اولا و ینه انك
یانندن بر دلوك دخی دلوب بر ایبك اغزلرینه اوجنی بغلیه لر و غلافك صاغ او
موزینك التندن بر مقدار وضع ایدوب ایبك اوجنی اول مقاره یه بکجوره لر
و غلافك ایچنده اشاغه صارقدوب خراجه نك ایچنه ادره لر و اندن داخل
غلافه ادخال ایده لر و ایبك اوجنی اول مقامده ایکی قسم ایده لر و
نحاسدن منجنیق کفه سی کبی غایتده خفیف بر کفه دوزوب ایبك ایکی اوجنی
بو کفه نك ایکی طرفنه بغلیه لر و بو کفه نك ایچی چقور اتمیه لر و میزاب بنادقك
التنده کی طوغانك باشنه متصل اوله ده میزابك اوستنده میزاب بنادقه بر
اصه قویه لر بیچقن که میزاب بنادقه دن بر بندقه دوشه اولا بو کفه نك اوستنه

واقع

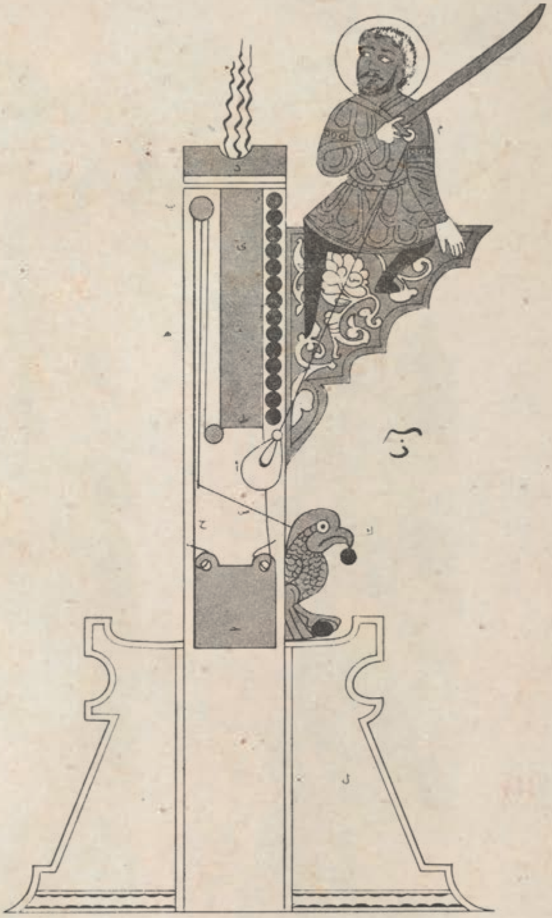

[Şekil 195/74b]

vāḳiᶜ olup ḳuvvetle vāḳiᶜ olmaġın s̱aḳīl olup yed-i ġulāma muttaṣıl olan ipi çeker. Pes ġulām elindeki seyfle fetīlüñ başına çalup keser, niteki baᶜde't-tecribe ẓāhir olur. Pes ol zamānda keffe aşaġa inüp mīzābuñ mesdūd olan ṭarafına nāzil olur ve sidādınuñ üstinde cülūs ider ve ṭoġanuñ başına muḳābil olan delüge berāber olur ve bundan ṣoñra keffeden çıḳup bāzuñ kellesine vāṣıl olur ve yine s̱iḳāle ġulāmuñ elini çeküp refᶜ ider ve evvelki maḳāmına iᶜāde ider bu ṣūret üzere ki şemᶜanuñ ᶜalāmeti "yā-ي" ve altındaki keffenüñ ᶜalāmeti "ḥā-ح" ve mīzāb-ı benādıḳuñ ᶜalāmeti "vāv-و" ve ġılāf-ı evvelüñ ᶜalāmeti "hā-ه" ve ḥuḳḳanuñ ᶜalāmeti "dāl-د" ve s̱iḳālenüñ ᶜalāmeti "ḫā-خ" ve mīzābdaki keffenüñ ᶜalāmeti "elif-ا" ve ġılāf-ı s̱ānīnüñ aᶜlāsında vaḍᶜ olunan iki maḳaranuñ ᶜalāmeti "bā-ب" ve ḫarāce içinde nāzil olan ḫayṭuñ

[56a]

واقع اولوب قوتله واقع اولمغین ثقیل اولوب بیو غلامه متصل اولان
اینجی چکرسی غلام الندکی سیفله فتیلك باشن چلوب کسرته که بعد التجربه ظاهر
اولوربس اولزمانده کفه اشاغه اینوب میزابك مسدود اولان طرفنه نازل
اولور وسدادنك اوستنده جلوسی ایدر وطوغانك باشنه مقابل اولان دلوکه
برابر اولور وبوندن صکره کفه دن چقوب

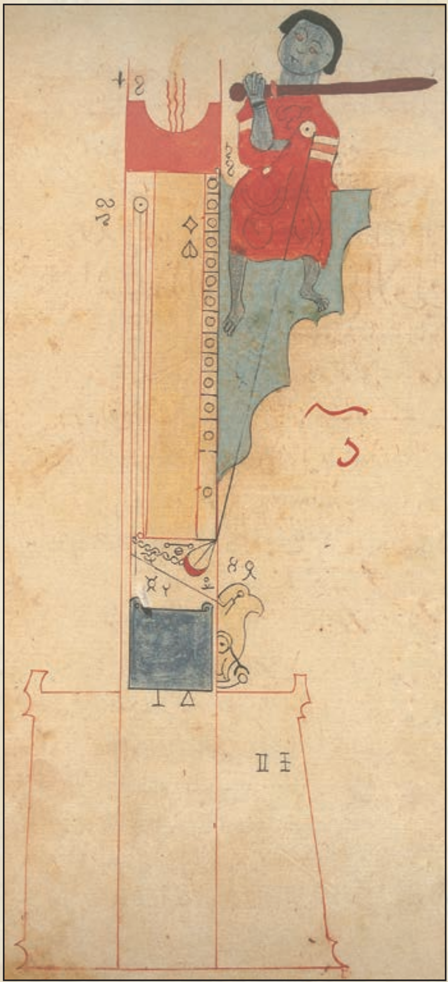

بازك کلهسنه واصل اولور
وینه ثقاله غلامك النی چکوب
رفع ایدر واولکی مقامنه
اعاده ایدر بوصورته اوزره
شمعه نك علامتی ی والتنده کی
کفه نك علامتی ح ومیزاب
بناده نك علامتی و وغلاف
اولك علامتی ه وحقه نك
علامتی د وثقاله نك
علامتی ح ومیزابده کی
کفه نك علامتی ا وغلاف
ثانینك اعلاسنك وضع اولندن
ایکی حقه نك علامتی ب وخرجه
ابجدن نازل اولان خیطك

ᶜalāmeti “sīn-س” ve yed-i ġulāmuñ ᶜalāmeti “mīm-م” ve mīzāb-ı benādıḳ altında vaḍᶜ olunan mīzābuñ ᶜalāmeti “ṣād-ص” ve reˀs-i bāzīnüñ ᶜalāmeti “kāf-ك” ve ḳaṣᶜa-i mişmaᶜuñ ᶜalāmeti “lām-ل”dur.

[Şekil 195/74b]

Pes ẓāhirdür ki ḳaçan sābıḳan maᶜlūm olan mūm keffenüñ üstine vaḍᶜ olunsa ve yuḳarudan basılsa tā ki tamām ġılāf-ı s̱ānīnüñ içine inüp girse ve mīzāb-ı benādıḳ ġılāf-ı s̱ānīnüñ fürcesine vaḍᶜ olunsa bir vechile ki mīzāb-ı mezbūruñ ẓahrı ġılāf-ı evvele mümāss olup benādıḳ mūmuñ cismine mümāss olsa ve ḥuḳḳa mūmuñ başına geçüp fetīl ḥuḳḳanuñ delüginden çıḳsa ve mūm aşaġa inmekle s̱iḳāle mürtefiᶜ olup maḳaralar üstinden inüp keffenüñ iki ṭaraflarına muttaṣıl olan ipi çekse ve mūm evvel-i leyleden yanmaġa başlasa yap yap mūm fenā bulup yuḳaru ḳalḳar tā ki zamāndan bir sāᶜat geçer. Pes mūmuñ esfelinde vaḍᶜ olunan keffe bir bunduḳanuñ muḳābilesinden mürtefiᶜ olur ve ol bunduḳa mīzāb üstindeki keffeye düşer ve aña muttaṣıl olan ipi çeküp ġulāmuñ yedini taḥrīk ider ve keffe inüp mīzāb üstine cülūs ider. Pes bunduḳa keffeden çıḳup ṭoġanuñ kellesine vāṣıl olur ve minḳārından çıḳup şemᶜ-dānuñ kāsesi üstine vāḳiᶜ olur ve ġulām elindeki seyfle çalup şemᶜüñ başını keser. Ve her sāᶜatde bu maḳūle aḥvāl ṣudūr ider tā ki ṣabāḥ olur. Şemᶜ-dānuñ kāsesinde gicenüñ sāᶜatinüñ ᶜadedi

[56ᵇ]

علامتی **س** ویر غلامك علامتی **م**
و میزاب بنادق التنده وضع
اولنان میزابك علامتی **صی**
و راسی یازبنك علامتی
لـ و قصعۀ شمعك علامتی **ل** در

یسی ظاهردر كه قچن بر بندقه معلوم اولان موم كفه‌سی اوستنه وضع اولنه و یوقرودن دصلسه تا كه تمام غلاف ثانینك ایچنه اینوب كرسه و میزاب بنادق غلاف ثانینك فرجه‌سنه وضع اولنه بر وجهله كه میزاب هر نوبتك ظهری غلاف اوله مماسی اولوب بنادق مومك جسمنه مماسی اوله و حقه مومك باشنه كچوب فتیل حقه‌نك دلوكندن چقه و موم اشاغه انمكله تقاكه مرتفع اولوب حقه‌لر اوستندن اینوب كفه‌نك ایكی طرفلرینه متصل اولان ایپچكه و موم اول لیله‌دن یا غیره‌دن شلسه یا ب یا بموم فنا بولوب یوقرو قالقو تا كه زماندن بر ساعت كچرسی مومك اسفلنده وضع اولنان كفه بر بندقه‌نك ثقلندن مرتفع اولور و اول بندقه میزاب اوستنده‌كی كفه‌یه دوشر و اكا متصل اولان ایپچكوب علامتك یدنی تحریك ایدر و كفه اینوب میزابك اوستنه جلوس ایدر پس بندقه كفه‌دن چقوب طوغانك كاسه‌سنه واصل اولور و منقارندن چقوب شمعدانك كاسه‌سی اوستنه واقع اولور و غلامك النده‌كی سیغله چلوب شمعك باشنی كسر و هر ساعتده بو مقوله احوال صدور ایدر تا كه صباح اولور و شمعدانك كاسه‌سنده و كیجه‌نك ساعتلرینك عددی

قدر

[٥٦ب]

ḳadar benādıḳ cemᶜ olur. Baᶜde ẕālik naḳşı lāzım olanları naḳş idüp dühn-i senderūsla ṭılā idüp güneşde muḥkem ḳurıdalar tā ki niçe müddet bāḳī ḳala.

Nevᶜ-i Evvelden Sekizinci Şekl Binkām-ı Kātibdür ki Anuñla Sāᶜāt-i Müsteviyyeden Māḍī Olan Maᶜlūm Olur. Ve Bu Binkāmuñ Daẖı ᶜAmeli Şemᶜ İledür ve Tafṣīl-i Ḥāli Üç Faṣlda Meẕkūrdur

Faṣl-ı Evvel Binkām-ı Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder

Binkām-ı mezbūr ᶜibāretdür bir mişmaᶜdan yaᶜnī mūm ḳoyacaḳ ki üstinde pirinçden düzilmiş bir ġılāf vardur. Ve ol ġılāfuñ esfelinde bir ṭoġan vardur ki bir küre üstinde ḳāyim olup arḳasını ġılāfa dönmişdür. Ve ṭoġanuñ ṣaġ ṭarafında kāse üstinde bir serīr vardur ki ve serīr üstinde bir kātib vardur ki elinde bir ḳalem ṭutmışdur ve ol ḳalemüñ altında serīr üstinde bir dāyire resm olmışdur; on dört buçuḳ cüze taḳsīm olunup ve yine her cüz on beş cüze taḳsīm olunmışdur. Ve ḳaçan ki miḳdārı ve vaḍᶜı maᶜlūm olan şemᶜ gılāf-ı mezbūra ġurūb-ı şems ḳatında idẖāl olunsa ve ṭoġanuñ minḳārına birbiri ardınca on beş bunduḳa vaḍᶜ olunsa ve şemᶜüñ fetīli yaḳılsa, ol ḥīnde evvel-i eczādan ẖāric olup yap yap seyr ider tā ki ḳaleminüñ başı ol ᶜalāmete vāṣıl olur. Pes maᶜlūm olur ki gicenüñ sāᶜātinden bir derece geçmişdür ve bu üslūb üzere cüz-be-cüz ḥareket ider tā ki on beşinci cüz[e] vāṣıl olur. Pes giceden bir sāᶜat geçüp fi'l-ḥāl ṭoġanuñ

[57ᵃ]

قدر بنادق جمع اولور بعد ذلك نقشی لازم اولانلری نقش ایدوب دهنی
سندروس له طلا ایدوب کنشده محکم قوریده لر تاکه نجه مدت باقی قاله
نوع اول دن سکزنجی شکل بنکام کابتودر که انکله ساعات
مستویه دن ماضی اولان معلوم اولور و بو بنکامك دخی عمل
شمعه دندر و تفصیلی حالا اوج فصلده مذکوردر **فصل اول**
بنکام مزبورك ظاهرن و معناسن بیان ایلر بنکام مزبور عبارتدر
بر شمعدن یعنی موم قویه جق که اوستنده بر بجدن دوزلمش بر غلاف
واردر و اول غلافك اسفلنده بر طوغان واردر که بر کره اوستنده
قائم اولوب ارقه سنی غلافه دوتمشدر و طوغانك صاغ طرفنده کی
اوستنده بر کرسی واردر که و کرسی اوستنده بر کاتب واردر که الندن بر قلم
طوتمشدر و اول قلمك التنده کرسی اوستنده بر دائره رسم اولنمشدر
اون درت بجق جزء تقسیم اولنوب و ینه هر جزء اون بشی جزء تقسیم
اولنمشدر و قچن که مقداری و وضعی معلوم اولان شمع غلاف
مزبوره غروب شمس قتنده ادخال اولنه و طوغانك منقارینه
بر بوی اردنجه اون بشی بندقه وضع اولنه و شمعك فتیلی یاقله اول
حینده اول اجزادن خارج اولوب یابا یابا سیر ایدر تاکه قلمك
باشی اول علامته واصل اولور پس معلوم اولور که کیجه نك ساعتندن
بر درجه کچمشدر و بو اسلوب اوزره جزء بجه حرکت ایدر که تاکه اون
بشنجی جزء واصل اولور پس کیجه دن بر ساعت کچوب فی الحال طوغانك

aġzından bir bunduḳa çıḳup kāsenüñ üstine düşer ve her sāᶜat başında ḥāl bu minvāl üzeredür.

Faṣl-ı S̱ānī Ġılāfuñ ve Mevḍiᶜ-i Benādıḳuñ ᶜAmeli Beyānındadur

Şebehden mūm şeklinde bir ġılāf düzeler ṭūlı dört ḳarış ola. Ve binkām-ı sābıḳda meẕkūr olan üzere irtifā[ᶜı] bir buçuḳ ḳarış bir şemᶜ-dān etegi dü[z]üp üstine kāsesini yapışduralar. Ve ol kāsenüñ ortasını deleler ve ġılāfı ol delüge ṣoḳalar tā ki ġılāfuñ esfeli yire vāṣıl ola. Ve ġılāfı kāseye yapışduralar ammā muḥkem itmeyeler. Ve bu ġılāfuñ nıṣfında bunduḳa ṣıġacaḳ ḳadar bir ḫarḳ ideler. Şekl[i] sābıḳ[an] meẕkūr olan vaṣf üzere bir ṭoġan düzüp ġılāfuñ esfeline yapışduralar bir vechile ki ṭoġanuñ eñsesinde vāḳiᶜ olan delük ġılāfuñ ḫarḳına munṭabıḳ ola. Baᶜdehu bir mīzāb yaᶜnī oluḳ düzeler ki ṭūlı ġılāfuñ ṭarafından esfeline varınca ola. Ve bu mīzābı ol maḳām[a] yapışduralar. Pes eger ṭoġanuñ aġzına bir bunduḳa vaḍᶜ idüp içerüye defᶜ itseler mīzābuñ başına girüp esfelinden çıḳar.

Baᶜdehu bir mīzāb daḫı düzeler ṭūlı ol ḳadar ola ki şemᶜ-i maᶜhūdede farḍ olunan on dört buçuḳ ḳısma müsāvī ola. Ve on dört dāne içi boş bunduḳalar düzeler ki şeklen çınḳıraġa şebīh ola. Ve bunduḳanuñ büyükligi ol ḳadar ola ki mīzāb-ı mezbūruñ içine birbiri yanında vaḍᶜ olunduḳda tamām on dört bunduḳa ṣıġup mīzābdan artuḳ boş yir ḳalmaya. Ve bu mīzābuñ kenārınuñ yüksekligi ve içinüñ eni bunduḳalaruñ ḳuṭrı ḳadar olup beş şibr zāyid ola. Baᶜdehu bu mīzābuñ başında arḳası üstinde bir reze vaḍᶜ idüp ol

[57ᵇ]

اغزندن بو بندقه چقوب کاسه‌نک اوستنه دوشر و هر ساعت باشنده حالی
بو منوال اوزره دور

فصل ثانی غلافک و موضع نبادجک عملی بیاننده

در شبه دن موم شکلنده بر غلاف دوزه‌لر طولی درت
قارش اولا و بو نکام سابقده مذکور اولان اوزره ارتفاع بر بچوق قارش
بر شمعدان اتکی دوبی اوستنه کاسه‌سنی یاپشدره‌لر و اول کاسه‌نک اورته‌سنی
دله‌لر و غلافی اول دلوکه صوقه‌لر تا که غلافک اسفلی یره واصل اولا
و غلافی کاسه‌یه یاپشدره‌لر اما محکم ایتمیه‌لر و بو غلافک نصفنده بندقه
صغه‌جق قدر بر خرق ایده‌لر شکل سابق مذکور اولان وصف اوزره بر طوغان
دوزوب غلافک اسفلنه یاپشدره‌لر بر وجه‌که طوغانک اکسنده واقع
اولان دلوک غلافک خرقنه منطبق اولا بعده بر میزاب یعنی اولوق دوزه‌لر که
طولی غلافک طرفندن اسفلنه وارنجه اولا و بو میزابی اول مقامه یاپشدره‌لر
بس اکر طوغانک اغزینه بر بندقه وضع ایدیجک اجرویه دفع اتسه‌لر میزابک
باشنه کروبی اسفلندن چقر بعده بر میزاب دخی دوزه‌لر طولی اولقدر اولاکه
شمع معهوده فرض اولنان اون درت بچوق قسمه مساوی اولا و اون درت دانه
ایچی بوش بندقه‌لر دوزه‌لر که شکلا چنقرغه شبیه اولا و بندقه‌نک بیوکلوکی
اولقدر اولاکه اول میزاب مزبورک ایچنه بر بری یاننده وضع اولندقده
تمام اون درت بندقه صغوب میزابدن ارتوق بوش یر قالمیه و بو میزابک
کنارینک یوکسکلکی ایچنک انی بندقه‌لرک قطری قدر اولوب شبیه‌ی دائره
اولا بعده بو میزابک باشنی ارقه‌سی اوستنده بر یره وضع ایده‌جک اول

مزده‌یه

rezeye ḥalḳa ṭaḳalar ve bu mīzābuñ esfelini sedd ideler. Ve bu mīzābı ġılāfuñ içine idḫāl idüp ġılāfuñ ḫarḳı yanından ġılāfuñ dāḫiline mülṣaḳ olan mīzābuñ başāndan aşaġa ṣoḳalar tā ki mīzāb-ı benādıḳuñ başı ki ḥalḳalu olan ṭarafdur, ḫarḳuñ esfeline berāber ola. Ve bu mīzābuñ altına bir māniᶜ vaḍᶜ ideler ki bu miḳdārdan aşaġa inmeye.

Ve bu mīzāb mīzāb-ı evvelüñ içinde bir vechile vāḳiᶜ ola ki ḥalḳasından yuḳaru çekilse sühūletle mürtefiᶜ olup ḳaṭᶜā eṭrāfına ḥareket itmeye. Baᶜdehu doġanuñ aġzına bir bunduḳa vaḍᶜ idüp içerüye defᶜ ideler tā ki mīzāb-ı s̱ānīnüñ içine düşüp esfelinde ḳarār ide. Baᶜdehu bir bunduḳa daḫı defᶜ ideler tā ki bunduḳa-i ūlānuñ üstinde ḳarār ide. Bu üslūb üzere tamām on dört dāne bunduḳayı mīzāba idḫāl ideler tā ki on dördinci bunduḳanuñ aᶜlāsında bir noḳṭa ṭoġanuñ eñsesinde vāḳiᶜ olan ḫarḳuñ esfeline berāber ola. Ve eger ḥalḳa bir bunduḳanuñ ḳuṭrı ḳadar yuḳaru çekilse on dördinci bunduḳa ṭoġanuñ aġzından tekerlenüp çıḳa. Baᶜdehu bir ol ḳadar daḫı çekilse bir bunduḳa daḫı çıḳa s̱ümme ve s̱ümme tā ki mīzāb-ı benādıḳuñ ṭaraf-ı mesdūdı ṭoġanuñ eñsesindeki ḫarḳa berāber ola ve on dört bunduḳa tamām ṭoġanuñ aġzından çıḳup şemᶜ-dānuñ kāsesine düşe.

Baᶜdehu ḳurşundan dört yüz dirhem bir s̱iḳāle düzeler ve mīzābdan yanını mīzābuñ ṭūlı ḳadar münehher ideler yaᶜnī bir miḳdār oyalar tā ki esfel-i ġılāfa idḫāl olunduḳda mīzābuñ ẓahrı s̱iḳālenüñ nehri içine vāḳiᶜ olup mīzāb-ı mezbūr s̱iḳālenüñ içinde sühūletle inüp çıḳmaġa māniᶜ olmaya. Ve ol s̱iḳālenüñ

[58ᵃ]

رزه یه بر حلقه طقه لر و بو میزابك اسفلنی سد ایده لر و بو میزابی غلافنه
ایچنه ادخال ایده و بو غلافنك خرقی یاننده غلافك داخلنه ملصق اولان
میزابك باشنده اشغه صوقه لر تا که میزاب بنادقك باشی که حلقه لو اولان
طرفدر خرقك اسفلنه برابر اولا و بو میزابك التنه بر مانع وضع ایده لر که
بو مقداردن اشغه اینمیه و بو میزاب میزاب اولك ایچنده بر وجهله
واقع اولا که حلقه سنده یوقری و چکلسه سهولتله مرتفع اوله و قطعا
اطرافنه حرکت اتمیه بعده دغانك اغزینه بر بندقه وضع ایده بعده ایچرویه
دفع ایده لر تا که میزاب ثانینك ایچنده و ثقوب اسفلنده قرار ایده بعده
بر بندقه دخی دفع ایده لر تا که بندقهٔ اولینك اوستنده قرار ایده بو اسلوب
اوزره تمام اون درت دانه بندقه یی میزابه ادخال ایده لر تا که اون دردنجی
بندقه نك اعلاسنده بر نقطه طوغانك اکسنده واقع اولا خرقك اسفلنه
برابر اوله و اکر حلقه بر بندقه نك قطری قدر یوقارو چکلسه اون دردنجی
بندقه طوغانك اغزندن تکرلنوب چقه بعده بر او قدر دخی چکلسه بر بندقه
دخی چقه ثم و ثم تا که میزاب بنادقك طرف مسدودی طوغانك اکسنده کی
خرقه برابر اوله و اون درت بندقه تمام طوغانك اغزندن چقوب شمعدانك
کاسه سنه دوشه بعده قورشوندن دوشوز درهم بر ثقاله دوزه لر و میزابدن
یانی میزابك طولی قدر منتهی ایده لر یعنی بر مقدار اوزادیه لر تا که اسفل غلافه
اظهری
ادخال اولندقده میزابك ایچنده سهولتله ثقاله نك نهری ایچنده واقع اولوب
میزاب مزبور ثقاله نك ایچنده سهولتله اینوب چقمغه مانع اولمیه و او ثقاله نك

[٥٨أ]

başında nehrüñ ṣağında ve solında birbirine muḳābil iki reze vaḍᶜ ideler ve her nehreye bir ipüñ ucını bağlayalar. Baᶜdehu dāḫil-i ġılāfda ḫarḳ-ı bunduḳanuñ ṣaġ ṭarafında ve ṣol ṭarafında iki maḳaralar vaḍᶜ ideler ve s̱iḳālenüñ iplerini dāḫil-i ġılāfa mümāss olduġı ḥālde yuḳaru ḳaldurup ol maḳaralara geçüre. Bir seffūd yaᶜnī şiş gibi bir demür alalar ki ṭūlı şemᶜ-i maᶜhūduñ aḳdār-ı maᶜlūmesi ḳadar olup iki ḳadar zāyid ola. Ve bu seffūduñ ucını delüp ol iki ipüñ ucını bir yire cemᶜ idüp bu delüge bağlayalar. Ve bu seffūduñ iplere muttaṣıl olan ṭarafını s̱iḳālenüñ nehrine idḫāl idüp aşaġa baṣalar tā ki mīzāb-ı benādıḳuñ ẓahrına sühūletle mümāss ola. Pes bu zamānda s̱iḳāle şemᶜüñ aḳsāmı ḳadar yuḳaru ḳalḳar. Ve ol zamānda seffūduñ ṭaraf-ı āḫerine nuḥāsdan bir ḳurṣ vaḍᶜ ideler ki vüsᶜati şemᶜüñ esfelinüñ vüsᶜati ḳadar ola. Ve ol ḳurṣuñ merkezini delüp seffūduñ başını ol delüge ṣoḳalar, ṭırnaḳ miḳdārı ḳurṣdan ṭaşra çıḳa ve ḳurṣ-ı seffūda muḥkem yapışduralar tā ki ḳurṣ-ı mezbūr ufḳa müvāzī ola. Baᶜdehu ol ḳurṣuñ ṭoġanınuñ başından ṭarafda bir delük delüp bir reze ve rezeye bir ḥalḳa geçürüp mīzāb-ı benādıḳuñ başında vaḍᶜ olunan ḥalḳayı bu ḥalḳaya geçürüp ikisini cemᶜ ideler. Pes bu zamānda mīzāb-ı benādıḳ āḫir-i ḥaddine dek nāzil olup sefūd daḫı āḫir-i ḥaddine dek nāzil olmışdur. Eger bundan ṣoñra seffūdı az az terk idüp aᶜlāsından baṣmasalar yap yap yuḳaru çıḳar ve s̱iḳāle aşaġa iner ve mīzāb-ı benādıḳ daḫı mürtefiᶜ olur ve bunduḳalar birer birer ṭoġanuñ aġzından çıḳmaġa başlar. Bu vaḍᶜ

[58ᵇ]

باشنده نهرک صاغنده و صولنده بربرینه مقابل ایکی رزه وضع ایدرلر و هر
رزه‌یه بر ایپک اوجنی بغلیه‌لر بعده داخل غلافده خرق بندقه‌نک
صاغ طرفنده و صول طرفنده ایکی مقاره‌لر وضع ایدرلر و ثقاله‌نک
ایپلرینی داخل غلافده مماس اولدوغی حالده یوقرو قالدروب اول مقره‌لره
کچوره‌لر بوسفود یعنی شیش کبی بر دمر آله‌لر که طولی شمع معهودک اقدار معلومه‌سی
قدر اولوب ایکی قدر زائد اولا و بوسفودک اوجنی دلوب اول ایکی ایپک
اوجنی بربره جمع ایدوب بو دلوکه بغلیه‌لر و بوسفودک ایپلری متصل اولان
طرفنی ثقاله‌نک نهرینه ادخال ایدوب اشاغه باصه‌لر تا که میزاب بنادقک ظهرنه
سهولتله مماس اولا پس بوزمانده ثقاله شمعک اقدامی قدر یوقاری قالقر
و اول زمانده سفودک طرف اسفلنه نحاسدن بر قوصی وضع ایدرلر که وسعتی
شمعک اسفلنک وسعتی قدر اولا و اول قوصک مرکزینی دلوب سفودک
باشنی اول دلوکه صوقه‌لر طرنق مقداری قوصدن طشره چیقه و قوصی سفوده
محکم یاپشدره‌لر تا که قوص مزبور افقه موازی اولا بعده اول قوصک طوغانک
باشندن طرفنده بر دلوک دلوب بر رزه و رزه‌یه بر حلقه کچوروب میزاب
بنادقک باشنده وضع اولنان حلقه‌یه بو حلقه‌یه کچوروب ایکیسنی جمع ایده‌لر
پس بو زمانده میزاب بنادق اخر حدینه دک نازل اولوب سفود دخی اخر
حدینه دک نازل اولاشدر اگر بوندن صکره سفودی آذ آذ توک ایدوب
اعلوسندن بصمه‌لر یاپیاب یوقرو چقرو ثقاله اشاغه اینر و میزاب بنادق
دخی مرتفع اولور و بندقه‌لر بر بر طوغانک اغزندن چیقمغه باشلر بو وضع

شکل

[٥٨ب]

şekl-i evvelüñ ḫilāfıdur. Eger mīzāb-ı benādıḳ yine şekl-i evveldeki üslūb üzere ᶜamel olunsa daḫı cāyizdür.

Faṣl-ı S̱ālis̱ Serīr Üstinde Mevḍūᶜ Olan Kātibüñ ᶜAmelini Beyān İder

Şebehden bir murabbaᶜ yā müdevver serīr düzeler ki ayaḳları kāsenüñ üstine mevḍūᶜ ola. Ve maḳām-ı mezbūra münāsib nuḥāsdan bir şaḫṣ düzeler ki heyᵓet-i küttāb üzere cülūs idüp bir dizini uzadup bir dizini diküp ve ṣol elini ṣol dizi üstine ḳoyup ṣaġ elinde bir ḳalem ṭuta ki başı şaḫṣuñ aşaġa serīr üstine ḥavāle ola. Ve şaḫṣuñ başına bir ᶜimāme vaḍᶜ ideler ve esfelini murabbaᶜ deleler.

Baᶜdehu nuḥāsdan bir maḳara düzeler ki mücevvef olup ġāyetde ḫafīf ola. Ve bu maḳaranuñ vaḍᶜı bir ḳaç defᶜa geçmişdür. Ve bu maḳaranuñ ḳalıñlıġı ol ḳadar ola ki şemᶜüñ üstinde farḍ olunan on dört buçuḳ ḳısmuñ cümlesinüñ ṭūlı ḳadar ip ol maḳaranuñ üstine bir kerre ṣarıla. Ve bunuñ taḥḳīḳinde muḥkem ihtimām ideler. Ve ol maḳaranuñ nıṣfında bir reze vaḍᶜ ideler, merkezine bir miḥver geçüreler ki bir ucı maḳaranuñ bir ṭabaḳından arpa ḳadar çıḳa ve bir ucı parmaḳ uzunı ḳadar çıḳa.

Baᶜdehu serīrüñ ortasını delüp şemᶜ-dānuñ kāsesini daḫı deleler ve miḥveri şemᶜ-dānuñ altından ṣu içine idḫāl idüp miḥverüñ ucı uzun olan ṭarafını kāsenüñ delügine ṣoḳalar tā ki serīrüñ delüginden ṭaşra çıḳa ol ḳadar ki kātibüñ esfeline dāḫil ola. Ve miḥverüñ ḳaṣīr olan ṭarafınuñ altına arḳurı bir nesne vaḍᶜ idüp üstine bir delüklü boncuḳ yapışdurup miḥverüñ ucını anuñ içine ḳoyalar tā ki

[59ᵃ]

شکل اولکه خلا قیدر اکر میزاب بنادق نیه شکل اولنه دکی اسلوب اوزره
عمل اولنسه دخی جائزدر

فصل ثالث

کرسی اوستنده مجمع
موضوع اولان کاتبک عملنی بیان ایدر شبه دکل بر مربع یا مدور کرسی دوزه لر
که ایاقلوی کاسه‌نک اوستنه موضوع اولا و مقام بر مجمع مزبوره درت کوشه‌لو مناسب تخته‌دن
بر شخص دوزه‌لر که هیئت کتاب اوزره جلوس ایدوب بر ذرتینی اوزادب
بر دزینی دکوب وصول صول الینی صول دزی اوستنه قویوب صاغ النده
بر قلم طوتاکه باشی شخصک آتغه سی اوستنه حواله اولا و شخصک و باشنه
بر عمامه وضع ایدلر و اسفلنی مرتفع دلکر بعده بحسده بر مقوم دوزه‌لرکه
مجوف اوله بغایت خفیف اوله و بو مقومنک وضعی بر قاچ دفعه
کچمه‌دره و بو مقاره‌نک قالقمغی اولقدر اولاکه شمعک اوستن فرضی
افقه اون درت بحق قسمک جملسنک طولی قدر ایب اول مقومنک
اوستنه بر کره صارله و بونک تحقیقنده محکم اهتمام ایده‌لر و اول مقومنک
خصفنده بر برزه وضع ایدلر مرکزینه بر محور کچوره‌لر که بر اوجی مقومنک
بر طبقنده اربه قدر چقه و بر اوجی پرماق اوزونی قدر چقه بعده کرسی یوکک
اورته‌سنی دلوب شمعدانک کاسه‌سنی دخی دله‌لر و محوری شمعدانک
آلتنده صو ایچنه ادخال ایدعب محورک اوجنی اوزون اولان طرفنی کاسه‌نک
دلوکنه صوقه‌لرتاکه کرسی یوکک دلوکنده طشره چیقه اولقدر که کاتبک اغلنه
داخل اولا و محورک قصیر اولان طرفنک آلتنه اردوری بر نسنه وضع
ایدوب اوستنه بر دلوکلو بوبجق یاپشدره و با محورک اوجنه انک ایچنه قویه‌لرتاکه

[٥٩أ]

miḥver döndükde mekānından zāyil olmaya.

Baᶜdehu ġılāfuñ esfelinde kāseye ḥaḳḳınca bir ḫarḳ ideler ki içinde bir ip vaḍᶜ olunsa sühūletle ḥareket ide. Ve iki maḳara düzüp maḳaraları birbirine idḫāl idüp ol ipleri şemᶜ-dānuñ içinde kāsenüñ altına yapışduralar bir vechile ki birisi ġılāfuñ ḫarḳınuñ aᶜlāsına berāber olup birisi daḫı buña muḳābil olup ikisi büyük maḳaranuñ ṭarafında vāḳiᶜ ola. Ve ikisinüñ daḫı nehri yaᶜnī ip ḳoyacaḳ yiri büyük maḳaranuñ rezesine berāber ola. Baᶜdehu bir muḥkem bükilmiş ip alalar ve ortasını büyük maḳaranuñ rezesine bağlayalar. Ve bir ucını ḫarḳ-ı ġılāf semtinde vaḍᶜ olunan maḳaraya geçüreler ve ucını aşaġa ṣarḳıdup s̱iḳālenüñ esfeline bağlayalar. Ve ipüñ bir ucını büyük maḳaraya bir kerre ṣarduḳdan ṣoñra o bir maḳaraya geçürüp ucını yine aşaġa ṣarḳıdup bir s̱iḳāle ṭaḳalar ki vezni on [dir]hem ola. Ḳaçan ki s̱iḳāle yu[ḳa]ru ḥareket ider, büyük maḳara ile miḥver döner ve küçük s̱iḳāle aşaġa iner.

Pes kātibi serīr üstine vaḍᶜ ideler tā ki esfeli arḍ-ı serīre mümāss olmaġa ḳarīb olur. Ve kātibüñ yüzi ṭoġandan ṭarafa vaḍᶜ olunur. Ve ḳaleminüñ başı serīrüñ arḍına ṭoḳınmaġa ḳarīb olur bir dāyire-i tāmmenüñ üstine ki üstindeki kātibi iḥāṭa itmişdür. Baᶜdehu ḳalemüñ başı muḳābilesinde bir dāyire üstinde bir ᶜalāmet vaḍᶜ ideler. Baᶜdehu şemᶜüñ dibini delüp seffūduñ başında vaḍᶜ olunan ḳurṣuñ üstine vaḍᶜ idüp seffūduñ başını şemᶜüñ delügine ṣoḳalar. Ve bu şemᶜüñ evṣāfı ale't-tafṣīl şekl-i sābıḳda mez̠kūrdur. Baᶜde z̠ālik şemᶜüñ

[59ᵇ]

محور دوندرکن مکانندن زائل اولمیه بعده غلافک اسفلنده کلکه یه
حقه‌جه بر خرق ایده‌لر که ایچنده بر ایپ وضع اولنه سهولتله حرکت ایده و ایکی
حقه دوز باصقه‌لری بو برینه ادخال ایدوب اول بتیلری شمعدانک ایچنده
کاسه‌نک آلتنه یاپشدره‌لر بو وجهله که بو ایپی غلافک خرقنک اعلاسنه برابر
اولوب بو ایپی دخی بوکا مقابل اولوب ایکسی بیوک مقرنک طرفنده واقع
اولا و ایکیسنک دخی نهری یعنی ایپی قوه‌یه چقدیغی یری بیوک مقرنک رزه‌سنه
برابر اولا بعده بر محکم بوکلمش ایپ آله‌لر و اورته‌سنی بیوک مقرنک
رزه‌سنه بغلیه‌لر و بر اوجنی خرق غلاف سمتنده وضع اولنان مقره‌یه
کچوره‌لر و اوجنی اشاغه صارقدوب ثقاله‌نک اسفلنه بغلیه‌لر و ایکی
بر اوجنی بیوک مقره‌یه بوکره صاردقدن صکره او بر مقره‌یه کچوروب
اوجنی ینه اشاغه صارقدوب بر ثقاله طقه‌لر که وزنی اون درهم اولا تا کجنی که
ثقاله یورودوکجه حرکت ایلدوب بیوک مقره ایله محور دونر و کوچک ثقاله
اشاغه اینرسی کاتبی کوبرالکتنه وضع ایده‌لر تا که اسفلی ارض کرسیه مماسی
اولمغه قریب اولور و کاتبک یوزی طوغانده طرفه وضع اولنور و
قلمنک باشی سریرک ارضنه طوقنمغه قریب اولور بو دائرهٔ تامه‌نک اوستنه
اوستنده که کاتبی احاطه ایتمشدر بعده قلمک باشی مقابلنده دائره اوستنده
بو علامت وضع ایده‌لر بعده شمعک دبینی دلوب سفودک باشنده وضع اولنانده
قومک اوستنه وضع ایدوب سفودک باشنی شمعک دلوکنه صوقه‌لر و بو
شمعی اوصافی علی التفصیل شکل عقبده مذکوردر بعد ذلک شمعک

[۵۹ب]

باشنی

başını aşaġa başalar tā ki ġılāfuñ içinde ġāyib ola. Ve şekl-i sābıḳda mevṣūf olan ḥuḳḳa gibi bir ḥuḳḳa düzüp ġılāfuñ başına geçüreler ve döndüreler tā ki şemᶜüñ taḥrīkiyle çıḳmaya. Ve kātibüñ ḳaleminüñ başını imtiḥān idüp göreler ki ibtidā vaḍᶜ olunan ᶜalāmete muḳābil olmış mıdur ki muḳābil olmaḳ lāzımdur.

Pes ol zamānda ᶜalāmet-i mezbūreyi maḥv idüp dāyireyi on dört buçuḳ ḳısma taḳsīm ideler ve her sāᶜatüñ ᶜadedini yanına yazalar tā ki on dört buçuḳ sāᶜat tamām ola. Baᶜdehu her ḳısmı on beş cüze taḳsīm ideler ki derecāt-ı sāᶜāt daḫı maᶜlūm ola. Eger maḳām müteḥammil olmazsa beş cüze taḳsīm ideler ki derecāt-ı sāᶜāt dahı maᶜlūm ola, eger taḳsīm idüp üç dereceyi bir cüz ideler. Pes ḳaçan ki şemᶜa-i maᶜhūde ġılāfdaki ḳurṣuñ üstine vaḍᶜ oluna ve şemᶜa aşaġa basıla, s̱iḳāle arḍ-ı ġılāfdan mürtefiᶜ olur, zīrā s̱iḳālenüñ iki başına muttaṣıl olan ipler maḳaralar üstinden dönüp şemᶜa altındaki seffūduñ esfeline baġlanmışdur. Ve seffūd s̱iḳāle ortasına nāzil olmışdur, zīrā anuñ mīzābdan ṭarafı oyulup mīzābla seffūd ol nehr içinde vāḳiᶜ olup mīzābuñ başındaki ḥalḳa ḳurṣuñ kenārındaki ḥalḳaya geçmişdür. Ve kātibi döndüren maḳaranuñ ipüñ bir ucı s̱iḳālenüñ esfeline muttaṣıl olup küçük maḳaraya geçüp büyük maḳaraya muttaṣıldur ve bir ucı bir küçük maḳaraya dahı geçürüp ucına s̱iḳāle aṣılmışdur.

Pes sen ḳaçan ki gicenüñ evvelinde mūm yanup şemᶜ fenāya müteveccih ola, s̱iḳāle inüp seffūd şemᶜayı refᶜ ider ve ḳurṣ mīzāb-ı benādıḳı refᶜ idüp ve her sāᶜatde bir bunduḳa ṭoġanuñ aġzından düşer. Ve kātibüñ ḳalemi daḫı serīr üstindeki ᶜalāyimi seyr idüp derece

[60ᵃ]

باشنی اشاغه بصه لر تا که غلافک ایچنده غایب اوله و شکل بقده موصوف اولان
حقه کبی بر حقه دوزوب غلافک باشنه کچوره لر و دوندوره لر تا که شمعک تحریکیله
چقمیه و کاتبک قلمنک باشی امتحان ایدوب کوره لر که ابتدا وضع اولنان علامته
مقابل اولمش میدر که مقابل اولمق لازمدر دیو اولمازسه علامت مزبوره
محو ایدوب دائره یی اون درت بچق قسمه تقسیم ایده لر و هر ساعتک عددینی
یانینه یازه لر تا که اون درت بچق ساعت تمام اوله بعده هر قسمی اون بش جزئه تقسیم
ایده لر که درجات ساعات دخی معلوم اوله اکر مقام متحمل اولمزسه بش جزئه
تقسیم ایده لر که درجات ساعات دخی معلوم اوله اکر تقسیم ایدوب اوج
درجه یی بر جزء ایده لر بس قچن که شمعهٔ معهوده غلاف دکی قومک اوستنه
وضع اولنه و شمعه اشاغه بصدقچه اوخی غلافدن مرتفع اوله و زیرا ثقاله نک
ایکی باشنه متصل اولان ایپلر مقاره لر اوستندن دونوب شمعه التنده کی سفودک
اسفلنه بغلنمشدر و سفود ثقاله اوزرینه نازل اولمشدر زیرا انک غیر ایپدن
طرفی اولوب عیز ایله سفود اول نهر ایچنده واقع اولوب عیز ایکی باشنده کی
حلقه قرصک کنارنده کی حلقه یه کچمشدر و کاتبی دوندیرن مقره نک ایپک
بر اوجی ثقاله نک اسفلنه متصل اولوب کوچک مقره یه کچوب بویوک مقره یه
متصلدر و بر اوجی بر کوچک مقره یه دخی کچوب باوجنه ثقاله اصلمشدر
بس قچن که کیجه نک اوقلنده موم یانوب شمع فنایه متوجه اوله ثقاله اینوب
سفود شمعه یی رفع ایدر و قرص میزاب بنادقی رفع ایدوب هر ساعت بوندقه
طوغانک اغزندن دوشر و کاتبک قلمی دخی سری اوستنده کی علامتی سیر ایدوب بر جه

be-derece ve sāᶜat-be-sāᶜat mürūr ider tā ki gice tamām olur, şemᶜ-dānuñ kāsesinde sāᶜāt-i māḍiye ᶜadedince benādıḳ cemᶜ olur. Baᶜde ẕālik mişmaᶜuñ altına bir ṣaḥīfe yapışdurup dāḫilinde mevḍūᶜ olan maḳaraları setr ideler ve naḳşı lāzım olanları naḳş idüp senderūsıla [sile]ler ve güneş[de] ḳurıda[lar.]

Ve binkām-ı mezbūruñ fehmi āsān olmaḳ içün taṣvīr olunup baᶜz-ı mevāḍiᶜde ᶜalāyim vaḍᶜ olundı: Şemᶜanuñ ᶜalāmeti "elif-ا", ġlāfuñ ᶜalāmeti "ḳāf-ق", ḳurṣuñ ᶜalāmeti "bā-ب", büyük s̱iḳālenüñ ᶜalāmeti "ṣād-ص" ve ġılāfa muttaṣıl olan iki maḳaranuñ ᶜalāmetleri "ḥā-ح" ve seffūduñ ᶜalāmeti "dāl-د" ve ḳurṣuñ rezesinüñ ᶜalāmeti "hā-ه", küçük s̱iḳālenüñ ᶜalāmeti "zā-ز" ve büyük maḳaranuñ serīrden bāriz olan ṭarafınuñ ᶜalāmeti "nūn-ن" ve reʾs-i şemᶜada vaḍᶜ olunan ḥuḳḳanuñ ᶜalāmeti "ḫā-خ" ve fetīlenüñ ᶜalāmeti "mīm-م" ve ṭoġanuñ eñsesindeki ḫarḳuñ ᶜalāmeti "lām-ل" ve kāsenüñ ᶜalāmeti "ṭā-ط" ve büyük maḳaranuñ iki ṭarafında vaḍᶜ olunan küçük maḳaralaruñ ᶜalāmeti "sīn-س"dür:

[Şekil 206/75a]

Nevᶜ-i Evvelden Ṭoḳuzıncı Şekl Binkām-ı Ḳırddur ki Anuñla Sāᶜāt-i Müsteviyyeden Māḍī Olan Maᶜlūm Olur. Ve Bu Binkāmuñ Daḫı ᶜAmeli

[60ᵇ]

بو درجه و ساعت بساعت مرور ایدر تا که کیجه تمام اولور شمعدانك کاسه سنده
و ساعات ماضیه عددنجه بنادق جمع اولور بعد ذلك شمعك آلتنه
بر صحیفه یاپشدروب داخلنده موضوع اولان مقره لری ستر ایده لر و نقشی
لازم اولانلری نقش ایده بلسندر وسیله لر و کوشی قوردبره و بنکام
فرنودك فهمی آسان اولمق ایچون تصویر اولنوب بعض مواضعنده
علایم وضع اولندی شمعه نك علامتی ا غلافك علامتی ق
قرصك علامتی ب بیوك ثقاله نك علامتی ص و غلافه متّصل
اولان ایکی مقاره نك علامتلری ح و سفّودك علامتی د قرصك
رزه سنك علامتی ه کوچك ثقاله نك علامتی ز و بیوك مقاره نك
سر یردن بارز اولان طرفنك علامتی ن و راس شمعه ده وضع اولنان
حقّه نك علامتی ح و فتیله نك علامتی م و طوغانك آکسنده کی
خرقك علامتی ل و کاسه نك علامتی ط و بیوك مقاره نك ایکی طرفنده
وضع اولنان کوچك مقاره لرك علامتی س در

نوع اوّلدن
طقوزنجی شکل

بنکام قوردرکه انکله
ساعات مستویه دن ماضی
اولان معلوم اولور
و بو بنکامك دخی عملی

شمعله

[٦٠ب]

Şemᶜledür ve Aḥvāl İki Faṣlda Mübeyyendür

Faṣl-ı Evvel Binkām-ı Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder

Binkām-ı mezbūr bir mişmaᶜdur ki üstinde şebehden bir ġılāf vardur. Ve ol ġılāfuñ esfelinde bir ṭoġan vardur ki kendere yaᶜnī çıraḳma üstinde oturup arḳasını ve eñsesini ġılāfa vaḍᶜ itmişdür. Ve ol ṭoġanuñ minḳār-ı esfeli ḥareket ider vech-i meşrūḥ üzere. Ve ṭoġanuñ ṣaġ ṭarafında kāse üstinde bir şaḫṣ ṣaġ dizi üstine çöküp ve ṣol dizini dikmiş ve ṣol dirsegini ṣol uyluġınuñ üstine ḳoyup ve ellerini bir yire cemᶜ idüp omuzına ḳaldurmış ve ṣaġ elinde bardaḳlar yaᶜnī [...][27] ṭutmış ve ol murġuñ üstinde bir ḳurṣ ve ol ḳurṣuñ üstinde bir maymun yüzini cihet-i ġılāfa

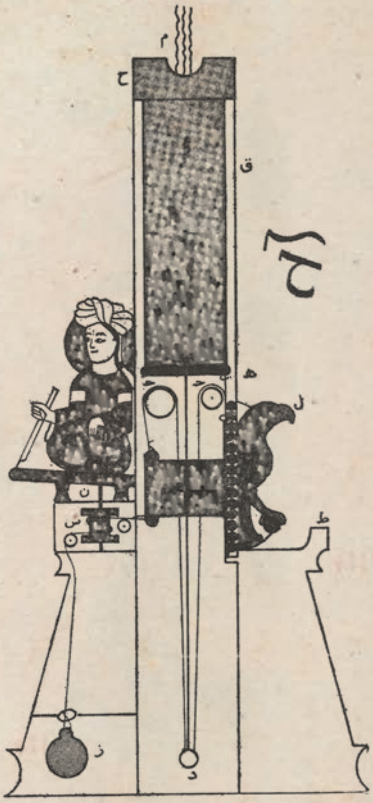

[Şekil 206/75a]

---

[27] Metinde yazılması beklenen müteradif kelime yazılmamış.

[61ᵃ]

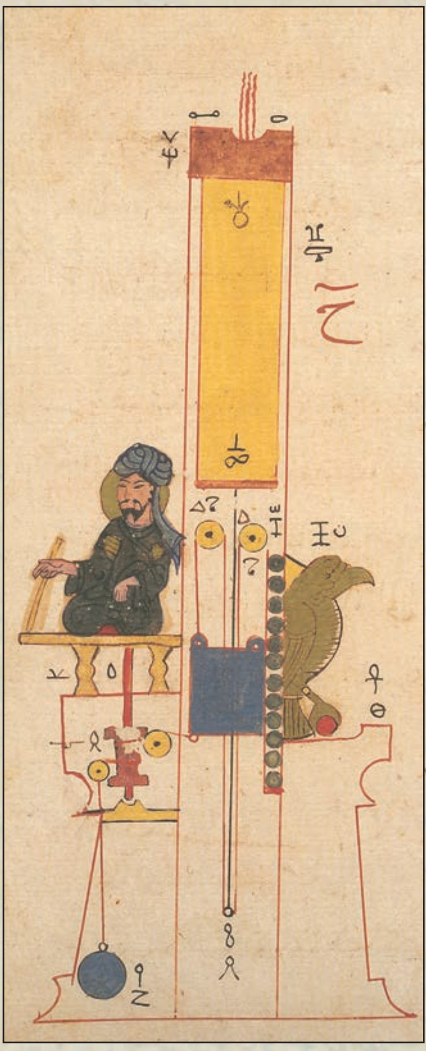

شمعلردر واحوال
ایکی فصلده مبیّندر

فصل اوّل

بنکام مزبورک ظاهرنی
ومعناسنی بیان ایدر
بنکام مزبور بر شمع
درکه اوستنده شبکه‌دن
بر غلاف واردر
واول غلافک الفنده
بر طوغان واردرکه
کندره یعنی جرثقله اوستنده
اوتوربلادقه شمعی واکه سنی
غلافه وضع اتمشدر واول
واول طوغانک منقار الفلی
حرکت ایدر مشروح اوزره
وطوغانک صاغ طرفنده کاسه اوستنده بر شخص صاغ دزی اوستنه چوکوب صول
دزینی دکشوب وصول دزکینی صول اویلوغنک اوستنه قویوب والکرینی برینه
جمع ایدوب ومعوزینه قالدرمش وصاغ النده بر دقل یعنی طوتمش واول
صرغنک اوستنده بر قرص اول قرصک اوستنده بر میمون یوزنه جهته غلافه

[٦١أ]

dönüp dizlerini gögsine cemᶜ idüp ṣol eliyle ṭutmış ve ṣaġ elini uzadup parmaġını beden-i gılāfda mevḍūᶜ olan iki yüz sekse[n] noḳṭanuñ evveli üstine vaḍᶜ itmiş. Ve her ḳaçan ki şemᶜa-i maᶜlūme ġılāfa vaḍᶜ olunur ve benādıḳ minḳār-ı bāzīye vaḍᶜ olunur ve fetīle evvel vaḳtde işᶜāl olunur, ol zamānda maymunuñ parmaġı evvel-i ᶜalāyim üstindedür. Baᶜde ẕālik ḳarrād yaᶜnī maymunı götüren şaḫṣ maymunı yap yap aġaçla yuḳaru ḳaldurur tā ki maymun parmaġını ikinci noḳṭaya vaḍᶜ ider ki sāᶜat-i müsteviyyeden bir derecedür. Ve bu üslūb üzere derece-be-derece refᶜ idüp on beş olduġı zamānda bir sāᶜat geçmiş olur. Ve ol ḥīnde ṭoġan aġzından bir mühre çıḳarup kāse-i şemᶜ-dān üzere atar ve yine sāᶜat-be-sāᶜat bu üslūb üzere ᶜamel ẓuhūr ider.

Faṣl-ı S̱ānī Ḳarrādla Ḳırduñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur

Şekl-i sābıḳda meẕkūr olan ṭarīḳ üzere mişmaᶜ ve ġılāf ve bāzī düzüp dāḫil-i ġılāfuñ muntaṣafında iki bekre vaḍᶜ ideler ve benādıḳ içün birbiri içinde iki mīzāb vaḍᶜ ideler. Ve bundan ṣoñra nuḥāsdan bir şaḫṣ düzeler ki ṣaġ dizinüñ üstine oturup ṣol dizini dikmiş ola ve ṣol dirsegini ṣol uyluġınuñ üstine ḳoyup ve ṣol elini ṣaġ bāzūsınuñ üstine ve ayasınuñ ẓahrını omuzına ḳomış ola. Ve ayasınuñ içi ve bileginüñ ve dirseginüñ içleri mücevvef olup uyluġı ve sāḳı tā mişmaᶜuñ dāḫiline çıḳınca mücevvef ola. Ve bu tecvīfüñ vüsᶜati ol ḳadar ola ki nuḥāsdan bir ince deḳal yaᶜnī ṣırıḳ sühūletle gire. Ve ol deḳaluñ başına bir ḳurṣ vaḍᶜ ideler ve ol ḳurṣuñ başına vaṣf-ı sābıḳ üzere nuḥāsdan

[61ᵇ]

دوتوب دیرلرینی کوکسنه جمع ایدوب صول الیله طوتمشی و صاغ الینی اوزادوب برماغنی بدن غلافده موضوع اولان ایکیوز سکسان نقطه‌نک اوّللی اوستنه وضع اتمشی و هر قچن که شمع معلومه غلافه وضع اولنور و بنادق منقار بازنیه وضع اولنور و فتیله اوّل و فتله اشعال اولنور اولزمانده میمونک برماغی اوّل علامتک اوستنده و بعد ذلک عراد یعنی میمونی کوتورن شخص میمونی یا با اغاجله یوقارو قالدرر تا که میمون برماغنی ایکنجی نقطه‌یه وضع ایدرکه ساعت مشی مستویه‌دن بر درجه دور بو اسلوب اوزره درجه بدرجه رفع ایدوب اون اولدوغی زمانده بر ساعت کچمش اولور و اول حینده طوغان اغزندن بر مهره چقوب کاسه شمعدان اوزره اتوب بر ساعت بعد بو اسلوب اوزره عمل ظهور ایدر

فصل ثانی

قرادلر قودک کیفیت عملی بیاننده‌در شکل سابقده مذکور اولان طریق اوزره مشمع و غلاف و بازیچه دوزوب داخل غلافک منتصفنده ایکی بکره وضع ایدرلر و بنادق ایچون بر بوری ایچنده ایکی میزاب وضع ایدرلر و بوندن صکره مقره نحاسدن بر شخص دوزه‌لرکه صاغ دزینک اوستنه اوتوروب صول دزینی دکمشی اولا و صول دیرسکنی صول اویلوغنک اوستنه قویوب و صول النی صاغ بازوسنک اوستنه و ایکسنک ظهرینی اموزنه قومش اولا و ایه‌سنک ایچی و بلکنک و دیرسکنک ایچلری مجوف فیه اولوب اویلوغی و ساقی تا شمعک داخلنه چقنجه مجوف اولا و بو تجویفک وسعتی اولقدر اولا که نحاسدن بر انجه دقل یعنی صرق سهولتله کره و اول دقلک باشنه بر قرص وضع ایدرلر و اول قرصک باشنه وصف سابق اوزره نحاسدن

بر قرد

[٦١ب]

bir ḳırd yaᶜnī maymun oturdalar ve ḳarrād ṣaġ eliyle deḳalı ṭutmış ola. Baᶜdehu kāsenüñ deḳal içün vaḍᶜ olunan s̱aḳbınuñ yanına ẓahr-ı kāseye bir maḳara ilṣāḳ ideler bir vechile ki deḳal-ı mezbūr s̱aḳb-ı mez̠kūra duḫūl itdükde ol maḳaranuñ nehrine ṭoḳınmaġa ḳarīb ola. Baᶜdehu deḳaluñ esfelini deleler ve bir muḥkem ipüñ ucını baġlayalar ve delügüñ yanındaki maḳaraya geçüreler ve ucını döndürüp s̱iḳālenüñ esfelinde bir rezeye baġlayalar ve ġılāfuñ esfelinde kāseye çıḳınca ḫarḳ idüp ipi ol ḫarḳa idḫāl ideler.

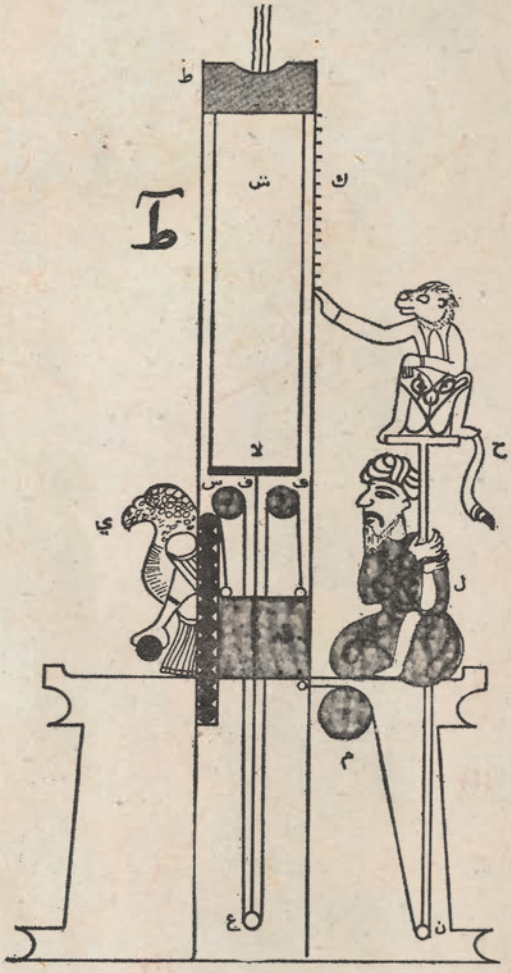

[Şekil 213/76b]

Pes şübhe yoḳdur her ḳaçan ki mūm yuḳaru ḳalḳup s̱iḳāle aşaġa iner, mīzāb-ı benādıḳ ve deḳal ikisi daḫı yap yap yuḳaru çıḳar ve derece-be-derece ve sāᶜat-be-sāᶜat ᶜamel ẓuhūr ider tā āḫir-i leyle varınca.

Ve ez̠hāna taḳrīb içün binkām-ı mezbūr taṣvīr olunup ᶜalāyim vaḍᶜ olundı: şemᶜüñ ᶜalāmeti "şīn-ش", ġılāfuñ "kāf"-ك, ḳurṣuñ "lām-elif-ال", s̱iḳālenüñ "ḳāf-ق", maḳaralaruñ "fā-ف", seffūduñ "ᶜayn-ع" ve deḳaluñ "dāl-د" ve bekre-i

بر قرد یعنی میمون اوتورده لر و قرد صاغ الیله دقلی طوتمشلر ولابعده کاسه نک
دقل مجوده وضع اولنان ثقبنک یاننه ظهر کاسه یه بر مقرمه الصاق ایدلر بر وجهکه
دقل مزبور ثقبه کوره دخول ایتدکده اول مقرمه نک نهرینه طوقنمغه بو
قوییلر ولابعده دقلک اسفلنی دلدلر و بر محکم ایبک اوجنی بغلیلر و
دلوکک یاننده کی مقرمه یه کچوره لر و اوجنی دوندروب ثقاله نک اسفلنده
بورزه یه بغلیه لر و غلافک اسفلنده کاسه یه چقنجه عرق ایدوب ایچی اول
خرقه افعال ایدلر

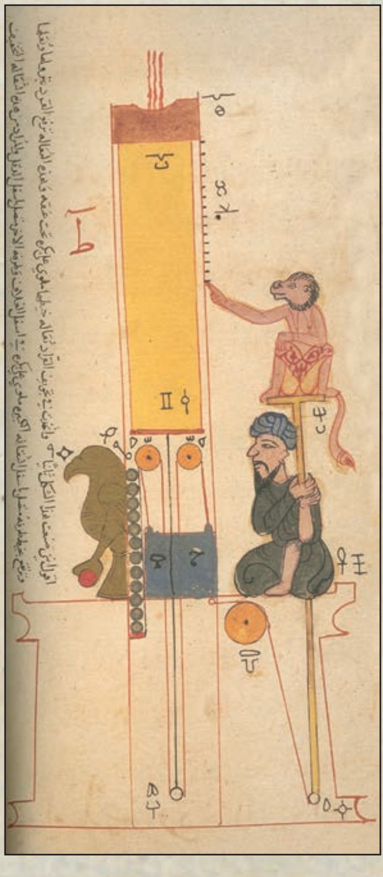

بی شبهه یوقدر هر کیجه که
موم یوقارو قالقوب ثقاله
اشغه اینر میزاب بنادق و دقل
ایکیسی دخی یاباب یوقارو چقر
و درجه بدرجه و ساعته ساعته
عمل ظهور ایدر تا آخر لیله
وارنجه و اذهانه تقریب ایچون
بنکام مزبور تصویر اولنوب
علایم وضع اولندی شمعک
علامتی ش غلافک ک ترمک
لا ثقاله نک ق مقره لرک ف
سفودک ع دقلک د و بکرهٔ

deḳaluñ “zā-ز” ve ḳarrāduñ “lām-ل” ve ḳırduñ “ḥā-ح” ve ḥuḳḳanuñ “ṭā-ط” ve reʾs-i bāzīnüñ ᶜalāmeti “yā”-ي”dur. Baᶜde ẕālik naḳşı lāzım olanlar naḳş olunup senderūslana ve mehmā-emken taḥsīn oluna:

[Şekil 213/76b]

Nevᶜ-i Evvelden Onıncı Şekl Binkām-ı Ebvābdur ki Anuñla Sāᶜāt-i Müsteviyyeden [Māḍī Olan] Maᶜlūm Olur. Ve Bu Binkāmuñ Daḫı ᶜAmeli Şemᶜ İledür ve Tafṣīl-i Aḥvāli İki Faṣlda Beyān Olunmışdur

Faṣl-ı Evvel Binkām-ı Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder

Maᶜlūm ola ki bu şekl ẓāhirde şekl-i sābıḳ gibidür, lākin bu şeklde ḳarrādla ḳırd yoḳdur. Ve bunuñ ziyādesi budur ki şemᶜ-dānuñ çevresinde on dört ḳapu vardur ki her ḳapunuñ iki ḳanadı vardur. Ve her ḳaçan ki mūm yanup bir sāᶜat geçer ve ṭoġanuñ minḳārından bir bunduḳa düşer, ṭoġana berāber olan ḳapu açılup içinden bir şaḫṣ çıḳar ve iki sāᶜat geçdükde ikinci ḳapu açılup üçinci sāᶜatde üçinci ḳapu açılup bir şaḫṣ ẓuhūr ider tā ki on dört ḳapu tamām açılur.

Ve bu ḳapularuñ keyfiyyet-i ᶜameli budur ki nuḥāsdan bir maḳara düzeler ki irtifāᶜı ᶜarḍı iṣbaᶜ ḳadar ola ve nehrinüñ muḥīṭi ol ḳadar ola ki müʾmmin farḍ olunan on dört ḳısm uzunlıġı ḳadar ip ol maḳaranuñ nehrine bir kerre ṣarıla. Ve ol maḳaranuñ merkezine bir miḥver geçüreler; uçları iki ṭarafdan azacuḳ çıḳa.

[62ᵇ]

دقلك ز وقوادك ل
وقودك ح وحقّه نك ط
وژ اسلازنيك علامتى ىدر
بعد ذلك نقشى لازم اولانلر
نقشى اولنوب بندروسنه
ومهما امكن تحسين اولونه

نوع اوّلده اوننجى شكل بنكام ابوابدركه انتكاب عاث مستويه معلوم اولوردى بو بنكامك دخى عملى شمع ايله در وتفصيل احوالى ايكى فصل فصلده بيان اولنمشدر **فصل اوّل** بنكام مزبورك ظاهرنى و معناسنى بيان ايدر معلوم اولاكه بو شكل ظاهرده شكل سابق كبيدر لكن بو شكلده قراولقردى بو قدر و بونك زياده سى بودركه شمعدانك چوره سنده اون درت قابو واردركه هر قپونك ايكى قنادى واردر و هر قچى كه موم يانوب بر عدد كچر وطوغانك منقارندن بر بندقه دوشر طوغانه برابر اولانه قپو اچيلوب ايچندن بر شخص چقر و ايكى عدد كچدكده ايكنجى قپو اچلوب اچنجى رعدده اوچنجى قابو اچلوب بر شخص ظهور ايدر تاكه اون درت قابو تمام اچلور و بو قابولرك كيفيت عملى بودركه بكاسدن بر مقره دونزه لر كه ارتفاعى عرض اصبع قدر اولا و نهرنيك محيطى اولقدر اولاكه مؤمنى فرض اولنان اون درت قسم اوزلنغى قدر ايسه اول مقره نك نهرينه بر كتّه صادله واول مقرهنك مركزينه بر محور كچوره لر اوجلرى ايكى طرفدن اذه جتجقه

وبو

Ve bu şemᶜ-dānuñ ayağı sāyir şemᶜ-dānlardan baş parmağı eni ḳadar uzun ola. Ve ġılāfı şemᶜ-dān içine idḫāl itdügi ġılāfuñ esfelini arḍ-ı şemᶜ-dāndan ol ḳadar yuḳaru vaḍᶜ ideler. Ve şemᶜ-dānuñ [esfelinüñ][28] içine bir arḳurı nesne yapışduralar ve ortasına bir delüklü boncuḳ yapışdurup miḥverüñ bir ucını aña geçürüp bir ucını ġılāfuñ esfeline yapışmış ṣaḥīfenüñ merkezine geçüreler. Ve maḳaranuñ nehrinde yaᶜnī ip ḳoyacaḳ yirinde bir reze vaḍᶜ ideler ve ol rezeye bu ipüñ ortasını bağlayalar. Baᶜdehu bir küçük maḳara düzüp ġılāfuñ esfeline yapışduralar bir vechile ki bu maḳaranuñ nehri büyük maḳaranuñ rezesine berāber ola. Ve ipi küçük maḳaraya geçürüp yuḳaru ḳalduralar ve kāsesinüñ altında ġılāfuñ vaḍᶜ olunmış üstinde bir maḳaraya geçüreler. Ve ol maḳāmda ġılāfı delüp ipi dāḫil-i ġılāfa geçürüp s̱iḳālenüñ esfelinde bir delüge bağlayalar. Baᶜdehu ġılāfuñ esfelinde sābıḳan maᶜmūl olan küçük maḳaranuñ muḳābilesinde bir küçük maḳara daḫı vaḍᶜ ideler ki anuñ daḫı nehri büyük maḳaranuñ rezesine berāber ola. Ve rezeye meşdūd olan ipüñ bir ucını büyük maḳaraya bir kerre ṣarduḳdan ṣoñra bu maḳaranuñ nehrine vaḍᶜ ideler. Ve yine yuḳaru ḳaldurup kāsenüñ ẓahrına yapışmış bir maḳara[ya] geçürüp ucını aşağa ṣarḳıdalar ve otuz dirhem bir s̱iḳāle bağlayalar. Pes bu ḥīnde büyük s̱iḳāle nāzil olmağın küçük s̱iḳāle maḳaraya çıḳınca mürtefiᶜ olmışdur. Ve ḳaçan ki büyük s̱iḳāle refᶜ olur, aña muttaṣıl olan ip geñşer ve büyük maḳaraya ṣarılur ve küçük s̱iḳāle nāzil olur

---

[28] Metinde "ikinüñ" şeklinde imla edilmiş.

[63ᵃ]

و بو شمعدانك اياغی سایر شمعدانلرده باشی برماغی نی قدر اوزون اولا
و غلافی شمعدانه ایچنه ادخال ایتدوكن غلافك اسفلنی اوخی شمعداننده
اول قدر یوقاری وضع ایده لر و شمعدانك اتكنك ایچنه بر ادقوری دسنه
یاپشدره لر و اورته سنه بر دلوكلو بوبخق یاپشدره لر محورك بر اوجنی اكا
كچوره لر و بر اوجنی غلافك اسفلنه یاپشمش صحیفه نك مركزنه كچوره لر و مقرنك
نهرنده یعنی ایپ قویه جق یرنده بر درزه وضع ایده لر و اول درزه یه بر
ایپك اوجنی بغلیه لر بعده بر كوچك مقره دوزوب غلافك اسفلنه
یاپشدره لر و بر وجهله كه بو مقره نك نهری بیوك مقره نك درزه سنه برابر
اولا و ایپی كوچك مقره یه كچوروب یوقارو قالدره لر و كاسه نك التنده
غلافك وضع اولنمش اوستنده بر مقره یه كچوره لر و اول مقاعده غلافی
دلوب ایپی داخل غلافه كچوروب ثقاله نك اسفلنده بر دلوكه بغلیه لر بعده
غلافك اسفلنده بقا معمول اولان كوچك مقره نك مقابله سنده
بر كوچك مقره دخی وضع ایده لر كه انك دخی نهری بیوك مقره نك درزه سنه
برابر اولا و درزه یه مشدود اولان ایپك بر اوجنی بیوك مقره یه بوكتی بو
صارقدن صكره بو مقره نك نهرینه وضع ایده لر و ینه یوقارو قالدروب كاسه نك
ظهرینه یاپشمش بر مقره كچوروب اوجنی اشغه صارقده لر و اول توزدهم
بر ثقاله بغلیه لر بو حینده بیوك ثقاله نازل اولمغین كوچك ثقاله
مقره یه چقنجه مرتفع اولمشدر و قچن كه بیوك ثقاله رفع اولنوب اكا متصل
اولان ایپ كتشرو بیوك مقره یه صاریلو و كوچك ثقاله نازل اولور

ḥattā arḍ-ı şemᶜ-dān ḳarīb olur ve anuñ ipi büyük maḳaradan çizilür ve büyük maḳara bir kerre tamām döner. Pes bu ḥīnde büyük maḳaranuñ saṭḥında bir seffūd yaᶜnī demürden bir şiş gibi ḳıṭᶜa yapışduralar ki bir miḳdār maḳaranuñ enine uzanduḳdan ṣoñra zāviye-i ḳāyime üzere yu[ḳa]ru ḳalḳup dikile tā ki şemᶜ-dānuñ kāsesine ḳarīb ola ve her ḳaçan ki büyük maḳara döne, bu seffūd-ı muntaṣıb daẖı anuñla bile döne.

Faṣl-ı S̱ānī Ḳapularuñ ve Ol Ḳapulardan Ẓāhir Olan Eşẖāṣuñ Keyfiyyet-i ᶜAmelin Beyān İder

Bu şemᶜ-dān daẖı eşkāl-i sābıḳada mez̠kūr olan heyʾet üzere vaḍᶜ olunup muẖīṭinüñ aᶜlāsından s̱ülüs̱ine gelince şāḳūl üzere ḳāyim olduḳdan ṣoñra çevresinde on dört bāb ẖarḳ ideler ki birbirinden buᶜdı berāber ola ve irtifāᶜları ve siᶜaları daẖı berāber ola. Ve her ḳapuya iki ḳanad düzüp serīᶜü'l-ḥareke rezeler ki sövelerine aṣalar. Baᶜdehu pirinçden on dört ṣaḥīfe alalar ki her ṣaḥīfenüñ büyükligi bir ḳapunuñ büyükligi ḳadar ola. Ve her ṣaḥīfeye murād olan heyʾet üzere bir ādemī şeklini düzüp yapışduralar. Baᶜdehu bu ṣaḥīfelerüñ başına birer çengāl vaḍᶜ idüp her çengāli bir ḳapu üstinde rezeye geçürüp aṣalar. Ve her ṣaḥīfenüñ esfelinde bir şaẓiyye yaᶜnī bir pāre vaḍᶜ ideler. Baᶜdehu bu ṣūret üzere nuḥāsdan bir ḥalḳa düzeler ve ol

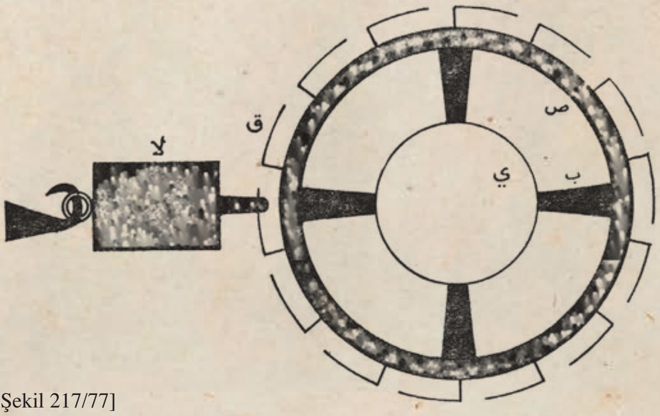

[Şekil 217/77]

[63^{b}]

حتی ارض شمعدانه قریب اولور و انک ایچنه بیوک مقوه ده چریلور و بیوک
مقوه بر کره تمام دونر پس بو حینده بیوک مقاره نک سطحنه بر سفود یعنی
دمردن بر شیش کبی قطعه یاپشدره لر که بر مقدار مقوه نک اننه اوزرانده قرده صکره
زاویهٔ قائمه اوزره یوقارو قالقوب یپکله تا که شمعدانک کاکنه قریب اولاوهر
قچن که بو بیوک مقوه دونه بو سفود مستصحبه خیالخله بیله دونه

فصل ثانی

قبولرک و اول قبولردن ظاهر اولان اشخاصک کیفیت عملنی بیان ایدر
بو شمعدان دخی اشکال سابقه ده مذکور اولان هیئت اوزره وضع اولنوب
محیطنک اعلاسندن ثلثنه کلنجه قول اوزره قایم اولرقدن صکره جوره سنده
اون درت باب فرق ایده لر که بربرندن بعدی برابر اولا و ارتفاعلری وسعتلری
دخی برابر اولا و هر قبویه ایکی قناد دوز با سریع الحرکه رزه لر که بوه لری نه
اصه لر بعده بربخدن اون درت صحیفه آله لر که هر صحیفه نک بویکلکی بر قبونک
بویکلکی قدر اولا و هر صحیفه یه مراد اولان هیئت اوزره برآدمی شکلنده دوزوب
یاپشدره لر بعده بو صحیفه لرک باشنه بر چنکال وضع ایدوب هر چنکالی بر قبو
اوکتنده رزه یه کچوره باصه لر و هر صحیفه نک اسفلنده بر شظیه یعنی بر پاره
وضع ایدوب بعده بو صورته اوزره نحاسدن بر حلقه دوزه لر و اول ایدلر

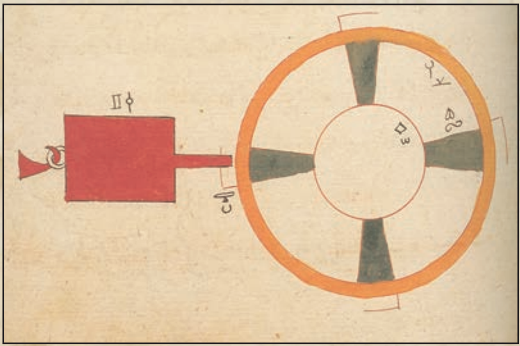

حلقه

[٦٣ب]

[Şekil 217/77]

ḥalḳanuñ çevresini on dört ḳısma taḳsīm ideler ve her ḳısma bir ġurāb vaḍᶜ ideler yaᶜnī balta yüzi gibi bir egri nesne geçüreler. Ve ol ġurāblaruñ başlarını hep bir semte vaḍᶜ ideler. Ve ol ḥalḳalı şemᶜ-dānuñ içine ḳoyup ve ġılāfı ḥalḳaya ḳoyup şemᶜdānuñ aᶜlāsına yaḳın yire dek ḳalduralar tā ki her ġurābuñ başı bir bāba berāber ol[a.] Pes ḥalḳayı ol maḳām[da] dört şaẓiyye ile ġılāfuñ çevresine yapışduralar. Baᶜdehu her şaḫṣuñ esfelindeki şaẓiyyeyi bir ġurāb üzere vaḍᶜ idüp her şaḫṣı başından rezeye ve esfelinden ġurāb üstine taᶜlīḳ ideler. Pes her ḳaçan ki büyük maḳara ḥareket ider, anuñ saṭḥında vaḍᶜ olunan seffūd daḫı ḥareket idüp ebvābuñ muḳābilesinde devr ider. Ve seffūduñ ucı eşḫāṣuñ esfelinde vaḍᶜ olunan şaẓiyyeleri defᶜ idüp ġurāblar üstinden düşer.

Ve ḥalḳa-i mezbūre bundan muḳaddem taṣvīr olunup eṭrāfında vaḍᶜ olunan on dört ġurāb ve dāḫil-i ḥalḳada dāyir ġılāf ve ḥalḳa ile ġılāf ortasında vāḳiᶜ olan şaẓiyye ve bir şaḫṣuñ ẓahrına mülṣaḳ olan ṣaḥīfe ki çengālle ḳapunuñ aᶜlāsındaki rezeye ve esfelinden bir şaẓiyye ile ġurāba mülṣaḳdur, ale't-tafṣīl taṣvīr olunup ᶜalāyim vaḍᶜ olunmışdur:

Ḥalḳanuñ ᶜalāmeti "ṣād-ص", ġurāblaruñ ᶜalāmeti "ḳāf-ق", dāyir-i ġılāfuñ ᶜalāmeti "yā-ي"ve şaẓiyyelerüñ ᶜalāmeti "bā-ب"dur. Baᶜde ẕālik ṣūret-i mişmaᶜı taṣvīr idüp ᶜalāyim vaḍᶜ idelüm: Şemᶜanuñ ᶜalāmeti "elif-ا", ġılāfuñ "cīm-ج", ḳurṣuñ "bā-ب", ḥuḳḳanuñ "sīn-س", s̱iḳālenüñ "hā-ه"

[64ᵃ]

حلقه‌نی چوره‌سنی اون درت قسمه تقسیم ایده‌لر و هر قسمه بر غراب وضع ایده‌لر
یعنی باشنه یوزی کبی بر اگری نسنه کچوره‌لر و اول غرابلرک باشلرینی هب بر
سمته وضع ایده‌لر و اول حلقه‌یی شمعدانک ایچنه قویوب و غلافی حلقه‌یه قویوب
شمعدانک اغلاسنه یقین یره دک قاکدره‌لر تا که هر غرابک باشی بر بابه برابر
اولوب حلقه‌یی اول مقامده درت شخطیه ایله غلافی چوره‌سنه پکشدره‌لر بعده
هر شخصک اسفلنده‌کی شخطیه‌یی بر غراب اوزره وضع ایده‌ب هر شخصی باشندن
رزه‌یه و اسفلندن غراب اوستنه تعلیق ایده‌لر پس هر قچن که بیوک مقوم حرکت ایدر
انک سطحنده وضع اولنان سفود دخی حرکت ایده‌ب ابوابک مقابله‌سنده
دور ایدر و سفودک اوجی اشخاصک اسفلنده وضع اولنان شخطیه‌لری
دفع ایده‌ب غرابلر اوستنده دوشر و حلقهٔ مزبوره بونده مقدم تصویر
اولنوب اطرافنده وضع اولنان اون درت غراب و داخل حلقه‌ده دایر
غلاف و حلقه ایله غلاف اورته‌سنده واقع اولان درت شخطیه و بر شخصک ظهرینه
ملصق اولان صحیفه که جنکا الله قبونک اعلاسنده که رزه‌یه و اسفلندن بر شخطیه
ایله غرابه معلقدر علی التفصیل تصویر اولنوب علامتیم وضع اولنمشدر
حلقه‌نک علامتی ص غرابلرک علامتی ق دایر غلافک علامتی و شخطیه‌لرک
علامتی ب در بعد ذلک صورهٔ شمعی تصویر ایده‌ب علامتی وضع ایده‌لم
شمعه‌نک علامتی ا غلافک ج قوصک ب حقه‌نک س ثقاله‌نک ه

mīzāb-ı benādıḳuñ “dāl-د”, seffūduñ “zā-ز”, büyük maḳaranuñ ᶜalāmeti “vāv-و”dur. Ve büyük s̱iḳālenüñ esfeline muttaṣıl olan ḫayṭuñ ᶜalāmeti “lām-elif-لا” ve ol ḫayṭuñ evvelā mürūr itdügi küçük maḳaranuñ ᶜalāmeti “nūn-ن” ve s̱āniyen mürūr itdüği küçük maḳaranuñ ᶜalāmeti “mīm-م”dür. Ve bu ḫayṭuñ ṭaraf-ı āḫeri evvelā mürūr itdügi küçük maḳaranuñ ᶜalāmeti “lām-ل” ve s̱āniyen mürūr itdügi küçük maḳaranuñ ᶜalāmeti “ṭā-ط” ve ucına mesdūd olan s̱iḳāle-i ṣaġīrenüñ ᶜalāmeti “ḥā-ح”dur. Ve reʾs-i bāzīnüñ ᶜalāmeti “ḳāf-ق” ve bāb-ı evvelüñ ᶜalāmeti “kāf-ك” ve bābdan ẓuhūr iden şaḫṣuñ ᶜalāmeti “yā-ي” bu şekl üzere ẕikr ü beyān olunmışdur:

[Şekil 218/78a]

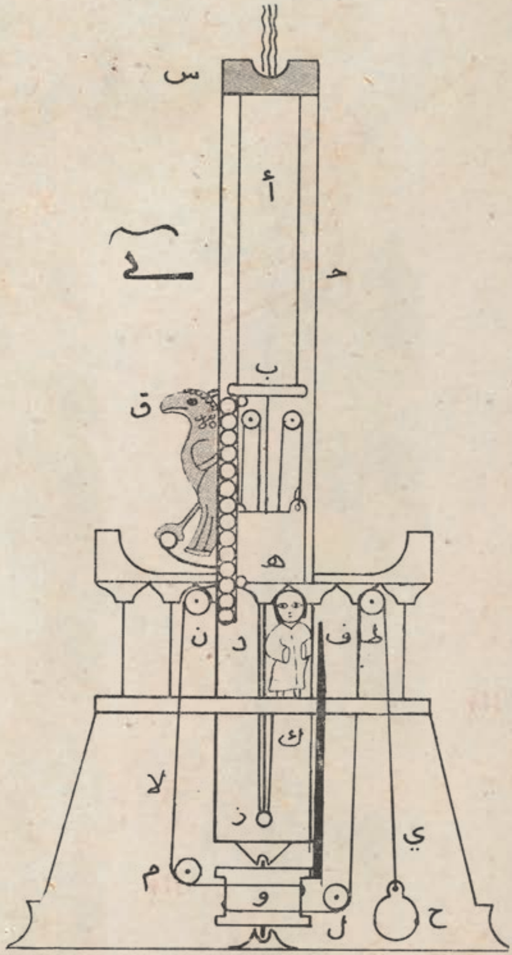

[Şekil 218/78a]

[64^{b}]

میزاب بنادقک د سفودک ز بوک مقرەنک علامتی و د دوبوک
تقالەنک اسفلنە متصل اولان خیطک علامتی لا واول خیطک اوّلا
مرور ایتدوکی کوجک مقرەنک علامتی ن وثانیا مرور ایتدوکی کوجک
مقرەنک علامتی م د دوبو خیطک طرف اخرىٰ اوّلا مرور اتدوکی کوجک
مقرەنک علامتی ل وثانیا مرور اتدوکی کوجک مقارەنک علامتی ط
واوجنە سدود اولان تقالە صغیرەنک علامتی ح د دورأسی بازینک علامتی
ق وباب اوّلک علامتی ک وبابدن ظهور ایدە شخصک علامتی ی و
وبو شکل اوزرە ذکر وبیان اولنمشدر

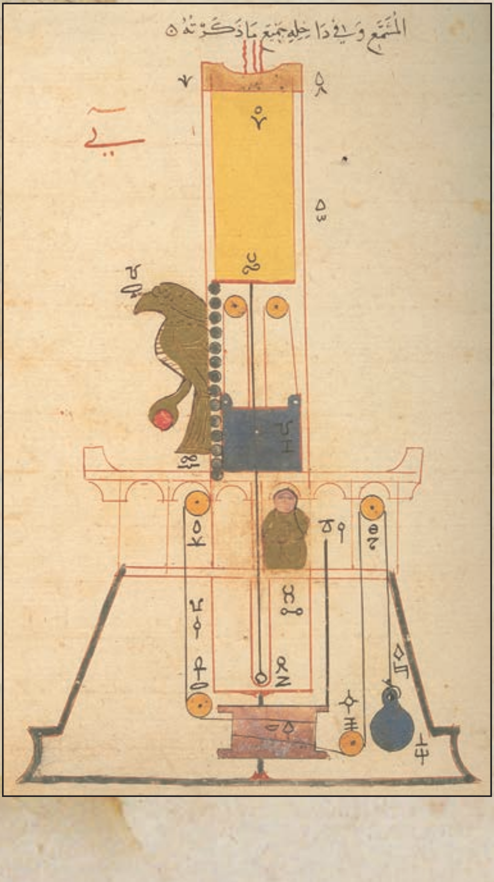

بس

[٦٤ب]

Pes ẓāhirdür ki sābıḳan maᶜlūm ve maᶜhūd olan şemᶜa ġılāf içinde ḳurṣ üstine vaḍᶜ olunsa ve başına ḥuḳḳa geçü[r]seler, taḥḳīḳan büyük s̱iḳāle mürtefiᶜ olur ve ḳurṣı götüren seffūd s̱iḳālenüñ içine nāzil olur. Ve ḳaçan ki mūm yanup s̱iḳāle yap yap aşaġa iner ve seffūd ḳurṣı ḳaldurur, büyük maḳara döner ve anuñ üstindeki seffūd ġurāblar üstindeki ṣaẓiyyeleri defᶜ idüp her sāᶜat başında bir şaḫṣ ġurābdan düşer ve ḳapuya ṭoḳınmaġla ḳapu açılur. Ve ṭoġanuñ aġzından bir mühre kāseye düşe tā ki on dört sāᶜat geçüp ṣabāḥ olur ve kāsede ᶜaded-i sāᶜat ḳadar benādıḳ cemᶜ olur. Baᶜde ẕālik binkām-ı mezbūrı mehmā-emken telvīn ve taḥsīn idüp naḳşı lāzım olan mevāḍiᶜini naḳş idüp yaġlayalar.

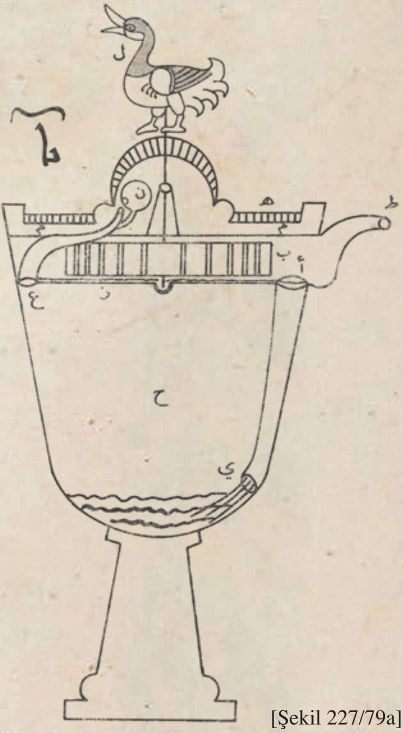

[Şekil 227/79a]

Ve nevᶜ-i evvel bu maḳāmda tamām olup nevᶜ-i s̱āniyeye şürūᶜ olundı.

Kitāb-ı Meẕkūrdan İkinci Nevᶜ Mecālis-i Şarāba Lāyıḳ Olur Ṣūretler ve Aynalar Beyānındadur. Ve Bu Nevᶜden Daḫı On Şekl Meẕkūrdur

Nevᶜ-i S̱ānīden Şekl-i Evvel Bir Kāse Yaᶜnī Ḳadeḥdür Ki Meclis-i Şarābda Ḥükm İder ve Bu Şeklüñ Aḥvāli İki Faṣlda Mübeyyendür

Faṣl-ı Evvel Şekl-i Mezbūruñ Ṣıfatını ve Maᶜnāsını Beyān İder

Şekl-i mezbūr gümişden yā pirinçden düzilmiş bir ḳadeḥdür ve şekli müstaṭīldür

[65ᵃ]

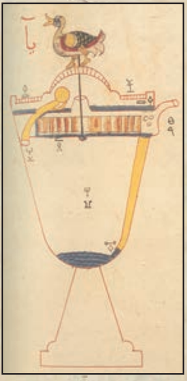

پس ظاهردرکه بقا معلوم ومعهود اولان شمعه غلافی بحذه قوصی اوستنه وضع اولنه وباشنه حقّه کیجه لر تحقیقا بیوک ثقاله مرتفع اولور و قوصی کوتوردن صغور ثقاله لر اشاغه نازل اولور وقجی که موم یانوب ثقاله یاب یاب اشغه اینو وصغور قوصی قالدر بیوک مهره دونر وانک اوستنده که صغور غرابلر اوستنده کی شظیه لری دفع ایدر عیار ساعته باشنده بر شیء غرابده دوشر وقبویه طوقنمغله تجواجلور وطوغانک اغزندن بر مهره کاسه یه دوشه تاکه اون در ساعت کیجه صباح اولور کاسه ده وعدد ساعت قدر بنادق جمع اولور بعد ذلک شکل مزبوری مهما امکن تلوین وتحسین ایدوب نقشی لازم اولان مواضعنی نقش ایدوب بغلیه لر و نوع اوّل بو مقامده تمام اولوب نوع ثانیه یه شروع اولندی **کتاب مزبوردن ایکنجی نوع** مجالس شرابه لایق اولور صورتلر و اینه لر بیاننده در و بو نوعده دخی اون شکل مذکور در **نوع ثانیدن شکل اوّل** بر کاسه یعنی قدحدر که مجلس شرابه حکم ایدر و بو شکلک احوالی ایکی فصلده مبیّن در **فصل اوّل** شکل مزبورک صفتنی ومعناسنی بیان ایدر شکل مزبور بکشدن یا برنجدن دوزلمش بر قدح در شکلی تستیلدر

[٦٥أ]

ve dibi daẖı müstaṭīldür. Ve ol ḳadeḥüñ bir müsaṭṭaḥ ḳapaġı vardur ki muẖarrem yaᶜnī yarıḳları ve kefgīr gibi delükleri [vardur.] Ve ol ḳapaġuñ ortasında bir laṭīf ḳubbe vardur ve ḳubbenüñ üstinde bir ḳuş vardur ki minḳārını açmıştır. Ve ḳadeḥüñ kenārına ḳarīb yirde bir laṭīf emzigi vardur. Her ḳaçan ki sāḳī ḳadeḥ-i mezbūrı meclisüñ ortasına getürür ve ḳapaġınuñ üstinden yap yap şarābı döker, pes şarāb ḳapaġuñ delüklerinden ḳadeḥüñ içine aḳar ve ḳubbe üstindeki ḳuş devr idüp muḥkem öter tā ki ḳadeḥ ṭolar ve ḳuş ötmekten vāz gelür ve erbāb-ı meclisden birine ṭoġru başını uzadur. pes sāḳī ḳadeḥi ol şaẖṣa şunar. Ol şaẖṣ daẖı şarābı ḳadeḥüñ emziginden içer. Eger ḳadeḥüñ içindeki şarābı tamām içerse sāḳī ḳadeḥi alup yine ṭoldurmaġa meşġūl olur. Eger tamām içmeyüp ḳadeḥde bir miḳdār şarāb ḳalursa eger az ve eger çoḳ ḳuş ötüp tamām içmedügini iᶜlām ider, pes "tamām iç" diyü emr iderler. Yüz kerre içerse daẖı ḥāl bu minvāl üzeredür. Ve ḳadeḥ-i mezbūruñ ṣūreti budur:

[Şekil 227/79a]

Faṣl-ı S̱ānī Ḳadeḥ-i Mezbūruñ Keyfiyyet-i ᶜAmelin Beyān İder

Gümişden bir ḳadeḥ düzeler ki müdevver olmayup ṭūlānī ola ve ayaya gelecek ḳadar dibi ola. Ve ol ḳadeḥe bir ġıṭā yaᶜnī ḳapaḳ ve örtü düzeler ki ortasında bir laṭīf ḳubbesi ola. Ve ol ġıṭāyı kefgīr gibi götüri deleler. Baᶜdehu gümişden bir ḳaz şeklini düzeler ki iki ayaḳları budları yanında ḥarekete ḳābil ola. Ve iki budınuñ arasından ḳarnına murabbaᶜ bir delük ola. Ve bu ġıṭāyı

[65ᵇ]

ودیبی دخی مستطیلدر و اول قدحك اوستنده بر مسطّح قپاغی واردر که
مخرّمدر که یعنی یارقلری و کفگیر کبی دلوکلری وار و اول قپاغك اورته سنده
بر لطیف قبّه واردر و قبّه نك اوستنده بر قوش واردر که شعارنی اچمشدر
و قدحك کنارینه قریب یرده بر لطیف اغزجکی واردر بر قچجی که ساقی
قدح مزبوری مجلسك اورته سنه کتورر و قپاغك اوستندن بابا
شرابی دوکر دیسی شراب قپاغك دلوکلرندن قدحك ایچنه اقر و قبّه
اوستنده کی قوش دور ایدوب محکم اوتر تاکه قدح طولار و قوش اوتمکدن
واز کلور و ارباب مجلسدن برینه ظفرو باشنی اوزادر بس ساقی قدحی
اول شخصه صونر اول شخص دخی شرابی قدحك اغزندن ایچر اکر قدحدا
ایچنده کی شرابی تمام ایچرسه قدحی الوب ینه طولدرمغه مشغول اولور
اکر تمام ایچمیوب قدحده بر مقدار شراب قالورسه اکر از و اکر چوق قوش
اوتوب تمام ایچمدوکنی اعلام ایدر پس تمام ایچ دیو امر ایدر و بوبز
کرّه ایچرسه دخی حال بو منوال اوزره در و قدح مزبورك صورتی
بودر

فصل ثانی

قدح مزبورك کیفیت عملنی بیانده
ایدرلر که اولدن بر قدح دوزه لر که مدوّر اولیوب طولانی اولا و آیه یه
کله جك قدر دیبی اولا و اول قدحه بر غطا یعنی قپاق وار و تودوزه لر که
اورته سنده بر لطیف قبّه سی اولا و اول غطایی کفگیر کبی کوتوری دله لر
بعده تمشدن بر قاز شکلنی دوزه لر که ایکی ایاقلری بودلوی یاننده حرکته
قابل اولا و ایکی بودنك اده سندن قازنه مرتبع بر دلوك اولا و بو غطایی

قدحك

ḳadeḥüñ üstinden ḳaldurup ḳadeḥüñ kenārından iki parmaḳ aşaġa bir ġıṭā-ı müsaṭṭaḥ daḫı düzüp çevresinden ḳadeḥe muḥkem yapışduralar. Baᶜdehu bu ġıṭānuñ cānib-i ḳadeḥe mümāss olan yirinde bir ḫarḳ-ı müstaṭīl ideler ki dāḫil-i ḳadeḥe nāfiẕ ola. Baᶜdehu ol ḫarḳuñ ᶜarḍı ḳadar ᶜarīḍ bir mīzāb alalar ki ṭūlı ġıṭādan ḳadeḥüñ dibine irecek ḳadar ola. Ve ol mīzābı ḫarḳ-ı mezbūra idḫāl idüp kenārlarını ḳadeḥüñ dāḫiline yapışdura ve aᶜlāsınuñ dāyirini ġıṭāya yapışduralar ve başı açuḳ ḳala; ḥattā ġıṭānuñ üstine ṣu dökile, müctemiᶜ olup ol mīzāba bir uġurdan girüp teḫannuḳ eyleye ve mīzābuñ esfelinden ḳadeḥe çıḳa. Ve ḳaçan ki mīzābdan ṭarafa egeler, ḳadeḥüñ içindeki şarāb mīzābuñ esfelinden başına çıḳar.

Baᶜdehu ol ġıṭānuñ mīzāba muḳābil olan ṭarafında kāseye mümāss bir delük daḫı deleler ve bir ünbūb alup ucını bu delüge yapışduralar ve bir ucını uzadup tā ġıṭā-yı evvelüñ ḳubbesi altına çıḳarup ucına üslūb-ı sābıḳ üzere bunduḳa-i ṣafīr vaḍᶜ ideler. Pes eger ġıṭānuñ üstine ṣu dökilse mīzāba dāḫil olur ve ḳadeḥüñ içindeki havāyı ünbūb-ı ṣafīr ṭard ider ve ṣadāsı ḥāṣıl olur.

Baᶜdehu nuḥāsdan bir ḫafīf ḳurṣ alalar ki ḳuṭrı dāḥil-i ḳadeḥe mülṣaḳ olan ġıṭānuñ ḳuṭrından eksik ola. Ve merkezini delüp bir miḥver geçüreler; bir ṭarafı vech-i ḳurṣdan arpa ḳadar ḫāric olup bir ṭarafı parmaḳ uzunı ḳadar ḫāric ola. Ve ḳurṣuñ eṭrāfında yigirmi miḳdārı ᶜalāmet vaḍᶜ idüp her ᶜalāmetden merkez-i ḳurṣa ṭoġru bir ḫaṭṭ çekeler ve ol ḫaṭṭları keseler tā ki ḳuş yelekleri gibi

[66ᵃ]

قدحك اوستنده قالدرب قدحك كنارندن ايكى برماق اشغه بر غطاء
مسطح دخى دوزبجوره سندن قدحه محكم ياپشدره لر بعده بو غطانك
جانب قدحه مماسى اولاندن يوزنده بر خرق مستطيل ايده لر كه داخل قدحه نافذ
اولا بعده اول خرقك عرضى قدر عريض بر ميزاب اله لر كه طولى غطادن
قدحك ديبنه ايره جك قدر اولا و اول ميزابى خرق مزبوره ادخال ايدوب
كنارلرينى قدحك داخلنه ياپشدره و اعلاسنى دائرينى غطايه ياپشدره لر
و باشى اچوق قاله حتى غطانك اوستنه صو دوكله مجتمع اولوب اول ميزابه
بولعر عوده كروب تخلى ايليه و ميزابك اسفلندن قدحه چقه و قچنكه قدحى فير ايده
طوفه اكه لر قدحك ايچنده كى شراب ميزابك اسفلنده باشنه چقر بعده اول
غطانك ميزابه مقابل اولان طرفنده كاسه يه مماس بر دلوك دخى دلرلر و بر
انبوب الوب اوجنى بو دلوكه ياپشدره لر و بر اوجنى اوزادوب تا غطانك اوتكى
قبه سى آلتنه چقروب اوجنه اسلوب بلبلق اوزره بندقهٔ صغير وضع ايده لر
بس اكر غطانك اوستنه صو دوكلسه ميزابه داخل اولوب قدحك ايچنده كى
هوايى انبوب صفيره طرد ايدر و صداسى حاصل اولور و بعده نحاسدن
بر خفيف قرص اله لر كه قُطْرى داخل قدحه مُلصق اولان غطانك
قطرندن اكسك اولا و مركزينى دلوب بر محور كچوره لر بر طرفى وجه
قرصدن ادنى قدر خارج اولوب بر طرفى بر پارماق اوزونى قدر خارج
اولا و قرصك اطرافنده يكرمى مقدارى علامت وضع ايدوب بر علامتدن
مركز قرصه طغرو بر خط چكه لر و اول خطلرى كسه لر تا كه قوشى يلكلرى كبى

[٦٦أ]

ola. Ve ol yelekler eṭrāfını muḥarref ideler bu şekl üzere ki ḳurṣuñ ᶜalāmeti “ḥā-ح” ve eṭrāfındaki ḳıṭᶜalaruñ ᶜalāmeti “bā-ب”dur:

[Şekil 229/80]

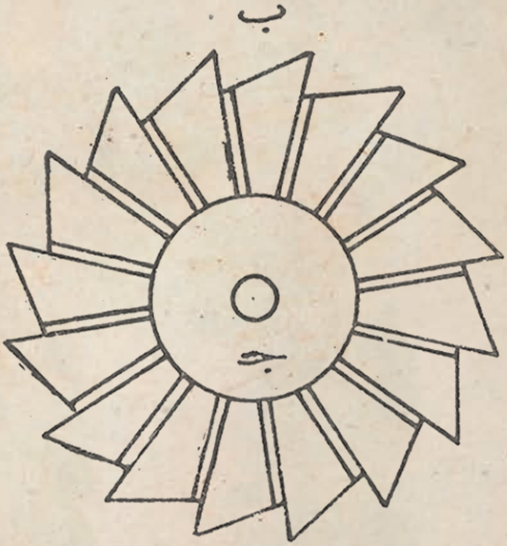

[Şekil 229/80]

Baᶜdehu miḥverüñ ḳaṣīr olan ṭarafını ġıṭānuñ merkezine vaḍᶜ ideler tā ki ḳurṣ ġıṭāya ṭoḳınmaġa ḳarīb ola. Baᶜdehu bir ġıṭā daḫı düzüp merkezini deleler ve ortasını bir miḳdār yuḳaru ḳaldurup ḳatı gibi ideler. Ve miḥverüñ ṭavīl olan ṭarafını bu ġıṭānuñ merkezine idḫāl ideler. Ve ünbūb-ı ṣafīre muḳābil olan yirini daḫı delüp ünbūb-ı ṣafīri ġıṭādan ṭaşra çıḳaralar. Ve bu ġıṭānuñ daḫı çevresini ḳadeḥüñ dāḫiline yapışduralar ve ünbūb-ı ṣafīrüñ daḫı çevresini delüge yapışduralar tā ki dūlāb-ı meẕkūr iki ġıṭānuñ ortasında ḳala.

Baᶜdehu kāsenüñ yanını deleler bir vechile ki delügüñ ucı iki ġıṭānuñ ortasında mīzāb üstine çıḳa. Ve ol delüge bir laṭīf emzik geçüreler; ṭoġru dikilüp ṭurduḳdan ṣoñra bir miḳdār ucı egile. Baᶜdehu sābıḳan gümişden maṣnūᶜ olan ġıṭāyı ḳadeḥüñ üstine vaḍᶜ ideler tā ki ġıṭānuñ kenārları ḳadeḥüñ kenārlarından aşaġa inüp ḳadeḥüñ kenārı ġıṭānuñ içinde ḳala ve ol ḥālde yapışduralar. Ve miḥverüñ ucını bu ġıṭānuñ ḳubbesinüñ merkezinden ṭaşra

[66ᵇ]

اولا و اول بیلکلرک اطرافنی
محرّغ ایده لر بو شکل اوزره که
قرصک علامتی ح و اطرافنده که
قطعه لرک علامتی ب در بعده
محورک قصر اولان طرفنی
غطانک مرکزینه وضع
ایده لر تا که قرص غطایه
طوقنمغه قریب اولا بعده بر

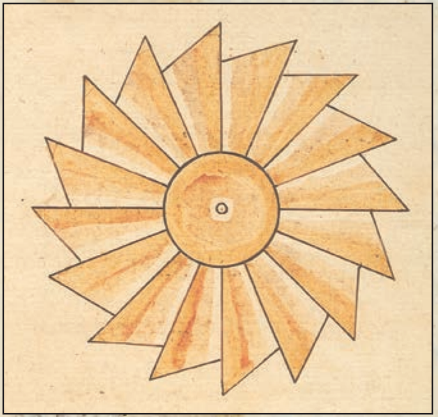

غطا دخی دوزب مرکزینی دله لر و اورته سنی بر مقدار یوقرو قالدر بیقتی کبی
ایده لر و محورک طویل اولان طرفنی بو غطانک مرکزینه ادخال ایده لر
و انبوب صغیره مقابل اولان یرینی دخی دله لر انبوب صغیری غطادن طشره
چقره لر و بو غطانکی دخی چوره سنی قدحک داخلنه یاپشدره لر و انبوب
صغیرک دخی چوره سنی دلوکه یاپشدره لر تا که دولاب مذکور ایکی غطانک
اورته سنده قاله بعده کاسه نک یانینی دله لر بر وجهله که دلوکک اوجی ایکی
غطانک اورته سنده میزاب اوستنه چقه و اول دلوکه بر لطیف اغزک چوره لر
طفر و دیکلوب طوردقدن صکره بر مقدار اوجی اکله بعده بقاکشیدن
مصنوع اولان غطایی قدحک اوستنه وضع ایده لر تا که غطانک کنارلری
قدحک کنارلرندن اشغه اینوب قدحک کناری غطانک ایچنده قاله
اول حالده یاپشدره لر و محورک اوجنی بو غطانک تپه سنک مرکزندن طشره

چقره

[٦٦ب]

çıḳarup ḳazuñ ḳarnına geçüreler bir vechile ki ayaḳları ḳubbeye ṭoḳınmaġa ḳarīb ola. Ve bunduḳa-i ṣafīr miḥverüñ yanında ḳubbenüñ aᶜlāsına mürtefiᶜ ola.

Pes ẓāhirdür ki ḳaçan ġıṭā-i evvelüñ üstine şarāb dökilse deliüklerinden geçüp ġıṭā-i s̱āniyeye vāṣıl olur ve anuñ delüginden aḳup dūlābuñ ḳanadları üstine aḳar. Pes dūlābı ve miḥveri döndürüp ḳazı döndürür ve andan ġıṭā-i s̱ālis̱e vāṣıl olup ve ġıṭā-i s̱āli̱s mīzābdan ṭarafa māyil olmaġın ve saṭḥında vāṣıl olan şarāb mīzāba girür ve teẖannuḳ idüp mīzābuñ ṭaraf-ı āẖerinden ḳadeḥe çıḳar ve ḳadeḥ içindeki havāyı ünbūba ṭard idüp bunduḳa-i ṣafīre vāṣıl olur. Pes ṣadā ḥāṣıl olup ḳazuñ ṣadāsıdur ẓann iderler. Ve ḳaçan ki ḳadeḥüñ emziginden içilse ḳadeḥüñ fāriġ olan ṭarafına havā ṭolar, eger bir miḳdār içmeyüp terk iderse yine ḳadeḥe rücūᶜ itdükde havāyı ṭard idüp ṣadā ḥāṣıl olur ve tamām içmedügi maᶜlūm olur. Yüz kerre daẖı içerse ḥāl böyledür.

Ve fehm[i] āsān olmaḳ içün sābıḳan taṣvīr olunan ḳadeḥüñ baᶜḍ-ı mevāḍiᶜine ᶜalāmet vaḍᶜ olundı: Ġıṭā-ı evvelüñ ᶜalāmeti "hā-ه"dur ve ġıṭā-i s̱ānīnüñ s̱aḳbınuñ ᶜalāmeti "mīm-م" ve dūlābuñ ᶜalāmeti "bā-ب", ḳazuñ alāmeti "lām-ل" ve ġıṭā-i s̱ālis̱üñ ᶜalāmeti "zā-ز" ve mīzābuñ başınuñ ᶜalāmeti "yā-ي" ve esfelinüñ ᶜalāmeti "elif-ا" ve ḳadeḥüñ ᶜalāmeti "ḥā-ح" ve ünbūb-ı ṣafīrüñ ᶜalāmeti "ᶜayn-ع" ve bunduḳa-i ṣafīrüñ ᶜalāmeti "nūn-ن" ve emzigüñ ᶜalāmeti "ṭā-ط"dur.

Nevᶜ-i S̱ānīden Şekl-i S̱ānī Bir Ḳadeḥdür ki Meclis-i Şarābda Ḥükm İder Yaᶜnī Erbāb-ı Meclisden Ḳadeḥ ki Virilmek Gerekdür

[67^{a}]

جقروب قازك قازننه كچوره لى بر وجهله كه اياقلرى قبّه يه طوقنمغه قريب
اولاو بندقهٔ صغير محورك يا ننده قبّه نك اعلاسنه مرتفع اولا پس ظاهردر كه
قچن غطاء اوّلك اوستنه شراب دوكلسه دلوكلرندن كچوب غطاء ثانيه
واصل اولور و انك دلوكندن آقوب دولابك قنادلرى اوستنه آقوب
دولابى ومحورى دوندروب قازى دوندرر واندن غطاء غطاء
ثالثه واصل اولوب وغطاء ثالث ميزابدن طرفه مائل اولماغين وسطحنه ده
واصل اولان شراب ميزابه كيروب وتحقق ايدوب ميزابك طرف آخرندن قدحه
چقر و قدح ايچنده كى هوا ايچى انبوبه طولدروب بندقهٔ صغيره واصل اولور
پس صدا حاصل اولوب قازك صداسيدر ظنّ ايدرلر وقتى كه قدحك
آغزندن ايچلسه قدحك خارج اولان طرفنه هوا صولاداكر بو مقدار ايچيلوب
ترك ايدرسه نه قدحه رجوع ايتدكده هوا ايچى طرد ايدوب پس صدا حاصل اولور
وتمام ايچمدوكى معلوم اولور بيوزكته دخى ايچرسه حال بويله در وفهم
آسان اولمق ايچون دمابقا تصوير اولنان قدحك بعض مواضعنه علامت
وضع اولندى غطاء اوّلك علامتى ه در وغطاء ثانينك ثقبنك
علامتى م ودولابك علامتى ب قازك علامتى ل وغطاء ثالثك
علامتى ز وميزابك باشنك علامتى ى واسفلنك علامتى ا
وقدحك علامتى ح وانبوب صغيرك علامتى ع وبندقهٔ صغيرك علامتى
ن وآغزينك علامتى ط در **نوع ثانى دن شكل ثانى** بر قدحدر كه
مجلس شرابده حكم ايدر يعنى ارباب مجلسدن قدحك ويرلمك كركدر

Anı Taᶜyīn İder. Ve bu Ḳadeḥüñ Aḥvāli İki Faṣlda Meẕkūrdur

Faṣl-ı Evvel Ḳadeḥ-i Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder

Bu ḳadeḥüñ şekli ḳadeḥ-i sābıḳuñ şekli gibidür, lākin bu ḳadeḥüñ ġıṭāsı yaᶜnī örtüsi müsaṭṭaḥ degildür belki büyük ḳubbedür ki ḳadeḥüñ kenārından mürtefiᶜ olmışdur. Ve bu ḳubbenüñ üstinde vaṣf-ı sābıḳ üzere bir ḳaz vardur. Ve sāḳī bu ḳadeḥi meclise getürür, ortaya ḳor ve munfaṣıl olur. Pes ḳadeḥüñ üstindeki ḳaz bir zamān devr idüp öter ve erbāb-ı meclisüñ birisinüñ muḳābilesinde ḳarār ider. Pes sāḳī ḳadeḥi ḳaldurup ol şaḫṣa ṣunar. Eger tamām içerse alup yine ṭoldurur ve illā ḳubbe üstindeki ḳaz ötüp tamām içmedügini ḫaber virür tā ki cümle ehl-i meclis āgāh olurlar ve tamām içmekle emr iderler. Ve her kerre ki ḳadeḥde baḳiyye ḳalur, ḳaz ötüp ḫaber virmek muḳarrerdür.

Faṣl-ı S̱ānī Ḳadeḥ-i Mezbūruñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur

Ḳadeḥ-i evvel şeklinde bir ḳadeḥ düzüp mīzābı ve ġıṭā-i s̱ālis̱i ve dūlābı ve ġıṭā-i s̱ānīyi bi-ᶜaynihi vaḍᶜ idüp ġıṭā-i s̱ānīnüñ delügine bir bāb vaḍᶜ idüp ol bāba muṣluḳ ṭıḳacı gibi bir ḳapaḳ yapalar. Ġıṭā-i evvel yirine bir ḳubbe düzeler ki esfelinüñ vüsᶜati ḳadeḥüñ aᶜlāsınuñ vüsᶜati ḳadar ola. Ve ol ḳubbenüñ üstine bir uzun ve yoġun boynın düzüp anuñ üstinde bir ṭop vaḍᶜ ideler ki ortası delük ola. Baᶜdehu ġıṭā-i s̱ānīnüñ merkezine ki dūlābuñ miḥveri geçmişdür, bir ünbūb vaḍᶜ idüp miḥveri anuñ içine ḳoyup ikisini daḫı ḳubbenüñ üstindeki ṭopuñ aᶜlāsına ḳaldurala. Ve miḥverüñ ucını ṭopuñ delüginden çıḳarup ḳazuñ ḳarnına ṣoḳlar. Ve ünbūb-ı ṣafīr daḫı

[67ᵇ]

انی تعیین ایدر و بو قدحک احوالی ایکی فصلده مذکوردر **فصل اوّل**
قدح مزبورک ظاهرن و معناسنی بیان ایدر بو قدحک شکلی قدح
سابقک شکلی کبیدر لکن بو قدحک غطاسی یعنی اورته‌سی مسطّح دکلدر بلکه
بیوک قبّه درکه قدحک کنارندن مرتفع اولمشدر و بو قبّه‌نک اوستنده وصف
سابق اوزره بر قاز واردر و ساقی بو قدحی مجلسه کتورسا اورته‌یه قودوغنده منفصل
اولدیغی قدحک اوستنده‌کی قاز بر زماندن دوران ایدوب اوتوروب باب مجلسک
بر شینک مقابله‌سنده قرار ایدیجی ساقی قدحی قالدروب اول شخصه صونر اکر تمام
ایچرسه الوب یرینه طولدیرر و الّا قبّه اوستنده‌کی قاز اوتوروب تمام ایچمدوکنی خبر
ویرر تا که جمله اهل مجلس آگاه اولورلر و تمام ایچمکله امر ایدرلر و هرکمه که
قدحن تعبیه قاله قاز اوتوب خبر ویرمک مقرّردر **فصل ثانی**
قدح مزبورک کیفیّت عملی بیانندهدر قدح اوّل شکلنده بر قدح
دوزوب میزابی و غطاء ثالثی و دولابی و غطاء ثانی یی بعینه وضع
ایدوب غطاء ثانینک دلوکنه بر باب وضع ایدوب اول بابه مصلوق طقاغی کبی
بر قپاق یاپه‌لر غطاء اوّل یرینه بر قبّه دوزه‌لرکه اسفلنک وسعتی قدحک
اعلاسنک وسعتی قدر اولا و اول قبّه‌نک اوستنه بر اوزون و یوغن بوینی
دوروب آنک اوستنده بر طوب وضع ایده‌لرکه اورته‌سی دلوک اولا و بعده غطاء
ثانینک مرکزینه که دولابک محوری بکچدر بر انبوب وضع ایدوب محوری آنک
ایچنه قویوب ایکسنی دخی قبّه‌نک اوستنده‌کی طوبک اعلاسنه قالدیره‌لر و محورک
اوجنی طوبک دلوکندن چقروب قازک قارننه صوقه‌لر و انبوب صغیر دخی

غطاء

ġıṭā-i s̱ālis̱e mülṣaḳ olup ġıṭā-i s̱ānīnüñ delüginden ḳubbenüñ boynına çıḳa ve bunduḳa-i ṣafīr ṭopuñ içinde ḳarār ide.

Baᶜdehu ġıṭā-i s̱ānīnüñ s̱aḳbında vaẕᶜ olunan sidāduñ üstine bir şaẓiyye yapışduralar ki çubuḳ gibi mürtefiᶜ olup ḳubbenüñ yanında bir delükden ṭaşra çıḳa. Ve ol şaẓiyyenüñ ucına bir reze ve rezeye bir ḥalḳa ṭaḳalar. Ve bundan ṣoñra ḳubbenüñ esfelini ḳadeḥüñ kenārına yapışduralar. Ve ḳubbenüñ aᶜlāsına bir delük delüp bülbüle-i ḳamᶜ geçüreler yaᶜnī bir emzik ki esfeli ṭar olup aᶜlāsı vāsiᶜ ola, fī-zamāninā aña huni dirler. Ve anuñ daḫı üstine bir reze ve bir ḥalḳa ṭaḳalar ki şaẓiyye-i sidāduñ ḥalḳasına muḳābil vāḳiᶜ ola.

Baᶜde ẕālik ṣūret-i ḳadeḥi tems̱īl idüp tefhīm için ᶜalāyim vaḍᶜ idelüm: Ḳadeḥüñ ᶜalāmeti "ḥā-ح", ġıṭā-i s̱ālis̱üñ "nūn-ن" ve ẓarf-ı mīzābuñ "yā-ي" ve ġıṭā-i s̱ānīde vaḍᶜ[29] olunan bābuñ "mīm-م" ve ġıṭā-i s̱ānīnüñ merkezinde vaḍᶜ olunan ünbūbuñ ᶜalāmeti "ḳāf-ق" ve ünbūb-ı ṣafīrüñ "hā-ه" ve dūlābuñ "vāv-و" ve ḳubbenüñ ᶜalāmeti "sīn-س" ve ṭopuñ ᶜalāmeti "ṣād-ص" ve ḥalḳa-i sidāduñ "zā-ز", ḥalḳa-i ḳamᶜuñ "ḫā-خ" ve ḳadeḥüñ emziginüñ ᶜalāmeti "dāl-د"dur bu şekl üzere:

[Şekil 233/81]

---

[29] Metinde "vāḍiᶜ"

[68ᵃ]

غطاء ثالثکه ملصق اولوب غطاء ثانینك دلوکنده قبه نك بوینینه چقه و بر قبه صغیر طوبك ایچنده قرار ایده بعده غطاء ثانینك تقعبنده وضع اولنان مرادك اوستنه بر شظیه یاپشدره لر که چبق کبی مرتفع اولوب قبه نك یاننده بر دلوکدن طشره چقه و اول شظیه نك اوجنه بر برزه و برزه یه بر حلقه طقه لر و بوندن صکره قبه نك اسفلنی قدحك کنارینه یاپشدره لر و قبه نك اعلاسنه بر دلوك دلوب بلبله قمع کچوره لر یعنی بر امزك که اسفل طار و اولوب اعلاسی واسع اولا فی زماننا اکا هونی دیرلر وانك دخی اوستنه بر برزه و بر حلقه طقه لر که شظیه سدادك حلقه سنه مقابل واقع واقع اولا بعد ذلك صورته قدحی تمثیل ایدوب تفهیم ایچون علایم وضع ایده لم قدحك علامتی ح غطاء ثالثك ك وظرف میزابك ی و غطاء ثانیده واضع اولنان بابك م و غطاء ثانینك مرکزنده وضع اولنان انبوبك علامتی ق و انبوب صغیرك ه و دولابك و و قبه نك علامتی س طوبك علامتی ص و حلقه سدادك ز و حلقه قمعك ح و قدحك امزکنك علامتی د در بو شکل اوزره

[٦٨أ]

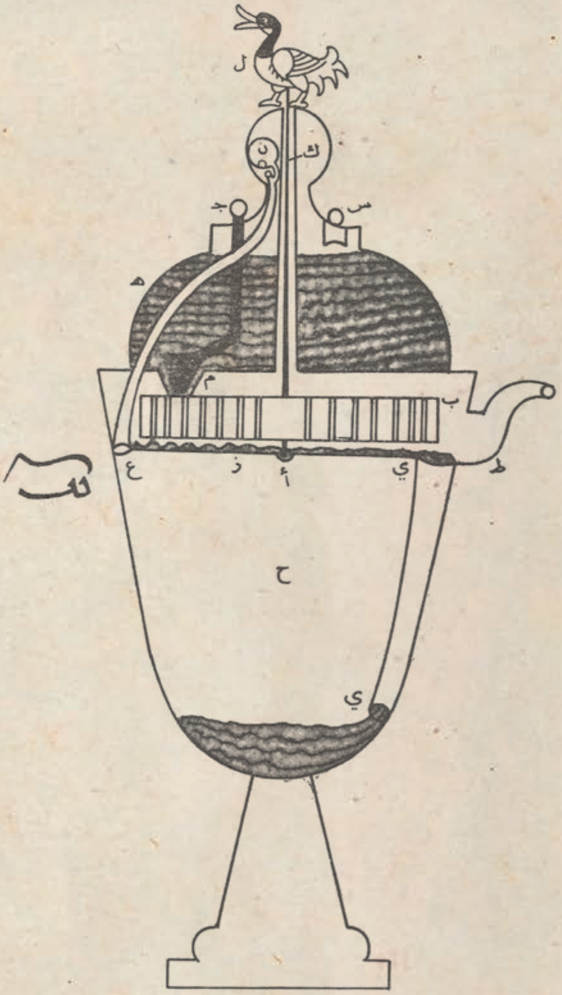

[Şekil 233/81]

Pes ẓāhirdür ki ḳaçan ki ġıṭā-i s̱ānīnüñ bābı mesdūd iken bülbüle-i ḳamᶜdan şarāb ḳoyulsa ve sāḳī ḳadeḥi götürüp meclise getürse ve ortaya ḳoyarken düzeldür gibi olup şaẓiyye-i sidāduñ ḥalḳasını refᶜ eyleye, ġıṭā-i s̱ānī üstinde cemᶜ olan şarāb delüginden ġıṭā-i s̱ālis̱e aḳar ve dūlāba ṭoḳınup miḥver döner ve üstindeki ḳaz daḫı döner ve şarāb mīzābdan ḳadeḥe vāṣıl olup içindeki havāyı ünbūb-ı ṣafīre ṭard idüp ṣadā ḥāṣıl olur tā ki ḳubbede cemᶜ olan şarāb cümleten kāseye dāḫil olur. Pes ḳubbe üstindeki ḳaz

[68ᵇ]

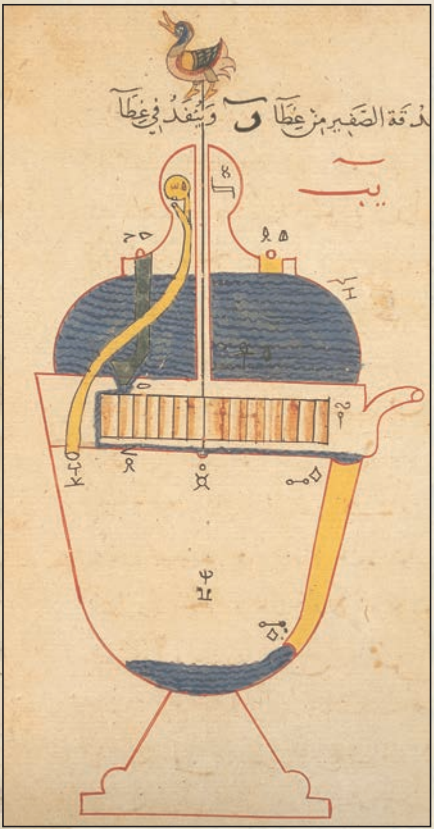

بنی ظاهر دکه قچجی که غطاء ثانینک بابی مسدود ایکن بلبله قمعدن
شراب قبولیله وساقی قدحی کوتوروب محله کتورسه واورته یه قورکی دو زلدکجه
اولوب نقطه سدادک حلقه سنی دفع ایلیه غطاء ثانی اوستنده جمع اولان
شراب دلوکندن غطاء ثالثه اقرود ولابه طوقنوب محور دونر
واوستنده کی قاز دخی دونر وشراب میزابدن قدحه واصل اولوب
ایچنده کی هوایی انبوب صغیره طرد ایدوب صدا حاصل اولور تاکه
قبه ده جمع اولان شراب جمله کاسه یه داخل اولور یعنی قبه اوستنده کی قاز

کمک

kimüñ muḳābilesinde ḳarār iderse sāḳī ḳadeḥi aña teklīf ider. Eger tamām içerse alup yine ṭoldurur ve illā ḳubbe üstindeki ḳaz çaḳırup tamām içmedügin iᶜlām ider.

Nevᶜ-i S̱ānīden Şekl-i S̱ālis̱ Bir Şekldür ki Meclis-i Şarābda Ḥükm İder ve Ḳadeḥ Kime Virilmek Gerekdür Anı Taᶜyīn İder. Ve Bu Şeklüñ Tafṣīli Beş Faṣlda Meẕkūrdur

Faṣl-ı Evvel Şekl-i Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder

Şekl-i mezbūr bir murabbaᶜ serīrdür ki her ṭarafı berāberdür ve her ḍılᶜı iki ḳarış miḳdārıdur. Ve ol serīrüñ ḳıṣacıḳ ayaḳları vardur ve ol serīrüñ eṭrāfında oyma derābzīni vardur. Ve serīrüñ üstinde bir cāriye oturup ṣaġ eliyle ṣurāḥī boġazından ṭutmışdur; ṣurāḥīnüñ esfelini ṣaġ dizinüñ üstine ḳomışdur ve öñinde bir ḳadeḥ ṭurur. Ve cāriyenüñ eṭrāfında serīrüñ dört ṭarafında dört [direk] dikilmişdür ki her diregüñ ṭūlı iki ḳarışdur. Ve direkler serīrüñ ayaḳları üstinde vāḳiᶜ olmayup cāriyeye ḳarīb vāḳiᶜ olmışdur. Ve dört diregüñ üstinde bir ḳaṣr yapılmışdur ki ṭūlı iki buçuḳ ḳarışdur. Ve ol ḳaṣruñ yüzinde ve esfeline ḳarīb yirde revşen yaᶜnī taḫta-pūş şeklinde bir ḫurūc vardur ki üstinde dört cāriye oturmışdur. Birinüñ elinde nāy vardur ki ucını aġzına ḳomışdur ve birinüñ elinde deff vardur ve birinüñ elinde ᶜūd vardur ve birinüñ dizi üzerinde bir ṭabl vardur ki zünnārla gerdenine aṣılmışdur.

Ve bu revşenüñ üstinde eyvān şeklinde bir miḥrāb vardur, ol miḥrābda bir raḳḳāṣ vardur ki bir ṭop üstinde baṣmışdur. Ve bu ḳaṣruñ üstinde bu ḳaṣrdan

[69ᵃ]

یملکی مقابلکنده قرار ایدکمیشاتی قدحی اکا تکلیف ایدر اکر تمام ایچرسه
الوب بینه طولدرر والّا قبه اوستنده کی قاز جقروب تمام ایچمدوکنی اعلام
ایدر **نوع ثانیده شکل ثالث** بر شکلدرکه مجلس شرابده حکم
ایدر و قدح کمه ویرلمک کرکدوکنی تعیین ایدر و بو شکلک تفصیلی
بشی فصلده مذکوردر **فصل اول** شکل مزبورک ظاهرنده و
معناسن بیان ایدر شکل مزبور بر مربّع سریردر که هر طرفی برابردر و بر
ضلعی ایکی قارش مقداریدر و اول سریرک قصعه جق ایاقلری واردر و اول
سریرک اطرافنده اوچ دایره یی واردر و سریرک اوستنده بر جاریه اوتورب
صاغ الیله صراحی بوغازندن طوتمشدر صراحینک اسفلنی صاغ دیزینک اوستنه
قومشدر و اول کنده بر قدح طورر و جاریه نک اطرافنده سریرک درت
طرفنده درت دیکلمشدر و که هر دیرکک طولی ایکی قارشدر و دیرکلر سریرک
ایاقلری اوستنده واقع اولمیوب جاریه یه قریب واقع اولمشدر و درت
دیرکک اوستنده بر قصر یاپلمشدر که طولی ایکی بچق قارشدر و اول قصرک
یوزینک اسفلنه قریب یرده بر دوکی یعنی تخته بوشی شکلنده بر خروج اودر
واردر که اوستنده درت جاریه اوتورمشدر برینک الینده نای واردر که
اوجنی اغزینه قومشدر و برینک الینده دف واردر و برینک الینده عود
واردر و برینک دخی اوزره بر طبل واردر که زناذلره کوره اصلمشدر
و بو روشنک اوستنده ایوان شکلنده بر محراب واردر و اول محرابده
بر دقاصی واردر که بر طوب اوستنده بسمشدر و بو قصرک اوستنده بر قصره

evsaᶜ bir ḳaṣr daḫı vardur ki ol ḳaṣruñ yüzinde iki ḳanadlu bir bāb vardur ki ḳapanmışdur. Ve bu ḳaṣruñ üstinde bir ḳubbe vardur ve ḳubbenüñ üstinde bir at ve anuñ üstinde bir şaḫṣ vardur ki elinde bir rumḥ yaᶜnī süñü tutup ucıyla aşaġa işāret itmişdür.

Ve bu şeklüñ maᶜnāsı budur ki üç ḳıṭᶜayı yaᶜnī serīr ile cāriyeyi ve ḳaṣr ile cevārīyi ve raḳḳāṣ ve ḳaṣr-ı aᶜlā ile fārisi meclise getürüp her ḳıṭᶜayı birbirinüñ üstine vaḍᶜ iderler ve ḥāli üzere ṭurur tā ki s̱ülüs̱-i sāᶜat miḳdārı geçer, bir āvāze peydā olur. Pes fāris atıyla yap yap devr ider bir vechile ki erbāb-ı meclisüñ her biri kendü muḳābilesinde ḳarār ider, ṣıġar. Ve raḳḳāṣ ṣol ṭarafa nıṣf devre devr ider ve ṣaġ ṭarafa rubᶜ devre devr ider ve başı ve elleri daḫı ḥareket ider ve iki ellerinde çārpāre vardur. Ve ol raḳḳāṣuñ ḥīn-i devrde gāh iki ayaġı ṭop üstine baṣup gāh bir ayaġını baṣar. Ve nāy-zen nāyını bir vechile çalar ki erbāb-ı meclis işidür ve sāyir cevārī daḫı ellerinde olan ālāt-ı lehvi istiᶜmāl iderler. Ve bir zamān bu ḥālet üzere s̱ābit olurlar tā ki fāris tevaḳḳuf idüp rumḥını erbāb-ı meclisden birisine uzadur, cevārī sākit olurlar. Serīr üstindeki cāriye ṣaġ elinde ṭutup ṭurdugı ṭarḥı egüp öñindeki ḳadeḥe şarāb ṭoldurur tā ki ḳadeḥ ṭolmaġa ḳarīb olur ve yine ṣurāḥīyi ḳaldurur. Pes sāḳī ḳadeḥi cāriyenüñ elinden alup fārisüñ işāret itdügi kimesneye ṣunar ve yine ḳadeḥi yirine ḳor. Ve yine taḳrīben s̱ülüs̱-i sāᶜat geçdükde bu maḳūle ḥarekāt ẓuhūr ider tā ki yigirmi nevbete ḳarīb olur. Pes ḳaṣr-ı aᶜlāda vaḍᶜ olunan ḳapu açılup içinden

[69ᵇ]

اوسع بر قصر دخی وار در كه اول قصورك يوزنده ايكی قپادلو بر باب وار در كه
قاپنمشدر و بو قصورك اوستنده بر قبه وار در و قبه نك اوستنده بر آتك
اوستنده بر شخص وار در كه النده بر رمح يعنی سكو طوتوب اوجيله اشاغه
اشارت ایتمشدر و بو شكلك معناسی بو در كه اوچ قطعه يعنی بر يو ایله
جاريه‌يی و قصوا ايله جواری‌يی و رقاصی و قصوا علوا ايله فارسی مجلسه كوتوره
بر قطعه‌يی بر بونك اوستنه بولويزنل وضع ايدرلر و حالی اوزره طورور تا كه
ثلث ساعت مقداری كچر بر آوازه پيدا اولور دبی فارسی ایتله يا بد ياب
دور ايدر بر وجهله كه ارباب مجلسك هر بری كندو مقابلنده قرار ايدر
صغور رقاصی و صول طرفه نصف دوره دور ايدر و صاغ طرفه ربع دوره
دور ايدر و باشی و اللری دخی حركت ايدر و ايكی اللرنده چار پاره وار در
و اول رقاصك حين دورده كاه ايكی اياغی طوبوغی اوستنه بصوب كاه بر اياغی
بصر و نای زن نايی بو وجهله چالر كه ارباب مجلس اشيدر و سائر جواری دخی
اللرنده اولان آلات لهوی استعمال ايدرلر و بر زمان بو حالت اوزره ثابت اولورلر
تا كه فارسی توقف ايدر بعده محنی ارباب مجلسدن برينه اوزادر و جواری ساكت
اولورلر بری اوستنده كی جاريه صاغ الندن طوتوب طوره و غی طوحی اكوب اوكنده كی
قدحه شراب طولدرر تا كه قدح طولمغه قريب اولور و ينه صراحی‌يی صالدرر ساقی
قدحی جاريه نك الندن الوب فارسك اشارت ايتدوكی كسنه‌يه صونر و ينه قدحی
يرينه قور و ينه تقريبا ثلث ساعت كچدوكی بو مقوله حركات ظهور ايدر تا كه
يكرمی نوبته قريب اولور دبی قعرا علاده وضع اولنان قابو احلوب لجنده

بو

[٦٩ب]

bir şaḫṣ ẓāhir olur ki ṣaġ eliyle işāret ider ki ḫazīnede şarāb az ḳalmışdur, ancaḳ iki ḳadeḥ çıḳar ve bu iki parmaġıyla işāret ider. Pes eger ṣāḥib-i meclis murād idinürse emr ider, yine ḫazīneye şarāb ṭoldururlar. Pes yine üslūb-ı sābıḳ üzere ḥarekāt ve eṭvār ẓuhūr ider. Ve eşkāl-i mezkūre bir yire cemᶜ olunduḳda bu ṣūret üzere vāḳiᶜ olur:

[Şekil 238/82]

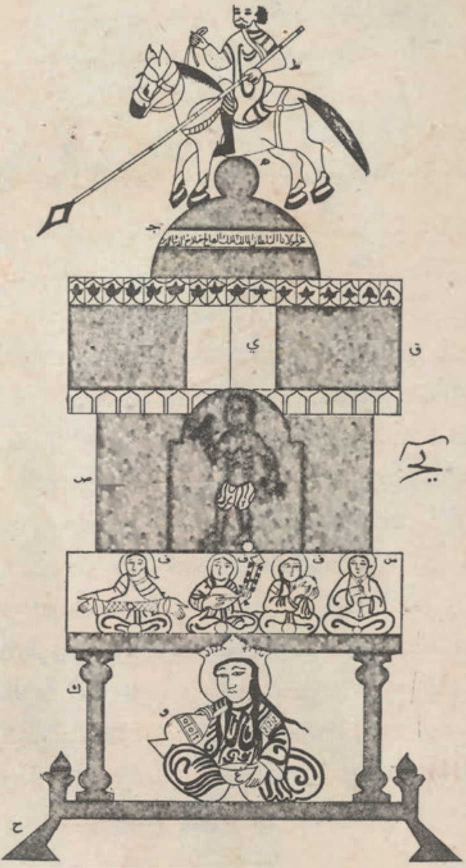

[Şekil 238/82]

Faṣl-ı S̱ānī Serīrüñ Ve Esāṭīnüñ ve Elinde Ṣurāḥī Ṭutan Cāriyenüñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur

Bir serīr düzeler ki ayaḳları dögme

[70ᵃ]

بو شخص ظاهر اولور که صاغ الیله اشارت ایدر که خزینه ده شراب از قالدی
انجق ایکی قدح چقر و بو ایکی پرماغیله اشارت ایدر دیکه اگر صاحب مجلس مراد
ایدینورسه امر ایدر ینه خزینه یه شراب طولدرولدیسی ینه اسلوب سابق اوزره بو
حرکات واطوار ظهور ایدر و اشکال مذکوره بر یره جمع اولندقلری بو صورت
اوزره واقع اولور

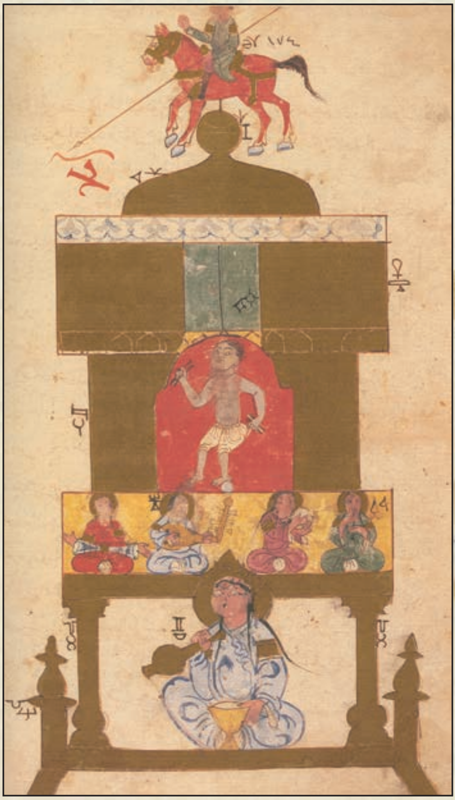

فصل ثانی

سویوک و اساطینک والنده صراحی طوتی جاریه نک کیفیت عملی بیانندادر بو کرسیده وزده لرکه ایاقلری دوکه

tucdan ola ve ardı bakırdan ve mehmā-emken ve derābzīnleri tucdan olup muṣannaᶜ ola. Ve derābzīnüñ irtifāᶜı dört parmaḳ ola. Ve serīrüñ şekl[i] murabbaᶜ olup her ḍılᶜı bir ḳadrde olup ikişer ḳarış ola. Ve serīr üstine bir cāriye vaḍᶜ ideler ki murabbaᶜ oturup ṣaġ elinde pirinçden bir ṣurāḥī ṭuta. Ve ol ṣurāḥī iki ḳıṭᶜa ola: ortasından esfeline dek bir ḳıṭᶜa ve yine ortasından başına varınca bir ḳıṭᶜa ola. Ve ol iki ḳıṭᶜayı birbirine yirleşdürüp yapışdurmayalar. Baᶜdehu nıṣf-ı aᶜlāsından kenārınuñ içine nuḥāsdan bir ḳurṣ ḳapayup eṭrāfını ḳalayla muḥkem yapışduralar tā ki nıṣf-ı ṣurāḥī gibi olup başından şarāb yā ṣu ḳoysalar ṭola. Baᶜdehu ol ḳurṣuñ merkezinden nıṣf-ı ṣurāḥīnüñ kenārına varınca bir uzun ḫarḳ ideler ki ᶜarḍı nıṣf-ı ᶜarḍ-ı iṣbaᶜ ola. Ve ol ḫarḳuñ ortasında ḳurṣ üstinde iki reze vaḍᶜ ideler ki birisi ḫarḳuñ ṣaġ ṭarafına ve birisi ṣol ṭarafına vāḳiᶜ ola. Ve ol iki rezeye bir miḥver geçüreler. Baᶜdehu bir ünbūb alalar ki ṭūlı bir ḳarış ola ve ucını ṣavlecān yaᶜnī çomaḳ gibi bükeler ve bu ṭarafuñ nıṣfını ḳurṣuñ ḫarḳına idḫāl ideler. Miḥverüñ ortasını ṣavlecānuñ keffesi ṭarafınuñ dāḫiline yapışduralar tā ki ṣurāḥī ol ṣavlecānuñ üstinde aşaġa ve yuḳaru sühūletle ḥareket ide.

Ṣurāḥīnüñ iki ḳıṭᶜası ve ṣavlecānuñ ṣūreti bu vechiledür ki nıṣf-ı aᶜlānuñ ᶜalāmeti "vāv-و" ve ḳurṣ üstinde ṭarafı miḥverüñ ᶜalāmeti "elif-ا" ve ṣurāḥīnüñ nıṣf-ı esfelinüñ ᶜalāmeti "ḥā-ح"dur ki ol nıṣfuñ kenārından kaᶜbına varınca bir ḫarḳ vardur tā ki

[70ᵇ]

توجدن اوله وارضی یقردن مهما امکن وودرا بزنلری توجدن اولوب ممتنع
اولاو دوابزینک ارتفاعی درت پرماق اولاو دیرک شکل مربع اولوب
هر ضلعی بر قدرده اولوب ایکی قارش اولاو سریر اوستنه بر جاریه وضع ایده لرکه
وربع اولتوروب صاغ الندہ بر بغدن بر صراحی طوته واول صراحی ایکی
قطعه اولاو اورته سندن اسفلنه دک بر قطعه وینه اورته سندن باشنه وارنجه بر
قطعه اولاو اول ایکی قطعه‌یی بر برینه برلشدرمیه‌لر بعده نصف اعلادن
کنارینک ایچنه نحاسدن بر قرص قاپه‌یوب اطرافنی قلای ایله محکم یاپشدره‌لر تاکه
نصف صراحی کبی اولوب ایچنه شراب یا صو قویه‌لر طولا بعده اول قرصک عین کوبزنده
نصف صراحینک کنارنه وارنجه بر اوزون خرق ایده‌لرکه عرضی نصف
اغ
پارمق
عرض اصبع اولاو اول خرقک اورته سنده قرصک اوستنده ایکی پرزه وضع ایده لرکه
پرماق
برسی خرقک صاغ طرفنه و برسی صول طرفنه واقع اولاو اول ایکی پرزه‌یه بر
محور کچوره‌لر بعده بر انبوب آلالرکه طولی بر قارش اولاو و حتی صولجانی یعنی
چوماق کبی بوکه‌لر و بو طرفنک نصفنی قرصک خرقنه ادخال ایده‌لرکه
محورک اورته سنی صولجانک کفه سی طرفنک داخلنه یاپشدره‌لر تاکه صراحی
اول صولجانک اوستنده اشاغه و یوقارو سهولتله حرکت ایده صراحینک
ایکی قطعه سی و صولجانک صورتی بو وجهله در که نصف اعلانک علامتی
و و صولجانک داخل قرصده اولان طرفنک علامتی ز و قرصی
اوستنده طوتن محورک علامتی ا و صراحینک نصف اسفلینک علامتی
ح درکه اول نصفک کنارندن کچنه وارنجه بو خرق واردر تاکه

صولجانه

ṣavlecān ol ḫarḳda sühūletle ḥareket ider ve ol ḫarḳuñ ᶜalāmeti “mīm-م”dür.

[Şekil 239/83]

Baᶜdehu cāriye ṣaġ dizini ki arḍdan bir miḳdār mürtefiᶜ olup lākin tamām muntaṣıb degildür, aᶜlāsından bir delük deleler ki serīrüñ altına ve bu delüge bir ünbūb geçüreler ki ḳalıñlıġı ol ḳadar ola ki ṣa[v]lecānuñ ucı gücle girmege ḳābil ola. Ve bu ünbūbuñ bir ucını rükbenüñ aᶜlāsına yapışdurup ve bir ucını serīrüñ ẓahrına yapışduralar. Baᶜdehu ṣavlecānuñ ucını cāriyenüñ dizine geçen ünbūbuñ ucına gücle geçüreler tā ki ṣurāḥī cāriyenüñ dizine ṭoḳınmaġa ḳarīb ola. Ve ikisinüñ cemᶜ olduġı yiri reṣāṣla yapışduralar. Ve ṣurāḥīnüñ nıṣf-ı esfelini nıṣf-ı aᶜlāsına iᶜāde ideler

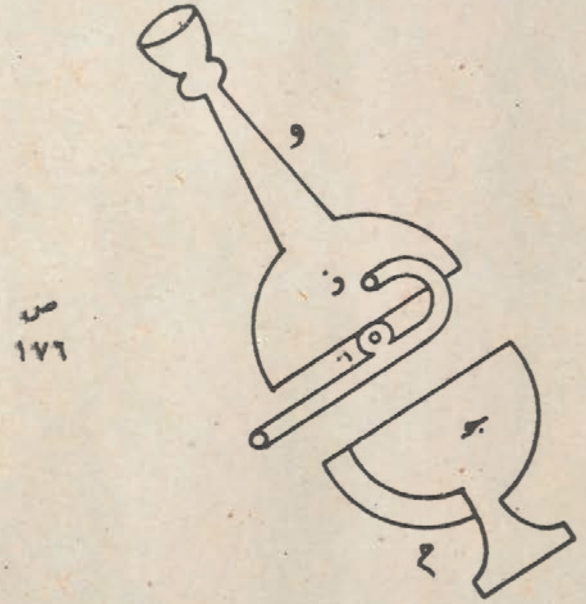

[Şekil 239/83]

صولجان اول خرقده سهولتله حركت ایده و اول خرقك علامتی م در

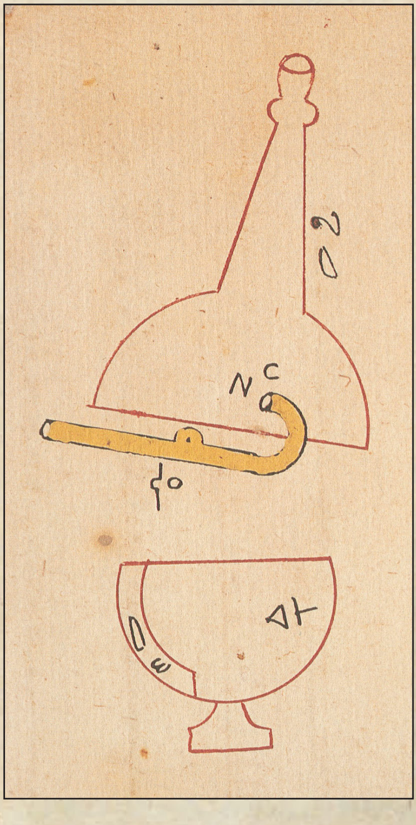

بعده جاریه صاغ دزینی كه ارضده
بر مقدار مرتفع اولوب الكی تمام
منتصب دكلدر اعلاسنده بر دلوك
دله لر كه كوبرك التنه و بو دلوكه بر
انبوب كچوره لر كه قالنلغی
لوله
اول قدر اولا كه صولجانك
اوجی كوجله كیرمكه قابل اولا
و بو انبوبك بر اوجی كبه نك
اعلاسنه یاپشدره لر و بر اوجنی
بیر یوكك ظهرینه یاپشدره لر بعده
صولجانك اوجنی جاریه نك
دزینه كچنی انبوبك اوجنه كوجله
كچوره لر تا كه صراحی جاریه نك
دزینه طوقنمغه قریب اولا و
ایكسنك جمع اولدوغی یری
وصاصله یاپشدره لر و
تملوی
صراحینك و نصف اسفلنی
نصف اعلاسنه اعاده ایده لر

[٧١أ]

bir vechile ki ḫarḳı aşaġa vāḳiᶜ olup ṣavlecān ol ḫarḳuñ içinde ḥareket ide. Ve ṣurāḥīnüñ dibini başından beş dirhem s̱aḳīl ideler tā ki bi'ṭ-ṭabᶜ cāriyenüñ dizi üstine cülūs idüp başından ṭarafa māyil ola. Ve ḳaçan ki ṣavlecāndan şarāb ṣuᶜūd ide, ṣurāḥīnüñ ṣadrına dökile ve ol ḳadar cemᶜ ola ki nıṣf-ı aᶜlāsı s̱aḳīl olup meyl ide ve ṣurāḥīnüñ başı egilüp içindeki şarāb cāriyenüñ öñindeki ṣavlecāndan ṣadr-ı ṣurāḥīye şarāb ṣuᶜūd ide, cereyānı munḳaṭıᶜ olmaya. Ve ḳaçan ki şarābuñ ṣuᶜūdı munḳaṭıᶜ ola, ṣurāḥīnüñ ṣadrı ḫafīf olup mürtefiᶜ ola ve yine üslūb-ı evvel üzere ḳarār ide.

Baᶜdehu şebehden mücevvef dört direk düzeler ki her birinüñ ṭūlı iki ḳarış ola ve altına ḳāᶜideler vaḍᶜ ideler ki direkler anlaruñ üstinde ḳarār eyleye. Ve başlarına daḫı ḳāᶜideler vaḍᶜ ideler ki direkler üstine vaḍᶜ olıcaḳ ḳaṣruñ rükni[30] ol ḳāᶜideler üstinde ḳarār eyleye. Baᶜdehu her diregi serīrüñ bir rükni üzere vaḍᶜ ideler bir vechile ki ricl-i serīre ḳarīb ola ve cāriyeye ṭoḳınmaya. Direkleri arḍ-ı serīr üstine muḥkem yapışduralar.

Baᶜdehu serīrüñ ẓahrından bir delük deleler ki cāriyenüñ ṣol ṭarafında vāḳiᶜ olan diregüñ dāḫiline nāfiẕ ola. Ve bir mīzāb düzeler ki cāriyenüñ rükbesine nāfiẕ olan ünbūbdan ḥālen vaḍᶜ olunan delüge vāṣıl ola. Pes bu mīzābı serīrüñ ẓahrına eṭrāfında reṣāṣla yapışduralar ve bir ṭarafını direge nāfiẕ olan delüge yapışdurup bir ṭarafını cāriyenüñ rükbesine nāfiẕ olan ünbūbuñ ṭarafına yapışduralar tā ki diregüñ başına ṣu ḳoyulsa ol mīzāba dāḫil olup andan ṣavlecāna ṣuᶜūd idüp ṣurāḥīnüñ ṣadrına muntaṣıb ola.

Baᶜdehu şebehden bir ḳadeḥ düzeler vüsᶜati ol ḳadar ola ki içine

---

[30] Metinde kelime "erkek" şeklinde imla edilmiş.

[71ᵇ]

بر وجهله که خرتمی اشاغه واقع اولوب صولجاندن اول غرتیک ایچنده حرکت ایدن چرخنک
دیشی باشندن دیشی دمیر ثقیل ایده لر تا که باکتیغ جاریه نک دزی اوستنه جلوسی ایدوب
باشنده طرفه مایل اولا حتی که صولجاندن شراب صعود ایدن صراحینک صدرندن دوکله
واول قدر جمع اولا که نصف اعلاسی ثقیل اولوب میل ایدن صراحینک باشی
اکلوب ایچنده کی شراب جاریه نک اوکنده کی صولجاندن صدر صراحی یه شراب صعود
ایده جریانی منقطع اولمیه و حتی که شرابک صعودی منقطع اولا صراحینک صدری
خفیف اولوب مرتفع اولا و ینه اسلوب اول اوزره تکرار ایدن بعده شیشه دن مجوف
بربع
درت دکک دوزه لر که هر برینک طوللری ایکی قارش اولا و التنده قاعده لری
دیب
وضع ایده لر که دکلر انلرک اوستنه قرار ایلیه و باشلرینه دخی قاعده لر وضع
ایده لر که دکلر اوستنه وضع اولنجاق قصرک ارکک اول قاعده لر اوستنده قرار
ایلیه بعده بر دکی کریوک بر دکنی اوزره وضع ایده لر بر وجهله که داخل دیره
قریب اولا و جاریه یه طوقنمیه دکلری ارضی کی یر اوستنه محکم یاپشدره لر بعده
ظهرندن بر دلوک دله لر که جاریه نک صول طرفنده واقع اولان دکک داخلنه
نافذ اولا و بر میزاب دوزه لر که جاریه نک دکیه سنه نافذ اولان انبوبدن حالا
وضع اولنان دلوکه واصل اولا پس بو میزابک کریوک ظهرنه اطرافنده د ماصله
رماصله یاپشدره لر و بو طرفنی دکه نافذ اولان دلوکه یاپشدره لر بو طرفنی
جاریه نک دکیه سنه نافذ اولان انبوبنک طرفنه یاپشدره لر تا که دکک باشنه
صوقویله اول میزابه داخل اولوب اندن صولجانه صعود ایدوب صراحینک
صدرینه منصب اولا بعده شیشه دن بر قدح دوزه لر وسعتی اول قدر اولا که ایچنه

اوج

üç yüz dirhem ṣu ṣıġa. Ve bu ḳadeḥi cāriye öñinde serīr üstine vaḍᶜ ideler. Ve cāriyenüñ ṣol elin ḳadeḥüñ kenārına vaḍᶜ ideler ve ṣaġ elini daḫı nuḥāsdan düzüp mümkin olduḳça ḫafīf ideler. Ve cāriyenüñ yeñini vāsiᶜ ideler ve elini yeñüñ içine ṣoḳup ve bilegine arḳurı bir miḥver geçüreler ki üstinde bilek aşaġa ve yuḳaru ḥareket ide. Ve ayası ve parmaḳları ṣurāḥīnüñ boynı üstinde ṣurāḥīyi ṭutar şeklinde ola. Ve yapışmış olmaya tā ki ṣurāḥīnüñ başı aşaġa egildükçe el daḫı bile ine ve yine yuḳaru ḳaldu[r]duḳda bile ḳalḳa.

Faṣl-ı S̱ālis̱ İki Ḳaṣruñ ve Cevārīnüñ ve Raḳḳāṣuñ ve Ḳaṣr-ı S̱ānīde Ẓāhir Olan Şaḫṣuñ ve Fārisüñ Keyfiyyet-i Aᶜmālini Beyān İder

Şebehden bir murabbaᶜ ḳaṣr düzeler ki ᶜarḍı iki diregüñ mā-beyninüñ vüsᶜati ḳadar ola ve ṭūlı iki buçuḳ ḳarış ola. Ve bu ḳaṣrı dört ṣaḥīfeden terkīb idüp baᶜḍı baᶜḍına muḥkem yapışduralar. Ve bir ṣaḥīfenüñ esfelini reᵓs-i miḥrāb gibi çuḳur ideler ki bu ṣaḥīfe ḳaṣruñ yüzidür. Ve bu ḳaṣruñ esfeline bir ṭabaḳ yapışduralar ve her kūşesine bir ünbūb vaḍᶜ ideler tā ki diregüñ başına gücle gire. Ve ḳaṣr dört diregüñ üstinde ᶜādet üzere ḳarār ide. Ve miḥrābuñ başı cāriyenüñ başınuñ çevresine gelüp başına ṭoḳınmaya. Ve ol miḥrābuñ başı üstinde arḳurı bir revşen yaᶜnī taḫta-pūş şeklinde bir ṣaḥīfe vaḍᶜ ideler ki ḳaṣruñ bir ṭarafından bir ṭarafına vāṣıl ola. Ve ol revşenüñ kenārına ḳıṣa derābzīn vaḍᶜ ideler. Ve bu revşenüñ üstinde nuḥāsdan düzilmiş dört cāriye vaḍᶜ ideler ki arḳaları ḳaṣra yapışmış ola.

Ve ol

[72ᵃ]

اوچیوز دو هم صوصغه و بو قدحی جاریه اوکنده کی اوتسنه وضع ایده لر
و جاریه نک صول الینی قدحک کنارنه وضع ایده لر و صاغ النی دخی
نحاسدن دوزوب ممکن اولدقجه خفیف ایده لر و جاریه نک یکنی واسع
ایده لر و النی یکک ایچنه صوقوب و بلکنه ادقوری بر محور کچوره لر که اوتسنده
بلکی اشاغه و یوقارو حرکت ایده و ایه سی و برماقلری صراحینک بوینی
اوتسنده صراحی یه طوتر شکلنده اولا و یاپشمش اولمیه تا که صراحینک باشی اشاغه
اکلدکجه ال دخی بله اینه و ینه یوقارو قالقدقده بله قالقه **فصل ثالث**
ایکی قصرک و جوارینک و دقاصک و قصر ثانیده ظاهر اولان شخصک
و فارسک کیفیت اعمالنی بیان ایدر شویله دن بر مربع قصر دوزه لر که
عرضی ایکی دکک مابینینک وسعتی قدر اولا و طولی ایکی بچق قادتی اولا
و بو قصری دخی صحیفه دن ترکیب ایدوب بعضی بعضنه محکم یاپشدره لر
و بر صحیفه نک اسفلنی راس محراب کبی چقوره لر که بو صحیفه قصرک یوزی
دخی و بو قصرک اسفلنه بر طبق یاپشدره لر و هر کوشه سنه بر انبوب وضع
ایده لر تا که دکک باشنه کوجله کیره و قصر دخی دکک اوتسنده عادت
اوزره قرار ایده و محرابک باشی جاریه نک باشنک جوده سنه کلوب باشنه طویه قحفیه
و اول محرابک باشنه اوتسنده ادقوری بر دوشک یعنی تخته یوشق شکلنده بر
صحیفه وضع ایده لر که قصرک بر طرفنده بر طرفنه واصل اولا و اول
دوشکک کنارینه قصه دادبزی وضع ایده لر و بو دوشکک اوتسنده نحاسدن
دوزلمش دخی جاریه وضع ایده لر که ادقلری قصره یاپشمش اولا و اول

[۷۲أ]

cāriyelerden ḳaṣruñ ṣol ṭarafında vāḳiᶜ olan cāriyenüñ elinde nāy vardur ki ucını aġzına ḳomışdur ve anuñ yanında deffāfe vāḳiᶜ olmışdur ve anuñ yanında ᶜavvāde ve anuñ yanındaki ḳaṣruñ ṣaġ ṭarafında ṭabbāledür ki uyluġı üstine bir ṭabl ḳoyup zünnārla boynına aṣmışdur. Ve nāy-zenüñ aᶜḍāsından bir ᶜuḍvuñ ḥareketi yoḳdur, ammā deffāfenüñ vaḍᶜı budur ki deffi ṣol elinde muḥarref ṭutuf ṣaġ elinüñ parmaḳları deff üstindedür ve bilegi gömleginüñ yeñine dāḫil olup arḳurı vaḍᶜ olunmış bir miḥver üstinde aşaġa ve yuḳaru fi'l-cümle inḥirāf üzere ḥareket ider. Bilegüñ ucı bir ḫarḳdan dāḫil-i ḳaṣra girmişdür ve s̱aḳīl olmaġın münḥaṭṭ vāḳiᶜ olmışdur ve altında bir şaẓiyyenüñ ṭarafı vāḳiᶜ olmışdur ki ol şaẓiyye ortasından bir miḥver üstinde ḥareket ider. Ve ol şaẓiyyenüñ bir ṭarafı dāḫil-i ḳaṣrda münbasıṭdur bu ṣūret üzere:

[Şekil 242/84a-b]

Ammā ᶜavvāde ṣol eliyle ᶜūduñ boynını ṭutup uyluġı üzere ḳomışdur ve ṣaġ elinüñ eṣābiᶜi ᶜūduñ evtārı üzere vāḳiᶜ olmışdur. Ve ᶜūd-ı mezbūr maᶜa-evtār nuḥāsdan maṣnūᶜdur. Ve yine ᶜavvādenüñ bilegi yeñinüñ içinde bir miḥver üstinde fi'l-cümle inḥirāf üzere

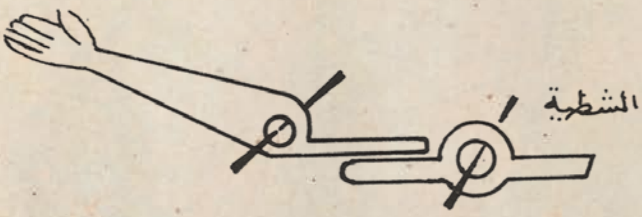

[Şekil 242/84b]

[72ᵇ]

جاریه لو قصرك صول طرفنده واقع اولان جاریه نك النده نای واردر که اوجنی
اغزینه قومشدر وانك یاننده ذفافه واقع اولمشدر وانك یاننده عوّاده دو
وانك یاننده که قصرك صاغ طرفنده درطبّاله در که اویلوغی الکتنه بر طبل
قویوب ذنادله دوکمه اتمشدر ونای دنك اعضاسندن بر عضوك حرکتی
یوقدر امّا ذفافه نك وصفی بودر که دخی صول الندن مجوّف طوتوب
صاغ النك برماقلری دقّ اوستنده در وبلکی کوملکنك یکنه داخل اولور
اد قودی وضع اولنمش بر محور اوستنده اشاغه ویوقاری فی الجمله انحراف اوزره
حرکت ایدر وبلکك اوجی برحرقدن داخل قصره کرمشدر وثقیل اوماغی
منحط واقع اولمشدر والتندن شظیه نك طرفی واقع اولمشدر که اول
شظیّه اوره سندن بر محور اوستنده حرکت ایدر واول شظیه نك بر طرفی
داخل قصرده منبسط در بوصورته امنه
امّا عوّاده صول الیله عودك بوینی
طوتوب اویلوغی اوزره قومشدر و
صاغ النك اصابعی عودك
اوتاری اوزره واقع اولمشدر
وعود مزبور مع اوتاده نحسدن
مصنوع در وینه عوّادنك
بلکی بکنك ایجنده بر محور
اوستنده فی الجمله انحراف اوزره

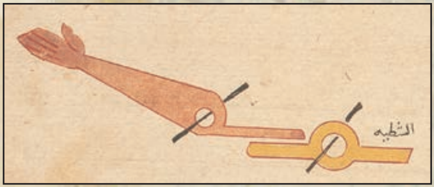

اسفله

[۷۲ب]

esfele ve aᶜlāya ḥareket ider. Ve bileginüñ ucı ḳadr-i ḥācetten zāyid olup dāḫil-i ḳaṣrda münbasıṭdur. Ve ṭabbālenüñ ṭablı daḫı münḥarif vāḳiᶜ olup ṣol elinüñ eṣābiᶜi ṭabluñ bir yüzinüñ üstinde vāḳiᶜ olup ṣaġ elinüñ eṣābiᶜi daḫı ṣoluñ bir yüzinüñ üstinde vāḳiᶜ olmışdur. Ve yine ṣaġ elinüñ bilegi yeñi içinde ṭabluñ inḥirāfına münāsib olduġı ḥālde esfele ve aᶜlāya ḥareket ider. Ve yine bilegüñ ucı üslūb-ı sābıḳ üzere ḳaṣra dāḫil olmışdur. Eger bir nesne ile aşaġa baṣılsa ve yine terk olunsa yed mürtefiᶜ olup yine ṭabluñ üstine vāḳiᶜ olur. Ve bundan ṣoñra muḳaddem mez̠kūr olan ellerüñ daḫı aḥvāli böyledür.

Baᶜdehu cevārīnüñ ruʾusından erfaᶜ vech-i ḳaṣrda eyvān gibi bir miḥrāb düzeler ki irtifāᶜı bir ḳarış ola. Baᶜdehu kāġad-ı muḳavvādan ḫafīf ve mücevvef bir ṭop düzeler merkezinde ve murabbaᶜ delük delüp bir murabbaᶜ miḥver geçüreler ki ṭūlı bir sere ola ve miḥverüñ ucı ṭopdan ol ḳadar bāriz ola ki arḍ-ı eyvānda vaḍᶜ olunduḳda parmaḳ eni ḳadar arḍ-ı eyvāndan bāriz ola.

Baᶜdehu bir şaḫṣ-ı raḳḳāṣ ṣūreti düzeler bu ṭarīḳle ki kāġaddan ḳıṣa göñlek düzüp iki ayaḳlar düzeler ve ṣol ayaġı bir reze ile göñlegüñ içine bir vechile perkideler ki ḥareket eyleye. Ve ṣaġ ayaġuñ bir ucı göñlek içinde s̠ābit olup bir ṭarafı ṭop üstinde s̠ābit ola. Ve iki eller düzeler ki bileklerinden miḥverler üstinde yeñ içinde ḥareket ide ve uçlarında çārpāre ola ve başı daḫı boynından göñlekler yaḳasına bir miḥverle

[73ᵃ]

٤٥.

اسفله واعلايه حركت ايدر و بلكنك اوجى قدر حاجتدن زائد اولوب
داخل قصرده منبسطدر و طبالهنك طبلى دخى منحرف واقع اولوب
صول النك اصابعى طبلك بر يوزينك اوستنده واقع اولوب صاغ النك
اصابعى دخى صولك بر يوزينك اوستنده واقع اولمشدر و ينه
صاغ النك بلكى يكى ابجنده طبلك انحرافنه مناسب اولدوغى حالده
اسفله واعلايه حركت ايدر و ينه بلكسك اوجى سلوب سابق اوزره
قصرك داخل اولمشدر و اكو بو نسنه ايله اشاغه بصلسه ترك اولنسه يد
مرتفع اولوب ينه طبلك اوستنه واقع اولور و بونلردن صكره مقدّم
مذكور اولان الترك دخى احوالى بويله در و بعده حوادثنك وسنده
بتلرندن
اوقع وجه قصرده ايوان كبى بر محراب دوزه لركه ارتفاعى بر قارشى
يوكسك
اولا بعده كاغد مقويدن خفيف و مجوف بر طوب دوزه لر كه مركزنده
و مربع دلوك دلوب بو مربع محوره كچوره لر كه طولى بر سره اولا و بو محورك
اوجى طوبدن اول قدر بارز اولا كه ارضه يورتدره وضع اولنه قره برماق
انى قدر ارضه ايواندن بارز اولا بعده بر شخص دقاص صورتنى دوزه لر
بو طريقله كه كاغددن قصعه كوكلك دوزب ايكى اياقلر دوزه لر و صول
اياغى بر ذره ايله كوكلك ابجنه بر وجهله بركدره لر كه حركت ايليه و صاغ
اياغى بر اوجى كوكلك ابجنه ثابت اولوب بر طرفى طوبك اوستنده ثابت
اولا و ايكى اللرده وزه لر كه بلكلرندن محورلر اوستنده يك ابجنده حركت ايده
و اوجلرندن جا دبار اولا و باشى دخى بوينندن كوكلك ايكاتنه بر محوردن

[٧٣أ]

vaḍᶜ ideler tā ki devr iderken ḥareket eyleye.

Baᶜdehu ḳaṣruñ dāyirinüñ aᶜlāsında muḳarnas gibi muẖarreceler vaḍᶜ ideler tā ki ḳaṣruñ aᶜlāsı esfelinden her ṭarafdan üçer parmaḳ vāsiᶜ ola. Baᶜdehu bu ḳaṣruñ aᶜlāsına berāber bir ḳaṣr daẖı vaḍᶜ ideler ki irtifāᶜı bir buçuḳ ḳarış ola. Ve ol ḳaṣruñ yüzinde iki ḳanadlu bir bāb vaḍᶜ oluna ve ol ḳapunuñ için bir şaẖṣ ṭuracaḳ ḳadar bir beyt ola. Ve ol şaẖṣuñ ayaḳları bir miḥver üstinde vaḍᶜ olunup ol miḥverüñ iki ṭarafları iki boncuḳlar içine vaḍᶜ olunup ol boncuḳlar arḍ-ı beytde s̱ābit ola. Ve şaẖṣ-ı mezbūr nuḥāsdan düzilüp ṣaġ elini yuḳaru ḳaldurup ayasını basṭ eylemiş ola ke-ennehu işāret ider ki nesne ḳalmamışdur. Ve ṣol elini daẖı ḳaldurup baş par[ma]ġıyla ṣırça parmaġını ve ṣırça parmaġınuñ yanındaki parmaġını basup şehādet parmaġıyla orta parmaġını ḳaldurmış ola, ke-ennehu işāret ider ki "baña ancaḳ bāḳī iki ḳadeḥdür."

Ve bu ḳaṣruñ üstinde bir ḳubbe-i ᶜāliye vaḍᶜ olunup başında bir ṭop vaḍᶜ olur ki anuñla ḳubbeyi ḳaldurup ḳomaġa ḳābil ola. Baᶜdehu kāġad-ı muḳavvādan mücevvef feres şeklini düzüp üstinde bir fāris şeklini düzeler; elinde bir rumḥ ṭuta ve rumḥuñ ucı aşaġa inmiş ola ve ṣaġ eliyle anuñ ᶜinānını ṭutmış ola. Ve bunları mümkin olduḳça taḥsīn itdükden ṣoñra feresüñ baṭnını delüp bir murabbaᶜ seffūd-i ḥadīd idẖāl ideler ki ṭūlı üç buçuḳ şibr ola.

Faṣl-ı Rābiᶜ Ḫızāne-i Mānuñ Keyfiyyet-i ᶜAmelin, Eşkāl-i Mez̠kūrenüñ Muḥarriklerini Beyān İder

Nuḥāsdan bir ẖazīne düzeler ki ḳaçan ḳaṣr-ı s̱ānī yir üstinde mevḍūᶜ iken içine vaḍᶜ olunsa

[73ᵇ]

وضع ایده‌لر تا که دوراید کی حرکت ایلیه بعده قمرک دائره‌نک اعلاسنده
مقرنسی کبی مخرجه‌لر وضع ایده‌لر تا که قمرک اعلاسی چوره‌سی سفلنده هر طرفدن
اوچ برماق واسع اولا بعده بو قمرک اعلاسنه برابر بر قمر دخی وضع ایده‌لرکه
ارتفاعی بر بچق قارشی اولا و اول قمرک یوزنده ایکی قنادلو بر باب وضع
اولنه و اول قپونک ایچی بر شخص طوره‌جق قدر بر بیت اولا و اول تختک
ایاقلری بر محور اوستنده وضع اولنوب اول محورک ایکی طرفلری ایکی
بونجقلر ایچنه وضع اولنوب اول بونجقلر ارض بیتده ثابت اولا و شخص
قربوز نحاسدن دوزیلوب صاغ الینی یوقارو قالدروب ایاسنی بسط ایلمشی
اولا کانه اشارت ایدرکه زننه قائمشدر بو صول الینی دخی قالدروب باش برماغیله
صوجه برماغنی و صوجه برماغنک یاننده کی برماغنی دخی بو شهادت برماغیله
اورته برماغنی قالدرمشی اولا کانه اشارت ایدرکه بکا انجق باقی ایکی قدحدر
و بو قصرک اوستنده بر قبهٔ عالیه وضع اولنوب باشنده بر طوب وضع اولنه که
انکله قبه‌یی قالدروب قومغه قابل اولا بعده کاغد مقوّیدن مجوّف فرسی ات
شکلنی دوزب اوستنده بر فارسی ات بنجی شکلنی دوزه‌لر الینده بر رمح گوندر طوته
و رمحک اوجی آشاغه انیمشی اولا و صاغ الیله آتک عنانینی طوتمشی اولا و نوبلری
ممکن اولدقجه تحسین ایتدکدن صکره فرسک بطننی اویاغ دلوب بر مربع سفود شیشی
حدید ادخال ایدرلرکه طولی اوچ بچق شبر اولا

فصل رابع

خزانه‌مانک کیفیت عملی اشکال مذکوره‌نک محرکلرینی بیان ایدر بعده
بو خزینه‌یی دوزه‌لر که تحتی قصر ثانی یر اوستنده موضوع ایکی ایچنه وضع اولنه

خزانه

ḫızānenüñ arḍı saṭḥ-ı arḍ üzere vāḳiᶜ olup kūşesinden dāḫil-i ḳaṣra mümāss ola ve üç cihetden ḳapu içinde ḳāyim olan şaḫṣuñ beytini iḥāṭa ide ve ḳaṣruñ üstinde vaḍᶜ olunan ḳubbenüñ heyʾeti üzere mürtefiᶜ ola tā ki ḳubbe ḳaṣr üzerine vaḍᶜ olunduḳda ḫızānenüñ aᶜlāsı ḳubbenüñ dāḫiline mümāss ola ve ḫızāne-i mezbūrenüñ aᶜlāsı el ṣıġacaḳ ḳadar meftūḥ ola.

Baᶜdehu arḍ-ı ḫızānenüñ vasaṭında dāḫilinden bir ünbūb-ı raḳīḳ vaḍᶜ ideler ki dikilüp ṭura ve muḥkem yapışduralar. Ve ünbūbuñ vüsᶜati ḳadar ünbūbuñ altında arḍ-ı ḫızāneyi deleler. Baᶜdehu üslūb-ı sābıḳ üzere bir küçük ᶜavvāme düzeler. Ve ᶜavvāmenüñ iki saṭḥını ḫarḳ idüp iki ḫarḳuñ mā-beynini bir ünbūbla vaṣl ideler tā ki ḥālen arḍ-ı ḫızāne üstine mümāss ola[n] ünbūba sühūletle dāḫil ola. Ve ünbūbuñ iki ṭaraflarını ᶜavvāmenüñ saṭḥlarına yapışduralar tā ki içine ṣu girmeye. Ve bu ᶜavvāmeyi arḍ-ı ḫızānenüñ ünbūbına geçürüp saṭḥında bir reze vaḍᶜ idüp ol rezeye bir ip ṭaḳalar. Ve ipüñ ucını ḫızānenüñ kenārına refᶜ idüp ol maḳāmda vaḍᶜ olunmış bir maḳara üstine geçüreler ve ucını ḫızānenüñ ṭaşrasına ḫızāne ile beytüñ ortasına ṣarḳıdalar. Ve ol beytde ḳāyim olan şaḫṣuñ arḳasına bir şaẓiyye yaᶜnī çubuḳ pāresi gibi bir pāre yapışdurup pārenüñ ucını ẓahr-ı beytde vāḳiᶜ olmış bir ḫarḳa idḫāl ideler ki ḫarḳ-ı mezbūr ẓahrında esfelden aᶜlāya ṭūlen vāḳiᶜ olmış ola. Ve şaẓiyyenüñ bu ucını delüp ᶜavvāmeden nāzil olan ipi baġlayalar bir vechile ki ḳaçan ᶜavvāme arḍ-ı ḫızāne üstinde olsa şaḫs-ı mezbūr öñine meyl idüp ḳapunuñ ḳanadlarını

[74ᵃ]

خزانه نك ارضى سطح ارضى اوزره واقع اولوب هر كوشه سندن داخل قصره
مماس اولا اوچ جهتدن قابو ايچنده قائم اولان شخصك بتمامى احاطه ايده
وقصره اوستنده وضع اولنان قبه نك هيئتى اوزره مرتفع اولا تا كه قبه
قصر اوستنه وضع اولندقده خزانه نك اعلاسى قبه نك داخلنه مماس اولا
وخزانهٔ مزبوره نك اعلاسى آل صغه جق قدر مفتوح اولا بعده ارضى
خزانه نك وسطنده داخلندن بر انبوب دقيق وضع ايده لر كه ديكلو طوبج
ومحكم ياپشدره لر وانبوبك وسعتى قدر لوله انبوبك التنى ارضى خزانه يى
دله لر بعده اسلوب سابق اوزره بر كوچك عوامه دوزه لر وعوامه نك
صو اوستنده يوزر بر التور
ايكى سطحنى خرق ايدوب ايكى خرقك مابيننى بر انبوبله وصل ايده لر تا كه حالا
لا ارضى خزانه اوستنه مماس اولا انبوبه سهولتله داخل اولا وانبوبك ايكى طرفلرينى
عوامه نك سطحلرينه ياپشدره لر تا كه ايچنه صو كرميه وبو عوامه يى ارضى خزانه نك
انبوبنه كچوروب التنده بر برزه وضع ايده لر اول برزه يه بر ايپ طاقه لر وايپك اوجنى
خزانه نك كنارينه دفع ايده لر اول مقامده وضع اولنمش بر مقره اوستنه كچوره لر
واوجنى خزانه نك طشنه كه خزانه ايله بيتك اورته سنه صاروقده لر واول بيتده
قائم اولان شخصك اورته سنه بر تخشليه يعنى چبق پاره سى كبى بر پاره ياپشدره لر بر
پاره نك اوجنى ظهر بيتده واقع اولمش بر خرقه ادخال ايده لر كه خرق
مزبور ظهر بيتده اسفلدن اعلايه طولاً واقع اولمش اولا وتخشليه نك بو اوجنى
دلوب عوامه دن نازل اولان ايپى بغليه لر بر وجهله كه قچن عوامه ارضى
ارضى خزانه اوستنده اولسه شخص مزبور اوكنه ميل ايدوب قپونك قنادلرينى

[٧٤أ]

aça ve başını baᶜḍı bedeniyle [çıḳara,] ᶜavvāme ṭāfiye olsa ip geñşek olup şaḫṣ-ı mezbūr ardına ṭayanup ḳapu pekinmiş ola. Ve yine ṣu dökinüp ᶜavvāme nāzil olduḳda ḫayṭ-ı mezbūrı çeküp ve şaḫṣ-ı mezbūrı öñine meyl itdürüp bābı fetḥ ide.

Baᶜdehu arḍ-ı ḫızānede vasaṭına ḳarīb yirde ḳaṣruñ ṣol ṭarafına māyil bir küçük delük deleler ve ol delüge esfel-i ḫızānenüñ ḫāricinden bir ince ünbūb yaᶜnī lüle vaḍᶜ ideler tā ki ḫızānenüñ ṣuyı ol ünbūbdan murād olan mevḍiᶜe cereyān ide. Ve ḫızānenüñ dāḫilini daḫı ve ᶜavvāmeyi min-baᶜd meẕkūr olan ālātı reṣāṣla tarṣīs ideler. Bu vechile ḳaṣr-ı aᶜlānuñ mühimmātını tekmīl ideler.

Baᶜde ẕālik beyān idelüm şol keffeyi ki ḫızāneden şarāb ol keffeye nāzil olup andan ṣoñra keffenüñ altındaki ḥavḍa dökilür ve andan dūlāba dökilüp feresle fārisi döndürür. Ve bu ālātuñ ḳamusı ḳaṣr-ı evvelüñ s̱ülüs̱-i aᶜlāsındadur.

Bir keffelü dūlāb vaḍᶜ ideler ki ḳuṭrı bir ḳarış ola ve her keffesi bir nıṣf-ı dāyire şeklinde ola ki ḳuṭrı nıṣf-ı ṭūl-ı iṣbaᶜ ola. Ve bu dūlābuñ altına bir ḥavḍ düzeler ki ḳaçan ol dūlābuñ miḥveri bu ḥavḍuñ kenārlarında iki delüge vaḍᶜ olunsa dūlāb sühūletle dönüp ḥavḍa ṭoḳınmaya ve ḥavḍ daḫı ḳadr-i ḥācetden zāyid olup taḍyīḳ-i mekān itmeye. Baᶜdehu bu dūlābuñ bir miḥveri üstine dāḫil-i ḥavḍda bir ḳurṣ vaḍᶜ ideler ki ḳuṭrı ṭūl-ı nıṣf-ı iṣbaᶜ ola. Ve ol ḳurṣuñ muḥīṭi üzere sekiz dendāne vaḍᶜ ideler ki birbirinden buᶜdı berāber ola. Ve bu ḥavḍı ḳaṣruñ başından ṣaġ cānibe indüreler tā ki dūlābuñ eñ yüksek olan keffesi

[74ᵇ]

اچه وباشنی بعضی بر نیله عوامه طاقیه اوله ایب کلسك اولوب شخص مزبور
اردنه طایفوب قپو بکیمشی اولاویه صو دوکنوب عوامه نازل اولدقده خیط
مزبوری چکوب وشخص مزبوری اوکنه میل ایتدروب باب فتح ایدن بعده
ارضی خزانه یه وکوسطانه قریب یرده قعرك صول طرفنه مائل بر کوچک دلوك
دلهلر واول دلوکه اسفل خزانه نك خارجنده برانجه انبوب یعنی لوله
وضع ایدهلر تا که خزانه نك صویی اول انبوبدن مراد اولان موضعه جریان
ایده وخزانه نك داخلنی دخی وعوامه یی من بعد مذکور اولان الآتی
وصاصله توصیص ایدهلر وبو وجهله قصر اعلانك مهماتنی تکمیل ایدهلر بعد ذلك
بیان ایدهلم شول کفهیی که خزانه دکی شراب اول کفهیه نازل اولوب انلردن چکوه
کفه نك التنده کی حوضه دوکلور واندن دولابه دوکلوب بغرسله فارسی
دونر دولاب بو آلاتك تمومسی قصراوك ثلث اعلاسنده در بوکتملو دولاب
وضع ایدهلر که قطری بر قارش اولا وهر کفهسی بر نصف دائره شکلنده
اولاکه قطری نصف طول اصبع اولا وبو دولابك التنه بر حوضی دوزهلر که
قچن اول دولابك محوری بو حوضك کنارلرندن ایکی دلوکه وضع اولنه
دولاب سهولتله دونوب حوضه طوقنمیه وحوضی دخی قدر حاجتدن زائد
اولوب تضییق مکان اتمیه بعده بو دولابك بر محوری اوتنه داخل حوضده
بر قُرْص وضع ایدهلر که قطری طول نصف اصبع اولا واول قرصك
محیطی اوزره سکز دندانه وضع ایدهلر که بربرندن بعدی برابر اولا وبو حوضی
قرصك بکشندن صاغ جانبنه اندرهلر تا که دولابك اك یوکسك اولان کفهسی

اعلادی

aᶜlā-yı ḳaṣruñ altında vāḳiᶜ ola. Ve bu ḥīnde ḥavḍ ḳaṣruñ ṣaḥīfesini mülāṣıḳ ola ve dūlāb-ı ṣaġīr ḳaṣruñ ṣol ṭarafına vāḳiᶜ ola. Ve bu ḥavḍuñ altına bir arḳurı nesne vaḍᶜ ideler tā ki ḥavḍ-ı mezbūrı ol maḳām[a] götüre. Ve bu ḥavḍuñ esfelinde ḳaṣruñ arḳasından ṭarafa bir ünbūb vaḍᶜ ideler ki ol ünbūb ᶜarḍan ḳaṣruñ ṣol ṭarafına mümtedd ola.

Baᶜdehu bir miḥver düzeler ki ṭūlı bir ḳarış ola ve bir ṭarafında uzunluġına bir delügi olup ol delüge bir seffūduñ ucı girüp ikisi miḥver-i vāḥid gibi ola. Ve ol miḥverüñ delügine mukḥule dirler. Ve ol miḥverüñ ṭaraf-ı āẖerine bir ḳurṣ vaḍᶜ ideler ki ḳuṭrı dört parmaḳ ola ve muḥīṭi üzere ᶜadedi nā-maᶜlūm dendāneler vaḍᶜ ideler ki birbirinden buᶜdı ḳadar ola. Ve miḥverüñ sābıḳ maṣnūᶜ olan sekiz dendānelü dūlābuñ dendānelerinüñ buᶜdı ḳadar olan miḥverüñ bu ṭarafını dāẖil-i ḳaṣruñ ortasında bir ᶜārıḍa üstine vaḍᶜ ide ve bir ṭarafını vasaṭ-ı ḳa[ṣ]ruñ aᶜlāsında bir ᶜārıḍa içine vaḍᶜ ideler. Ve bu dūlābla miḥverüñ ismi dūlāb-ı fārisdür.

Baᶜdehu bir ḥavḍ daẖı düzeler ki vüsᶜati nıṣf-ı ḳaṣruñ vüsᶜati ḳadar ola. Ve bu ḥavḍı dāẖil-i ḳaṣruñ ṣol ṭarafına indüreler tā ki esfelinüñ ẓahrı dūlāb-ı fārise ṭoḳınmaġa ḳarīb ola. Ve bu ḥavḍuñ yanında esfeline ḳarīb yirde bir delük deleler ve ol delüge bir lüle geçüreler ki sābıḳan ḳaṣruñ ẓahrından ṭarafda vaḍᶜ olunan keffelü dūlābuñ[31] üstine ṭola. Baᶜdehu mirāren eşkāl-i sābıḳa mez̲kūr olan vaṣf üzere bir keffe düzüp miḥverinüñ iki ṭaraflarını bu ḥavḍuñ kenārları üstine vaḍᶜ ideler.

---

[31] “vaḍᶜ olunan keffelü dūlābuñ” ibaresi metinde “vaḍᶜ-ı keffe olunanlu dūlābuñ” şeklindedir.

[75ᵃ]

اعلاسی قصوک التنده واقع اولا و بو حینده حوضی قصرک صحیفه‌سنی ملاصق
اولا و دولاب صغیر قصوک صول طرفنده واقع اولا و بو حوضک التنه بر آتقوری
فنه وضع ایده‌لر تا که حوضی مزبوردی اول مقام کوتوره و بو حوضک اسفلنده
قصرها ادته‌سنده طرفه بر انبوب وضع ایده‌لر که اول انبوب عرضا قصوک صول
طرفنه ممتد اوله بعده بر محور دوزه‌لر که طولی بر قارشی اولا و بر طرفنده
اوزنلوغنه بر دلوکی اولوب اول دلوکه بر سفودک او جکرو با ایکسی محور
واحد کبی اولا و اول محورک دلوکنه محکمه دده‌لر و اول محوردک طرف آخرینه
بر قوصی وضع ایده‌لر که قطری دورت پرماق اولا و محیطی اوزره عددی
نامعلوم دندانه‌لر وضع ایده‌لر که بر برندن بعدی قدر اولا و محوردک
سابق مصنوع اولان سکز دندانه‌لو دولابک دندانه‌لرینک بعدی قدر
اولا و محوردک بو طرفنی داخل قصرک اورته‌سنده بر عارضه اوستنه وضع
ایده‌و بو طرفنی وسط قصرک اعلاسنده بر عارضه ایچنه وضع ایده‌لر و بو
دولابله محوردک اسمی دولاب فارسی در بعده بر حوضی دخی دوزه‌لر که
وسعتی نصف قصرک وسعتی قدر اولا و بو حوضی داخل قصرک صول
طرفنه اتزده‌لر تا که اسفلنک ظهری دولاب فارسه طوقنمغه قریب اولا و بو
حوضک یاننده اسفلنه قریب یرده بر دلوک دله‌لر و اول دلوکه بر لوله
کچوره‌لر که سابقا قصرک ظهرندن طرفنده وضع کفه اولنان لوله دولابک اکثره
طوله اولا بعده مرادا اشکال سابقه مذکور اولان وصفا اوزره بر کوله
دوزب محوردنک ایکی طرفلرینی بو حوضک کنارلری اوستنه وضع ایده‌لر

[٧٥أ]

Ve bu keffenüñ büyükligi üç yüz dirhem ṣu ṣıġacaḳ ḳadar ola ve başı ẓahr-ı ḳaṣrdan ṭarafa vāḳiᶜ ola. Ve ḳaçan ki arḍ-ı ḥavḍda cülūs eyleyüp kenārı ufḳa berāber olsa, aᶜlā-yı ḳaṣrdan alçaḳ ola.

Baᶜde ẕālik ḳaṣr-ı aᶜlāda vaḍᶜ olunan ḫızāneyi tems̱īl idelüm ki ᶜalāmeti “bā-ب” ve ortasında muntaṣıb olan ünbūbuñ ᶜalāmeti “lām-elif-ال” ve ol ünbūba dāḫil olan ᶜavvāmenüñ ᶜalāmeti “yā-ي” ve ᶜavvāmenüñ rezesinde mürtefiᶜ olup ḫızānenüñ kenārında vaḍᶜ olunan maḳara üzere vaḍᶜ olunan ipüñ ᶜalāmeti “ṣād-ص” ve ol ipüñ bir ṭarafa ki beyt içinde mevḍūᶜ olan şaḫṣuñ ẓahrına mülṣaḳ olan şaẓiyyeye merbūṭdur, bunlaruñ ᶜalāmeti “vāv-و” ve ol şaḫṣuñ ayaġı altındaki miḥverüñ ᶜalāmeti “sīn-س” ve arḍ-ı ḫızānede vāḳiᶜ olan s̱aḳbuñ ᶜalāmeti “dāl-د” ve ḳuṭr-ı evvelde vaḍᶜ [olunan] dūlāb-ı fāri[s]üñ ᶜalāmeti “ṭā-ط” ve mukḥulenüñ ᶜalāmeti “lām-ل” ve ḥavḍ-ı keffenüñ ᶜalāmeti “elif-ا” ve keffelere ṣu döken ünbūbuñ ᶜalāmeti “zā-ز” ve keffenüñ ᶜalāmeti “ḥā- ح” ve dūlāb-ı keffātuñ esfeline muttaṣıl olan ünbūbuñ ᶜalāmeti “ᶜayn-ع”dur.

Ve maᶜlūm ola ki vācibdür ki dūlāb-ı fārisüñ dendānelerini ḳurṣ-ı ṣaġīrüñ sekiz dendānesinüñ arasına vaḍᶜ ideler şol ḥālde ki dūlāb-ı mezbūr maṭbūᶜ olup miḥveri muntaṣıb ola.

[Şekil 249/85b]

[75ᵇ]

وبو کفه نک بیوکلکی اوجیوز ذدوهم صو صغه جق قدر اولاو باشی ظهر
قصوده طرفنه واقع اولاو قبجنی که ارضی حوضده جلوسی ایلیوب کناری افقه برابر
اولسه اعلای قصوده الحق اولا بعد ذلک قصر اعلاده وضع اولنان خزانه یه
تمثیل ایدلم که علومتی ب واوته سنده منتصب اولان انبوبک علامتی لا واول
انبوبه داخل اولان عوامه نک علامتی ی وعوامه نک ذروه سنده مرتفع
اولوب خزانه نک کنارنده وضع اولنان مقره اوزره وضع اولنان ایبک
علامتی ص واول ایبک بر طرفنه که بیتیا بجنده موضوع اولان شخصک
ظهرینه ملصق اولان شغلیه یه قربوطه ربونلوک علامتی و واول شخصک
ایاغی التنده کی محورک علامتی س وارضی خزانه ده واقع اولان ثقبک
علامتی د وقطر اقولده وضع ودولاب فارک علامتی ط وملحله نک
علامتی ل وحوضی کفه نک علامتی ا وکفه لره صودوکی انبوبک
علامتی ذ وکفه نک علامتی ح ودولاب کفاتک اسفلنه متصل
اولان انبوبک علامتی ع دد ومعلوم اولا که واجبدر که دولاب فارسک
دندانه لو بینی قوحی صغیرک عسکرونی اسنک ارهسنه وضع ایده لکی تول حالده که
دولاب مزبور مبطوع اولوب محوری منتصب اولا

بعد

[٧٥ب]

Baᶜde ẕālik bir keffelü dūlāb daḫı düzeler ki dūlāb-ı evvel gibi olup ve yine altında dūlāb-ı evvelüñ ḥavḍı gibi bir ḥavḍ ola. Ve bu ḥavḍuñ irtifāᶜı merkez-i dūlāb ḥaddi ḳadar ola. Ve dūlābuñ miḥverinüñ bir ṭarafına bir ḳurṣ vaḍᶜ ideler ki ḳuṭrı parmaḳ uzunı ḳadar ola. Ve ḳurṣuñ çevresinde dendāneler vaḍᶜ ideler ki [bir]birinden buᶜdı berāber ola. Ve bu ḳurṣ, miḥverüñ ucında ḫāric-i

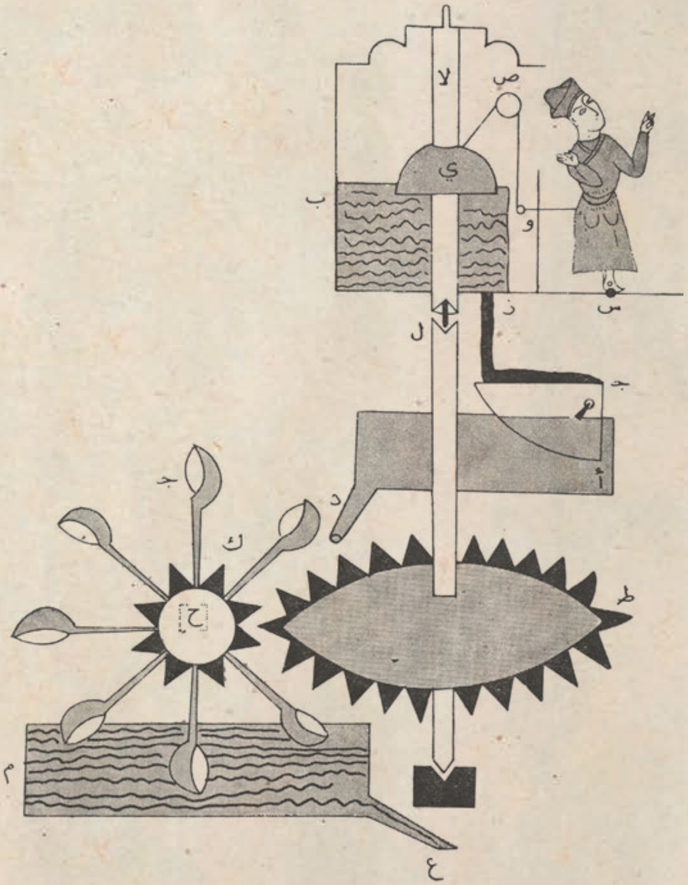

[Şekil 249/85b]

[76ᵃ]

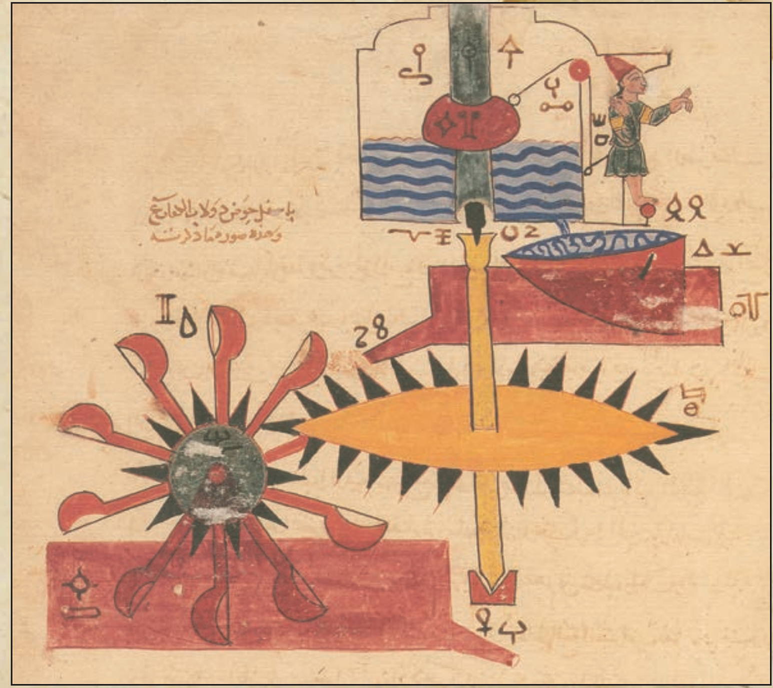

بعد ذلك بر کفه‌لو دولاب دخی دوزه‌لرکه دولاب اوّل کبی اولوب وینه
التنده دولاب اوّلك حوضی کبی بر حوض اوله و بو حوضك ارتفاعی مرکز
دولابه حدّی قدر اوله و دولابك محورینك بر طرفنه بر قرصی وضع
ایده‌لرکه قطری بر ماق اوزونی قدر اوله و قرصك جوره سنده دندانه‌لر
وضع ایده‌لرکه بونده بعدی برابر اوله و بو قرصی محورك اوجونده خارج

[٧٦أ]

ḥavḍda vāḳiᶜ olmaḳ gerekdür. Ve bu ḥavḍuñ ardınuñ vasaṭında bir ṣaḳb ideler ki evvelā vaḍᶜ olunan keffelü dūlābuñ ḥavḍına muttaṣıl olan lüleden aḍyaḳ ola. Ve bu ḥavḍı ḳaṣruñ ṣol ṭarafına ideler ki bu ḥavḍuñ esfeli ile ḳaṣruñ esfelinüñ mābeyninde dört parmaḳ miḳdārı ḳala. Ve bu ḥavḍuñ altına bir ᶜārıḍa vaḍᶜ ideler ki üstinde ḳarār eyle[ye.] Ve ḥavḍ-ı evvelüñ ünbūbından munṣabb olan ṣu bu dūlābuñ keffeleri üstine vāḳiᶜ olur ve bu dūlābuñ altındaki ḥavḍuñ esfelindeki delükden çıḳup murād olunan yir[e] gide. Ve bu ḥavḍ, ḳaṣruñ ṣol ṭarafına vāḳiᶜ olup ve miḥver-i dūlābuñ ṭarafında vāḳiᶜ olan ḳurṣ ḳaṣruñ ṣaġ ṭarafına vāḳiᶜ olur.

Baᶜdehu dāḫil-i ḳaṣrda bir miḥver vaḍᶜ ideler ki cevārīnüñ ellerine berāber ola ve iki uçları ḳaṣruñ ṣaġında ve ṣolında vaḍᶜ olunmış iki ḫarezede vaḍᶜ oluna. Ve bu miḥverüñ ṣol ṭarafında bir dūlāb vaḍ ideler ki s̱āniyen vaḍᶜ olunan keffelü dūlābuñ ḳurṣına muḥāẕī ola. Ve bu dūlābuñ şekli bu vechiledür ki iki ḫafīf ḳurṣ alalar ki her ḳurṣuñ ḳuṭrı parmaḳ uzunı ḳadar ola. Ve iki ḳurṣuñ ortasında parmaḳ eni ḳadar fürce ola. Ve bu ḳurṣlaruñ muḥīṭleri üzere ince ᶜārıḍalar vaḍᶜ ideler ki birbirinden buᶜdı bu dūlāba muḥāẕī olan ḳurṣuñ dendānelerinüñ buᶜdı ḳadar ola tā ki ḳurṣuñ dendāneleri bu iki ḳurṣdan mürekkeb dūlābuñ ᶜārıḍaları ortasına gire. Ve ḳaçan ki keffelü dūlāb ucındaki ḳurṣla döne, iki ḳurṣdan mürekkeb olan dūlābı daḫı miḥveriyle döndüre.

[76ᵇ]

حوضده واقع اولمق کرکدر و بو حوضک ارضنک وسطنده بر ثقب ایده لرکه
اوّلا وضع اولنان کوزلو دولابک حوضنه متّصل اولان لوله ده اینمق
اوله و بو حوضی قصرک صول طرفنه ایده لرکه بو حوضک اسفلی ایله قصرک
اسفلنک مابینده دُرت بوماق مقداری قاله و بو حوضک آلتنه
بر عارضه وضع ایده لرکه اوستنده قرار ایله و حوض اقوالک اُنبُوبنده
ادقوری اغاج لوله
منصب اولان صو بو دولابک کفّه لری اوستنه واقع اولور و بو دولابک
آلتنده کی حوضک اسفلنده کی دلوکدن چیقوب مراد اولنان یره کیده
و بو حوضی قصرک صول طرفنه واقع اولوب و محوری دخی دولابک طرفینده
واقع اولان قرصی قصرک صاغ طرفنه واقع اولور بعده داخل قصرده
بر محور وضع ایده لرکه جوانبنک الترینه برابر اولا و ایکی اوجلری قصرک
صاغنده و صولنده وضع اولنمش ایکی خرذه ده وضع اولنه و بو محورک
صول طرفنده بر دولاب وضع ایده لرکه ثانیا وضع اولنان کفه لو
دولابک قُرْصنه محاذی اوله و بو دولابک شکلی بو وجهله در که ایکی
خفیف قُرْصی اوله لرکه هر قُرْصک قطری بوماق اوزونی قدر اولا و ایکی
قرصک اورته سنده بوماق آنی قَدَرْ قوجه اولا و بو قرصلرک محیطلری اوزره
اجوف بر
انجه عارضه لر وضع ایده لرکه بر بریندن بعدی بو دولابه محاذی اولان قرصک
دندانه لرینک بعدی قدر اولا تا که قرصک دندانه لری بو ایکی قُرْصدن
مرکب دولابک عارضه لری اورته سنه کیره و قچن که کفه لو دولاب دونده کی
قُرْصلر دونه ایکی قُرْصدن مرکب اولان دولابی دخی محوریله دونده

بعده بو

Baᶜdehu bu miḥverüñ üstinde bir şaẓiyye yaᶜnī bir pāre vaḍ ideler ki cāriye-i deffāfenüñ elini muḥarrik olan şaẓiyyenüñ fāḍılı ucına muḳābil ola. Ve miḥverün şaẓiyyesinüñ tarafı bu deffāfeyi muḥarrik olan şaẓiyyenüñ ṭarafı üstinde vāḳiᶜ ola ve aşaġa baṣa ve yine ḫalāṣ ola; pes deffāfenüñ eli yu[ḳa]ru ḳalḳup yine aşaġa ine. Baᶜdehu her sāᶜidüñ fāḍıl muḳābilesinde miḥver üstinde bir şaẓiyye vaḍᶜ ideler ki her devrde bir kerre ol sāᶜidi esfele ve aᶜlāya taḥrīk eyleye. Ve maᶜlūm ola ki her yede bir şaẓiyye kifāye eylemez belki üç şaẓiyye gerekdür ki ikisi birbirine ḳarīb olup birisi anlaruñ muḳābilesinde vāḳiᶜ ola tā ki nefere birbiri ardınca vāḳiᶜ olup ve bir miḳdār ṣoñra vāḳiᶜ olup

Baᶜde ẕālik raḳḳāṣ içün vaḍᶜ olunan küreye muttaṣıl olan miḥverüñ ortasına bir dirhem ḳadar vaḍᶜ ideler. Ve ol ḳurṣuñ muḥīṭi üzere sekiz dendāne vaḍᶜ ideler ki her dendānenüñ ṭūlı ᶜarḍ-ı iṣbaᶜ ḳadar ola. Ve arḍ-ı eyvānuñ vasaṭını delüp miḥverüñ başını dāḫil-i beytden ol delüge geçüreler tā ki miḥverüñ küreye dāḫil olan başı arḍ-ı eyvāndan bāriz ola. Ve bu miḥverüñ altına bir ᶜārıḍa yaᶜnī bir arḳurı nesne vaḍᶜ ideler ki ol ᶜārıḍanuñ bir ṭara[fı] ᶜavvādenüñ ṣol omuzınuñ ardında vāḳiᶜ ola ve ṭaraf-ı āḫeri ẓahr-ı ḳaṣrda vāḳiᶜ olan ṣaḥīfede s̱ābit ola. Ve ol ᶜārıḍanuñ üstine bir delüklü boncuḳ vaḍᶜ ideler tā ki miḥverüñ esfel[i] ol boncuḳ içinde miḥver-i şaẓiyyāt semti üzere ḥareket eyleye. Pes bu zamānda miḥver-i şaẓiyyāt ki cevārīnüñ ellerini taḥrīk içün

[77ᵃ]

بعده بو محورك اوستنده بر شظيه يعنى بر پاره وضع ايدهلر كه جاريه ذفافهنك
التنى محرك اولان شظيهنك فاضلنك اوجنه مقابل اولا و محورك شظيهسنك
طرفى بر ذفافهيى محرك اولان شظيهنك طرفى اوستنه واقع اولا و اشاغه دپصهونه
خلاص اولابسى ذفافهنك الى يوردقالقوب يننه اشاغه اينه بعد ذلك هر عددك
فاضل مقابلهسنده محور اوستنده بر شظيه وضع ايدهلر كه هر دوردهده بر كره
اول عددى اسفله واعلايه تحريك ايليه و معلوم اولا كه هر بيره بر شظيه كفايه
بر شظيه كفايه ايلمز بلكه اوج شظيه كركدر كه ايكيسى بر برينه قريب اولوب
برنيسى انلرك مقابلهسنده واقع اولا تا كه نقره بر برى اردنجه واقع اولوب
وبر مقدار صكره واقع اولوب

بعد ذلك رقاص ايچوده وضع اولنان كرهيه متصل اولان محورك اوستنه
بر درهم قدر بر وضع ايدهلر و اول قرصك محيطى اوزره سكز دندانه وضع
ايدهلر كه هر دندانهنك طولى عرضى اصبع قدر اولا و ادخى ايوانك وسطنى
دلوب محورك باشنى داخل بيتده اول دلوكه كچورهلر تا كه محورك كرهيه
داخل اولان باشنى دخى ايواندن بارز اولا و بو محورك التنه بر عارضه
يعنى بر ارقوديسنه وضع ايدهلر كه اول عارضهنك بر طرفى اودهنك
صول اموزينك اردنده واقع اولا و طرف اخرى ظاهر قصرده واقع
اولان صحيفهده ثابت اولا و اول عارضهنك اوستنه بر دلوك دلوب بنجق وضع
ايدهلر تا كه محورك اسفل اولنجق ايچنده محور شظيات سمتى اوزره حركت
ايليه پس بو زماندن محور شظيات كه جوادينك الترينى تحريك ايچوده

[٧٧أ]

vaḍᶜ olunmışdur, ol miḥverüñ üstine bir şaẓiyye yaᶜnī bir ḳıṭᶜa daḫı vaḍᶜ ideler ki bir ṭarafı ṣaġ ṭarafdan dūlāb-ı raḳḳāṣuñ ve dendāneleri arasında vāḳiᶜ ola. Ve ḳaçan ki miḥver-i şaẓiyyāt nıṣf devre devr ide, ḥālen vaḍᶜ olunan şaẓiyye dūlāb-ı raḳḳāṣı ṣol ṭarafa rubᶜ devre devr itdürür.

Baᶜdehu yine miḥver-i şaẓiyyāt üstine dūlāb-ı raḳḳāṣuñ ṣol ṭarafında birbirine ḳarīb iki şaẓiyye daḫı vaḍᶜ ideler ki uçları dūlāb-ı raḳḳāṣuñ dendāneleri arasına gire. Ve ḳaçan ki bu iki şaẓiyye yuḳaru ṭurup dikile, şaẓiyye-i ūlā aşaġa ṣarḳa. Ve ḳaçan ki miḥver-i şaẓiyyāt nıṣf devre devr ide, ol iki şaẓiyyelerüñ uçları dūlāb-ı raḳḳāṣuñ dendāneleri arasında ḫalāṣ bulup aşaġa ṣarḳa ve ol bir şaẓiyye mürtefiᶜ olup dikile. Ve bu zamānda raḳḳāṣ ṣaġ ṭarafına nıṣf devre devr ider. Pes bu ḥīnde miḥver ve raḳḳāṣı küreye vaḍᶜ ideler.

Baᶜde ẕālik s̱āniyen vaḍᶜ olunan keffelü dūlābı tems̱īl idelüm ki ᶜalāmeti "lām-ل" ve miḥverinüñ bir ṭarafında vaḍᶜ olunan ḳurṣuñ ᶜalāmeti "kāf-ك" ve ḥavḍuñ ᶜalāmeti "mīm-م" ve miḥver-i şaẓiyyātuñ bir ṭarafı ki ḥavḍ-ı dūlābuñ yanında vāḳiᶜ olup bir ṭarafı ḳaṣruñ ṣaḥīfe-i yümnāsına vāḳiᶜ olmışdur, ᶜalāmeti "yā-ي" ve ṭabbālenüñ yedini taḥrīk içün vaḍᶜ olan üç şaẓiyyelerüñ ᶜalāmeti "nūn-ن" ve ᶜavvāmenüñ yedini taḥrīk içün mevzūᶜ olan şaẓiyyelerün ᶜalāmeti "ṭā-ط" ve dūlāb-ı raḳḳāṣuñ ṣaġ ṭarafında vāḳiᶜ olan bir şaẓiyyenüñ ᶜalāmeti "sīn-س" ve ṣol ṭarafında vāḳiᶜ olan iki şaẓiyyenüñ ᶜalāmeti "ḥā-ح" ve deffāfenüñ yedini taḥrīk içün vaḍᶜ olunan

[77ᵇ]

وضع اولنمشدر اول محورک اوستنه بر شظیه یعنی بر قطعه دخی وضع ایدرلر که
بر طرفی صاغ طرفدن دولاب رقاصک دندانلری آرهسنه واقع اولا
و قچن که محور شظیات نصف دوره دور ایدره حالا وضع اولنان شظیه
دولاب رقاصی صول طرفه ربع دوره دور ایتدررر بعده ینه محور شظیات
اوستنه دولاب رقاصک صول طرفنده بر برینه قریب ایکی شظیه دخی
وضع ایدرلر که اوجلری دولاب رقاصک دندانلرینی آرهسنه کیره
و قچن که بو ایکی شظیه یوقارو دوروب دیکلشه اول اشاغه صادقه و قچن که
محور شظیات نصف دوره دور ایدر اول ایکی شظیه لرک اوجلری دولاب
رقاصک دندانلری آرهسنده خلاصی بولوب اشاغه صادقه و اول
بر شظیه مرتفع اولوب دیکلوب بو زمانده رقاصی صاغ طرفه نصف دوره
دور ایدرر پس بو حینده کویا محور و رقاصی کویه وضع ایدرلر بعد ذلک
ثانیا وضع اولنان کفه لو دولابی تمثیل ایلدکمز علامتی ل و محورینک
بر طرفنده وضع اولنان قرصک علامتی ک و حوضک علامتی م
و محور شظیاتک بر طرفی که حوض دولابک یاننده واقع اولوب بر طرفی
قصرک صحیفه غربیسنده واقع اولمشدر علامتی ی و طباله نک یدنی تحریک
ایچون وضع اولنان اوچ شظیه لرک علامتی ن و عواده نک یدنی تحریک
ایچون موضوع اولان شظیه لرک علامتی ط و دولاب رقاصک صاغ
طرفنده واقع اولان بر شظیه نک علامتی س و صول طرفنده واقع
اولان ایکی شظیه نک علامتی ع و دفافه نک یدنی تحریک ایچون وضع اولنان

شظیه

şaẓiyyelerüñ ᶜalāmeti "ṣād-ص" ve ol ḳurṣlaruñ muḥīṭleri üstinde ᶜārıḍalar vardur ve ol ᶜārıḍalaruñ ortasında ḳurṣuñ dendāneleri vardur, ᶜalāmeti "dāl-د" ve dūlāb-ı raḳḳāṣuñ ᶜalāmeti "ᶜayn-ع" ve raḳḳāṣuñ ayaġı altında vāḳiᶜ olan kürenüñ ᶜalāmeti "hā-ه" ve dūlāb-ı raḳḳāṣuñ miḥverinüñ esfelinüñ ᶜalāmeti "ẖā-ح"dur bu şekl üzere:

[Şekil 252/86]

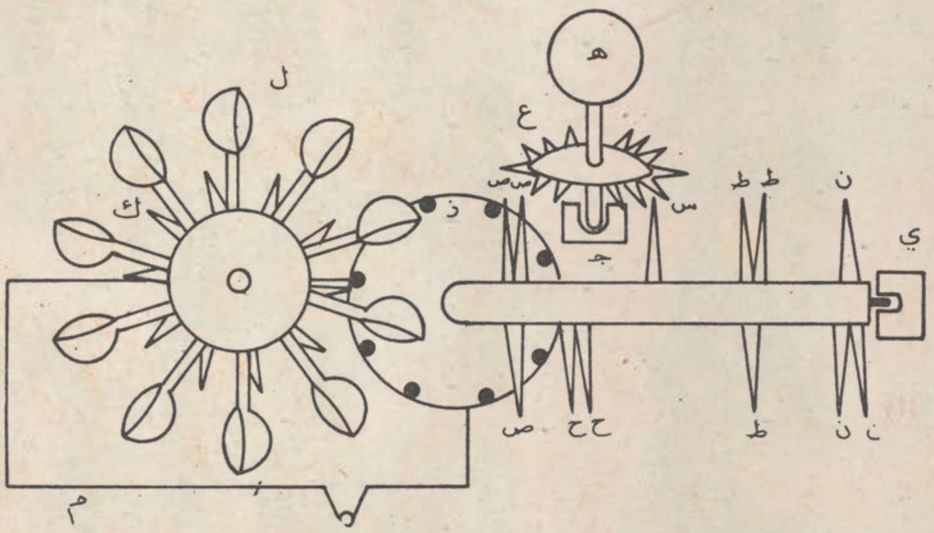

[Şekil 252/86]

[78ᵃ]

شنطیه‌لرک علامتی می و اول قوشلوک محیطلری اوستنده عادضه‌لر واردر
و اول عادضه‌لرک اوجنده قوصک وه نزانه‌لری واردر علامتی د و دولاب
رقاصک علامتی ع و رقاصک ایاغی آلتنده واقع اولان کره‌نک علامتی
ه و دولاب رقاصک محورینک اسفلینک علامتی ح در بو شکل اوزده

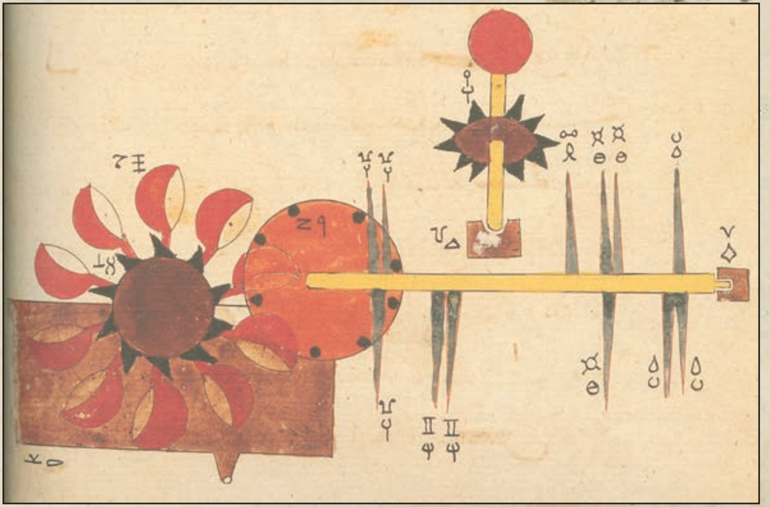

Baᶜde ẕālik bu ḳaṣruñ aᶜlāsı üzere bir ġıṭā vaḍᶜ ideler ki dāḫilinde vaḍᶜ olunan ālātı setr ide. Ve ol ġıṭānuñ vasaṭında bir s̱aḳb ola ki dūlāb-ı fārisüñ miḫverinüñ ucı ki mukḫuledür, ol s̱aḳbdan bāriz ola. Ve ġıṭānuñ ṣaġ ṭarafında bir çuḳur ola ve ol çuḳuruñ ortası deline tā ki bu çuḳura aḳan ṣu ol delükden çıḳup keffenüñ vasaṭına vāḳiᶜ ola.

Faṣl-ı Ḫāmis Ālet-i Zemrüñ Yaᶜnī Nāy-zenüñ Ṣadāsına Sebeb Olan Ālātuñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur

Bir ḳıdr yaᶜnī çölmek düzeler ki irtifāᶜı esfel-i ḳaṣrla ḥavḍ-ı s̱ānīnüñ esfelinüñ mā-beyni ḳadar ola. Vüsᶜati ol ḳadar ola ki içine iki yüz yetmiş dirhem ṣu ṣıġa. Ve bir miḳleb düzedüp bükindüsinüñ dāḫilini ḳıdruñ kenārı üzere vaḍᶜ ideler ve miḳlebüñ dāḫil-i ḳıdr olan ṭarafı arḍ-ı ḳıdra ṭoḳınmaġa ḳarīb ola ve ḫāric-i ḳıdr olan ṭarafı esfel-i ḳıdrdan ṭūl-ı iṣbaᶜ ḳadar nāzil ola. Ve ol ḳıdruñ üstine bir ġıṭā yaᶜnī ḳapaḳ vaḍᶜ idüp eṭrāfını muḥkem yapışduralar tā ki ḳıdruñ içinde cemᶜ olunan havā çıḳmaya. Ve ol ġıṭāda bir delük vaḍᶜ ideler ki s̱āniyen vaḍᶜ olunan keffelü dūlābuñ üstine ṣu döken ḥavḍ-ı evvelüñ ünbūbından aḍyaḳ ola. Ve bu delükle ḥavḍ-ı s̱ānīnüñ arḍınuñ vasaṭında vāḳiᶜ olan delügüñ mā-beynini bir miḳdār mūmla vaṣl ideler. Baᶜdehu ġıṭā-i mezbūrda bir delük daḫı deleler ve ol delüge bir ince ünbūb geçürüp ol ünbūbuñ bir ṭarafına sābıḳan mezkūr olan üslūb üzere bunduḳa-i ṣafīr yaᶜnī öter yuvalaḳ vaḍᶜ ideler ve ol bunduḳayı nāy çalan cāriyenüñ yeñi içine idḫāl ideler,

[78ᵇ]

بعد ذلك بو قصوك اعلاسی اوزده بر غطاء وضع ایدرلرکه داخلنده
وضع اولنان الاتی ستر ایده واول غطانك وسطنده بر ثقب اولاکه
دولاب فادسك محودنیك اوجی که محلنده اول ثقبدن باز اولا و
وغطانك صلغ طرفنده بر چقور اولا واول چقورك اوت سیولنه تاکه
بو چقوره اقن صو اول دلوکدن چقوب کفه‌نك وسطنه واقع اولا

فصل خامس آلة زمرك یعنی نای‌نك صداسنه سبب اولان آلتك
کیفیت عملی بیاننده در بر قدر یعنی چلمك دوزه‌لر که ارتفاعی اسفل
قصوله حوض ثانینك اسفلنك مابینی قدر اولا وسعتی اول قدر اولاکه
ایچنه ایکیوز تیمشی درهم صو صیغه و بر معقلب دوزه‌دب بو کیندو سنك داخلنی
قدرك کنارینه اوزره وضع ایدلر و معقلبك داخل قدر اولان طرفی ارضی قدرده
طوقنمغه قریب اولا وخارج قدر اولان طرفی اسفل قدردن طول اصبع قدر نازل
اولا واول قدرك اوستنه بر غطا یعنی قپاق وضع ایدوب اطرافنی محکم باستوره‌لر
تاکه قدرك ایچنده جمع اولنان هوا چقمیه واول غطاده بر دلوك وضع
ایده‌لرکه ثانیا وضع اولنان کفه‌لو دولابك اوستنه صودوکی حوضی اولکی
انبوبدن اضیق اولا و بو دلوکله حوض ثانینك ارضنك وسطنده واقع
اولان دلوکك مابینی بر مقدار موم ایله وصل ایده‌لر بعده غطاء مزبور
بر دلوك دخی دله‌لر واول دلوکه بر انبوب بکچوروب اول انبوبك
بر طرفنی سابقا ذکر اولنان اسلوب اوزره بر زرقه صغیر یعنی او توبوق
وضع ایده‌لر واول زرقه‌یی نای چلنی چادیه‌نك یکلی ایچنه ادخال ایده‌لر

ذیرا

zīrā ḳıdr-ı mezbūre ol cāriyenüñ ardında vāḳiᶜ olmışdur. Ve ḳaçan ki ḥavḍ-ı s̱ānīye ṣu dökile, ḳıdruñ s̱aḳbında teḫannuḳ idüp ḳıdrda müctemiᶜ olan ünbūbı ṭard ider ve ünbūb-ı ṣafīre defᶜ ider. Ve ḳıdr tamām ṭolduḳda ṣu miḳlebüñ büklümine vāṣıl olur ve ṭaraf-ı ḫāricinden çıḳar. Ve miḳlebüñ taraf-ı ḫārici bir ünbūba dāḫil olup ol ünbūb serīr üstinde oturan cāriyenüñ ṣol ṭarafında vāḳiᶜ olan direge geçmi[ş]dür. Ve bu ḳıdruñ ṣūreti eşkāl-i sābıḳada mürūr itdügine binā[en] bu maḳāmda taṣvīr[e] iḥtiyāc yoḳdur.

Ve bir kimesne ki bu ᶜamele mübāşeret ider, ḥarekātı itmām idüp mirāren tecribe itmedin ḳaṣruñ esfelini ilṣāḳ itmemek gerekdür ve itmām itdügi zamānda daḫı muḥkem ilṣāḳ itmemek gerekdür tā ki vaḳt-i ḥācetde ıṣlāḥ içün keşfe ḳābil ola.

Pes vāḍıḥdur ki ḳaçan ḳaṣr-ı aᶜlānuñ ḳubbesi refᶜ olunup ḫızāne-i ḳaṣra şarāb ḳoyulsa tā ki ḫızāne ṭolsa taḥḳīḳan ḫızāne içindeki ᶜavvāme mürtefiᶜ olur. Ve ol zamānda beyt içindeki şaḫṣ-ı ḳāyim arḳası üzere yatup ḳapunuñ ḳanadları ḳapanur ve serīrle cāriyeyi getürüp ḳaṣr-ı evvelde serīr üstindeki dört diregüñ üstine vaḍᶜ iderler. Ve anuñ üstine daḫı ḳaṣr-ı s̱ānīyi vaḍᶜ iderler ve anuñ üstine ḳubbeyi vaḍ iderler. Ve ol ḳubbenüñ delügine seffūd-ı fārisi idḫāl iderler. Ve ol seffūduñ esfelini dūlāb-ı fārisüñ miḥveri ucında vaḍᶜ olunan mukḥule idḫāl iderler ve seffūduñ başına feresi geçürüp fārisi feresüñ üstine vaḍᶜ iderler. Pes şarāb

[79ᵃ]

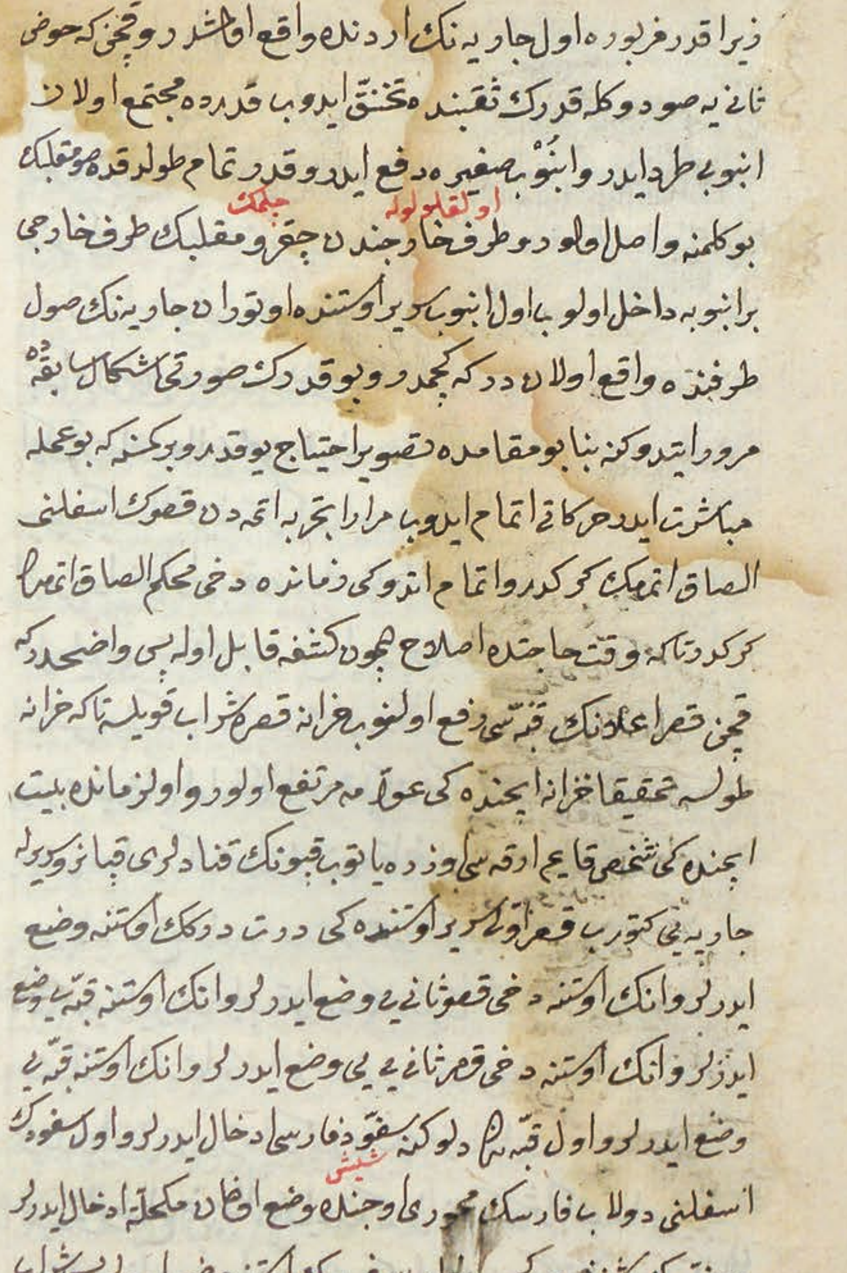

زیرا قودغربوده اول جاریه‌نك اردنده واقع اولشدر و قچن که حوض
ثانی‌یه صو دوکلوب قورکك ثقبنده تخنق ایدوب قدرده مجتمع اولان
انبوبه طرد ایدر و انبوبه صغیره دفع ایدر و قدر تمام طولدقده صو متقلبك
اوتلقلو لوله جلمك
بو کلمنه واصل اولور و طرف خارجندن چقر و مقلبك طرف خارجی
بر انبوبه داخل اولوب اول انبوبك بر اوکسنده اوتوران جاریه‌نك صول
طرفنده واقع اولان ددکه کجمدر و بو قدرك صورتی اشکال سابقه‌ده
مرور ایتدوکنه بنا بو مقامده تصویره احتیاج یوقدر و بوکننه که بو عمله
مباشرت ایده حرکاتی اتمام ایدوب مراد تجربه اتمه‌دن قصورك اسفلنی
الصاق اتمیك کرکدر و اتمام اتدوکی زمانده دخی محکم الصاق اتمه‌ك
کرکدر تا که وقت حاجتده اصلاح ایچون کشفه قابل اوله‌سی واضحدر که
قچن قصر اعلانك قبه‌سی رفع اولنوب خزانه قصره شراب قویله تا که خزانه
طولسه تحقیقا خزانه ایچنده‌کی عوامه مرتفع اولور و اول زمانده بیت
ایچنده‌کی شخص قایم ارقه‌سی اوزده یاتوب قبونك قنادلری قپانور و بوله
جاریه‌یی کتوروب قصر اولك کرید اوکسنده‌کی دوت دوکك اوکسنه وضع
ایدرلر و انك اوکسنه دخی قصور ثانیه‌یی وضع ایدرلر و انك اوکسنه قبه‌یی وضع
ایدرلر و انك اوکسنه دخی قصر ثالثه‌یی وضع ایدرلر و انك اوکسنه قبه‌یی
وضع ایدرلر و اول قبه‌نك ثانی دلوکنه سفود عادسنی ادخال ایدرلر و اول سفودك
شیشی
اسفلنی دولاب فادسنك محوری وجنده وضع اولنان حلقه‌یه ادخال ایدرلر
و سفودك باشنه قوسی کجورب عادسی قوسك اوکسنه وضع ایدرلرسی شراب
آت

esfel-i ḫızāneden ḳaṣr-ı evvelüñ ġıṭāsı evveline teḳāṭur itmege başlar ve ġıṭānuñ s̱aḳbından keffeye nāzil olur ḥattā bir zamān-ı maᶜlūmda ṭolup defᶜaten ḥavḍ-ı keffeye dökilür ve andan dūlāb-ı keffeye dökilür. Pes dūlāb dönüp anuñ yanındaki dendānelü dūlābı döndürür. Pes dūlāb-ı fāris dönüp feresle fāris yap yap döner ve şarāb ḥavḍ-ı dūlābda müctemiᶜ olup ikinci dūlāb-ı keffāta dökilür. Pes ol dūlāb daḫı dönüp anuñla dendānelü dūlāb daḫı döner, pes iki ḳurṣlu dūlābı miḥveriyle döndürür. Ve ol miḥverüñ üstinde vaḍᶜ [olunan] şaẓiyyeler cevārīnüñ ellerini taḥrīk ider ve yine şarāb-ı dūlābuñ altındaki ḥavḍdan ünbūba dāḫil olup ḳıdre vāṣıl olur. Ve ḳıdrde mevcūd olan havāyı ṭard idüp bunduḳa-i ṣafīre defᶜ ider. Pes ᶜaẓīm ṣadā ḥāṣıl olup erbāb-ı meclis nāy-zenüñ ṣadāsıdur ṣanurlar. Ve şarāb dükenince ḥāl bu minvāl üzeredür.

Ve ḳıdr-ı ṣafīr tamām ṭolduḳda şarāb miḳlebüñ büköndisine çıḳar ve ṭaraf-ı āḫerinden çıḳup cāriyenüñ ṣol ṭarafında ḳāyim olan direge dāḫil olur ve andan ṣavlecāna mürtefiᶜ olup ṣadr-ı ṣurāḥīye muntaṣıb olur. Ve ṣurāḥīnüñ başı aşaġa meyl idüp şarāb ḳadeḥe dökilür. Pes sāḳī ḳadeḥi ḳaldurup fāris rumḥıyla işāret iderse aña ṣunar ve yine ḳadeḥi cāriyenüñ öñine ḳor. Ve yine zamān-ı evvel ḳadar zamān geçdükde merre-i evvelde ẓuhūr iden ḥarekāt-ı ᶜacībe ve evḍāᶜ-ı ġarībe ẓuhūr ider tā ki ḫızānedeki şarābuñ fenāsı ḳarīb olur. Ve ᶜavvāme ḫızāne dibine inüp şaḫṣuñ arḳasındaki şaẓiyyeye muttaṣıl olan

[79ᵇ]

اسفل خزانه‌دن قصوا اولك غطاسی اولتنه تقاطر ایتمکه باشلر وغطانك
ثقبندن کفه‌یه نازل اولور حتی بر تباق زمان معلومده طولوب دفعةً حوضك
دوکلور واندن دولاب کفه‌ده دوکلور دیسی دولابه دونوب انك باشنده
دندانه‌لو دولابی دوندردیسی دولاب خارجی دونوب قوسله خارجی بابی
دونرو شراب حوضی دولابده مجتمع اولوب ایکنجی دولاب کفه‌لرنده دوکلور
بی اول طولاب دخی دونوب انکله دندانه‌لو دولاب دخی دونر یسی
ایکی قرصلو دولاب محوریله دونر اول محورك اوتسنده وضع شخص ظرفی
جوارینك الترینی تحریک ایدر ویینه شراب دولابك بادیه التنده کی حوضده
انبوبه داخل اولوب قربه‌یه واصل اولور وقربه‌ده موجود اولان هوایی
طرد ایدر عجبا نبلقه لوله صغیره چمچك دفع ایلدیسی عظیم صدا حاصل اولوب بابك
مجلسی نای زننك صداسی دینور لکن شراب دوکلنجه حال بومنوال اوزره در
وقدر صغیر تمام طولدقده شراب مقلبك بوکندیسنه چیقوب طرف آخرنده
چیقوب جاریه‌نك صول طرفنده قایم اولان درکه داخل اولور واندن
صولجانه مرتفع اولوب صدر صراحی‌یه منتصب اولور وصراحینك باشی
اشاغه میل ایدوب شراب قدحه دوکلور دیسی ساقی قدحی تعالو دجغادیسی
محیله که اشارت ایدرسه اکا صونوب ویینه قدحی جاریه‌نك اوکنه قودینه
زمان اول قدر زمان کچر وکلدی مرّه اولده ظهور ایدن حرکات
عجیبه واوضاع غریبه ظهور ایدرتا که خزانه‌ده کی شرابك فناسی قریب اولور
وعوامه خزانه دینیلان انبوب شخصك ارقه‌سنده کی شکلیه‌یه متصل اولان

ایسی

ipi çeker ve şaḫṣı öñine meyl itdürür. Pes ḳapu açılup şaḫṣ-ı mezbūr elleriyle işāret ider ki ḫızānede iki ḳadeḥden ġayrı şarāb ḳalmamışdur. Baᶜde ẕālik naḳşı vācib olanlar naḳşlanup tezyīni lāzım olanlar tezyīn olunup bi-ḥasebi't-ṭāḳa telvīn ve taḥsīn oluna.

İkinci Nevᶜden Dördinci Şekl Bir Zevraḳdur ki Bürkeye Vaḍᶜ Olunur. Ve Bu Şeklüñ Aḥvāli Üç Faṣlda Beyān Olunmışdur

Faṣl-ı Evvel Zevraḳ-ı Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder

Muṣannif dimiş ki maḫdūmum Maḥmūd bin Ḳara Arslan baña teklīf eyledi ki bir zevraḳ düzüp kendü ṣūretini baᶜḍı nüdemāsıyla ve muṭribleriyle ol zevraḳda taṣvīr idem. Pes aġaçdan bir laṭīf zevraḳ düzem ki üsti örtilmiş idi ve ol zevraḳuñ kevs̱eli üstinde yaᶜnī reʾīsliginde bir ṣuffe ve ol ṣuffenüñ üstinde bir ḳubbe vaḍᶜ itdüm. Ve ṣuffenüñ üstine emīr-i mezbūruñ ṣūretini vaḍᶜ idüp ṣuffeden aşaġa emīrüñ ṣaġ ṭarafında bir ḥācib ve ṣol ṭarafında bir silāḥ-dār vaḍᶜ itdüm. Ve emīrüñ öñinde bir ġulām vaḍᶜ itdüm ki bir elinde ḳadeḥ ve bir elinde ṣurāḥī ṭutar keennehu sāḳīdür. Ve ol ġulāmuñ yanında nüdemādan bir cemāᶜatüñ ṣūretini taṣvīr eyledüm ki ṣaġa ve ṣola tertīb üzere olur; ellerinde ve öñlerinde baᶜḍ-ı evānī-i şarāb vaḍᶜ olunmış. Ve zevraḳuñ başında emīrüñ ṣuffesine muḳābili bir ṣuffe daḫı vaḍᶜ idüp ol ṣuffenüñ üstinde bir zāmire yaᶜnī düdük çalar cāriye ve anuñ yanında bir deff ṭutar cāriye

[80ᵃ]

ایبی چکوب شخصی اوکنه میل ایتدردیسی قبوا چلوب شخص مزبور الترینه ایریشه
ایرر که خزانه ده ایکلی قدحدن غوغی شراب قائم شد بعد ذلك نقشی
واجب اولانلر نعشلنوب ترتیبنی لازم ولا [illegible] بین اولنوب بحسب الطاقه
تلوین وتحسین اولونه **ایکنجی نوع عددن درد بنجی مشکل** بر زور
قدر که بر کره یه وضع اولنور و بو مشکلك احوالی اوچ فصلده بیان
اولنمشدر **فصل اول** زورق مزبورك ظاهرینی و
معناسنی بیان ایدر مصنف دیمشدر که مخدوم محمود بن قرا ارسلان بکا
تکلیف ایلدیکه بر زورق دوزه یم که و صورتنی بعض ندماسیله و
مطربلریله اول زورقده تصویر ایده یم بس آنجیدن بر لطیف زورق
دوزه دم که اوستی اورتلمشی ایدی و اول زورقك کوتلی اوستنده بو
یعنی دبلکنده بر صفه و اول صفه نك اوستنده بر قبه وضع ایتدم و صفه نك
اوستنه امیر مزبورك صورتنی وضع ایدوب صفه ده اشغه امیرك
صاغ طرفنده بر حاجب و صول طرفنده بر سلاحدار وضع ایتدم و
و امیرك اوکنده بر غلام وضع ایتدمکه برالنده قدح و برالنده بو
صراحی طوتوکا نه ساقی در و اول غلامك یاننده نرجاده بر جماعتك
صورتنی تصویر ایلدم که صاغه و صوله ترتیب اوزده اولورالترنده
والکلرنده بعض ادات شراب وضع اولنمشی و زورقك باشنده
امیرك صفه سنه مقابل بر صفه دخی وضع ایدوب اول صفه نك اوستنده
برزامره یعنی دودك چالوجی آدیه و انك یاننده بر دف طوتیجی آدیه

ve anuñ yanında bir çeng çalar cāriye ve yine anuñ yanında deff cutar bir cāriye daḫı vaḍᶜ eyledüm. Ve cāriyelerüñ ardında ṣuffeden aşaġa ayaġ üzere ṭurur bir mellāḥ vaḍᶜ eyledüm ke-ennehu zevraḳuñ ḥākimidür. Ve zevraḳuñ iki kenārlarına iki kürekçiler vaḍᶜ eyledüm ki ellerinde birer kürekleri vardı.

Ve bu zevraḳuñ maᶜnāsı budur ki zevraḳ-ı mezbūrı bir büyük bürkeye ṣalarlar, pes ṭurmayup saṭḥ üzere ḥareket ider. Zevraḳ ḥareket itdükçe kürekçiler daḫı ḥareket iderler tā ki zamāndan nıṣf-ı sāᶜat miḳdārı geçer. Pes elinde düdük ṭutan cāriye düdügi çalup sāyir cevārī daḫı ālāt-ı lehvi vech-i maᶜhūd üzere istiᶜmāl iderler bir vechile ki ḥāḍır olanlar işidürler. Baᶜdehu ferāġat iderler tā ki yine nıṣf-ı sāᶜat miḳdārı geçer, yine cevārī-i mezbūre üslūb-ı sābıḳ üzere edā-i ḫidmet iderler. On beş nevbete dek ḥāl bu üslūb üzere mürūr ider.

Faṣl-ı S̱ānī Zevraḳuñ ve Dāḫil-i Zevraḳda Vaḍᶜ Olunan Ālātuñ Keyfiyyet-i ᶜAmelin Beyān İder

İnce aġaçdan bir zevraḳ şeklini düzeler ki ṭūlı yedi ḳarış ve ortasınuñ eni üç ḳarış ola. Ve zevraḳuñ dāḫilini ve ḫāricini zifleyeler. Ve ol zevraḳuñ kevs̱elinde serīr şeklinde bir ṣuffe vaḍᶜ ideler ki dört küşesinde dört direk ve direklerüñ üstinde bir müşebbek ve ḫafīf ḳubbe ola. Ve ṣūret-i meliki ve sāyir nüdem[ānu]ñ [ṣūretin] muḳavvā kāġaddan mücevvef düzüp yirlü yirinde vaḍᶜ ideler. Ve yanlarında mellāḥlar vaḍᶜ idüp ayaḳları altına miḥverler vaḍᶜ ideler ki ol miḥverlerüñ iki ṭarafları mukḥulelerde ḥareket ide. Ve kürekleri

[80ᵇ]

وانك یانندە بر جنبك چالر جاریە ویینە انك یانندە دف طوتر بر جاریە دخی
وضع ایلدم وجاریەلرك اردندە صفەدن اشغە ایاغ اوزرە طورر بر
ملاح وضع ایلدم کانە زورقك حاکمیدر وزورقك ایکی کنارلرینە
ایکی کورکجیلر وضع ایلدم کە اللرندە بر کورکلری واردر وبو زورقك
معناسی بودر کە زورق حوض بوزی بر بیوك برکەیە صالرلر بس طوروب
سطح اوزرە حرکت ایدر زورق حرکت ایتدکجە کورکجیلر دخی حرکت
ایدرلر تا کە زماندن نصف ساعت مقداری کچدیکی الندە دف دوکن
طوتی جاریە دوکجه چالوب بر جواری دخی آلات لهوی جمعلری اوزرە
استعمال ایدرلر بو وجهلە کە حاضر اولانلر التذاذ ایدرلر بعدە فراغت ایدرلر
تا کە ینە نصف ساعت مقداری کچر ینە جواری عزبودە اسلوبلە بو اوزرە
اداء خدمت ایدرلر اونبشی نوبتە دك حال بو اسلوب اوزرە مستمر ایدر

فصل ثانی

زورقك وداخل زورقدە وضع اولنان
آلاتك کیفیت عملنی بیان ایدر ابتدا انجمدن بر زورق شکلنی دوزەلرکە
طولی یدی قارش واورتەسنك انی اوچ قارش اولا وزورقك داخلنی
وخارجنی ذفتلیەلر واول زورقك کوتلندە کرسی شکلندە بر صفە وضع ایدەلرکە
درت کوشەسنە درت دیرك ودیرکلرك اوستندە بر مشبك وخفیف قبە
اولا وصورت حلکی وسائر بزنمك ومقوی کاغددن مجوف دوزبدلو
یرندە وضع ایدەلر ویانلرندە ملاحلر وضع ایدوب ایاقلری آلتنە محورلی
وضع ایدەلر کە اول محورلرك ایکی طرفلری مکحلەلردە حرکت ایدە وکورکلری

اللرینە

[۸۰ب]

ellerine yapışdurup uçlarını ṣuya bıraġalar tā ki kürekler ḥareket itdükçe miḥverler üstinde olan mellāḥlar daḫı ḥareket ide.

Baᶜdehu nuḥāsdan bir murabbaᶜ ḫızāne düzeler ki her ḍılᶜı müsāvī ola ve siᶜati üç ḳarış ve irtifāᶜı bir buçuḳ ḳarış ola. Ve bu ḫızāne bi-ᶜaynihā cāriyeler oturduġı ṣuffe ola. Ve bu ṣuffenüñ saṭḥında cāriyelerüñ ardında bir delük ola ki ol ḫızāneye ṣuyı ol delükden ṣabb ide. Baᶜdehu mirāren mürūr iden vaṣf üzere bir keffe düzeler; büyükligi ol ḳadar ola ki ḫızānede olan ṣunuñ ḫumsınuñ s̱ülüs̱ini ala.

Ve yine üslūb-ı sābıḳ üzere keffenüñ altında bir ḥavḍ düzüp keffenüñ miḥverlerin ḥavḍuñ kenārları üzere vaḍᶜ ideler. Ve bu ḥavḍla keffeyi baᶜḍ-ı ḫızānenüñ altında zevraḳuñ vasaṭından ṭarafda bir ḳāᶜide-i s̱ābite üzere vaḍᶜ ideler bir vechile ki keffenüñ aᶜlāsı arḍ-ı ḫızāneye ṭoḳınmaġa ḳarīb ola.

Baᶜdehu ḫızānenüñ ṣu ḳoyılacaḳ semtinde ḫızānenüñ altında arḳurı bir miḥver yaᶜnī dūlāb igi gibi bir ᶜamūd vaḍᶜ ideler ki iki ṭarafları zevraḳuñ iki ṭarafları zevraḳuñ iki ṭaraflarında s̱ābit beytlerde ḥareket ide. Ve bu miḥverle arḍ-ı ḫızānenüñ mā-beyninde dört parmaḳ miḳdārı fürce ola. Ve ol miḥverüñ ṣaġ ṭarafı üzere bir keffelü dūlā[b] vaḍᶜ ideler ve ol dū[lā]buñ altında bir ḥavḍ vaḍᶜ ideler ve ḥavḍ-ı keffeye bir lüle geçüreler tā ki keffeden ḥavḍa munṣabb olan ṣu dūlābuñ keffeleri üstine vāḳiᶜ ola. Ve arḍ-ı ḫızānede bir s̱aḳb ideler ki keffenüñ üstinde vāḳiᶜ olup ḫızānenüñ ṣuyı ol s̱uḳbeden keffeye teḳāṭur ide ve keffe ṭolup altındaki ḥavḍa dökile

[81ᵃ]

الٓتونه باشیدتوب اوجلرینی صویه براغه‌لر تاکه کودکلر حرکت ایتدکجه محودلر اوستنده
اولان علاقه‌لر دخی حرکت ایلیه بعده بحکس ده برمربع خزانه دوزه‌لر که هر ضلعی
بش اوی اولا وعمقی اوچ قارش و ارتفاعی بربچق قارش اولا و بو خزانه بعینها
جاریه‌لر اوتوردوغی صفه اولا و بو صفه‌نک سطحندن جاریه‌لرک اردندن
بردلوک اولاکه اول خزانه‌یه صویی اول دلوکدن صب ایلیه‌لر بعده مراد اگر
فرق ایدن وصف اوزره برکفه دوزه‌لر بو بیکلکی اولقدر اولاکه
خزانه‌ده اولان صونک حجمنک ثلثنی الهویه اسلوب بتق اوزره کفه‌نک
التندن برحوض دوزوب کفه‌نک محودلری حوضک کنارلری اوزره
وضع ایلیه‌لر و بو حوضله کفه‌یه بعض خزانه‌نک التندن زودقک وسطندن
طرفین برقاعده‌ثابته اوزره وضع ایلیه‌لر بروجهله که کفه‌نک اعلاسی ارضی
خزانه‌یه طوقنمغه قریب اولا بعده خزانه‌نک صوقویلجق سمتنده خزانه‌نک
التندن اوقودی برمحود یعنی دولاب ایکی کبی برعمود وضع ایلیه‌لر که ایکی
طرفلری زودقک ایکی طرفلری زودقک ایکی طرفلرینه ثابت بتیلرده
حرکت ایلیه و بو محودله ارضی خزانه‌نک مابیننده دوت برحاق مقداری
فرجه اولا و اول محودک صاغ طرفنی اوزره برکفه‌لو دولاب وضع ایلیه‌لر و
اجوف بر — کیجه
و اول طوبک التنده برحوض وضع ایلیه‌لر و حوضی کفه‌یه بر لوله کچوره‌لر
تاکه کفه‌دن حوضه منصب اولان صو دولابک کفه‌لری اوستنه واقع اولا
و ارضی خزانه‌ده برثقب ایلیه‌لر که کفه‌نک اوستنده واقع اولوب خزانه‌نک
دلوک
صویی اول ثقبه‌دن کفه‌یه تقاطر ایده و کفه‌طولوب التندکی حوضده وکله

[٨١أ]

ve ḥavḍuñ ünbūbından dūlāb üstine dökile. Ve dūlābuñ altındaki ḥavḍda cemᶜ olup esfelindeki ünbūbdan çıḳup bir ḳıdre vāṣıl ola ki keffede cemᶜ olan ṣuyı tamām aḫz ide. Ve ol ḳıdr daḫı nuḥāsdan düzilüp kenārında miḳleb vaḍᶜ olunmış ola ve üstinde ünbūb-ı ṣafīr vaḍᶜ olunup bunduḳa-i ṣafīr cāriye-i zāmir[e]nüñ içinde vāḳiᶜ ola, niteki mufaṣṣalan eşkāl-i sābıḳada meẕkūr olmışdur. Ve ol ḳıdrden çıḳan ṣu zevraḳuñ ḳaᶜrinde cemᶜ olur.

Faṣl-ı S̱āliṯ Ṣuffe Üstinde Vaḍᶜ Olunan Cevārīnüñ Keyfiyyet-i ᶜAmelin Beyān İder

Nuḥāsdan bir cāriye-i zāmire yaᶜnī düdükçi düzeler ki mizmāruñ ucı aġzında ola. Ve bu cāriyeyi ṣuffenüñ ṣol ṭarafında vaḍᶜ ideler ve anuñ yanında deffāfe ve anuñ yanında çengiyye ve anuñ yanında yine deffāfe vaḍᶜ oluna. Ve bu cevārīnüñ mekānları üzere birer ᶜalāmet vaḍᶜ idüp her ᶜalāmeti dirhem miḳdārı oyalar. Ve bu delüklerüñ muḳābilesinde arḍ-ı ḫızāneyi daḫı oyalar. Ve her delüge bir ünbūb geçüreler ve ünbūbuñ bir ṭarafını arḍ-ı ḫızāneye yapışduralar ve bir ṭarafını saṭḥ-ı ḫızāneye yapışduralar.

Baᶜde ẕālik zāmirenüñ taḫtında vāḳiᶜ olan delüge bunduḳa-i ṣafīrüñ ünbūbını idḫāl ideler tā ki bunduḳa-i zāmirenüñ tecvīfinde vāḳiᶜ ola. Ve bu üslūb üzere zāmireyi ṣuffe üstinde yapışduralar tā ki bunduḳa-i ṣafīrüñ ṣuyı cāriye-i zāmirenüñ yeñinden ḫāric ola. Ve deffāfenüñ ṣaġ elinüñ bilegine bir miḥver geçürüp iki uçlarını yeñine geçüreler ve bilegüñ ucını ḳadr-i ḥācetden zāyid idüp zāyidini deffāfenüñ tecvīfine vaḍᶜ ideler ve ucını deleler.

Ve nuḥāsdan bir ṣaẓiyye düzeler ki ucı ḥalḳa gibi

[81ᵇ]

وحوضك انبوبندن دولابه اوتننه دوكلوب دولابك التنده كي حوضده جمع

اولوب صغلنن كي انبوبدن (لوله) جقوب بر قدره واصل اولا كه كفه ده جمع اولان

صويي تمام اخذ ايده واول قدر دخي بكسدن (جلمك) دوزيلوب كنارنده مقلب

وضع اولنمشي اولا واوستنده انبوب صغير وضع اولنوب بندقه صغير جاريه

ذامرنك ايچنده واقع اولا نته كه مفصلاً اشكال سابقه ده مذكور اولمشدر

واول قددن جقن صو زورقك قعرنده جمع اولور **فصل ثالث**

صفه اوستنده وضع اولنان جوارينك كيفيت عملي بيان ايدرز بكرده بر جاريه

ذامره يعني دوه دخي دوزه لركه عزمادك اوجي اغزنده اولا وبو جاريه‌يي صنوبر

صول طرفنده وضع ايدرلر وانك يانده ذفافه وانك يانده جنكيه وانك

يانده ينه ذفافه وضع اولنه وبو جوارينك مكانلري اوزره بر علامت

وضع ايدرلر بر علامتي ددهم مقرادي اويه لر وبو دلوكلرك مقابلنده

ادخي خزانه‌يه دخي اويه لر وهر دلوكه بر انبوب كچوره لر وانبوبك بر طرفني

ادخي خزانه‌يه يلشدره لر وبر طرفني سطح خزانه‌يه (لوله) يپشدره لر بعد ذلك ذامره‌نك

تحتنده واقع اولان دلوكه بندقه صغيرك انبوبني ادخال ايدرلر تا كه بندقه (خزانه‌نك اوستي) (خزانه‌نك ديبي)

ذامره‌نك تجويفنده واقع اولا وبو اسلوب اوزره ذامره‌يي صنع اتدكنده

يلشدره لر تا كه بندقه صغيرك صوي جاريه ذامره‌نك يكندن خارج اولا

وذفافه‌نك صاغ النك بلكنه بر محور كچوره‌ب ايكي اوجلريني يكنه كچوره لر

وبلكك اوجني قدرحا جترده ذايد ايدوب ذايرني ذفافه‌نك تجويفنه

وضع ايدرلر واوجني دلكلرونه بكسدن (باده) بر شظيه دوزه لركه اوجي حلقه‌يي

اولا

ola. Ve ol şaẓiyyenüñ ḥalḳasını bilegüñ ucında vaḍᶜ olunan delüge geçüreler. Ve şaẓiyyenüñ bir ucını deffāfenüñ taḥtında vaḍᶜ olunan delük[deki] ünbūba ṣarḳıdalar, ḥattā dūlāb-ı keffātuñ miḥverine mümāss olmaġa ḳarīb ola. Ve bu taḳdīrce şaẓiyyenüñ ucı miḥvere berāber olup miḥverden reʾs-i zevraḳ cānibine baᶜīd olur. Baᶜdehu ol şaẓiyyenüñ ucını zāviye-i ḳāyime üzere cihet-i miḥvere ṭoġru bükeler. Ve miḥverüñ üstine bir ḳıṣa şaẓiyye vaḍᶜ ideler ki dūlāb-ı keffāt döndügi zamānda bu şaẓiyyenüñ ucı eğri şaẓiyyenüñ egilmiş ṭarafınuñ üstine vāḳiᶜ olup aşaġa baṣa. Pes deffāfenüñ eli esfele ve aᶜlāya bu ṭarīḳle ḥareket ide.

Ve deffāfe-i uḫrānuñ daḫı keyfiyyet-i ᶜameli bu üslūb üzeredür, ammā ġaflet olunmaya ki miḥver üstinde vāḳiᶜ olan şaẓiyye bir olduġı taḳdīrce müstaḥsen vāḳiᶜ olmayup her yedüñ taḥrīki içün üç şaẓiyye vaḍᶜ olunmaḳ gerekdür ki ikisi birbirine ḳarīb olup birisi baᶜīd ola. Ve bileklerüñ miḥveri yeñlerde münḥarif vaḍᶜ olunmaḳ gerekdür tā ki cāriyenüñ ayası deffüñ yüzine vāḳiᶜ ola, zīrā deff cāriyenüñ elinde [d]ikilüp bir miḳdār münḥarif vaḍᶜ olunmışdur.

Ve çengiyyeyi daḫı üslūb-ı sābıḳ üzere nuḥāsdan düzüp çengini ve çengüñ evtārını daḫı nuḥāsdan düzüp ṣol dizinüñ üstinde başı öñine egilmiş vaḍᶜ ideler. Ve çengiyyenüñ iki ellerini daḫı müteḥarrik vaḍᶜ ideler ve parmaḳlarını çengüñ evtārı üzere vaḍᶜ ideler, lākin evtāra ṭoḳındurmayalar. Ve her yedüñ bileginüñ ucını ḳadr-i ḥācetden zāyidd idüp ucını delüp üslūb-ı sābıḳ üzere bir şaẓiyye

[82ª]

١٦٧

اولا و اول شظیه نڭ حلقه سنی بلکك اوجنده وضع اولنان دلوكه هر
کجوده لر بو شظیه نڭ بر اوجنی دفافه نڭ تحتنده وضع اولنان دلوكی
انبوبه صاوقوره لر حتی دولابڭ كفّانڭ محورینه مماس اولمغه قریب اولاو بو
تقدیرجه شظیه نڭ اوجی محوره برابر اولوب محورده رأسی ذو ورق
جانبنه بعید اولور بعده اول شظیه نڭ اوجنی زاویهٔ قایمه اوزره جهته
محوره طوغری بوکه لر و محورڭ اوستنه بر قصه شظیه وضع ایده لر که دولاب
تحقات دونر و کجدیمانده بو شظیه نڭ اوجی اکری شظیه نڭ اکلمشی طرفنڭ
اوستنه واقع اولوب اناغه بصه بسی وقافه نڭ الی اسفله و اعلایه بو طریقله
حرکت ایده و دفافه اخرینڭ دخی کیفیت عملی بو اسلوب اوزره در اما
غفلت اولنمیه که محور اوستنه واقع اولان شظیه بر اولدوغی تقدیرجه فتحی
واقع اولیوب هر بیرڭ تحریکی ایچون اوچ شظیه وضع اولنمق کرکدر که ایکیسی
بربرینه قریب اولوب برسی بعید اولا و بلکلرڭ محوری یکلرده منحرف
وضع اولنمق کرکدر تا که جاریه نڭ ایاسی دفعك یوزینه واقع اولا زیرا
دفع جاریه نڭ الندن یکلوب بر مقدار منحرف وضع اولنشدر و جنکیه نڭ
دخی اسلوبی سابق اوزره نحاسدن دوز بعبا جنکنی و جنکك اوتارینی دخی
دخی نحاسدن دوز بصول ذرنیك اوستنده باشه اوکنه اکلمشی وضع ایده لر
و جنکیه نڭ ایکی اللرینی دخی متحرك وضع ایده لر و بر عاقلوینی جنکك
اوبادی اوزره وضع ایده لر لکن اوتاره طوقنمیه لر و هر بیرك بلکنگ
اوجنی قدحاجقدن ذایر ایدوب اوجنه دلوب اسلوب سابق اوزره بر شظیه

[۸۲أ]

geçüreler ve şaẓiyyeleri çengiyyenüñ taḥtında vāḳiᶜ olan ünbūba indüreler. Ve çengiyyenüñ ṣaġ elini taḥrīk içün miḥver üstinde olmaḳ içün üç şaẓiyye vaḍᶜ ideler niteki deffāfe içün vaḍᶜ olunmışdur. Ve ṣol elini taḥrīk içün bir şaẓiyye vaḍᶜ ideler tā ki yedinüñ ḥareketi iḫtilāf üzere vāḳiᶜ olup müstaḥsen düşe. Ve cevārīnüñ ellerinden nāzil olan şaẓiyyelerüñ cümlesinüñ ardına bir levḥ vaḍᶜ ideler tā ki şaẓiyyeler ardına mündefiᶜ olmaya.

Baᶜde ẕālik ṣuver-i mezbūreyi tems̱īl idelüm ve eẕhāna taḳrīb içün ᶜalāyim vaḍᶜ idelüm: Ḫızānenüñ ᶜalāmeti “elif-ا” ve zāmirenüñ ᶜalāmeti “lām-elif-ال” ve zāmire yanında vāḳiᶜ olan deffāfenüñ ᶜalāmeti “bā-ب” ve çengiyyenüñ ᶜalāmeti “ḳāf-ق” ve çengiyyeye ḳarīb olan deffāfenüñ ᶜalāmeti “cīm-ج” ve cevārīnüñ ellerinden nāzil olan şaẓiyyāt-ı maᶜṭūfenüñ ᶜalāmeti “ṣād-ص” ve ḥavḍ-ı keffenüñ ᶜalāmeti “dāl-د” ve dūlāb-ı keffenüñ ᶜalāmeti “fā-ف” ve bu dūlābuñ ḥavḍınuñ ᶜalāmeti “hā-ه” ve ḳıdr-ı ṣafīrüñ ᶜalāmeti “kāf-ك” ve deffāfenüñ yedini taḥrīk iden üç şaẓiyyenüñ ᶜalāmeti “vāv-و” ve çengiyyenüñ ellerini taḥrīk iden şaẓiyyelerüñ ᶜalāmeti “ᶜayn-ع” ve deffāfe-i s̱āniyenüñ yedini taḥrīk iden şaẓiyyelerüñ ᶜalāmeti “mīm-م” ve miḥver-i şaẓiyyātuñ ᶜalāmeti “lām- ل”

Pes ẓāhir ve cel[ī]dür ki ḳaçan ḫızāne-i mā ki cevārī oturduġı ṣuffedür, ṣuyla ṭolsa esfelindeki s̱aḳbdan keffeye aḳar ve keffe taḳrīben nıṣf-ı sāᶜatde ṭolar ve içinde müctemiᶜ olan ṣu cümleten ḥavḍa dökilür ve ḥavḍdan dūlābuñ keffeleri üstine dökilür. Pes dūlāb miḥverle döner ve ol miḥverüñ üstinde vaḍᶜ olunan şaẓiyyeler cevārīnüñ ellerinden nāzil olan şaẓiyyeleri taḥrīk ider. Ve ṣu ḥavḍ-ı dūlābuñ lülesinden teḫannuḳ idüp

[82ᵇ]

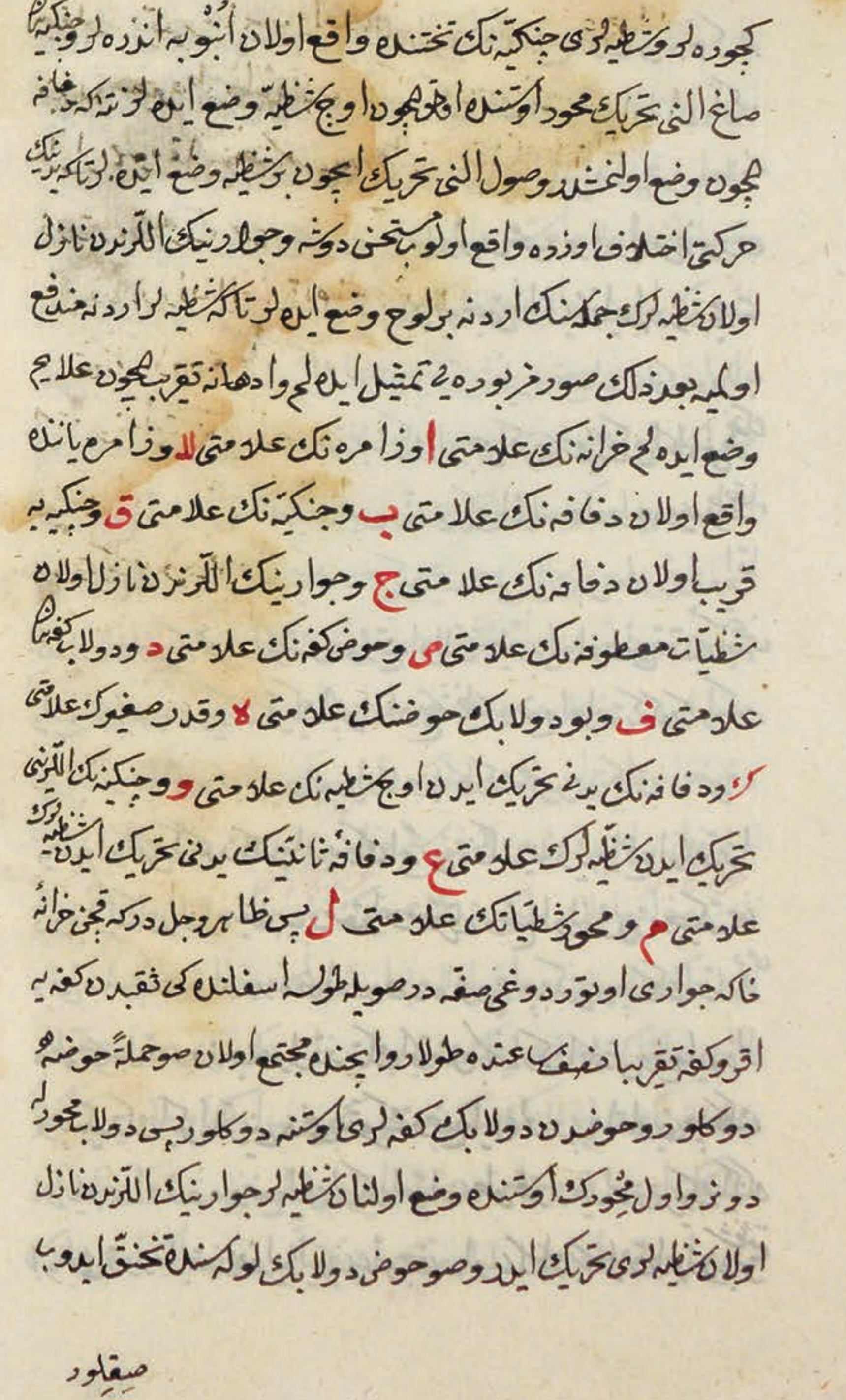

كجوده لو و شظيه لرى جنكيه نك تختنده واقع اولان انبوبه انزده لر و جنكيه‌يه
صاغ الى تحريك محود اوستنده اوچ بچوده اوچ شظيه وضع ايدن لو تاكه دفافه
بچوده وضع اولنغله وصول الى تحريك ايچون بو شظيه وضع ايتدى لر تاكه بونلرنك
حركتى اختلاف اوزده واقع اولو با منتحنى دوشه و جوادرنيك الترنده نازل
اولان شظيه لرك جمله سنك اردنه بر لوح وضع ايلدى لر تاكه شظيه لر اردنه مندفع
اولميه بعد ذلك صور بو ده‌ده تمثيل ايلدى لر و اشبو تقريب ايچون علامت
وضع ايده لم خزانه نك علامتى ا و ذامره نك علامتى لا و ذامره يانك
واقع اولان دفافه نك علامتى ب و جنكيه نك علامتى ق و جنكيه‌يه
قريب اولان دفافه نك علامتى ج و جوادرنيك الترنده نازل اولان
شظيات معطوفه نك علامتى ص و حوض كفه نك علامتى د و دولاب كفه‌نك
علامتى ف و بو دولابك حوضنك علامتى ه و قدر صغيرك علامتى
ز و دفافه نك يدنى تحريك ايدن اوچ شظيه نك علامتى و و جنكيه نك الترنى
تحريك ايدن شظيه لرك علامتى ع و دفافه ثانيه نك يدنى تحريك ايدن شظيه لرك
علامتى م و محود شظياتك علامتى ل پس ظاهر اولدى كه قچن خزانه
خاكه جوارى اوبوددوغى صفحه در صوبله طولسه اسفلنده كى ثقبدن كفه‌يه
اقر و كفه تقريبا نصف عشره طولا دوا بچنده مجتمع اولان صو حمله حوضه
دوكلور و حوضدن دولابك كفه لرى اوستنه دوكلور پس دولاب محود لر
دونر و اول محودك اوستنده وضع اولنان شظيه لر جوادرنيك الترنده نازل
اولان شظيه لرى تحريك ايدر و صو حوض دولابك لوله سنده تحقق ايدوب

صقلور

ṣıḳılur ve ḳıdr-ı ṣafīre vāṣıl olup ḳıdruñ içinde cem^{c} oln havāyı bunduḳa-i ṣafīre ṭard ider. Pes düdük ṣadāsı gibi ṣadā ḥāṣıl olur. Ḳıdr ṭolup ṣu miḳlebüñ ẖaşebesine vāṣıl olduḳda miḳlebüñ ṭaraf-ı āẖerinden çıḳup zevraḳa dökilür. Ve her nıṣf-ı sā^{c}atde ḥāl bu minvāl üzeredür. Ḫızānenüñ ṣuyı tamām zevraḳa vāṣıl olduḳda zevraḳdan alup yine ẖızāneye ḳoyarlar.

Muṣannif dimiş ki "Ben zevraḳ-ı mezbūrı evṣāf-ı mezkūre üzere itmām idüp ṣu üstinde vaḍ^{c} itdükde ṭoğru ṭurmayup meyl eyledi. Pes arḍ-ı zevraḳa bir miḳdār s̱aḳīl nesne vaḍ^{c} itdüm tā ki saṭḥ-ı māda istivā üzere ḳarār eyledi."

Ve zevraḳ-ı mezbūruñ ṣūreti budur:

[Şekil 258/87a]

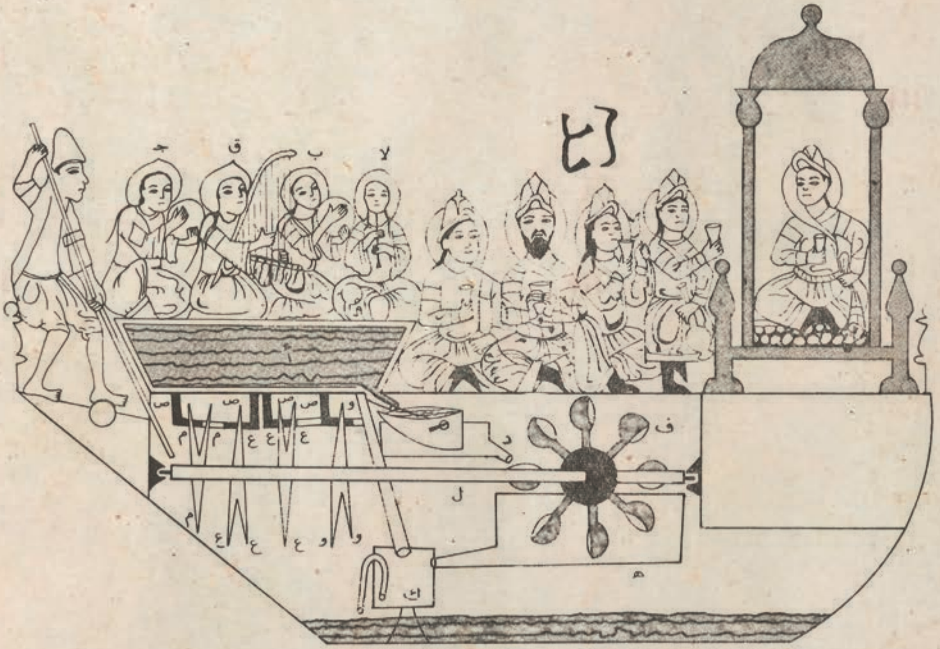

[Şekil 258/87a]

[83^{a}]

صقلودر و قدح صغیره واصل اولوب قدح ایچنده جمع اولان هوایی
بندقهٔ صغیره طوداییدیبی دودك صداسی كبی صدا حاصل اولور و قدح
طولوب صو مقلبك خشبسنه واصل اولدقده مقلبك طرف اخرندن چقوب
ذورقه دوكلور و هر نصف ساعتده حال بو منوال اوزره در خزانه‌نك صوی
تمام ذورقه واصل اولدقده ذورقدن الوب ینه خزانه‌یه قویلو منصف
دیمش كه بن ذورق مزبوری اوصاف مذكوره اوزره اتمام ایدوب صو
اوستنه وضع ایتدكده طغرو طورمیوب میل ایلدی پس ارضی ذورقه بو مقدار
ثقیل شئ وضع ایتدم تا كه سطح ماده استوا اوزره قرار ایلدی و ذورق
مزبورك صورتی بودر

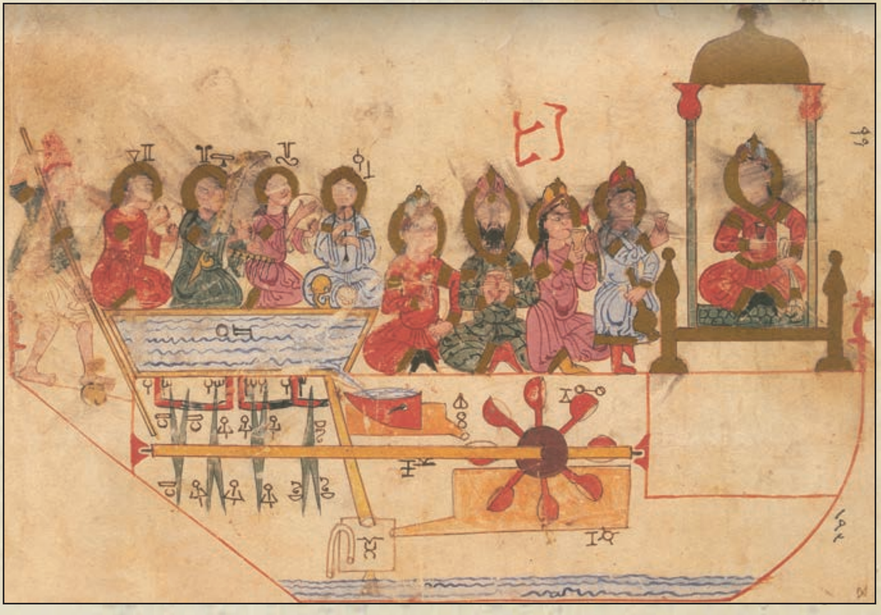

İkinci Nevᶜden Beşinci Şekl Bir Bāṭıyyedür ki Meclis-i Şarāba Getürürler ve İçine Şarābdan Birḳaç Nevᶜ Ḳoyarlar ve Ṣu Daḫı Ḳoyarlar. Ve Ol Bāṭıyyenüñ Esfelinde Bir Büzāl Yaᶜnī Şarāb Ḳoymaḳ İçün Muṣluḳ Şeklinde Bir Delük Vaḍᶜ Olunmışdur ki Bāṭıyye İçre Vaḍᶜ Olunan Şarābdan Ḳangı Nevᶜi Murād İderlerse Andan Alurlar. Ve Bu Şeklüñ Aḥvāli Üç Faṣlda Mübeyyendür.

Faṣl-ı Evvel Şekl-i Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder

Şekl-i mezbūr şebehden düzilmiş bir büyük bāṭıyyedür ki bir kaᶜb üzere oturmışdur ki kaᶜbuñ irtifāᶜı bir buçuḳ ḳarışdur. Ve bāṭıyyenüñ üstinde ḳubbe şeklinde bir ḳapaḳ vardur ve ḳubbenüñ üstinde bir küre yaᶜnī ṭop vardur. Ve ol kürenüñ üstinde bir tügme şeklinde çıḳmış küçük bir ṭop daḫı vardur. Ve bāṭıyyenüñ esfeline ḳarīb yirde bir büzāl vardur ki ol büzālüñ şekli nıṣf-ı baḳara şeklidür ki başı ve öñ ayaḳları ve ḳarnı uyluḳlarına varınca mevcūddur. Ol beḳrenüñ ẓahrında bir ḳurṣ-ı laṭīf üstinde bir şaḫṣ oturmışdur ve ṣaġ elini uzadup şehādet parmaġını ḳurṣuñ kenārına vaḍᶜ eylemişdür.

Ve bu bāṭıyyenüñ maᶜnāsı budur ki bir ibrīḳ ṭolusı şarāb-ı reyḥānī getürürler ve bāṭıyyenüñ ḳapaġı üstinde vaḍᶜ olunan kürenüñ nıṣfı üstindeki tügmeden ṭutup refᶜ iderler ve ibrīġüñ emziginden şarābı bāṭıyyenüñ üstinde bāḳī ḳalanı nıṣf-ı kürenüñ üstine dökerler. Bir delükden bāṭıyyenüñ içine iner. Baᶜdehu yine ibrīḳ-i mezbūrı şarāb-ı müverred yaᶜnī gül-rengle ṭoldurup ṭarz-ı evvel üzere bāṭıyyeye dökerler. Baᶜdehu ibrīḳ-i mezbūrı şarāb-ı aṣfer ile ṭoldurup yine bāṭıyyeye dökerler. Baᶜdehu

[83ᵇ]

ایکنجی نوع عددی بشنجی شکل بر باطیه دیو که مجلس شرابه کتوردیلر
و ایچنه شرابدن اوچ نوع قویلر و صودن خی قویلر و اول باطیه‌نک
اسفلنده بر بزال یعنی شراب [illegible] ایچون مصلوق شکلنده بر دلوک وضع اولنمشدر که
باطیه ایچره وضع اولنان شرابدن هنقی نوعی مراد ایدرلرسه اندن الورلر و بو
شکلک احوالی اوچ فصلده مبیندر **فصل اول** شکل مزبورک ظاهرنده
و معناسنی بیاننده ایدر شکل مزبور شبهه‌دن دوزلمش بر بیوک باطیه‌در که بر
کعب اوزره اوتورمشدر که کعبک ارتفاعی بر بچق قارشدر و باطیه‌نک
اوستنده تپه شکلنده بر قپاق واردر و قپاغک اوستنده بر کره یعنی طوب
واردر و اول کره‌نک اوستنده بر تکمه شکلنده چقمشی کوچک ط [illegible] دخی واردر
و باطیه‌نک اسفلنه قریب یرده بر بزال واردر که اول بزالک شکلی ضفدع بغه
شکلیدر که باشی و اوک ایاقلری و قارنی و ایلوقلرینه وارنجه موجوددر
اول بغه‌نک ظهرنده بر قرص لطیف اوستنده بر شخص اوتورمشدر و صاغ
الیله اوزادب شهادت برماغنی قرصک کنارینه وضع ایلمشدر و بو باطیه‌نک
معناسی بودر که بر ابریق طولوسی شراب ریحانی کتوردیلر و باطیه‌نک
قپاغی اوستنده وضع اولنان کره‌نک نصفی اوستنده کی تکمه‌دن طوتوب
رفع ایدرلر و ابریغک اغزکندن شرابی باطیه‌نک اوستنده باقی قلان نصف
کره‌نک اوستنه دوکرلر بردلوکدن باطیه‌نک ایچنه انر بعده ینه ابریق
مزبوری شراب مورد یعنی کلرنکله طولدروب طرز اول اوزره باطیه‌یه
دوکرلر بعده ابریق مزبوری شراب اصفر ایله طولدروب ینه باطیه‌یه دوکرلر بعده

شراب

şarāb-ı aḥer ile ṭoldurup dökerler. Baᶜdehu mā-i ṣāfīden dört ibrīḳ daḫı dökerler ve yine nıṣf-ı küreyi maḳāmına vaḍᶜ iderler.

Ve sāḳī-i meclis ḳadeḥ alup baḳaranuñ aġzı altına ḳor ve bāṭıyyeye dökilen şarāblardan ḳangı nevᶜi murād iderse baḳara üstinde cülūs iden şaḫṣuñ eline yapışup döndürür tā ki ḳurṣuñ muḥīṭinüñ nıṣfı üzere vaḍᶜ olunan ᶜalāyim-i şarābdan kendü murād idindügi şarābuñ ᶜalāmeti üstine vaḍᶜ ider. Hemīn sāᶜat baḳaranuñ aġzından ol nevᶜ şarāb ḳadeḥe aḳmaġa başlar. İsterse ṣāfī şarāb-ı reyḥānī, dilerse ṣāfī gül-reng, dilerse ṣāfī aḥmer, dilerse ṣāfī aṣfer, dilerse ṣāfī ṣu, dilerse dördinden maḫlūṭ aḳar ve dilerse nıṣfı şarāb ve nıṣfı ṣu olur ve dilerse s̱ülüs̱i şarāb ve s̱ülüs̱ānı ṣu olur ve dilerse bir ḫumsı şarāb ve dört ḫumsı ṣu olur, sāḳīnüñ iḫtiyārına tābiᶜdür.

Bāṭıyye-i mezbūrenüñ ẓāhiri bu şekl üzeredür ki üstinde ġıṭā ve altında kaᶜb ve ortasında büzāl vaḍᶜ olunmışdur.

[Şekil 267/88]

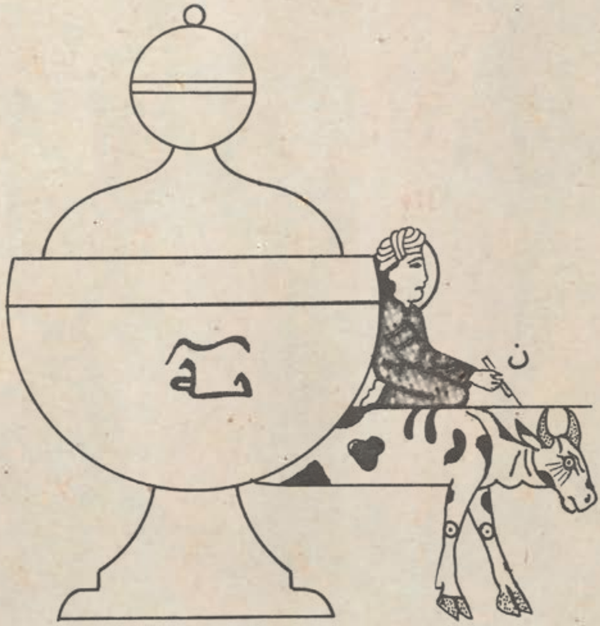

[Şekil 267/88]

[84^{a}]

شراب احمر ایله طولدروب دوکرلر بعده ماء صافدن ده دتی ابریق دخی دوکرلر
وینه نصف کره‌یه مقامنه وضع ایدرلر تا که مجلس قدح الوب بقره‌نک اغزی
التنه قور و باطیه‌یه دوکلن شرابلردن قنقی نوعنی غرض ایدرسه بقره اوستنده
جلوس ایدن شخصک الینه یاپشوب دوندرر تا که قوسک محیطنک نصفی اوزره
وضع اولنان علامتیم شرابده کندو مراد ایدندوکی شرابک علامتی اوستنه وضع
ایدر همان ساعت بقره‌نک اغزندن اول نوع شراب قدحه اقمغه باشلر اگر صافی
شراب ریحانی دیلرسه صافی کلرنک دیلرسه صاف احمر دیلرسه صاف اصفر دیلرسه صافی
صو دیلرسه دوده دنده مخلوط اقور دیلرسه نصفی شراب و نصفی صو اولور دیلرسه
ثلثی شراب و ثلثانی صو اولور دیلرسه بر خمسی شراب و درت خمسی صو اولور
ساقینک اختیارنده تا بعد د باطیه مزبوره‌نک ظاهری بو شکل اوزره‌در که
اوستنده غطا و التنده کعب و اورته‌سنده نزال وضع اولنمشدر

اورتة اباق مصلق

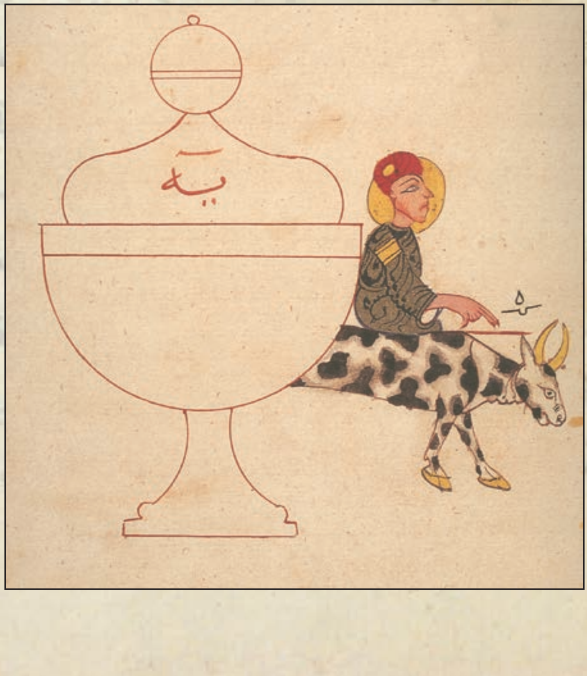

Faṣl-ı S̠ānī Bāṭıyyenüñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur

Şebehden bir büyük bāṭıyye yaᶜnī ṭās düzeler ki ayağı bir buçuḳ ḳarış ola. Ve bāṭıyye-i mezbūre içün ḳubbe şeklinde bir ġıṭā yaᶜnī ḳapaḳ düzeler ki üstinde bir ṭop ola. Ve ol ṭop ortasından iki kesilüp bir nıṣfı ḳubbenüñ başında raḳabe yaᶜnī boyun şeklinde bir nesneye yapışmış ola. Ve nıṣf-ı āḫerüñ üstinde bir tügme şekli yā bir ḳuş şeklini düzeler tā ki vaḳt-i ḥācetde aña yapışup ol nıṣfı ḳaldurup ve yine ḳomaġa ḳābil ola.

Baᶜdehu bāṭıyyenüñ ġıṭāsını ḳalduralar ve kaᶜbını daḫı ayıralar. Ve bāṭıyyenüñ ṭaşrasından merkezi üstine bir dāyire resm ideler, vüsᶜati ol ḳadar ola ki kaᶜbuñ aᶜlāsınuñ vüsᶜati ḳadar ola. Ve ol dāyirenüñ içini oyup çıḳaralar tā ki bāṭıyyenüñ esfeli meftūḥ ola. Baᶜdehu bāṭıyyenüñ esfeline ḳarīb yirde mevḍūᶜ büzāli taᶜyīn ideler yaᶜnī bāṭıyyeye ḳoyılacaḳ şarāblaruñ çıḳacaḳ yirini deleler. Ve bir müdevver ṣaḥīfe alalar ki ḳaçan bāṭıyyenüñ dibine döşeseler ḫarḳ-ı büzālden yuḳaru vāḳiᶜ ola. Ve ol ṣaḥīfeyi eṭrāfından bāṭıyyeye muḥkem yapışduralar tā ki ṣaḥīfe fi'l-ḥaḳīḳa bāṭıyyenüñ ardı vāḳiᶜ ola.

Baᶜdehu bir ṣaḥīfe düzeler ki ḳaçan arḍ-ı bāṭıyyenüñ ortasında iḳāmet olunsa arḍ-ı bāṭıyyeye ve bāṭıyyenüñ iki yanlarına ṭoḳınup bāṭıyyeden yuḳaru şekl-i ġıṭā üzere mürtefiᶜ ola. Ve eger ġıṭā-i bāṭıyyenüñ üstine vaḍᶜ olunsa ġıṭānuñ

[84ᵇ]

فصل ثانی باطیه نك کیفیت عملی بیاننده در شیشه دن بر بیوك
باطیه یعنی طاسی دوزه لر که اياغی جزبجق قاودشی اولا و باطیه فربوده ایچون
قبه شکلنده بر غطاء یعنی قپاق دوزه لر که الحاصل بر طوب اولا اول
طوب اورته سندن ایکی کسلوب بر نصفی قبه نك باشنده در قبه یعنی بوری شکلنده
بر نسنه یه یاپشمش اولا و نصف اخرك اوستنده بر تکه شکللی یا بر قوش شکلنده
دوزه لر تا که وقت حاجتده اکا یاپشوب اول نصفی قالدروب یوزینه قومغه
قابل اولا بعده باطیه نك غطاسنی قالدره لر و کعبنی دخی ایزه لر و
و باطیه نك طشره سندن مرکزی اوستنه بر دائره اياغی رسم ایده لر وسعتی
اول قدر اولا که کعبك اعلانك وسعتی قدر اولا و اول دائره نك
ایچنی اویوب چقره لر تا که باطیه نك اسفلی مفتوح اولا بعده باطیه نك
اسفلنه قریب یرده موضوع بر الی تعیین ایده لر یعنی باطیه یه قویلاجق
شرابلرك چقه جق یرینی دله لر و بر مدور صحیفه آله لر که قچن باطیه نك دیبنه
دوشه سلر خرق تخالدن یوقرو واقع اولا و اول صحیفه یی اطرافندن باطیه یه
محکم یاپشدره لر تا که صحیفه فی الحقیقه باطیه نك ارضی واقع اولا بعده
بر صحیفه دوزه لر که قچن ارضی باطیه نك اورته سنده اقامت اولنه ارضی
باطیه یه و باطیه نك ایکی یانلرینه طوقنوب باطیه دن یوقارو شکل غطا
اوزره مرتفع اولا و اکر غطاء باطیه نك اوستنه وضع اولنه غطانك

داخلی

dāḫili ol ṣaḥīfenüñ bāṭıyyeden mürtefiᶜ olan kenārlarınuñ cümlesine mümāss ola. Ve ol ṣaḥīfeden arḍ-ı bāṭıyyeye ve cenb-i bāṭıyyeye mümāss olan ṭarafları muhkem bāṭıyyeye ilṣāḳ oluna tā ki bāṭıyyenüñ içi iki ḫāneler berāber ola. Baᶜdehu bu ṣaḥīfeye berāber ṣaḥīfe daḫı alup ortasından uzunluġına keseler. Baᶜdehu bu nıṣflaruñ birine berāber bir ṣaḥīfe daḫı düzeler. Ve bu üç dāne ilṣāḳ [olunan] ṣaḥāyifi bāṭıyyenüñ ḫarḳ-ı büzāl üstine vāḳiᶜ olmayan nıṣfınuñ içine vaḍᶜ ideler bir vechile tā ki nıṣf-ı bāṭıyye tamām dört ḫāne olup birbirine müsāvī ola. Ve ol ṣaḥīfeleri maḳāmlarında yapışduralar. Pes bāṭıyyenüñ dāḫili beş ḫāne olmış olur.

Bāṭıyyenüñ ṣūreti budur ki esfeli oyulmışdur ve esfelinde büzāl içün bir ḫarḳ olunmışdur. Ve ol ḫarḳuñ üstinde bir ṣaḥīfe yapışmışdur ki arḍ-ı bāṭıyye maḳāmına ḳāyimdür. Bāṭıyyenüñ ᶜalāmeti "lām-ل" ve esfelindeki taṣvīrüñ ᶜalāmeti "mīm-م" ve ḫarḳ-ı büzālüñ ᶜalāmeti "nūn-ن" ve arḍ-ı bāṭıyyede vāḳiᶜ olan ṣaḥīfenüñ ᶜalāmeti "sīn-س"dür:

[Şekil 269/89a]

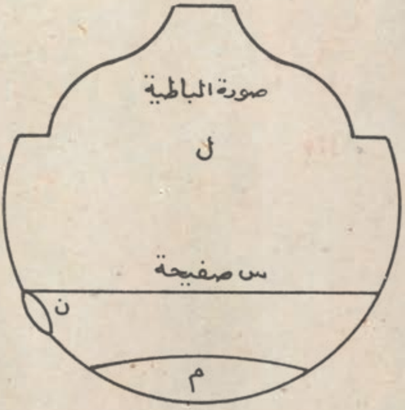

[Şekil 269/89a]

[85^{a}]

داخلی اول صحیفه نک باطیه دن مرتفع اولان کنارلرینک جمله سنه مماسی
اولا و اول صحیفه دن ارضی باطیه یه و جَنْب باطیه یه مماسی اولان طرفلری
کحلم باطیه یه الصاق اولونه تا که بو باطیه نک ایچی ایکی خانه لر برابر اولا بعده
بو صحیفه یه برابر صحیفه دخی الوب اورته سندن اوزونلوغنه کره لر بعده
بو نصفلرکه بو ینه برابر بر صحیفه دخی دوزه لر و بو اوچ دانه الصاق
صحایفی باطیه نک خرق بزال اوستنه واقع اولمیه نصفنک ایچنه وضع
ایده لر بو وجهله تا که نصف باطیه تمام دردت خانه اولوب بر برینه مساوی
اولا و اول صحیفه لری مقاملرنده یاپشدره لر پس باطیه نک داخلی
دردت خانه اولمش اولور باطیه نک صورتی صورتی بودر که اسفلی دلیکی
و اسفلنده بزال ایچون بر خرق اولنمشدر و اول خرقک اوستنده بر صحیفه
یاپشمشدر که ارضی باطیه مقامنه قائمدر باطیه نک علامتی ل و اسفلنده کی
تصویرک علامتی م و خرق بزالک علامتی ن و ارضی باطیه ده واقع
اولان صحیفه نک علامتی س در .

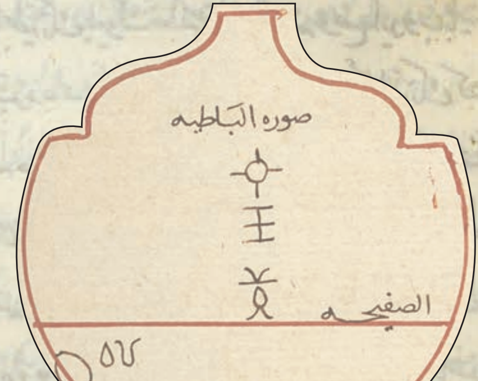

[٨٥أ]

Ve dāḫil-i bāṭıyyede vaḍᶜ olunan dört ṣaḥīfenüñ daḫı ṣūretleri bunlardur ki birisi ṣaḥīfe-i tāmmedür ki bāṭıyyeyi iki ḳısm itmişdür. Ve üç ṣaḥīfeler daḫı ki ṣaḥīfe-i tāmmenüñ nıṣflarıdur ki bāṭıyyenüñ nıṣfını dört berāber ḫāneye taḳsīm itmişlerdür; ṣaḥīfe-i tāmmenüñ ᶜalāmeti “ᶜayn-ع” ve üç nıṣf-ı ṣaḥīfelerüñ ᶜalāyimi “fā-ف”dur:

[Şekil 269/89b-c-d]

Baᶜde ẕālik nuḥāsdan bir ġıṭā daḫı düzeler ki bāṭıyyenüñ ḳubbesi içine idḫāl olunsa ḳubbeye munṭabıḳ ola. Ve bu ġıṭāyı bāṭıyyenüñ üstinden refᶜ idüp ortasından iki böleler ve nıṣfını bāṭıyyenüñ büyük ḫānesinüñ üstine vaḍᶜ idüp bāṭıyyenüñ nıṣfınuñ kenārına yapışduralar. Ve bāṭıyyeden yuḳarusını ṣaḥīfe-i tāmmenüñ kenārına yapışduralar. Ve ṣaḥīfe-i tāmmeden yuḳarusını bir yire cemᶜ ideler tā ki bāṭıyyenüñ nıṣfı bir ḫāne ola ki başı ḳubbenüñ raḳabesinde cemᶜ olup nıṣf-ı ḳubbe ḳadar aġzı açuḳ ola. Ve ḳaçan ki bu ḫāneye ṣu ḳoyıla, başına çıḳınca ṭolup bir ṭarafa aḳmaya.

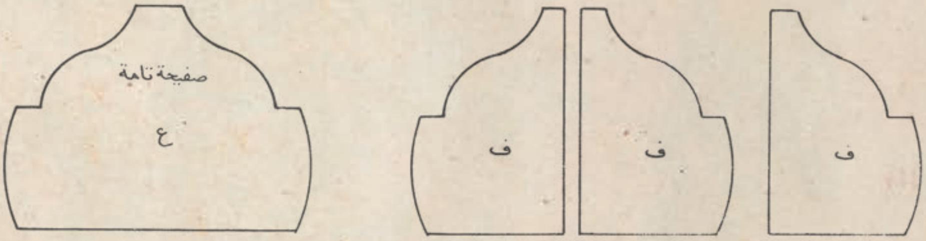

[Şekil 269/89b-c-d]

Baᶜdehu ġıṭānuñ nıṣf-ı āḫerini dört berāber ḳıṭᶜalar ideler ve her ḳıṭᶜayı bāṭıyyeden bir ḫānenüñ üstine yapışduralar tā ki her ḫānenüñ

[85ᵇ]

وداخل باطیه ده وضع اولنان درت صحیفه نك دخی صودن تأثیر بولمزلردركه برسی صحیفهٔ تامه دركه باطیه‌یی ایكی قسم ایتمشدر واوج صحیفه‌لر دخی كه صحیفهٔ تامه‌نك نصفلریدر كه باطیه‌نك نصفنی درت برابر خانه‌یه تقسیم ایتمشلردر وصحیفهٔ تامه‌نك علامتی ع واوج نصف صحیفه‌لرك علامتی ف در

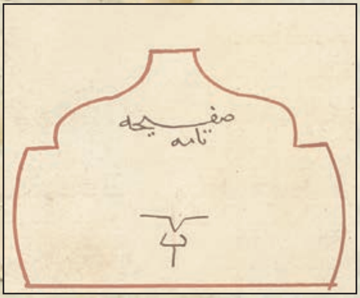

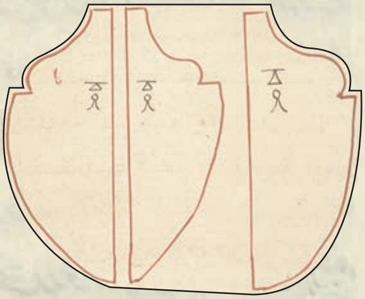

بعد ذلك نحسدن بر غطا دخی دوره‌لر كه باطیه‌نك قبه‌سی ایچنه ادخال اولنه قبه‌یه منطبق اولا وبو غطایی باطیه‌نك اوستندن دفع ایدوب اورته‌سندن ایكی بوله‌لر ونصفنی باطیه‌نك بیوك خانه‌سنك اوستنه وضع ایدوب باطیه‌نك نصفنك كنارینه یاپشدره‌لر وباطیه دن یوقاروسنی صحیفهٔ تامه‌نك كنارینه یاپشدره‌لر وصحیفهٔ تامه دن یوقاروسنی بریره جمع ایده‌لر تاكه باطیه‌نك نصفی برخانه اولا كه باشی قبه‌نك دپه‌سنده جمع اولوب نصف قبه قدر اغزی آچوق اولا وهم كه بو خانه‌یه صو قویله باشنه چقنجه بوی طولوب بر طرفه اقمیه بعده غطانك نصف اخرینی درت برابر قطعه‌لر ایده‌لر وهر قطعه‌یی باطیه ده برخانه‌نك اوستنه یاپشدره‌لر تاكه هر خانه‌نك

باشنا

[٨٥ب]

başınuñ vüsᶜati ḳubbenüñ raḳabesinüñ sekiz bölükde bir bölügi ḳadar ola. Ve ol dört ḫānenüñ her birisine başḳa ṣu ḳoyulsa başına çıḳınca ṭolup yanında olan ḫānelere aḳmaya. Ve bu beş ḫānenüñ ilṣāḳını muḥkem ḳılduḳdan ṣoñra ḳubbeyi bāṭıyyenüñ aᶜlāsına vaḍᶜ ideler. Ve beş ḫānenüñ raḳabelerini bir yire dāyire şeklinde cemᶜ idüp ḳubbenüñ raḳabesi içine idḫāl ideler. Ve bu zamānda ḳubbenüñ raḳabesine mülṣaḳ olan nıṣf-ı küreyi refᶜ idüp beş ḫānenüñ raḳabelerinüñ çevresini ḳubbenüñ raḳabesinüñ dāḫiline muḥkem yapışduralar.

Baᶜde ẕālik tems̱īl idelüm: Ḳubbenüñ raḳabesinüñ ṣūreti ki beş ḫānenüñ ruʾusını iḥāṭa eylemişdür, ol ḫānelerüñ birisi ki cümleden büyükdür, beyt-i mādur ki üstinde "mā" yazılmışdur. Ve anuñ yanında vāḳiᶜ olan beyt-i reyḥānīdür ve anuñ yanında vāḳiᶜ olan müverreddür ve anuñ yanında vāḳiᶜ olan aṣferdür ve anuñ yanında vāḳiᶜ olan aḥmerdür bu şekl üzere:[32]

[Şekil 278/90]

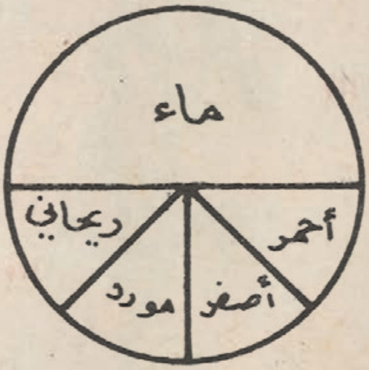

[Şekil 278/90]

Baᶜdehu şarāb-ı reyḥānīnüñ ḫānesi üstine bir ġıṭā vaḍᶜ ideler bu ṭarīḳ üzere ki beyt-i mezbūruñ başına berāber ṣaḥīfe alup ortasını şırça parmaġı ṣıġacaḳ ḳadar deleler. Baᶜdehu nuḥāsdan cevze şeklinde bir mücevvef ve ḫafīf nesne düzüp başına bir dirhem ḳadar müdevver ve ḫafīf ṣaḥīfe yapışduralar. Ve bu ṣaḥīfenüñ merkezi üzere bir şaẓiyye naṣb ideler ki ṭūlı nıṣf-ı iṣbaᶜ ola ve şaẓiyyeyi ol ṣaḥīfenüñ üstine yapışduralar. Ve cevzenüñ esfelini ṣaḥīfe ve şaẓiyye vaḍᶜ olunduḳdan ṣoñra başından s̱aḳīl ideler. Baᶜdehu bu cevze içün bir beyt düzeler ki cevze ol beytüñ içinde sühūletle nüzūl ve ṣuᶜūd eyleye.

Ve bu beyti bu ṭarīḳle düzeler ki iki çubuḳ alup

---

[32] Derkenarda "Bu maḳāmda beyāḍ terk oluna." notu yer alır.

[86ᵃ]

باشنك وسعتی قبه نك رقبه سنك سكز بولكده بر بولكی قدر اولا و اول دردت خانه نك
هر برسنه برشقه صوقوبلیه باشنه چقنجه طولوب یاننده اولان خانه لره اقجیه و بو درت خانه نك
الصاقنی محكم قلدقدن صكره قبه یی باطیه نك اعلاسنه وضع ایده لر و درت خانه نك رقبه لرینی
بر یره دائره شكلنده جمع ایدوب قبه نك رقبه سی ایچنه ادخال ایده لر و بو زمانده
قبه نك رقبه سنه ملصق اولان نصف كره یی دفع ایدوب درت خانه نك رقبه لرینك
یاپشمق
جوره سنی قبه نك رقبه سنك داخلنه محكم یاپشدره لر بعد ذلك تمثیل ایده لم
قبه نك رقبه سنك صورتنی كه درت خانه نك رئوسنی احاطه ایلمشدر اول خانه لرك
بریسی كه جمله دن بیوكدر بیت مادر كه اوستنده ماء یازلمشدر و انك یاننده واقع
صو
اولان بیت ریحانیدر و انك یاننده واقع اولان موردر و انك یاننده واقع
اولان اصفردر و انك یاننده واقع اولان احمردر بو شكل اوزره
صارو قزل

بو مقامده بیانی ترك اولنمش

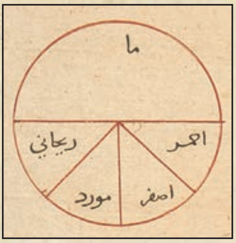

بعده شراب ریحانینك خانه سی اوستنه

بر غطا وضع ایده لر بو طریق اوزره كه بیت مزبورك باشنه برابر صحیفه الوب اورته سنی
مرجمه برماغی صغه جق قدر دله لر بعده نحاسدن جوزه شكلنده بر مجوف و خفیف
نسنه دوزه باشنه بر درهم قدر مدوّر و خفیف صحیفه یاپشدره لر و بو صحیفه نك
مركزی اوزره بر ثقالیه نصب ایده لر كه طولی نصف اصبع اولا و ثقالیه اول صحیفه یه
باده برماق
اوستنه یاپشدره لر و جوزه نك اسفلنی صحیفه ثقالیه وضع اولندقدن صكره باشنده
ثقیل ایده لر بعده بو جوزه ایچون بر بیت دوزه لر كه جوزه اول بیتك ایچنده
سهولتله نزول و صعود ایلیه و بو بیتی بو طریقله دوزه لر كه ایكی چیق الوب

birbiri üzere ṣalīb şeklinde vaḍᶜ ideler. Ve ol çubuḳlaruñ uçlarını bükeler tā ki cevze dört çubuġuñ ortasında vāḳiᶜ olup beyt gibi ola. Ve ol çubuḳlaruñ uçları cevzeden uzun ola. Ve çubuḳlaruñ uçlarını beyt-i reyḥānīnüñ ġıṭāsınuñ ẓahrına s̱aḳbuñ ḥavālīsinde yapışduralar tā ki cevze üstinde naṣb olunan şaẓiyye ġıṭānuñ s̱aḳbından ġıṭānuñ yüzine bir miḳdār çıḳa. Ve ḳaçan cevze yuḳaru ḳalḳa, cevzenüñ üstindeki dirhem gibi vaḍᶜ olunan ṣaḥīfe ġıṭānuñ delügine ḳapana ve ḳaçan aşaġa ine dirhem-i mezbūr ġıṭādan ayrıla. Baᶜde ẕālik ġıṭā-i mezbūrı beyt-i reyḥānuñ başına vaḍᶜ idüp eṭrāfını reʾs-i beyte yapışduralar. Ol zamānda cevze beyti içinde nāzil olup beytüñ raḳabesine dāḫil olmış olur.

Ṣūret-i ġıṭā budur ki ᶜalāmeti "dāl-د" ve çubuḳlaruñ eṭrāfınuñ ᶜalāmeti "kāf-ك" ve cevzenüñ ᶜalāmeti "sīn-س" ve cevze üstinde vaḍᶜ olunan dirhemüñ ᶜalāmeti "elif-ا" ve dirhem üstinde mevḍūᶜ olan şaẓiyyenüñ ᶜalāmeti "ṭā-ط"dur:

[Şekil 272/91b]

Baᶜdehu şarāb-ı müverredüñ beytinüñ ġıṭāsınuñ ẓahrında üslūb-ı sābıḳ üzere bir beyt ve beyt içinde bir bir cevze vaḍᶜ idüp ġıṭānuñ üstine bir ünbūb vaḍᶜ ideler ki ṭūlı ᶜarḍ-ı iṣbaᶜ ḳadar ola ve siᶜati s̱aḳb-ı ġıṭānuñ vüsᶜati ḳadar ola. Ve ol ünbūbuñ

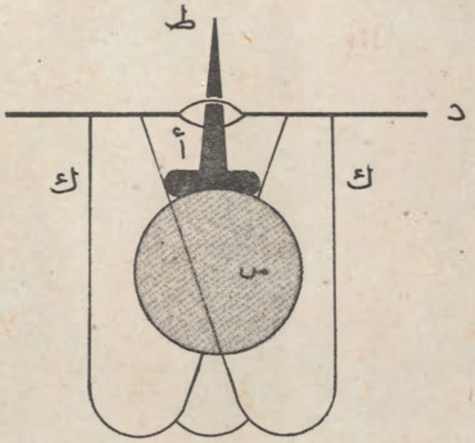

[Şekil 272/91b]

[86ᵇ]

بر بریی اوزده صلیب شکلنده وضع ایده لر و اول چبقلرک اوجلرینی بوکه لر تا که
جوزه در تجیفک اورته سنده واقع اولوب بلیت کبی اولا و اول چبقلرک اوجلری
جوزه ده اوزون اولا و چبقلرک اوجلرینی بلیته ریحانه نک غطاسنک ظهرینه
ثقبک حوالیسنده یاپشدره لر تا که جوزه اوستنده منصب اولان شظیه غطانک
ثقبندن غطانک یوزینه بر مقدار چیقه و قچی جوزه یه یوقاروده ملحقه جوزه نک
اوستنده کی دودهم کبی وضع اولنان صحیفه غطانک دلوکنه قپانه و قچی
اشاغه اینه دودهم مزبور غطاده اویله بعد ذلک غطاء مزبوری بلیت
ریحانه نک باشنه وضع ایدوب اطرافنی رأس بلیته یاپشدره لر اولزمانده جوزه بلیتی
ایچنده نازل اولوب بلیتک رقبه سنه داخل اولمش اولور صورته غطا بودر که غطا
علامتی د و چبقلرک اطرافنک علامتی ک و جوزه نک علامتی س
و جوزه اوستنده وضع اولنان دودهمک علامتی ا و دودهم اوستنده موضوع
اولان شظیه نک علامتی ط در

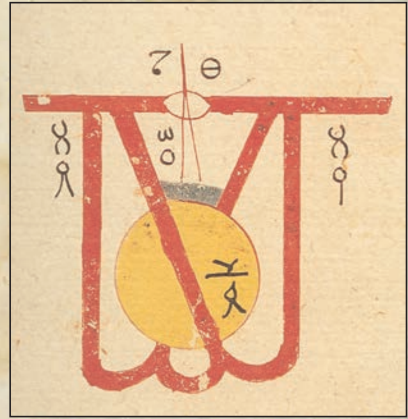

بعده شراب موردک بلیتک غطاسنک
ظهرنده اسلوب بتی اوزره بر بلیت
و بلیت ایچنده بر جوزه وضع ایدوب
غطانک اوستنه بر انبوبه وضع ایده لر که
طولی عرضی اصبع قدر اولا و سعتی ثقب
غطانک سعتی قدر اولا و اول انبوبک

اطرافنی

eṭrāfını ġıṭānuñ s̱aḳbına ilṣāḳ ideler. Ve bu ünbūbuñ ᶜalāmeti “cīm-ج”dür.

Baᶜdehu şarāb-ı aṣferüñ beyti içün bir ġıṭā daḫı vaḍᶜ idüp yine ẓahrına bir beyt ve bir cevze vaḍᶜ ideler. Ve bu ġıṭānuñ s̱aḳbı üstine bir ünbūb yaᶜnī bir lüle naṣb ideler ki ṭūlı şarāb-ı müverredüñ ġıṭāsında vaḍᶜ olunan ünbūbuñ ḍaᶜfı ḳadar ola ve bu ünbūbuñ ᶜalāmeti “hā-ه”

Baᶜdehu şarāb-ı aḥmerüñ ġıṭāsında daḫı beyt vaḍᶜ idüp bir beyt ve bir cevze vaḍᶜ itdükden ṣoñra s̱aḳbınuñ üstine bir miḳleb yapışduralar ki ṭūlı şarāb-ı müverredüñ ünbūbınuñ iki ḍaᶜfı ḳadar ola. Ve miḳlebüñ ṭaraf-ı āḫeri ġıṭānuñ vechine mümāss olmaġa ḳarīb ola. Ve bu miḳlebüñ ᶜalāmeti “dāl-د”dur.

Baᶜdehu beyt-i mā içün bir ġıṭā düzüp ortasını deleler ve beytüñ üstine yapışduralar. Ve s̱aḳbuñ üstine bir ünbūb vaḍᶜ ideler ki miḳlebden uzun ola. Ve bu ünbūbuñ ᶜalāmeti “ṭā-ط”dur. Cümlenüñ ṣūreti budur:

Baᶜde ẕālik bir ibrīḳ düzeler ki dört küçük ḫānelerüñ birisinüñ alduġı ṣu ala. Ve ibrīḳüñ emziginüñ vüsᶜati ḫānelerinüñ üstinde vaḍᶜ olunan ġıṭālaruñ deliüklerinüñ vüsᶜati ḳadar ola. Ve ol daḫı cümlesinüñ vüsᶜati berāber ola. Baᶜde ẕālik nıṣf-ı küreyi raḳabenüñ üstine vaḍᶜ idüp ortasını deleler bu vechile ki vüsᶜatde sābıḳan vaḍᶜ olunan delüklere berāber ola.

[87ᵃ]

اطرافنى غطانك ثقبنه الصاق
ايده لر و بو انبوبك علامتى
ح دربعده كثرابك صغرك بيتى ايچون بر غطا دخى وضع ايدوب اننه ظهرنه بر بيت
و بر جوزه وضع ايدهلر و بو غطانك ثقبى اوستنه بر انبوب يعنى بر لوله نصب ايدهلركه
طولى شرابك عمودندك غطاسنه وضع اولنان انبوبك ضعفى قدر قدر اولا و بو انبوبك
علامتى ه بعده شراب احمرك غطاسنه دخى بيت وضع ايدوب بر بيتده بر جوزه
وضع ايدركن ده صكره ثقبنك اوستنه بر مقلب ياپشدرهلركه طولى شراب عمودندك انبوبنك
ايكى ضعفى قدر اولا و مقلبك طرف اخرى غطانك وجهنه مماس اولمغه قريب اولا
و بو مقلبك علامتى د دربعده بيت ما ايچون بر غطا دوزبا و رتبه شيء دهلر
و بيتك اوستنه ياپشدرهلر و ثقبك اوستنه بر انبوب وضع ايدهلركه مقلبدن اوزون
اولا و بو انبوبك علامتى ط در
جملهنك صورتى بودر بعد ذلك
بر ابريق دوزهلركه درت كوچك
خانهلرى بولنسون الدوغى صواله و
ابريقك اغزينك وسعتى خانهلرنك
اوستنه وضع اولنان غطالرك د
دلولكلرينك وسعتى قدر اولا و اول
دخى جملهنك وسعتى برابر اولا بعد ذلك نصف كره يه درتبه نكك اوستنه وضع ايدوب اجزاسنى
دلهلر بو وجهله كه وسعتى سابقا وضع اولنان دلولكلره برابر اولا

Ve taḥḳīḳen ẓāhirdür ki ḳaçan ibrīḳ şarāb-ı reyḥānī ile ṭolsa ve nıṣf-ı küreye ḳoyulsa ḳubbenüñ raḳabesinüñ vasaṭına vāḳiᶜ olup beyt-i reyḥānīnüñ ġıṭāsında vaḍᶜ olunan s̱aḳba dāḫil olur tā ki beyt-i reyḥānī ṭolup cevzesi mürtefiᶜ olup ve cevzenüñ üstindeki dirhem ġıṭānuñ s̱aḳbına munṭabıḳ olur. Pes baᶜde ẕālik bāṭıyyeye ḳoyılsa beyt-i reyḥānīye girmez.

Baᶜdehu ibrīḳi şarāb-ı müverred ile ṭoldurup yine bāṭıyyenüñ başında vaḍᶜ olunan nıṣf-ı küreye ṣabb iderler. Ol daḫı vasaṭ-ı raḳabeye nāzil olup mürtefiᶜ olur tā ki beyt-i müverredüñ ġıṭāsı üzere vaḍᶜ olunan ünbūbuñ reᵓsine vāṣıl olur ve beytüñ içine aḳar tā ki beyt ṭolup cevzesi mürtefiᶜ olur ve ġıṭāsınuñ s̱aḳbı münsedd olur.

Baᶜdehu ibrīḳi şarāb-ı aṣfer ile ṭoldurup yine nıṣf-ı küreye dökerler, raḳabeye nāzil olup mürtefiᶜ olur tā ki şarāb-ı aṣferüñ beyti üzere naṣb olan ünbūbuñ reᵓsine vāṣıl olup içine aḳar tā ki ṭolup cevzesi mürtefiᶜ olur ve s̱aḳbı münsedd olur ve şarāb-ı müverre[d]den raḳabede bāḳī ḳalan ḳalīl olmağın şarāb-ı aṣferüñ levnini ifsād eylemez.

Baᶜdehu ibrīḳi şarāb-ı aṣfer aḥmer ile ṭoldurup dökerler tā ki mürtefiᶜ olup beyt-i aḥmerüñ ġıṭāsı üzere vaḍᶜ olunan miḳlebüñ üstine çıḳar. Pes beytüñ içine aḳmağa başlar tā ki cemīᶜ mā-fi'r-raḳabeyi istīᶜāb eyler ve anuñ daḫı beyti ṭolup s̱aḳbı münsedd olur. Ve şarāb-ı aṣferüñ baḳiyyesi aḥmerüñ levnini taġyīr eylemez.

Baᶜdehu ibrīḳi ṣāfī ṣuyla ṭoldurup dökerler tā ki beyt-i mānuñ ġıṭāsı üzere naṣb olunan lülenüñ başına çıḳar ve içine aḳar. Ve üç ibrīḳ daḫı ṭoldurup ḳoyarlar tā ki bāṭıyyenüñ cemīᶜ-i büyūtı şarābla ve ṣuyla ṭolar. Ve raḳabede bir miḳdār ṣu ḳalur ki eşribeden birisine muḫteliṭ olsa ḍarar eylemez. Ve bu

[87ᵇ]

وتحقیقا ظاهردر كه قچنی ابریقی شراب ریحانی ایله طولوب ونصف كمیه قویلسه قبه نك
رقبه سنك وسطنه واقع اولوب بیت ریحانی نك غطاسنه وضع اولنان ثقبه داخل اولور
تاكه بیت ریحانی طولوب جوزه سی مرتفع اولوب جوزه نك اوستنده كی درهم غطانك
ثقبنه منطبق اولور پس بعد ذلك باطیه یه قویلسه بیت ریحانیه كیرمز بعده ابریقی
شراب جوده ایله طولدروب باطیه نك باشنه وضع اولنان نصف كمیه صب ایدرلر
اول دخی وسطده رقبه یه نازل اولوب مرتفع اولور تاكه بیت جوده نك غطاسی
اوزره وضع اولنان انبوبك راسنه واصل اولور وبیتك ایچنه اقر تاكه بیت
طولوب جوزه سی مرتفع اولور وغطاسنك ثقبی منسد اولور بعده ابریقی شراب
اصغر ایله طولدروب نصف كمیه دوكرلر رقبه یه نازل اولوب مرتفع اولور
تاكه شراب اصغرك بیتی اوزره منصوب اولنان انبوبك راسنه واصل اولوب ایچنه اقر
تاكه طولوب جوزه سی مرتفع اولور وثقبی منسد اولور وشراب موزده
رقبه ده باقی قلان قلیل اولمغین شراب اصغرك لوننی افسد ایلمز بعده ابریقی
شراب اصغر احمر ایله طولدروب دوكرلر تاكه مرتفع اولوب بیت احمرك غطاسی اوزره
وضع اولنان معلقك اوستنه چقوپ بیتك ایچنه اقمغه باشلر تاكه جمیع ما فی الرقبه یی
استیعاب ایلر وانك دخی بیتی طولوب ثقبی منسد اولور وشراب اصغرك بقیه سی
احمرك لوننی تغییر ایلمز بعده ابریقی صاف صو ایله طولدروب دوكرلر تاكه
بیت مانك غطاسی اوزره نصب اولنان لوله نك باشنه چقوب ایچنه اقر واوج
ابریق دخی طولدروب قویرلر تاكه باطیه نك جمیع بیوتی شراب ایله وصو ایله طولالر
ورقبه ده بر مقدار صو قالور كه اشربه دن برینه مختلط اولسه فاسد ایلمز وبو

اعما

aᶜmālüñ itmāmında ibrīḳle cevzelerden müstaġnī olmaḳ cāyizdür.

Faṣl-ı S̱ālis̱ ᶜAmel-i Büzāl Beyānındadur

Dögme tucdan bir baḳara şeklini düzeler ki başından uyluḳlarına varınca tamām ola. Ve ol baḳaranuñ ẓahrından baṭnına bir tennūr[33] ve tennūra bir ẕeker vaḍᶜ ideler. Erbāb-ı luġat "tennūr"ı ṣu aḳacaḳ yir dimekle tefsīr itmişlerdür. Ve bu maḳāmda ḥaḳḳ-ı tefsīr budur ki bir lülenüñ ortasını oyup ve tucdan başı geñ ve dibi ṭar ḳovan şeklinde bir ālet düzüp lülenüñ delügine geçürürler ve anuñ içini ṭoldururlar. Bir ālet daḫı düzüp içine muḥkem alışdururlar ki ikisinüñ arasında ṣu sızmaz. Ve ikisini daḫı lüle içinden deleler. Pes ol meẕkūr olan ālete "tennūr"[34] dirler. Ve s̱āniyen meẕkūr olan ālete "ẕeker" dirler.

Baᶜdehu ẕekeri tennūrdan refᶜ ideler. Ve lāzımdur ki tennūrda bir ḫarḳ-ı müstaṭīl vaḍᶜ ideler ki baḳaranuñ ṣadrından senāmına çıḳa ve raḳabesine ve reˀsine mürūr idüp aġzına vāṣıl ola. Baᶜdehu bu ḫarḳuñ muḳābilesinde tennūrda baḳaranuñ muˀaḫḫarına nāfiẕ altı delük vaḍᶜ ideler ki birbirine ḳarīb olup cümlesi ḫaṭṭ-ı müstaḳīm üzere vāḳiᶜ ola.

Baᶜdehu ẕekeri tennūra iᶜāde ideler ve tennūruñ altı delüginden ẕekerüñ üstine altı ᶜalāmet vaḍᶜ idüp yine ẕekeri refᶜ ideler. Ve ẕekeri çıḳrıġa bindürüp her iki ᶜalāmetüñ ortasına bir ḫaṭṭ devr itdüreler ve ᶜalāmet-i ūlādan ḫāric bir ḫaṭṭ daḫı ve ᶜalāmet-i uḫrādan ḫāric bir ḫaṭṭ daḫı vaḍᶜ idüp cümlesi yedi ḫaṭṭ ola. Baᶜdehu ẕekerüñ uzunluġına misṭara vaḍᶜ idüp yedi ḫaṭṭ çekeler ki birbirinden buᶜdı çıḳarduḳda vaḍᶜ olunan yedi ḫaṭṭuñ birbirinden buᶜdı ḳadar ola. Baᶜdehu bu ḫuṭūṭuñ birbiriyle teḳāṭuᶜından ḥāṣıl

---

33 Yazmada "tenvīr"
34 Yazmada "tenvīr"

[88ᵃ]

اعمالک اتمامنده ابریقله جوزه لرده مستغنی اولمق جائزدر

فصل ثالث

عمل زوال بیانندن دوکمه توجدن بر بقره شکلنی دوزه لرکه باشندن اوبتوی تعلیق وارنجه تمام اولا و اول بقره نک ظهرندن بطننه بر تنویر و تندره بر ذکر وضع ایده لر و ادبار لغت تنوردی صواقه جق یرده هکله تغییر اتمشلردر و جوحقا حده حوض تغییر بوردکه بر لوله نک اورته سنی اویوب و توجدن باشی کک و دیبی طاوتمواده شکلنده بر آلهده و زیر لوله نک دلوکنه کچوررلر و انک ایچنی طولدررلر بر آلة دخی دوزبای بجنه محکم الشدرد لرکه ایکنسا ادهسنده صوکرمز و ایکنسی دخی لوله ایچندن دله لرسی اول مذکور اولان التنه تنویردرلر و ثانیا مذکور اولان التنه ذکودلی بعده ذکری تنوردن دفع ایده لر و لازمدرکه تنورده بر خرق مستطیل وضع ایده لرکه بقره نک صدرندن ممنا صنه جقه و دقیقه سنه و ذا کسنه وروراین عبا غزنیه واصل اولا بعده بو خرقک مقابله سنده تنورده بقره نک مؤخرینه نافذ التی دلوک وضع ایده لرکه بو برینه قریب اوله جملهسی خط مستقیم اوزره واقع اولا بعده ینه ذکری تنوره اعاده ایده لر و تنورک التی دلوکندن ذکرک التنه التی علامت وضع ایده ینه ذکری دفع ایده لر و ذکری جقغه نبدربار ایکی علامتک اورته سنه بر خط دور اتیدوره لر و علامة اولیدن خارج بر خط دخی و علامة اخیره دن خارج بر خط دخی وضع ایده جملهسی یدی خط اولا بعده ذکرکا اوزنلوغنه مسطر وضع ایده یدی خطچه لرکه بربرندن بعدی جقدقده وضع اولنان یدی خطک بربرندن بعدی قدر اولا بعده بو خطوطک بر بریله تقاطعندن حاصل

olan büyūt-ı murabbaᶜātda altı delük deleler ki vüsᶜatde tennūruñ eṣḳābınuñ vüsᶜatine berāber ola.

Ve bu ẕeker üstinde vāḳiᶜ olan eṣḳābuñ mevāḳiᶜini taᶜyīn içün şekl taṣvīr olundı. Ve tennūruñ üstinde vaḍᶜ olunan es̱ḳāb ki ḫaṭṭ-ı müsṭaḳīm üzere vāḳiᶜ olmışdur, anlar daḫı taṣvīr olundı. Es̱ḳāb-ı ẕekerüñ ᶜalāmeti "ḥā-ح" ve es̱ḳāb-ı tennūruñ ᶜalāmeti "mīm-م"dür:

[Şekil 276/92b]

Baᶜdehu bir ḳurṣ alup ortasını oyalar ve ẕekerüñ aᶜlāsını ol ḳurṣuñ delügine geçüreler ve ḳurṣ-ı baḳaranuñ ẓahrına yapışduralar. Ve ẕekerüñ aᶜlāsı üstine bir şaḫṣ-ı cālis vaḍᶜ ideler ki parmaġı ḳurṣuñ kenārı üzere vāḳiᶜ olmış ola. Baᶜdehu ẕeker-i evvel s̱aḳbını ki s̱aḳb-ı aᶜlādur, tennūruñ evvel s̱aḳbına berāber ideler şol ḥālde ki ẕeker üstinde vaḍᶜ olunan şaḫṣuñ parmaġı baḳaranuñ ṣol ṭarafında ḳurṣuñ kenārı üzere vāḳiᶜ olmışdur.

Pes ol şaḫṣuñ parmaġınuñ muḳābilesinde bir ᶜalāmet vaḍᶜ idüp ol ᶜalāmetüñ yanında reyḥānī lafẓını yazalar. Baᶜdehu ẕekerden s̱aḳb-ı s̱ānīyi, tennūrdan s̱aḳb-ı s̱ānīye muḳābil ḳılup şaḫṣuñ parmaġı muḳābilesinde bir ᶜalāmet vaḍᶜ idüp ol

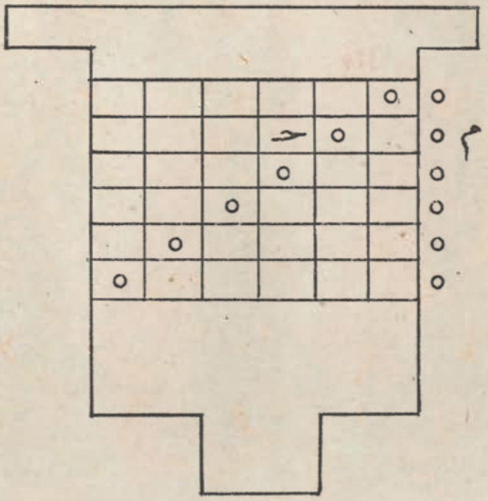

[Şekil 276/92b]

[88ᵇ]

اولان بیوت مربعاتدن التی دلوك دلهلرکه وعدده تنورك انقابنك وعددنه برابر
اولا و بو ذکر اولنان واقع اولان انقابك مواقعی تعیین ایچون شکل تصویر
اولنوب هم تنور اولتندن وضع
اولنان انقابکه خط مستقیم
اوزره واقع اولمشلر و انلر دخی
تصویر اولنوب ثقاب ذکرك
علامتی ح و انقاب تنورك
علامتی م دربعده بر قوچی
الوب اوزرینه سیخ او یه لر و ذکرك
اعلاسنه اول قوچك دلوکنه
کچوره لر و قوچی بقره نك ظهرینه
یابشدره لر و ذکرك اعلاسی
اوستنه بر شخص جالس وضع

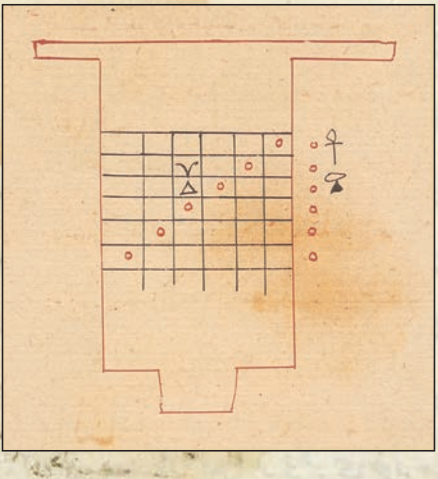

ایده لر که بر ماغی قوچك کناری اوزره واقع اولمش اوله بعده ذکرا ثقبنه کم
ثقب اعلاده تنورك اول ثقبنه برابر ایده لر شول حالده که ذکر اولنان وضع اولنان
شخصك برماغی بقره نك صول طرفنده قوچك کناری اوزره واقع اولنور
بو اول شخصك برماغنك مقابله سنده بر علامت وضع ایده لر و اول علامتك
یاننده ریحانه لفظنی یازه لر بعده ذکردن ثقب ثانیه تنوردن ثقب ثانیه
مقابل قلوب شخصك برماغی مقابله سنده بر علامت وضع ایدوب اول

علا

ᶜalāmetüñ yanında lafẓ-ı mā yazalar. Ve yine ẕekerden üçinci s̱aḳbı tennūrdan üçinci s̱aḳba muḳābil ḳılup yine şaḫṣuñ parmaġı muḳābilesinde müverred lafẓını yazalar. Ve yine s̱aḳ[b-ı rābiᶜi, tennūrdan s̱aḳb-ı rābiᶜe muḳā]bil ḳılup] parmaġuñ muḳābilesinde lafẓ-ı aṣfer yazalar. Ve yine ḫāmisi ḫāmise muḳābil ḳılup parmaġuñ muḳābilesinde lafẓ-ı mā yazalar. Ve yine sādisi sādise muḳābil ḳılup izā-i iṣbaᶜda ᶜalāmet vaḍᶜ idüp yanına lafẓ-ı aḥmer yazalar.

Ve bu aᶜmāl tamām taḥrīr olunduḳdan ṣoñra baḳaranuñ muᵓaḫḫarını sābıḳan esfel-i bāṭıyyede vaḍᶜ olunan ḫarḳa yapışduralar. Baᶜdehu bāṭıyyenüñ esfeli ki muḳavverdür yaᶜnī oyılmışdur, yuḳaru ḳalduralar. Ve bāṭıyyede vaḍᶜ olunan beş beytüñ her birisinüñ esfelini taᶜyīn idüp beyt-i reyḥānīnüñ esfelini deleler. Ve bu delükle muᵓaḫḫar-ı baḳarayı tennūrda vāḳiᶜ olan evvelki delügüñ ortasını bir ünbūbla yaᶜnī lüle ile vaṣl ideler ve ünbūbuñ iki ṭarafını muḥkem yapışduralar.

Baᶜdehu beyt-i mānuñ esfelini delüp anuñ s̱uḳbetiyle tennūrdan ikinci s̱aḳbuñ mā-beyni bir ünbūbla vaṣl ideler ve eṭrāfını muḥkem yapışduralar. Baᶜdehu beyt-i müverredüñ esfelini s̱aḳb idüp bunuñla s̱aḳb-ı s̱ālis̱i bir ünbūbla vaṣl ideler. Baᶜdehu beyt-i aṣferüñ esfelini s̱aḳb idüp bunuñla s̱aḳb-ı rābiᶜüñ mā-beynini vaṣl ideler. Ve yine beyt-i mānuñ esfelini s̱aḳb idüp tennūrdan s̱aḳb-ı ḫāmisle vaṣl ideler. Baᶜdehu beyt-i aḥmerüñ esfelini s̱aḳb idüp bu s̱aḳbla tennūrdan s̱aḳb-ı sādisüñ mā-beynini bir ünbūbla vaṣl idüp uçlarını muḥkem ilṣāḳ ideler. Baᶜdehu bāṭıyyenüñ dibinden oyılan ḳıṭᶜayı yine maḳāmına iᶜāde idüp üstine bāṭıyyenüñ kaᶜbını yapışduralar.

Baᶜde ẕālik ṣūret-i bāṭıyyeyi

[89ᵃ]

علامتك يانندە لفظ ما يازەلر و ينە ذكردن اوچنجى ثقبى تنوردن
اوچنجى ثقبە مقابل قلوب ينە شخصك برماغى مقابلندە موردو لفظنى
يازەلر و ينە ثقە [illegible] قابل قلوب برماغك مقابلندە لفظ
اصغر يازەلر و ينە خامسى حاسە مقابل قلوب برماغك مقابلندە لفظ ما يازەلر
و ينە سادسى كە مقابل قلوب ذا و اصبعدە علامتە وضع ايدوب يانندە لفظ
لعم يازەلر و بو اعمال تمام تحرير اولنر قوردن صكرە بقرەنك مؤخرينى بقا
اسفل باطيەدە وضع اولنان حرقە ياپشدرەلر بعدە باطيەنك اسفلى كە مقوّردر
يعنى اويلمشدر ينە قادو قالدرەلر و باطيەدە وضع اولنان شى بلتيك برجزكى
اسفلنى تعيين ايدوب بيت ديحانك اسفلنى دلەلر و بو دلوكلە مؤخر بقرە
نى تنوردە واقع اولان اوالكى دلوكك اورتەسنى برانبوبلە يعنى لولە ايلە
وصل ايدەلر و انبوبك ايكى طرفنى محكم ياپشدرەلر بعدە بيت حانك
علنى دلوب انك ثقبيلە تنوردن ايكنجى ثقبك ما بينى برانبوبلە وصل
ايدەلر و اطرافنى محكم ياپشدرەلر بعدە بيت موردك اسفلنى ثقب ايدوب
و بونكلە ثقب ثالثى برانبوبلە وصل ايدەلر بعدە بيت اصغرك اسفلنى ثقب ايدوب
بونكلە ثقب رابعك ما بينى وصل ايدەلر و ينە بيت حانك اسفلنى ثقب ايدوب
تنوردن ثقب خامسلە وصل ايدەلر بعدە بيت لعمك اسفلنى ثقب ايدوب بو
ثقبلە تنوردن ثقب سادسك ما بينى برانبوبلە وصل ايدوب اوجلرينى محكم
الصاق ايدەلر بعدە باطيەنك ديبندن اويلان قطعەيى ينە مقامنە اعادە
اعادە ايدوب اوستنە باطيەنك كعبنى ياپشدرەلر بعدە ذلك صورتە باطيەيى

temsīl idelüm ki dāḫilinde şarāb-ı reyḥānīnüñ beyti muṣavver ola ve ol beytüñ aᶜlāsındaki cevze daḫı beytle muṣavver ola. Ve beyt-i müverredüñ ġıṭāsınuñ ünbūbı ve beyt-i aṣferüñ ġıṭāsınuñ ünbūbı ve beyt-i aḥmerüñ ġıṭāsınuñ miḳlebi ve beyt-i mānuñ ġıṭāsınuñ ünbūbı daḫı muṣavver ola. Ve büyūt-ı ḫamseden her beytüñ esfelinde vāḳiᶜ olan ṣakbıla tennūruñ bir s̱aḳbı mā-beynine vaṣl olan ünbūblar daḫı muṣavver ola.

Pes vāḍıḥdur ki ḳaçan büzāl sedd olunsa ve kürenüñ nıṣf-ı aᶜlāsı ki ᶜalāmeti "lām-elif-ال"dür, maḳāmına refᶜ olunsa ve kürenüñ nıṣf-ı ki ᶜalāmeti "ḳāf-ق"dur, içine bir ibrīḳ şarāb-ı reyḥānī ḳoyulsa, beyt-i reyḥānīnüñ s̱aḳbı cümleden alçaḳ olmaġın ol s̱aḳba duḫūl ider ki ᶜalāmeti "zā-ز"dur tā ki ṭūlāb cevzesi mürtefiᶜ olup s̱aḳbını sedd ider. Baᶜdehu bir ibrīḳ ṭolusı daḫı şarāb-ı müverred[d]en ḳoyulsa aġṭiye-i büyūt üzere müctemiᶜ ve mürtefiᶜ olup ġıṭā-i müverredüñ s̱aḳbı üzere mevḍūᶜ olan ünbūb ki ᶜalāmeti "ḥā-ح"dur, başına çıḳup içine girür tā ki ol ḫāne daḫı ṭolup s̱aḳbı sedd olur. Baᶜdehu bir ibrīḳ daḫı şarāb-ı aṣferden ḳoyulsa anuñ daḫı ünbūbı ki ᶜalāmeti "ṭā-ط"dur, başına çıḳup içine dāḫil olur tā ki ol daḫı ṭolar. Andan bir ibrīḳ daḫı şarāb-ı aḥmerden ḳoyulsa s̱aḳbında duḫūl idüp ol daḫı memlū olup s̱aḳbı münsedd olur. Baᶜdehu dört ibrīḳ daḫı ṣafī ṣudan ḳoyulsa beyt ve bu ünbūbuñ ᶜalāmeti "kāf-ك"dur. Baᶜdehu nıṣf-ı küreyi maḳāmına iᶜāde iderler bu şekl üzere:

[Şekil 278/93]

[89ᵇ]

تمثیل ایده لم که داخلنده شراب ریحانینک بیتی مصوّر اولا و اول بیتک اعلا
اعلاسنده کی جوزه دخی بیتیله مصوّر اولا و بیت مورّدک غطاسنک انبوبی
وبیتی اصفرک غطاسنک انبوبی وبیت احمرک غطاسنک مقابلی وبیت ماءنک
غطاسنک انبوبی دخی مصوّر اولا وبیوت خمسه دن هر بیتک اسفلنده واقع
اولان ثقبه تنوردک بر ثقبی مابیننده وصل اولان انبوبلر دخی مصوّر اولا پس
واضحدر که قچن بزال سدّ اولنه وکره نک نصف اعلاسی که علامتی لا در
مقامنه دفع اولنه وکره نک نصف اسفلی که علامتی ق در ایچنه بر ابریق
شراب ریحانی قویله بیت ریحانینک ثقبی جمله ده الچق اولماغین اول ثقبه دخول
ایدر که علامتی ز در تا که طولاب جوزه سی مرتفع اولوب ثقبنی سدّ ایدر بعده
بر ابریق طولوسی دخی شراب مورّدن قویله اغطیهٔ بیوت اوزره مجتمع و مرتفع
اولوب غطاء مورّدک ثقبی اوزره موضوع اولان انبوب که علامتی ح در
باشنه چقوب ایچنه کرور تا که اول خانه دخی طولوب ثقبی منسدّ اولور بعده بر ابریق
دخی شراب اصفردن قویله انک دخی انبوبی که علامتی ط در باشنه چقوب ایچنه
داخل اولور تا که اول دخی طولار اندن بر ابریق دخی شراب احمردن قویله ثقبنده
دخول ایدوب اول دخی مملو اولوب ثقبی منسدّ اولور بعده دورت ابریق دخی
صافی صودن قویله بیت و بو انبوبک علامتی ک در بعده نصف کرهٔ
مقامنه اعاده ایدرلر بو شکل اوزره

وتجی

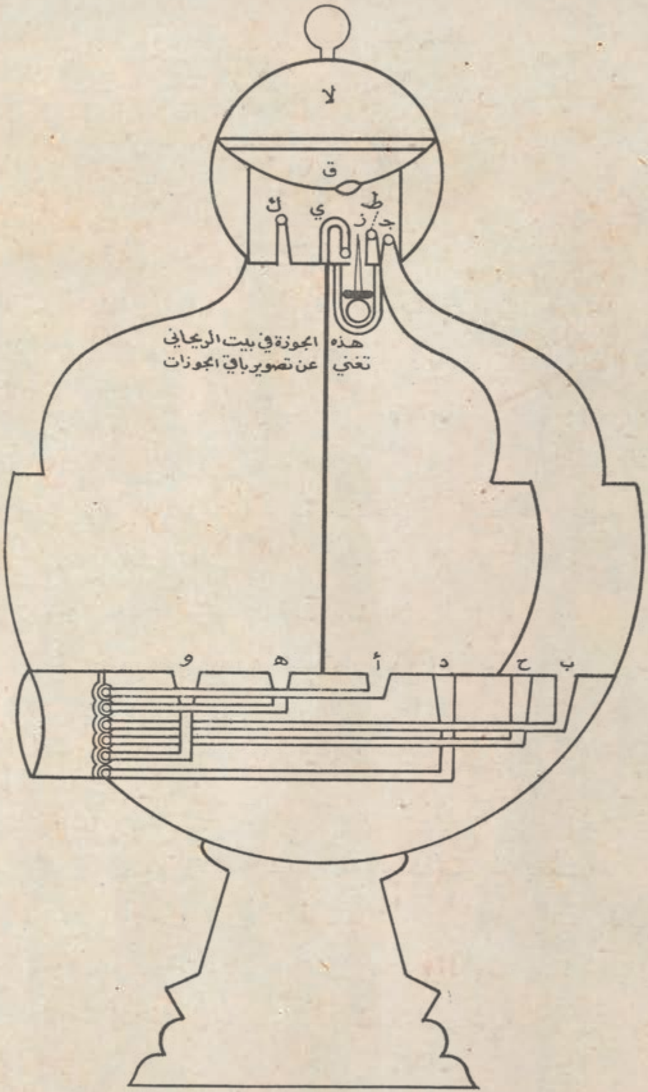

[Şekil 278/93]

Ve ḳaçan ki sāḳī şarāb-ı reyḥānī aḫẕ itmek murād eyler, ẓahr-ı baḳarada cülūs iden şaḫṣuñ parmaġına yapışup döndürür tā ki ᶜalāmet-i reyḥānīnüñ üstine vaḍᶜ ider, fi'l-ḥāl şarāb-ı reyḥānī ünbūb-ı "elif-ا"den büzāle vāṣıl olur. Ve ḳaçan ki ᶜalāmet-i müverred üstine vaḍᶜ ider, ünbūb-ı "bā-ب"dan

[90ᵃ]

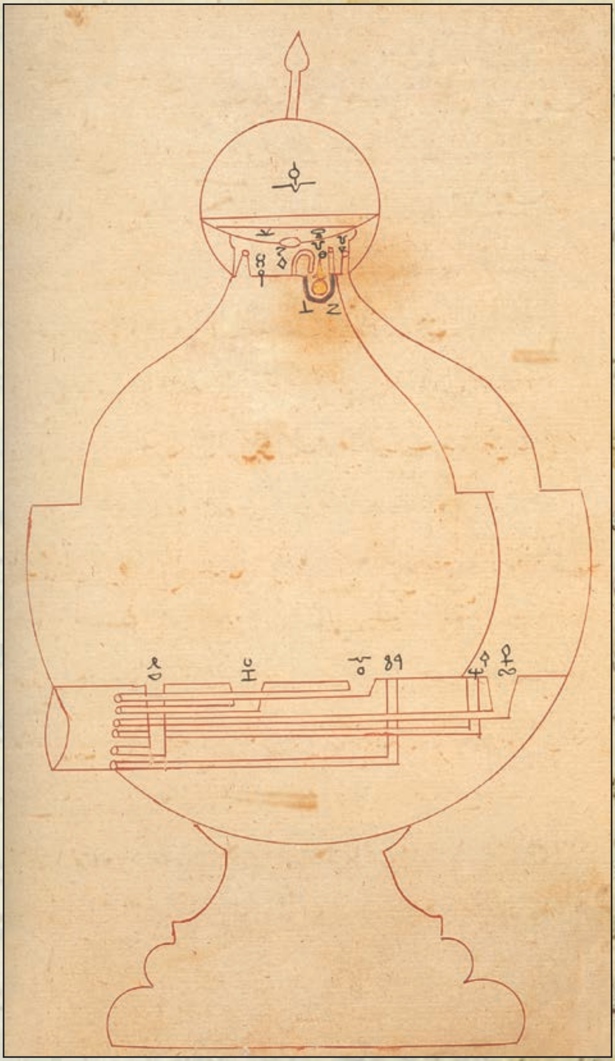

وقچن كه ساقى شراب ريحانى اخذ اتمك مراد ايلر ظهرده ح جلوس ايدن شخصك برماغنه
ياپشوب دونر بر تاكه علامت ريحانينك اوستنه وضع ايلر في الحال شراب ريحانى انبوب
ا دن براله واصل اولور وقچن علامت مورد اوستنه وضع ايدر انبوب ب دن

[٩٠أ]

cārī olur. Ve ḳaçan ki ᶜalāmet-i aṣfere idāre ider, ünbūb-ı “ḥā-ح”dan cārī olur. Ve ḳaçan ki ᶜalāmet-i aḥmere idāre ider, ünbūb-ı “dāl-د”dan cārī olur. Ve ḳaçan ki ᶜalāmet-i māya idāre ider, ünbūb-ı “hā-ه”dan cārī olur. Ve ḳaçan ki mānuñ ᶜalāmet-i s̱āniyesi üzere naṣb ider, ünbūb-ı “vāv-و”dan cārī olup büzāle vāṣıl olur ve baḳaranuñ aġzından ḳadeḥe dāḫil olur.

İkinci Nevᶜden Altıncı Şekl Bir Şaḫṣ-ı Nedīm Ṣūretidür ki Meclis-i Şarābda Melikuñ Curᶜasını İçer. Ve Bu Şeklüñ Aḥvāli Üç Faṣlda Beyān Olunmışdur.

Faṣl-ı Evvel Ṣūret-i Mezbūrenüñ Ẓāhir ve Maᶜnāsın Beyān İder

Ṣūret-i mezbūre nuḥāsdan düzülmüş bir şaḫṣ ṣūretidür ki iki dizleri üzere çöküp ṣaġ elinde ḳadeḥ ṭuṭar ve ṣol elinde bir nīlüfer ṭutar. Ve ol ᶜaṣruñ mülūkinüñ ᶜādetinden imiş ki ḳaçan şarāb içseler ḳadeḥde bir miḳdār baḳiyye terk iderler imiş ve ol baḳiyyeyi nüdemā-yı melikten birisi cemᶜ idüp içermiş. Pes bu şaḫṣ-ı maṣnūᶜ ol nedīm ṣūretidür ki ṣāḥib-i meclisüñ öñinde vaḍᶜ iderler tā ki her ḳadeḥi tenāvül itdükçe sāḳī alup baḳiyyesini ol nedīmüñ ḳadeḥine döker ve munfaṣıl olur. Pes nedīm daḫı ḳaldurup kenārını aġzına iltür ve ḳadeḥüñ içindeki şarābı içer ve yine elini aşaġa indürüp ḳadeḥi aġzından refᶜ ider ve bir ḳaç kerre ṣāḥib-i meclise başıyla ṭapu ḳılur. Ve bu üslūb üzere ṣaġ elindeki ḳadeḥe şarāb ḳoyıldukça nedīmüñ ṣol eli bir gūne ḥareket ider ki anı ṣāḥib-i meclis maᶜlūm idinmişdür tā ki mekā[n]-ı maᶜhūda vāṣıl olur. Pes ṣāḥib-i meclis ol zamānda mülāṭafe ḳaṣd idüp erbāb-ı meclisden bir nesne gelmek murād idinse emr ider ki

[90ᵇ]

جاری اولور و قچن که علامه اصغر اداره ایدر انبوب **ح** دن جاری اولور و قچن که علامه احمر اداره ایدر انبوب **د** دن جاری اولور و قچن که علامه جاریه اداره ایدر انبوب **ه** دن جاری اولور و قچن مانک علامه ثانیه سی اوزره نصب ایدر انبوب **و** دن جاری اولوب زاله واصل اولور و بقره نک اغزندن قدحه داخل اولور

ایکنجی نوعدن التنجی شکل

بو شخص ندیم صورتنده در که مجلس شرابده ملکک جرعه سنی ایچر و بو شکلک احوالی ایکی فصلده بیان اولنمشدر

فصل اول صوزه مزبوره نک ظاهر و معناسی بیان ایدر صوزه مزبوره نحاسدن دوزلمش بر شخص صورتنده در که ایکی دزلوی اوزره چوکوب صاغ النده قدح طوتر و صول النده بر نیلوفر طوتر و اول عصرک ملوکنک عادتندن ایمش که قچن شراب ایچه لر قدحلرده برمقدار بقیه ترک ایدرلر ایمش و اول بقیه یی ندماسی ملکدن بریسی جمع ایدوب ایچرمش پس بو شخص مصنوع اول ندیم صورتنده در که صاحب مجلسک اوکنده وضع ایدرلر تاکه هر قدحی نهایت اول ایتدکجه ساقی الوب بقیه سنی اول ندیمک قدحنه دوکر و منفصل اولور پس ندیم دخی قالقوب کنار دینی اغزینه التر و قدحک ایچنده کی شرابی ایچر و ینه النی اشاغه ایندروب قدحی اغزندن دفع ایدر و بو قاچ کره صاحب مجلس باشیله طابو قلور و لوازم اسلوب اوزره صاغ النده کی قدحه شراب قویلر تچه ندیمک صول الی بر کونه حرکت ایدر که انی صاحب مجلس معلوم ایدنمشدر تاکه بر مکان معهودده واصل اولور پس صاحب مجلس اول زمانده ملاطفه قصد ایدوب ارباب مجلسدن بر نسنه کلمک مراد ایدنسه امر ایدر که

بوندیمی

[۹۰ب]

"Bu nedīmi dizüñ üzere al ve içdügüñ şarābdan buña daḫı vir!" Ol kimesne daḫı emre iṭāᶜat idüp nedīmi dizine alur ve içer. Pes iki ḳadeḥ yā üç ḳadeḥ içürdügi nedīm cümle içdügi şarābı ol kimesnenüñ üstine bezl ider ve ḳaftanlarını yaş ider. Ve ehl-i meclis ol kimesneye bi'ḍ-ḍarūrī gülerler. Ve eger bu maḳūle vaḍᶜ murād olunmazsa emr ider, meclisden iḫrāc idüp bir iki ḳadeḥ içerler tā ki cemīᶜ içdügini bezl ider ve ḫālī ḳalur ve yine meclise iᶜāde ider.

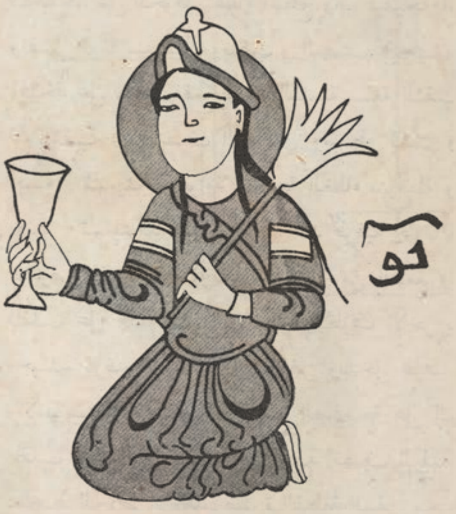

[Şekil 281/94]

Şaḫṣ-ı mezbūruñ ṣūreti budur:

[Şekil 281/94]

Faṣl-ı S̱ānī Ṣūret-i Nedīmüñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur

Bu şaḫṣuñ cüs̱sesi beş yaşında bir ġulām cüs̱sesi ḳadardur ki dizleri üzere çökmiş ola. Ve bu şaḫṣ bir ḳamīṣden ᶜibāretdür yaᶜnī hemīn bir göñlek şeklini düzeler; ayaḳlar lāzım degildür. Ve bu ḳamīṣi iki ḳıṭᶜa iderler: bir ḳıṭᶜası belinden aşaġa ve bir ḳıṭᶜası belinden yuḳaru ola. Ve nıṣf-ı esfelüñ üstine bir ṣaḥīfe vaḍᶜ ideler ki ḥicāb-ı ḳāyim olup ol şaḫṣuñ uṣūl-i faḫiẕeyni ile ᶜac[ī]zesinüñ mābeynini faṣl ider. Ve ᶜacīzesi bir ḥavḍ gibi vāḳiᶜ ola.

Baᶜdehu ol ḥavḍuñ üstine bir ġıṭā-i müsaṭṭaḥ yaᶜnī düz ḳapaḳ vaḍᶜ ideler. Ve ol ḳapaḳ ᶜibāretdür bir uzun

[91ᵃ]

بو ندیمی دخی کی اوزره آل و ایچدکی شرابدن بوکا دخی دیر اول کیمسنه دخی امره
اطاعت ایدوب ندیمی دخی یرینه الور و ایچر و ایچردیکی ایکی قدح یا اوچ قدح ایچدوکی
ندیم جمله ایچدوکی شرابی اول کیمسنه‌نک اوستنه نزل ایدر و قفتانلرینی یاشی ایدر
و اهل مجلس اول کیمسنه‌یه باقوب کولرلر اگر بو معقوله وضع مراد اولنمز ایسه امر
ایدر مجلسده اخراج ایدوب بر ایکی قدح ایچرلر تا که جمیع ایچدوکی نزل ایدر
و خاطر تاکو دوینه مجلسه اعاده ایدر
شخص مزبورک صورتی بودر

فصل ثانی

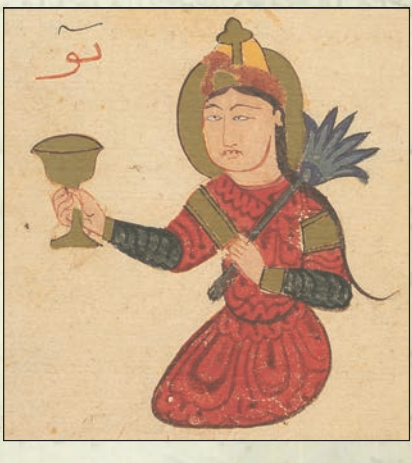

صورتک تدبیرک کیفیت عملی بیاننده
در بو شخصک جثه‌سنی یاشنده
بر غلام جثه‌سی قدر ید دکه دذلری
اوزره چوکمش اولا و بو شخصی بر
قمیصدن عبارتدر یعنی قمیص
بر کوکلک شکلنده و دذلر ایاقلر
لازم دکلدر و بو قمیصی ایکی قطعه
ایدرلر بر قطعه‌سی بلندن شخصک و بر قطعه‌سی بلندن یوقاری اولا و نصف اسفلک اوستنه
بر صحیفه وضع ایدرلر که حجاب تمام اولوب اول شخصک اصول فخذینی ایله عجزه‌سینک
اوتوراجق یری
بودلر
ما بینینی فصل ایده و عجزه‌سی بر حوض کبی واقع اولا بعده اول حوضک اوستنه
بر غطاء سطح یعنی دوز قپاق وضع ایدرلر و اول قپاق عبارتدر براوزدن

ṣaḥīfeden ki şaḫṣuñ ṣaġ ṭarafından ṣol ṭarafına vāṣıl ola. Ve ol ṣaḥīfeyi ṭūl[en] iki ḳısm ideler ve nıṣf-ı eymenüñ ortasını baş parmaġı duḫūl idecek ḳadar deleler. Ve ol delügüñ üstine bir ḳamᶜ yaᶜnī huni vaḍᶜ ideler ki esfelinüñ vüsᶜati s̱aḳb-ı ṣaḥīfenüñ vüsᶜati ḳadar ola ve ṭūlı s̱ülüs̱-i ṭūl-ı iṣbaᶜ ola. Baᶜdehu nıṣf-ı āḫerüñ ortasını daḫı delüp üstine bir ünbūb vaḍᶜ ideler ki ṭūlı ṭūl-ı iṣbaᶜ ola.

Baᶜdehu bir ᶜavvāme düzeler ki ġıṭāsı müsaṭṭaḥ ola ve saṭḥında bir reze ola ve ol reze[de] bir ipüñ ucı baġlanmış ola. Baᶜdehu bir ince miḳleb düzeler ki bir ṭarafı bir ṭarafından uzun ola. Ḳamᶜ vaḍᶜ olunan s̱aḳbuñ muḳābilesinde arḍ-ı ḥavḍı delüp miḳlebüñ ṭaraf-ı ṭavīlini ol delügüñ üstine yapışduralar ve bir ṭarafı arḍ-ı ḥavḍa mümāss olmaġa ḳarīb ola. Ve bu ḥīnde ᶜavvāmeyi ḥavḍa idḫāl ideler. Ve ipüñ ucını ṣaḥīfenüñ s̱aḳbına ve s̱aḳbuñ üstinde munṣabb olan ünbūba idḫāl ideler ve ṣaḥīfeyi ḥavḍ üstine vaḍᶜ ideler. Ve miḳlebüñ ḥaniyyesini yaᶜnī bükilmiş yirini ḳamᶜuñ bülbülesi yaᶜnī [emzigi] olan yirinüñ içine nıṣfına çıḳınca idḫāl ideler. Ve ṣaḥīfenüñ çevresini ḥavḍuñ çevresine yapışduralar.

Ve ḳamīṣuñ ḳıṭᶜa-i süflā[sı]nuñ ṣūreti budur ki üstinde "elif-ا" yazılmışdur ve ḥicābuñ üstinde "bā-ب" ve ṣaḥīfe-i ġıṭ[ā]nuñ üstinde "cīm-ج" ve ṣaḥīfe üstinde naṣb olunan ünbūbuñ üstinde "dāl-د" ve ḳamᶜuñ üstinde yaᶜnī emzigüñ vāsiᶜ olan ṭarafında "hā-ه" ve miḳlebüñ ḥaniyyesi üstinde ki ḳamᶜuñ esfeli anuñ içine duḫūl itmişdür. Ve ᶜavvāmenüñ üstinde "zā-ز" ve ᶜavvāmenüñ rezesine meşdūde olan ipüñ üstinde "ḥā-ح" yazılmışdur bu şekl üzere:

[Şekil 283/95]

[91ᵇ]

صحیفه‌دن که شخصک صاغ طرفندن صول طرفنه واصل اولا و اول صحیفه‌یی
طولا ایکی قسم ایده‌لر و نصفی ایمنک اورته‌سنی باش برماغی دخول ایده‌جک
قدر دلیه‌لر و اول دلوکک اوستنه بر قمع یعنی هونی وضع ایده‌لر که اسفلنک وسعتی
ثقب صحیفه‌نک وسعتی قدر اولا و طولی ثلث طول اصبع اولا بعده نصف لغرک
اورته‌سنی دخی دلوب اوستنه بر انبوب وضع ایده‌لر که طولی طول اصبع اولا بعده بر عوامه
دوزه‌لر که غلظی مقطّعی اولدقلرنده بری برینه اولا و اولدقده بر ایبک اوجی بغلنمش اولا بعده
سوا اوزره یوزر بر التور دوز
بر انجه مقلبه دوزه‌لر که بر طرفی بر طرفندن اوزون اولا قمع وضع اولنان ثقبک
سوا قدر یوری کبی بالقدر
مقابلنده ادنی حوضی دلوب مقلبک طرف طویلنی اول دلوکک اوستنه یاپشدره‌لر
و بر طرفی ادنی حوضه مماسی اولمغه قریب اولا و بو حینده عوامه‌یی حوضه ادخال
ایده‌لر و ایبک اوجنی صحیفه‌نک ثقبنه و ثقبک اوستنده منصب اولان انبوبه
ادخال ایده‌لر و صحیفه‌یی حوضی اوستنه وضع ایده‌لر و مقلبک ضیّقه‌سنی یعنی بوکلمشی
یرینی قمعک بلبله‌سی یعنی اولان یرینک ایچنه نصفنه چقنجه ادخال ایده‌لر و صحیفه‌نک
جوره‌سنی حوضک جوره‌سنه یاپشدره‌لر و قمعک قطعهٔ سفلی‌نک صورتی بودر که
اوستنده ا یازلمشدر و چانک اوستنده ب و صحیفه غلظک اوستنده ج و صحیفه و اوستنده
نصب اولنان انبوبک اوستنده د و قمعک اوستنده یعنی اکرکک واسع اولان
طرفنده ه و مقلبک چنته‌سی اوستنده که قمعک اسفلی انک ایچنه داخل اولمشدر
و عوامه‌نک اوستنده ز و عوامه‌نک دزکنه شدوده اولان ایبک اوستنده ح
یازلمشدر بو شکل اوزره

بسطا

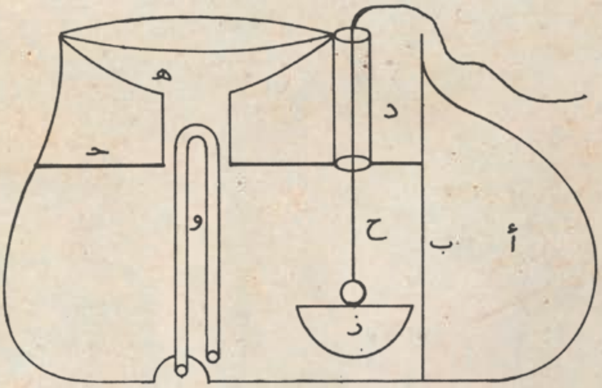

[Şekil 283/95]

Pes ẓāhirdür ki ḳaçan ḳamᶜa ṣu dökilse ḥavḍa nāzil olur ve ol zamānda ṣu miḳlebüñ ḥaniyyesine bāliġ olmaz. Ve eger bundan ṣoñra ḳamᶜa bir miḳdār ṣu daẖı dökilse miḳlebüñ ḥaniyyesine çıḳar ve ṭaraf-ı āẖerinden arḍ-ı ḥavḍa vāṣıl olup s̱aḳbından çıḳar.

Baᶜde ẕālik ol ḥaniyyeye münāsib bir baş düzeler ve ol başa bir ᶜimāme düzeler. Ve raḳabesinüñ esfelini arḳurı delüp bir miḥver-i müteḥarrik idẖāl iderler. Ve miḥverüñ iki ṭaraflarını ḳamīṣüñ yaḳasında perkiderler. Ve parmaḳ uzunı ḳadar bir şaẓiyye yaᶜnī bir pāre alup ṭarafını raḳabenüñ esfeline yapışdurup bir ṭarafına bir s̱iḳāle-i gayr-i müteḥarrike vaḍᶜ ideler. Pes bu ḥīnde şaẖṣ-ı mezbūruñ başı ednā taḥrīkle öñine ve ardına ḥareket ider.

Baᶜde ẕālik nedīmüñ ṣaġ elini düzeler ve elinde pirinçden yā gümişden bir ḳadeḥ vaḍᶜ ideler ki ġāyetde ḍaᶜīf olup üstinde bir ġıṭāsı ola ki delükleri vāsiᶜ ola. Ve şaẖṣ-ı mezbūr parmaḳları ve ayasıyla ḳadeḥüñ dibini ḳabḍ itmiş ola. Ve ḳadeḥüñ dibinde bir delük ola ki şaẖṣuñ bileginde dirseginden bāzūsına vāṣıl ola. Ve bāzūnuñ altına bir ḥuḳḳa vaḍᶜ ideler ki yigirmi dirhem

[92ᵃ]

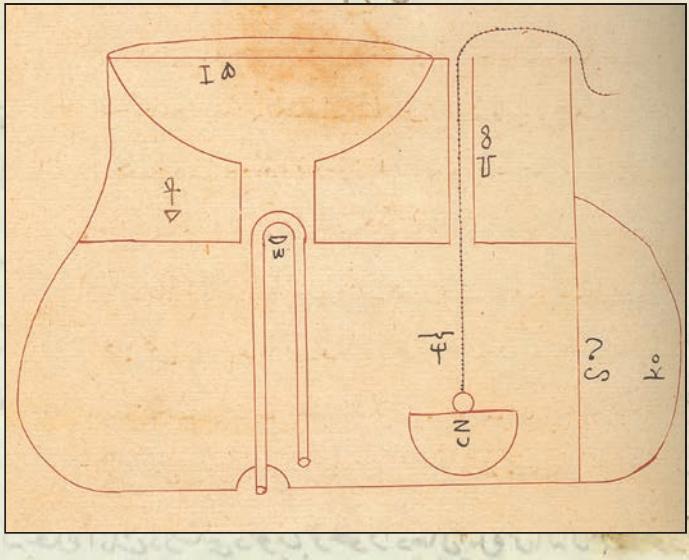

بس ظاهر درکه قچن قمعه صو دوکله حوضه نازل اولور واول زمانده صو منقلبک خنینه
بالغ اولمز واکر بونده صکره قمعه برمقدار صو دخی دوکله منقلبک خنینه جقور طرف
اخرنده ارضی حوضه واصل اولوب تقبنده جقر بعد ذلک اول خنینه هوا غناب بازنشی
دوزه لرو اول بشه برعمامه دوزه لرو دجبه نیک اسفلنی ارقوری دلوب بر
محور متحرک ادخال ایدرلر و محورک ایکی طرفلرینی مجریه تمیصک یانته ده برکد دلو
و برماق اوزونی قدر دکر غیلیه یعنی برپاره الوب طرفنی دجبه نک اسفلنه یاپشدر بر
طرفنه برتقاله غیر متحرکه وضع ایدرلر بس بوجینده شخص مربودک باشنی ادنی
تحریکله اوکنه واردنه حرکت ایدر بعد ذلک ندیمک صاغ الینی دوزه لرو التنده
برنجده یاپلمشده برقدح وضع ایده لرکه غایتده ضعیف اولوب اوستنده بر
غطاسی اولاکه دلوکلری واسع اولا و شخص مربود برماقلری دایه سیله قدحک
دیبنی قبض ایتمشی اولا و قدحک دیبنده بر دلوک اولاکه شخصک بلکنده
درسکنده بازوسنه واصل اولا و بازونک التنه برحقه وضع ایدرلرکه یکرمی درهم

[٩٢أ]

miḳdārı ṣu ala. Bir miḳleb düzeler ki ḥaniyyesinüñ dāḫilini ḥuḳḳanuñ kenārına vaḍᶜ itdükde bir ṭarafı ḥuḳḳa dibine vāṣıl olmaġa ḳarīb olup bir ṭarafı ḫāric-i ḥuḳḳada vāḳiᶜ olup esfel-i ḥuḳḳadan nāzil ola. Baᶜdehu ḥaniyye-i miḳlebüñ dāḫilini ḥuḳḳanuñ kenārına vaḍᶜ idüp yapışduralar. Ve ḥuḳḳanuñ üstini bir ġıṭāyla örtüp yapışduralar. Ve ġıṭānuñ üstinde miḳlebe muḳābil bir s̱aḳb vaḍᶜ ideler ve bāzūnuñ ucını ḥuḳḳanuñ ġıṭāsına yapışduralar ve eṭrāfından açuḳ olan yirlerini sedd ideler, ancaḳ ḥuḳḳaya ṣu dāḫil olacaḳ yir ḳala. Baᶜdehu anuñ dirsegini delüp bir miḥver idḫāl ideler tā ki el ol miḥverüñ üstinde aşaġa ve yuḳaru ḥareket ide. Ve miḥverüñ uçlarını ḳamīṣüñ yeñinde perkideler. Ve yeñi ḳaṣr idüp bilege ṭaşra çıḳaralar.

Yed-i mezbūrenüñ ṣūreti budur ki üstinde "elif-ا" mektūbdur ve ḳadeḥüñ üstinde "ḥā-ح" ve miḥverüñ iki ṭarafında ve ḥuḳḳanuñ üstinde "vāv-و" ve miḳlebüñ üstinde "dāl-د" mektūbdur:

[Şekil 284/96]

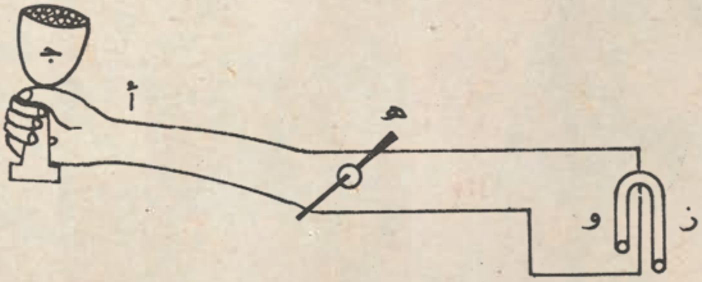

[Şekil 284/96]

Taḥḳīḳan ẓāhirdür ki ḳaçan ḳadeḥe şarāb dökilse dibindeki delükden bilege nāzil olur ve el ṭoġru ṭurduġı sebebden ḥuḳḳanuñ içinde cemᶜ olur. Pes ḥuḳḳa yedle ḳadeḥden s̱aḳīl olup yedle ḳadeḥ mürtefiᶜ olur ve ḥuḳḳa içinde müctemiᶜ olan şarāb miḳlebüñ ḥaniyyesine bāliġ olur. Ve ḥuḳḳanuñ içindeki şarābuñ bir miḳdārı çıḳar ve ḥuḳḳa ḫafīf olup mürtefiᶜ olur, velākin ḥuḳḳanuñ irtifāᶜıyla şunuñ cereyānı

[92ᵇ]

مقداری صوایله بر مقلب دوزه لر که خنیه سنک داخلنی حقه نک کنارنه وضع ایدرکده
بر طرفی حقه دیبنه واصل اوله قریب اولوب بر طرفی خارج حقه ده واقع اولوب
اسفل حقه ده نازل اوله بعده خنیه مقلبک داخلنی حقه نک کنارینه وضع ایدوب
یاپشدره لر و حقه نک اوستنی بر غطا ایله اورتوب یاپشدره لر و غطانک اورته سنه
حقه مقابل بر نقب واضع ایده لر و بازونک اوجنی حقه نک غطاسنه یاپشدره لر
و اطرافنده اچوق اولان یرلرینی سد ایده لر تا بخنی حقه یه صو داخل اولماجق یر
قالمیه بعده انک دوسکنی دلوب بر محور ادخال ایده لر تا که آلت اول محورک
اوستنده شاغه و یوقاری حرکت ایده و محورک اوجلرینی قیسمک یکنده بر کره
و یکی قصر ایدوب بلکه طشره چقه لر بز بورده نک صورتی بودر که اوستنده
ا مکتوبدر و قدحک اوستنده ح و محورک ایکی طرفنده
و حقه نک اوستنده و و مقلبک
اوستنده د مکتوبدر تحقیقا

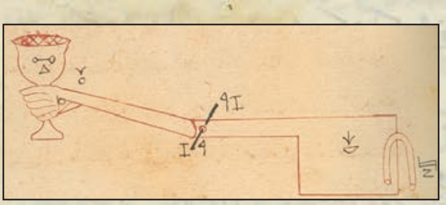

ظاهردر که قچن قدحه شراب دوکله
دیبنده کی دلوکدن بلکه نازل
اولور و آلت طوغری طوددوغی
سببدن حقه نک ایچنده جمع اولور
بس حقه یرله قدحدن ثقیل اولوب یرله قدح مرتفع اولور و حقه ایچنده مجتمع
اولان شراب مقلبک خنیه سنه بالغ اولور و حقه نک ایچنده کی شرابک بر مقداری
چقر و حقه خفیف اولوب مرتفع اولور لکن حقه نک ارتفاعیله صونک جریانی

منقطع

munḳaṭıᶜ olmaz, bilege cümleten çıḳar. Pes bu ḥīnde yedi ḳamīṣüñ kümmine idḫāl idüp miḥverüñ iki ucını kümme yapışduralar. Ve kümmüñ başını vāsiᶜ idüp miḥvere mümāss olan yirini ṭar ideler tā ki yed ḥareket itdügi zamānda miḥver ẓāhir olmaya. Ve miḥverüñ ṣaġ ṭarafı ṣol ṭarafından yüksek olup ḳadeḥüñ başı ṣaġ ṭarafa māyil ola tā ki mürtefiᶜ olduġı zamānda şaḫṣuñ aġzına istiḳāmet üzere vara, niteki ᶜinde't-tecribe ẓāhir olur.

Baᶜde ẕālik nedīmüñ ṣol elini düzeler ve dirsegini delüp bir miḥver geçüreler. Ve miḥverüñ iki ṭarafını kümm-i ḳamīṣde perkideler tā ki yed-i mezbūre ol miḥverüñ üstinde ḥareket ide. Ve bāzūsına bir reze vaḍᶜ idüp eline bir nīlūferüñ sāḳını vaḍᶜ ideler. Ve ellerüñ ikisini daḫı yirlerine vaḍᶜ itdükden [ṣoñra] nedīmüñ ṣol omuzınuñ altında bir maḳara vaḍᶜ ideler ki dāḫil-i ketfe mülṣaḳ ola. Ve bir maḳara daḫı düzüp bir miḥvere geçüreler ve ol miḥveri ṣol elüñ dirseginüñ ṣaḳbı altında perkideler. Ve ᶜavvāmenüñ ipüñ ucını evvelki maḳaranuñ üstine geçürüp ucını aşaġa ṣarḳıdup ikinci maḳaranuñ altından bāzūsındaki rezeye baġlayalar. Baᶜdehu nedīmüñ ḳıṭᶜa-i ᶜulyāsını süflāsı üzere vaḍᶜ idüp vaṣl ideler. Ve ᶜavvāmeyi arḍ-ı ḥavḍa vaḍᶜ idüp ipüñ ucını maḳaralara geçürüp medd ideler ve nedīmüñ ṣol elinüñ bāzūsındaki rezeye baġlayalar. Ve ᶜavvāme yedden aġır olmaġın yed mebsūṭa olup nīlūferüñ ṣapınuñ ucı nedīmüñ uyluġından mürtefiᶜ olur. Ve ḳaçan ki ḥavḍa ṣu ḳoyıla, yap yap ᶜavvāme mürtefiᶜ olup nīlūferle ṣol el yap yap aşaġa iner tā ki ᶜavvāmenüñ saṭḥı ḥavḍuñ ġıṭāsına ṭoḳınmaġa ḳarīb olur. Ol zamānda nīlūferüñ sāḳı nedīmüñ faḫiẕine mümāss olmaġa ḳarīb olur.

Pes

[93ᵃ]

منقطع اولمز بلکه جمله‌ٔ چقربی بو حیله یدی قمیصک کمنه‌یه ادخال ایدوب محورک
ایکی اوجنی بکه یاپشدره‌لر و بکمک باشنی واسع ایدوب محورده مماس اولان یونیجه طاد
ایده‌لر تا که یدی حرکت ایتدوکی زمانده محور ظاهر اولمیه و محورک صاغ طرفی صول
طرفندن یوکسک اولوب قدحک باشی صاغ طرفه مائل اولا تا که مرتفع اولدوغی
زمانده شخصک اغزینه استقامت اوزره واره تا که عند التجربه ظاهر اولور
بعد ذلک ندیمک صول النی دوزه‌لر و درسکنی دلوب بر محور کچوره‌لر و محورک
ایکی طرفنی کچ قمیصده برکده‌لر تا که یدی هر بورده اول محورک اوستنده حرکت ایلیه و بر دوکنه
بر دزده وضع ایدوب النه بر نیلوفرک ساقنی وضع ایلیه‌لر و اللرک ایکسنی دخی بر برلرینه
وضع ایتدکده ندیمک صول اموزنک التنده بر مقرمه وضع ایده‌لر که داخل
کتفه مُلصق اولا و بر مقرمه دخی دوزوب بر محوره کچوره‌لر و اول محوری
اموزن یاپشمش
صول الک درسکنک تقبی التنده برکده‌لر و عوامه‌نک ایبک اوجنی اوّلکی
مقرمه‌نک اوستنه کچوروب اوجنی اشاغه صارقدوب ایکنجی مقرمه‌نک التندن بازوسنده‌کی
دزده‌یه بغلیه‌لر بعده ندیمک قطعهٔ علیاسنی سفلیسیله دزده وضع ایدوب وصل ایده‌لر
و عوامه‌یی ارض حوضه وضع ایدوب ایبک اوجنی حقاره‌لره کچوروب مدّ
ایلیه‌لر و ندیمک صول النک بازوسنده‌کی دزده‌یه بغلیه‌لر و عوامه یرده
ال
اغزا اولمغیچون یر مبسوطه اولوب نیلوفرک صابنک اوجی ندیمک اویلوغندن
مرتفع اولور و قچن که حوضه صو قویلیه یاب یاب عوامه مرتفع اولوب نیلوفر اله
صول ال یاب یاب اشاغه اینر تا که عوامه‌نک سطحی حوضک غلظتنه طوقنمغه قریب
اولور و اولمز ماده‌ده نیلوفرک ساقی ندیمک فخذینه مماس اولمغه قریب اولوردیسی
اویلوق

maᶜlūm olur ki bundan ṣoñra ḥavḍa bir miḳdār ṣu daḫı ḳoyılsa bülbüle-i ḳamᶜda vaḍᶜ olunan miḳlebüñ ḥaniyyesine vāṣıl olur ve sürᶜatle miḳlebüñ ṭaraf-ı āḫerinden çıḳar. Ve ṣaġ bāzūda muttaṣıl olan ḥuḳḳa ḳamᶜdan mürtefiᶜ olmaġın her ne ki ḥuḳḳanuñ içine dāḫil olur, pes vāḍıḥdur ki ḳaçan ḳadeḥe şarāb ḳoyılsa esfelinden çıḳup nedīmüñ bilegi içinden bāzūsındaki ḥuḳḳaya vāṣıl olur. Pes ḥuḳḳadan ṭarafı s̱aḳīl olup nüzūl ve ḥuḳḳa içindeki şarāb ḥuḳḳada vaḍᶜ olunan miḳlebüñ ḥaniyyesine mürtefiᶜ olur. Bu ḥīnde ḳadeḥ mürtefiᶜ olup küffārī nedīmüñ iki dudaġı arasına vāṣıl olur ve nedīmüñ başını bir miḳdār ardına defᶜ eyler. Ve bundan ṣoñra ḥuḳḳanuñ içindeki şarāb miḳlebüñ ṭaraf-ı āḫerinden çıḳup munṣabb olur ve andan daḫı ḥavḍa vāṣıl olur. Ve ḥuḳḳa fāriġ olmaġın mürtefiᶜ olur ve yedle ḳadeḥ münḫaṭṭ olur. Pes nedīmüñ başı öñine egilür ve defᶜaten ḳarār itmeyüp bir ḳaç kerre ṭapu ḳılur. Ve ḥavḍ içinde şarāb çoġ olup ᶜavvāme mürtefiᶜ olduḳça rezesine muttaṣıl olan ḫayṭ geñşek olup nedīmüñ ṣol eli münḥaṭṭ olur. Ve nīlūferüñ sāḳı nedīmün faḫiẕine mümāss olmaġa ḳarīb olur ve ḥavḍda müctemiᶜ olan şarāb miḳlebüñ ḥaniyyesine bāliġ olmaġa ḳarīb olur. Baᶜde ẕālik eger bir ḳadeḥ yā iki ḳadeḥ daḫı içürseler miḳlebün ḥaniyyesine mürtefiᶜ olup cemīᶜan ḥavḍ içinde müctemiᶜ olan şarāb nedīmüñ esfelinden çıḳar:

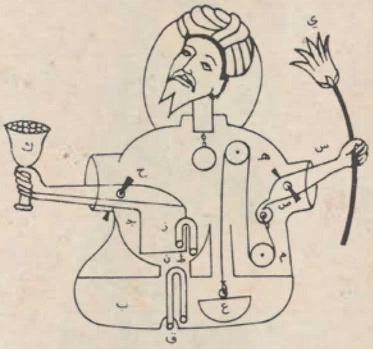

[Şekil 286/97]

[Şekil 286/97]

İkinci Nevᶜden Yedinci Şekl Bir Ġulāmdur ki Elinde Ḳadeḥ Tutup Ḳadeḥle Pādişāha Şarāb Ṣunar. Ve Bu Şeklüñ Aḥvāli Üç Faṣlda Mezkūrdur.

Faṣl-ı Evvel Sāḳī-i Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder

Sāḳī-i mezbūr on yaşında bir ġulām şeklindedür ki ayaġ üzere ṭurup arḳasına

[93ᵇ]

١٨٦

معلوم اولوردکه اکر بوندن صکره حوضه بر مقدار صو دخی قویلسه بلبله قمعده
وضع اولنان مقلبک خیشنه واصل اولور و کرعله مقلبک طرف آخرندن
چقر و صاغ بازوده متصل اولان حقه قمعدن مرتفع اولماغین بر نسنه که حقه نڭ
ایچنه داخل اولور دیمک اصحدر که قچن قدحه شراب قویلسه اسفلندن چقوب ندیمک
بلکی ایچنده بازوسنده کی حقه یه واصل اولور دیبی حقه‌دن طوغری ثقیل اولوب
نزول و حقه ایچنده کی شراب حقه‌ده وضع اولنان مقلبک خیشه‌سنه مرتفع اولور
بو حینده قدح مرتفع اولوب کفادی ندیمک ایکی دوداغی ارەسنه واصل اولور
و ندیمک باشنی بر مقدار اردنه دفع ایدر و بوندن صکره حقه نڭ ایچنده کی
شراب مقلبک طرف آخرندن چقوب قمع منصب اولور و اندن دخی حوضه واصل
اولور و حقه فارغ اولماغین مرتفع اولور و بیله قدح منحط اولور دیبی ندیمک
باشی اوکنه اکلور و دفعه قرار ایتمیوب بر قاچ کره طابو قیلور و حوضی ایچنده
شراب چوغ اولوب عوامه مرتفع اولدقچه زره‌سنه متصل اولان خیط کلک اولوب
ندیمک صول الی منحط اولور و نیلوفرکی ریحه ندیمک فخذنه مماس اولمغه قریب اولور
و حوضده مجتمع اولان شراب مقلبک خیشنه بالغ اولمغه قریب اولور بعد ذلک اکر بر قدح
یا ایکی قدح دخی ایچرسه مقلبک خیشنه مرتفع اولوب جمیعا حوض ایچنده مجتمع
اولان شراب ندیمک آیاغلرندن چقر **ایکنجی نوعدن یدنجی شکل**
بر غلامدر که النده قدح طوتوب قدحله باشنه شراب صونر و بو شکلڭ احوالی
اوج فصلده مذکوردر **فصل اول** تمیز بودرکه ظاهرنده و معناسنڭ بیان
ایدرسه تمیز بودر اوڭ یانیده بر غلام شکلنده درکه ایاغ اوزره طوروب اتمه سنه

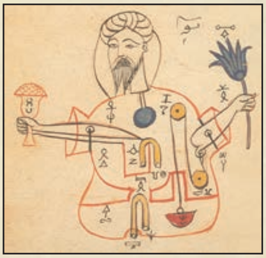

بر

[۹۳ب]

bir ḳışa ferecī geyüp ferecīnüñ içine ḳaftan geymişdür ve başına ḳalansuve geyüp ṣaġ elinde ṣırçadan bir ḳadeḥ ṭutmışdur bir vechile ki parmaḳları ḳadeḥüñ esfelinde dāyire gibi vāḳiᶜ olup vaḳt-i ḥācetde ḳadeḥi refᶜ idüp yine vaḍᶜ itmege ḳābildür. Ve sāḳī-i mezbūruñ ṣaġ bāzūsı münḥaṭṭ olup keff ile ḳadeḥ bir miḳdār mürtefiᶜ vāḳiᶜ olmışdur. Ġulām-ı mezbūruñ ṣol eli ṣaġ elinden bir miḳdār yüksek vāḳiᶜ olup keffinde gümiş semek yaᶜnī balıḳ ṭutmışdur ki balıġuñ başı ḳadeḥden dört parmaḳ miḳdārı mürtefiᶜ olup ẕenebi münḫaṭṭ olmışdur. Ve sāḳī-i mezbūruñ pādişāhuñ yanında ṭurur tā ki zamāndan s̱ümn-i sāᶜat miḳdārı geçer; s̱ümn-i sāᶜat balıġuñ başı aşaġa meyl idüp ḳadeḥe ḳarīb olup ve balıġuñ aġzından ḳadeḥe şarāb dökilür tā ki ṭolmaġa ḳarīb olur. Ve yine balıġuñ başı mürtefiᶜ olur. Ve sāḳīnüñ ṣaġ eli ḳadeḥle bir sere miḳdārı münḫaṭṭ olup elini pādişāhdan yaña uzadur. Pes pādişāh sāḳīnüñ elinden ḳadeḥi alup içer ve ḳadeḥi yine sāḳīnüñ eline ṣunar. Ve sāḳīnüñ eli yine evvelki maḳāmına ᶜavdet ider. Ve her s̱ümn-i sāᶜat mürūr itdükçe ḥāl bu minvāl üzeredür tā ki meclis āḫir olup sāḳī daḫı refᶜ olunur.

Faṣl-ı S̱ānī Ṣūret-i Mezbūrenüñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur

Nuḥāsdan bir ṣaḥīfe alalar ki ṭūlı dört ḳarış ve ᶜarḍı bir buçuḳ ḳarış ola. Ve ol ṣaḥīfeyi büküp çenber ideler ve iki başnı bir yire getürüp leḥmleyeler. Ve ol çenbere bir miḳdār endām vireler tā ki ortasına varınca göñlek etegine şebīh ola. Ve bir miḳdār etegini miṭraḳa ile dögüp tevsīᶜ ide ve müdevver itmeyüp bir miḳdār ṭūlānī ideler. Baᶜdehu bu çenberüñ üstine bir çenber daḫı vaḍᶜ ideler tā ki

[94ª]

برقصعه قوجی کیوب قوجینک ایچنه بر قفقاه کیمشلردر و باشنه قلنسوه کیوب صاغ النده
صرچه ده بر قدح طوتمشلردر بر وجهله که بر مقلری قدحک اسفلنده مجوزه دائره کبی
واقع اولوب وقت حاجتده قدحی رفع ایلیوب ینه وضع اتمکه قابلدر و ساقی مزبورک
صاغ بازوسی منحطّ اولوب کفّ ایله قدح بر مقدار مرتفع واقع اولمشدر غلام
مزبورک صول الی صاغ الحق النده ایه بر مقدار یوکسک واقع اولوب کفنده کشتره
سمک یعنی بالق طوتمشلردر که بالغک باشی قدحده در و برماق مقداری
مرتفع اولوب ذنبی منحطّ اولمشدر و ساقی مزبورک باشی هیکلک یاننده طوردر
تاکه زمانده ثمن ساعت قویرق مقداری کچه هر ساعت بالغک باشی اشاغه میل ایدوب
قدحه قریب اولوب و بالغک اغزندن سکز بولکده بر بولک قدحه شراب دوکلور تاکه طولمغه قریب
اولور و ینه بالغک باشی مرتفع اولور دوش قینک صاغ الی قدحله بر سره
مقداری منحطّ اولوب الینی برشهده یکا اوزادرسی باشده قینک
النده قدحی الوب ایچر و قدحی ینه قینک النه صونوب قینک الی ینه اوّلکی
مقامنه عودت ایلر و هر ثمن ساعت مرور ایتدکجه حال بو منوال اوزره در تاکه
مجلس اخر اولوب ساقی دخی رفع اولنور **فصل ثانی** صورت مزبوره نک
کیفیت عملی بیاننده در نحاسدن بر صحیفه الورکه طولی درت قارش و عرضی
بر بچق قارش اولا و اول صحیفه نک بوکوب جنبر ایدرلر و ایکی باشنی اوزونی بربرینه کتوروب انی
لحیم ایدرلر و اول جنبره بر مقدار اندام ویررلر تاکه اورته سنه وارنجه کوکلک اتکنه
شبیه اولا و بر مقدار اتکنی مطرقه ایله دوکوب توسیع ایدر و مدوّر ایتمیوب
بر مقدار طولانی ایدرلر بعده بو جنبرک اوستنه بر جنبر دخی وضع ایدرلر تاکه

ġulāmuñ baṭnı ve ṣadrı maḳāmında ola. Ve bu çenberüñ üstinde iki omuzlar şeklini düzüp ortasını yaḳa gibi oyalar. Baᶜdehu bir çenber daḫı düzüp bir ṭarafını vāsiᶜ idüp bir ṭarafını bir miḳdār cemᶜ idüp raḳabe şekline ḳoyalar. Ve çenberüñ yuḳarusın ḍarb idüp burun ve alın ve ḳulaḳ şekllerini düzeler. Eger ḍarbla itmekden ᶜāciz olurlarsa ḳalaydan düzüp üstine yapışduralar. Ve raḳabeyi omuzlaruñ ortasına geçürüp yapışduralar. Ve bir ṣaḥīfe alup ġulāmuñ esfel-i ṣadrına yapışduralar tā ki ġulāmuñ başı ve boynı ve omuzları ve ṣadrı ḫızāne-i şarāb ola.

Baᶜdehu bir ṣaḥīfe daḫı alalar, ḳamīṣüñ zeylinüñ içine dört parmaḳ yuḳaru vaḍᶜ ideler ammā yapışdurmayalar. Ve ol ṣaḥīfeye iki ayaḳlar yapışduralar ve ol ayaḳları bu ṭarīḳle düzeler. Bir ünbūb alalar ki sāḳ ile rükbeye şebīh ola. Ve bir ünbūb daḫı alalar ki bir ṭarafı ṭar olup bir ṭarafı vāsiᶜ ola. Ve bu ünbūbı düzeldüp ayaḳ şekline ḳoyalar. Ve ünbūb-ı evveli bu ünbūbuñ üstine yapışduralar ve ricl-i āḫeri daḫı bu ṭarīḳle düzüp iki ayaġı dizlerüñ çevresinden ẕeylüñ taḥtında vaḍᶜ olunan ṣaḥīfeye yapışduralar. Ve ṣaḥīfeyi bundan ṣoñra yirine yapışduralar.

Baᶜdehu ġulāmuñ başına perçem ve yüzine zülfler düzüp arḳasına bir göñlek geydüreler ki yeñleri ġulāmuñ dirseklerine vāṣıl ola. Ve her kümmüñ dāḫilini cihet-i baṭna taḥrīḳ ideler.

Faṣl-ı S̱ālis̱ Ġulām-ı Mezbūruñ Ellerinüñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli ve Semekenüñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur

Ġulāmuñ ṣaġ [elini] mücevvef ve ḫafīf ideler ve keffini ve eṣābiᶜini müheyyā ideler bir vechile ki ḳadeḥüñ esfelini ḳabḍ itmiş ola. Ve dirsegine arḳurı bir miḥver geçürüp miḥverüñ iki ucını göñlegüñ yeñinde perkideler. Ve bāzūsınuñ

[94ᵇ]

غلامك بطنی وصدری مقامنده اولاو بوجنبرك اوتننده ایكی اموذلو شكلنی دوزبا
اوردسنی یقه كبی اویه لر بعده بر جنبر دخی دوزب بر طرافنی واسع ایدوب بر
طرفنی بر مقدار جمع ایدوب دقبه شكلنه قویه لر وجنبرك یوقاروسن ضوبا ایدوب
بویی
بورن والی وقولاق شكللرینی دوزه لر اكو ضوبله اتمكدن عاجز اولورلرسه قلادیه
دوزبلعتننه یاپشدره لر ودقبه یی اموذلرك اورته سنه كچوروب یاپشدره لر وبر
صحیفه الوب غلامك اسفل صدرینه یاپشدره لر تاكه غلامك باشی وبوینی
واموذلری وصدری خزانهٔ شراب اولا بعده بر صحیفه دخی آلوب قمیصك
كومك
ذیلیك ایچنه درت بوماق یوقارو وضع ایده لر اما یاپشدرمیه لر واول صحیفه یه
اتك
ایكی ایاقلر یاپشدره لر واول ایاقلری بو طریقله دوزه لر بر انبوب اله لر كه رقیق
مبوق
ایله ركبه یه شبیه اولاو بر انبوب دخی آله لر كه بر طرفی طار اولوب بر طرفی واسع
دیز
اولاو بو انبوب دوزلدب ایاق شكلنه قویه لر وانبوب اوّلی بو انبوبك اوته سنه
یاپشدره لر ورجل اخری دخی بو طریقله دوزب ایكی ایاغی ذیللرك جورده سنده
ایاق
ذیلك تحتنده وضع اولنان صحیفه یه یاپشدره لر وصحیفه یی بوندن صكره برینه
یاپشدره لر بعده غلامك تشنه برچم ویوزینه ذلفلر دوزب اردقه سنه بر كوكلك
كیوره لر كه ییكلری غلامك دزكلرینه واصل اولاو ومرفقك داخلنی جهته
بطنه تحریف ایده لر **فصل ثالث** غلام مزبورك اللرینك كیفیت عملی
و سمكه نك كیفیت عملی بیاننده در غلامك صاغ مجوف وخفیف ایده لر
وكفنی واصابعنی مهیا ایده لر بر وجهله كه قدحك اسفلنی قبضه محتوی اولاو دو سكنه
ایه رمقلر
ادتودی بر مجوف كچوروب محورك ایكی اوجنی كوكلكك یكنلرینه كچوروب لحوبازونك

اوجنی

ucını ġulāmuñ baṭnına idḫāl idüp ucına bir aġır nesne aṣalar tā ki ḳadeḥle mürtefiᶜ olup baᶜdehu şarābuñ s̱iḳletiyle münḥaṭṭ ola.

Baᶜdehu gümişden bir ḫafīf ve mücevvef balıḳ düzeler ki ol balıġuñ başı yanında gögsinden ṭaşra çıḳmış bir çuḳur ola. Ve ol çuḳuruñ yanından balıġuñ ortasına varınca içerüye çuḳur ola. Ve balıġuñ ortasına bir ṣaḥīfe yapışduralar tā ki balıġuñ içine dāḫil olan şarāb ḳuyruġından ṭarafa aḳmaya. Ve ṣol elüñ ayasını ve parmaḳlarını ve bilegini düzeleler bir vechile ki balıġı ortasından ḳabḍ itmiş ola. Ve bilegüñ içi boş olup ġāyetde ḫafīf ola. Ve bilegüñ içinden balıġuñ içine başından ṭarafa yol ola.

Baᶜde ẕālik bir ḥavḍ düzeler ki ġulāmuñ ḳarnına ṣıġmaġa ḳābil ola. Ve kenārınuñ irtifāᶜı üç parmaḳ ola. Ve ol ḥavḍı ġulāmuñ baṭnına idḫāl idüp refᶜ ideler tā ki ḥavḍuñ aᶜlāsı baṭnla ṣadruñ aᶜlāsını fāṣıl olan ṣaḥīfenüñ esfeline mümāss ola. Ve eşkāl-i sābıḳada mezkūr olan üslūb üzere bir keffe düzeler ki kenārınuñ irtifāᶜı bir parmaḳ ḳadar ola ve içine elli dirhem şarāb ṣıġa. Ve bu keffeyi ol ḥavḍuñ içine aṣalar tā ki ṭolduġı zamānda başından ṭarafa meyl idüp cemīᶜan içinde mevcūd olan ṣu ḥavḍa dökile.

Baᶜde ẕālik ġulāmuñ ṣol ḳolını düzeler ve dirsegini bilegine varınca ġulāmuñ göñleginüñ yeñi içine idḫāl ideler tā ki dirsegüñ ucı ḥavḍ-ı keffenüñ yanına ṭoḳına. Ve ḥavḍuñ dirsege mümāss olan yanını deleler ve eṭrāfını yapışduralar. Baᶜdehu bir ince lüle alalar ki ṭūlı ḥavḍ-ı keffenüñ yanından bilegüñ ṭaşrasına vāṣıl ola. Baᶜdehu balıġı ḳabḍ iden elüñ bilegini ḳamīṣüñ kümmine sühūletle idḫāl ideler bir vechile ki ḥālen maṣnūᶜ olan ince

[95ᵃ]

اوجنی غلاممك بطننه ادخال ايدوب واوجنه بر آغوزسنه اصه لر تاكه قدحله المرتفع
اولوب بعده شرابك تقليله منخفض اولا بعده كمشدن بر خفيف و مجوف بالوق دوزه لركه
اول بالغك باشی يانتك كوكسنده طشره چقمش بر چقور اولا واول چقورك يانده
بالغك اورته سنه وارنجه ابجوبه چقور اولا و بالغك اورته سنه بر صحيفه يتشدره لر تاكه
بالغك ابجنه داخل اولان شراب قويروغندن طرفه آقمه وصول الكك ايه سنی و بو مقلرنی
و بلكنی دوزه لر بر وجهله كه بالغی اورته سندن قبض اتمش اولا و بلكك ابجی بوش
اولوب غايتله خفيف اولا و بلكك ابجنده بالغك ابجنه يتشندن طرفه يول
اولا بعد ذلك بر حوض دوزه لركه غلاممك قرننه صغمغه قابل اولا و كنارينك
ارتفاعی اوچ برماق اولا واول حوضی غلاممك بطننه ادخال ايدوب دفع
ايده لر تاكه حوضك اعلاسی بطنك صدرك اعلاسی فاصل اولان صحيفه يه
اسفلنه مماس اولا و اشكال بقه ده مذكور اولان اسلوب اوزره بر كفه دوزه لركه
كنارينك ارتفاعی بر برماق قدر اولا و ابجنه التی درهم شراب صغه و بو
كفه يی اول حوضك ابجنه اصه لر تاكه طولدوغی زمانده يتشندن طرفه ميل
ايدوب جميعاً ابجنده موجود اولان صو حوضه دوكله بعد ذلك غلاممك
صول قولنی دوزه لر و دوسكنی بلكنه وارنجه غلاممك كوكلنك يكی ابجنه ادخال
ايده لر تاكه دوسكك اوجی حوضی كفه نك يانينه طوقنه و حوضك دوسكه مماس
اولان يانتی دله لر و اطرافنی ياپشدره لر بعده بر انجه لوله آله لركه طولی حوضی
كفه نك يانندن بلكك طشره سنه واصل اولا بعده بالغی قبض ايدن الك
بلكنی قميصك كنه سهولتله ادخال ايده لر بر وجهله كه حالا موضوع اولان انجه

lülenüñ ucı balıġuñ içine girmiş ola. Baᶜdehu çubuḳ pāresi gibi nuḥāsdan bir pāre alup bir ucını deleler ve bir ucını ünbūbuñ üstine naṣb ideler ve delügine bir miḥver geçürüp miḥveri balıġa arḳurı geçüreler tā ki miḥverüñ iki uçları balıġuñ iki ṭarafından ṭaşra çıḳup balıḳ ol miḥverüñ üstinde ᶜamūd-ı mīzān gibi ḥareket ide. Ve şaẓiyye-i mezbūre ḳabb-ı mīzān maḳāmında ola yaᶜnī ol demür ki ortasını delüp miḥver geçüreler ve mīzānuñ ᶜamūdı ve miḥver üstinde ḥareket ider. Ve ġulāmuñ ṣol eli balıḳla bile yeñ içinde ḥareket ide. Ve ol zamānda balıḳ ḳuyruġından ṭarafa māyil ola. Ve ḳaçan ki ḥavḍ-ı keffeden ünbūb-ı daḳīḳa şarāb çıḳa yaᶜnī şol ince lüle ki yedüñ içinde vaḍᶜ olunup bir ucı ḥavḍuñ delügine yapışup bir ucı balıġuñ içine girmişdür ve bir ṭaraf-ı āḫerinden balıġuñ nıṣfına vaṣıl olur ve balıġuñ ṣadrı çuḳur olmaġın bir miḳdār cemᶜ olur, pes balıġuñ başı aġır olup nāzil olur tā ki ḳadeḥe ḳarīb olup balıġuñ aġırı olmaġın içindeki şarāb yap yap ḳadeḥe dökilür tā ki ḳadeḥ ṭolmaġa ḳarīb olur. Pes balıguñ başı ḫafīf olup mürtefiᶜ olur ve maḳāmına ᶜavdet ider.

Pes bundan ṣoñra ġulāmuñ ayaḳları mülṣaḳ olan ṣaḥīfeyi dāḫil-i ẕeylde yirine yapışduralar. Ve ġulāmı ayaḳları üzere ṭurġururlar ve ferecīsini naḳş iderler ve serpūşını başına vaḍᶜ iderler ve murād olunursa bir ince göñlek geydürürler, ḥareketine māniᶜ olmaz.

Baᶜde ẕālik ṣūret-i ġulāmı taṣvīr idüp bāṭınında vaḍᶜ olunan ālātı tems̱īl idelüm ve tefhīm içün ᶜalāyim vaḍᶜ idelüm: Ṣaġ eliyle ḳadeḥüñ ᶜalāmeti "lām-elif-ال" ve dirsegindeki miḥverüñ ᶜalāmeti "ḳāf-ق"

[95ᵇ]

لولەنڭ اوجی بالغک ایچنە کیرمش اولا بعدە بر شنطیە یعنی چبق بارەسی کبی بحاردن
بر پارە الوب بر اوجنی دلەلر و بر اوجنی انبوبڭ اوستنە نصب ایدەلر و دلوکنە بر محور
کچوربر محوری بالغە ارقوری کچورەلر تا کە محورڭ ایکی اوجلری بالغک ایکی
طرفندە طاشرە چقوب باقی اول محورڭ اوستندە عمود میزان کبی حرکت ایدە و شنطیە
مزبورە قب حیوانە مقابلەسندە اولا یعنی اول دمرکە اورتەسنی دلوب محورە کچوردلر
و میزانڭ عمودی و محور اوستندە حرکت ایدر غلامڭ صول الی بالغک ایکی
ایچندە حرکت ایدر و اول زماندە بالق قویروغندن طرفنە مائل اولا و قچنی کە
حوض کفەدە انبوب دقیقە شرابی جمع یعنی شول انجە لولەکە یدرکە ایچندە وضع اولنوب
بر اوجی حوضک دلوکنە یاپشوب بر اوجی بالغک ایچنە کوکشدر و طرف آخرندە بالغک
نصفنە واصل اولور و بالغک صدری چقوردر و اول مغیض بر مقدار جمع اولوردی
بالغک باشی اغزی اولوب نازل اولور تا کە قدحە قریب اولوب بالغک اغزی اولماغو
ایچندە کی شراب یاپا یاپا قدحەدە کلور تا کە قدح طولمغە قریب اولوردی بالکلیە
خفیف اولوب مرتفع اولور و مقابلەسنە عودت ایدردی بو نندە حکمی غلامک
ایاقلری ملصق اولان صحیفەیی داخل ذیلدە یرینە یاپشدردەلر و غلامک ایاق اوزرە
طورغورلر و قوجەسنی نقش ایدەلر و کر بوکشنی پاشنە وضع ایدەلر و مراد اولنور کە
بر انجە کوکلک کیرددلر حرکتنە مانع اولمز بعد ذلک صورتە غلامک تصویر ایدوب
بالمنندە وضع اولنان الآتی تمثیل ایدەلر و تفهیم ایچون علامە وضع ایدەلر

صاغ الیلە قدحک علامتی لا

و دبسکندە کی محورک علامتی ق

و با

ve bāzūsındaki s̱iḳālenüñ "ḥā-ح" ve ḫızāne-i şarābuñ ᶜalāmeti "fā-ف" ve ḥavḍ-ı keffenüñ "ḳāf-ك" ve keffenüñ "ᶜayn-ع"ve balıġuñ "dāl-د" ve ḥavḍdan balıġa mümtedd olan ünbūbuñ ᶜalāmeti "mīm-م"dür. Ve ol ünbūbuñ ucında naṣb olunan miḥver-i mes̱ḳūbuñ ᶜalāmeti "hā-ه"dur.

[Şekil 294/98]

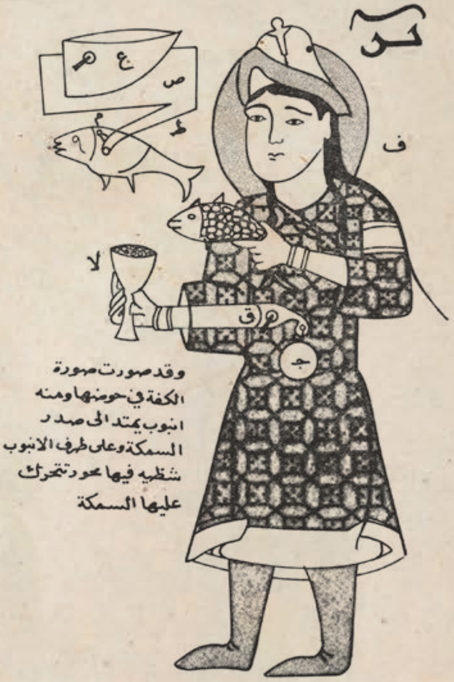

[Şekil 294/98]

Pes ẓāhir-i celīdür ki ḳaçan ġulāmuñ başından serpūş defᶜ olunsa ve başına şarāb koyulsa tā ki ḫızāne ṭolsa ve yine serpūş maḳāmına iᶜāde olunsa şarāb esfel-i ḫızānenüñ s̱aḳbından keffeye nāzil olur tā ki ṭolup başından ṭarafa meyl ider ve cemīᶜan içine müctemiᶜ olan şarāb ḥavḍa dökilür ve ḥavḍa muttaṣıl olan ünbūb-ı daḳīḳden balıġuñ içine vāṣıl olur. Pes balıġuñ başı aġır olup nāzil olur tā ki ḳadeḥe ḳarīb olur ve balıġuñ aġızından ḳadeḥe dökilmege başlar tā ki ḳadeḥ ṭolmaġa ḳarīb olur ve ġulāmuñ ṣaġ eli münḫaṭṭ olup uzanur ke-ennehu şarābı ṣunar. Pes pādişāh ḳadeḥi ġulāmuñ elinden alup içer ve yine ġulāmuñ eline ṣunar. Ve ġulām yine maḳāmına ᶜavdet ider. Ve yine ol ḳadar zamān geçdükde bu maḳūle ᶜamel ẓuhūr ider tā ki ḫızānede vaḍᶜ olunan şarāb dükenür ve meclis āḫir olur.

İkinci Nevᶜden Sekizinci Şekl Bir Şaḫṣdur ki Bir Elinde Ṣurāḥī ve Bir Elinde Ḳadeḥ Tutup Ṣurāḥīden Ḳadeḥe Şarāb Ḳoyup İçer. Ve Bu Şeklüñ Aḥvāli İki

[96ᵃ]

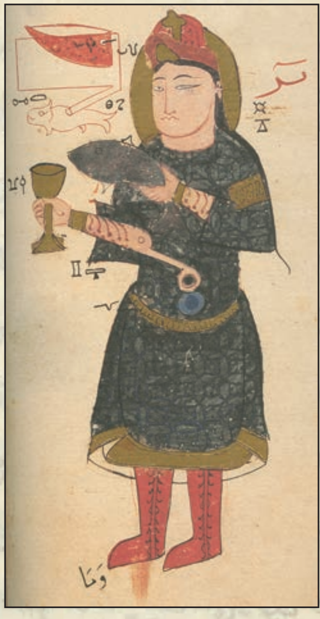

وبازوسنده کی ثقالمه نک ح
وخزانهٔ شرابک علامتی ف
وحوض کفه نک ك وکفه نک
ع وبالغک د وحوضی د ن
بالغه ممتد اولان انبوبک علامتی
م درواول انبوبک اوجنده نصب
اولنان محور مثقوبک علامتی ه در
پس ظاهر حلی در که قچن غلامک باشندن
شربوشی دفع اولنسه وباشنه شراب
قویلسه تاکه خزانه طولسه وینه بوشی مقامنه اعاده اولنسه شراب سفل خزانه نک
ثقبندن کوزه یه نازل اولور تاکه طولوب باشندن طرفه میل ایدر وجمیعا بحنده مجتمع اولان
دلوک
شراب حوضه دوکلور وحوضه متصل اولان انبوب دقیقدن بالغک ایچنه واصل اولور پس بالغک
لوله ایچه
باشی اغزاولوب نازل اولور تاکه قدحه تقریبا علو دو بالغک اغزندن قدحه دوکلمکه باشلر
تاکه قدح طولمغه تقریب اولور وغلامک صاغ الی منحط اولوب اوزانور وکانه شراب
صونر پس پادشاه قدحی غلامک الندن الوب ایچر وینه غلامک النه صونر وغلامک
ینه مقامنه عود ایدر وینه اول قدر زمان کچر کی بو مقوله عمل ظهور ایدر تاکه
خزانه ده وضع اولنان شراب دوکنور ومجلس اخر اولور
ایکنجی نوعدن سکزنجی شکل بر شخصدر که بر الندن صراحی
وبر الندن قدح طوتوب صراحی دن قدحه شراب قویوب ایچر وبو شکلک احوالی ایکی

Faṣlda Meẕkūrdur.

Faṣl-ı Evvel Şekl-i Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder

Şekl-i mezbūr bir tāze ġulām şeklidür ki ayaġ üzere ṭurup ṣaġ elinde gümişden bir ḳadeḥ ve ṣol elinde bir ṣurāḥī ṭutar ki başı ḳadeḥden ṭarafa egilmişdür. Ve her s̱ümn-i ṣāᶜatde ṣurāḥīden ḳadeḥe şarāb ṭoldurur ve ḳadeḥi ḳaldurup aġzına vaḍᶜ ider. Ve bir miḳdār içer gibi eglenüp baᶜdehu ḳadeḥi aġzından refᶜ idüp üslūb-ı sābıḳ üzere ḳarār ider. Ve bu şeklde ṣurāḥīnüñ ḥareketi yoḳdur.

Ve ṣurāḥīnüñ başı bir vechile vaḍᶜ olunmışdur ki ḳadeḥüñ ṣuᶜūdına ve nüzūline māniᶜ degildür belki ṣurāḥīnüñ yanından nüzūl ve ṣuᶜūd ider. Ve bu şeklüñ keyfiyyet-i ᶜameli bundan muḳaddem meẕkūr olan şeklüñ beyānında mürūr itmişdür, iᶜādeye iḥtiyāc yoḳdur.

Ammā ṣaġ elüñ keyfiyyet-i ᶜameli bu ṭarīḳ üzeredür ki ḳadeḥüñ üstini bir ġıṭā-i müsaṭṭaḥ ile setr iderler ve ol ġıṭāyı kefgīr gibi dideler. Ve ḳadeḥüñ dibinden ġulāmuñ ayasına ve bilegine ve bāzūsına varınca bir delük de[le]ler. Ve bāzūnuñ altına bir ḥuḳḳa yapışdururlar ki ḳadeḥe munṣabb olan şarāb ol ḥuḳḳada cemᶜ olur. Ve ṣaġ elüñ dirsegine bir miḥver geçürüp iki ṭaraflarını ḳaftan yeñinde perkiderler tā ki el aşaġa ve yuḳaru ḥareket ide. Ve ḥuḳḳada bir miḳleb ola ki ḥuḳḳa içinde şarāb müctemiᶜ olup s̱aḳīl olduḳda yedüñ ḥuḳḳadan ṭarafı nāzil olup ḳadeḥ mürtefiᶜ olur tā ki ġulāmuñ aġzına vāṣıl olur. Ve ol ḥīnde ḥuḳḳada cemᶜ olan şarāb miḳlebüñ ḥaniyyesine yaᶜnī büklümine mürtefiᶜ olup ṭaraf-ı āḫerinden çıḳar ve ġulāmuñ baṭnında vaḍᶜ olunmış bir ḥavḍa dökilür ve ol ḥavḍda cemᶜ olur ve baᶜde'r-refᶜ ṣaġ yeñinden dökerler. Ve bu elüñ keyfiyyet-i ᶜameli ᶜale't-tafṣīl şekl-i nedīmde meẕkūr olmışdur.

Faṣl-ı S̱ānī Ġulām-ı Mezbūruñ Ṣol Elinüñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur

[96ᵇ]

فصلده مذكوردر **فصل اوّل** شكل مزبورك ظاهرنده ومعناسى
بياننده ايدر شكل مزبور بر باده غلامى شكلدركه اياغ اوزره طوروب صاغ النده كتورديكى
بر قدح وصول النده بر طورغى طوتر كه باشى قدحدن طرفه آلمشدر وبر تمثيلى عتيق
طرفيدن قدحه شراب طولدردقده قدحى تمثالك اغزينه وضع ايدر وبر مقدار ايچر كبى اكلنوب
بعده قدحى اغزندن رفع ايدوب اصلوب بابتى اوزره قرار ايدر وبو شكلده صراحينك
حركتى يوقدر وصراحينك باشنه بر وجهله وضع اولنمشدركه قدحك صعودينه ونزولنه
مانع دكلدر بلكه صراحينك ياننده نزول وصعود ايدر وبو شكلك كيفيت عملى
بونده مقدّم مذكور اولان شكلك بياننده مرور ايتمشدر اعاده يه احتياج يوقدر
امّا صاغ الك كيفيت عملى بو طريق اوزره دركه قدحك اوستنى بر غطاء سطح ايله
ستر ايدرلر واول غطايى كفكير كبى دلرلر وقدحك ديبندن غلامك ايكنه وبلكنه
وبازوسنه وارنجه بر دلوك دلرلر وبازونك التنه بر حقه يابشدررلر كه قدحه منصب
اولان شراب اول حقه ده جمع اولور وصاغ الك دركنه بر محور كچوروب ايكى
طرفلرينى قفاسنده يكنده بركورلر تا كه ال اشاغه ويوقارو حركت ايليه وحقه ده
بر مقلب اولا كه حقه ايچنده شراب مجتمع اولوب ثقيل اولدقده يدك حقه دن طرفى
نازل اولوب قدح مرتفع اولور تا كه غلامك اغزينه واصل اولور واول حينده حقه ده
جمع اولان شراب مقلبك حيثيتنه يعنى بو كلمنه مرتفع اولوب طرف اخرندن چقوب غلامك
بطننده وضع اولنمش بر حوضه دوكلور واول حوضده جمع اولور وبعد الرّفع
صاغ يكنده دوكلور وبو الك كيفيت عملى على التفصيل شكل نديمده مذكور
اولمشدر **فصل ثانى** غلام مزبورك صول النك كيفيت عملى بياننده در

معلوم

Maᶜlūm ola ki bu şaḫṣuñ elleri sābıḳan meẕkūr olan sāḳīnüñ ellerinden erfaᶜ vaḍᶜ olunmaḳ gerekdür. Ve bunuñ esfelinde ḫızāne-i şarāb vaḍᶜ itmege ḳābiliyyet yoḳdur belki bu şaḫṣ ṣūretde ḫızāne-i şaḫṣuñ şarāb ṣadrından beyt-i aᶜlāda vāḳiᶜ olup raḳabesine ve reᵓsine dek mürtefiᶜ olmaḳ gerekdür. Ve başı ḳubbe gibi olup ortasında bir delük gerekdür ki andan ḫızāneye şarāb dökile. Ve anuñ üstinde bir serpūş vaḍᶜ olunmaḳ gerekdür. Ve bu ḫızānenüñ ucını bir ṣaḥīfe vāḳiᶜ olup ol ṣaḥīfenüñ altında bir ḥavḍ ve ol ḥavḍda bir keffe vaḍᶜ olunmaḳ gerekdür. Ve ḥavḍuñ kenārları alçaḳ olup ancaḳ ᶜarḍı iṣbaᶜ ḳadar gerekdür. Ve keffe-i mezbūre müsaṭṭaḥ olup anuñ daḫı cenbi olmaḳ gerekdür. Ve siᶜati ol ḳadar gerekdür ki ḳaṣr içinde yigirmi dirhem şarāb ṣıġa. Ve ḫızānenüñ esfelini deleler tā ki şarāb keffeye nāzil ola. Baᶜdehu ḥavḍuñ yanını delüp bir lüle yapışduralar ve ol lüleyi şaḫṣuñ ṣol dirseginden egüp ucını ḳaftan yeñinden ṭaşra çıḳaralar.

Baᶜdehu gümişden bir ṣurāḥī düzeler ve bu ṣurāḥīnüñ raḳabesini esfelinden bir ṣaḥīfe ile ḳaṭᶜ ideler tā ki şarāb ṣurāḥīnüñ baṭnına nāzil olmaya ve bir el düzüp ṣurāḥīnüñ baṭnına nāzil olmaya. Ve bir el düzüp ṣurāḥīnüñ boynına yapışduralar ve elüñ içinden ṣurāḥīnüñ boynına bir delük deleler. Ve eli ḳaftanuñ yeñine ṣoḳalar. Ve sābıḳan maṣnūᶜ olan lülenüñ ucını elüñ içinden ṣurāḥīnüñ boynına geçüreler ve bu ḥāl üzere yapışduralar. Ve şekl-i mezbūru bi-ḥasebi'ṭ-ṭāḳa eṣbāġ ve nuḳūşla taḥsīn ve tezyīn ideler. Ve ḳubbenüñ üstine serpūş vaḍᶜ ideler ve arḳasına bir ince göñlek daḫı geydürmek cāyizdür, zīrā ince olduġı taḳdīrce

[97ᵃ]

معلوم اوله كه بو شخصك اللرى سابقا مذكور اولان ساقينك اللرندن رفع
ووضع اولنمق كركدر وبونك اسفلنده خزانهٔ شراب وضع اتمكه قابليت يوقدر
بلكه بو شخص صورتنده خزانهٔ شخصك شراب صدرنده بيت اعلاده واقع اولوب
كوكسى
ذقنه سنه وواسنه دك مرتفع اولمق كركدر وباشى قبه كبى اولوب اورته سنده بر دلوك
بوى باشى
كركدر كه اندن خزانه يه شراب دوكله وانك اوستنده بر كوبوشى وضع اولنمق كركدر
وبو خزانه نك اوجنى بر صحيفه واقع اولوب اول صحيفه نك التنده بر حوضجق اول
حوضده بر كفه وضع اولنمق كركدر وحوضك كنارلرى الچق اولوب عمقى
اصبع قدر كركدر وكفهٔ مزبوره مسطحه اولوب انك دخى جنوا ولمق كركدر وعمقى
اول قدر كركدر كه قصرا بجنده يكرمى درهم شراب صغه وخزانه نك اسفلنى
دله لر تاكه شراب كفه يه نازل اولا بعده حوضك يانينى دلوب بر لوله ياپشدره لر
واول لوله يى شخصك صول دزكندن اكوبا وجنى قنقا ديكندن طشره چقره لر
بعده كتندن بر صراحى دوزه لر وبو صراحينك دقبه سنه اسفلندن بر صحيفه ابله
قطع ايده لر تاكه شراب صراحينك بطننه نازل اولميه وبر ال دوزوب صراحينك
بطننه نازل اوليه وبر آل دوزوب صراحينك بوينينه ياپشدره لر واولك ايچندن
صراحينك بويننه بر دلوك دله لر والى قفتانك يكنه صوقه لر وسابقا مصنوع
اولان لوله نك اوجنى الك ايچندن صراحينك بويننه كچوره لر وبو حال اوزره
ياپشدره لر وشكل مزبورى بحسب الطاقه اصباغ ونقوشله تحسين وتزيين ايده لر
وقبه نك اوستنه بر كوبوشى وضع ايده لر واورته سنه بر انجه كوكلك دخى كيدرمك جائزدر زيرا
انجه اولدوغى تقديرجه

ṣaġ elüñ ḥareketine māniᶜ degildür.

Ve şekl-i mezbūrı tems̱īl idüp ᶜalāyim vaḍᶜ idelüm: Ḳadeḥüñ ᶜalāmeti "ḥā-ح" ve ṣaġ elüñ dirseginde vaḍᶜ olunan miḥverüñ ᶜalāmeti "dāl-د" ve bāzūsında vaḍᶜ olunan ḥuḳḳanuñ "hā-ه" ve miḳlebüñ "ḳāf-ق" ve ḫızāne-i şarābuñ "ẕāl-ذ" ve ḥavḍ-ı keffenüñ "ḫā-خ" ve ḥavḍa muttaṣıl olan lülenüñ ᶜalāmeti "yā-ي"dur:

[Şekil 298/99]

Pes vāḍıḥdur ki ḳaçan ġulāmuñ başından serpūş refᶜ olunsa ve ḫızāneye şarāb ḳoyılsa tā ki ḳubbenüñ aᶜlāsına dek ṭolsa ve yine serpūş mekānına iᶜāde olınsa ġulām-ı mezbūr meclisüñ bir ṭarafında vaḍᶜ olunsa s̱ümn-i sāᶜat geçdükden ṣoñra ṣurāḥīnüñ başından ḳadeḥe yigirmi dirhem ḳadar şarāb dökilür. Ve ġulāmuñ ṣaġ eli ḳadeḥle mürtefiᶜ olur tā ki ḳadeḥüñ kenārı ġulāmuñ aġzına ṭoḳınur ve içer gibi bir zamān tevaḳḳuf ider ve yine müfāraḳat idüp maḳāmına ᶜavdet ider. Ve her s̱ümn-i sāᶜatde ḥāl bu minvāl üzeredür. Ve ḳadeḥe munṣabb olan şarāb ġulāmuñ baṭnında cemᶜ olur ve

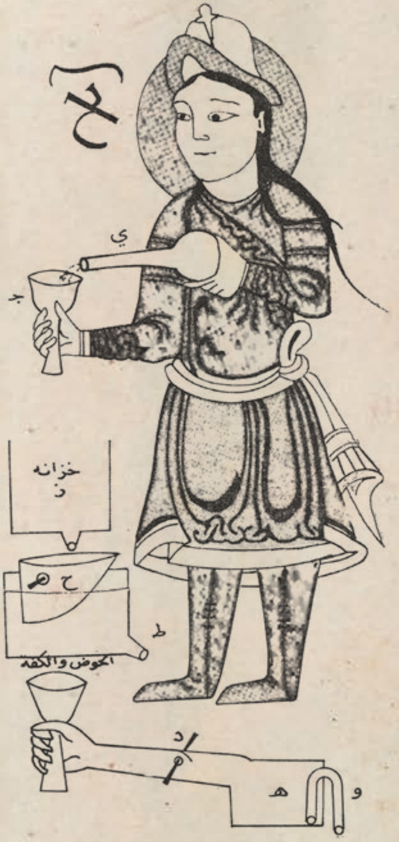

[Şekil 298/99]

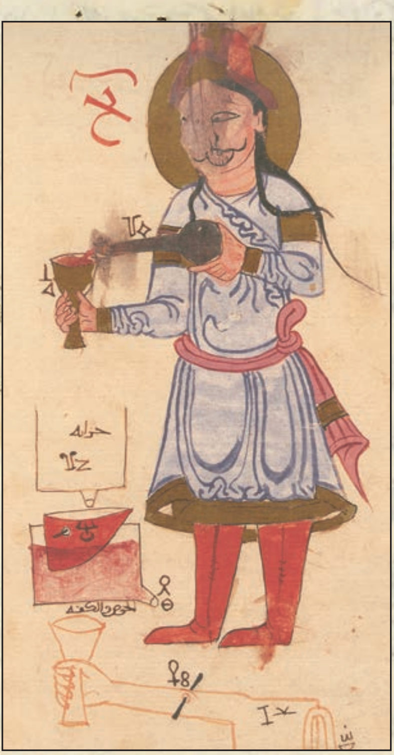

صاغ الك حركتنه مانع
دكلدر وشكل مزبورى
تمثيل ايدوب علايم وضع
ايدم لم قدحك علامتى ح
وصاغ الك درسكنده ه
وضع اولنان محورك
علامتى د وبازوسنده
وضع اولنان حقه نك ه
ومقلبك ق وخزانهٔ
شرابك د وحوضجغنك ع
وحوضه متصل اولان لولهنك
علامتى ى در

پس واضحدركه قچن غلامك باشنده كى بوشى رفع اولنه وخزانه يه شراب
قويلهتا كه قبه نك اعلاسنه دك طوله وينه كربوشى مكاننه اعاده اولنه و
غلام مزبور مجلسك برطرفنده وضع اولنه ثمّ بر ساعت كچر كدن صكره طرحنيك
باشنده قدحه بكرمى درهم قدر شراب دوكلور وغلامك صاغ الى قدحله
مرتفع اولور تاكه قدحك كنارى غلامك اغزنه طوقنور واچركبى بر زمان
توقف ايدر وينه مفارقت ايدوب مقامنه عودت ايدر وهر ثمّ ساعتده حال
بو منوال اوزره در وقدحه منصب اولان شراب غلامك بطننده جمع اولور و

ومجلسده

[٩٧ب]

meclisden refᶜ olunduḳdan ṣoñra ṣaġ ṭarafına meyl itdürürler, yeñinden çıḳar.

İkinci Nevᶜden Ṭoḳuzıncı Şekl Bir Serīr Üstinde İki Şaḫṣdur ki Her Birinüñ Bir Elinde Ṣurāḥī ve Bir Elinde Ḳadeḥ Vardur. Ve Bu Şeklüñ Aḥvāli İki Faṣlda Beyān Olunmışdur.

Faṣl-ı Evvel Şekl-i Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder

Bu şeklüñ ẓāhiri bir serīr-i murabbaᶜ u müstaṭīldür ki eṭrāfında [der]ābzīni vardur. Ve ol serīrüñ ayaḳlarınuñ irtifāᶜı dört parmaḳ ḳadardur. Ve serīrüñ üstinde iki şaḫṣ vardur ki birbirine ḳarşu oturmışlardur ve her birinüñ ṣaġ elinde ḳadeḥ ve ṣol elinde ṣurāḥī vardur ki boġazından ṭutmışdur. Ve ṣurāḥīnüñ başı öñindeki muṣāḥibinüñ ḳadeḥi üstine egilmişdür.

Ve serīrüñ erkānı üzere dört direk vardur ki direklerüñ üstinde bir ḳaṣr vardur ve ḳaṣr üstinde bir ḳubbe vardur. Ve bu serīrüñ evṣāfı meclis-i şarāb içün mevḍūᶜ olan şeklde mufaṣṣalan geçmişdür.

Ve ḳaçan ki serīr-i mezbūr miyān-ı meclisde vaḍᶜ olunsa ve zamāndan s̱ümn-i sāᶜat miḳdārı mürūr itse, ol iki şaḫṣdan birisi elindeki ṣurāḥīden ṣāḥibinüñ ḳadeḥine şarāb döker ve ol daḫı ḳadeḥi ḳaldurup içer ve başıyla bir ḳaç kerre ṭapınur. Ve ḳaçan ki taḳrīben nıṣf-ı sāᶜat ḳadar zamān mürūr ider, şaḫṣ-ı āḫer daḫı elindeki ṣurāḥīden ṣāḥibinüñ ḳadeḥine şarāb ḳoyar; ol daḫı ḳadeḥi ḳaldurup içer ve başıyla bir ḳaç kerre ṭapınup ḫidmet ider tā meclis āḫir olunca bu maḳūle vaḍᶜ ider.

Ve serīrle eşḫāṣuñ ve usṭuvāne ile ḳaṣruñ keyfiyyet-i ᶜameli bu ṭarīḳ üzeredür ki bir serīr düzeler ki ardı nuḥāsdan ola ve ḳavāyimi tucdan olup reᵓsinden ve ḳademinden māᶜ-adā irtifāᶜı

[98ᵃ]

ومجلسده دفع اولندقدن صکره صاغ طرفنه میل ایدرلر یکیدن چقر **ایکنجی نوعده طقوزنجی شکل** برکرسی اوستنده ایکی شخصدر که هر برینک برالنده صراحی بر النده قدح واردر و بو شکلک احوالی ایکی فصلده بیان اولنمشدر **فصل اول** شکل مزبورک ظاهرده و معناسنده بیانی ایدر بو شکلک ظاهری بر کرسی مربع و مستطیلدر که اطرافنده ایزنی واردر و اول کرسینک ایاقلرینک ارتفاعی درت برماق قدردر و کرسینک اوستنده ایکی شخص واردر که بر برینه قرشو اوتورمشلردر و هر برینک صاغ النده قدح و صول النده صراحی واردر که بوغازندن طوتمشدر و صراحینک باشی اوکنده کی مصاحبنک قدحی اوستنه اکلمشدر و کرسینک ارکانی اوزره درت دیرک واردر که دیرکلرک اوستنده بر قصر واردر و قصر اوستنده بر قبه واردر و بو کرسینک اوصاف مجلس شرابجون موضوع اولان شکللر مفصلا کچمشدر و هیچ که کرسی مزبور میانه مجلسده وضع اولنه و زماندن نیجه ساعت مقداری مرور ایتسه اول ایکی شخصدن برسی النده کی صراحیدن صاحبنک قدحنه شراب دوکر و اول دخی قدحی قالدرر ایچر و باشیله بر قاچ کره طاپنور و هیچ که تقریبا نصف ساعت قدر زمان مرور ایلر شخص آخر دخی النده کی صراحیدن صاحبنک قدحنه شراب قویر او دخی قدحی قالدرر ایچر و باشیله بر قاچ کره طاپنور بخشش ایدر تا مجلس آخر اولنجه بو معقوله وضع ایدرلر که و کرسیله اشخاصک و اسطوانه ایله قصرک کیفیت عملی بو طریق اوزرهدر که بو کرسی دوزهلر که ارضی
دوکر
نحاسدن اولا و قوایمی توجدن اولوب و آنلردن و قدحلردن مجموع ارتفاعی

dört parmaḳ ola. Ve bu ḳāyimelerüñ bedenine pirinçden ṣaḥīfe yapışduralar ve bu ṣaḥīfelerüñ altına bir ṣaḥīfe daḫı yapışduralar ki ḳavāyimüñ esāfiline ḳarīb ola. Ve bu ṣaḥāyifüñ ortası bir ḫızāne ola. Baᶜdehu serīrüñ aᶜlāsınuñ muḥīṭi üzere muṣannaᶜ şürfeler vaḍᶜ ideler. Ve serīrüñ dört rükninde şebehden dört mücevvef direk vaḍᶜ ideler ki her diregüñ irtifāᶜı bir buçuḳ ḳarış ola. Baᶜdehu direklerüñ üstinde yine şebehden heyʾet-i serīr üzere bir ḳaṣr düzeler ki irtifāᶜı bir ḳarış ola. Ve ḳaṣruñ üstinde ḳaṣruñ ᶜarḍı ḳadar bir ḳubbe ola. Ve ḳaṣruñ aᶜlāsınuñ çevresinde şürfeler vaḍᶜ oluna.

Baᶜdehu nuḥāsdan iki şaḫṣ ṣūretini düzeler ki serīr üstinde murabbaᶜ birbirine muḳābil murabbaᶜ oturup başlarında ᶜimāmeleri ve ellerinde vech-i meşrūḥ üzere ḳadeḥleri ve ṣurāḥīleri ola. Ve her ḳadeḥüñ üstinde müşebbek ġıṭāsı ola ve dibi delük ola tā ki ḳadeḥe munṣabb olan şarāb ḳadeḥüñ dibinden ve şaḫṣuñ eli içinden cereyān idüp bāzūsı altında vaḍᶜ olunan ḥuḳḳa ile miḳlebe vāṣıl ola, niteki sābıḳan meẕkūr olmışdur. Ve ṣurāḥīlerüñ esfel-i ᶜunuḳı birer ṣaḥīfe ile ḳaṭᶜ oluna tā ki ṣurāḥīye dāḫil olan şarāb ṣurāḥīnüñ baṭnına nāzil olmayup başından aḳa. Ve ṣurāḥīnüñ boynında bir delük delüp bir lüle geçüreler ve ol lülenüñ bir ṭarafını şaḫṣuñ ṣol elinüñ ayasından bilegine geçürüp bükeler ve şaḫṣuñ baṭnına idḫāl ideler ve etegi altından döndürüp ṣol ṭarafda vaḍᶜ olunan diregüñ içinden yuḳaru ḳalduralar.

Faṣl-ı S̱ānī Ḫızāne-i Mānuñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānında

Nuḥāsdan bir ḥavḍ düzeler ki yanlarınuñ yüksekligi

[98ᵇ]

دورت بوجاقدر اولاو بو قائمه لرك بونته برنجدن صحیفه لر یاپشدره لر و بو صحیفه لرك آلتنه بر صحیفه دخی یاپشدره لر که قوایمك اسافلنه قریب اولا و بو صحایفك اورته سی بو خزانه اولا بعده کویوك اعلاسنك محیطی اوزره مضلع شرفه لر وضع ایده لر و کویوك دورت رکننده کشبه ده دورت (جیوده سی) مجوف دیرك وضع ایده لر که هر دیركك ارتفاعی بر بچق قارش اولا بعده دیركلرك اوستنه ینه شبه ده (مربع) هیئته سریر اوزره بر قصر دوزه لر که ارتفاعی بر قارش اولا و قصرك اوستنه قصرك عرضی قدر بر قبه اولا و قصرك اعلاسنك چوره سنده شرفه لر وضع اولنه بعده نحسدن ایکی شخص صورتنی دوزه لر که سریر اوستنده مربع بر برینه مقابل مربع اوتوروب باشلرنده عمامه لری و اللرنده مشروح اوزره قدحلری و صُراحیلری اولا و هر قدحك اوستنده مشبك غطاسی اولا و دیبی دلوك اولا تا که قدحه منصب اولان شراب قدحك (اورته) دیبندن و شخصك الی ایچندن جریان ایدوب بازوسی آلتندن وضع اولنان حقه ایله مقلبه واصل اولا نته که سابقا مذکور اولمشدر و صُراحیلرك اسفلی عنقی بر صحیفه ایله قطع اولونه تا که صراحی یه داخل اولان شراب صراحینك بطننه نازل اولمیوب باشنده اته و صراحینك بوینندن بر دلوك دلوب بر لوله کچوره لر و اول لوله نك بر طرفنی شخصك صول الینك آیه سندن بیلکنه کچوره بوکه لر و شخصك بطننه ادخال ایده لر و اتکی آلتندن دوندروب صول طرفده وضع اولنان دیركك ایچندن یوقاری قالدره لر

فصل ثانی

خزانه مانك کیفیت عملی بیاننده نحسدن بر حوض دوزه لر که یانلرینك یوکسکلکی

ایکی

iki parmaḳ ola ve siᶜati ol ḳadar ola ki ḳaṣruñ arḍını ṭoldura. Ve ḥavḍuñ ortasına bir ṣaḥīfe iḳāmet idüp ḥavḍı iki böleler. Baᶜdehu her ḥavḍ[a] üslūb-ı sābıḳ üzere bir keffe vaḍᶜ ideler ki içine yigirmi dirhem ṣu ṣıġa. Ve her keffenüñ muʾaḫḫarı ḥavḍı iki bölük iden ṣaḥīfeden ṭarafa vāḳiᶜ ola. Baᶜdehu bu ṣaḥīfenüñ üstinde iki şaẓiyye vaḍᶜ ideler ki her şaẓiyyenüñ bir ṭarafı ṣaḥīfe üstine yapışup bir ṭarafı ṣaḥīfeden yuḳaru baş parmaġı eni ḳadar mürtefiᶜ ola ve ucında bir s̱aḳb ola tā ki bu iki şaẓiyyenüñ deliklerine bir miḥver geçürmek ḳābil ola.

Baᶜdehu bir mīzāb düzeler ki ġāyetde ḫafīf olup ṭūlı bir parmaḳ ḳadar ola. Ve ol mīzābuñ ẓahrına ortasından arḳurı bir miḥver yapışduralar ve miḥverüñ iki ucını şaẓiyyelerüñ deliklerine geçüreler bir vechile ki miḥverüñ uçları deliklerde sühūletle ḥareket ide. Pes bu zamānda mīzāb ṣaḥīfenüñ üstinde arḳurı vāḳiᶜ olur ve iki ṭarafları keffelerüñ muʾaḫḫarı üstine vāḳiᶜ olur ve bi'ḍ-ḍarūre bir ṭarafı bir keffeden mürtefiᶜ olup bir ṭarafı bir keffeye nāzil olur. Ve ḳaçan ki ol mīzābuñ içine ṣu nāzil olur, münḥaṭṭ olan ṭarafından altındaki keffeye vāṣıl olur tā ki ol keffe ṭolup başından ṭarafa meyl ider. Pes bi'ḍ-ḍarūre ol keffenüñ muʾaḫḫarı mürtefiᶜ olup mīzābı refᶜ ider. Pes mīzābuñ ṭaraf-ı āḫeri keffe-i uḫrānuñ muʾaḫḫarı üstine nāzil olur. Ve bundan ṣoñra mīzāb üstine nāzil olan ṣu bu keffeye vāṣıl olur tā ki ol keffe daḫı ṭolup başından ṭarafa meyl ider ve muʾaḫḫarı mürtefiᶜ olup mīzābuñ ṭarafını refᶜ ider. Pes mīzābuñ ṭaraf-ı āḫeri keffe-i ūlānuñ muʾaḫḫarı üstine nāzil olur ve yine mīzāba nāzil olan ṣu keffe-i ūlāya cereyān itmege başlar.

[99ᵃ]

ایکی برماق اولا و سعتی اول قدر اولا که قصوک ارضنی طولدره و حوضك اورته سنه
بر صحیفه اقامت ایده و بو حوضی ایکی بوله لر بعده هر حوضی اسلوب سابق اوزره بر کفه
وضع ایده لر که ایچنه یکرمی درهم صو صغه و هر کفه نك مؤخری حوضی ایکی بولك
ایدن صحیفه دن طرفه واقع اولا بعده بو صحیفه نك اوستنده ایکی شظیه وضع ایده لر که
پاره
هر شظیه نك بر طرفی صحیفه اوستنه یاپشوب بر طرفی صحیفه دن یوقارو باشی برماغی
انی قدر مرتفع اولا و اوجنده بر ثقب اولا تا که بو ایکی شظیه نك دلوکلرینه بر محور
دلوکی
کچورمك قابل اولا بعده بر میزاب دوزه لر که غایتده خفیف اولوب طولی بر پارماق
قدر اولا و اول میزابك ظهرینه اورته سنده ارقوری بر محور یاپشدره لر و محورك
ایکی اوجنی شظیه لرك دلوکلرینه کچوره لر بر وجهله که محورك اوجلری دلوکلرده
سهولتله حرکت ایده بو وضعده میزاب صحیفه نك اوستنده ارقوری واقع اولور
اولور
و ایکی طرفلری کفه لرك مؤخری اوستنه واقع و بالضروره بو طرفی بر کفه دن
مرتفع اولوب بو طرفی بر کفه یه نازل اولور و تحقیق که اول میزابك ایچنه صو نازل
اولور منحط اولان طرفندن التنده کی کفه یه واصل اولور تا که اول کفه طولوب
باشندن طرفه میل ایدوب بالضروره اول کفه نك مؤخری مرتفع اولوب
میزابی دفع ایدوب میزابك طرف اخری کفه اخرانك مؤخری اوستنه نازل
اولور و بوندن صکره میزاب اوستنه نازل اولان صو بو کفه یه واصل اولور
تا که اول کفه دخی طولوب باشندن طرفه میل ایدر و مؤخری مرتفع اولوب
میزابك طرفینی دفع ایدوب میزابك طرف اخری کفه اولینك مؤخری
اوستنه نازل اولور و نیه میزابه نازل اولان صو کفه اولایه جریان اتمکه باشلر

[۹۹أ]

Ve mādām ki mīzāb üstine ṣu nāzil olur, ḥāl bu minvāl üzeredür.

Baᶜde ẕālik bir ḫızāne düzeler ki ḥavḍ-ı keffenüñ ve mīzābuñ üstine vaḍᶜ olundukda ḳaṣrla ḳubbeyi ṭoldura. Ve ḫızānenüñ başında ṣu ḳoymaḳ içün bir delük vaḍᶜ ideler ve ardında bir delük deleler ki mīzābuñ üstine vāḳiᶜ ola. Ve bir ḳıṣacıḳ lüle düzüp ol delüge geçüreler tā ki ḫızānenüñ s̱aḳbından ḫāric olan ṣu eṭrāfa ṭağılmayup ṭoġru mīzāb üstine nāzil ola.

Baᶜdehu keffeler altında vaḍᶜ olunan ḥavḍlaruñ yanından bir delük delüp birer lüle geçüreler ve lülelerüñ birer ṭarafını serīr üstinde cālis olan şaḫṣlaruñ ṣol ṭaraflarında vāḳiᶜ olan direklerüñ içinden mürtefiᶜ olan ünbūblaruñ uçlarına geçüreler tā ki ḥavḍlara munṣabb olan ṣu ol şaḫṣlaruñ ṣol ellerinde vaḍᶜ olunan ṣurāḥīlere vāṣıl ola.

Baᶜde ẕālik serīrle iki şaḫṣı tems̱īl idelüm: Ol şaḫṣlaruñ ᶜalāmeti “elif-ا” ve dirseklerinde vaḍᶜ olunan miḥverlerüñ ᶜalāmeti “kāf-ك” ve bāzūları altında vaḍᶜ olunan ḥuḳḳalaruñ ᶜalāmeti “zā-ز” ve ṣurāḥīden şaḫṣuñ dirsegine ve andan ṣol ṭarafdaki direklere dāḫil olan ünbūbuñ “lām-ل” ve bu ünbūblara muttaṣıl olan lüleler ki birer ṭarafı ḥavḍlara muttaṣıldur, anlaruñ ᶜalāmeti “fā-ف” ve ḥavḍlaruñ ᶜalāmeti ve iki ḥavḍuñ ortasında vāḳiᶜ olan ṣaḥīfenüñ ᶜalāmeti “ṣād-ص” ve ol ṣaḥīfenüñ üstinde vaḍᶜ olunan şaẓiyyelerüñ ᶜalāmeti “yā-ي” ve şaẓiyyelerüñ üstinde vaḍᶜ olunan miḥverüñ ᶜalāmeti “dāl-د” ve miḥver üstinde vaḍᶜ olunan mīzābuñ ᶜalāmeti “hā-ه” ve esfel-i ḫızāneye muttaṣıl olan ünbūb-ı ḳaṣīrüñ ᶜalāmeti “bā-ب” ve ḫızānenüñ ᶜalāmeti “sīn-س”dür:

[99ᵇ]

ومادامکه میزاب اوکتنه صو نازل اولور حال بو منوال اوزره در بعد ذلک
بر خزانه دوزه لرکه حوضی کفه نک و میزابک اوکتنه وضع اولنه قده قصرلی
تجه یی طولوده و خزانه نک باشنده صو قویمق ایچون بر دلوک وضع ایده لر
وارضنده بر دلوک دله لرکه میزابک اوکتنه واقع اولا و بر قصبه حتی لوله دوزه
اول دلوکه کچوره لر تا که خزانه نک ثقبندن خارج اولان صو اطرافه طغلمیوب
دلوک
طوغرو میزابک اوکتنه نازل اولا بعده کفه لر آلتنده وضع اولنان حوضلرک
یاننده بر دلوک دلوب بر لوله کچوره لر و لوله لرک بر طرفی سوی اوکتنده
جالسی اولان شخصلرک صول طرفلرنده واقع اولان دکلرک ایچنده مرتفع
اولان انبوبلرک اوجلرینه کچوره لر تا که حوضلره منصب اولان صو اول شخصلرک
صول اللرنده وضع اولنان صو اچیلره واصل اولا بعد ذلک بویله ایکی
شخصی تمثیل ایدن لرک اول شخصلرک علامتی ا و دکلرنده وضع اولنان
محورلرک علامتی ک و بازولری آلتنده وضع اولنان حقه لرک علامتی ز
و صواحی دن شخصک دکنه و اندن صول طرفنده کی دکلره داخل اولان
انبوبک ل و بو انبوبلره متصل اولان لوله لرکه بر طرفی حوضلره متصل در
آنلرک علامتی ف و حوضلرک علامتی و ایکی حوضک اورته سنده واقع اولان
صحیفه نک علامتی ص و اول صحیفه نک آلتنده وضع اولنان خشبه لرک
علامتی ی و خشبه لر اوکتنده وضع اولنان محورک علامتی د و محور اوستنده
وضع اولنان میزابک علامتی ه و اسفل خزانه یه متصل اولان انبوب قصیرک
علامتی ب و خزانه نک علامتی س در

بسوا

[٩٩ب]

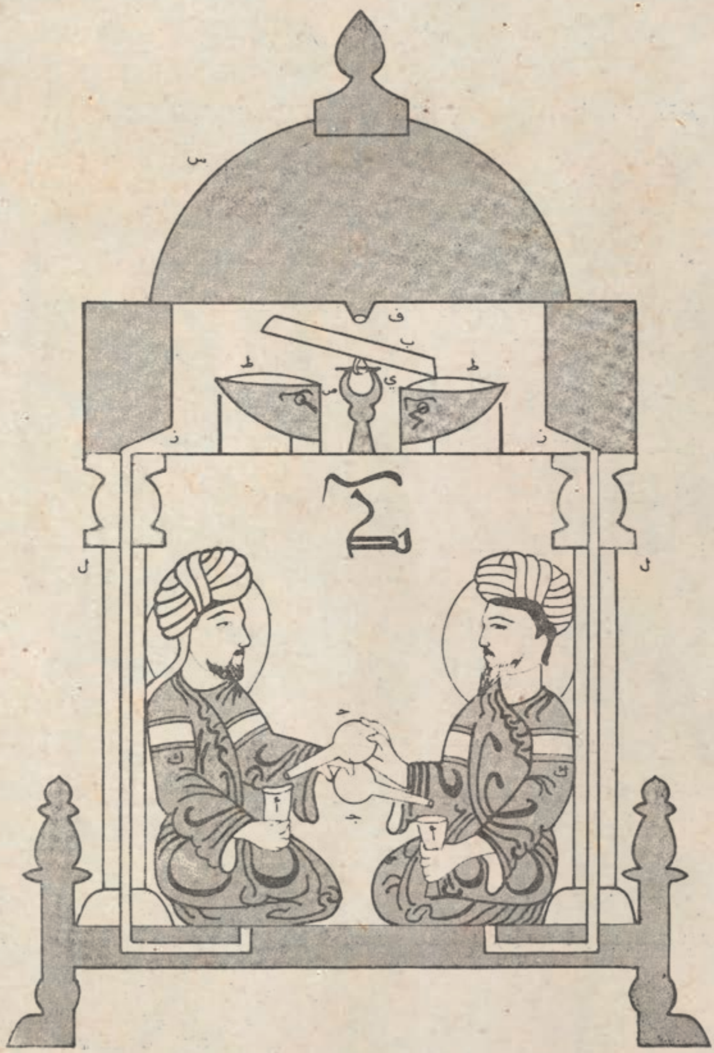

[Şekil 304/100]

[Şekil 304/100]

Pes vāḍıḥdur ki ḳaçan ḫızāneye ṣu ḳoyılsa arḍındaki ünbūbdan mīzāb üstine nāzil olur ve üslūb-ı sābıḳ üzere gāh bir keffeye vāṣıl olup andan bir şaḫṣuñ ṣol ṭarafındaki direkden eli içine vāṣıl olup andan elindeki ṣurāḥīye dāḫil olur

[100^a]

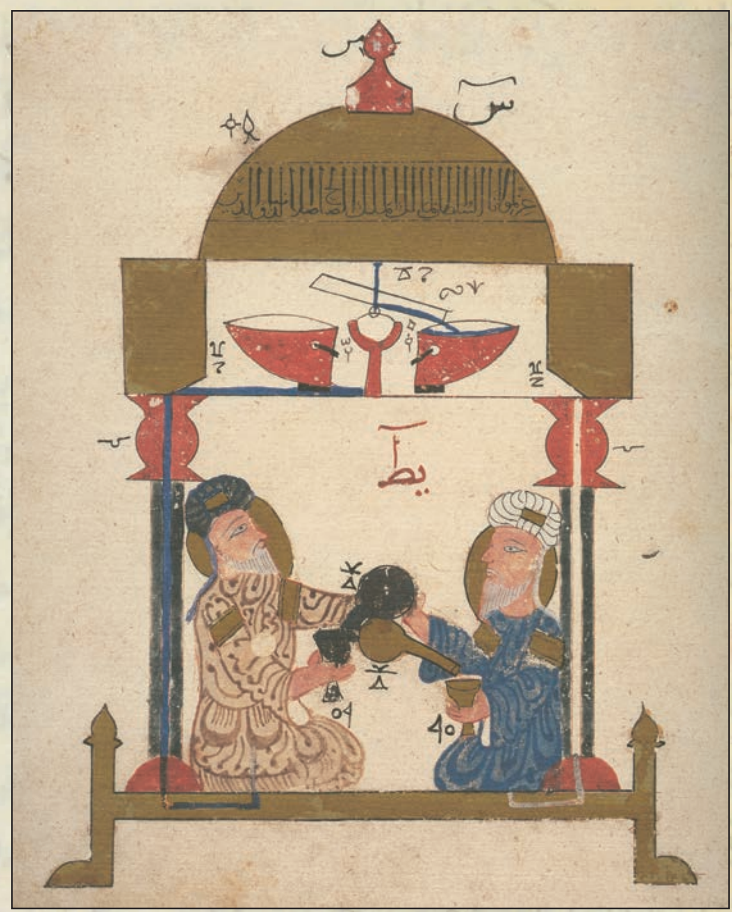

پس واضحدر که قچی خزانه یه صو طولیجه ارضنده کی انبوبدن میزاب اوجنه نازل
اولور و اسلوب بو اوزره کاه بر کفه یه واصل اولور انده بر شخصک صول
طرفنده کی دوکردن الی یجه واصل اولور انده النده که صراحی یه داخل اولور

[١٠٠أ]

ve başından çıḳup şaḫṣ-ı āḫerüñ ḳadeḥine muntaṣıb olur ve gāh keffe-i uḫrāya dāḫil olup andan şaḫṣ-ı āḫerüñ ṣol ṭarafında vāḳiᶜ olan direkden ṣol eline dāḫil olup ṣurāḥīnüñ başından çıḳup ṣāḥibinüñ elindeki ḳadeḥe dāḫil olur. Ve ḳadeḥlere munṣabb olan ṣu her şaḫṣuñ ṣaġ elinüñ içinden bāzūsı altındaki ḥuḳḳaya vāṣıl olup ḳadeḥ mürtefiᶜ olur tā ki şaḫṣuñ aġzına vāṣıl olur. Ve ḥuḳḳadan miḳlebe duḫūl ider ve serīr altında vaḍᶜ olunan ḫızāneye vāṣıl olur ve ḳadeḥ yine maḳāmına ᶜavdet ider. Ve şaḫṣ-ı mezbūr başıyla bir ḳaç kerre ṭapınur, niteki nedīmüñ vaṣfında tafṣīlen meẕkūr olmışdur. Ve her s̱ümn-i sāᶜatde ḥāl bu minvāl üzeredür.

Ve meclis āḫir olduḳda serīri ḳaldurup içinde müctemiᶜ olan şarābı delüginden dökerler; naḳşı lāzım olanları naḳş idüp dühn-i senderūsla yaġlarlar.

İkinci Nevᶜden Onıncı Şekl Bir Cāriyedür ki Her Gāh Ḫızāneden Çıḳup Elinde Ḳadeḥle Şarāb Ṭutar. Ve Bu Şeklüñ Aḥvāli İki Faṣlda Meẕkūrdur.

Faṣl-ı Evvel Şekl-i Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder

Ammā ẓāhiri bu vechiledür ki aġaçdan düzilmiş bir ḫızānedür ki ṭūlı yedi ḳarış ve ᶜarḍı iki buçuḳ ḳarışdur. Ve ol ḫızānenüñ iki ḳanadlu bir ḳapusı vardur ki ḳapanmışdur. Ve lāzımdur ki bu ḫızāne mümkin olduḳça münaḳḳaş ve mülevven ola ve meclis-i şarābda pādişāhuñ yanında ṭura. Ve ḳaçan ki zamāndan s̱ümn-i sāᶜat miḳdārı geçer, ḳapu açılup içinden bir cāriye ẓāhir olur ki ṣaġ elinde bir ḳadeḥ şarāb ve ṣol elinde destmāl ṭutar. Pes pādişāh şarābı nūş idüp ḳadeḥi yine cāriyenüñ eline ṣunar ve dilerse destmāl alup aġzını siler ve yine cāriyenüñ eline virür. Pes yine ḳapu pekinür ve yine

[100ᵇ]

وباشنده جقوب شخصی آخرک قدحنه منتصب اولور وکان کوغاخی یه داخل اولوب اندن شخصی آخرک صول طرفنده واقع اولان دکرن صول النه داخل اولوب صوراحینک باشنده جقوب صاحبنک النده کی قدحه داخل اولور وقدحده منصب اولان صو بر شخصک صاغ النک ایجنده بارموسی الننده کی حقه یه واصل اولوب قدح مرتفع اولور تا که شخصک اغزنه واصل اولور و حقه دن مقابله دخول ایدر و کریه التنده وضع اولنان خزانه یه واصل اولور و قدح ینه مقامنه عودت ایدر و شخص مزبور باشیله بر تاج کیه طابنوز تته که ندیمک وصفنده تفصیلاً مذکور اولمشدر و بر نیمی ساعتده حال بو منوال اوزره در آخر اولدقده و مجلس آخر اولدقده سرپوشی قالدروب ایجنده مجتمع اولان شرابی دلوکندن دوکولر نقشی لازم اولانلری نقش ایدوب دهن سندروسله یغلرلر

ایکنجی نوعدن اوننجی شکل بر جاریه در که هرگاه خزانه دن جقوب النده قدحله شراب طوتر و بو شکلک احوالی ایکی فصلده مذکوردر

فصل اول شکل مزبورک ظاهرینه و مغاکسنه بیان ایدر اما ظاهری بو وجهله درکه اغجدن دوزلمش بر خزانه درکه طولی یدی قارش و عرضی ایکی بچق قارشدر و اول خزانه نک ایکی قپادلو بر قپوسی واردرکه قپانمشدر ولازمدرکه بو خزانه محکم اولدقجه منقش و ملون اولا و مجلس شرابنده پادشاهک یاننده طوره و قجن که زماندن نیمی ساعت مقداری کچه قپو اچلوب ایجنده بر جاریه ظاهر اولورکه صاغ النده بر قدح شراب و صول النده دستمال طوتر پس بو شاه شرابی نوش ایدوب قدحی ینه جاریه نک النه صونوب دکه دستمالی الوب اغزنی سلر و ینه جاریه نک النه ویردکده ینه قپو بکنور و ینه

[١٠٠ب]

s̱ümn-i sāᶜat mürūr itdükde ḳapu açılur ve cāriye çıḳup üslūb-ı sābıḳ üzere ḳadeḥ ṣunar. Ve her s̱ümn-i sāᶜatde ḥāl bu minvāl üzeredür.

Ve h̲ızāne ile cāriyenüñ keyfiyet-i ameli bu ṭarīḳledür ki aġaçdan bir laṭīf ve menḳūş h̲ızāne yaparlar ve ol h̲ızāneye bir bāb vaḍᶜ iderler ki ṭūlı dört buçuḳ ḳarış ve ᶜarḍı bir buçuḳ ḳarış ola ve arḍ-ı h̲ızāneden bir ḳarış yüksek ola. Ve ol ḳapuya iki şebehden ḳanad düzeler ki ednā taḥrīkle müteḥarrik olup sühūlet üzere açılup ḳapana.

Baᶜdehu muḳavvā kāġaddan bir mücevvef cāriye şeklini düzeler ki ṣūretde on yaşında bir duh̲ter şeklinde olup iki ayaġ üzere ṭura. Baᶜdehu bir levḥ alalar ki ṭūlı iki şibr ve ᶜarḍı cāriyenüñ iki ayaġınuñ ṭūlı ḳadar ola. Ve ol levḥüñ dört kūşesini oyup ve tucdan dört dāne maḳara düzeler; her birinüñ vüsᶜati ol ḳadar ola ki baş parmaġı ile orta parmaġı iḥāṭa ide. Ve merkezi yanınuñ ḳalıñlıġı baş parmaġı eni ḳadar ola ve kenārınuñ ḳalıñlıġı ḳadar ola. Ve her maḳaranuñ merkezine bir miḥver geçüreler ve miḥverleri levḥüñ h̲arḳlarına arḳurı vaḍᶜ ideler tā ki levḥ-i mezbūr bir iniş ve düz yir üzere vaḍᶜ olunsa bir vechile ki levḥüñ ᶜarḍı inişden ṭaraf vāḳiᶜ ola, ol maḳaralar üstinde ᶜarḍan vaḍᶜ idüp muḥkem yapışduralar. Ve ḳaçan ki levḥle cāriyeyi bir iniş yir üstine vaḍᶜ itseler şu ḥālde ki cāriyenüñ yüzi inişden ṭarafa vāḳiᶜ ola, fi'l-ḥāl cāriye inişden ṭarafa ḥareket ide tā ki bir māniᶜ menᶜ ide.

Baᶜdehu h̲ızānenüñ arḍında nuḥāsdan iki mīzāb vaḍᶜ ideler ki birer ṭarafları h̲ızānenüñ ẓahrında vāḳiᶜ olup birer ṭarafı vechinde vāḳiᶜ ola. Ve cihet-i vechde vāḳiᶜ olan ṭarafları bir miḳdār iniş ola. Ve ḳaçan ki

[101ª]

ثُمُنی ساعت مرور ایتدکده قابو اچلور و جاریه چقوب سلوب بیراق اوزره
قدح صونور و هر ثمنی ساعتده حال بو منوال اوزره در و خزانه ایله جاریه نک
کیفیت عملی بو طریقله در که اغَچدن بر لطیف و مجوف شی خزانه یاپرلر و اول
خزانه یه بر باب وضع ایدرلر که طولی درت بچق قارش و عرضی بر بچق قارش اولا
و ارضی خزانه دن بر قارش یوکسک اولا و اول قبویه ایکی شبه ده قاد دوره لرکه
ادنی تحریکله متحرک اولوب بسهولت اوزره اچلوب قپانه بعده مقوی کاغددن
بر مجوف جاریه شکلنی دوزه لرکه صورتده اون یاشنده بر دختر شکلنده اولوب ایکی
ایاغی اوزره طوره بعده بر لوح آله لرکه طولی ایکی شبر و عرضی جاریه نک ایاغنک
طولی قدر اولا و اول لوحه درت کوشه‌لی اولوب و توجهده درت دانه مقعر
دوزه لر هر بوینک وسعتی اول قدر اولا که باشی برماغیله اورته برماغی احاطه
ایده و مرکزی یانینک قالکلغی باشی برماغی انی قدر اولا و کنارینک قالکلغی
قدر اولا و هر مقعرنک مرکزینه بر محور کچوره لر و محورلری لوحه خرقلرینه اَقوری
وضع ایده لر تا که لوح مزبور بر انشی و دوزی اوزره وضع اولنه بر وجهله که بو
لوحه عرضی انسیده طرف واقع اوله و اول مقعرلر اوستنده عرضا وضع ایدوب
محکم یاپشدره لر و قچن که لوحله جاریه یی بر انشی یر اوستنه وضع ایده لر شویله که
جاریه نک نوری انشیده طرفه واقع اولا فی الحال لوح ایله جاریه انشیدن طرفه
حرکت ایده تا که بر مانع منع ایده بعده خزانه نک ارضنده تحتنده ایکی میزاب
وضع ایده لر که بر طرفلری خزانه نک ظهرنده واقع اولوب بر طرفی وجهنده
واقع اولا و جهت وجهده واقع اولان طرفلری بر مقدار انشی اولا وقچن که

[١٠١أ]

cāriye arḍ-ı ḫızāne üzere vaḍᶜ olunup maḳaralar mīzāblar içinde vāḳiᶜ olsa, bāb ḫızāneye ṭoġru sürᶜatle ḥareket idüp bāba vāṣıl olduḳda ṭura.

Faṣl-ı S̱ānī Cāriyenüñ ve Ḫızāne-i Şarābuñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur

Cāriyenüñ ṣaġ elini nuḥāsdan düzeler ki mümkin olduḳça ḫafīf ola ve keffi ve eṣābiᶜi ile ḳadeḥi ḳabḍ itmiş ola. Ve dirsegine bir miḥver geçürüp miḥverüñ iki ucını cāriyenüñ yeñinde s̱ābit ideler tā ki cāriyenüñ ṣaġ eli ol miḥverüñ üstinde aşaġa ve yuḳaru ḥareket ide. Ve cāriyenüñ arḳasını uzunluġına yarup ve cāriyenüñ dirseginüñ ucını ḳadr-i ḥācetden zāyid idüp çubuḳ gibi uzadalar ve cāriyenüñ arḳasından parmaḳ uzunı ḳadar iḫrāc ideler. Ve ol çubuġuñ ucını aşaġa bükeler ve bundan ṣoñra cāriyeyi ḫızāne içine ẓahr-ı ḫızāneye ṭoġru refᶜ ideler tā ki cāriyenüñ ḳadeḥ ṭutan eli uzanmış iken ḫızāne içine gire. Ve cāriyenüñ ardına arḳurı bir seffūd-ı ḥadīd vaḍᶜ idüp iki uçlarını ḫızānenüñ iki yanına yapışduralar tā ki dirsegüñ egilmiş olan ṭarafı ol seffūduñ üstine vāḳiᶜ olup cāriyeyi ḥareketden menᶜ ide, zīrā dirsegüñ egri olan ṭarafı ḳadeḥ fāriġ iken cāriyenüñ keffinden s̱aḳīl olunmışdur. Ve ḳaçan ki ḳadeḥe şarāb-ı maᶜlūmu'l-ḳadr dāḫil ola, ṭaraf-ı maᶜṭūfdan yaᶜnī egri olan ṭarafdan s̱aḳīl olup çubuġuñ ucı seffūddan ḳalḳup ḫalāṣ olur. Pes cāriye maḳaralar üstinde ḥareket idüp ḳapuyı ṣol eliyle açar ve ṣaġ elindeki ḳadeḥ ḳapuya ṭoḳınmaz ol sebebden ki ṣol eli ṣaġ elinden uzun vaḍᶜ olunmışdur. Ve ḳapunuñ ṣaġ ḳanadı ṣol ḳanadınuñ üstine vāḳiᶜ olmışdur. Pes cāriye ṣol eliyle ṣol ḳanadını defᶜ idicek

[101ᵇ]

جاریه ادمی خزانه اوزره وضع اولنوب مقوملری حیز ابلرا بحذه واقع اوله باب
خزانه یه طغرو کوعله حرکت ایدوب بابه واصل اولدقده طوره

فصل ثانی

جاریه نک وخزانه شرابک کیفیت عملی بیانندهدر جاریه نک صاغ الینی
نحاسدن دوزه لرکه ممکن اولدقجه خفیف اوله وکفی واصابعی ایله قدحی قبض
اتمش اوله ودیرسکنه بر محور تجویف ایدوب محورک ایکی اوجنی جاریه نک یکنلکی اثنابِ
ایدهلرتا که جاریه نک صاغ الی اول محورک اوستنده اشاغه ویوقارو حرکت ایده
وجاریه نک ارقه سنی اوزنلوغنجه یاروب وجاریه نک دیرسکنک اوجنی قدحه حسره
زائد ایدوب جبق کبی اوزاده لر وجاریه نک ارقه سندن بر حاق اوزونی قدر اخراج
ایده لر واول جبغک اوجنی اشاغه بوکه لر وبوندن صکره جاریه یی خزانه بحذه
ظهر خزانه یه طغرو دفع ایده لر تا که جاریه نک قدح طوتن الی اوزانمش ایکن خزانه
ابحذه کره وجاریه نک اردنده ارقوری بر سفود حدید وضع ایدوب ایکی اوجلرینی
خزانه نک ایکی یاننه یاپشدره لر تا که دیرسکلک اکلمش اولان طرفی اول سفودک
اوستنه واقع اولوب جاریه یی حرکتدن منع ایده زیرا دیرسکلک اکری اولان طرفی
قدح فارغ ایکن جاریه نک کفندن ثقیل اولنمشدر وقچن که قدحه شراب معلوم
القدر داخل اولا طرفی معطوفدن یعنی اکری اولان طرفدن ثقیل اولوب جبغک
اوجی سفوددن قالقوب خلاص اولور پس جاریه مقوملر اوستنده حرکت ایده
قبویی صول الیله اچر وصاغ النده کی قدح قبویه طوقنمز اول سبدنکه صول الی
صاغ الندن اوزون وضع اولنمشدر وقبونک صاغ قنادی صول قنادینک
اوستنه واقع اولمشدر پس جاریه صول الیله قبونک صول قنادنی دفع ایدیجک

اولا

[١٠١ب]

evvelā ḳapunuñ ṣaġ ḳanadı meftūḥ olup ḳadeḥ ḳapuya ṭoḳınmaz.

Baᶜdehu nuḥāsdan bir ḫızāne düzeler ki vüsᶜati aᶜlā-yı ḫızānenüñ vüsᶜati ḳadar ola ve irtifāᶜı bir ḳarış ola. Ve ol ḫızānenüñ içini tarṣīṣ ideler ve üstinden şarāb ḳoyacaḳ bir delük vaḍᶜ ideler. Ve ol delüge bir vāsiᶜ ünbūb vaḍᶜ ideler ki ḫızāne-i kübrānuñ aᶜlāsında vaḍᶜ olunan ḫarḳa vāṣıl [ola] ve ol ünbūbuñ üstine bir ḳapaḳ düzeler. Ve ḫızāne-i ṣuġrānuñ arḍını delüp bir ḳıṣa lüle geçüre ve lülenüñ altında bir keffe vaḍᶜ ideler ki içine yüz dirhem şarāb ṣıġa. Ve ol keffenüñ altına bir ḥavḍ vaḍᶜ ideler ve bu keffe ile ḥavḍuñ aḥvāli mirāren geçmişdür.

Baᶜdehu ḥavḍ-ı keffenüñ arḍında bir s̱aḳb-ı vāsiᶜ idüp bir ünbūb-ı ḳaṣīr vaḍᶜ ideler ki cāriye dāḫil-i ḫızānede sākin iken ḳadeḥüñ üstine vāḳiᶜ olup keffeden ḥavḍa dökilen şarāb ḳadeḥe vāṣıl ola. Pes vāḍıḥ-ı celīdür ki ḳaçan ḫızāne-i ṣuġrā şarābla ṭolsa esfelinde vaḍᶜ olunan ünbūbdan keffeye nāzil olur ve keffe-i mezbūre s̱ümn-i sāᶜat miḳdārı zamānda ṭolup ḥavḍa dökilür ve ḥavḍuñ esfelinde vaḍᶜ olunan ünbūbdan çıḳup cāriyenüñ elindeki ḳadeḥe dāḫil olur. Pes ḳadeḥ s̱aḳīl olup aşaġa meyl ider ve cāriyenüñ dirsegi seffūd üstinden mürtefiᶜ olup mirfaḳuñ ṭaraf-ı maᶜṭūfı seffūddan ḫalāṣ olur. Pes cāriye sürᶜatle ḳapudan ṭarafa ḥareket ider ve ṣol eliyle ki mendīl ṭutmışdur, ḳapunuñ ṣol ḳanadını refᶜ idüp evvelā ṣaġ ḳanadını ve s̱āniyen ṣol ḳanadını fetḥ idüp cāriye ẓuhūr idüp elindeki ḳadeḥi pādişāha ṣunar. Ve pādişāh şarābı ve dilerse

[102ª]

اولا قپونك صاغ قنادی مفتوح اولوب قدح تپویه طوقنمز. بعده مجلسده
بر خزانه دوزه‌لرکه وسعتی اعلادی خزانه‌نك وسعتی قدر اولا و ارتفاعی برقارش
اولا و اول خزانه‌نك ایچنی ترصیص ایده‌لر و اوستنده شراب قویه‌جق بر دولوك
وضع ایده‌لر و اول دولوکه بر واسع انبوب وضع ایده‌لر که خزانهٔ کبری‌نك اعلاسنده
وضع اولنان خرقه واصل و اول انبوبك اوستنه بر قپاق دوزه‌لر و خزانهٔ
صغری‌نك اورضنی دلوب بر قصه لوله کچوره و لوله‌نك التنده بر کفه وضع
ایده‌لرکه ایچنه یوزدرهم شراب صغه و اول کفه‌نك التنه بر حوض وضع ایده‌لر
و بو کفه ایله حوضك احوالی مرارا کچمشدر بعده حوض کفه‌نك اورضنده بر ثقب
واسع ایدوب بر انبوب قصیر وضع ایده‌لرکه جاریه داخل خزانه‌ده‌کی ایکی
قدحك اوستنه واقع اولوب کفه‌دن حوضه دوکلن شراب قدحه واصل اوله
بیی واضح جلی دردکه قچن خزانهٔ صغری شرابله طولا اسفلنده وضع
اولنان انبوبدن کفه‌یه نازل اولور و کفهٔ مزبوره ثمنی سعه مقداری طولنده
طولوب حوضه دوکلور و حوضك اسفلنده وضع اولنان انبوبدن
چقوب جاریه‌نك النده‌کی قدحه داخل اولور پس قدح ثقیل اولوب
اشاغه میل ایدر و جاریه‌نك دکی سفودی اوستندن مرتفع اولوب
مرفقك طرف معطوفی سفوددن خلاص اولور پس جاریه بر عتله ه
قپودن طرفه حرکت ایدر وصول الیه که منویل طوتمشدر قپونك صول
قنادینی دفع ایدوب اولا صاغ قنادینی و ثانیا صول قنادینی فتح ایدوب
جاریه ظهور ایدوب النده‌کی قدحی پادشاهه صونر و پادشاه شرابی ودیکر

mendīli daḫı alup aġzını siler ve yine ḳadeḥi cāriyenüñ ṣaġ eline virürken bir miḳdār aşaġa başar ve ardına defᶜ ider tā ki cāriyenüñ ṣaġ elinüñ dirsegi ucında vaḍᶜ olunan çubuḳ seffūduñ üstine vāṣıl olup ṭaraf-ı maᶜṭūf seffūda geçer ve cāriyenüñ ḥareketine māniᶜ olur ve ḳapu ḳapanur. Ve her s̱ümn-i sāᶜatde ḥāl bu minvāl üzeredür.

Ve ez̠hāna taḳrīb içün ḫızāneyi, cāriyeyi taṣvīr idüp baᶜḍ-ı mevāḍiᶜe ᶜalāyim vaḍᶜ idelüm: Cāriyenüñ taḥtında vāḳiᶜ ola[n] levḥden iki maḳara ẓāhir olmışdur, anlaruñ ᶜalāmeti "elif-ا"dür ve ṣaġ elinüñ dirsegi ki miḥver üstinde ḥareket ider, ᶜalāmeti "cīm-ج" ve dirseginden çubuk gibi mümtedd olup ucı egri olan ḳıṭᶜanuñ ᶜalāmeti "bā-ب" ve ol çubuġuñ altında arḳurı vaḍᶜ olunan seffūduñ ᶜalāmeti "ṭā-ط" ve keffenüñ ᶜalāmeti "hā-ه" ve ḳadeḥe şarāb döken lülenüñ ᶜalāmeti "vāv-و" ve ḫızāne-i şarābuñ esfelinde vaḍᶜ olunan lülenüñ ᶜalāmeti "ẕāl-ذ" ve aᶜlā-yı

[102ᵇ]

مندیلی دخی الوب اغزنی سلر و ینه قدحی جاریه نک صاغ النه ویردکی
بر مقدار اشاغه چکر و اوده دفع ایدر تا که جاریه نک صاغ النک درسکی
اوجنده وضع اولنان چبوق سفودک اوستنه واصل اولوب طرف معطوف
سفوده یکجر و جاریه نک حرکتنه مانع اولور و قپو قاپنور و بر ثمن
رعتده حال بو منوال اوزره دوام بهانه تقریبیچون خزانه یی جاریه نی
تصویر ایدوب بعض مواضعه علایم وضع ایدرم جاریه نک تحتنده واقع
اولان لوحه ده ایکی قدم ظاهر اولمشدر انلرک علامتی ا در
و صاغ النک درسکی که
محور اوستنده حرکت ایدر
علامتی ج در و درسکندن
چبوقکبی ممتد اولوب اوجی
اکری اولان قطعه نک علامتی
ب و اول چنغک التنده ارقوری
وضع اولنان سفودک علامتی ط
و کفه نک علامتی ه و
قدحه شراب دوکن لوله نک
علامتی و و خزانه شرابک
اسفلنده وضع اولنان
لوله نک علامتی ز و اعلای

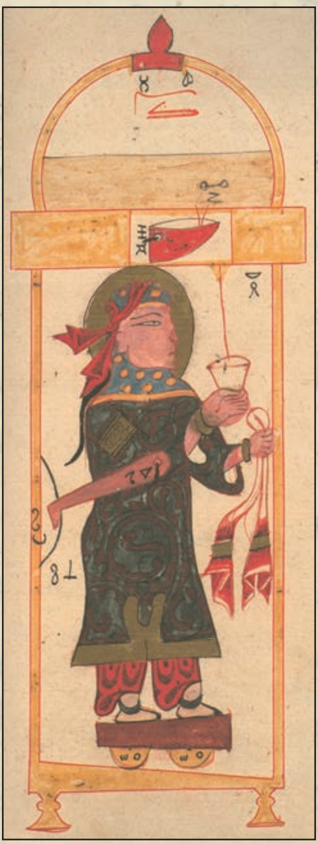

خزانه

[١٠٢ب]

ḫızānede şarāb ḳoyacaḳ ünbūb-ı vāsiᶜüñ ᶜalāmeti “kāf-ك”dur.

[Şekil 310/102]

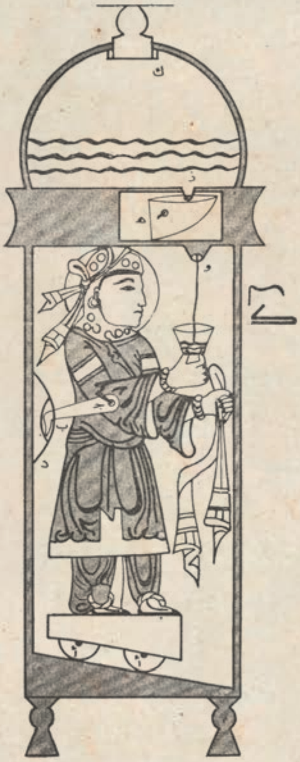

[Şekil 310/102]

Ve bu maḳāmda nevᶜ-i s̱ānī encāma irişüp nevᶜ-i s̱ālis̱e şürūᶜ olundı.

Kitāb-ı Mezbūrdan Üçinci Nevᶜ Gūn-ā-gūn İbrīḳler, Legenler Beyānındadur. Ve Bu Nevᶜden Daḫı On Şekl Meẕkūrdur.

Üçinci Nevᶜden Evvelki Şekl Bir İbrīḳdür ki Bir Meclisde Lülesinden Gāh Ṣovuḳ Ṣu ve Gāh Issı ve Gāh Maḫlūṭ Ṣu Aḳar. Ve Bu Şeklüñ Vaṣfı İki Faṣlda Meẕkūrdur.

Faṣl-ı Evvel İbrīḳ-i Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder

İbrīḳ-i mezbūr bir ibrīḳdür ki ẓāhiri ḥüsn ve envāᶜ-ı ṣınāᶜ ile müzeyyen ü müstaḥsen vāḳiᶜ olup ber-vech-i muᶜtād ᶜurvesi ve bülbülesi yaᶜnī emzigi ve ḳolu vardur. Ve ḳaçan ki meclisden ṭaᶜām refᶜ olunur, bir ḫādim ibrīḳ-i mezbūrı legen içine vaḍᶜ idüp getürür ve legeni ṣāḥib-i meclisüñ öñine ḳoyup ibrīḳi ḳaldurur ve eline muᶜtedil ṣu döker tā ki murād üzere eline yur. Baᶜdehu ṣāḥib-i meclisüñ yanında vāḳiᶜ olan şaḫṣuñ eline ṣu döker. Ve ol ṣu bir mertebede ıssıdur ki ḳaṭᶜā taḥammüle ḳābil degildür. Ve yine anuñ yanındaki şaḫṣa müteveccih olup eline tamām mertebede ṣu dökmek diler, aṣlā ibrīġüñ emziginden ṣu aḳmaz. Ve bi’l-cümle ḫādim-i mezbūr her kimüñ eline ṣu dökmek isterse döker ve ne vaṣf üzere dilerse döker.

Ve bu ibrīḳüñ keyfiyyet-i ᶜameli bu ṭarīḳ üzeredür ki pirinçden bir müstaḥsen ibrīḳ düzeler, raḳabesinüñ bir

[103a]

خزانه ده شراب قویه جق
انبوب واسعك علامتی
ك دروبو مقامده

نوع ثانی انجامه ایرشوب نوع ثالثه شروع اولندی کتاب مزبورده اوچنجی
نوع کوناکون ابریقلر لکنلر بیانندهدر و بو نوعدن دخی اون
شکل مذکوردر اوچنجی نوعدن اوّلکی شکل بر ابریقدرکه
بر مجلسده اولکسندن کاه صووق صو وکاه ایسی وکاه مخلوط صو آقر
و بو شکلك وصفی ایکی فصلده مذکوردر فصل اوّل ابریق مزبورك
ظاهرینی ومعناسنی بیان ایدر ابریق مزبور بر ابریقدرکه ظاهری جنسی وانواع
ضیاع ایله مزیّن وتحسین واقع اولوب بر وجهه معتاد عروه سی وبلبله سی یعنی
اغزکی وقولی واردر وقتیکه مجلسدن طعام رفع اولنور بر خادم ابریق مزبوری
لکن ایچنه وضع ایدوب کتورر ولکن صاحب مجلسك اوکنه قویوب ابریقی الدرر
والنه معتدل صو دوکر تا که مراد اوزره النی یور بعده صاحب مجلسك یاننده
واقع اولان شخصك النه صو دوکر واول صو بر مرتبهده ایسی درکه قطعا
تحمله قابل دکلدر و ینه انك یاننده کی شخصه متوجه اولوب النه تمام مرتبهده
صووق صو دوکر و ینه انك یاننده کی شخصه متوجه اولوب النه صو دوکمك
دلر اصلا ابریغك اغزندن صو اقمز و بالجمله خادم مزبور هر کیمك النه صو
دوکمك استرسه دوکر ونه وصف اوزره دیلرسه دوکر و بو ابریغك کیفیت
عملی بو طریق اوزره درکه بر بخردن بر جسمی ابریق دوزه لر رقبه سنك بر
بوینی

[١٠٣أ]

s̱ülüs̱i ibrīḳe muttaṣıl olup s̱ülüs̱ānı munfaṣıl ola. Ve ibrīḳüñ esfelini pekitmeyeler. Ve nuḥāsdan bir ṣaḥīfe düzeler ve ibrīḳüñ içine ölçüp ibrīḳüñ esfelinden idḫāl idüp bir vechile vaḍ^{c} ideler ki ibrīḳi iki ḳısm idüp bir ḳısmı büyük ve bir ḳısmı bir miḳdār küçük olup ṣaḥīfenüñ başı ibrīḳüñ raḳabesinüñ s̱ülüs̱ine mürtefi^{c} ola. Ve ol ṣaḥīfeyi eṭrāfından bir ibrīḳüñ içine muḥkem yapışduralar. Ba^{c}dehu ṣaḥīfe-i ūlā ḳadar bir ṣaḥīfe daḫı düzüp anı daḫı ibrīḳüñ içine ṭūlen idḫāl ideler tā ki iki ṣaḥīfenüñ ortasında parmaḳ eni ḳadar yir ḳalup ṣaḥīfenüñ başı yine ibrīḳüñ raḳabesinüñ s̱ülüs̱ine vāṣıl olup ibrīḳüñ içinde iki beyt ḥāṣıl ola. Ve iki beytüñ mā-beyninde parmaḳ ḳadar fürce olup ol beytlerde vaḍ^{c} olunan ıssı ve ṣovuḳ ṣu birbirinüñ keyfiyyetini kesr itmeye. Ve ibrīküñ içine idḫāl olunan ṣaḥīfelerüñ iki ṭaraflarını dāḫil-i ibrīḳde birbirine muḳābil iki yirde cem^{c} ideler; bir bülbüle altında ve bir ^{c}urve altında ve bir daḫı ^{c}unuḳ-ı ibrīḳüñ başında cem^{c} ideler bir vechile ki iki ṣaḥīfenüñ başları bir yire cem^{c} olup ilṣāḳ olunduḳda her beytüñ başı nıṣf-ı dāyire gibi ola. Ve ġaflet olunmaya ki bu ṣaḥīfeler bükilmeyince ibrīḳüñ esfelinden dāḫil olmaġa ḳābil degildür meger ki ṭūlen iki kesüp yine dāḫil-i ibrīḳde yapışduralar.

Ba^{c}dehu bir ḳam^{c} düzeler ki kenārı nıṣf-ı dāyire şeklinde ola tā ki ibrīḳüñ bir beytine dāḫil olup bülbülesi bir miḳdār egile ve ucı ibrīḳüñ bülbülesi altına mümtedd ola tā ki ibrīḳüñ cismine mümāss olmaġa ḳarīb ola. Ba^{c}dehu bu şekl üzere bir ḳam^{c} daḫı düzüp beyt-i āḫerüñ başına idḫāl ideler ve anuñ daḫı bülbülesi ibrīḳüñ bülbülesi altına medd ideler ve ḳam^{c}laruñ kenārlarını

[103^{b}]

تلمثی ابریقه متصل اولوب ثلثانی منفصل اولا و ابریقك اسفلنی بکتیمه لی و بحکردن
بر صحیفه دوزه لر و ابریقك ابجنه اولجوب ابریقك اسفلندن ادخال ایدوب
بر وجهله وضع ایدلر که ابریقی ایکی قسم ایدوب بر قسمی بیوك و بر قسمی بر مقدار
کوجك اولوب صحیفه نك باشی ابریقك دقبه سنك ثلثنه مرتفع اولا و اول صحیفه نك
اطرافندن ابریقك ابجنه محکم یاپشدره لر بعده صحیفهٔ اولی قدر بر صحیفه دخی
دوزوب انی دخی ابریقك ابجنه طولاً ادخال ایدلر تا که ایکی صحیفه نك اورتسنده
بر ماق انی قدر بر قالوب صحیفه نك باشی ینه ابریقك دقبه سنك ثلثنه واصل اولوب
ابریقك ابجنده ایکی بیت حاصل اولا و ایکی بیتك مابیننده بر ماق قدر فرجه
اولوب اول بیتلرده وضع اولنان اسی و صووق صو بر برینك کیفیتنی کسر ایتمیه
و ابریقك ابجنه ادخال اولنان صحیفه لرك ایکی طرفلرینی داخل ابریقده بر برینه
مقابل ایکی یرده جمع ایدلر بر بلبله التنده و بر عروه التنده و بر دخی عنق
امزکه
ابریقك باشنده جمع ایدلر بر وجهله که ایکی صحیفه نك باشلری بر یرده جمع اولوب
الصاقه اولندقده هر بیتك باشی نصف دائره کبی اولا و غفلت اولنمیه که
بو صحیفه لر بو کلمینجه ابریقك اسفلندن داخل اولمغه قابل دکلدر مکر که
طولاً ایکی کسوب ینه داخل ابریقده یاپشدره لر بعده بر قمع دوزه لر که کناری
نصف دائره شکلنده اولا تا که ابریقك بر بیتنه داخل اولوب بلبله سی بر مقدار
اغزکه
اکله و اوجی ابریقك بلبله سی التنه ممتد اولا تا که ابریقك جسمنه مماس اولمغه
قریب ولا بعد بو شکل اوزره بر قمع دخی دوزوب بیت اخرکه باشنه ادخال
ایدلر و انك دخی بلبله سی ابریقك بلبله سی التنه مد ایدلر و قمع لرك کنارلرینی

ابریقك

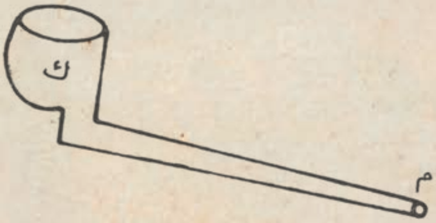

[Şekil 317/103]

ibrīḳüñ s̱ülüs̱-i raḳabesine yapışduralar. Pes ḳaçan ki ol ḳamᶜlara ṣu dökilse; esfelindeki bülbülelerden çıḳup ibrīḳüñ bülbülesi altından ibrīḳüñ esfeline munṣabb ola. Ḳamᶜ-ı vāḥidüñ ṣūreti budur ki başında "kāf-ك" ve bülbülesi ucında "mīm-م" vaḍᶜ olunmışdur:

[Şekil 317/103]

Faṣl-ı S̱ānī İbrīḳüñ H̱ānelerine Ṣu Döken Ṣadefenüñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur

Sābıḳan mez̠kūr olan ḳamᶜuñ içine bir laṭīf ᶜavvāme düzeler ki saṭḥında bir tügme gibi çıḳmış ṭopcağızı ola. Ve bu ḳamᶜuñ üstine ᶜārıḍa yaᶜnī arḳurı bir nesne vaḍᶜ idüp ortasını deleler tā ki ᶜavvāmenüñ tügmesi ol delüge sühūletle gire. Ve ḳaçan ki ḳamᶜ-ı mezbūr ṣuyla ṭola, içindeki ᶜavvāme mürtefiᶜ olup saṭḥı ḳamᶜ üstinde vaḍᶜ olunan ᶜārıḍaya mümāss ola ve ᶜavvāmenüñ tügmesi ᶜārıḍanuñ s̱aḳbına dāẖil ola. Baᶜdehu ḳamᶜ-ı āẖerüñ içine bir cevze vaḍᶜ ideler ve ol cevzenüñ başına bir ince şaẓiyye yaᶜnī pāre vaḍᶜ ideler ki ṭūlı [ṭūl-ı ᶜunuḳ-ı ibrīḳ ola. Ve] ᶜunuḳ-ı ibrīḳüñ bāḳīsini yine mekānına iᶜāde idüp vaṣl ideler.

Baᶜdehu nuḥāsdan bir ḳurṣ düzeler ki ġāyetde ẖafīf ola ve büyükligi ol ḳadar ola ki ibrīḳüñ raḳabesinde sühūletle ḥareket ide. Ve ol ḳurṣuñ ḳuṭrını bir miḳdār oyup oluḳ gibi ideler tā ki ḳurṣ-ı mezbūr bir düz yir üstine vaḍᶜ olunsa ve merkezi üstine ṣu dökilse merkezinden ḳuṭruñ iki ṭaraflarına aḳa. Ve bu ḳurṣuñ ismi ṣadefedür.

Baᶜdehu bu ṣadefenüñ ẓahrında ḳuṭr-ı münehhere arḳurı

[104^{a}]

ابریقك ثلث رقبه سنه یاپشدره‌لر پس قچن كه اول قمعلره صو دوكله اسفلندكی
بلبله‌لردن چقوب چقوب ابریقك بلبله‌سی التنده ابریقك اسفلنه منصب اولا
قمع واحدك صورتی بودر كه
باشنده ك و بلبله‌سی اوجنده
م وضع اولنمشدر

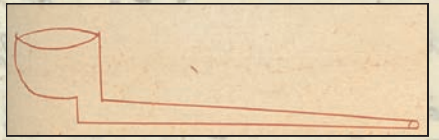

فصل ثانی

ابریقك خانه‌لرینه صو دوكن صدفه‌نك كیفیت عملی بیاننده‌در سابقا مذكور
اولان قمعك ایچنه بر لطیف عوامه دوزه‌لر كه سطحنده بر تكمه كبی چقمش طوبجغی
هوا اوستنده یوزر بر آلتدره
اولا و بو قمعك اوستنه عارضه یعنی بر ارقوری برسنه وضع ایدوب اورته‌سنی
دله‌لر تا كه عوامه‌نك تكمه‌سی اول دلوكه سهولتله كیره و قچن كه قمع مزبور صو ایله
طولا ایچنده‌كی عوامه مرتفع اولوب سطحی قمع اوستنده وضع اولنان عارضه‌یه
مماسی اولا و عوامه‌نك تكمه‌سی عارضه‌نك ثقبنه داخل اولا بعده قمع اخرك
ایچنه بر جوزه وضع ایده‌لر و اول جوزه‌نك باشنه بر انجه خشبه یعنی پاره
یعنی قوزه‌لی بر موددن مجوف اوله
وضع ایده‌لر كه طولی عنق ابریقك باشنی ینه مكاننه اعاده ایدوب وصل
ایده‌لر بعده نحاسدن بر قرص دوزه‌لر كه غایتده خفیف اولا و بویوكلكی
اولقدر اولا كه ابریقك رقبه‌سنده سهولتله حركت ایده و اول قرصك قطرینه
بر مقدار اویوب اولوق كبی ایده‌لر تا كه قرص مزبور بر دوزیر اوستنه وضع
اولنه و مركزی اوستنه صو دوكله مركزندن قطرك ایكی طرفلرینه اقه
دائره‌نك اورته‌سنده پای بركار وضع اولنان نقطه
و بو قرصك اسمی صدفه‌در بعده بو صدفه‌نك ظهرندن قطر منتهره اوقوری

وقطعه كه دائره‌نك ایكی طرفنه
و مركزینه مرور ایدر

[١٠٤أ]

bir miḥver yapışduralar ve miḥverüñ iki ṭarafını iki bo[n]cuḳ içine ṣoḳup ol boncuḳları ᶜunuḳ-ı ibrīḳüñ dāḫilinde vaḍᶜ ide bir vechile ki ṣadefe ile miḥver boncuḳlar içinde sühūletle ḥareket idüp ve ṣadefenüñ ᶜavvāme üstine vāḳiᶜ olan ṭarafını altından bir miḳdār s̱aḳīl ideler tā ki ṣadefenüñ bu ṭarafı ᶜavvāmenüñ tügmesi üstinde bi'-ṭabᶜ cālis ola. Ve eger ṣadefenüñ merkezi üstine ṣu dökilse ᶜavvāme vaḍᶜ olunan ḳamᶜa cereyān ide. Ve ᶜavvāmenüñ beyti ṭolduḳda ᶜavvāme mürtefiᶜ olup tügmesi ṣadefenüñ altından ṣadefeyi refᶜ ide. Ve ṣadefenüñ ṭaraf-ı āḫeri ḳamᶜ-ı āḫer üstine nāzil olup min-baᶜdin merkez-i ṣadefe üzere ṣabb olunan ṣu ᶜavvāmeden ḫālī olan ḳamᶜa vāṣıl olup ve esfelinden çıḳup ibrīḳden beyt-i āḫerüñ esfeline munṣabb ola.

Baᶜde ẕālik her beytüñ esfelini bir ṣaḥīfe ile sedd ideler. Ve ibrīḳüñ esfeli üzere ᶜalā mā-ceret bihi'l-ᶜāde bir ġıṭā vaḍᶜ ideler. Baᶜdehu ibrīḳ içün bir mücevvef ᶜurve düzeler, ibrīḳüñ ᶜurveye muttaṣıl olan yirinde iki delük deleler; her biri ibrīḳüñ bir beytine nāfiẕ ola. Ve her delüge bir ünbūb geçürüp uçların ᶜurvenüñ içine idḫāl idüp tā ᶜurvenüñ ḥaniyye yaᶜnī büklümine gelince refᶜ ideler ve birisinüñ ucını birisinden artuḳ refᶜ ideler. Ve ünbūblaruñ bir ucını ibrīḳe ve bir ucını ᶜurvenüñ ḥaniyyesine yapışduralar. Ve ᶜurvenüñ bir ṭarafını ibrīḳe ve bir ṭarafını ᶜunuḳ-ı ibrīḳe yapışduralar.

Baᶜde [ẕ]ālik bir bülbüle düzeler ber-vech-i muᶜtād ve ṣadr-ı ibrīḳde mekānı üzere vaḍᶜ ide. Esfelinüñ muḥīṭi ḥavlinde ṣadr-ı ibrīḳ üzere ḥalḳa gibi bir ᶜalāmet vaḍᶜ ideler ve bu ḥalḳanuñ nıṣfı ibrīḳüñ bir beyti üzere vāḳiᶜ olup nıṣfı bir beyt üzere vāḳiᶜ ola. Ve sābıḳan mezḳūr

[104ᵇ]

بر محوره یاپشدرده لر و محورک ایکی طرفنی ایکی بجق ایچنه صوقوب اول بوجقلری
عنق ابریقک داخلنده وضع ایدرلر بر وجهله که صدفه ایله محور اول طرف بوجقلر
ایچنده سهولتله حرکت ایده و صدفه نک عوامه اوستنه واقع اولان طرفنی التنده
بر مقدار تثقیل ایدرلر تا که صدفه نک بو طرفی عوامه نک تکمه سی اوستنده بالطبع
جالسی اولا و اگر صدفه نک مرکزی اوستنه صو دوکلسه عوامه وضع اولنان تمعه جریان
ایده و عوامه نک بیتی طولدقده عوامه مرتفع اولوب تکمه سی صدفه نک التنده
صدفه یی دفع ایده و صدفه نک طرف آخری تمع آخر اوستنه نازل اولوب
منبعد مرکز صدفه اوزره صب اولنان صو عوامه دن خالی اولان تمعه واصل
اولوب و اسفلندن چیقوب ابریق دن بیت آخرک اسفلنه منصب اولا بعد ذلک
هر بیتک اسفلنی بر صحیفه ایله سد ایدرلر و ابریقک اسفلی اوزره علی جری به
العاده بر غطا وضع ایدرلر بعده ابریق ایچون بر مجوف عروه دوزه لر ابریقک
قپاق قوبلر
عروه یه متصل اولان اولان برنده ایکی دلوک دله لر که بری ابریقک بر بیتنه
نافذ اولا و بر دلوکه بر انبوب کچوره لر و چلوریه عروه نک ایچنه ادخال ایدرلر
لوله
تا عروه نک حنیه سی یعنی بو کلمه کلینجه دفع ایدرلر و بیلنک اوجنی بر شیدن ارتوق
دفع ایدرلر و انبوبلرک بر اوجنی ابریقه و بر اوجنی عروه نک حنیه سنه یاپشدرده لر و عروه نک
بر طرفنی ابریقه و بر طرفنی عنق ابریقه یاپشدرده لر بعد ذلک بر بلبله دوزه لر بر وجه
اخزن
معتاد و صدر ابریق ده مکانی اوزره وضع ایدرلر اسفلنک محیطی چوللنه
صدر ابریق اوزره حلقه کبی بر علامت وضع ایدرلر و بو حلقه نک نصفی ابریقک
بر بیتی اوزره واقع اولوب نصفی بر بیت اوزره واقع اولا و بتی مذکور

اولان

[١٠٤ب]

olan ṭarīḳ üzere dāḫil-i ibrīḳde vāḳiᶜ olan ṣaḥīfeler taḥt-ı ᶜalāmetde ve taḥt-ı ᶜurvede müctemiᶜ ola.

Baᶜdehu dāḫil-i ᶜalāmetden her beyte beş delük deleler ki birbirine müteḳāribe ola. Ve bülbüleyi mekānına vaḍᶜ idüp yapışduralar. Ve ibrīḳüñ başına ortası çuḳur bir ṣaḥīfe vaḍᶜ ideler ki şeklen ḳamᶜa şebīh ola. Ve ortasında ṣu aḳmaḳ içün yedi delük ola ki birbirine ḳarīb olup cümlesi ṣadefenüñ merkezi üstine vāḳiᶜ ola. Ve kenārlarında daḫı üç delük deleler tā ki ibrīḳ içindeki havā ṣu dökildügi zamānda ol delüklerden çıḳa ve birisinden cevzenüñ şaẓiyyesi ḫurūc ide.

Pes vāḍıḥ ve ẓāhirdür ki ḳaçan ḫādim ibrīḳ-i mezbūruñ ḳamᶜı üstine bārid ṣu dökse merkez-i ṣadefe üstine vāḳiᶜ olup ᶜavvāmenüñ ḳamᶜına seyelān eder tā ki ᶜavvāmenüñ beyti ṭolar ve ᶜavvāme mürtefiᶜ olur ve saṭḥında vaḍᶜ olan tügme gibi şaẓiyye daḫı mürtefiᶜ olup ṣadefeyi refᶜ ider. Pes ṣadefe beyt-i āḫer üstine meyl ider ve ḳamᶜ-ı āḫerüñ kenārı üstine vāḳiᶜ olduġı işidilür. Pes andan mā-i bāridi terk idüp mā-i ḥārr dökerler. Ḥarāret bu mertebede ola ki ḳaynamaġa ḳarīb ola. Pes ol daḫı ṣadefenüñ merkezi üstine vāḳiᶜ olup ḳamᶜ-ı cevzeye dāḫil olup esfel-i beyte seyelān ider tā ki ol beyt daḫı ṭolar ve ḳamᶜ içindeki cevze mürtefiᶜ olup üstindeki şaẓiyye mürtefiᶜ olur ve reʾs-i ibrīḳden çıḳar. Pes ol beytüñ daḫı ṭolduġı maᶜlūm olup terk olunur.

İbrīḳüñ ḫādimine lāzımdur ki ibrīḳüñ ḥālini bile şol vechile ki ḳaçan ᶜurvenüñ dāḫilinde vaḍᶜ olunan iki s̱aḳbuñ erfaᶜını parmaġıyla sedd eylese ve ibrīḳi dökse mā-i ḥārr dökilür ve ḳaçan ki s̱aḳb-ı ednāyı sedd eyleyüp dökse mā-i bārid munṣabb olur.

[105ᵃ]

اولان طریق اوزره داخل ابریقده واقع اولان صحیفه‌لر تحت علو متره
وتحت عروه‌ده مجتمع اولا بعده داخل علو متدن هر بیته بشی دلوك دله‌لرکه
بر بوینه متقاربه اولا و بکلیی مکاننه وضع ایدوب یاشرده‌لر و ابریقك
باشنه اورته‌سی چقور بر صحیفه وضع ایدرلرکه شکلی قمعه شبیه اولا و اورته‌سنده
صو اقمق ایچون یری دلوکلی اولاکه بر برینه قریب اولوب جمله‌سی صدفه‌نك مرکزی
اوستنه واقع اولا و کنارلرنده دخی اوچ دلوك دله‌لر تاکه ابریق ایچنده‌کی هوا
صوده کلدوکی زمانده اول دلوکلردن چقه و بوینندن جوزه‌نك شظیه‌سی
خروج ایلدیکی واضح و ظاهردرکه قمعی خادم ابریقه قویورکه قمعی اوستنه بارد
صو دوکسه مرکز صدفه اوستنه واقع اولوب عوّامه‌نك قمعنه سیلان ایدر تاکه عوّامه‌نك
بیتی طولار و عوّامه مرتفع اولور و تحتنده وضع اولان تکمه کبی شظیه دخی
مرتفع اولوب صدفه‌یه رفع ایدر بو صدفه بیت آخر اوستنه میل ایدر و قمع آخرك
محاذیسی اوستنه واقع اولدوغی اشبو بیلوردیسی انده ماء باردی توك ایدر و ماء حارّ
دوکولور حرارت بو مرتبه‌ده اولاکه قینمغه قریب اولا یسی اولدخی صدفه‌نك
مرکزی اوستنه واقع اولوب قمع جوزه‌یه داخل اولوب اسفل بیته سیلان ایدر
تاکه اول بیت دخی طولار و قمع ایچنده‌کی جوزه مرتفع اولوب اوستنده‌کی شظیه
مرتفع اولور و راسی ابریقدن چقرسی اول بیتك دخی طولدوغی معلوم اولوب
ترك اولنور ابریقك خادمنه لازمدرکه ابریقك حالنی بیله شول وجهله که قمعی عروه
داخلنده وضع اولنان ایکی ثقبك ادفعنی بر ماغیله سدّ ایله و ابریقه دوکسه
دلوکلك بیوکلکنی
ماء حار دوکلور و قمعی که ثقب ادنی‌یه سدّ ایلیوب دوکسه ماء بارد منصب اولور
صوق صو الجق دلوك اسی صو

[١٠٥أ]

Ve ḳaçan ki ikisini daḫı sedd eylese, ḳaṭᶜā ṣu dökilmez ve ḳaçan ki iki s̱aḳbı daḫı fetḥ eylese mā-i memzūc u muᶜtedil munṣabb olur.

Baᶜde ẕālik ziyāde vāḍıḥ olmaḳ içün ibrīḳ-i mezbūrı taṣvīr idüp ᶜalāyim vaḍᶜ idelüm: İbrīḳüñ başında vaḍᶜ olunan ḳamᶜuñ ᶜalāmeti "ḳāf-ق" ve ṣadefenüñ müs̱aḳḳal olan ṭarafınuñ ᶜalāmeti "vāv-و" ve ṣadefenüñ ẓahrına mülṣaḳ olan miḥverüñ iki ṭarafınuñ ᶜalāmeti "ḥā-ح" ve ᶜavvāmenüñ saṭḥında vaḍᶜ olunan tügmenüñ ᶜalāmeti "elif-ا" ve üstinde vaḍᶜ olunan ᶜārıḍanuñ ᶜalāmeti "nūn-ن" ve nefs-i ᶜavvāmenüñ "dāl-د" ve ḳamᶜ-ı ᶜavvāmenüñ bülbülesinüñ "fā-ف" ve ḳamᶜ-ı āḫerde vaḍᶜ olunan cevzenüñ "ᶜayn-ع" ve mā-i bārid içün taᶜyīn olunan beytden bülbüle-i ibrīḳe nāfiẕ olan delükleri "yā-ي" ve mā-i ḥārr içün mütteḥid olan beytden

[105ᵇ]

وتججى كه ايكسى دخى ترابله قطعا صودوكلمز وتججى كه ايكى ثقبى دخى فتح ايلسه ماء ممزوج
ومعتدل منصب اولور بعد ذلك زياده واضح
اججق بجوده ابريق مزبوردى
تصويرا ين عجب علايم وضع
ايده لم ابريقك باشنده
وضع اولنان قمقمك علامتى ق
وصدفه نك منتقل اولان
طرفنك علامتى و
وصدفه نك ظهرنه ملصق
اولان محورك ايكى
طرفنك علامتى ح وعموده سا
سطحنده وضع اولنان كمه نك
علامتى ا اولان تنوره وضع
اولنان عارضه نك علامتى ن
ونفسى عوامه نك د وقمع عوامه سا
بلبله نك ف وقمع اخرده
وضع اولنان جوزه نك ع

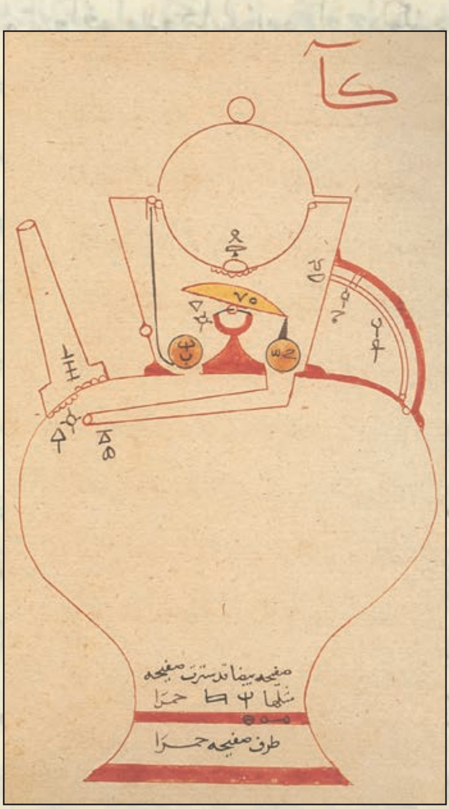

وماء بارد ايجون تعيين اولنان
بيتدن بلبلهٔ ابريقه نافذ اولان دلوكلرى ى وماء حار ايجون متخذ اولان بيتدن

nāfiẕ olan eṣḳābuñ “lām-elif-لا” ve mā-i bāridüñ beytinden ᶜurveye nāfiz olan s̱aḳbuñ “ṣād-ص” ve mā-i ḥārruñ beytinden ᶜurveye nāfiẕ olan s̱aḳbuñ ᶜalāmeti “ḫā-خ” ve beyt-i bāridüñ esfelinde vaḍᶜ olunan ṣaḥīfenüñ “ṭā-ط” ve beyt-i ḥārruñ esfelinde mevḍūᶜ olan ṣaḥīfenüñ “sīn-س” ve esfel-i ibrīḳüñ ġıṭāsınuñ ᶜalāmeti “lām-ل”dur.

[Şekil 320/104a]

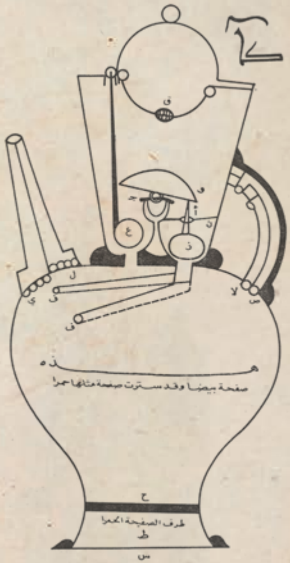

[Şekil 320/104a]

Üçinci Nevᶜden İkinci Şekl Bir İbrīḳdür ki Meclise İḥḍār İdüp Bir Kürsī Üstine Vaḍᶜ İdeler. Hemīn Sāᶜat Ol İbrīḳüñ Üstinde Bir Ṭāyir Āveze İder, Ol Bülbülesinden Ṣu Aḳar. Ve Bu Şeklüñ Ḥāli İki Faṣlda Meẕkūrdur

Faṣl-ı Evvel İbrīḳ-i Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder

Bu ibrīḳüñ iḫtirāᶜına bāᶜis̱ oldur ki muṣannifüñ maḫdūmı Maḥmūd semt-i ṣalāḥa māyil olmaġın ābdest alduġı zamānda eline ḫādim ṣu dökmegi kerīh görüp bir nesne murād itdi ki ḫādime muḥtāc olmayup vaḳt-i ḥācetde meclise iḥḍār olunduḳda min ᶜinde nefsihi içinden ṣu aḳa. Pes bū ḫuṣūṣ içün bir ibrīḳ düzmişler ki bülbülesi yaᶜnī emzigi bir miḳdār mürtefiᶜ olduḳdan ṣoñra cānib-i esfele münaᶜṭif olup ucı yine bir miḳdār cihet-i aᶜlāya münᶜaṭıf olmış tā ki ufḳa müvāzī olmaġa ḳarīb olmış. Ve ābdest zamānı geldükde bir ḫādim ibrīḳ-i mezbūrı iḥḍār idüp bir kürsī üstine vaḍᶜ idermiş ve yanına bir legen vaḍᶜ ider ve munfaṣıl olurmış. Hemān dem ibrīḳüñ üstinde vaḍᶜ olunan ṭāyir öter ve ibrīḳüñ emziginden ṣu aḳmaġa başlar ve emīr-i mezbūr ber-vech-i muᶜtād isbāġ-ı vuḍūᶜ idüp ḳaḍā-yı vaṭar idermiş.

Ve bu ibrīḳüñ keyfiyyet-i ᶜameli bu ṭarīḳledür ki pirinçden bir ibrīḳ düzeler ve ortasını bir ṣaḥīfe ile ḳaṭᶜ ideler tā ki ibrīḳüñ

[106^{a}]

نافذ اولان اثقابک **لا** و ماء باردک بیتندن عروج ینه نافذ اولان ثقبک **سی** و ماء حارک بیتندن عروج ینه نافذ اولان ثقبک علامتی **ح** و بیت باردک اسفلنده وضع اولنان صحیفه‌نک **ط** و بیت حارک اسفلنده موضوع اولان صحیفه‌نک **س** و اسفل ابریقک غطاسنک علامتی **ل** در **اوچنجی نوعدن ایکنجی شکل** بر ابریق در که مجلسه احضار ایدوب بر کرسی اوستنه وضع ایدرلرمش عنده اول ابریقک اوستنده بر طایر اوزره ایدر اول بلبله‌سندن صو آقر و بو کلمک حالی ایکی فصلده مذکوردر **فصل اول** ابریق مزبورک ظاهری و معناسی بیان ایدر بو ابریقک اختراعنه باعث اولدرکه مصنفک مخدوم محمود سمت صلاحه مایل اولماغین ابکت الدوغی زمانده الینه خادم صو دوکمکی کریه کورب بو خصوصده مراد ایتدیکه خادمه محتاج اولمیوب وقت حاجتده مجلسه احضار اولنر قرب من عند نفسه ایچندن صو اقه بو خصوص ایچون بو ابریق دوزلدر که بلبله‌سی یعنی اغزی بر مقدار مرتفع اولدقدن صکره جانب اسفله منعطف اولوب و جنی‌نه بر مقدار جهت اعلایه منعطف اولمش تا که افقه موازی اولمغه قریب اولمش و ابکت زمانی کلدکده بر خادم ابریق مزبوری احضار ایدوب بر کرسی اوستنه وضع ایدرمش و یاننه بر لکن وضع ایدر و منفصل اولوردمش مهندم ابریقک اوستنده وضع اولنان طایر اوتورو ابریقک اغزندن صو آقمغه باشلر و امیر مزبور برج معتاد اسباغ وضوایی مقتضای اوزره ایدرمش و بو ابریقک کیفیت عملی بو طریقله درکه بر بنجدن بو ابریق دوزه‌لورلر او دتنی بر صحیفه ایله قطع ایدرلر تا که ابریقک

dāḫili iki ḳısm olup vasaṭından esfeline dek bir beyt ve aᶜlāsına dek bir beyt olur. Baᶜdehu bir ince ünbūb düzeler ki ṭūlı iki ḳarış olup cümlesinüñ vüsᶜati berāber ola. Ve ortasına ḳarīb yirden büküp bir miḳleb ideler ki bir ṭarafı bir ṭarafından bir miḳdār uzun ola. Ve uzun olan ṭarafı bir miḳdār ṭaşraya bükeler bu ṣūret üzere:

[Şekil 324/105]

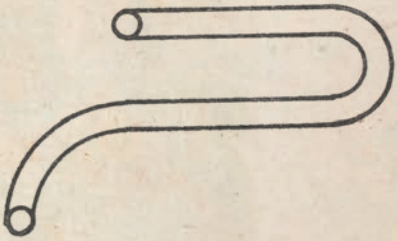

[Şekil 324/105]

Baᶜdehu ibrīḳüñ emzik vāḳiᶜ olacaḳ yirini delüp bu miḳlebüñ ḳaṣīr olan ṭarafını ibrīḳüñ içine idḫāl ideler tā ki miḳlebüñ ucı beyt-i aᶜlānuñ arḍına mümāss olmaġa ḳarīb ola. Ve miḳleb-i mezbūrı ol mekānda yapışdurup ẓāhirini nuḥāsla ve reṣāṣla telbīs idüp ḳaz boynına teşbīh ideler ve miḳlebüñ başını ḳaz başı gibi ideler. Baᶜdehu ibrīḳüñ dāḫil-i ᶜunuḳında ḥaniyye-i miḳlebe berāber bir ᶜalāmet vaḍᶜ ideler bu vechile ki ibrīḳüñ başına ṣu ḳoyalar tā ki ḳazuñ aġzından aḳmaġa başlaya. Pes ol ḥīnde ṣu dāḫil-i ibrīḳde ne mekāna vāṣıl olursa ol mekānda bir ᶜalāmet vaḍᶜ ideler.

Baᶜdehu bir ᶜavvāme düzeler ki reˀsi ve esfeli müsaṭṭaḥ olup cenbinüñ irtifāᶜı ṭūl-i iṣbaᶜuñ s̱ülüs̱ānı ḳadar ola ve büyükligi ol ḳadar ola ki ᶜunuḳ-ı ibrīḳde sühūletle nāzil ola tā ki ᶜavvāmenüñ reˀsi ᶜunuḳ-ı ibrīḳde vaḍᶜ olunan ᶜalāmetden ᶜarḍ-ı iṣbaᶜ ḳadar münḥaṭṭ ola. Ve ᶜavvāmenüñ altına bir ᶜārıḍa vaḍᶜ ideler tā ki ḥālen ẕikr olunan mertebeden aşaġa nāzil olmaya. Ve ᶜunuḳ-ı ibrīḳde vaḍᶜ olunan ᶜalāmetüñ üstine daḫı bir ᶜārıḍa daḫı vaḍᶜ ideler tā ki ᶜavvāmenüñ ḳadr-i mefrūḍdan zāyid ṣuᶜūdına

[106ᵇ]

داخل ایکی قسم اولوب وطندن اسفلنه دك بر بیت واعلاسنه دك بر بلتیه اولور
بعده بو ابجه انبوب دوزه لر كه طولی ایكی قارش اولوب جمله سنك وسعتی برابر اولا
لوله
واورته سنه قریب یردن بوكوب بر مقلب ایدرلر كه بر طرفی بر طرفندن بر مقدار
اوزون اولا واوزون اولان طرفی بر مقدار طشره یه بوكه لر بو صوره اوزره

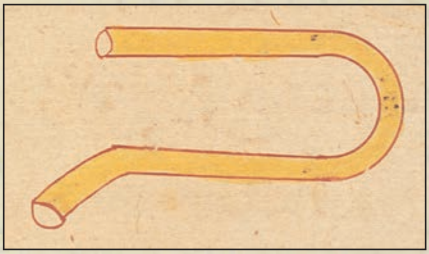

بعده ابریقك اغزك واقع
اولاجق یرینی دلوب بر
مقلبك قصیر اولان طرفنی
ابریقك ابجنه ادخال ایدرلر كه
مقلبك اوجی بیت العلانك ارضنه مماس اولمغه قریب اولا ومقلب غربو دبلجه ان مكانه
یاپشدیرب ظاهرینی نحاس ورصاص ایله تلبیس ایدوب قاز بویننه تشبیه ایدرلر ومقلبك
باشنی قاز باشی كبی ایدرلر بعده ابریقك داخل عنقنده حتی مقلبه برابر بر علامت
بوینی بوغازی
وضع ایدرلر بو وجهله كه ابریقه باشنه صو قویه لر تا كه قازك اغزندن اقمغه باشلیه
بس اول حینده صو داخل ابریقده نه مكانه واصل اولورسه اول مكانه بر علامت
وضع ایدرلر بعده بر عوامه دوزه لر كه راسی واسفلی سطح اولوب جنبنك ارتفاعی
یان دوز
طول اصبعك ثلثانی قدر اولا وبویوكلكی اول قدر اولا كه عنق ابریقده سهولتله
نازل اولا تا كه عوامه نك راسی عنق ابریقده وضع اولنان علامتدن عرض
اصبع قدر منحط اولا وعوامه نك التنه بر عارضه وضع ایدرلر تا كه حالا ذكر اولنان
الجق
مرتبه دن اشغه نازل اولمیه وعنق ابریقده وضع اولنان علامتك اوستنه دخی
بر عارضه دخی وضع ایدرلر تا كه عوامه نك قدر مفروضدن زائد صعود نه

mānīᶜ ola.

Ve ḳaçan ki ibrīḳüñ başına ṣu ḳoyılsa, ᶜavvāmenüñ eṭrāfından aḳup beyt-i aᶜlāya vāṣıl olur tā ki beyt ṭolup ṣu ᶜavvāmenüñ esfeline mümāss olur, pes ᶜavvāme mürtefiᶜ olur. Ṣuyı yap yap döküp naẓar ideler tā ki ᶜavvāmenüñ saṭḥ-ı aᶜlāsı irtifāᶜ-ı mā içün vaḍᶜ olunan ᶜalāmet üzere vāḳiᶜ olan ᶜārıḍaya mümāss ola ve bundan ṣoñra ṣu dökmeyeler. Ol ḥīnde ibrīḳde müctemiᶜ olan ṣu miḳlebüñ ḥaniyyesine bāliġ olmamışdur, bir miḳdār ṣu daẖı ziyāde itmege muḥtācdur tā ki ᶜavvāmenüñ ḥavlinde mürtefiᶜ olup üstindeki ᶜārıḍayı ġarḳ ide ve taḳrīben on dirhem miḳdārı ṣu ḳoymaġa muḥtācdur. Ve ḳaçan ki ibrīḳe ol miḳdār ṣu daẖı ḳoyıla, taḥḳīḳan miḳlebüñ aᶜlā-yı ḥaniyyesine vāṣıl olup ṭaraf-ı ẖāricden çıḳup ḳazuñ aġzından cereyān ider.

Ṣūret-i ibrīḳi tems̱īl idüp tefhīm içün ᶜalāyim vaḍᶜ idelüm: Nefs-i ibrīḳüñ ᶜalāmeti “lām-elif-ال”dür ve ibrīḳi ortasından iki beyt iden ṣaḥīfenüñ ᶜalāmeti “ḳāf-ق” ve ᶜavvāme altında vaḍᶜ olunan ᶜārıḍanuñ ᶜalāmeti “fā-ف” ve nefs-i ᶜavvāmenüñ ᶜalāmeti “ᶜayn-ع” ve ᶜavvāme üstinde vāḍiᶜ olunan ᶜārıḍanuñ ᶜalāmeti “sīn-س” ve miḳlebüñ dāẖil-i ibrīḳde vāḳiᶜ olan ṭarafınuñ ᶜalāmeti “ṣād-ص” ve ẖāric-i ibrīḳde vāḳiᶜ olan ṭarafınuñ ᶜalāmeti “nūn-ن”dur.

Baᶜde ẕālik ibrīḳ-i mezbūr içün bir ᶜurve düzüp ucını ibrīḳe ve bir ucını ᶜunuḳ-ı ibrīḳe yapışduralar. Ve ibrīḳüñ esfeline ᶜādet üzere bir ġıṭā yapışduralar tā ki ibrīḳ-i mezbūr bu şekl üzere ola:

[107ᵃ]

مانع اولا و قچنی که ابریقک باشنه صو قویله عوامه نک اطرافندن اقوب بیت
اعلایه واصل اولور تاکه بیت طولوب صو عوامه نک اسفلنه مماس اولوب عوامه
مرتفع اولوب صو یا با یا با دوکوب نظر ایدهلر تاکه عوامه نک سطح اعلاسی
ارتفاع ما ایچون وضع اولنان علامتا اوزده واقع اولان عارضه یه مماس اولنجه
و بوندن صکره صو دوکمیهلر اول حینده ابریقده مجتمع اولان صو مقلبک حنیتنه
بالغ اولمامشدر بر مقدار صو دخی زیاده اتمکه محتاجدر تاکه عوامه نک حولنده
مرتفع اولوب اوستنده کی عارضه یه غرق ایله و تقریبا اون درهم مقداری صو
قویمغه محتاجدر و قچنی که ابریقه اول مقدار صو دخی قویله تحقیقا مقلبک اعلای
حنیه سنه واصل اولوب طرفه خارجدن چقوب قاذوغه اغزندن جریان ایدر صورده
ابریقی تمثیل ایدن عجب تفهیم ایچون علاویج وضع ایدن لکم نفس ابریقک علامتی لا
در و ابریقی اوتسنده ایکی بیت ایدن صحیفه نک علامتی ق و عوامه
التنده وضع اولنان عارضه نک علامتی ف و نفس عوامه نک علامتی ع
و عوامه اوستنده واضع اولنان عارضه نک علامتی س و مقلبک داخل
ابریقده واقع اولان طرفنک علامتی م و خارج ابریقده واقع اولان
طرفنک علامتی ن در و بعد ذلک ابریقلری بو وجهده بو عدده دوزوب اوچنجی ابریقه
و برده جنی عنق ابریقه یاپشدرهلر و ابریقک اسفلنه عادت اوزره بر غطا یاپشدرهلر
تاکه ابریقلر بو شکل اوزره اوله

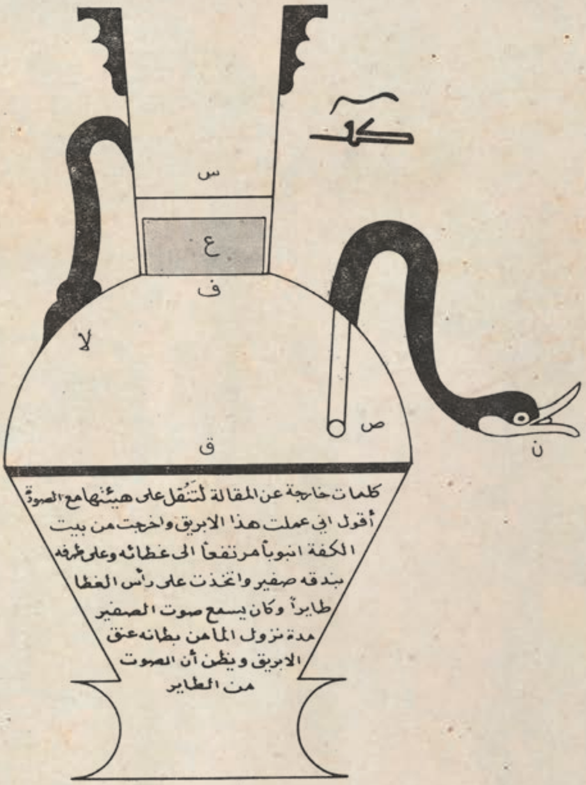

كلمات خارجة عن المقالة لتنقل على هيئتها مع الصورة
أقول اني عملت هذا الابريق واخرجت من بيت
الكفة انبوبا مرتفعا الى غطائه وعلى طرفه
بندقه صفير واتخذت على رأس الغطا
طايرا وكان يسمع صوت الصفير
مدة نزول الماء من بطانه عنق
الابريق ويظن أن الصوت
من الطاير

[Şekil 326/106]

[Şekil 326/106]

Faṣl-ı S̱ānī İbrīḳ-i Mezbūruñ Ġıṭāsınuñ Keyfiyyet-i ᶜAmelin Beyān İder

Reᵓs-i ibrīḳ ḳadar bir ġıṭā düzeler ki heyᵓetde ḳubbe gibi ola. Ve ol ġıṭānuñ muḥīṭi üzere bir büyük ünbūb vaḍᶜ ideler ki ḳaçan ᶜunuḳ-ı ibrīḳe nāzil olsa içinde ḥareket itmeye. Ve ṭūlı ol ḳadar ola ki ġıṭā-i mezbūr ibrīḳ üzere munṭabıḳ olduġı zamānda ünbūbuñ esfeli ᶜavvāme üstinde vaḍᶜ olunan ᶜārıḍaya mümāss olmaġa ḳarīb ola. Baᶜdehu bu ünbūbı iki beyte taḳsīm ideler ki birisi birisinden erfaᶜ ola. Ve beyt-i erfaᶜuñ vasaṭında bir feys̱ūn vaḍᶜ oluna yaᶜnī tennūrla bir ẕeker vaḍᶜ oluna niteki şekl-i büzālüñ taḥḳīḳinde mufaṣṣalan

[107ᵇ]

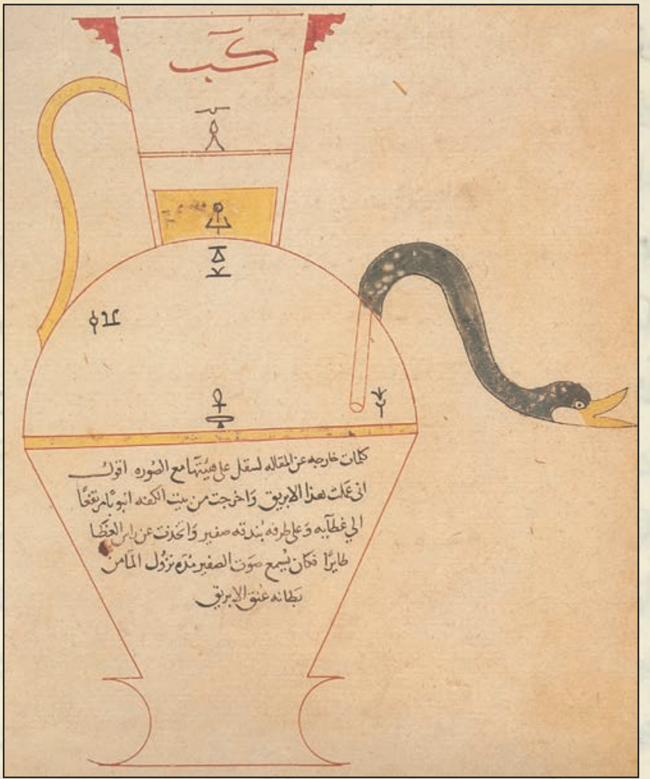

كلمات خارجه عن المقاله لستدل على هيئتها مع الصوره اقول
اني عملت هذا الابريق واخرجت من بيت الكفه انبوبا مرتفعا
الي غطآيه وعلى طرفه بندقه صفير واتخذت عن راس الغطا
طايرا فكان يسمع صوت الصفير عند نزول الماء من
بطانه عنق الابريق

فصل ثانی ابریق مزبورك غطاسنك كیفیت عملنی بیان ایدر رأسی ابریق
قدر بر غطا دوزه‌لر که هیئتده قبه کبی اولا و اول غطانك محیطی اوزره بر بوری
قپاق
انبوب وضع ایده‌لر که قچن عنق ابریقه نازل اوله ایچنده حرکت ایتمه و طولی اول
اوله بوینی
قدر اوله که غطاء مزبور ابریق اوزره منطبق اولدوغی زمانده انبوبك اسفلی
عوآمه اوکتنده واضع اولنان عادمنه یه مماسی اولمغه قریب اولا بعده بو انبوبه ایکی
بتینه تقبیح ایده‌لر که بریسی بوسنده ارفع اولا و بیت ارفعك وسطنده بر فیتوه
بورمه‌لو ممسلق
وضع اوله یعنی بر تنوده بر ذکر وضع اولنه‌ته که شکل بزالك تحقیقنده مفصلدر

مذکور

mezkūr olmışdur. Baᶜdehu tennūruñ ortasından bir delük deleler ki ṭaraf-ı esfele māyil olup esfel-i tennūra ḳarīb yirde nāfiẕ ola. Ve ẕekerüñ ḳaḍīb gibi mürtefiᶜ bir faḍlası ola ki ġıṭānuñ ḫarḳından bāriz ola.

Ve feys̱ūn-ı mezbūruñ ṣūreti budur ki ẕekerüñ ᶜalāmeti "vāv-و" ve s̱aḳb-ı tennūrdan ṭaraf-ı mürtefiᶜüñ ᶜalāmeti "ṣād-ص" ve ṭaraf-ı münḫafiḍüñ ᶜalāmeti "elif-ا"

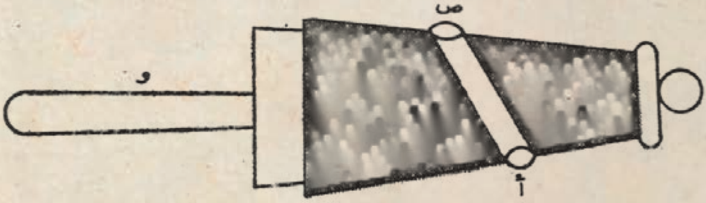

[Şekil 327/107]

[Şekil 327/107]

Ve ġaflet olunmaya ki s̱aḳbuñ ṭaraf-ı mürtefiᶜi beyt-i evvelde vāḳiᶜ olup ṭaraf-ı münḫafiḍi beyt-i s̱ānīde vāḳiᶜ olmaḳ gerekdür tā ḳaçan ki beyt-i aᶜlāya ṣu dökilse feys̱ūn mesdūd ola; beyt-i aᶜlā ṣuyla ṭolup ḥāli üzere ḳarār ide. Ve ḳaçan ki tennūr içinde ẕeker idāre olunsa, s̱aḳb-ı mezbūr münfetiḥ olup beyt-i aᶜlānuñ ṣuyı beyt-i esfele seyelān ide.

Baᶜde ẕālik beyt-i esfelüñ aᶜlāsına bir keffe vaḍᶜ ideler ol ḳadar ki beyt-i mezbūruñ içinde sühūletle ḥareket ide ve feys̱ūndan munṣabb olan ṣu bu keffenüñ içine nāzil ola ve andan beyt-i esfele dökile ve beyt-i esfelde müctemiᶜ ola.

Ve beyt-i esfelüñ ardında bir delük delüp ol delüge ibrīḳüñ miḳlebinde vāsiᶜ bir miḳleb idḫāl ideler ki keffeye ḳarīb olunca mürtefiᶜ olup yine cānib-i esfele münᶜaṭıf ola tā ki arḍ-ı beyte mümāss olmaġa ḳarīb

[108ᵃ]

مذکور اولمشدر بعده تنورك اوزره سنردن یره لولك دلهلر كه طرف اسفله مائل
مصلفك بورمه‌سی داخل اولدوغی مرور ومجوف الت
اولوب اسفل تنوده قریب یرده نافذ اولا وذکرك قضیب كبی مرتفع بر فضله‌سی اولا كه
مصلفك بورمه‌سی
غطانك غرقنده باذر اولا وفیشوندن غربورك صورتی بودر كه ذكرك علامتی و
وثقب تنوردن طرف مرتفعك علامتی می وطرف منخفضك علامتی ا

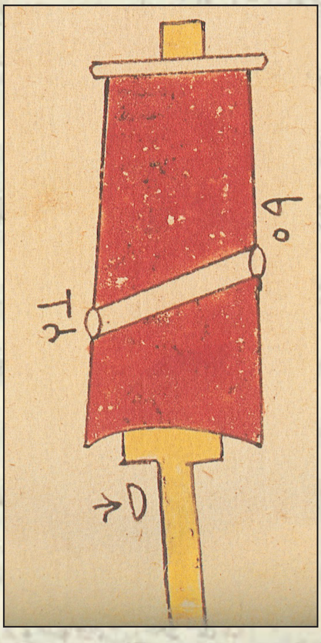

وغفلت اولنمیه كه ثقبك طرف
مرتفعی بیت اولده واقع اولوب
طرف منخفضی بیت ثانیده
واقع اولمق گرکدر تا قچن كه بیت
اعلایه صو دوكله وفیشونده سلوده
اول بیت اعلا صویله طولوب حالی
اوزره قرار ایده وقچن كه تنور
ایچنده ذكر اداده اولنه ثقب
مزبور منفتح اولوب بیت اعلانك
صویی بیت اسفله سیلان ایده بعد ذلك
بیت اسفلك اعلاسنده بر كفه وضع ایده‌لر اول قدر كه بیت مزبورك ایچنده
سهولتله حركت ایده وفیشونده منصب اولان صو بو كفه‌نك ایچنه نازل اولا وانده
بیت اسفله دوكله وبیت اسفلده مجتمع اولا وبیت اسفلك ارضنده بر دلوك
دلوب اول دلوكه ابریقك مقلبنده واسع بر مقلب ادخال ایده‌لر كه كفه‌یه قریب
اولنجه مرتفع اولوب ینه جانب اسفله منعطف اولا تا كه ارض بیتده محاسی اولمغه قریب

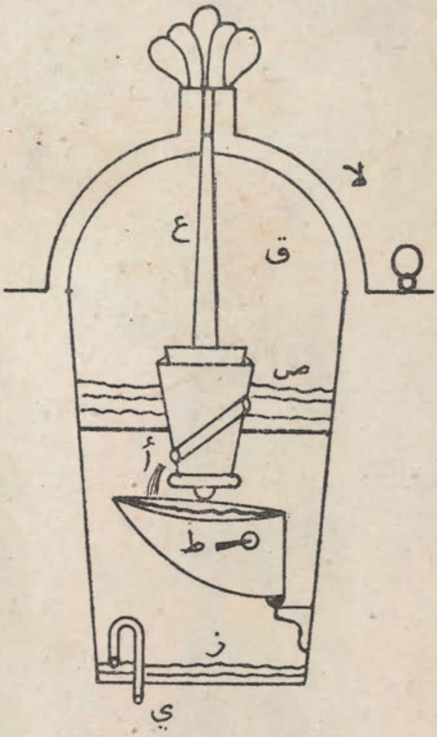

[Şekil 328/108]

ola. Ve ḳaçan ki ġıṭānuñ ḫarḳından beyt-i aᶜlāya ṣu ḳoyıla ve feys̱ūn fetḥ oluna, feys̱ūnuñ s̱aḳbı ġāyetde daḳīḳ olmaġın yap yap beyt-i esfele seyelān ider ve keffenüñ içine nāzil olur. Ve keffe daḫı bir ḳaç defᶜa ṭolup dökilür tā ki beyt-i esfelde ol ḳadar ṣu cemᶜ olur ki miḳlebüñ ḥaniyyesine mürtefiᶜ olur. Pes ünbūbuñ pes beyt-i esfelinde müctemiᶜ olan ṣu defᶜaten ibrīḳüñ beyt-i aᶜlāsına vāṣıl olur.

Ve ez̠hāna taḳrīb için ġıṭāsını taṣvīr idüp ᶜalāyim vaḍᶜ idelüm: Nefs-i ġıṭānuñ ᶜalāmeti "lām-elif-ال" ve aña muttaṣıl olan ünbūbuñ beyt-i esfelinüñ ᶜalāmeti "zā-ز" ve beyt-i aᶜlāsınuñ ᶜalāmeti "ḳāf-ق" ve z̠eker-i feys̱ūnuñ faḍlasınuñ ᶜalāmeti "ᶜayn-ع" ve feys̱ūnuñ s̱aḳb-ı mürtefiᶜi ki beyt-i aᶜlānuñ arḍı üstinde vāḳiᶜ olmışdur, ᶜalāmeti "ṣād-ص" ve s̱aḳb-ı münḫafiḍi ki beyt-i aᶜlānuñ arḍı altında vāḳiᶜ olmışdur, ᶜalāmeti "elif-ا"dür. Ve beytᶜi esfelde vaḍᶜ olunan keffenüñ ᶜalāmeti "ẓā-ظ" ve ol keffenüñ miḥveri ki iki ṭarafları beyt-i esfelinüñ aᶜlāsında vaḍᶜ olınmışdur, ᶜalāmeti "yā-ي" ve beyt-i esfelinüñ arḍında vaḍᶜ olunan miḳlebüñ ᶜalāmeti "hā-ه"dur:

[Şekil 328/108]

Baᶜde z̠ālik ünbūb-ı mezbūrı ᶜunuḳ-ı ibrīḳe idḫāl ideler ve ġıṭāyı reᵓs-i ibrīḳe vaḍᶜ ideler. Ve z̠eker-i

[108^{b}]

اولاوقچی که غطانک خرقنده بیت اعلایه صو قویله و فشیوه فتح اولنه
فشیونک ثقبی غایتده دقیق اولمغین یاب یاب بیت اسفله سیلان ایدروکفه نک
دلوك
ایچنه نازل اولوروکفه دخی برقاج دفعه طولوب دوکلور تاکه بیت اسفلده
اولقدر صو جمع اولور که مقلبک حینئذ مرتفع اولور یعنی انبوبک بسی بیت اعلده
مجتمع اولان صو دفعةً ابریقک بیت اعلاسنه واصل اولور و اذهانه تقریب ایچون
غطانک تصویر ایدوب علایم وضع ایدلم نفس غطانک علامتی لا و اکا متصل اولان
انبوبک بیت اسفلنک علامتی ز و بیت اعلاسنک علامتی ق و ذکر فشیونک
فضلنک علامتی ع و فشیونک ثقب مرتفعی که بیت اعلانک ارضی اوستنده واقع
اولمشدر علامتی ص و ثقب منخفضی که بیت اعلانک ارضی آلتنده واقع اولمشدر
علامتی ا در

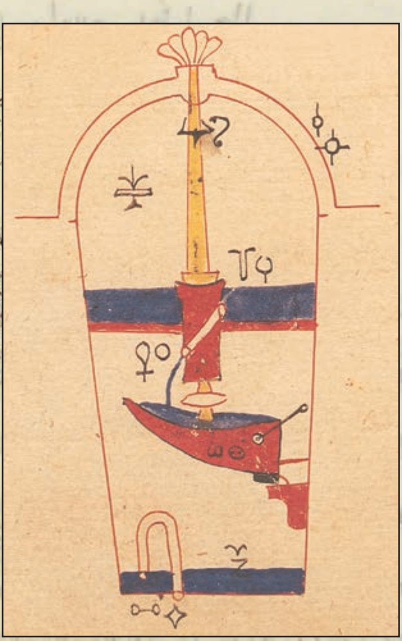

و بیت اسفلده وضع اولنان
کفه نک علامتی ظ و اول کفه نک
محوری که ایکی طرفلری بیت اسفلک
اعلاسنه وضع اولنمشدر علامتی ی
و بیت اسفلک ارضنده وضع
اولنان مقلبک علامتی لا در
بعد ذلک انبوب مزبوری عنق
بوری
ابریقه ادخال ایدرلر و غطای
راسی ابریقه وضع ایدرلر و ذکر

فشیونک

[١٠٨ب]

feys̱ūnuñ faḍlası ol ġıṭānuñ ṣu ḳoyacaḳ yirinden ṭaşra çıḳa. Baᶜdehu bu ġıṭānuñ üstine bir ġıṭā daḫı vaḍᶜ ideler ve faḍla-i ẕekerüñ ucını bu ġıṭānuñ dāḫilinden merkezine yapışduralar bir vechile ki ḳaçan ġıṭā-i s̱ānī ġıṭā-i evvelüñ üstinde idāre oluna sühūletle devr idüp ẕeker-i feys̱ūn daḫı bile devr ide. Pes feys̱ūn-ı ẕekerüñ seddi ve fetḥi bu ġıṭāyla ḥāṣıl olur. Baᶜdehu bu ġıṭānuñ kenārında ibrīḳüñ ᶜurvesi semtinde bir reze ve bir ḥalḳa vaḍᶜ idüp ᶜurvenüñ başına bir ᶜalāmet vaḍᶜ ideler tā ki reze ile ḥalḳa ol ᶜalāmete berāber olduḳda feys̱ūn mesdūde ola ve ḳaçan ki ḥalḳa ibrīḳüñ ṣaġ ṭarafına ḥareket ide, ġıṭā devr idüp feys̱ūn fetḥ ola. Ve ġıṭānuñ dāḫilinde bir şaẓiyye vaḍᶜ ideler ki reʾs-i ibrīḳüñ bir [de]lüginüñ içine nāzil ola tā ki ġıṭā yirinden ḥareket itmeye. Ve ġıṭānuñ merkezi yanında bir delük delüp beyt-i evvele ṣuyı ol delükden ḳoyalar. Ve beyt-i keffeden ġıṭāya bir ünbūb refᶜ idüp ucına bunduḳa-i ṣafīr vaḍᶜ ideler ve ibrīḳ üstinde bir ṭāyir vaḍᶜ ideler tā ki biṭāne-i ᶜunuḳ-ı ibrīḳden ibrīḳe ṣu dökildükçe [...][35]

Pes ẓāhirdür ki ḳaçan ibrīḳe ṣu ḳoysalar tā ki ṭolsa ve ᶜavvāme mürtefiᶜ olup ᶜunuḳ-ı ibrīḳde vaḍᶜ olunan ᶜārıḍaya mümāss olsa, ol zamānda ṣu ḥaniyye-i miḳlebe bāliġ olmayup miḳlebden ṣu aḳmaz. Ve ḳaçan ki ġıṭā-i beyt-i aᶜlāsına ṣu vaḍᶜ olunup feys̱ūn mesdūd olsa ve ġıṭāyı ibrīḳ üstine vaḍᶜ idüp ünbūbla beytleri ᶜunuḳ-ı ibrīḳe idḫāl itseler ve maḫdūmuñ öñine legen getürüp ibrīḳi daḫı legen yanında bir kürsī üstine ḳosalar ve kimesne muṭṭaliᶜ olmadın ḥalḳayı taḥrīk itseler, feys̱ūn

---

[35] Cümlenin tercümesi tamamlanmamış.

[109ᵃ]

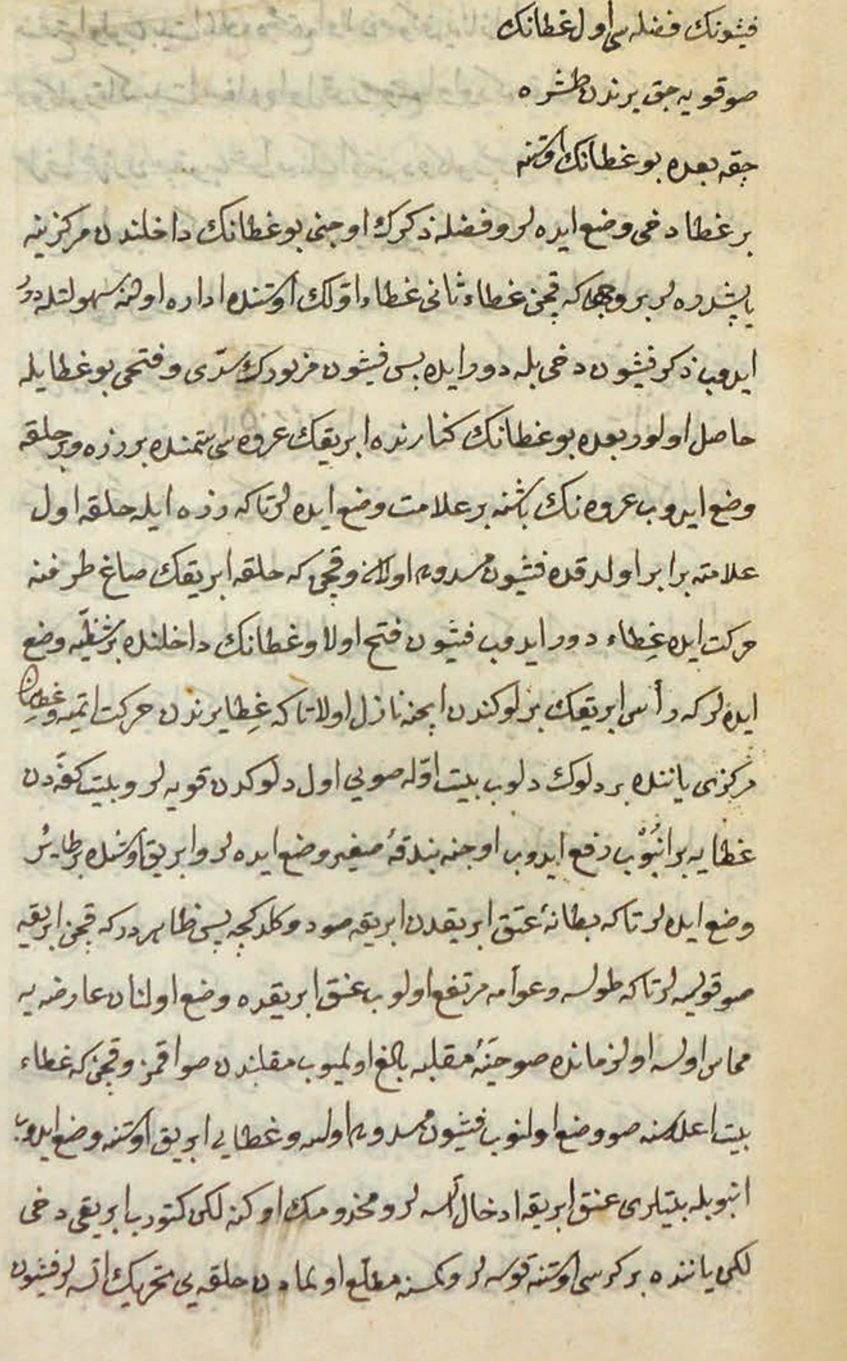

فیونك فضله سی اول غطانك
صوقویه جق یرنده طشره
چقه جق بعده بو غطانك اوستنه
بر غطا دخی وضع ایده لر و فضله ذکرکه او جنبی بو غطانك داخلنده مرکزینه
یاپشدره لر بر وجهله که قچن غطاء ثانی غطاء اوّلك اوستنده اداره اولنه سهولتله دور
ایدوب ذکر فیشوندن دخی بله دوراین بسی فیشوندن فرلودکه ستری و فتحی بو غطا ایله
حاصل اولور بعده بو غطانك کنارنده ابریقك عروه سی تمثالنده بر دره و بر حلقه
وضع ایدوب عروه نك باشنه بر علامت وضع ایده لر تا که دره ایله حلقه اول
علامته برابر اولدقده فیشوندن مسدود اوله و قچن که حلقه ابریقك صاغ طرفنه
حرکت ایده غطاء دوراید‌ب فیشوندن فتح اوله و غطانك داخلنده بر ثقله وضع
ایده لر که رأسی ابریقك بولوکندن ایچنه نازل اوله تا که غطا یرندن حرکت ایتمیه و غطاء
مرکزی یاننده بر دلوك دلوب بیت اوّله صویی اول دلوکدن تحویه لر و بیتیه کوکدن
غطایه بر انبوب دفع ایدوب اوجنه بندقهٔ صغیره وضع ایده لر و ابریق اوستنده بر طاس
وضع ایده لر تا که بطانه عنق ابریقدن ابریقه صو دوکلدکجه بسی ظاهردر که قچن ابریقه
صو قویه لر تا که طولسه و عوامه مرتفع اوله و بر عنق ابریقده وضع اولنان عارضه یه
مماس اولسه اولزمانده صو حنیه مقابله یانغ اوله یوب مقابلده صو اقمز و قچن که غطاء
بیت اعلاسنه صو وضع اولنوب فیشون مسدود اولسه و غطای ابریق اوستنه وضع ایدوب
انبوب بیتلری عنق ابریقه ادخال اتسه لر و محروم مك او کنه لکن کتودبا بویقی دخی
لکن یاننده بو کرسی اوستنه قویه لر و کنه معلق اوناده حلقه یی تحریك اتسه لر فیشوندن

[١٠٩أ]

münfetiḥ olup beyt-i aᶜlāda müctemiᶜ olan ṣu keffeye nāzil olur. Ve keffe bir ḳaç kerre ṭolup dökilür tā ki beyt-i esfelde ol ḳadar ṣu cemᶜ olur ki miḳlebüñ ḥaniyyesine mürtefiᶜ olup ṭaraf-ı āḫerinden çıḳup ᶜavvāmenüñ üstine dökilür. Pes miḳleb-i bülbülenüñ ḥaniyyesine ṣu bāliġ olup ḳazuñ minḳārından çıḳmaġa başlar tā ki ibrīḳde ḳaṭᶜā ṣu ḳalmaz, cümlesi aḳar.

Ve maᶜlūm ola ki ġıṭā-i ibrīḳde vaḍᶜ olunan beytlerden ġaraḍ ve feys̱ūndan ve keffeden ve miḳlebden cümlesinden ġaraḍ budur ki ḫādim ibrīḳden munfaṣıl olınca bülbüle-i ibrīḳden ṣu aḳmaya ve bir miḳdār zamāndan ṣoñra aḳa.

Ve cemīᶜ-i mez̠kūrātdan müstaġnī olmaḳ ḳābildür şol vechile ki ibrīḳe ṣu ḳoyalar tā ki ᶜavvāmeyi örte. Ve ḫādim ol zamānda ibrīḳi ᶜurvesinden ṭarafa māyil ṭuta ve ol ḥāl üzere götürüp kürsī üstine vaḍᶜ ide. Ve ol zamānda ibrīḳi emziginden yaña meyl itdüre ve yine ṭoġru vaḍᶜ ide. Pes ibrīḳüñ ṣuyı miḳlebe dāḫil olup tamām olınca aḳar. Ve bir vechile daḫı müstaġnī olmaḳ ḳābildür, ġıṭāda bir beyt vaḍᶜ idüp feys̱ūnuñ s̱aḳbını miḳleb-i bülbüleden evsaᶜ ideler. Ve ḳaçan ki feys̱ūn fetḥ oluna, ṣu ᶜunuḳ-ı ibrīḳe munṣabb olup ᶜavvāmenüñ üstine ve miḳleb-i bülbülenüñ ḥaniyyesi üstine mürtefiᶜ olur ve minḳār-ı baṭṭadan ḫurūc ider. Ve ġaflet olunmaya ki ḳaçan ᶜavvāme üstine nāzil olan ṣu miḳleb-i bülbüleyi ṭolduracaḳ ḳadar ṣudan az olsa miḳlebden daḫı ancaḳ ol ḳadar ṣu aḳar. Ve ḳaçan ki ṣu ᶜavvāmeden munḳaṭıᶜ olur, miḳleb-i bülbüleden daḫı mānuñ ḫurūcı munḳaṭıᶜ olur.

Üçinci Nevᶜden Üçinci Şekl Bir Ġulāmdur ki Pādişāhuñ Eline Ābdest İçün Ṣu Döker Ve Bu

[109ᵇ]

منفتح اولوب بیت الملاده مجتمع اولان صو کفه یه نازل اولور و کفه بر تاج کره طولوب
دوکلور تا که بیت اسفلده اول قدر صو جمع اولور که مقلبک حنیه سنه مرتفع اولوب
طرف آخرندن چیقوب عوامه نک اوستنه دوکلور یعنی مقلب بلبله نک حنیه سنه صو
بالغ اولوب قازک منقارندن چقمغه باشلر تا که ابریقده قطعا صو قالمز
جمله سی آقر و معلوم اولا که غطاء ابریقده وضع اولنان بیتلردن
غرض و فتیوندن و کفه دن و مقلبدن جمله سندن غرض بودر که خادم
ابریقدن منفصل اولنجه بلبله ابریقدن صو آقمیه و بر مقدار زماندن
صکره آقه و جمیع مذکوراتدن مستغنی اولمق قابلدر شول وجهله که ابریقه
صو قویه لر تا که عوامه یه اوره ته و خادم اول زمانده ابریقی عروه سندن
طرفه مائل طوته و اول حال اوزره کوتوره بر کرسی اوستنه وضع ایده و اول
زمانده ابریقی امر کندن بکا حیل ایتدرده و نیه طغری وضع ایده یعنی
ابریقک صوی مقلبه داخل اولوب تمام اولنجه آقه و بو وجهله دخی مستغنی
اولمق قابلدر غطاده بر بیت وضع ایدوب فتیونک ثقبنی مقلب بلبله ده
اوسع ایده لر و قچن که فتیون فتح اولنه صو عمق ابریقه منصب اولوب عوامه
اوستنده مقلب بلبله نک حنیه سی اوستنه مرتفع اولور و منقار بطه دن خروج ایدر
و غفلت اولنمیه که قچن عوامه اوستنه نازل اولان صو مقلب بلبله یی طولدرمق
قدر صودن آز اوله مقلبده دخی بخق اول قدر صو آقر و قچن که صو عوامه ده
منقطع اولور مقلب بلبله دن دخی آنک خروجی منقطع اولور **اوچنجی نوعدن**
اوچنجی شکل بر غلامدر که پادشاهک النه ابریقدن صو دوکروب

Şeklüñ Aḥvāli İki Faṣlda Beyān Olunmışdur

Faṣl-ı Evvel Şekl-i Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder

Şekl-i mezbūr nuḥāsdan düzilmiş bir ġulāmdur ki elleri ve ayaḳları kāmil ve başı kāmildür. Ve iki ayaġı üzere ṭurup ṣaġ elini uzadup bir ibrīḳ ṭutar. Ve ol ibrīḳüñ üstinde bir ḳuş şekli vardur. Ve ibrīḳüñ bülbülesi yaᶜnī emzigi bir miḳdār mürtefiᶜ olup baᶜdehu ᶜunuḳ-ı ṭāvus gibi cihet-i esfele münḥanī olmışdur. Ve ṣol eli mürtefiᶜ olup bilegi bāzūsına ṭoḳınmaġa ḳarīb olmışdur. Ayası içinde bir mendīl vardur, aşaġa ṣarḳmışdur ve bir āyīne ve bir ṭaraḳ daẖı vardur.

Vaḳt-i ḥācetde bir ẖādim bu ġulāmı pādişāhuñ yanına getürür ve öñine bir legen daẖı getürüp munfaṣıl olur. Pes hemīn sāᶜat ibrīḳ üstinde vaḍᶜ olunan ḳuşdan bir ṣadā istimāᶜ olunur. Ve baᶜdehu ibrīḳüñ emziginden ṣu aḳmaġa başlar ve pādişāh ābdeste şürūᶜ ider. Ve ḳaçan ki ābdesti tamām ider, ġulām-ı mezbūr ṣol elini uzadup destmāli ve āyīneyi ṣunar. Pes pādişāh daẖı anları alup istiᶜmāl ider ve yine ġulāmuñ eline virür ve ġulām yine elini refᶜ ider. Pes ẖādim ġulāmı refᶜ idüp yine vaḳt-i ḥācetde iḥḍār ider.

Ve bu ġulāmuñ ẓāhirinüñ keyfiyyet-i ᶜameli eşkāl-i sābıḳada mirāren mürūr itmişdür, ammā ibrīḳüñ keyfiyyet-i ᶜameli bu ṭarīḳ üzeredür ki pirinçden bir orta ibrīḳ düzeler ki ne büyük ve ne küçük ola. Ve bir ṣaḥīfe ile ortasından bölüp iki ḳısm ideler; bir ḳısmı aᶜlā ve bir ḳısmı esfel ola. Baᶜdehu şekl-i sābıḳda meẕkūr olan vaṣf üzere bir miḳleb düzeler ve ibrīḳüñ emzik vaḍᶜ idecek yirini delüp miḳlebüñ ṭaraf-ı ḳaṣīrini idẖāl ideler tā ki arḍ-ı beyte mümāss olmaġa ḳarīb ola

[110ᵃ]

شكلمك احوالی ایكی فصلده بیان اولنمشدر **فصل اول** شكل مزبورك
ظاهرینی و معناسنی بیانده اینی شكل مزبور نجه‌كیدن دوزلمشی بر غلامدر كه الكری
و ایاقلری كامل و باشی كاملدر و ایكی باقر ایاغی اوزرده طور بر صاغ الینی اوزادوب
بر ابریق طوتر و اول ابریقك اوستنده بر قوش شكلی واردر و ابریقك
بلبله‌سی یعنی اغزی بر مقدار مرتفع اولوب بعده عنق طاووس كبی جهة اسفله
منحنی اولمشدر و صول الی مرتفع اولوب بیلكی بازوسنه طوقنمغه قریب اولمشدر
ایه‌سی ایچنده اكلمشدر بر مندیل واردر اشاغه صارقمشدر و بر آینه و بر طوق دخی واردر
و وقت حاجتده بر خادم بو غلامی پادشاهك یاننه كتوررلر و اوكنه بر لكن دخی
كتوررلر منفصل اولوردی یعنی صكره ابریق اوستنده وضع اولنان قوشدن
بر صدا استماع اولنور و بعده ابریقك اغزندن صو اقمغه باشلر و پادشاه ابدسته شروع
ایدر و قچن كه ابدستی تمام ایدر غلام مزبور صول الینی اوزادوب دستمالی و آینه‌یی
صونر پس پادشاه دخی انلری الوب استعمال ایدر و ینه غلامك النه ویرر و غلام
ینه النی رفع ایدر پس خادم غلامی رفع ایدوب ینه وقت حاجتده احضار ایدر
و بو غلامك ظاهرینك كیفیت عملی اشكال سابقه‌ده مرارا مرور اتمشدر اما
ابریقك كیفیت عملی بو طریق اوزرهدر كه بر بغجدن بر اورته ابریق دوزدلر كه نه
بیوك و نه كوچك اولا و بر صحیفه ایله اورته‌سندن بولوب ایكی قسم ایدرلر
بر قسمی اعلا و بر قسمی اسفل اولا بعده شكل سابقده مذكور اولان وصف
اوزره بر مقلب دوزه‌لر و ابریقك اغزكه وضع ایده‌جك یرینی دلوب
مقلبك طرف قصیرینی ادخال ایدرلر تا كه ارضیته مماس اولمغه قریب اولا و

ve ol mekānda muḥkem yapışduralar. Ve miḳlebüñ üstine ve başına nuḥāsdan ve reṣāṣdan ziyādeler vaḍᶜ idüp bir ṭāvus boynına ve ṭāvus başına teşbīh ideler ki minḳārını fetḥ itmiş ola.

Baᶜdehu ibrīḳüñ başına ḳubbe gibi bir ġıṭā ve ġıṭānuñ üstine bir ṭāyir vaḍᶜ ideler. Ve ibrīḳüñ boynını bir ṣaḥīfe ile ḳaṭᶜ ideler tā ki ibrīḳüñ içinden nesne çıḳmaya. Baᶜdehu ibrīḳüñ ᶜurve vazᶜ olacaḳ yirinde iki delük deleler ki dāḫil-i ibrīḳe nāfiẕ ola. Ol deliklerüñ birisine bir ince ünbūb geçürüp ve birisine ol ünbūbdan evsaᶜ bir ünbūb idḫāl ideler. Ve ġulām-ı mezbūruñ ṣaġ elini mücevvef idüp bir büyük ve ḳıṣa yeñ içine idḫāl ideler ve elini ibrīḳüñ ᶜurvesi üzere yapışduralar bir vechile ki ke-ennehu ᶜurveyi ḳābiḍdür. Ve bu el ḳaṭᶜā ḥareket itmeyüp s̱ābit ve muḥkem ola. Baᶜdehu ᶜurvenüñ esfelini ibrīḳde vaḍᶜ olunan iki ünbūba geçüreler tā ki ol ünbūblaruñ uçları ġulāmuñ ayasından yeñi içine dāḫil ola. Ve ᶜurveyi mekānına ᶜādet üzere ilṣāḳ ideler ve keff-i ġulāma nāfiẕ olan ünbūb-ı daḳīḳi medd ideler tā ki ġulāmuñ ᶜaḍudına bāliġ ola. Ve ucına üslūb-ı sābıḳ üzere bunduḳaᶜi ṣafīr vaḍᶜ ideler.

Ve ḳamīṣ-i ġulāmda maḫrec-i havā içün es̱ḳāb-ı müteᶜaddide vaḍᶜ ideler ve ünbūb-ı vāsiᶜ ḥāli üzere bāḳī ḳala. Ammā ġulāmuñ ṣol elini dirseginden zāviye-i ḳāyime üzere bükeler ve dirseginden zāyid olan ṭarafından dirsegine ḳarīb yirde bir delük delüp bir miḥver geçüreler. Ve miḥverüñ iki ṭarafını ġulāmuñ göñleginüñ yeñinde s̱ābit ḳılalar. Ve ḥaḳīḳatde ġulām-ı mezbūr nuḥāsdan düzilmiş bir göñlekden ᶜibāretdür. Ve dirseginden zāyid olan ṭarafını ġulāmuñ içine ṭūl-i iṣbāᶜ ḳadar idḫāl ideler tā ki bu gūne ṭoḳınmaġa

[110ᵇ]

واول مكاننه محكم ياپشديره لر ومقلبك اوستنه وباشنه نحاسدن ورصاصدن
قلاى
زياده لر وضع ايدوب بر طاوسى بوينته وطاوس باشنه تشبيه ايده لركه منقارينى فتح
بورتى
اتمش اولا بعده ابريقك باشنه قبه كبى بر غطا وغطانك اوستنه بر طائر وضع ايده لر
قوش اودتو
وابريقك بوينينى بر صحيفه ايله قطع ايده لر تاكه ابريقك ايچندن نسنه چقميه بعده
ابريقك عروه وضع اولاجق يرنده ايكى دلوك دله لركه داخل ابريقه نافذ
اولا واول دلوكلرك برسنه بر ايچه انبوب گچوروب وبرسنه اول انبوبدن اوسع
لوله
بر انبوب ادخال ايده لر وغلام مزبورك صاغ النى مجوف ايدوب بر بيوك قصبه
يك ايچنه ادخال ايده لر والنى ابريقك عروه سنه اوزده ياپشديره لر بر جهتله
كانه عروه يى قابضدر وبو ال قطعا حركت ايتميوب ثابت ومحكم اولا بعده
عروه نك اسفلنى ابريقده وضع اولنان ايكى انبوبه گچوره لر تاكه اول انبوبلرك
اوجلرى غلامك ايچندن يكلى ايچنه داخل اولا وعروه يى مكاننه عادتا اوزره
الصاق ايده لر وكف غلامه نافذ اولان انبوب دقيقى قدر ايده لر تاكه غلامك
عضدنه بالغ اولا واوجنه اسلوب بنى اوزده بندقه صغير وضع ايده لر وتحميص
براوجى تا الكنه دمرادا مذكور اولمشدر.
غلامده مخرج هوا ايچون انثقاب متعدده وضع ايده لر وانبوب واسع حالى
اوزده باقى قالمه اما غلامك صول الينى درسكندن زاويه قائمه اوزره بوكه لر
ودرسكندن زائد اولان وطرفندن درسكنه قريب يرده بر دلوك دلوب
بر محور گچوره لر ومحورك ايكى طرفنى غلامك گوكلنك يكنده ثابت قيله لر
الينك
وحقيقتده غلام مزبور نحاسدن دوزلمش بر گوكلك دن عبارتدر ودرسكندن
زائد اولان طرفنى غلامك ايچنه طول اصبع قدر ادخال ايده لر تاكه بو كوزه طوقنمغه

[١١٠ب]

ḳarīb ola.

Ve bir küçük āyīne düzüp ṣapını eline vireler ve bir destmāl aṣalar ve baş parmaġıyla şehādet parmaġınuñ arasında ṭaraḳ vaḍᶜ idecek ḳadar fürce terk idüp bir ṭaraḳ idḫāl ideler. Ve dirseginden zāyid olan ṭarafına bir s̱iḳāle-i ġayr-i müteḥarrike vaḍᶜ ideler tā ki ġulāmuñ elini mirʾātla ve muşṭ ve mendīl ile refᶜ ideler.

Ve ġulāmuñ yed-i yüsrāsınuñ ṣūreti budur ki s̱iḳālenüñ üstinde "lām-ل" ve miḥver üstinde "nūn-ن" yazılmışdur. Ve yed-i yümnānuñ taṣvīrine iḥtiyāc yoḳdur:

[Şekil 334/109]

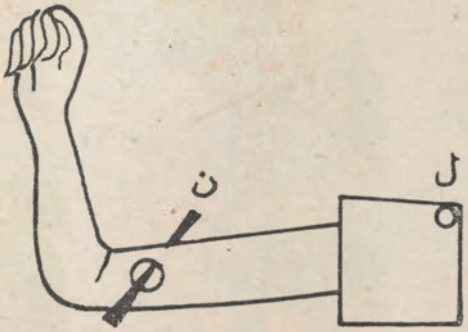

[Şekil 334/109]

Faṣl-ı S̱ānī Ḫızāne-i Mānuñ ve Yed-i Yüsrānuñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur

Ġulāmuñ ṣadrında bir ḫızāne vaḍᶜ ideler ki ṣadrınuñ s̱ülüs̱ānını ṭūlen aḫẕ eyleye ve ṣaġ eli ṭarafından baṭnından daḫı bir miḳdār yir aḫẕ eyleye. Ve ṣadrınuñ ṣol elinden ṭarafında s̱ülüs̱ miḳdārı yiri ḫālī ḳala tā ki ṣol elüñ dirseginden zāyid olan ḳıṭᶜa ve s̱iḳāle ol mekānda ḥareket ide. Baᶜdehu yed-i yüsrā semtinde aᶜlā-yı ḫızānenüñ ḫāffesinde bir bekre vaḍᶜ ideler. Ve bundan ṣoñra bir feys̱ūn düzeler yaᶜnī bir tennūrla bir ẕeker düzeler. Ve bunlaruñ şerḥi şekl-i büzālde mufaṣṣalan mürūr itmişdür. Ve aᶜlā-yı ẕekerde bir faḍla terk ideler ki arḍ-ı ḫızāneden aᶜlāsına varınca mürtefiᶜ ola ve ṭūl-i iṣbāᶜ ḳadar daḫı fāḍıl ola. Ve bu feys̱ūnı nıṣfından ibtidā idüp esfeline ṭoġru deleler bu ṣūret üzere ki s̱aḳb-ı tennūruñ

[111ᵃ]

قریب اولاوبر کوجک اینه دونرب صابنی النه ویرلر وبر دستمال اصه لر وباشی
برماغیله شهادت برماغنک ادسنده طراق وضع ایده جک قدر فرجه ترک
ایدوب بر طرق ادخال ایدرلر ودوکسندن زائد اولان طرفنی بو ثقاله غیر متحرکه
وضع ایدرلر تا که غلامک
النی مراتله وغسله ومندیل ایله
عرق دستمال
دفع ایدر وغلامک بو رسمینک
ر
صورتی بودرکه ثقالتها اولنسنده
ومحو اولنسنده ه یازلمشدر
ویدیمینک وتصویرینه احتیاج یوقدر

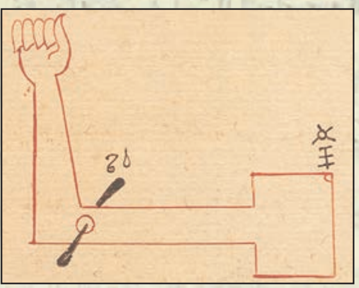

فصل ثانی

خزانه مانک ویرسنک
صاغ ال سو
کیفیت عملی بیاننده در غلامک صدرینده بر خزانه وضع ایدرلر که صدرینک ثلثانی
ثلثانی طولاً اخذ ایلیه وصاغ الی طرفندن بطننده دخی بر مقدار یر اخذ ایلیه
وصدرینک صول الندن طرفنده ثلث مقداری یری خالی قاله تا که صول الک درسکنده
زائد اولاندن قطع وثقاله اول مکاندن حرکت ایدر بعده یدیسی یتمنده اعلای
خزانه نک خافقسنده بر بکره وضع ایدرلر و بوندن صکره بر فیشون دوزده لر یعنی
کنار مقرع مصلق
بر شنوتلر بر ذکر دوزده لر و بونلرک شرحی شکل بالدن مفصلا مرقوم اولمشدر
واعلای ذکر ده بر فضله ترک ایدرلر که ارضی خزانه دن اعلاسنه وارنجه
مرتفع اولا وطول اصبع قدر دخی فاضل اولا و بو فیشونک نصفندن ابتدا ایدوب
ادنوق
اسفلنه طغرو دلرلر بو صورتده
اوزده که ثقب تنورک

ṭaraf-ı aᶜlāsında “bā-ب” ve ṭaraf-ı esfelinde “ḥā-ح” ve ẕekerüñ ṭaraf-ı esfelinde “hā-ه” mektūbdur:

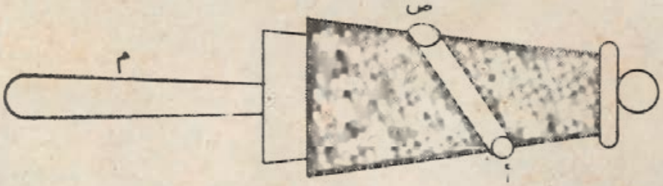

[Şekil 335/110]

[Şekil 335/110]

Ve reʾs-i ġulāmuñ vasaṭı muḳābilesinde arḍ-ı ḫızāneyi delüp feysūnuñ tennūrını idḫāl ideler bir vechile ki s̱aḳbuñ ṭaraf-ı aᶜlāsı dāḫil-i ḫızānede vāḳiᶜ olup ve ṭaraf-ı esfeli ḫāric-i ḫızānede vāḳiᶜ ola. Ve tennūruñ çevresini arḍ-ı ḫızāneye muḥkem yapışduralar ve ẕekerüñ fāḍılı ᶜunuḳ-ı ġulāmuñ vasaṭında muntaṣıb ola. Pes eger ḫızāneye ṣu ḳoyılsa ve feys̱ūn mesdūd olsa ḫızāne ṭolup ṣu ġayrı yire aḳmaz. Eger feys̱ūn fetḥ olunsa s̱aḳb-ı tennūruñ ṭaraf-ı esfelinden aḳmaġa başlar. Pes bu zamānda bir laṭīf ḥuḳḳa düzeler, feys̱ūnuñ s̱aḳbından ḫāric olan ṣu bu ḥuḳḳaya dāḫil ola.

Baᶜdehu ḥuḳḳanuñ yed-i yümnādan ṭarafını deleler ve ol delüge bir ünbūb geçürüp medd ideler ve ucını şol ünbūba vaṣl ideler ki bir ṭarafı ibrīḳde s̱ābit olup ve bir ṭarafı dāḫil-i ᶜurveden keff-i ġulāma nāfiẕ olup kümm-i ḳamīṣ içine mümtedd olmışdur. Pes bundan ṣoñra ḫızāneye ṣu dökilse ve feys̱ūn meftūḥ olsa ḥuḳḳaya çıḳar ve ünbūba dāḫil olup cereyān üzere olur tā ki ibrīḳüñ beyt-i aᶜlāsına muntaṣıb olur ve bülbüle-i ibrīḳde vaḍᶜ olunan miḳlebüñ içine dāḫil olur. Pes dāḫil-i ibrīḳde mevcūd olan havānuñ maṣrifi olmayup dāḫil-i ᶜurvede sābıḳan maṣnūᶜ olan ünbūb-ı daḳīḳa mündefiᶜ olur. Pes ṭaraf-ı ünbūbda vaḍᶜ olunan bunduḳa-i ṣafīr ṣadā virür ve istimāᶜ idenler ibrīḳ üstinde vaḍᶜ olunan ṭāyirüñ ṣadāsıdur ẓann iderler.

Baᶜdehu bir ᶜavvāme düzeler ki nevᶜ-i evvelde binkām-ı keʾsde meẕkūr olan vaṣf üzere

[111^{b}]

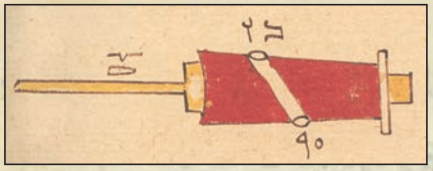

طرف اعلاسنده ب وطرف
اسفلنده ح وذكرك طرف
اسفلنده ط مكتوبدر نوراسی غلامك وسطی مقابلهسنده ارضی خزانهیی
دلوب قفشیونك تنورینی ادخال ایدرلر بر وجهله كه ثقبك طرف اعلاسی داخل
خزانهده واقع اولوب وطرف اسفلی خارج خزانهده واقع اولا تنورك
جورهسنی ارضی خزانهیه محكم یاپشدررلر وذكرك فاضلی عنق غلامك وسطنده
منتصب اولایسی اگر خزانهیه صو قویلسه وقفشیون مسدود اولسه خزانه طولوب صو غیری
یره اقمز اگر قفشیون فتح اولونسه ثقب تنورك طرف اسفلنده اجتمعه ایتدكلری بو زمانده
بر لطیف حقه دوزهلر قفشیونك ثقبندن خارج اولان صو بو حقهیه داخل اولور
بعده حقهنك یدیمنی دن طرفینی دلهلر واول دلوكه بر انبوب كچور بعد ایدرلر
واوجنی شول انبوبه وصل ایدرلر كه بو طرفی بر بیقده ثابت اولوب وبو طرفی داخل
عروق دن كف غلامده نافذ اولوب كم قمیصی ایچنه ممتد اولمشدر یعنی بوندن صكره
خزانهیه صو دوكلسه وقفشیون مفتوح اولسه حقهیه چقر وانبوبه داخل اولوب
جریان اوزره اولور تا كه ابریقك بیتی علاسنه منتصب اولور وبلبله ابریقده
وضع اولنان مقلبك ایچنه داخل اولور یعنی داخل ابریقده موجود اولان
هوانك مضرب اولمیوب داخل عروق دكی بقا مصنوع اولان انبوب دقیقه
مندفع اولوریی طرف انبوبده وضع اولنان بندقهٔ صغیر صدا ویرر واستماع
ایدنلر ابریق اوستنده وضع اولنان طائرك صداسی در ظن ایدرلر بعده
بر عوامه دوزهلر كه نوع اولده بنكام كاسه مذكور اولان وصف اوزره

وسطی

vasaṭı maḫrūḳ ola. Ve fāḍıl-ı ẕekeri ol ḫarḳa idḫāl ideler tā ki ᶜavvāme tennūr-ı feys̱ūnuñ reʾsinde ḳarār eyleye. Ve ᶜavvāmenüñ saṭḥına bir reze vaḍᶜ idüp ol rezeye bir ipüñ ucını bağlayalar ve ipüñ bir ucını refᶜ idüp ḫarḳ-ı ḫızānede vaḍᶜ olunan maḳaraya geçüreler ve yine aşaġa ṣarḳıdup ṣol dirsegüñ ucında vaḍᶜ olunan s̱iḳālenüñ s̱aḳbına rabṭ ideler şu ḥālde ki yed-i yüsrā mebsūṭa olup manṣūbe olmaya. Pes ᶜavvāme yed-i yüsrānuñ fāḍıl-ı mirfaḳını iple yuḳaru çeküp s̱iḳāleyi nāzil olmaġa ḳomaz, pes bi'ḍ-ḍarūre ġulāmuñ eli mebsūṭ olur. Ve ḳaçan ki ḫızāneye ṣu ḳoyılsa, ᶜavvāme saṭḥ-ı mā üzere mürtefiᶜ olup s̱iḳāle nāzil olur ve yed-i yüsrāyı refᶜ ider tā ki ᶜaḍuda mümāss olmaġa ḳarīb olur. Ve ḳaçan ki ṣu aḳup ḫızāne fāriġa olur ve ᶜavvāme nāzile olup fāḍıl-ı mirfaḳı cez̲b ider ve bi'ḍ-ḍarūre yed-i yüsrā münbasıṭ ve mümtedd olur. Ve bundan ṣoñra ẕeker-i feys̱ūnuñ fāḍılınuñ ṭarafı üzere bir muḥkem şaẓiyye vaḍᶜ idüp ol şaẓiyyeyi bir miḳdār cihet-i esfele büküp baᶜdehu ucını yu[ḳa]ru bükeler tā ki ġulāmuñ eñsesinde yaḳasıyla boynı arasından çıḳa. Ve şaẓiyyenüñ bu ṭarafına bir tügme gibi ḳıṭᶜa vaḍᶜ ideler tā ki feys̱ūnı istiᶜmāl murād itdükde ol tügmeye yapışup döndüreler.

Baᶜde ẕālik sābıḳan meẕkūr olan üslūb üzere ġulāmuñ başını düzeler ve ortasını ḫızāneye ṣu ḳoymaḳ içün oyalar. Ve raḳabesinüñ esfelini ġulāmuñ ḳamīṣinüñ yaḳasına vaḍᶜ idüp eṭrāfını muḥkem yapışduralar, ancaḳ eñsesinde bir miḳdār yir bāḳī ḳala tā ki reʾs-i feys̱ūndan bāriz olan şaẓiyye ol maḳāmda ḥareket ide.

Baᶜde ẕālik ġulāmı ve cemīᶜ-i bāṭın-ı ġulāmda

[112ᵃ]

وسطی مخروق اولا و فاضل ذکوری اول خرقه ادخال ایلیه لر تا که عوامه تنور
فنیونك رأسنده قرار ایلیه و عوامه نك سطحنه بر ذره وضع ایدوب اول ذره یه
بر ایپك اوجنی بغلیه لر و ایپك بر اوجنی رفع ایدوب خرق خزانه ده وضع
کنار
اولنان مقرمیه کچوره لر و نیه اشاغه صارقدوب صول درسکلکی اوجنده
وضع اولنان ثقاله نك ثقبنه ربط ایده لر شو حالده که یدسی مبسوط اولوب
دلوك
منصوب اولمیه پس عوامه یدسینك فاصل مرفقنی ایله یوقرو چکوب ثقاله یی
صول ال درسك
نازل اولمغه قومزسی بالضروره غلامك الی مبسوط اولور و قچن که خزانه یه
صو قویله عوامه سطح ماء اوزره مرتفع اولوب ثقاله نازل اولور و یدسنی یی
دفع ایدر تا که عَضُدی حماسی اولمغه قریب اولور و قچن که صو اقوب خزانه فارغ
بازو
اولور عوامه نازل اولوب فاضل مرفقی جذب ایلر و بالضروره یدسنی
ادتوق درسك
مُنبَسِط و ممتد اولور و بوندن صکره ذکر فنیونك فاضلنك طرفی اوزره
بر محکم شغلیه وضع ایدوب اول شغلیه یی بر مقدار جهت اسفله بوکوب بعده
یاده
اوجنی ینه یوقرو بوکه لر تا که غلامك اکسنده یقه سیله بوینی اره سنده چقه
و شغلیه نك بو مرغنه بر تکمه کبی قطعه وضع ایده لر تا که فنیونی استعمال مراد
ایدنلرده اول تکمه یه یاپشوب دونده لر بعد ذلك بقا مذکور اولان اسلوب
اوزره غلامك باشنی دوزده لر و اودنه سنی خزانه یه صو قویمق ایچون اویه لر
و قبه سنك اسفلنی غلامك قمصنك یاقه سنه وضع ایدوب اطرافنی محکم
بوی
یاپشدره لر آنجق اکسنده بر مقدار یر باقی قاله تا که رأسی فنیوندن باز اولان
شغلیه اول مقامده حرکت ایده بعد ذلك غلامی و جمیع باطن غلامده
باده

vaḍᶜ olunan ālātı ve ibrīḳi taṣvīr idüp ᶜalāyim vaḍᶜ idelüm: Ḫızāne-i mānuñ ᶜalāmeti “zā-ز” ve ẕeker-i feysūnuñ “mīm-م”, s̱aḳb-ı feys̱ūnuñ dāḫil-i ḫızānede vāḳiᶜ olan ṭarafınuñ ᶜalāmeti “nūn-ن” ve ᶜavvāmenüñ “cīm-ج” ve maḳara üstinde vaḍᶜ olunan ḫayṭuñ ᶜalāmeti “elif-ا” ve fāḍıl-ı mirfaḳuñ “sīn-س” ve yed-i yüsrānuñ “ṭā-ط”, miḥverinüñ ᶜalāmeti “lām-ل” ve esfel-i feys̱ūnda vāḳiᶜ olan s̱aḳbuñ “ᶜayn-ع” ve ḥuḳḳanuñ “lām-elif-لا” ve cānib-i ḥuḳḳada vāḳiᶜ olan s̱aḳbuñ “ḳāf-ق” ve bu s̱aḳba muttaṣıl olan ünbūbuñ “ṣād-ص” ve ünbūb-ı ṣafīrüñ “yā-ي” ve ibrīḳi iki ḳısm iden ṣaḥīfenüñ ᶜalāmeti “fā-ف” ve miḳleb-i bülbülenüñ dāḫil-i ibrīḳde vāḳiᶜ olan ṭarafınuñ ᶜalāmeti “dāl-د” ve ẕeker-i feys̱ūn üstinde vaḍᶜ olunan şaẓiyyenüñ ṭaraf-ı bārizünüñ

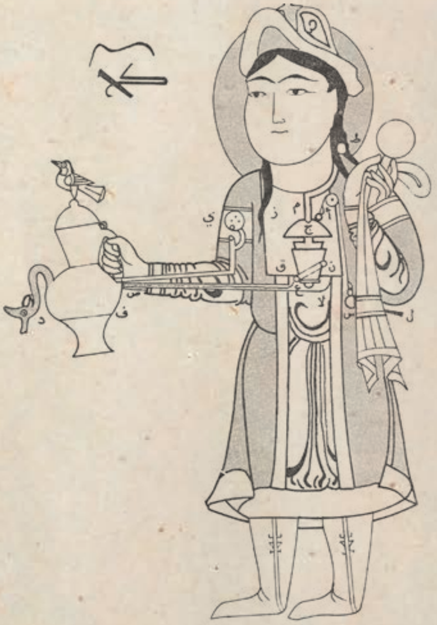

[Şekil 338/111a]

[112ᵇ]

وضع اولنان الآتى وابريقى تصوير ايدوب علامتى ج وضع ايدلم خزانه خانك علامتى ز وذكر فيثونك م ثقب فيثونك داخل وخزانه ده واقع اولان طرفنك علامتى ن وعوامه نك ج وحقه اوستنده وضع اولنان خيطك علامتى ا وفاضل مزفعك س ويديوى نك ط محودنيك علامتى ل واسفل فيثونده واقع اولان ثقبك ع وحقه نك لا و جانب حقه ده واقع اولان ثقبك ق وبو ثقبه متصل اولان انبوبك ص وانبوب صغيرك ى وابريقى ايكى قسم ايدن صحيفه نك علامتى ف ومقلب بلبله نك داخل ابريقده واقع اولان طرفنك علامتى د وذكر فيثون اوستنده وضع اولنان شظيه نك طرفى بازده نك ع

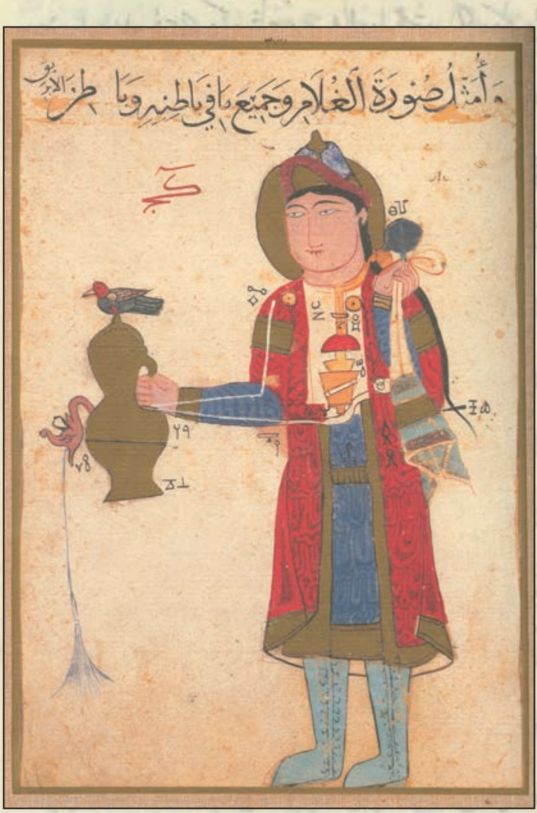
أمثال صورة الغلام وجميع ما في باطنه وما ظ الابريق

[١١٢ب]

ᶜalāmeti “ẓā-ظ”dur:

[Şekil 338/111a]

Baᶜde ẕālik reʾs-i ġulāmda vaḍᶜ olunan ḫarḳuñ vasaṭına bir ḳamᶜ-ı muġarbel vaḍᶜ ideler yaᶜnī bir huni ki ḳalbur gibi delükleri ola tā ki ḫızāne içindeki ālātı setr ide. Ve bu ḳamᶜuñ vasaṭında bir bülbüle yaᶜnī emzik vaḍᶜ idüp içine bir ḳaḍīb-i daḳīḳ yaᶜnī bir ince çubuḳ vaḍᶜ ideler ve ol çubuġuñ ṭaraf-ı aᶜlāsına dirhem gibi bir ṣaḥīfe yapışduralar tā ki ḳaḍībüñ nüzūline māniᶜ ola. Ve esfeline daḫı bir ṣaḥīfe vaḍᶜ ideler tā ki ḫızāne ṭolduġı zamānda bülbüleden ḫurūcına māniᶜ ola. Ve bu ḳaḍībi vaḍᶜdan ġaraḍ budur ki ḳaçan ḳamᶜa ṣu ḳoyılsa tā ki ḫızāneden ḥadd-i mefrūḍa bāliġ olsa ᶜavvāme mürtefiᶜ olup ḳaḍībi daḫı refᶜ ider ve maᶜlūm olur ki ḫızānedeki mā kāmil olmışdur, pes ṣu ḳoymaḳdan ferāġat iderler. Ve bundan ṣoñra ḳamᶜı reʾs-i ġulāma ilṣāḳ iderler bir vechile ki ḳamᶜuñ kenārı reʾs-i ġulāma müsāvī ola. Ve üstine bir serpūş vaḍᶜ ideler.

Pes vāḍıḥdur ki ḳaçan ḳamᶜa ṣu ḳoyarlar ve feys̱ūnı sedd iderler, ṣu ḫızānede mürtefiᶜ olur tā ki ḳaḍībi cānib-i aᶜlāya taḥrīk ider. Pes ol zamānda ṣabb-ı mādan ferāġat iderler ve ġulāmı ḥāli üzere müheyyā terk iderler. Ve ḥīn-i iḥtiyācda ḫādim gelüp ṣol eliyle ġulāmuñ ṣol ḳoltuġı altına yapışup ṣaġ eliyle ġulāmuñ ṣaġ omuzına yapışup meclise iḥḍār ider ve legen yanında vaḍᶜ ider. Ve ṣaġ elini ḳaldururken şaẓiyye üstinde vaḍᶜ olunan tügmeyi döndürür. Pes feys̱ūn meftūḥ olup ḫādim ġulāmdan munfaṣıl olur ve hemīn sāᶜat ḫızānede müctemiᶜ olan ṣu feys̱ūnuñ esfelinden çıḳup ḥuḳḳaya dāḫil olur ve andan ünbūba dāḫil olup ibrīḳe munṣabb olur ve dāḫil-i

[113ᵃ]

علامتی ط در بعد ذلك رأسی غلامدن وضع اوغلن خرجك وسطنه بر قمع قوبك
وضع ایلرلر یعنی بر هونی که قالبور کبی دلوکلری اولا تا که خزانه ایچنده کی
الآتی ستر ایده و بو قمعك وسطنه بر بلبله یعنی امزك وضع ایدوب ایچنه بر قضیب
دقیق یعنی بر انجه چبق وضع ایلرلر و اول چبغك طرف اعلاسنه درهم کبی
بر صحیفه یاپشدررلر تا که قضیبك نزولنه مانع اوله و اسفلنه دخی بر صحیفه وضع
ایلرلر تا که خزانه طولدوغی زمانده بلبلهدن خروجنه مانع اوله و بو قضیبی
وضعدن غرض بودر که قچن قمعه صو توکیله تا که خزانهدن حدّ مفروضه بالغ
اوله عوّامه مرتفع اولوب قضیبی دخی رفع ایدر و معلوم اولور که خزانهده کی
ما کامل اولمشدر پس صو توکمكدن فراغت ایدرلر و بوندن صکره قمعی رأسی
غلامه الصاق ایدرلر بر وجهله که قمعك کناری رأس غلامه مساوی اوله
و اوستنه بر کربوش وضع ایدرلر پس واضحدر که قچن قمعه صو توکیلیر و فشیونه
ایدرلر صو خزانهده مرتفع اولور تا که قضیبی جانب اعلایه تحریك ایدر پس اول زمانده
صبّ مادن فراغت ایدرلر و غلامی حالی اوزره مهیّا ترك ایدرلر و حین
احتیاجده خادم کلوب صول الیله غلامك صول قولتوغی آلتنه یاپشوب صاغ
الیله غلامك صاغ اوموزینه یاپشوب مجلسه احضار ایدر ولکن یانندن وضع ایدر
و صاغ الني قالدردوکی شطیه اوستنده وضع اولنان تکمه یی دوندرر
پس فشیوندن مفتوح اولوب خادم غلامدن منفصل اولور و جمیع
سعت خزانهده مجتمع اولان صو فشیونك اسفلندن چقوب حقّه یه
داخل اولور و اندن انبوبه داخل اولوب ابریقه منصب اولور و داخل

ibrīḳde müctemiᶜ olan havāyı bunduḳa-i ṣafīre ṭard idüp ṣadā ḥāṣıl olur. Ve mādām ki ibrīḳe ṣu dökilür, ṣadā mümtedd olur ve ṣu ḥaniyye-i miḳlebe mürtefiᶜ olur ve minḳār-ı ṭāvusdan aḳmaġa başlar. Pes pādişāh-ı ᶜālem-penāh ḥaḍretleri murād-ı şerīfleri üzere tekmīl-i vuḍū iderler. Pes ġulām-ı mezbūr ṣol elini uzadup destmāli ve mirᵓātı ve muştı ṣunar. Ve pādişāh daḫı anları vech-i muᶜtād üzere istiᶜmāl iderler. Ve yine eline ṣunarlar. Pes ḫādim gelüp ġulāmı refᶜ ider ve yine vaḳt-i ḥācet içün müheyyā ider.

Baᶜde ẕālik naḳşı vācib olanları naḳş idüp dühn-i senderūsla ṭılā ideler ve güneşde tenşīf ideler tā ki vaḳt-i istiᶜmālde nuḳūşa ḍarar gelmeye.

Üçinci Nevᶜden Dördinci Şekl Bir Ṭāvusdur ki Ḥīn-i Vuḍūda Minḳārından Ṣu Döker

Faṣl

Nuḥāsdan bir ṭāvus şeklini düzeler ki bedeni aṣl-ı raḳabesine varınca mücevvef ola. Ve üslūb-ı sābıḳ üzere bir miḳleb düzüp ṭaraf-ı ḳaṣīrin ṭāvusuñ boynından ḳarnına idḫāl ideler tā ki ucı baṭn-ı ṭāvusuñ arḍına mümāss olmaġa ḳarīb ola. Ve miḳlebüñ ḥaniyyesi mürtefiᶜ olup ṭāvusuñ raḳabesi şeklinde ola. Ve miḳlebüñ ṭaraf-ı ṭavīli ṣadr-ı ṭāvusdan nāzil ola. Ve miḳlebüñ ẓāhirini nuḥāsla ve reṣāṣla telbīs ü tezyīn idüp ṭāvus boynına teşbīh ideler. Ve reᵓs-i ṭāvus şeklini düzüp miḳlebüñ ṭaraf-ı ṭavīline ilṣāḳ ideler. Ve minḳārını fetḥ ideler ve ḳuyruġını daḫı mücevvef idüp naṣb ideler ke-ennehu bir yire müctemiᶜ olup muntaṣıb olmışdur. Ve bu ẕenebi ortasından bir ṣaḥīfe ile ᶜarḍan iki ḳısm ideler tā ki ṣaḥīfeden yuḳarusı

[113ᵇ]

ابریقده مجتمع اولان هوایه بنزقه صفیره جراو ایدوب صدا حاصل اولور
وما دام که ابریقه صو دوکلور صدا ممتد اولور ه ومنقار طاوس دن
آقمغه باشلر پس پادشاه عالمپناه حضرتلری مراد شریفلری اوزره تکمیل
وضوء ایدرلر پس غلام مزبور صو لگنی اوزادوب دستمالی و مرآتی
آینه
ومشیطی صونرو پادشاه دخی انلری وجه معتاد اوزره استعمال ایدرلر
طرق
وبنه النه صونرلر پس خادم کلوب غلامی دفع ایدر وینه وقت حاجت
ایچون مهیا ایدر بعد ذلک نقشی واجب اولانلری نقش ایدوب دهنی
سندروسله طلا ایدرلر وکننده تنشیف ایدرلر تا که وقت استعمالده
تفوغته صو دوکلمیه **اوچنجی نوعدن دردنجی شکل** بر طاوسدر که حین
وضوده منقارندن صو دوکر **فصل** نحاسدن بر طاوس شکلنی
دوزه لر که بر نی اصل رقبه سنه وارنجه مجوف اولا و اسلوب بقباق اوزره
بر مقلب دوزوب طرف قصیری طاوسک بوینندن قرنینه ادخال
ایدرلر تا که اوجی بطن طاوسک ارضینه مماسی اولمغه قریب اولا و مقلبک
حنیه سی مرتفع اولوب طاوسک رقبه سی شکلنده اولا و مقلبک طرف
بوینی
طویلی صدر طاوسدن نازل اولا و مقلبک ظاهرینی نحاسیله وصله
قلای بغو
تلبیس و تزیین ایدوب طاوس بوینه تشبیه ایدرلر و رأسی طاوس شکلنی دوزوب
مقلبک طرف طویلنه الصاق ایدرلر و منقارینی فتح ایدرلر و قویروغنی
قوتی بودی
دخی مجوف ایدوب نصب ایدرلر کانه بریره مجتمع اولوب منتصب اولمشدر
وبو ذنبی اورته سندن بر صحیفه ایله عرضا ایکی قسم ایدرلر تا که صحیفه دن یوقاروده
قویرق

ه وصوحنیه مقلبه مرتفع اولور
بو کلمه

بوبلیت

bir beyt olup aşaġası ṭāvusuñ baṭnı ve ṣadrı ile bir beyt ola.

Baᶜdehu mirāren mezḳūr olan üslūb üzere bir feys̱ūn düzüp ol ṣaḥīfenüñ ortasına geçüreler ve ẕeker-i feys̱ūnuñ faḍlasını aᶜlā-yı ẕenebe refᶜ ideler. Ve ẕeneb-i ṭāvusuñ başında bir ġıṭā vaḍᶜ ideler ki vaḳt-i ḥācetde refᶜ olunup ṭāvusuñ ẕenebine ṣu ḳoyalar ve yine maḳāmına iᶜāde ideler. Ve ol ġıṭānuñ başını delüp faḍla-i ẕekeri ol delükden ṭaşra çıḳaralar ve ucına bir tügme vaḍᶜ idüp ol tügmeyi rīş-i ṭāvusda vāḳiᶜ olan bir hilāl şekline ḳoyalar tā ki ḥīn-i istiᶜmālde ol hilāli döndürüp feys̱ūnı fetḥ ideler. Pes şekk yoḳdur ki ḳaçan ġıṭā refᶜ olunsa ve hilāl-i mezḳūr idāre olunup feys̱ūn fetḥ olunsa ve reᵓs-i ẕenebe ṣu ḳoyılsa baṭn-ı ṭāvusa aḳar tā ki ḥaniyye-i miḳlebe ḳarīb olınca mürtefiᶜ olur ve nıṣf-ı ẕenebde vaḍᶜ olunan ṣaḥīfenüñ üstine daḫı bir miḳdār mürtefiᶜ olur. Pes ol ḥīnde feys̱ūnı sedd iderler ve yine ẕenebüñ ṣaḥīfesi üstine ṣu dökerler tā ki ẕenebden beyt-i aᶜlā memlū olur ve yine ġıṭāyı mekānına iᶜāde iderler.

Ve ḳaçan ki ābdest almaḳ maḳṣūd olur, ḫādim ṣol eliyle ṭāvusuñ boynına ve ṣaġ eliyle ḳuyruġına yapışup götürür ve meclise getürüp bir kürsī üstine vaḍᶜ ider ve kimesne muṭṭaliᶜ olmadın hilāli döndürür ve ṭāvusuñ minḳārı altına legen ḳor. Pes feys̱ūn meftūḥ olup beyt-i aᶜlāda vaḍᶜ olunan ṣu beyt-i esfele nāzil olup ḥaniyye-i miḳlebe mürtefiᶜ ve miḳlebüñ ṭaraf-ı āḫerinden minḳār-ı ṭāvusa vāṣıl olup minḳārdan aḳmaġa başlar. Ve bu şeklde feys̱ūndan ve ẕeneb-i ṭāvusda vaḍᶜ olunan beyt-i aᶜlādan müstaġnī olmaḳ ḳābildür bu ṭarīḳ üzere ki

[114ᵃ]

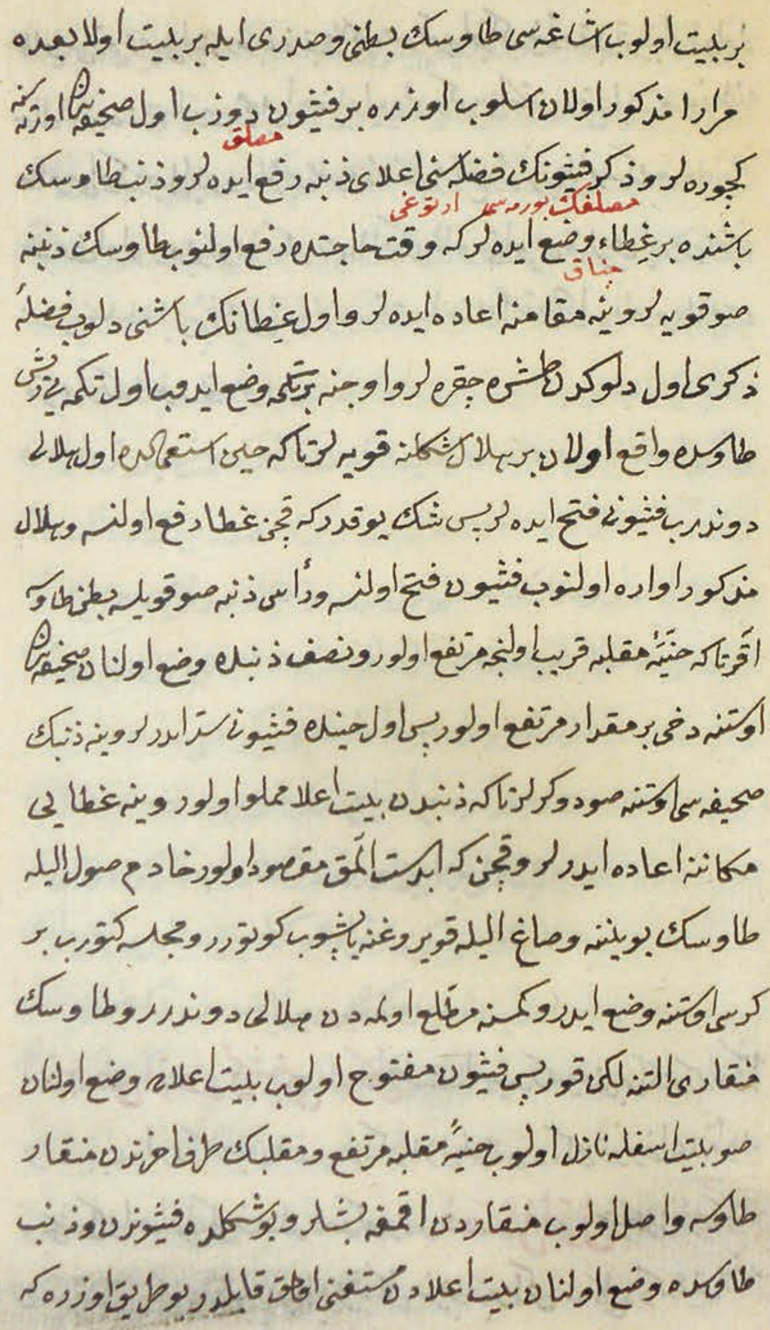

بر بيت اولوب اشاغه سى طاوسك بطنى وصدرى ايله بر بيت اولا بعده
مرارا مذكور اولان اسلوب اوزره بر فنشوندن دوزب اول صحيفه لرك اوزرنه
مصلق
كچوره لر وذكر فنشونك فضله سنى اعلاى ذنبه دفع ايده لر وذنب طاوسك
مصلقك بورمه سى ادتوغى
باشنده بر غطاء وضع ايده لركه وقت حاجتده دفع اولنوب طاوسك ذنبنه
جناق
صوقويه لر ويته مقامنه اعاده ايده لر واول غطانك باشنى دلوب فضله
ذكر اولان دلوكدن طشره چقره لر واوجنه بر تكمه وضع ايده لر واول تكمه يى درشى
طاوسده واقع اولان بر هلال شكلنده قويه لر تاكه حين استعمالده اول هلالى
دوندروب فنشونى فتح ايده لر پس شك يوقدر كه قچن غطا دفع اولنه وهلال
مذكور اداره اولنوب فنشون فتح اولنه ودائما ذنبه صوقويله بطنى طاوسك
اقه تاكه حنيهٔ مقلبه قريب اولنجه مرتفع اولور ونصف ذنبدن وضع اولنان صحيفه لرك
اوستنه دخى بر مقدار مرتفع اولور پس اول حينده فنشونى سد ايدرلر وينه ذنبك
صحيفه سى اوستنه صو دوكرلر تاكه ذنبدن بيت اعلا مملو اولور وينه غطايى
مكاننه اعاده ايدرلر وقچن كه ابدست المق مقصود اولور خادم صول اليله
طاوسك بوينندن وصاغ اليله قويروغندن يابشوب كوتورر ومجلسه كتوروب بر
كرسى اوستنه وضع ايدر وكمسنه مطلع اولمه دن هلالى دوندررلر طاوسك
منقارى التنه لكن قوروسى فنشوندن مفتوح اولوب بيت اعلادن وضع اولنان
صو بيت اسفله نازل اولوب حنيهٔ مقلبه مرتفع ومقلبك طرف اخرندن منقار
طاوسه واصل اولوب منقاردن اقمغه باشلر وبو شكلده فنشوندن وذنب
طاوسده وضع اولنان بيت اعلادن مستغنى اولمق قابلدر بو طريق اوزره كه

[١١٤أ]

ṭāvusı ardına meyl itdürüp ẕeneb-i ṭāvusa şu ḳoyalar tā ki ḥaniyye-i miḳlebe ḳarīb ola ve ol ḥāl üzere refᶜ idüp meclise iḥḍār ideler. Ve kürsī üstine vaḍᶜ itdükleri zamānda ṭāvusı öñine meyl itdüreler. Pes şu ḥaniyye-i miḳlebe mürtefiᶜ olup ṭāvusuñ minḳārından münbaᶜiṡ olur. Ve bundan ṣoñra mehmā-emken ṭāvusı telvīn ve tezyīn idüp dühn-i senderūsla ṭılā idüp tenşīf ideler ve vaḳt-i ḥācetde istiᶜmāl ideler. Ve ṭāvus-ı mezbūruñ ṣūreti budur:

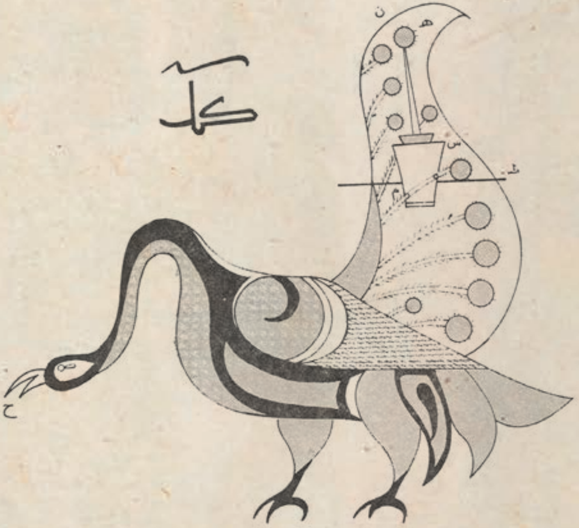

[Şekil 343/112]

[Şekil 343/112]

Üçinci Nevᶜden Beşinci Şekl Bir Ṭasṭ-ı Rāhibdür ki Yaᶜnī Bir Legendür ki Ortasında Bir Rāhib Vardur ki Ḥīn-i Faṣdda Legene Nāzil Olan Demüñ Ḳadrini İᶜlām İder. Ve Bu Şeklüñ Aḥvāli İki Faṣlda Mezkūrdur

Faṣl-ı Evvel Şekl-i Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder

Şekl-i mezbūr bir legen şeklidür ki ᶜamīḳ ve müdevver

[114^b]

طاوسی اوزدنه میل ایتدوب ذنب طاوسه صوقویه لر تا که حینئذ مقلبه قریب اولا و اول
حال اوزده دفع ایدوب مجلسه احضار ایدنلر و کرسی اوستنه وضع ایتدکلری زمانده
طاوسی اوکنه میل ایتدوده لولبسی صو حینئذ مقلبه مرتفع اولوب طاوسک منقارندن
منبعث اولور و بوندن صکره مهما امکن طاوسی تلوین و تزیین ایدوب دهن
سندروسله طلا ایدوب تنشیف ایدنلر و وقت حاجتده استعمال ایدهلر و طاوس
مزبورک صورتی بودر

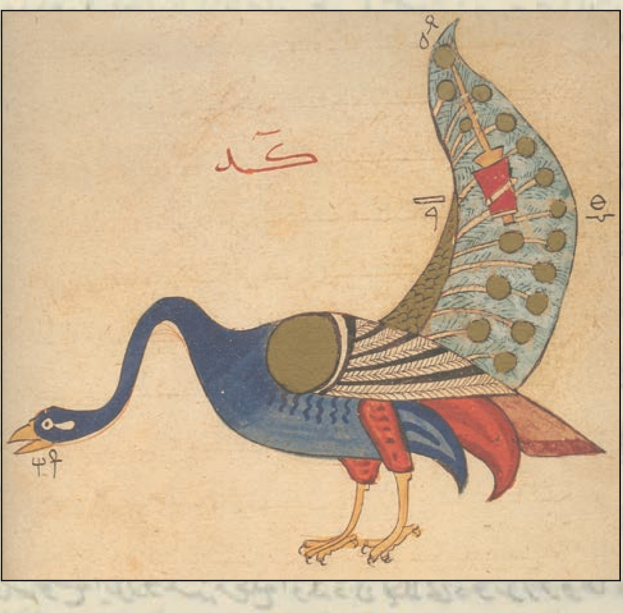

او جنجی نوعدن شنبجی شکل طست راهبدرکه یعنی بر لکندرکه اورتهسنده
بر راهب واردرکه حین فصدده لکنه نازل اولان دمک قدرینی اعلام ایدر
و بو شکلک احوالی ایکی فصلده مذکوردر **فصل اول** شکل مزبورک
ظاهرینی و معناسینی بیان ایدر شکل مزبور بر لکن شکلیدرکه عمیق مدوردر

اولوب

[١١٤ب]

olup kenārları mebsūṭdur yaᶜnī yaṣṣı ve müdevverdür. Ve legenüñ vüsᶜati iki ḳarış olup altında bir küp yaᶜnī ayaḳ vardur ki ṭūlı bir ḳarış ve siᶜati dört parmaḳdur. Ve legenüñ ortasında bir menāre vardur ki ṭūlı legenüñ kenārınuñ irtifāᶜı ḳadardur ve ḳalıñlıġı maḳāmına göredür. Ve ol menārenüñ üstinde bir rāhib ayaġ üzere ṭurup elinde bir bir ᶜukkāz yaᶜnī ucı demürli bir ᶜaṣā[36] almışdur ve ᶜaṣānuñ esfelini legenüñ kenārına vaḍᶜ itmişdür. Ve legenüñ kenārında birden yüz yigirmiye varınca ᶜaded yazılmışdur.

Vaḳt-i ḥācetde bu legeni iḥḍār iderler ve faṣd murād iden kimesnenüñ öñine vaḍᶜ iderler. Ve ol zamānda ᶜukkāzuñ esfeli evvel-i aᶜdā[d]dan ẖāricdür. Ve ḳaçan ki faṣd vāḳiᶜ olup legene bir dirhem dem nāzil olur, ᶜukkāzuñ esfeli evvel-i ᶜadede vāṣıl olur. Ve beş dirhem nāzil olduġı zamānda beşinci ᶜadede vāṣıl olur ve on dirhem nāzil olduġı zamānda onıncı ᶜadede vāṣıl olur. Ve bu üslūb üzere yüz yigirminci ᶜadede varınca seyr ider. Pes mefṣūddan ne miḳdār dem iẖrāc itmek maḳṣūd olursa ol ḳadar iẖrāc iderler.

Ve bu legenüñ keyfiyyet-i ᶜameli bu ṭarīḳ üzeredür ki şebehden bir legen[37] düzeler ki deriñligi dört parmaḳ ola ve siᶜati iki ḳarış ola. Ve kenārını basṭ idüp ufḳ[a] müvāzī ideler ve ġāyetde müdevver ideler. Baᶜdehu legen içün bir ayaḳ düzeler ki ṭūlı bir ḳarış ve siᶜati dört parmaḳ ola. Ve ol ayaġı legenüñ altına yapışduralar. Ve legenüñ merkezini parmaḳ ṣıġacaḳ ḳadar deleler ve ortasını bir miḳdār çuḳur ideler tā ki legen içine vāḳiᶜ olan nesne ol çuḳurda cemᶜ olup delükden aşaġa aḳa.

Baᶜdehu bir mücevvef menāre düzeler ki ṭūlı legenüñ yanlarınuñ irtifāᶜı ḳadar ola ve siᶜati maḳāmında müstaḥsen olacaḳ ḳadar

---

[36] Kelime metinde “ġıṭā” şeklinde imla edilmiş.
[37] Kelime metinde “gedikde” şeklinde imla edilmiş.

[115ᵃ]

اولوب کنارلری مبسوط اولدیغی یعنی یصّی اوه واردر ولکنک وسعتی ایکی قارش اولوب
التندن بر کوبه یعنی ایاق واردر که طولی بر قارش وسعتی درت برماق در ولکنک
اورتهسندن بر مناره واردر که طولی لکنک کنارینک ارتفاعی قدردر و قالکلغی
مقامنه کوره در و اول منارهنک اوستنده بر داهی ایاغ اوزره طوریالنه بر عکّاز
یعنی اوجی دمرلو بر غطاء المشدد و عصانک اسفلی لکنک کنارنه وضع اتمشدر
ولکنک کنارندن بردن یوزیکرمی یه وارنجه عدد یازلمشدر وقت حاجتده هر
بو لکنی احضار ایدرلر و قصد مراد ایدن کمسنهنک اوکنه وضع ایدرلر و اول زمانده
عکازک اسفلی اوّل اعداددن خارجدر و نیجه که قصد واقع اولوب لکنه بر درهم
دم نازل اولور عکازک اسفلی اوّل عدده واصل اولور و ایکی درهم نازل
اولدوغی زمانده ایکنجی عدده واصل اولور و اون درهم نازل اولدوغی زمانده
اونجی عدده واصل اولور و بو اسلوب اوزره یوزیکرمنجی عدده وارنجه سیر
ایدر پس مقصوددن نه مقدار دم اخراج اتمک مقصود اولورسه اول قدر اخراج
ایدرلر و بو لکنک کیفیت عملی بو طریق اوزرهدر که شبهدن بر کدکلی دوزرلر که
درکلکی درت برماق اوله و وسعتی ایکی قارش اوله و کنارینی بسط ایدوب افقه موازی
ایدهلر و غایتده مدوّر ایدهلر بعده لکنک ایچون بر آیاق دوزهلر که طولی بر قارش
وسعتی درت برماق اوله و اول ایاغی لکنک آلتنه یاپشدرهلر و لکنک مرکزینی برماق
صغهجق قدر دلهلر و اورتهسنی بر مقدار چقور ایدهلر تا که لکنه ایچنه واقع اولان
نسنه اول چقوره جمع اولوب دلوکدن آشاغه آقه بعده بر مجوّف مناره دوزهلر که
طولی لکنک یانلرینک ارتفاعی قدر اوله و وسعتی مقامنه مستحق اولاجق قدر

[١١٥أ]

ola. Ve bu menārenüñ ᶜalāmeti müsaṭṭaḥ ola. Ve legenüñ içinde dört ayaḳ vaḍᶜ idüp menāreyi ayaḳlar üstinde vaḍᶜ ideler. Ve nuḥāsdan bir rāhib şeklini düzeler ki menāre üstinde ayaġ üzere ṭurup ṣaġ elinde ᶜukkāz ola.

Faṣl-ı S̱ānī Rāhib-i Mezbūruñ Muḥarrikini Beyān İder

Nuḥāsdan bir caᶜbe düzeler yaᶜnī bir ünbūb düzeler ki ṭūlı dört parmaḳ ola ve siᶜati ol ḳadar ola ki baş parmaḳ ve orta parmaġla ḳabḍ murād olunsa iḥāṭa idemeyüp iki parmaġuñ ortasında parmaḳ eni ḳadar fürce ola. Ve bu ünbūbuñ esfeline bir ṣaḥīfe yapışduralar. Ve bu caᶜbenüñ taṣḥīḥinde muḥkem itmām ideler tā ki esfeli ve aᶜlāsı vüsᶜatde berāber ola. Ve dāḫiline misṭara vaḍᶜ oluna, başından esfeline varınca cemīᶜ cevānibine münṭabıḳ ola. Ve baᶜdehu üslūb-ı sābıḳ üzere bir caᶜbe daḫı düzeler ki caᶜbe-i ūlā bu caᶜbenüñ içine dāḫil ola ki bu caᶜbe caᶜbe-i ūlādan ḳaṣīr ola ve bu caᶜbeye ġılāf-ı caᶜbe dirler; bunuñ iki ṭarafı daḫı meftūḥ olur. Ve ġılāfuñ bir ṭarafını legenüñ ẓahrında ḫarḳ-ı merkezüñ çevresine yapışduralar ve caᶜbe-i ūlāyı ġılāfa idḫāl ideler tā ki caᶜbenüñ kenārı legenüñ ẓahrına mümāss olup caᶜbenüñ esfel-i ġılāf[ın]dan nāzil ola. Ve ḳaçan ki legene ṣu ḳoyılsa, ortasında cemᶜ olup merkezinde vaḍᶜ olunan delükden caᶜbeye vāṣıl olup caᶜbe içinde müctemiᶜ olur.

Baᶜdehu caᶜbenüñ içine bir ᶜavvāme vaḍᶜ idüp ᶜavvāmenüñ esfelini düz ideler ve aᶜlāsını ḳubbe gibi idüp üstine bir reze vaḍᶜ ideler. Ve rezeye bir ipüñ ucını muḥkem bağlayalar ve bir ucını yuḳaru ḳaldurup legenüñ merkezinde vaḍᶜ olunan delükden menārenüñ içine çıḳaralar. Baᶜdehu bir mikyāl yaᶜnī ölçi düzeler ki içine beş dirhem

[115ᵇ]

اولا و بو مناره نك اعلاسی طبق اولا و لكنك ایچنده دورت ایاق وضع ایدوب مناره یه
ایاقلر اوستنه وضع ایده لر و نحاسدن بر راهب شکلنی دوزه لر که مناره اوستنده
ایاغ اوزره طوروب صاغ النده عكّاز اولا

فصل ثانی

راهب مزبورك
محرکنی بیان ایدر نحاسدن بر جعبه دوزه لر یعنی بر انبوب دوزه لر که طولی دورت
برماق اولا و عرضی اول قدر اولا که باش برماق و اورته برماغله قبضی مراد
اولنسه احاطه ایدمیوب ایکی برماغك اوجی یتشمیه برماق اتی قدر فرجه اولا و بو
انبوبك اسفلنه بر صحیفه یاپشدره لر و بو جعبه نك تصحیحنده محکم تمام ایده لر
تا که اسفلی و اعلاسی وسعتده برابر اولا و داخلنه مسطح واضع اولنمیه یاپشدیغی اسفلنه
و اوجنه جمیع جوانبنه منطبق اولا بعده اسلوب سابق اوزره بر جعبه دخی دوزه لوکه
جعبهٔ اولی بو جعبه نك ایچنه داخل اولا که و بو جعبه جعبهٔ اولیدن قصیر اولا و بو
جعبه یه غلاف جعبه دیرلر بونك ایکی طرفی دخی مفتوح اولور و غلافك
بر طرفنی لكنك ظهرنده خرق مرکزك چوره سنه یاپشدره لر و جعبهٔ اولینی
غلافه ادخال ایده لر تا که جعبه نك کناری لكنك ظهرینه مماس اولوب جعبه نك
اسفلی غلافدن نازل اولا و قچنی که لكنه صو قویله اوزه سنده جمع اولوب مرکزنده
وضع اولنان دلوکدن جعبه یه واصل اولوب جعبه ایچنده مجتمع اولور بعده
جعبه نك ایچنه بر عوامه وضع ایدوب عوامه نك اسفلنی دوز ایده لر و اعلاسنی
قبه گبی ایدوب اوستنه بر دزه وضع ایده لر و دزه یه بر ایپك اوجنی محکم
بغلیه لر و بر اوجنی یوقاری چیقاروب لكنك مرکزنده وضع اولنان دلوکدن
مناره نك ایچنه چقاره لر بعده بر مکیال یعنی اولچی دوزه لر که ایچنه شیء درهم

قادن

ḳan ṣıġa. Ve ᶜavvāme caᶜbe içinde iken ol mikyāl ile yigirmi dört ölçek ḳan ya süd dökeler. Ve caᶜbenüñ dāḫilinde ne maḳāma vāṣıl olursa bir ᶜalāmet vaḍᶜ ideler. Ve arḍ-ı caᶜbe ile ᶜalāmet-i mezbūrenüñ mā-beyni ḳadar bir ḫayṭ alalar. Ve eşkāl-i sābıḳada meẕkūr olan vaṣf üzere nuḥāsdan bir maḳara düzeler, büyükligi ol ḳadar ola ki ḫayṭ-ı mezbūr ol maḳaranuñ nehri üstine bir kerre devr ide. Ve ol maḳaranuñ ip ḳoyacaḳ yirinde bir reze vaḍᶜ ideler ve maḳaranuñ merkezine bir miḥver geçüreler: Bir ṭarafı maḳaranuñ bir ṭarafından arpa ḳadar çıḳup bir ṭarafı bir cānibden bir sere çıḳa. Ve menārenüñ esfelinden dāḫil-i menārede bir ᶜārıḍa vaḍᶜ idüp üstine bir ḫareze vaḍᶜ ideler ve miḥverüñ ṭaraf-ı ḳaṣīrin ol ḫarezenüñ içine vaḍᶜ ideler. Ve ṭaraf-ı ṭavīlini saṭḥ-ı menārenüñ vasaṭından parmaḳ uzunı ḳadar ṭaşra çıḳaralar. Ve bu maḳaranuñ rezesine berāber menārenüñ dāḫilinde iki küçük maḳaralar daḫı vaḍᶜ ideler ki birisi büyük maḳaranuñ bir ṭarafına ve birisi bir ṭarafında vāḳiᶜ ola. Ve ᶜavvāmenüñ rezesine muttaṣıl olan ḫayṭı legenüñ merkezinde vāḳiᶜ olan s̱aḳbdan refᶜ idüp küçük maḳaranuñ berisine geçürüp ortasını büyük maḳaranuñ rezesine baġlayalar ve üstine bir kerre ṭolayalar ve ucını ṭaraf-ı āḫerde vāḳiᶜ olan küçük maḳaraya geçürüp aşaġa ṣarḳıdalar. Ve legenüñ arḍını kaᶜbına ḳarīb yirde delüp ipi ol delüge indüreler ve ucına yigirmi dirhem s̱iḳāle aṣalar ki s̱iḳālenüñ başı legenüñ ẓahrına ṭoḳına. Ve ol delügüñ üstine arḍ-ı ṭaşt[da] bir ünbūb-ı ḳaṣīr vaḍᶜ ideler tā ki arḍ-ı ṭaşta nāzil olan dem ol delüge seyelān eylemeye.

[116ᵃ]

قان صیغه وعوامه جعبه یجنده ایکی اول مکیاله ایله بکرمی دوت اولجک قانیه
سوه دوکه لر وجعبه نك داخلنده نه مقامه واصل اولورسه بر علامه وضع
ایده لر وارضی جعبه ایله علاقه مزبوره نك ما بینی قدر بر خط اله لر واشکال
ایب
سابقه ده مذکور اولان وصفا اوزره نحاسدن بر مقوم دوزه لر بیوکلکی
اول قدر اولا که خیط مزبور اول مقوم نك نهری اوستنه برکته دوداین واول
ایب قویه جق یری
مقوم نك ایب قویه جق یرندن بر دزه وضع ایده لر ومقوم نك مرکزینه
بر محور کچوره لر بر طرفی مقوم نك بر طرفندن ادیه قدر چقوب بر طرفی
بر جانبدن برکره چقه ومناده نك اسفلنده داخل مناده ده بر عادته
وضع ایدوب اوستنه بر حرزه وضع ایده لر ومحورك طرف قصیری اولغرینه
ایجنه وضع ایده لر وطرف طویلی سطح مناده نك بر طرفندن بر مقاق اوزونی
قدر طشره چقه لر وبو مقوم نك دزه سنه برابر مناده نك داخلنده ایکی
کوچك مقوم لر دخی وضع ایده لر که برسی بیوك مقوم نك بر طرفنه وبرسی
بر طرفنده واقع اوله وعوامه نك بزه سنه متصل اولان خیطی لکنك مرکزنده
واقع اولان ثقبدن رفع ایدوب کوچك مقوم نك برسنه کچوروب اوته سنی
بیوك مقوم نك دزه سنه بغلیه لر واوستنه برکته طولیه لر واوجنی طرف اخرده
واقع اولان کوچك مقومه کچوروب باشنه صادقلن لر ولکنك ارضی کعبنه
قریب یرده دلوب ایی اولدلوکه اندن لر واوجنه بکرمی درهم ثقاله اصه لر که
اغزینه
ثقاله نك باشی لکنك ظهرنه طوقنه واول دلوکك اوستنه ارضی طشت بر انبوب
لول لكى بير
قصیر وضع ایده لر تاکه ارضی طشته نازل اولان دم اول دلوکه سیلان ایلیه
يير

Ve ḳaçan ki caᶜbeye ṣu munṣabb ola, caᶜbe içinde vaḍᶜ olunan ᶜavvāme mürtefiᶜ olup s̱iḳāle nüzūl ider ve büyük maḳara döner. Ve ḳaçan ṣu dāḫil-i caᶜbede vaḍᶜ olunan ᶜalāmete vāṣıl ola, büyük maḳara bir kerre tamām devr itmiş olur.

Baᶜde ẕālik rāhibi menār üstine vaḍᶜ idüp ṣaġ ayaġınuñ altını deleler ve maḳaranuñ miḥverinden bāriz olan ṭarafı murabbaᶜ ḳılup ol delüge geçüreler. Pes ẓāhir ve celīdür ki ḳaçan legenüñ içini dirhem miḳdārı ṣuyla ıṣlasalar ve rāhibüñ ᶜaṣāsını evvel-i aᶜdā[d] üzere ḫāric vaḍᶜ itseler mikyāl-i mezbūr ile bir keyle ḳan dökseler rāhib-i mezbūr ḥareket idüp döner tā ki ᶜaṣānuñ evveli beş dem-i dirhem ᶜadedinüñ ᶜalāmātı üstine varur ve ᶜavvāme mürtefiᶜ olup s̱iḳāle nüzūl ider. Ve her mikyāl ki dökilür, ḥāl bu minvāl üzeredür tā ki legende yigirmi dört keyle dem ki yüz yigirmi dirhemdür, cemᶜ olup rāhibüñ ᶜaṣāsı yüz yigirmi ᶜalāmetinüñ üstine müntehī olur. Pes bu ḥīnde legeni ḳaldurup caᶜbeye ġılāfdan iḫrāc iderler ve demi döküp caᶜbeyi ve legeni pāk iderler. Ve yine caᶜbeyi mekānına iᶜāde iderler. Ve legenüñ kaᶜbı altına bir ġıṭā vaḍᶜ iderler ki s̱iḳāleyi ve ġayrı setr ider. Ve ġıṭānuñ ortasında bir ḫarḳ iderler ki vaḳt-i ᶜamelde ol ḫarḳdan iḫrāc ve idḫāl ideler.

Baᶜde ẕālik şekl-i mezbūrı tems̱īl idüp baᶜḍ-ı mevāḍiᶜe ᶜalāyim vaḍᶜ idelüm tā ki fehmi āsān ola: Ṣūret-i ṭastuñ ᶜalāmeti "bā-ب" ve rāhibüñ ᶜalāmeti "dāl-د" ve menārenüñ ᶜalāmeti "ḥā-ح" ve büyük maḳaranuñ miḥverinüñ ᶜalāmeti "elif-ا" ve altındaki ᶜārıḍanuñ ᶜalāmeti "ṭā-ط" ve iki küçük maḳaralaruñ ᶜalāmeti "hā-ه" ve dem

[116ᵇ]

وتجنی که جعبه یه صو منصب اولا جعبه ایچنده وضع اولنان عمود آمه مرتفع اولوب
ثقاله نزول ایدروب بیوك مقرم دونوب قجی صو داخل جعبه ده وضع اولنان
علامته واصل اولا بیوك مقرم بر کره تمام دوراتمش اولور بعده ذلك
داهبی مناده اوتنه وضع ایدوب صاغ ایاغنك التنی دلکلو معوجا
محور نیزه باغلر اولان طرف مجوف قلوب اول دلوکه کچوره لوبی ظاهر
جیغمش ایکی
وجلی دد که تجنی لکنک ایچنی دراهم مقداری صویله صلو اولمیك
عصانی اوّل عدد اوزره خارج وضع اتسه لر مکیال مزبور دایله بر کیله قادن
اولجك
دوکه لر داهب مزبور حرکت ایدوب دونر تا که عصانک اوّلی نتیجه م
ددهم عدونك علاماتی اوتنه وادر وعمود آمه مرتفع اولوب ثقاله نزول
ایدر و بهر مکیال که دوکلور حال بو منوال اوزره در تا که لکنک یکرمی
درت کیله دم که یوز یکرمی درهم در جمع اولور داهبک عصاسی یوز یکرمی
علامتنك اوتنه منتهی اولور بسی بو حیله لکنی قالدوب جعبه یی خلافرده
اخراج ایدرلر ودمی دوکدوب جعبه یی ولکنی پاك ایدرلر وینه جعبه یی مکاننه
اعاده ایدرلر ولکنك کعبی التنه بر غطاء وضع ایدرلر که ثقاله یی وغیریی ستر
اورته
ایدر و غطانك اورته سنده بر خرق ایدرلر که وقت عملده اول خرقدن
دلوك
اخراج وادخال ایده لر بعده ذلك شکل مزبوری تمثیل ایدوب بعض مواضعه
علایم وضع ایده لم تا که فهمی آسان اولا صورت طستك علامتی ب وداهبك
علامتی د ومناده نك علامتی ح وبیوك مقرمنك محورینك علامتی ا
والتنده کی عمودنك علامتی ط وایکی کوچك مقرملرك علامتی ه ودم

نازل

nāzil olduğı s̱aḳbuñ ᶜalāmeti “yā-ي” ve ẓahr-ı ṭasta mülṣaḳ olan ġılāfuñ ᶜalāmeti “lām-ل” ve ġılāf içinde vaḍᶜ olunan caᶜbenüñ ᶜalāmeti “nūn-ن” ve arḍ-ı caᶜbede vaḍᶜ olunan ᶜavvāmenüñ ᶜalāmeti “mīm-م” ve ṭaraf-ı ḫayṭa merbūṭ olan s̱iḳālenüñ ᶜalāmeti “ᶜayn-ع”dur bu şekl üzere:

[Şekil 349/113]

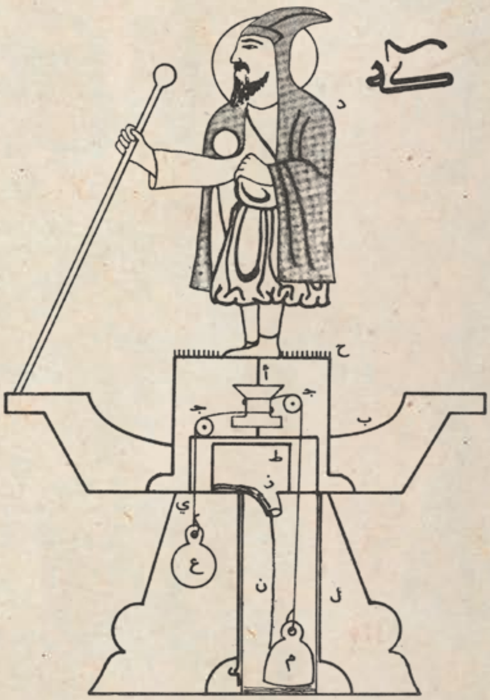

[Şekil 349/113]

Üçinci Nevᶜden Altıncı Şekl Ṭaştu’l-Kātibeyndür Yaᶜnī Bir Legendür ki Üstinde İki Kātib Şekli Vardur ki Mefṣūddan Nāzil Olan Demüñ Miḳdārını İᶜlām İderler. Ve Bu

[117^{a}]

نازل اولدوغی ثقبک علامتی ی وظهر طسته ملصق اولان غلافک علامتی ل وغلاف ابجنده وضع اولنان جعبه نک علامتی ن وارض جعبه ده وضع اولنان عوامه نک علامتی م وطرف خیطه مربوط اولان ثقالنک علامتی ع در بو شکل اوزره

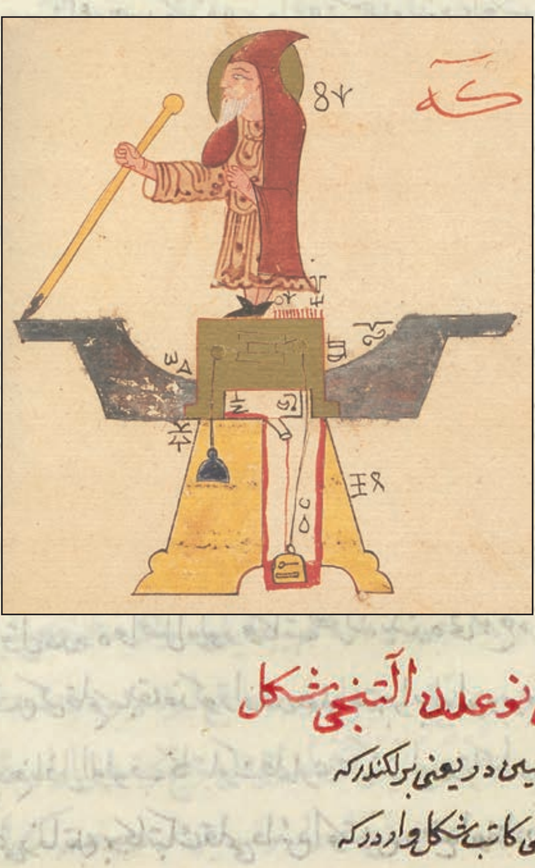

اوجنجی نوعدن آلتنجی شکل

طشت الکاتبین در یعنی بر لکندر که اوستنده ایکی کاتب شکلی واردر که مقصوددن نازل اولان دمک قان مقدارینی اعلام ایدرلر و بو

Şeklüñ Aḥvāli İki Faṣlda Mübeyyendür

Faṣl-ı Evvel Şekl-i Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder

Şekl-i mezbūr bir legendür ki kaᶜb üstinde cālisdür. Ve legenüñ içinde dört ṭarafda dört direk vaḍᶜ olunup direklerüñ üstine bir ṣuffe vaḍᶜ olunmışdur. Ve ṣuffenüñ üstinde iki kātib oturmışdur. Ve ol kātiblerden birinüñ çevresinde bir dāyire resm olunup üstinde birden yüz yigirmiye varınca aᶜdād yazılmışdur. Ve ol kātibüñ elinde bir ḳalem vardur ki başı evvel-i aᶜdāddan ḫāricdür. Ve kātib-i āḫer daḫı ṣuffenüñ bir ṭarafında oturup ṣol yeñinden bir delük başa ẓāhir olmışdur. Ve ol levḥüñ üstinde bir ᶜalāmet vaḍᶜ olunup ᶜalāmetüñ yanında bir dirhem yazılmışdur. Ve kātibüñ ṣaġ elinde bir ḳalem vardur ki ucı levḥ üstinde vāḳiᶜ olup ġulām-ı mezbūrdan erfaᶜdur.

Ve ḳaçan ki bir kimesneyi faṣd murād eyleseler, legen ol kimesnenüñ öñine getürürler ve kātiblerüñ yüzini mefṣūddan ṭarafa vaḍᶜ iderler. Ve legenüñ içine iki dirhem miḳdārı ṣu seperler ve faṣd iderler. Ve ḳaçan ki legenüñ içine bir dirhem dem nāzil olur, kātibüñ ḳalemi ḥareket idüp evvel-i ᶜadede vāṣıl olur ve kātib-i āḫerüñ yeñindeki levḥ mürtefiᶜ olup ṣaġ elindeki ḳalem sābıḳan mez̠kūr olan ᶜalāmete berāber olur. Ve bu minvāl üzere dirhem dem nāzil olup kātiblerüñ ḳalemleri ḥareket ider tā ki on dirhem nāzil olduġı zamānda bir kātibüñ ḳalemi dāyire üstinde vaḍᶜ olunan ᶜalāyimden onıncı ᶜalāmete vāṣıl olur. Ve bir kātibüñ yeñinden levḥ mürtefiᶜ olup on ᶜalāmet ẓāhir olur ve ṣaġ elindeki ḳalem onıncı ᶜalāmete berāber olur. Ve bundan ṣoñra

[117ᵇ]

شکلك ایکنجی احوالی ایکی فصلده مبیّندر **فصل اوّل** شکل مزبورك
ظاهری و معناسی بیانده‌ایدر شکل مزبور بر لکندر که کعبی اوستنده چاکلدر
ولکنك ایچنده درت طرفنده درت دیرك وضع اولنوب دیرکلرك اوستنه
بر صفه وضع اولنمشلری و صفه‌نك اوستنده ایکی کاتب اوتورمشدر و اول
کاتبلردن برینك جوده‌سنده بر دائره رسم اولنوب اوستنده بردن یوز
یکرمی‌یه وارنجه اعداد یازلمشدر و اول کاتبك النده بر قلم واردر که
باشی اوّل اعداددن خارجدر و کاتب اغزنی صفه‌نك بر طرفنده اوتوره‌
صول یکنده بر دلوك باشی ظاهر اولمشدر و اول لوحك اوستنده بر علامه وضع
اولنوب علامتك یاننده بر درهم یازلمشدر و کاتبك صاغ النده بر قلم واردر که
اوجی لوح اوستنده واقع اولوب علامت مزبوره‌دن ازقدر و قچنکه کچنه
قصد مراد ایلسه‌لر لوحکی اول کمسنه‌نك اوکنه کتوردلر و کاتبلرك یوزنی
مقصوده طرفه وضع ایدرلر و لکنك ایچنه ایکی درهم مقداری صو کوبرلر
و قصد ایدرلر و قچنکه لکنك ایچنه بر درهم نازل اولور کاتبك قلمی حرکت
ایدوب اوّل عدده واصل اولور و کاتب اغزك یکنده‌کی لوح مرتفع اولوب
صاغ الندەکی قلم سبق مذکور اولان علامته برابر اولور و بو منوال اوزره
درهم درهم نازل اولوب کاتبلرك قلملری حرکت ایدر تا که اون درهم نازل
اولدوغی زمانده بو کاتبك قلمی دائره اوستنده وضع اولنان عددلردن
اونجی علامته واصل اولور و بو کاتبك یکنده لوح مرتفع اولوب اون علامته
ظاهر اولور و صاغ الندەکی قلم اونجی علامته برابر اولور و بوندن صکره

ḥāl bu ḳıyās üzere cārī olur tā ki legende yüz yigirmi dirhem dem ḥāṣıl olur. Ve bu mertebeden eḳall murād olunursa murād olan ᶜadede vāṣıl olduḳda demi sedd idüp legeni refᶜ iderler ve caᶜbeyi iḫrāc idüp demi dökerler ve caᶜbeyi ve legeni ġasl idüp pāk iderler ve yine caᶜbeyi mekānına iᶜāde iderler.

Ammā bu şeklüñ keyfiyyet-i ᶜameli bu ṭarīḳledür ki şebehden bir legen düzeler ki müdevver ṣaḥīfe şeklinde olup kenārları olmaya ve ḳaçan ki içine ṣu dökseler, merkezinde cemᶜ ola. Ve ol ṣaḥīfenüñ altına bir kaᶜb yapışduralar ki ṭūlı bir şibr ola. Ve ṣaḥīfenüñ merkezini parmaḳ ṣıġacaḳ ḳadar deleler ve ol delügüñ üstine bir ḳubbe gibi nesne vaḍᶜ ideler ki kefgīr gibi çoḳ delükleri ola. Ve ṣaḥīfenüñ merkezi üstinde kaᶜbuñ vüsᶜati ḳadar bir dāyire resm ideler ve dāyirenüñ üstine iki ᶜalāmet vaḍᶜ ideler ki dāyireyi iki ḳısm ide. Ve ol iki ᶜalāmetüñ yanlarında dāḫil-i dāyirede iki ḫarḳ ideler ki dāḫil-i kaᶜba nāfiẕ ola. Ve her delügüñ vüsᶜati parmaḳ ṣıġacaḳ ḳadar ola. Ve bu deliklerüñ üstine birer direk dikeler ki her diregüñ ṭūlı bir ḳarış ola. Ve bu direklere ḳarīb iki direk daḫı vaḍᶜ ideler ki dört direk murabbaᶜ-ı müstaṭīl üzere vāḳiᶜ ola. Ve bu dört diregüñ üstine bir ṣuffeye şebīh maḳām vaḍᶜ ideler ki ol daḫı murabbaᶜ ve müstaṭīl olup mücevvef ola. Ol ṣuffenüñ çevresinde muṣannaᶜ şürfeler vaḍᶜ ideler ve bu ṣuffenüñ üstine bir müsaṭṭaḥ ġıṭā vaḍᶜ ideler ve ol ġıṭāyı ortasından ṭūlen iki ḳısm ideler. Ve ol bir ḳısmda bir merkez taᶜyīn idüp bir dāyire resm ideler ki mümkin olduḳça

[118ᵃ]

حال بو قیاسی اوزره جاری اولور تا که لکنلر یوز یکرمی درهم دم حامل
اولور و بو مرتبه‌دن اقل مراد اولنورسه مراد اولان عدده واصل اولورقن
دمی سد ایدوب لکنی رفع ایدرلر و جعبه‌یی اخراج ایدوب دمی دوکرلر و جعبه‌یی
و لکنی غسل ایدوب پاک ایدرلر و ینه جعبه‌یی مکاننه اعاده ایدرلر اما بو
شکلک کیفیت عملی بو طریقله درکه شبه‌دن بر لکن دوزه‌لرکه هر تور صحیفه
شکلنده اولوب کنارلری اولمیه و قچنکه ایچنه صو دوکه‌لر مرکزنده جمع
اولا و اول صحیفه‌نک آلتنه بر کعب یاپشدره‌لرکه طولی بر شبر اولا و صحیفه‌نک
قارش
مرکزینی برماق صغه‌جق قدر دله‌لر و اول دلوکک اوستنه بر قبه کبی نسنه
وضع ایده‌لرکه کفکیر کبی چوق دلوکلری اولا و صحیفه‌نک مرکزی اوستنده
کعبک وسعتی قدر بر دائره رسم ایده‌لر و دائره‌نک اوستنه ایکی علامت
وضع ایده‌لرکه دائره‌یی ایکی قسم ایده و اول ایکی علامتک یانلرنده نو
داخل دائره‌ده ایکی خرق ایده‌لرکه داخل کعبه نافذ اولا و هر دلوکک وسعتی
یارمق
برماق صغه‌جق قدر اولا و بو دلوکلرک اوستنه بر دردک دکه‌لرکه هر دردکک
طولی بر قارش اولا و بو دردکلره قریب ایکی دردک دخی وضع ایده‌لرکه
دردت دردک بر مربع مستطیل اوزره واقع اولا و بو دردت دردکک اوستنه
درت کوشه‌لو اوزون
بر صفحه‌یه شبیه مقام وضع ایده‌لرکه اول دخی مربع و مستطیل اولوب مجوف اولا
اول صفحه‌نک چوره‌سنه مصنّع شرفه‌لر وضع ایده‌لر و بو صفحه‌نک اوستنه بر
مسطّح غطا وضع ایده‌لر و اول غطایی اورته‌سندن طولاً ایکی قسم ایده‌لر
و اول بر قسمنده بر مرکز تعیین ایدوب بر دائره رسم ایده‌لرکه ممکن اولدیجه

vāsiᶜ ola. Baᶜdehu bu dāyirenüñ içine bu dāyireden küçük bir dāyire daẖı resm idüp iki dāyirenüñ ortasını yüz yigirmi cüze taḳsīm ideler. Ve evvel cüze bir dirhem ve onıncı cüze on dirhem yazup bu üslūb üzere tā ki yüz yigirmiye varınca aᶜdād-ı derāhimi yazalar. Ve dāyirenüñ merkezini deleler.

Baᶜdehu ġıṭānuñ nıṣf-ı āẖeri ki legenüñ direklerinden ẖālī olan ṭarafına vāḳiᶜ olmışdur, üstine nuḥāsdan düzilmiş bir mücevvef şaẖṣ vaḍᶜ ideler ki ṣol dizini diküp ve ṣol ayasını ṣol dizinüñ üstine ḳoyup baᶜḍ-ı keffi reʾs-i rükbeden mürtefiᶜ ola. Ve parmaḳları uzanup baş parmaġı şehādet parmaġıyla orta parmaġınuñ ortasına vaḍᶜ olunmış ola. Ve bunlaruñ ortasında bir ince levḥ ṣıġup sühūletle ḥareket idecek ḳadar fürce ola. Ve iki parmaġuñ ortasındaki fürceye berāber dizüñ yanını yaralar bir vechile ki görenler şaẖṣ-ı mezbūruñ yeñinüñ içi ẓann ide. Ol sebebden ki yeñ vāsiᶜ olup bir miḳdārı dizüñ yanına ṣarḳmış ola. Ve bu ẖarḳuñ altında andan evsaᶜ ġıṭāda daẖı bir ẖarḳ ideler ve ġıṭāyı ṣuffe üstine vaḍᶜ idüp ol ẖarḳ ḳadar ṣuffenüñ arḍını daẖı ẖarḳ ideler tā ki dāyire üzere vāḳiᶜ olan iki direklerden ṣaġ ṭarafda vāḳiᶜ olan direge nāfiẕ ola.

Legenüñ ṣūretini tems̱īl idüp dāyireyi ve dāyire üzere vāḳiᶜ olan direkleri taṣvīr idelüm ki ṣaġ ṭarafda vāḳiᶜ olan diregüñ ᶜalāmeti “elif-ا” ve ṣol ṭarafda vāḳiᶜ olan diregüñ ᶜalāmeti “bā-ب”

[118ᵇ]

واسع اولا بعده بو دائره نك ایچنه بو دائره دن کوچك بر دائره دخی
رسم ایدوب ایکی دائره نك اورته سنی یوز یکرمی جزء تقسیم ایدلر و اول
جزء بر درهم و اوتنجی جزء اون درهم یازوب بو اسلوب اوزره تا که
یوز یکرمی یه وارنجه اعداد دراهمی یازه لر و دائره نك مرکزینی دلوب بعده
غطانك نصف آخریکه الکنك ددکلرندن خالی اولان طرفنه واقع اولمشدر
اوستنه نحاسدن دوزلمش بر مجوف شخص وضع ایده لر که صول دزینی دکوب
وصوله ایه سنی صول دزینك اوستنه قویوب بعض کفنی رأسی و رکبه دن ترفع
اولاو برماقلری اوزانوب باشی برماغی شهادت برماغیله اورته برماغی
اورته سنه وضع اولنمش اولا و بونلرك اورته سنده بر انجه لوح صغوب بسهولتله
حرکت ایده جك قدر فرجه اولاو ایکی برماغك اورته سنده کی فرجه یه برابر
دذکی یاننی یاده لر بو وجهله که کورنلر شخص هر بودکی یکنك ایچی ظن ایده اول
اول سبدنکه یك واسع اولوب بر مقداری دذکی یاننه سادقمش اولا و بوزمرقك
التندن اندن اوسع غطاوه دخی بر خرق ایده لر و غطایی صنم اوستنه
وضع ایدرعبا اول خرق قدر صغه نك ارضنی دخی خرق ایده لر تا که دائره
اوزده واقع اولان ایکی ددکلردن صاغ طرفده واقع اولان ددکه نافذ
اولا الکنك صورتنی تمثیل ایدوب دائره یه و دائره اوزده واقع اولان
ددکلری تصویر ایدلم که صاغ طرفده واقع اولان
ددکك علامتی ا و صول طرفده
واقع اولانه ددکك علامتی ب

ve ḫāric-i dāyirede vāḳiᶜ olan iki diregüñ ᶜalāmeti “mīm-م” ve ḳubbe altında vāḳiᶜ olan merkezüñ ᶜalāmeti “cīm-ج”dür bu şekl üzere:

[Şekil 353/114]

Ve ḳaçan ki şaḫṣuñ rükbesinde vāḳiᶜ olan ḫarḳuñ içinden parmaḳları arasına bir ince levḥ idḫāl itseler, ṣuffenüñ ġıṭāsı üstinde vāḳiᶜ olan ḫarḳuñ içine nāzil olur. Ve ṣuffenüñ ardından direk içine ve direkden legenüñ içine ve andan daḫı geçüp legenüñ kaᶜbı içine dāḫil olur.

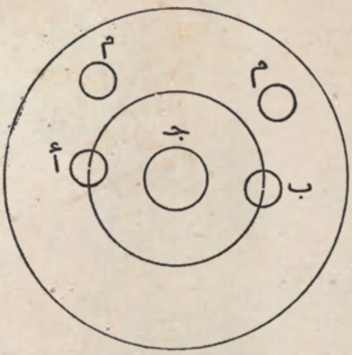

[Şekil 353/114]

Baᶜde ẕālik şaḫṣ-ı mezbūruñ ṣaġ elini düzeler ve parmaḳları arasına vech-i muᶜtād üzere bir ḳalem idḫāl ideler ki başı levḥe ṭoḳınmaġa ḳarīb ola. Ve şaḫṣ-ı āḫeri daḫı mirāren meẕkūr [olan üslūb üzere] eline bir ḳalem vireler ki başı aşaġa vāḳiᶜ olmış ola.

Faṣl-ı S̱ānī Bu Şeklde Meẕkūr Olan İki Şaḫṣuñ Muḥarriklerini Beyān İder

Ṣaġ diregüñ altında dāḫil-i kaᶜbda legenüñ ẓahrına bir ġılāf yapışduralar ki ol ġılāfuñ vaḍᶜı şekl-i sābıḳda meẕkūr olmışdur. Ve yine şekl-i sābıḳda meẕkūr olan vaṣf üzere ol ġılāfda bir caᶜbe ve caᶜbede bir ᶜavvāme vaḍᶜ ideler. Ve legenüñ merkezinde vāḳiᶜ olan delügüñ altına bir ṣadefe vaḍᶜ ideler ki delükden nāzil olan dem ol ṣadefeye vāḳiᶜ olup andan caᶜbeye aḳa. Ve ṣadefenüñ vaḍᶜı nevᶜ-i s̱ālis̱de şekl-i evvelde mürūr itmişdür. Ve bu ṣadefenüñ bir ṭarafı ġılāf-ı caᶜbenüñ reʾsinde vāḳiᶜ olmış bir ḫarḳa dāḫil ola.

Baᶜdehu pirinçden bir ḳaḍīb yaᶜnī çubuḳ alalar, ṭūlı ol ḳadar ola ki saṭḥ-ı ᶜavvāmeden ṣuffe üstinde vaḍᶜ olunan şaḫṣuñ

[119a]

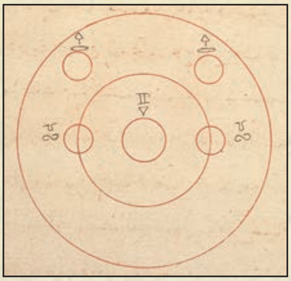

وخارج دائره‌ده واقع اولان
ایکی دودکک علامتی م و قبّه
آلتنده واقع اولان مرکزک
علامتی ج در بو شکل اوزره

و بجنکه شخصک رکبه‌سنده واقع اولان خرقک ایچنه‌دن نازل بر صاقلوجی آره‌سنه برابجه لوح ادخال اتمه‌لو صغنه‌نک غطاسی آلتنده واقع اولان خرقک ایچنه نازل اولور و صغنه‌نک اوضنده‌ده دودکک ایچنه و دودکده لکنک ایچنه و اندن دخی کوچوبلکنک کعبی ایچنه داخل اولور و بعد ذلک شخصی مزبورک صاغ النی دوزه‌لوب بر صاقلوجی آره‌سنه وجه معتاد اوزره بر قلم ادخال ایده‌لر که باشی لوحه طوقنمغه قریب اولا و شخصی آخری دخی مرادا مذکور النه بر قلم ویره‌لر که باشی مرتبغنه واقع اولمش اولا

فصل ثانی

بو شکلده مذکور اولان ایکی شخصک محرّکلرینی بیان ایدر

صاغ دودکک آلتنده داخل کعبه‌لکنک ظهرینه بر غلاف یاپشدره‌لر که اول غلافک وضعی شکل سابقده مذکور اولمشدر و ثانیه شکلک بعینه مذکور اولان وصفی اوزره اول غلافده بر جعبه و جعبه‌ده بر عوّامه وضع ایده‌لر و لکنک مرکزنده واقع اولان دلوکک آلتنه بر صدفه وضع ایده‌لر که دلوکدن نازل اولان دم اول صدفه‌یه واقع اولوب اندن جعبه‌یه آقه و صدفه‌نک وضعی نوع ثانیده شکل اولنده مرور اتمشدر و بو صدفه‌نک بر طرفی غلاف جعبه‌نک ذراعنده واقع اولمش بر خرقه داخل اولا بعده بر بخرددن بر قضیب یعنی چبوق آله‌لر طولی اول قدر اولا که سطح عوّامه‌دن صغه آوتسنده وضع اولنان شخصک ایکی

iki parmaġı ortasına vāṣıl ola. Ve bu ḳaḍībüñ nıṣfını dögüp ḳılıç yüzi gibi ince ideler ve nıṣfı ḥāli üzere bāḳī ḳala. Ve ince olan nıṣfınuñ ucını levḥüñ başı şekline ḳoyalar. Baᶜdehu caᶜbeye dem yā leben ḳoyup şekl-i sābıḳda meẕkūr olan ṭarīḳ üzere demüñ irtifāᶜınuñ ḳadrini maᶜlūm idineler. Ve levḥüñ yanında başına ḳarīb yirde bir ᶜalāmet vaḍᶜ ideler ve irtifāᶜ-ı dem miḳdārı ol ᶜalāmetden baᶜīd olup levḥüñ yanında bir ᶜalāmet daḫı vaḍᶜ ideler. Ve iki ᶜalāmetüñ ortasını yüz yigirmi cüze taḳsīm ideler. Ve evvel-i ᶜalāmetüñ üstine bir dirhem ve ikinciye iki dirhem yazup bu üslūb üzere yüz yigirmi dirhemi tekmīl ideler. Baᶜdehu ḳaḍībüñ ucını ᶜavvāmenüñ yanına yapışduralar. Ve ḳaḍībüñ başı şaḫṣuñ iki parmaġı arasında vāḳiᶜ olup ḳalemüñ başı cānib-i levḥde vāḳiᶜ olup ᶜalāmet-i dirhemden erfaᶜ ola. Ve bundan ṣoñra legene yüz yigirmi dirhem dem ṣabb olunsa levḥ mürtefiᶜ ola tā ki ḳalemüñ başı āḫir-i ᶜaded ki yüz yigirmi dirhemdür, anuñ üstine vāḳiᶜ ola.

Baᶜde ẕālik ṣuffenüñ ġıṭāsını ḳalduralar ve şaḫṣ-ı kātibi ġıṭānuñ üstine muḥkem ihtimāmla yapışduralar. Ve arḍ-ı ṣuffe ḳatında cānib-i levḥde bir ᶜalāmet vaḍᶜ idüp bir delük deleler ve ol delüge bir ipüñ ucını muḥkem baġlayalar. Ve ṣaġ diregüñ başında bir maḳara vaḍᶜ ideler ki nehri cenb-i levḥe mümāss olmaġa ḳarīb ola. Ve ipi ol maḳaranuñ üstine geçüreler. Ve bir büyük maḳara daḫı düzeler ki nehrinüñ ḳuṭrı ol ḳadar ola ki caᶜbede mürtefiᶜ olan demüñ irtifāᶜınuñ ṭūlı ḳadar ip ol maḳaranuñ üstine bir kerre ṭolana. Ve ol maḳaranuñ merkezine bir miḥver geçüreler ki bir ṭarafı maḳaranuñ

[119ᵇ]

ایکی برماغی اورته سنه واصل اولا و بو قضیبك نصفنی دوکوب قلیچ یوزی کبی
انجه ایده لر و نصفی حالی اوزره باقی قاله و انجه اولان نصفك اوجنی لوحك
باشی شکلنه قویه لر بعده جعبه یه دم قان یا البن قیوب شکل سابقده مذکور اولان
طریق اوزره دمك سود ارتفاعنك قدرینی معلوم ایدینه لر و لوحك یاننده باشنه قریب
یره بر علامت وضع ایده لر و ارتفاع دمّ قان مقداری اول علامتدن بعید اولوب
لوحك یاننده بر علامت دخی وضع ایده لر و ایکی علامتك اورته سنی یوز یکرمی
جزء تقسیم ایده لر و اول علامتك اوستنه بر درهم و ایکنجی یه ایکی درهم
یازوب بو اسلوب اوزره یوز یکرمی درهمی تکمیل ایده لر بعده قضیبك
اوجنی عوامه نك یاننه یاپشدره لر و قضیبك باشی شخصك ایکی برماغی
اورته سنده واقع اولوب قلمك باشی جانب لوحده واقع اولوب علامت درهم
دن ارفع اولا و بوندن صکره لکن یوز یکرمی درهم دم صب اولنه لوح مرتفع
اولا تا که قلمك باشی آخر عدد که یوز یکرمی درهم در آنك اوستنه واقع اولا
بعد ذلك صفه نك غطاسنی تحلید ایده لر و شخصی کاتبی غطانك اوستنه محکم ایده
یاپشدره لر و ارضی صفه قتنده جانب لوحده بر علامت وضع ایدوب بر دلوك دله لر
و اول دلوکه بر ایبك اوجنی محکم بغلیه لر و صاغ دوکك باشنده بر حقه
وضع ایده لر که نهری جنب لوحه محاذی و لمغه قریب اولا و ایبی اول حقه نك
ایبك قویرجق بر
اوستنه کچوره لر و بر بیوك حقه دخی دوزه لر که نهرینك قطری اول قدر
اولا که جعبه ده مرتفع اولان دمك ارتفاعنك طولی قدر ایبی اول حقه نك
اوستنه بر کره طولانه و اول حقه نك مرکزینه بر محور کچوره لر که بر طرفی مقرنك

ṭabaḳından arpa ḳadar ḫāric olup ṭaraf-ı āḫeri ṭūl-ı nıṣf-ı iṣba^c ḳadar ola. Ve dāyire-i a^{c}dāduñ merkezi altında arḍ-ı ṣuffe üstine bir ḫareze vaḍ^c ideler ve miḥverüñ ṭaraf-ı ḳaṣīrin ol ḫarezeye vaḍ^c ideler ve bir ṭarafını bir ^{c}ārıḍanuñ s̱aḳbına idḫāl ideler tā ki miḥverüñ ṭaraf-ı ḳaṣīri ḫareze ḫurūc itmeye. Ve ḳaçan ki ṣuffenüñ ġıṭāsı mekānına i^{c}āde oluna, miḥverüñ ṭaraf-ı ṭavīli dāyire-i ^{c}adāduñ merkezinden parmaḳ eni ḳadar ṭaşra gele.

Ve maḳaranuñ nehrinde ya^{c}nī ip ḳoyacaḳ yirinde bir reze vaḍ^c ideler ve levḥden küçük maḳaraya vaḍ^c olunan ipi bir kerre büyük maḳaraya ṣar[du]ḳdan ṣoñra rezesine baġlayalar. Ve ipüñ ucını yine uzadup bir küçük maḳaraya daḫı geçüreler ki ṣol ṭarafda vāḳi^c olan diregüñ başına müsāmet ola. Ve arḍ-ı ṣuffede bir delük daḫı deleler ki ṣol diregüñ içine nāfiẕ ola ve ipüñ ucını ol delükden diregüñ içine ṣarḳıdalar. Ve diregüñ altında legenüñ arḍını daḫı delüp ipüñ ucını ka^{c}buñ içine çıḳaralar ve ucına otuz dirhem bir s̱iḳāle baġlayalar. Ve bu ḥīnde s̱iḳāle esfel-i ka^{c}ba nāzil ola. Ve yine ṣuffenüñ ġıṭāsını şaḫṣ-ı kātible mekānına i^{c}āde ideler ve ġıṭāyı bir ḳaç yirden ṣuffeye yapışduralar, ammā muḥkem itmeyeler. Ve şaḫṣ-ı āḫeri getürüp büyük maḳaranuñ miḥveri ucına geçüreler bir vechile ki ḳalemüñ başı[38] evvel-i a^{c}dād[d]an ḫāric ola. Ba^{c}dehu setr içün üslūb-ı sābıḳ üzere esfel-i ka^{c}ba bir ġıṭā vaḍ^c ideler.

Ba^{c}de ẕālik ṣūret-i ṭaştı ve esāṭīni tems̱īl idüp ^{c}alāyim vaḍ^c idelüm: Ṣaġ ṭarafda vāḳi^c olan diregüñ [^{c}alā]meti “elif-ا” ve ṣol diregüñ “bā-ب” ve aña ḳarīb olan diregüñ “ḥā-ح” ve dördinci diregüñ “dāl-د” ve merkez-i ṭast üzere vāḳi^c olan

---

[38] Metinde bu kelimeyi müteakip konteksle ilişkisi olmayan “ilḳā” kelimesi yer alır.

[120^a]

طیقندن ادنه قدر خارج اولوب طرف اخری طولی نصف اصبع قدر اولا و دائرۀ
امدادک مرکزی التنده ارض صفحه اوستنه بر خرزه وضع ایده لر و محورک طرف قصیری
اول خرزه یه وضع ایده لر و بو طرفنی بر عارضه نک ثقبنه ادخال ایده لر تا که
محورک طرف قصیری خرزه دن خروج ایتمه و تحنکه صفحه نک غطاسی مکاننه
اعاده اولنه محورک طرف طویلی دائرۀ امدادک مرکزنده بر معاق اینی قدر
طشره کله و مقرنک نهرندن یعنی ایب قویه جق یرندن بر درزه وضع ایده لر
و لوحدن کوچک مقر یه وضع اولنان ایپی بر کرت بیوک مقر یه صارقدن صکره
درزه سنه بغلیه لر و ایپک اوجنی ینه اوزادوب بر کوچک مقر یه دخی کچوره لر که
صول طرفنده واقع اولان دولابک باشنه مسامت اولا و ارض صفحه سنه بر دلوک دخی
دله لر که صول دولابک ایچنه نافذ اولا و ایپک اوجنی اول دلوکدن دولابک ایچنه
صارقیده لر و دولابک التندن لکنک ارضینی دخی دلوب ایپک اوجنی کعبک
ایچنه چقره لر و اوجنه اوتوز درهم بر ثقالة بغلیه لر و بو حینده ثقالة اسفل
کعبه نازل اولا و ینه صفحه نک غطاسنی شخص کاتبه مکاننه اعاده ایده لر و غطای
بر قاج یرده صفحه یه یاپشدره لر اما محکم ایتمیه لر و شخص اخری کتوروب بیوک
مقرنک محوری اوجنه کچوره لر بر وجهله که قلمک باشی القا اول اعداده
خارج اولا بعده کتوابجوده اسلوب سابق اوزره اسفل کعبه بر غطا وضع ایده لر
بعد ذلک صورت طشتی و اساطینی تمثیل ایدوب علی وجه وضع ایده لر که
صاغ طرفنده واقع اولان دولابک متی ا و صول دولابک ب و اکا قریب
اولان دولابک ح و دردنجی دولابک د و مرکز طشت اوزرنده واقع اولان

ḳubbenüñ “hā-ه” ve merkez-i ṭast altında vāḳiᶜ olan ṣadefenüñ “zā-ز” ve ġılāfuñ “vāv-و” ve caᶜbenüñ “sīn-س” ve ᶜavvāmenüñ “ṣād-ص” ve ḳaḍībüñ “nūn-ن” ve esfel-i levḥe muttaṣıl olan ḫayṭuñ “lām-elif-لا” ve dāḫil-i ṣuffe[de] ṣaġ direk üstinde vaḍᶜ olunan küçük maḳaranuñ “ḫā-خ” ve büyük maḳaranuñ “ṭā-ط” ve ṣol direk üstinde vaḍᶜ olunan küçük maḳaranuñ “yā-ي” ve s̱iḳālenüñ ᶜalāmeti “lām-ل”dur bu şekl üzere:

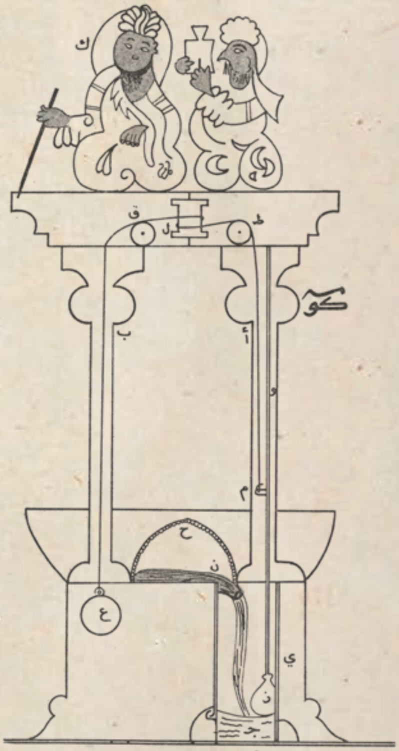

[Şekil 357/115a]

[Şekil 357/115a]

Pes vāḍıḥ ve celīdür ki ḳaçan legeni faṣd murād iden kimesnenüñ öñine vaḍᶜ iderler bir vechile ki direkden ḫālī olan nıṣf mefṣūddan ṭarafa vāḳiᶜ olup dāyire ortasında vāḳiᶜ olan kātibüñ yüzi mefṣūda muḳābil

[120ᵇ]

قبه‌سنڭ ه ومركز طشت التنده واقع اولان صدفه‌نڭ ز وغلافڭ و وجعبه‌نڭ
ی وعواموسنڭ می وقضیبڭ ن واسفل لوحه متصل اولان خیطڭ لا وداخل
منفه صاغ دركی اوستنده وضع اولنان کوچك مقره‌نڭ ح وبیوك مقره‌سنڭ
ط وصول درك اوستنده وضع اولنان کوچك مقره‌نڭ یی وثقاله‌سنڭ
علامتی ل در بوشكل اوزره

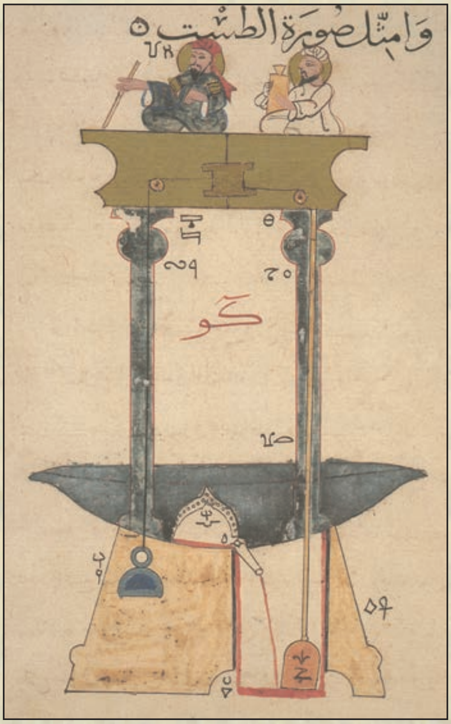

پس واضح وجلی درکه تجی لکنی فصد مراد ایدن کمسنه‌نڭ اوکنه وضع
ایدرلو بر وجهله که درکرده خالی اولان نصف مقصوده طرفه واقع
اولوب دائما اوزرنده‌سنده واقع اولان کاتبڭ یوزی مقصوده مقابل

اولا

[١٢٠ب]

ola. Ve kātib-i levḥüñ ṣaġ ṭarafı daḫı mefṣūddan ṭarafa vāḳiᶜ olup vech-i levḥ mefṣūda muḳābil ola.

Ve legeni iki dirhem miḳdārı ṣuyla ıṣlayalar ve faṣd ideler bir vechile ki dem arḍ-ı ṭaşta vāḳiᶜ ola. Arḍ-ı ṭaşta bir dirhem dem nāzil olduġı zamānda vasaṭ-ı dāyirede cülūs iden kātibüñ ḳalemi dāyire üzere vaḍᶜ olunan aᶜdā[d]dan evvel-i ᶜadede vāṣıl olur. Ve kātib-i āḫerüñ elinde vaḍᶜ olunan levḥ mürtefiᶜ olup ṣaġ elindeki ḳalemüñ başı levḥ üstinde vaḍᶜ olunan ᶜalāmet-i dirheme vāṣıl olur. Ve her dirhem nāzil olduḳça ḥāl bu minvāl üzeredür tā ki legende yüz yigirmi dirhem dem cemᶜ olup ḳalemler yüz yigirminci dirhemüñ ᶜadedine vāṣıl olur. Eger daḫı eḳall murād iderlerse aña göre ᶜamel iderler. Baᶜdehu caᶜbeyi ġılāfdan iḫrāc idüp demi dökerler ve legeni pāk iderler.

Üçinci Nevᶜden Yedinci Şekl Ṭaşt-ı Ḥāsibdür. Ve Bu Şeklüñ Aḥvāli İki Faṣlda Beyān Olunmışdur

Faṣl-ı Evvel Şekl-i Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder

Şekl-i mezbūr bir legen şeklidür ki içinde dört direk dikilmişdür ve ol direklerüñ üstinde bir ṣuffe şekli vaḍᶜ olunmışdur. Ve ol ṣuffenüñ üstinde şekl-i sābıḳda meẕkūr olan vaṣf üzere iki kātib vardur. Ve bu ṣuffenüñ yanında bir burc vardur ve ol burcda bir bāb vardur ki ol bābdan bir şaḫṣ ẓāhir olmışdur ki ancaḳ başı ve gögsi görinür. Ve ḳaçan ki bu legeni mefṣūduñ öñine vaḍᶜ iderler ve legenüñ direklerden ḫālī olan nıṣfını mefṣūddan ṭarafa vaḍᶜ idüp vasaṭ-ı dāyirede cülūs

[121ᵃ]

اولا و كاتب لوحك صاغ طرفنى دخى مقصوددن طرفه واقع اولوب وجه
لوح مقصوده مقابل اولا ولكن ايكى درهم مقدارى صويله اصله يه لو
وقصد ايده لر بو وجهله كه درارضى طشته واقع اولا ارضى طشته بو درهم
درهم نازل اولدوغى زمانده وسط دائره جلوسى ايده كاتبك قلمى
دائره اوزره وضع اولنان اعداددن اوّل عدده واصل اولور كاتب
آخرها النده وضع اولنان لوح مرتفع اولوب صاغ النده كى قلمنى باشنه
لوح اوستنده وضع اولنان علاقه درهمه واصل اولور و هر درهم نازل
اولدقجه حال بو منوال اوزره در تا لكن يكرمى درهم درهم جمع
اولوب قلملر يكرمنجى درهمك عددنه واصل اولور اكر دخى اقلّ
مراد ايدرلرسه اكا كوره عمل ايدرلر بعده جعبه يى غلافدن اخراج ايدوب
دمى دوكرلر ولكن پاك ايدرلر **اوچنجى نوع عددن يدنجى شكل** طشت
حاسبدر و بو شكلك احوالى ايكى فصلده بيان اولنمشدر **فصل اوّل**
شكل مزبورك ظاهرينى و مقاسينى بيان ايدر شكل مزبور بر الكك شكلى دركه
ابجدك درت دركى ديكلمشدر و اول دركلرك اوستنده بو صنعتك شكلى
وضع اولنمشدر و اول صفهنك اوستنده شكلك بقره مذكور در اولاً وصف
اوزره ايكى كاتب واردر و بو صفهنك يانندن بو برج واردر و اول برجده
بر باب واردركه اول بابدن بر شخص ظاهر اولمشدركه انجق باشى كوكسى
كورينور و قچنكه بو لكنى مقصودك اوكنه وضع ايدرلر و لكنك دركلرده
خالى اولان نصفنى مقصوددن طرفه وضع ايدوب وسط دائره جلوس

iden kātibüñ yüzini ve yeñinden levḥ iḫrāc iden kātibüñ ṣaġ ṭarafını mefṣūda muḳābil ḳılsalar ve bāb-ı burcdan ẓāhir olan şaḫṣuñ daḫı yüzini mefṣūda muḳābil ḳılsalar ve faṣd itseler, ḳaçan ki arḍ-ı ṭaşta bir dirhem dem nāzil ola, cemᶜ olup legenüñ ortasında vāḳiᶜ olan delükden nāzil olur. Ve fi'l-ḥāl kātibüñ ḳalemi dāyire üzere vaḍᶜ olunan evvel-i aᶜdād ki bir dirhemdür, anıñ üstine vāḳiᶜ olur. Ve kātib-i āḫerüñ kümminden ḫāric olan levḥ bir miḳdār mürtefiᶜ olup ḳalemi ol ᶜalāyime berāber olur. Ve her dirhemde ḥāl bu minvāl üzeredür. Ve ḳaçan ki on dirhem nāzil olur, burcdan ẓāhir olan şaḫṣ ṣaġ elini bir pencereden ḳaldurup parmaġıyla on dirhem olduġını beyān ider. Ve mādām ki arḍ-ı ṭaşta dem vāḳiᶜ olur ve yine kātibler dirhem-be-dirhem beyān iderler tā ki yigirmi dirhem olur. Bu es̱nāda burcda ẓāhir olan şaḫṣ elini pencereden refᶜ ider. Ve ḳaçan ki yigirmi dirhem kāmil olur, yine elini pencereden ḳaldurup parmaġıyla yigirmi dirhem oldı diyü iᶜlām [ider.][39] Ve her on dirhem başında bir kerre elini ḳaldurup vāḳiᶜ-i ḥāli beyān ider tā ki yüz yigirmi dirhem kāmil olur.

Ve bu legenüñ nefsi ve kaᶜbı ve direkleri burcdan ġayrı cümle umūrı şekl-i sābıḳda mez̠kūr olan eşyānuñ ᶜaynıdur, anlaruñ keyfiyyet-i ᶜamelini beyāna iḥtiyāc yoḳdur.

Faṣl-ı S̱ānī Burc-ı Mezbūruñ ve Burcdan Ẓāhir Olan Şaḫṣuñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur

Şekl-i sābıḳda mez̠kūr olmışdur ki ṣuffe murabbaᶜ ve müstaṭīl olup mis̱l fī-mis̱leyndür yaᶜnī dört küşeli olup ṭūlı iki ᶜarḍı ḳadardur, vasaṭı ile arḍ vüsᶜatde berāberdür. Ve bu ṣuffenüñ irtifāᶜı dört

---

[39] "diyü iᶜlām [ider.]" şeklinde okuduğumuz ifade metinde "ve bu aᶜlem iᶜlām ve ḳaçan ki ider"" şeklindedir.

[121ᵇ]

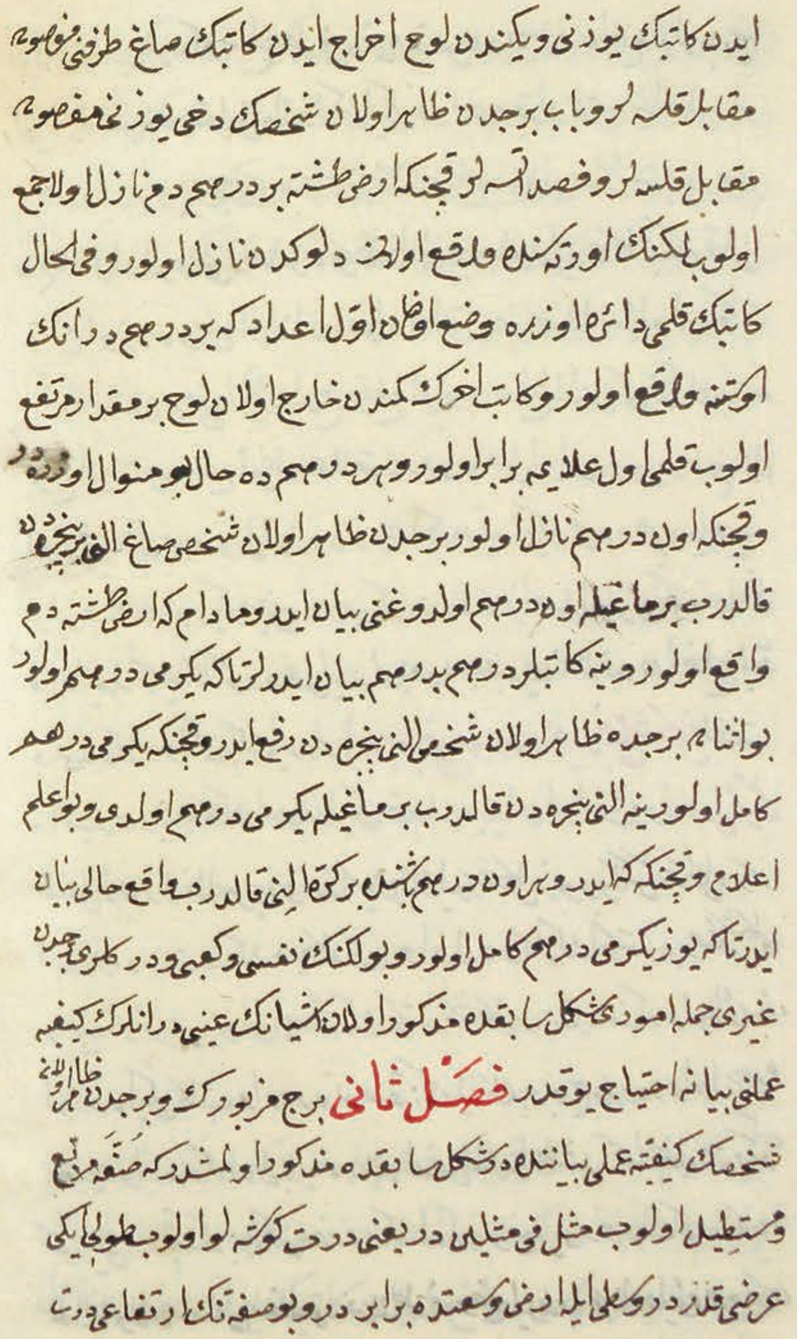

ایدن کاتبک یوزنی ویکنده لوح اخراج ایدن کاتبک صاغ طرفنی مخصوصه
مقابل قلعه لر وباب برجده ظاهر اولان شخصک دخی یوزنی مخصوصه
مقابل قلعه لر وقصد ایتسه لر وتیجنکه ارضی طشته بر درهم دخی نازل اولاجق
اولوب لکنک اورته سنده واقع اولان دلوکدن نازل اولور وفی الحال
کاتبک قلمی دائره اوزره وضع اولنان اول اعدادکه بر درهمدر انک
اورته سنده واقع اولور وکاتب آخرک کندن خارج اولان لوح بر مقدار مرتفع
اولوب قلمی اول علامه برابر اولور وهر درهمده حال بو منوال اوزره در
وتیجنکه اون درهم نازل اولور برجده ظاهر اولان شخص صاغ الندن بینجه ده
قالدروب بر ماغیله اون درهم اولدوغنی بیان ایدر وما دامکه ارضی طشته درهم
واقع اولوردینه کاتبلر درهم بدرهم بیان ایدرلر تا که یکرمی درهم اولور
بو اثناده برجده ظاهر اولان شخص الینی بینجه دن دفع ایدر وتیجنکه یکرمی درهم
کامل اولوردینه الینی بینجه دن قالدروب بر ماغیله یکرمی درهم اولدی و بو اعلم
اعلام وتیجنکه کله ایدر وهر اون درهمده بر کره الینی قالدروب واقع حالی بیان
ایدر تا که یوز یکرمی درهم کامل اولور و بولکنک نفسی وکعبی ودر کلری چرخدن
غیری جمله امور بو شکلده ما بعده مذکور اولان اشیانک عینی در انلرک کیفیت
عملنی بیانه احتیاج یوقدر **فصل ثانی** برج مزبورک وبرجده ظاهر اولان
شخصک کیفیت عملی بیاننده در شکلها بعده مذکور اولمشدر که صنعه مربع
ومستطیل اولوب مثل فی مثلیندر یعنی درت کوشه لو اولوب طولی ایکی
عرضی قدر در وطولی الیه ارضی وسعتده برابردر و بو صفه نک ارتفاعی درت

[۱۲۱ب]

parmaḳdur. Ve direkler legenüñ nıṣfı üzere vāḳiᶜ olup ṣuffe daḫı legenüñ nıṣfı üstinde vāḳiᶜ olmışdur. Ve legenüñ nıṣfı dem nāzil olmaḳ içün ḫālī ḳalmışdur. Pes bu şeklde eşkāl-i sābıḳadan zāyid vaḍᶜ olunan budur ki ṣuffe üstinde resm olunan dāyireden ḫāric vāḳiᶜ olan direkler semtinde ṣuffenüñ yanından bir murabbaᶜ ve müstaṭīl burc refᶜ ideler ki baᶜḍı eczāsı ṣuffeden münḫaṭṭ olup ve baᶜḍı eczāsı mürtefiᶜ ola tā ki ol burcuñ içinde ḳuṭrı dört parmaḳ bir dūlāb dönmege ḳābil ola. Ve burcuñ eni iki parmaḳ ola. Ve bu burcuñ üstinde bir burc-ı kūçek daḫı düzüp legenüñ direklerden ḫālī olan cānibinde bir bāb-ı meftūḥ vaḍᶜ ideler. Ve bu burclaruñ ṣuffe yanında vuḳūᶜını taḥsīn ideler.

Muṣannif dimiş ki ben burclaruñ altında vāḳiᶜ olan direklerden iki ḳoç ṣūretlerini iḫrāc idüp büyük burcı anlaruñ üstine vaḍᶜ itdüm. Pes ṣuffe ile burclar bir ḳaṣr gibi vāḳiᶜ oldı ki baᶜḍ-ı mevāḍiᶜi baᶜḍ-ı mevāḍiᶜinden refᶜ ola. Ve burclaruñ üstine muṣannaᶜ şürfeler vaḍᶜ itdüm.

Baᶜdehu küçük burcuñ ḳapusında bir şaḫṣ vaḍᶜ ideler ki başında ᶜimāmesi olup liḥyesi yaᶜnī saḳalı büyük ola ve ṣol eli liḥyesi üstine vaḍᶜ itmiş ola. Ve bu ḳapunuñ eşiginde şaḫṣuñ ṣaġ ṭarafından yaña bir ḫarḳ nāzil ola ki pencere gibi vāḳiᶜ olup şaḫṣ-ı mezbūruñ ṣaġ elinüñ bāzūsı dirsegine dek ol pencereden ẓāhir ola. Ve bundan ṣoñra ḥalḳa gibi bir dūlāb düzeler ve bu dūlāba bir miḥver geçüreler ki ṭūlı ṣuffenüñ ᶜarḍı ḳadar ola. Ve bu dūlābuñ çevresine on iki el vaḍᶜ ideler ki her elüñ ancaḳ bilegi ve ayası ve parmaḳları ola. Ve evvel vaḍᶜ olunan

[122ᵃ]

برحاق ذدوده دکلر لکنک نصفی اوزده واقع اولوب صفحه دخی لکنک نصفی
اوستنده واقع اولمشدر و لکنک نصفنده منازل احاق مجوده خالی قالمشدر بسی
بو شکلده اشکال بقه دن زائد وضع اولنان بودر که صفحه اوستنده رسم اولنان
دائره دن خارج واقع اولان دکلر سمتنده صفحه نک یاننده بر مربع
مستطیل برج رفع ایده لر که بعضی اجزاسی صفحه دن منحط اولوب و بعضی
اجزاسی مرتفع اولا تا که اول برجک ایچنده قطوبی درت برحاق بر دولاب
دونمکه قابل اولا و برجکنی ایکی برحاق اولا و بو برجک اوستنده بر برج کوچک
دخی دوزوب لکنک دکلردن خالی اولان جانبنده بر باب مفتوح وضع ایده لر
و بو برجلرک صفحه یاننده وقوعنی تحسین ایدن لر مصنف دیمشی که بن برجلرک اجلمشی بو
التنده واقع اولان دکلردن ایکی قوج صورتلرینی اخراج ایدوب بو کره
برجی آنلرک اوستنه وضع ایتدم یعنی صفحه ایله برجلر بر قصو کبی واقع اولدیکه
بعض مواضعی بعض مواضعندن رفع اولا و برجلرک اوستنه مصنع شرفه لر
وضع ایتدم بعده کوچک برجک قپوسنده بر شخص وضع ایده لر که باشنده عمامه سی
اولوب لحیه سی یعنی صقالی بیوک اولا و صول الی لحیه سی اوستنه وضع اتمش اولا
و بو قپونک اشیکنده شخصک صاغ طرفنده یکا بر خرق نازل اولا که ینجو کبی
واقع اولوب شخص مزبورک صاغ النک بازوسی درسکنه دک اول ینجودن
ظاهر اولا و بوندن صکره حلقه کبی بر دولاب دوزه لر و بو دولابه بر مجوف
کجوده لر که طولی صفحه نک عرضی قدر اولا و بو دولابک جوده سنه اون ایکی
ال وضع ایده لر که هر الک ایچنده بکلی واینه سی و برماقلری اولا و اول وضع اولنان

elüñ parmaġı on ᶜadedi üzere maᶜḳūd olup ikinci el yigirmi ᶜadedi üzere maᶜḳūd ola. Ve bu üslūb üzere teraḳḳī idüp tā yigirmiye vāṣıl ola. Ve bu ellerüñ dūlāb üstinde birbirinden buᶜdı berāber ola ve ayaları cümle bir cihete vāḳiᶜ ola yaᶜnī saṭḥ-ı dūlābuñ pencereden ṭarafına vāḳiᶜ ola. Ve miḥverüñ bir ṭarafında bir maḳara vaḍᶜ ideler; büyükligi ol ḳadar ola ki irtifāᶜ-ı dem ḳadar ip ol maḳaranuñ üstine bir kerre ṭolaşa. Ve bu dūlābı burcuñ içine idḫāl idüp miḥverüñ bir ṭarafını ẓahr-ı burcda s̱ābit bir ḫareze içine vaḍᶜ idüp bir ucını cenb-i ṣuffede nıṣf-ı ṭūlı ḳatında s̱ābit bir ḫareze içine vaḍᶜ ideler.[40] Pes bu zamānda dūlāb üstinde vaḍᶜ olunan ellerden ancaḳ bir el ẓāhir olup şaḫṣ-ı ḥāsibüñ bāzūsına muḥāẕī olur. Ve ḳaçan ki dūlāb ḥāsibüñ cānib-i yesārına devr ider, ol ẓāhir olan eli ḥāsibüñ liḥyesi ve ṣol eli altında muḫtefī olur. Ve ṣoñra bir el daḫı ẓuhūr ider ve dūlāb döndükçe bir el muḫtefī olup bir el daḫı ẓāhir olur tā ki dūlāb tamām bir kerre devr idüp on iki el tamām ẓāhir olup yine muḫtefī olur.

Baᶜdehu şekl-i sābıḳda müʾaḫḫaẕ olan ipden uzun bir ip alalar ve ucını esfel-i levḥde vāḳiᶜ olan delüge baġlayup bir maḳaraya geçüreler ki nehri levḥe mümāss olmaġa ḳarīb ola. Ve andan ṣoñra miḥver-i dūlāb üzere vaḍᶜ olunan büyük maḳaraya bir kerre ṣarup rezesine baġlayalar ve ipi uzadup kātibüñ altında vāḳiᶜ olan maḳaraya daḫı bir kerre ṣaralar. Ve andan daḫı uzadup ṣol diregüñ başı üzere vaḍᶜ olunmış bir küçük maḳaraya geçürüp ipüñ ucını direk içine ve andan legenüñ kaᶜbı içine indürüp ucına bir s̱iḳāle aṣalar ki başı legenüñ ẓahrına

---

[40] Cümle yazmada "vaḍᶜ idüp bir vaḍᶜ ideler." şeklindeydi.

[122ᵇ]

الکك برماغی اون عددی اوزره معقود اولوب ایکنجی ال یکرمی عددی اوزره
معقود اولا و بو اسلوب اوزره ترقی ایدوب تا یکرمی یه واصل اولا و بو الکرك دولاب
اوستنده بربرنده بعدی برابر اولا و ایه لری جمله بر جهته واقع اولا یعنی سطح دولابك
بنجره ده طرفنده واقع اولا و محورك بر طرفنده بر مقره وضع ایدهلر بو بیکلکی
اول قدر اولا که ارتفاع دم قدر ایپ اول مقره نك اوستنه بر کره طولاشه و بو
دولابی یورجك ایچنه ادخال ایدوب محورك بر طرفنی ظهر بر جداره ثابت بر جزوه
ایچنه وضع ایدوب بر اوجنی جنب صفه ده نصف طولی قدر ثابت بر جزوه ایچنه
وضع ایدوب بر وضع ایده لر یعنی بو زمانده دولابك اوستنده وضع اولنان الکرده
انجق بر ال ظاهر اولوب شخص حاسبك بازوسنه محاذی اولور و قچنکه دولاب
حاسبك جانبندن دوره ایدر اول ظاهر اولان الی حاسبك لحیه سی وصول الی التنده
مختفی اولور و صکره بر ال دخی ظاهر اولور و دولاب دوندکجه بر ال مختفی اولوب
و بر ال دخی ظاهر اولور تا که دولاب تمام بر کره دور ایدوب اون ایکی ال تمام
ظاهر اولوب ینه مختفی اولور بعده شکل بقدره مأخذ اولان ایپدن اوزون بر
اله لو و اوجنی اسفل لوحده واقع اولان دلوکه نفلیوب بر مقره یه کچوره لرکه
نهری لوحه مماسی اولمغه قریب اولا و اندن صکره محور دولاب اوزره وضع اولنان
بیوك مقره یه بر کره صاروب اوزره سنه نفلیه لر و ایپی اوزادوب کاتبك التنده
واقع اولان مقره یه دخی بو کره صاره لر و اندن دخی اوزادوب حصول دردکك
باشی اوزره وضع اولنمش بر کوچك مقره یه کچوروب ایپك اوجنی دردك
ایچنه و اندن الکنك کعبی ایچنه اندروب و جنه بر ثقاله اصه لر که باشی الکنك ظاهرینه

طو

[١٢٢ب]

ṭoḳınmaġa ḳarīb olup caᶜbenüñ arḍı üzere cülūs eyleye. Ve burcuñ penceresinden bir el ẓāhir olmayup ancaḳ şaḫṣ-ı ḥāsib ṣol eliyle liḥyesini ḳabḍ idüp ve ṣaġ eli aşaġa ṣarḳup dirsegine dek ẓāhir ola.

Baᶜde ẕālik şekl-i mezbūrı taṣvīr idüp tefhīm içün ᶜalāyim vaḍᶜ idelüm: Caᶜbenüñ ᶜalāmeti "ḥā-ح" ve ᶜavvāme ile levḥüñ "vāv-و" ve ṣaġ diregüñ başında vaḍᶜ olunan küçük maḳaranuñ "ṭā-ط" ve miḥver-i dūlāb üzere vaḍᶜ olunan büyük maḳaranuñ "sīn-س" ve kātibüñ altındaki büyük maḳaranuñ "lām-ل" ve ṣol diregüñ başında vaḍᶜ olunan küçük maḳaranuñ "ḳāf-ق" ve s̱iḳālenüñ "ᶜayn-ع" ve ṣaġ ṭarafda vāḳiᶜ olan diregüñ "elif-ا" ve ṣol ṭarafda vāḳiᶜ olan diregüñ "bā-ب" ve arḍ-ı ṭaştda vāḳiᶜ olan ḳubbenüñ "ḫā-خ" ve ṣadefenüñ "nūn-ن" ve kātib-i dāyirenüñ "fā-ف" ve ḥāsibüñ ᶜalāmeti "lām-elif-لا"dür bu şekl üzere:

[Şekil 365/116]

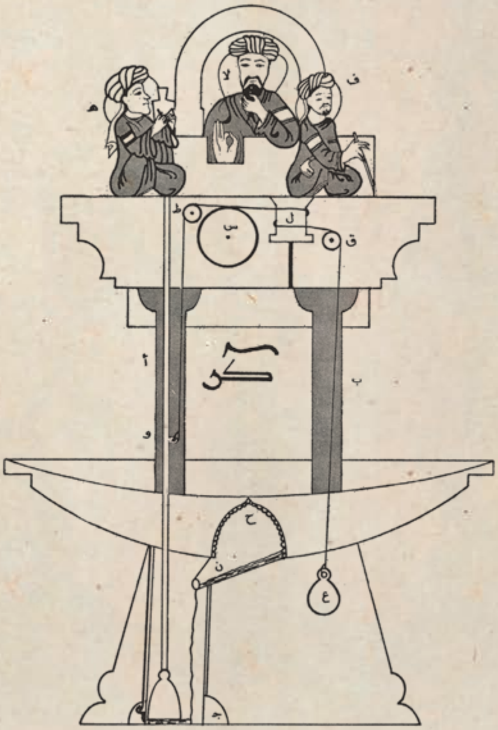

[Şekil 365/116]

[123ᵃ]

طوقنمغه قریب اولوب جعبه نک ارضی اوزره جلوسی ایلیه و برحسابنجه برونه
بو آلت ظاهر اولمیوب انجق شخصک حسب وصول الیه لحیه سنی قبض ایدوب وصایع الی
آتشغه صاوقوب دوکمه دک ظاهر اولا بعد ذلک شکل فرنبودی تصویر ایدوب
تفهیم ایجون علایم وضع ایده لم جعبه نک علامتی ح وعوامه ایله لوحک و
وصایع دوکمک باشنده وضع اولنان کوجک مقره نک ط ومحور دولاب
اوزره وضع اولنان بیوک مقره نک س وکاتبک آلتده کی بیوک
مقره نک ل وصول دوکمک باشنده وضع اولنان کوجک مقره نک
ق وتعالقه نک ع وصایع طرفنده واقع اولان د دکمک ا وصول طرفنده واقع
اولان دوکمک ب وادحی طشتده واقع اولان تقبه نک ح وصرفه نک ن و
وکاتب دائره نک ف وحابنک علامتی لا دربو شکل اوزره

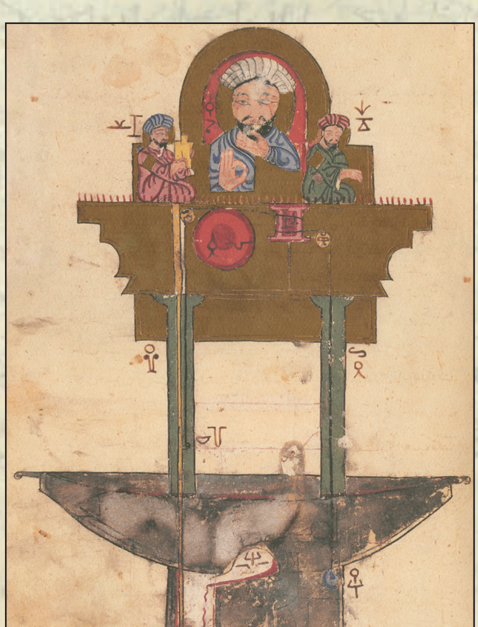

[١٢٣أ]

Üçinci Nevᶜden Sekizinci Şekl Ṭastu'l-Ḳaṣrdur ki Anuñla Daḫı Miḳdār-ı Dem Maᶜlūm Olur. Bu Şeklüñ Aḥvāli İki Faṣlda Mübeyyendür

Faṣl-ı Evvel

Şekl-i mezbūr pirinçden düzilmiş bir legendür ki şeklen bir ṣaḥīfe gibidür ve altında bir kaᶜb vardur ve ardında altı direk vardur. Ve direkler üstinde bir ḳaṣr vardur ki ikişer ḳanadlu on iki ḳapusı vardur. Ve ol ḳapulardan birisi cümleden aṭvel vāḳiᶜ olmışdur. Ve ol ḳaṣruñ saṭḥı düz olup üstinde eşkāl-i sābıḳada meẕkūr olan vaṣf üzere iki kātib vardur. Ve ḳaçan bir kimesneyi faṣda ḳaṣd iderler, ḳaṣruñ ḳapularını ḳapayup legeni mefṣūduñ öñine getürürler ve ḳaddi uzun olan ḳapuyı mefṣūduñ müvācehesine vaḍᶜ idüp kātibi ve vech-i mefṣūdı daḫı mefṣūda muḳābil vaḍᶜ iderler. Ve legeni bir miḳdār ṣuyla ışladalar. Pes ḳaçan ki legene bir dirhem dem nāzil olur, dāyire içre vāḳiᶜ olan kātibüñ ḳalemi evvel-i aᶜdāda vāṣıl olur ve kātib-i āḫerüñ yedindeki levḥ mürtefiᶜ olup bir dirhem ᶜalāmeti ẓāhir olur. Ve bu üslūb üzere dirhem-be-dirhem aᶜdādı iᶜlām iderler tā ki on dirhem nāzil olur. Hemīn sāᶜat büyük ḳapunuñ ḳanadları açılup sāyir ḳapular ḳaddine berāber bir bāb ẓuhūr ider. Ve ol bābuñ içinde bir ṣabī şekli ẓāhir olup başı ortasına gelince görinür ve ṣaġ elinüñ parmaġıyla on ᶜadedine işāret ider. Ve bu ḳapunuñ üstinde bir pencere ẓāhir olup içinden bir el görinür ki ol daḫı parmaġıyla on ᶜadedine işāret ider. Baᶜde ẕālik yine kātibler dirhem-be-dirhem seyr iderler tā ki yigirmi dirhem tamām olur.

Pes ikinci bāb meftūḥ olup bir ṣabī daḫı ẓāhir olup parmaġıyla yigirmi

[123ᵇ]

اوچنجی نوع عددلری کوسترنجی شکل طشت القصردر که انکله دخی مقدار دم معلوم
اولور بو شکلک احوالی ایکی فصلده مبیندر **فصل اوّل** شکل قرلودر بر بنجره دن
دوزلمش بر لکندر که شکلا بر صحیفه کبیدر و التنده بر کعب وار در دوارضنده
آلتی دردک وار در و دردکلر اوستنده بر قصر وار در که ایکی شرفه دلو اون ایکی
قبوسی وار در و اول قبولردن بریسی جمله دن اطول واقع اولمشدر و اول قصرک
سطحی دوز اولوب اوستنده اشکال سابقه ده مذکور اولان وصف اوزره ایکی
کاتب وار در و قچنکه بر کیسنه بو فصلی قصد ایدرلر قصرک قبولرینی قاپیوب
لکنی مقصودک اوکنه کتوردلر و قدری اوزون اولان قبوی مقصودک قوی جهتنه
وضع ایدوب کاتبی و وجه لوحه دخی مقصوده مقابل وضع ایدرلر و لکن بر
مقدار صولیه اصله ده لوبی قچنکه لکنه بر درهم دم نازل اولور دائما اجرم
واقع اولان کاتبک قلمی اوّل اعداده واصل اولور و کاتب آخرک یدنده کی
لوح مرتفع اولوب بر درهم علامتی ظاهر اولور و بو اسلوب اوزره درهم
بدرهم عددی اعلام ایدرلر تا که اون درهم نازل اولور درهمک سعتی بیوک
قبونک قنادلری آچلوب سائر قبولر قدنه برابر بر باب ظهور ایدر و اول بابک
ایچنده بر صبی شکلی ظاهر اولوب باشی اوزرنه کلنجه کوردینور و صاغ الینک
اوغلاده
برماغیله اون عدده اشارت ایدر و بو قبونک اوستنده بر نجم ظاهر اولوب
ایچنده بر آی کوردینور که اول دخی برماغیله اون عدده اشارت ایدر
بعد ذلک ینه کاتبلر درهم بدرهم حساب ایدرلر تا که یکرمی درهم تمام اولور
بو ایکنجی باب مفتوح اولوب بر صبی دخی ظاهر اولوب برماغیله یکرمی

عددنی

[١٢٣ب]

ᶜadedini beyān ider. Ve sābıḳan pencere üstinde ẓāhir olan keff ġāyib olup bir keff daḫı ẓuhūr ider ki parmağıyla yigirmi daḫı ẓuhūr ider ki parmağıyla yigirmi ᶜadedine işāret ider ve yine kātibler işāret ider. Ve yine kātibler üslūb-ı sābıḳ üzere ittifāḳ idüp ᶜadād-ı derāhimi beyān iderler tā ki otuz dirhem olur.

Ve üçinci bāb meftūḥ olup bir ṣabī daḫı ẓāhir olur ve parmağıyla otuza işāret ider. Ve pencerede ẓāhir olan keff geçüp bir keff daḫı ẓāhir olur ki parmağıyla otuza işāret ider. Eger bir miḳdār demüñ ḫurūcıyla iktifā iderlerse fe-bihā ve illā yüz yigirmi dirheme vāṣıl olınca bu maḳūle aᶜmāl ve efᶜāl ẓāhir olur.

Ve legenüñ ve caᶜbenüñ ve merkez-i ṭaşt üzere maṣnūᶜ olan müşebbek ḳubbenüñ ve legenüñ merkezinde vāḳiᶜ olan delügüñ altında vaḍᶜ olunan ṣadefenüñ ve kātiblerüñ cümlesinüñ keyfiyyet-i ᶜameli eşkāl-i sābıḳada mufaṣṣalan mürūr itmişdür, iᶜādeye iḥtiyāc yoḳdur.

Faṣl-ı S̱ānī Esāṭīn-i Sittüñ ve Ḳaṣruñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānında

Legenüñ merkezi üstine kaᶜbınuñ vüsᶜati ḳadar bir dāyire resm ideler ve ol dāyirenüñ muḥīṭi üzere altı ᶜalāmet vaḍᶜ ideler ki birbirinden buᶜdı berāber ola. Ve merkezüñ iki ṭarafında birbirine muḳābil olan iki ᶜalāmetüñ vāḳiᶜ olduğı yirleri oyalar ve her ᶜalāmetüñ vāḳiᶜ olduğı yirleri oyalar. Ve her ᶜalāmetüñ üstine bir mücevvef direk dikeler ki ḳāᶜideleri ve başları muṣannaᶜ ve müstaḥsen ola.

Baᶜdehu ḳaṣr düzmek içün bir ṣaḥīfe alalar ki ṭūlı üç ḳarış ve ᶜarḍı bir ḳarış ola. Ve ol ṣaḥīfeyi çenber gibi büküp iki ucını bir yire cemᶜ idüp leḥmleyeler ve miṭraḳa ile ḍarb ideler tā ki

[124ᵃ]

عدونی بیان ایدوب سابقا بنجم اوتنده ظاهر اولان کف غایب اولوب بر کف دخی ظهور ایدرکه برماغیله یکرمی دخی ظهور ایدرکه ایه برماغیله یکرمی عدده اشارت ایدر و بونه کاتبلر اشارت ایدر و بونه کاتبلر اسلوب سابق اوزره اتفاق ایدوب اعداد درامی بیان ایدرلر تا که اوتوزده معلوم اولور اوج بنجی بابده مفتوح اولوب بر صبی دخی ظاهر اولور و برماغیله اوتوزه اشارت ایدر وبنجمده ظاهر اولان کف محجوب بر کف دخی ظاهر اولور که برماغیله اوتوزه اشارت ایدر اکر بر مقدار دمک غرض حیله اکتفا ایدرکه فبها والا یوز یکرمی دهمه واصل اولنجه بو مقوله اعمال و افعال ظاهر اولور ولکنک وجعبه‌نک و مرکز طشت اوزره مصنوع اولان شبکه قبه‌نک ولکنک مرکزنده واقع اولان دلوکک التنده وضع اولنان صدفه‌نک و کاتبلرک جمله‌سنک کیفیت عملی اشکالنده مفصلا مرور اتمکله اعاده‌یه احتیاج یوقدر

فصل ثانی

اساطینک و قصرک کیفیت عملی بیانندهدر لکنک مرکزی اوستنه کعبنک وسعتی قدر بر دائره التی درکلر رسم ایده‌لر و اول دائره‌نک محیطی اوزره التی علامت وضع ایده‌لرکه بر برندن بعدی برابر اوله و مرکزک ایکی طرفنده بر برینه مقابل اولان ایکی علامتک واقع اولدوغی یرلری اویه‌لر و هر علامتک واقع اولدوغی یرلری اویه‌لر و هر علامتک اوستنه بر مجوف دیرک دکه‌لرکه قاعده‌لری و شکلری مصنع و مستحسن اولا بعده قصر دوزمک ایچون بر صحیفه الەلرکه طولی اوج قادش و عرضی بوقادشلی اولا و اول صحیفه‌یی خنبر کبی بوکوب ایکی وجهنی بر یره جمع ایدوب لحم لیه‌لر و مطرقه ایله ضرب ایده‌لرتا که

[١٢٤أ]

on iki yüzlü bir ḳaṣr ola. Ve her yüzde bir bāb-ı laṭīf vaḍᶜ ideler ki ṭūlı esfelden aᶜlāya vāḳiᶜ ola. Ve bu on iki bābdan birisinüñ başı üstinde bir pencere vaḍᶜ ideler ve her bāba ikişer ḳanad düzüp rezelerini ġāyetde serīᶜü'l-ḥareke ideler. Ve üstinde penceresi olan ḳapunuñ ḳanadlarını sāyir eyvānuñ meṣārīᶜinden aṭvel ideler tā ki pencereyi dahı setr ide. Ve ḳaṣruñ esfelini dahı bir ṣaḥīfe ile sedd ideler ve ḳaṣruñ dāyiri üstine şürfeler vaḍᶜ ideler. Ve ḳaṣruñ üstine bir ġıṭā-i müsaṭṭaḥ vaḍᶜ idüp merkezi üstine bir dāyire resm ideler ve ol dāyireyi yüz yigirmi cüze taḳsīm ideler.

Ve ḫāric-i dāyirede ġıṭānuñ bir ṭarafında bir şaḫṣ-ı kātib vaḍᶜ ideler ki ṣol elinde levḥ ṭuta. Ve eşkāl-i sābıḳada mezkūr olan vaṣf üzere kātibüñ rükbesini ve ḳaṣruñ arḍını levḥ idḫāl itmek içün deleler. Ve ḳaṣrı direkler üstine refᶜ idüp esfel-i ḳaṣruñ ḫarḳını caᶜbe üstinde vāḳiᶜ olan diregüñ başı üstine vaḍᶜ ideler. Ve ol direge muḳābil olan direk başı üstinde dahı arḍ-ı ḳaṣrı deleler tā ki s̱iḳālenüñ ipi ol delükden nāzil ola.

Baᶜdehu vaṣf-ı sābıḳ üzere ᶜavvāmenüñ üstine bir levḥ yapışdurup ucını caᶜbe üstinde vāḳiᶜ olan diregüñ içinden dāḫil-i ḳaṣra refᶜ ideler ve kātibüñ dizi içinden ṭaşra çıḳaralar bir vechile ki bādī-i naẓarda kātibüñ yeñinden çıḳmış gibi ola.

Baᶜdehu bir miḥver düzeler ki ṭūlı arḍ-ı ḳaṣrdan ġıṭā-i ḳaṣra vāṣıl ola. Ve ol miḥverüñ bir ucını merkez-i ġıṭāya idḫāl ideler, parmaḳ ḳadar ṭaşra çıḳa. Ve esfel-i ḳaṣruñ merkezi üstine bir ḫareze vaḍᶜ idüp miḥverüñ bir ṭarafını ol ḫareze içine vaḍᶜ ide tā ki sühūletle devr ide. Ve ol miḥverüñ üstine bir büyük maḳara

[124ᵇ]

اون ایکی یوزلو بر قصر اولا و هر یوزده بر باب لطیف وضع ایدەلر کە طولی
اسفلدن اعلایە واقع اولا و بو اون ایکی بابدن بریسنك باشی اوستنده بر بنجره وضع
ایدەلر و هر بابە ایکیشر قناد دوزبدزه لر یعنی غایتله سریع الحرکه ایدەلر و اوستنده
بنجرەسی اولان قپونك قنادلرینی ثم ابوابك مصادیقندن اطول ایدەلر
قپولرك قنادلرندن اوزون
تا کە بنجرەیی دخی ستر ایدە و قصرك اسفلنی دخی بر صحیفە ایلە سد ایدەلر و قصرك
دائرەسی اوستنە شرفەلر وضع ایدەلر و قصرك اوستنە بر غطاء مسطح وضع ایدوب
مرکزی اوستنە بر دائرە رسم ایدەلر و اول دائرەیی یوز یکرمی جزء تقسیم ایدەلر
و خارج دائرەدە غطانك بر طرفندە بر شخص کاتب وضع ایدەلر کە صول الندە
لوح طوتە و اشکال بعدەدە مذکور اولان وصف اوزرە کاتبك دکبەسنی
و قصرك ارضنی لوح ادخال اتمك ایچون دلەلر و قصری دکلر اوستنە دفع ایدوب
اسفل قصرك خرقنی جعبە اوستندە واقع اولان دکنك باشی اوستنە وضع ایدەلر
و اول دکنە مقابل اولان دکنك باشی اوستندن دخی ارض قصری دلەلر تا کە تعلیق
ایپی اول دلوکدن نازل اولا بعدە وصف بیق اوزرە عوامەنك اوستنە بر لوح
یاپشدروب و جیب جعبە اوستندە واقع اولان دکنك ایچندن داخل قصرە دفع
ایدەلر و کاتبك دذی ایچندن طشرە چیقەلر بر وجهلە کە باقی نظردە کاتبك یکندە
چقمش کبی اولا بعدە بر محور دوزەلر کە طولی ارض قصردن غطاء قصرە واصل
قصرك اورتەسی
اولا و اول محورك بر اوجنی مرکز غطایە ادخال ایدەلر بر مقدار طشرە چیقە
و اسفل قصرك مرکزی اوستنە بر خرزە وضع ایدوب محورك بر طرفنی اول خرزە
بوجق
ایچنە وضع ایدە تا کە سهولتلە دونە و اول محورك اوستنە بر بیوك مقرە

وضع

[١٢٤ب]

vaḍᶜ ideler ki caᶜbeye munṣabb olan yüz yigirmi dirhem demüñ irtifāᶜı ḳadar ip ol maḳaranuñ üstine bir kerre ṣarıla. Ve levḥüñ esfelini delüp bir ip bağlayalar ve levḥüñ yanında vāḳiᶜ olan direk başında bir küçük maḳara vaḍᶜ idüp ipi ol maḳaraya geçüreler ve andan büyük maḳaraya bir kerre ṣarup rezesine bağlayalar. Ve s̱iḳāle direginüñ başında daḫı bir küçük maḳara vaḍᶜ idüp yine ipi ol maḳaraya geçürüp ucını diregüñ içine ṣarḳıdup tā kaᶜbuñ içine indüreler ve ucına otuz dirhem bir s̱iḳāle aṣalar şu ḥālde ki ᶜavvāme arḍ-ı caᶜbede cālise olup reʾs-i s̱iḳāle arḍ-ı ṭaşta mümāss olmağa ḳarīb ola.

Baᶜdehu on iki ṣaḥīfe alalar ki her ṣaḥīfe büyükligi on iki bābdan birini setr idecek ḳadar ola. Ve her ṣaḥīfenüñ bir yüzinde bir ṣabī şeklini düzeler ki başından gögsine ve ḳarnına varınca mevcūd olup ve ṣağ elinüñ parmağını on ᶜadedi içün ᶜaḳd itmiş ola. Ve bir ṣabī daḫı ol şekl üzere muṣannaᶜ olup parmağı yigirmi ᶜadedi üzere maᶜḳūd bir ṣabī daḫı otuz ᶜadedini ᶜaḳd itmiş ola. Bu ḳıyās üzere on ikinci ṣabī yüz yigirmi ᶜadedini ᶜaḳd itmiş ola. Ve bu ṣıbyānuñ ṣol elleri gögüsleri üstine vaḍᶜ oluna.

Baᶜde ẕālik her ṣaḥīfenüñ başına bir reze ṭaḳup ve her ipüñ başına bir ḥalḳa vaḍᶜ idüp ol ṣūretleri ḳapulara aṣalar bir vechile ki ᶜuḳūd müretteb ola yaᶜnī bāb-ı evvelde on ᶜadedini beyān iden ṣabī vāḳiᶜ olup ikinci bābda yigirmi ᶜadede beyān iden ṣabī vāḳiᶜ ola tā yüz yigirmi ᶜadedine vāṣıl olınca bu tertīb riᶜāyet oluna.

Baᶜdehu her ṣaḥīfenüñ esfeline nıṣf-ı ibre ḳadar bir şaẓiyye vaḍᶜ ideler ve bir ince

[125ᵃ]

وضع ایده لر که جعبه یه منصب اولان یوز یکرمی درهم دمک ارتفاعی قدر ایپ
اول مقرم نک اوستنه بر کتج صادله ولوحک اسفلنی دلوب بر ایپ بغلیه لر و
لوحک یانندن واقع اولان دلکک باشنده بر کوجک مقرم وضع ایدوب ایپی
اول مقرم یه کچوره لر و اندن بیوک مقرم یه بر کتج صادوب بارزه سنه بغلیه لر
و ثقاله دلکنک باشنده دخی بر کوجک مقرم وضع ایدوب اننه ایپی اول
مقرم یه کچوروب باوجینی دلکک ایچنه صادقدر تاکعبک ایچنه انزده لر اوجنه
اوتوز درهم بر ثقاله اصه لر شو حالده که عوامه ارضی جعبه ده جالسه اولوب
ذاتی ثقاله ارضی طاشنه مماسی اولمغه تقریب اولا بعده اون ایکی صحیفه الوکه هر
صحیفه نک بیکلکی اون ایکی پاید ده بوینی ستو ایلجک قدر اولا و هر صحیفه نک
بر یوزنده بر صبی شکلنی دوزه لر که باشنده کوکسنه وقادنه وارنجه موجود
اوغلدن
اولوب بو صاغ النک بر ماغنی اون عددی کچوره عقد ایتمش اولا و بر صبی دخی
اول شکل اوزره مصنع اولوب بر ماغی یکرمی عددی اوزره معقود اولوب
بر صبی دخی اوتوز عددینی عقد ایتمش اولا بو قیاس اوزره اون ایکنجی صبی یوز یکرمی
عددی عقد ایتمش اولا و بو صبیانک صول اللری کوکسلری اوستنه وضع اولنه بعد
ذلک هر صحیفه نک باشنه بر دوزه طقوب و هر بابک باشنه بر حلقه وضع ایدوب
اول صورتلری قبولده اصه لر بر وجهله که عقود مرتب اولا یعنی باب اولده اون
عددینی بیان ایده صبی واقع اولوب ایکنجی بابده یکرمی عدده بیان ایده
صبی واقع اولا تا یوز یکرمی عدده واصل اولنجه بو ترتیب رعایت اولنه
بعده هر صحیفه نک اسفلنه نصف ابره قدر بر شظیه وضع ایده لر و برابجه
باده اکنه

[۱۲۵أ]

ḥalḳa düzeler ki ḳuṭrı ṭūl-ı iṣbaᶜ ḳadar ola. Ve ol ḥalḳanuñ muḥīṭi üstinde on iki laṭīf ġurāblar yaᶜnī zāviye-i ḳāyime üzere bükilmiş çengāller vaḍᶜ ideler. Ve bu ḥalḳayı büyük maḳaranuñ miḥverine geçürüp ḳaṣruñ nıṣf-ı irtifāᶜı ḳadar refᶜ ideler ve cenb-i ḳaṣrda s̱ābit üç şaẓiyye ile ḥaml ideler. Ve ḫāric-i ḳaṣrdan parmaġıla her şaḫṣı ḳaldurup esfel-i ṣaḥīfede vaḍᶜ olunan şaẓiyyeleri ġurāblar üstine vaḍᶜ ideler. Ve miḥver-i mezbūruñ üstine bir ᶜarīḍ şaẓiyye vaḍᶜ ideler ki ġurāblar üstine vaḍᶜ olunan şaẓiyyelere mürūr ide ve miḥver döndügi zamānda ol şaẓiyyeleri birer birer refᶜ idüp düşüreler. Ve ol ṣūretlerüñ elleri bedenlerinden ḫāric olmaġın ḳapuları defᶜ idüp açа.

Baᶜdehu bir ḥalḳa daḫı düzeler ki ḳuṭrı ḳaṣruñ vüsᶜatinden bir miḳdār ḳaṣīr ola. Ve ol ḥalḳanuñ muḥīṭi üstinde on iki el vaḍᶜ ideler ki her el bilege dikilü ola ve ᶜācdan maṣnūᶜ ola. Ve her el yine ṣıbyānuñ elleri gibi birer ᶜaḳd üzere ola. Ve her el içün bir göñlek yeñi düzüp elüñ bilegini yeñüñ içine ṣoḳup yeñleri ḥalḳanuñ muḥīṭi üzere yapışduralar bir vechile ki ᶜuḳūd-ı mezbūre tertīb üzere vāḳiᶜ olup birbirinden buᶜdı berāber ola.

Ve ḥalḳanuñ ḳuṭrı ḳadar bir ince ᶜārıḍa alup iki ṭarafını ḥalḳaya yapışduralar ve bu ᶜārıḍanuñ üstinde ḥalḳanuñ merkezini taᶜyīn idüp üstine bir ᶜalāmet vaḍᶜ ideler. Ve ol ᶜalāmeti delüp bir miḥver geçüreler ve miḥverüñ üstine bir maḳara vaḍᶜ ideler bir vechile ki ḥalḳa üstinde vaḍᶜ olunan eller pencereye berāber ola. Ve pencerenüñ ṣaġ ṭarafında vāḳiᶜ olan el on ᶜadedini ᶜaḳd itmiş ola. Ve ᶜārıḍayı miḥvere muḥkem yapışduralar.

[125ᵇ]

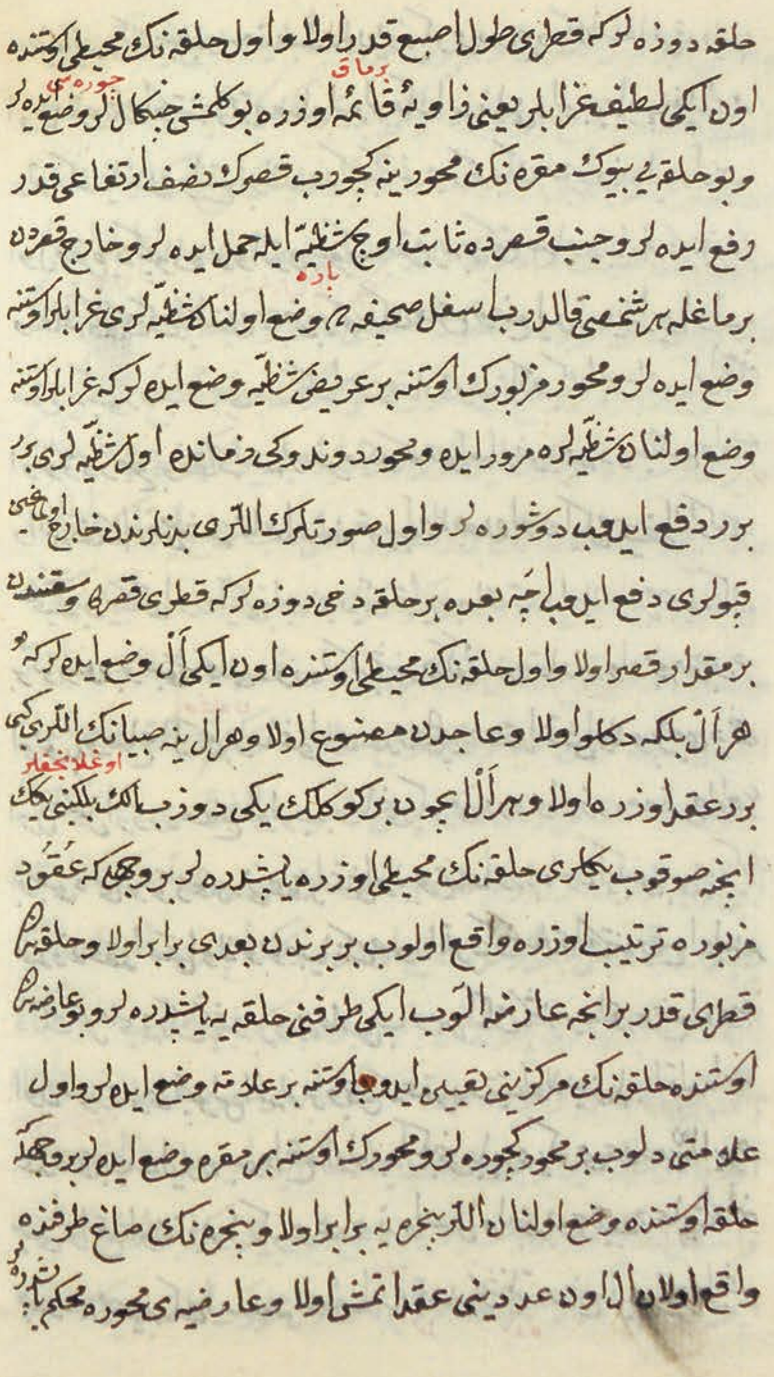

حلقه دوزه لر که قطری طول اصبع قدری اولا و اول حلقه نك محیطی اوستنده اون ایکی لطیف غرابلر یعنی زاویهٔ قائمه برماق اوزره بوکلمش چنکال أللر جوره سی وضع ایده لر و بو حلقه‌یی بیوك مقرع نك محورینه کچوروب قصرك نصف ارتفاعی قدر رفع ایده لر و جنب قصرده ثابت اوچ شظیه ایله حمل ایده لر و خارج قصرده بر ماغله بر شخص قالدروب اسفل صحیفه باده یه وضع اولنان شظیه لری غرابلر اوستنه وضع ایده لر و محور مزبورك اوستنه بر عریض شظیه وضع ایده لر که غرابلر اوستنه وضع اولنان شظیه لره مرور ایده و محور دوندکی زمانده اول شظیه لری بر بر دفع ایدوب دوشوره لر و اول صورتله که آلتری بر بریلرندن خارج اولمغی قپولری دفع ایده بیله جه بعده بر حلقه دخی دوزه لر که قطری قصره و سقفنده بر مقدار قصر اولا و اول حلقه نك محیطی اوستنده اون ایکی أل وضع ایده لر که هر أل بلکه دکلو اولا و عاجدن مصنوع اولا و هر ال بیه صبیانك اوغلانجغاز اللری کبی بر دعقا اوزره اولا و هر أل ایچون بر کوکلك یکی دوزوب الك بلکنی بکك ایچنه صوقوب بکلری حلقه نك محیطی اوزره یاپشدره لر بر وجهله که عقود مزبوره ترتیب اوزره واقع اولوب بر برندن بعدی برابر اولا و حلقه‌نك قطری قدر بر آغاج عارضه آلوب ایکی طرفنی حلقه‌یه یاپشدره لر و بو عارضه‌نك اوستنده حلقه نك مرکزینی تعیین ایدوب اوستنه بر علامت وضع ایده لر و اول علامتی دلوب بر محور کچوره لر و محورك اوستنه بر حقه وضع ایده لر بر وجهله که حلقه اوستنده وضع اولنان اللر بنجره یه برابر اولا و بنجره نك صاغ طرفنده واقع اولان ال اون عددینی عقدا تمثیل اولا و عارضه‌یی محوره محکم یاپشدره لر

[١٢٥ب]

Kātib-i levḥle ġıṭāyı ḳaṣr üstine vaḍᶜ ideler ve iki yirden yā üç yirden yapışduralar. Pes ol zamānda kātibüñ yeñinden levḥ ẓāhir olup ṣaġ elindeki ḳalemüñ başı levḥüñ üstine vāḳiᶜ olur. Ve kātib-i āḫeri maḳaranuñ miḥveri ucına geçüreler tā ki esfeli saṭḥ-ı ġıṭāya mümāss olmaġa ḳarīb ola ve ḳalemünüñ başı kātibüñ dāyiresinde resm olunan aᶜdāddan ḫāric ola. Ve ṣūretleri ġurāblar üstine taᶜlīḳ ideler ve ḳapuları perkideler.

Pes ẓāhirdür ki ḳaçan ṭaşt-ı mezbūrı mefṣūduñ öñine ḳoyup ṭaştı bir miḳdār ṣuyla ışlayalar ve faṣd idüp legene bir dirhem dem nāzil ola, kātibüñ ḳalemi ḥareket idüp bir dirhem mektūb olan mekānuñ üstine varur. Ve kātibüñ kümminden ẓāhir olan levḥ bir miḳdār mürtefiᶜ olup ṣaġ elindeki ḳalem levḥüñ üstinde bir dirhem mektūb olan mekāna[41] vāḳiᶜ olur ve dirhem-be-dirhem bu üslūb üzere ḥareket iderler tā ki on dirhem tamām nāzil olur.

Pes büyük ḳapunuñ ḳanadları açılup içinden bir ṣabī ẓāhir olur ki parmaġıyla on ᶜadedine işāret ider. Ve ḳapu üstinde vaḍᶜ olunan pencereden bir el ẓāhir olur ki parmaġıyla on ᶜaḳdini itmişdür. Ve kātibler yine dirhem-be-dirhem tevāfuḳ iderler tā ki yigirmi dirhem kāmil olur. Pes ikinci ḳapu açılup bir ṣabī ẓāhir olur ki parmaġını yigirmi ᶜadedi üzere ᶜaḳd itmişdür. Ve maᶜhūd olan pencereden ẓāhir olan keff ġāyib olup bir keff-i āḫer ẓāhir olur ki parmaġını yigirmi ᶜadedi üzere ᶜaḳd itmiş ola tā yüz yigirmi dirhem dem nāzil olınca ḥāl bu minvāl üzere vāḳiᶜ olur. Ve legen refᶜ olunup caᶜbe ve sāyir

---

[41] Bu kelimeden sonraki kelime okunamadı.

[126ᵃ]

کاتب لوحه و غطاسی قمر اوستنه وضع ایده‌لر و ایکی یردن یا اوچ یردن
یا پشدره‌لر پس اول زمانده کاتبک یکندن لوح ظاهر اولوب صاغ الندکی
قلمک باشی لوحه اوستنه واقع اولور و کاتب اخری مقرنک محوری اوجنه
کچوره‌لر تا که اسفل سطح غطایه مماس اولمغه قریب اولا و قلمنک باشی کاتبک
دائره‌سنده رسم اولان اعداددن خارج اولا و صورتلری غزابلر اوستنه
تعلیق ایده‌لر و قبولری بر کده‌لر پس ظاهردر که قچن حرکت غزبوری مقصوددک
اوکنه قویوب باشتی بر مقدار صویله اصلیه‌لر و قصد ایدوب لکنه بر درهم
دم نازل اولا کاتبک قلمی حرکت ایدوب بر درهم مکتوب اولان مکاننک
اوستنه وارد و کاتبک یکندن ظاهر اولان لوح بر مقدار مرتفع اولوب
صاغ الندکی قلم لوحک اوستنده بر درهم مکتوب اولان مکانه سرعته واقع
اولور و درهم بدرهم بو اسلوب اوزره حرکت ایدرلر تا که اون درهم تمام
نازل اولور پس بیوک قبونک قنادلری اچلوب ایچندن بر صبی ظاهر اولور که
برماغیله اون عددینه اشارت ایدر و قبو اوستنده وضع اولنان بنجره‌دن
بر ال ظاهر اولور که برماغیله اون عقدینی اتخاذ ایدر و کاتبلرینه درهم
بدرهم توافق ایدرلر تا که یکرمی درهم کامل اولور پس ایکنجی قبو
اچلوب بر صبی ظاهر اولور که برماغی یکرمی عددی اوزره عقد اتخاذ ایدر
و معهود بنجره‌دن ظاهر اولان کف غائب اولوب بر کف اخر ظاهر اولور که
برماغی یکرمی عددی اوزره عقد اتشی اولا تا یوز یکرمی درهم دم نازل
اولنجه حال بو منوال اوزره واقع اولور و لکن رفع اولنوب جمیعه و سائر

[١٢٦آ]

ālāt ġasl ve tanẓīf olunur.

Ve fehmi āsān olmaḳ içün mezbūr legeni taṣvīr idüp ᶜalāyim vaḍᶜ idelüm: Caᶜbenüñ ᶜalāmeti "ḥā-ح" ve ᶜavvāme ile levḥüñ "elif-ا", usṭuvāne-i levḥ üstinde vaḍᶜ olunan küçük maḳaranuñ "sīn-س" ve büyük maḳaranuñ "ᶜayn-ع" ve yine bir küçük maḳaranuñ "nūn-ن" ve s̱iḳālenüñ "ḳāf-ق" ve bāb-ı kebīrden ẓāhir olan ṣūretüñ ᶜalāmeti "hā-ه" ve ḥalḳa-i ġırbānuñ "cīm-ج" ve ḥalḳa-i eydānuñ "mīm-م" ve ḥalḳa üstinde ẓāhir olan bir elüñ ᶜalāmeti "ṭā-ط"dur bu şekl üzere:

[Şekil 372/117]

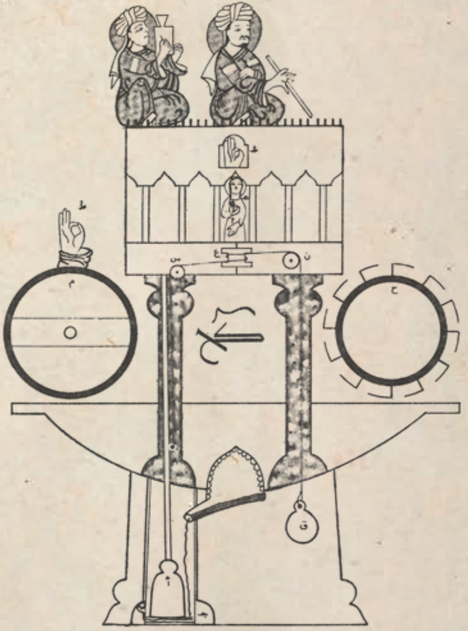

[Şekil 372/117]

Üçinci Nevᶜden Ṭoḳuzıncı Şekl Ṭast-ı Ṭāvusdur ki El Yumaḳ İçün Meclise İḥḍār Olunur. Ve Bu Şekl Aḥvāli Dört Faṣlda Beyān Olunmışdur

Faṣl-ı Evvel Şekl-i

[126ᵇ]

الات غسل و تنظيف اولنور دوخی اسان اولمق ايچون مزبور لكن تصوير
ايدوب علايم وضع ايدهلم جعبه نك علامتی ع وعوامه ايله لوحك ا
اسطوانه لوح اوستنده وضع اولنان كوچك مقرمه نك س و بيوك مقرمه نك
ع وينه بر كوچك مقرمه نك ن و ثقاله نك ق و باب كبيرده ظاهر اولان
صورتك علامتی ه وحلقه غرابنك ح وحلقه ايدينك م وحلقه اوستنده ظاهر
اولان بر الك علامتی ط در بو شكل اوزده

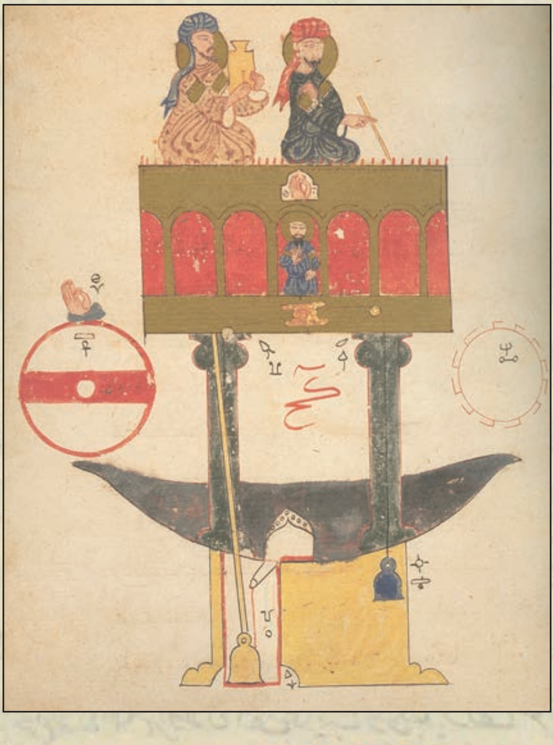

اوچنجی نوعدن طقوزنجی شكل طشت طاوس دركه ال يومق ايچون مجلسه
احضار اولنور دو بو شكل احواله درت فصلده بيان اولنمشدر فصل اول شكل

Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder

Şekl-i mezbūr ṭaştdur ki kaᶜb üstinde cālisdür yaᶜnī ayaḳlu legendür ki içinde dört direk vaḍᶜ olunup direklerüñ üstinde bir ḳaṣr-ı murabbaᶜ vaḍᶜ olunmışdur, Ve ḳaṣruñ üsti müsaṭṭaḥ olup üstinde bir ṭāvus iki ayaġı üzere ṭurup ḳuyruġını ḳaldurmışdur ve boynını uzadup bir miḳdār yuḳarı bükmi[ş]dür ve minḳārı arḍ-ı ṭaşt üzere ḥavāle olmışdur. Ve ṭāvusuñ başı ṭarafından vech-i ḳaṣrda iki ḳapu vardur ve her ḳapunuñ iki ḳanadı vardur ki ḳapanmışdur.

Ve bu şeklüñ maᶜnāsı budur ki ḳaçan ki maḫdūm-ı mükerrem elini yumaḳ ister yā ābdest almaḳ diler, bir ḫādim legeni öñine getürüp ṭāvusuñ başını maḫdūmdan ṭarafa vaḍᶜ ider ve munfaṣıl olur. Ve ṭāvus minḳārından maḫd[ū]muñ eline ṣu döker tā ki bir miḳdār zamān geçer, ḳaṣruñ ṣaġ ṭarafında vāḳiᶜ olan ḳapunuñ iki ḳanadı açılup içinden bir ġulām ẓuhūr ider ve elinde bir dāne ḥuḳḳa ve ḥuḳḳa içinde el yumaġa münāsib ṣābūn gibi ve iẕḫir gibi baᶜḍı nesne ᶜarḍ ider. Pes maḫdūm daḫı ber-vech-i muᶜtād anlardan istiᶜmāl idüp murād üzere elini yur. Ve emr-i ġasl tamām olduḳda ṣu aḳmaz olur. Pes hemīn sāᶜat ḳaṣruñ ṣol ṭarafında vāḳiᶜ olan ḳapu açılup bir ġulām daḫı ẓuhūr ider ve silinmek içün elinde bir mendīl ᶜarḍ ider. Ve legenüñ içine nāzil olan ṣu şeyᵓen-fe-şeyᵓen kaᶜbı içine ġavr ider. Ve ġaraḍ tamām olduḳdan ṣoñra legeni ḳaldurup kaᶜbında vaḍᶜ olunmış feysūndan iḫrāc iderler.

Faṣl-ı S̱ānī Ṭaşt-ı Mezbūruñ ve Ḳaṣruñ ve Ġulāmuñ Keyfiyyet-i ᶜAmelin Beyān İder

Pirinçden bir legen düzeler ki arḍı vāsiᶜ olup yanları yuḳarı ḳalḳmış

[127ᵃ]

مزبورك ظاهرینی و معناسینی بیان ایدر شکل مزبور طشتدرکه کعب اوستنده جالسدر
یعنی ایاقلو لکندرکه ایچنده درت درك وضع اولنوب درکلرك اوستنده بر قصو
مربع وضع اولنمشدر و قصوك اوستی مسطّح اولوب اوستنده بر طاوسی ایکی
ایاغی اوزره طوروب قویروغنی قالدرمشدر و بوینی اوزادوب بر مقدار
یوقاری بوکمشدر و منقاری اوجی طشته اوزره حواله اولنمشدر و طاوسك
باشی طرفنده وجه قصوده ایکی قابو واردر و هر قبونك ایکی قنادی واردرکه
قابنمشدر و بو شکلك معناسی بودرکه قچنکه مخدوم مکرم الینی یوماق
استریا ابریق آلمق دیلر بر خادم لکنی اوکنه کتوروب طاوسك باشنی مخدومه
طرفه وضع ایدر و منفصل اولور و طاوسی منقارندن مخدومك الینه صو دوکر
تاکه بر مقدار زمان کچر قصوك صاغ طرفنده واقع اولان قبونك ایکی
قنادی آچلوب ایچندن بر غلام ظهور ایدر و النده بر دانه حقه و حقه ایچنده
الی یومغه مناسب صابون کبی و اذخر کبی بعضی نسنه عرض ایدر یعنی مخدوم دخی
مکمل ابراغی درلرده وکلمشی ادت کوکمدر
بر وجه معتاد آنلردن استعمال ایدر بعده اوزره الینی یود و امر غسل تمام
اولدقده صو اقمز اولور یعنی بعده ساعت قصوك صول طرفنده واقع اولان
قبو اچلوب بر غلام دخی ظهور ایدر و سلمنك ایچون النده بر مندیل عرض ایدر
و لکنك ایچنه نازل اولان صو شیئاً فشیئاً کعبی ایچنه غور ایدر و غرض تمام اولدقدن
باتر
صکره لکنی قالدروب کعبنده وضع اولنمش قپونردن اخراج ایدرلر ❀
مسلق
فصل ثانی طشت مزبورك و قصوك و غلامك کیفیت عملنی بیان
ایدر بر نحودر بیلکل دوزه لرکه ادمی واسع اولوب یانلری یوقاری قالقمش

ola ve bir miḳdār başı açuḳ ola. Baᶜdehu legenüñ arḍını iki ḳısm ide ve bir ḳısmuñ üstine dört direk vaḍᶜ iderler ki her diregüñ ṭūlı bir ḳarış ola. Ve ol direklerüñ ikisi arḍ-ı ṭaştuñ nıṣfı üzere vāḳiᶜ olup ve ikisi legenüñ zāviyeleri ḳatında vāḳiᶜ olup dört direkden bir murabba-ı mütesāvī ẓāhir ola. Ve zāviye-i ṭaşt ḳatında vāḳiᶜ olan direklerüñ altını deleler tā ki ᶜarḍ-ı ṭaşta nāfiẕ ola. Ve bu direklerdan ṣaġ ṭarafda vāḳiᶜ olan diregüñ ḳāᶜidesini deleler tā ki arḍ-ı ṭaşta nāfiẕ ola ve ṭaşt içine vāḳiᶜ olan ṣu ol delükden nāzil ola.

Baᶜdehu bir ḳaṣr-ı murabbaᶜ binā ideler ki direklerüñ terbīᶜinden evsaᶜ ola ve ṭūlı bir ḳarış ola. Ve ḳaṣr-ı mezbūruñ vechinde iki bāb düzeler ki birbirine mülāṣıḳ ola. Ve her bābuñ ṭūlı ḳaṣruñ ṭūlı ḳadar ola. Ve her bāba iki mıṣrāᶜ vaḍᶜ ideler ki rezelerinüñ ḥarekātı sürᶜat üzere ola. Ve ḳaṣruñ esfelini direklerüñ başına yapışduralar bir vechile ki ḳaṣruñ yüzi legenüñ ḳaṣrdan ḫālī olan nıṣfından ṭarafa vāḳiᶜ ola.

Baᶜdehu nuḥāsdan bir ġulām düzeler ki bir miḥver üstinde ḳāim olup ol miḥver ṣaġ ṭarafda vāḳiᶜ olan ḳapunuñ ardında arḍ-ı ḳaṣrda vaḍᶜ olunup iki ṭarafları iki beyt içinde vāḳiᶜ ola ve ġulāmuñ öñine ve ardına sühūletle ḥareket eyleye. Ve ġulāmuñ ṭūlı ol ḳadar ola ki bāb-ı mezbūrdan girüp çıḳmaġa ḳābil ola. Ve bu ġulāmuñ iki elinde bir laṭīf ḥuḳḳa vaḍᶜ oluna. Ve ġulāmuñ ayaġı altındaki miḥvere bir sehm vaḍᶜ ideler ki ṣaġ ṭarafda vāḳiᶜ olup ḳāᶜidesinüñ altı maḫrūḳ olan diregüñ başından ṭarafa mümtedd ola. Ve ġulām bu zamānda ardına māyil olup eli ve ḥuḳḳası ḳapunuñ ḳanadı ardında vāḳiᶜ olup ḳapu ḳapanmış ola. Ve miḥverde vaḍᶜ

[127ᵇ]

اولاو بر مقدار باشی چوق اولا بعده لگنك ارضنی ایكی قسم ایده و بو قسمك اوستنه
دوت دركی وضع ایدرلر كه هر دركك طولی بر قارش اولا و اول دركلرك ایكیسی
ارض طشتك نصفنه اوزده واقع اولوب و ایكیسی لگنك زاویه‌لری قتنده واقع
اولوب دوت دركدن بر مربع متساوی ظاهر اولا و زاویهٔ طشت قتنده واقع
اولان دركلرك التنی دله‌لرتا كه ارض طشته نافذ اولا و بو دركلردن صاغ طرفه
واقع اولان دركك قاعده‌سنی دله‌لرتا كه ارض طشته نافذ اولا طشت ایچنه
واقع اولان صو اول دلوكدن نافذ اولا بعده بر قصور مربع بنا ایده‌لر كه دركلرك
لركه
تربیعندن اوسع اولا و طولی بر قارش اولا و قصور مزبورك وجهنده ایكی باب دوزه
قبو
بربرینه ملاصق اولا و هر بابك طولی قصورك طولی قدر اولا و هر بابه ایكی مصراع
قناد طوقمتش
وضع ایده‌لر كه دذه‌لرینك حركاتی سرعتله اوزده اولا و قصورك اسفلنی
و دركلرك باشنه یپشدره‌لر بر وجهله كه قصورك یوزی لگنك قصوردن خالی اولان
نصفندن طرفه واقع اولا بعده نحاسدن بر غلام دوزه‌لر كه بر محور اوستنده
دولابانك بغر
قائم اولوب اول محور صاغ طرفنده واقع اولان قپونك اردندن ارض قصوره
وضع اولنوب ایكی طرفلری ایكی بیت ایچنده واقع اولا و غلامك اوكنه وارد نه
قابل
سهولتله حركت ایلیه و غلامك طولی اولقدر اولا كه باب مزبوردن كوروب چقمغه
اولا و بو غلامك ایكی النده بر لطیف حقه وضع اولنه و غلامك ایاغی آلتنده كی
محوده بر سهم وضع ایده‌لر كه صاغ طرفده واقع اولوب قاعده‌سنك التنه مخروق
اوليجش اوقی
اولان دركك یتشندن طرفه ممتد اولا و غلام بو زماندن اردینه مائل اولوب
وضع
الده حقه‌سی قپونك قنادی اردندن واقع اولوب قپو قاپنمش اولا و محورده

اوطان

olunan sehmüñ başı mebsūṭ olup arḍ[-ı ḳaṣr] reᵓs-i usṭuvāne semti üzere ḳaṣra mümāss ola. Ve arḍᶜı ḳaṣrda bir delük deleler, ḳāᶜidesi maḫrūḳ diregüñ tecvīfine nāfiẕ ola tā ki diregüñ içinden bir seffūd yaᶜnī şiş gibi demür ṣuᶜūd eylese sehmüñ başını defᶜ eyler ve ġulāmı öñine imāle ider ve ġulāmuñ elleriyle ḳapuyı defᶜ idüp açar ve ḥāli üzere ṭurur.

Baᶜdehu ṣol ṭarafda vāḳiᶜ olan ḳapunuñ içinde vaṣf-ı sābıḳ üzere bir ġulām daḫı vaḍᶜ idüp ayaḳları altında bir miḥver vaḍᶜ idüp ol miḥvere bir sehm vaḍᶜ ideler ki başı zāviye-i ṭaştda vāḳiᶜ olan usṭuvāne-i uḫrā semtine mümtedd ola. Ve yine arḍ-ı ḳaṣrı deleler tā ki ol diregüñ tecvīfine nāfiẕ ola. Ve eger ol diregüñ içinden bir seffūd ṣuᶜūd eylese yine sehmüñ ucını refᶜ idüp ġulāmı öñine imāle ide ve elleriyle ḳapuyı fetḥ idüp elindeki destmāli ᶜarḍ idüp ṭura.

Faṣl-ı S̱ālis̱ Ṭaşt-ı Mezbūruñ ve Kaᶜbınuñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur

Ṭaşt-ı mezbūr içün bir kaᶜb düzeler ki başınuñ vüsᶜati arḍ-ı ṭaşt üzere vāḳiᶜ olan dört diregüñ mā-beyni ḳadar ola ve esfeli başından bir miḳdār evsaᶜ ola; ṭūlı bir ḳarış ola. Ve bu kaᶜbı direklerüñ altına yapışduralar tā ki legenüñ kaᶜbı legenüñ nıṣfı altına vāḳiᶜ ola. Ve bu ḥīnde legenüñ meylinden ḫavf itmeyeler. Ve dāḫil-i kaᶜbda vāḳiᶜ olan iki diregeñ altında arḍını deleler tā ki direklerüñ tecvīfine nāfiẕ ola.

Baᶜdehu eşkāl-i sābıḳada meẕkūr olan vaṣf üzere bir ᶜavvāme-i mütevassıṭa düzeler. Ve bu ᶜavvāme içün ḥuḳḳa gibi bir beyt düzeler ki yanları yuḳaru ḳalḳup ṭūlı ᶜavvāmenüñ semkinüñ nısfı[42] ḳadar ola ve siᶜati ol ḳadar ola ki ᶜavvāme-i meẕkūre

---

[42] Kelime sıkıntılı; “za’fı” okumaya da müsait.

[128ᵃ]

اوضان سهمك باشی مبسوط اولوب ارضی راس اسطوانه سمتی اوزره قصیره

دوشمش درك

مماسی اولا وارضی قصوده برد لوك دله لر قاعده سی مخروق درکك تجویفنه نافذ

اوبلمش

اولا تا كه درکك ایچنده برسفود یعنی شیش كبی عمود صعود ایلیه سهمك باشنی دفع

اوق

ایلیوب غلامی اوکنه اماله ایلیوب غلامك الكریله قپویی دفع ایلیه باجرو خالی

اوزره

اوزره طورر بعده صول طرفده واقع اولان قپونك ایچنده وصف سابق

بر غلام دخی وضع ایلیوب ایاقلری آلتنه بر محور وضع ایلیوب اول محوده

بر سهم وضع ایلیه لر كه باشی ذاویه شكلنده واقع اولان اسطوانه اخری سمتنه دو

لكن درك

ممتد اولا وینه ارضی قصیری دله لر تا كه اول درکك تجویفنه نافذ اولا واكر

اول درکك ایچنده برسفود صعود ایلیه ینه سهمك اوجنی دفع ایلیوب غلامی

اوكنه اماله ایلیه والكریله قپویی فتح ایلیوب الندكی دستمالی عرض ایلیوب

طوره **فصل ثالث** طشت مزبورك كعبنك كیفیت عملی بیاننده در طشت

ایاق

مزبور ایچون بر كعب دوزه لر كه باسنك وسعتی ارضی طشت اوزره واقع اولان

درت درکك ما بینی قدر اولا واسفلی باشنده بر مقدار اوسع اولا

طولی بر قارش اولا وبو كعبی درکلرك آلتنه یاپشدره لر تا كه لكنك كعبی لكنك

نصفی آلتنه واقع اولا وبو حینده لكنك میلندن خوف ایتمیه لر وداخل كعبده

واقع اولان ایكی درکك آلتنده لكنك ارضنی دله لر تا كه درکلرك تجویفنه

نافذ اولا بعده اشكال سابقده مذكور اولان وصفی اوزره بر عوامه متوسطه

اودن

دوزه لر وبو عوامه ایچون حقه كبی بر بیت دوزه لر كه یانلری یوقاری دو قالعوب

طولی عوامه نك سمنكك ضعفی قدر اولا وسعتی اولقدر اولا كه عوامه مذكوره

ارتفاعنك

ol beytüñ içinde sühūletle ḥareket ide.

Baᶜdehu kaᶜb-ı mezbūr içün bir esfel-i müsaṭṭaḥ düzüp ortasından iki kesüp bir ḳıṭᶜasını kaᶜbuñ zāviye-i ṭast üzere vāḳiᶜ olan direkler ṭarafında vāḳiᶜ olan nıṣfı üzere yapışduralar ve çevresini kaᶜbuñ esfeline muḥkem yapışduralar. Baᶜdehu ᶜavvāmenüñ beytini esfel-i kaᶜbuñ nıṣfı üzere vaḍᶜ ideler bir vechile ki rāst ḳāᶜidesi maḫrūḳ olan diregüñ altına vāḳiᶜ ola ve beyti esfel-i kaᶜba yapışduralar. Baᶜdehu ᶜavvāmenüñ üstine bir ince seffūd vaḍᶜ ideler, ṭūlı ol ḳadar ola ki ᶜavvāme beytinde cālise iken üstindeki ḳāᶜidesi maḫruḳa olan diregüñ içine dāḫil olup ḥuḳḳa ṭutan ġulāmuñ ayağı altında vaḍᶜ olunan miḥver muttaṣıl olan sehmin ucına ṭoḳınmaġa ḳarīb ola. Ve ḳaçan ki legen içine ṣu dökilse delüginden çıḳup beyt-i avvāmeye nāzil ola. Ve ᶜavvāmeyi ol ḳadar refᶜ ide ki üstinde vaḍᶜ olunan seffūd sehmüñ ucını refᶜ ide ve ġulāmı öñine meyl itdüre ve ḳapu açıla. Ve bu ᶜavvāmeye bir māniᶜ vaḍᶜ ideler ki sehmi refᶜ idecek ḳadardan zāyid irtifāᶜdan artuḳ refᶜ itmeye tā ki beytden ḫaric olmayup ḥāli üzere bāḳī ḳala.

Baᶜdehu bir ᶜavvāme daḫı düzüp esfel-i kaᶜbuñ arḍı üstine vaḍᶜ ideler. ᶜAvvāmenüñ üstine bir seffūd-ı ḳaṣīr naṣb ideler, ucını zāviye-i ṭaştda vaḍᶜ olunan ṣol diregüñ içine idḫāl ideler. Ve esfel-i kaᶜbuñ nıṣfını daḫı maḳāmına iᶜāde idüp muḥkem yapışduralar ve iki ḳıṭᶜanuñ mafṣalını vaṣl ideler. Ve ḳaçan ki legene ṣu ḳoyalar, taḥḳīḳen ḫarḳ-ı ḳāᶜideden beyt-i ᶜavvāmeye munṣabb olur ve beyt ṭolup ᶜavvāme mürtefiᶜ olur ve seffūdı refᶜ ider ve seffūd daḫı elinde ḥuḳḳa ṭutan ġulāmuñ sehmini refᶜ

[128ᵇ]

اول بیتک ایچنده سهولتله حرکت ایدن بعض کعب غز بودا ایچون بر اسفل قطعه
دوزبا اودنه تندن ایکی کسوب بر قطعه سنی کعبک ذاویه‌ست اوزره واقع اولان
دردکلر طرفنده واقع اولان نصفی اوزره یاپشدره‌لر وجوده سنی کعبک اسفلنه
محکم یاپشدره‌لر بعده عوامه‌نک بیتنی اسفل کعبک نصفی اوزره وضع ایده‌لر
بر وجهله که داست قاعده‌سی مخروق اولان دردکلر التنه واقع اولا و بیتی اسفل
کعبه یاپشدره‌لر بعده عوامه‌نک اوستنه بر انچه سفود وضع ایدلر طولی اولقدر
اولا که عوامه بیتنده جالسه ایکی اوستنده کی قاعده‌سی مخروقه اولان دردکک
ایچنه داخل اوله وجقه طوتی غلومک ایاغی التنده وضع اولنان محو منفصل
اولان سهمک اوجنه طوقنمغه قریب اوله وقتی که لکن ایچنه صو دوکلدکده
چقوب بیت عوامه‌یه نازل اولا و عوامه‌یی اولقدر دفع ایده که اوستنده
وضع اولنان سفود سهمک اوجنی دفع ایده و غلام اوکنه میل ایتدره و قیو
اوق شیش
اجله و بو عوامه‌یه بر مانع وضع ایدلر که سهمی دفع ایده‌جک قدردن زائد
ارتفاعدن ارتوق دفع اتمیه تا که بیتدن خارج اولمیوب حالی اوزره باقی قاله
بعده بر عوامه دخی دوزبا اسفل کعبک ارضی اوستنه وضع ایده‌لر عوامه‌نک
اوستنه بر سفود و قصیر نصب ایده‌لر که اوجنی ذاویه‌شت ده وضع اولنان صول دردکک
ایچنه ادخال ایده‌لر و اسفل کعبک نصفنی دخی مقامنه اعاده ایدوب محکم یاپشدره‌لر
و ایکی قطعه‌نک مفصلنی وصل ایدلر قچنی که ولکنه صو قویه‌لر تحقیقا خرق
قاعده‌دن بیت عوامه‌یه مُنصَبْ اولور و بیت طولوب عوامه مرتفع اولور
دوکلو
و سفودی دفع ایدر و سفود دخی التنده حقه طوتی غلامک سهمنی دفع

[١٢٨ب]

ider. Ve ᶜavvāmenüñ beyti ṭolup eṭrāfından arḍ-ı kaᶜba seyelān ider, pes ᶜavvāme-i s̱āniye mürtefiᶜ olur. Ve legen üstinde vaḍᶜ olunan seffūd-ı ḳaṣīr ol ḥīn mendīl ṭutan ġulāmuñ sehmini refᶜ eylemez tā ki kaᶜb ṭolup ṭāvusuñ tamām olur. Pes ol ḥīnde[43] seffūd-ı mezbūr sehm-i mesfūra mümāss olup refᶜ ider ve ġulāmı öñine meyl itdürüp ṣol ṭarafda vāḳiᶜ olan ḳapuyı açar.

Faṣl-ı Rābiᶜ Ṭāvusuñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur

Nuḥāsdan bir mücevvef ṭāvus şeklini düzeler ki içine bir ābdeste kifāyet ider şu ṣıġa. Ṭāvusuñ şekli bu üslūb üzere ola ki iki ayaġı üzere ṭurup boynını nıṣfından aşaġa bükmiş ola ve minḳārınuñ başı baṭnından bir miḳdār inzāl ola. Ve boynuñ içine bir ince miḳleb vaḍᶜ ideler, bir ṭarafı ṭāvusuñ minḳārı içine vāḳiᶜ olup bir ṭarafı baṭnınuñ arḍında vāḳiᶜ ola.

Baᶜdehu ṭāvus-ı mezbūr içün bir mücevvef ve müstedīr ẕeneb [yaᶜnī] ḳuy[ru]ḳ düzeler, içinüñ ḳalıñlıġı parmaḳ ṣıġacaḳ ḳadar ola. Ve bu ẕenebi ṭāvusuñ muʾaḫḫarında iḳāmet ideler bir vechile ki görenler ṭāvus-ı mezbūrı cilve ider ẓann iderler. Ve tecvīf-i ẕenebi tecvīf-i ṭāvusa muttaṣıl ḳılalar tā ki reʾs-i ẕenebe ṣu ḳoyılsa ṭāvusuñ baṭnına vāṣıl ola.

Baᶜdehu ẕenebüñ nıṣf-ı irtifāᶜını bir ṣaḥīfe-i daḳīḳa ile ḳaṭᶜ ideler tā ki nefs-i ẕeneb iki beyt ola. Baᶜdehu ol ṣaḥīfenüñ vaṣaṭını ṣırça parmaġı ṣıġacaḳ ḳadar deleler ve delüge bir bāb-ı maṭḥūn vaḍᶜ ideler yaᶜnī muṣluḳlarda maᶜhūd olan üslūb üzere erkeklü dişilü burma vaḍᶜ ideler. Ve burmanuñ başına bir seffūd vaḍᶜ ideler ki bir miḳdār mürtefiᶜ olduḳdan ṣoñra

---

[43] Bu ve bir önceki "ḥīn" kelimeleri metinde "ᶜayn"şeklinde imla edilmiş.

[129ᵃ]

ایدر و عوامه نک بیتی طولوب اطرافندن ارضی کعبه سیلان ایدرسه
عوامهٔ ثانیه مرتفع اولور ولکن اوشنره وضع اولنان سفود قصیر اولور
علی منديل طوتن غلامك سهمنی دفع ایلمز تا که کعب طولوب طاوسک
تمام اولور دیبی اول عینده سفود هر بور سهم سفوده مماس اولوب دفع
ایدر و غلامی اوکنه میل ایتدیرو بصول طرفنه واقع اولان قبویا جر

فصل رابع طاوسک کیفیت عملی بیاننده در نحاسدن بر مجوف
طاوسی شکلنی دوزه لر که ایچنه برابر سته کفایت ایدر صوصغه و طاوسک
شکلی بو اسلوب اوزره اولا که ایکی آیاغی اوزره طورب بوینینی نصفنه
اشاغه بوکمش اولا و منقارینک باشی بطننده بر مقدار آنزال اولا و بوینک
ایچنه بر انجه مقلب وضع ایدلی بر طرفی طاوسک منقاری ایچنه واقع اولوب
بر طرفی بطننک ارضنده واقع اولا بعده طاوسی هر بور ایچون بر مجوف مستدیر
ذنب تونسق دوزه لر ایچنک قالکلغی بر ماق صغه جق قدر اولا و بو ذنبی
قوبرق
طاوسک مؤخرینده اقامت ایده لر بر وجهله که کوزنلر طاوسی هر بوری جلوه
ایدر ظنی ایدلر و تجویف ذنبی تجویف طاوسه متصل قله لر تا که راسی ذنبه صو دوکیله
طورق
طاوسک بطننه واصل اولا بعده ذنبک نصف ارتفاعنی بر صحیفه
رقیقه ایله قطع ایده لر تا که نفس ذنب ایکی بیت اولا بعده اول صحیفه نک
انجه
وسطنی صرچه بر چاغی صغه جق قدر دله لر و دلوکه بر بابا مطحون وضع ایده لر یعنی
مصلقلرده معهود اولان اسلوب اوزره ارکک لو دیشی لو بورده وضع ایده لر
و بورده نک باشنه بر سفود وضع ایده لر که بر مقدار مرتفع اولدقدن صکره
شیشی کبی دمر

ẕenebüñ ẓahrına maᶜṭūf ola. Ve ol seffūduñ başında bir ḥalḳa vaḍᶜ ideler ki bir ḫarḳa gücle girmiş ola ve yuḳaruya ḥareket itmege ḳābil ola. Ve ẕenebüñ başını ṣu ḳoymaḳ içün deleler ve bir ḳapaḳ düzeler ki delügüñ üstine ḳapanduḳda infiṣāli ẓāhir olmaya. Ve ḳaçan ki ġıṭā refᶜ olunup ḥalḳayı yuḳaru ḳaldursalar, muṣluḳuñ burması fetḥ olunur. Ve reʾs-i ẕenebe ṣu dökerler tā ki ṭāvusuñ baṭnı ṭolup ẕenebüñ nıṣfı daḫı ṭolar ve ṣu muṣluḳuñ üstine mürtefiᶜ olur. Ve bu ḥīnde tedḳīḳ-i naẓar ideler tā ki ṭāvusuñ içine dökilen ṣu raḳabesinde vaḍᶜ olunan miḳlebüñ ḥaniyyesine vāṣıl olmayup bir miḳdār nāḳıṣ ola. Ve bundan ṣoñra ḥalḳayı yine ḫarḳ içine indüreler tā ki musluġuñ ḳapu[sı] ḳapana. Ve ẕenebüñ nıṣf-ı aᶜlāsına daḫı ṣu ṭolduralar tā ki yine ḥalḳa refᶜ olunduḳda ḳapu açılup beyt-i aᶜlāda vaḍᶜ olunan ṣu beyt-i esfele vāṣıl ola ve ṣu ṣuya ḳarışup miḳlebüñ ḥaniyyesine vāṣıl ola ve ṭāvusuñ minḳārından münbaᶜis̱ ola, ol sebebden ki bāb-ı maṭḥūn miḳlebden evsaᶜdur. Ve ṭāvusuñ ayaḳlarını ḳaṣruñ saṭḥı üstine muḥkem yapışduralar bir vechile ki ṭāvusuñ başı vech-i ḳaṣrda vāḳiᶜ olup minḳārından nāzil olan ṣu legenüñ nıṣf-ı fāriġine nāzil ola.

Baᶜde ẕālik şekl-i mezbūrı taṣvīr idüp tefhīm içün ᶜalāyim naṣb idelüm: Legenüñ ᶜalāmeti “bā-ب” ve nıṣf-ı ṭaştda vāḳiᶜ olan direklerüñ ᶜalāmeti “ḥā-ح” ve zāviye-i ṭaştda vāḳiᶜ olup esfeli maḫrūḳ olan diregüñ ᶜalāmeti “ḫā-خ” ve aña müvāzī olan diregüñ ᶜalāmeti “dāl-د” ve kaᶜbuñ ᶜalāmeti “ṭā-ط” ve esfel-i kaᶜbuñ ᶜalāmeti “mīm-م” ve beyt-i ᶜavvāmenüñ “zā-ز” ve nefs-i ᶜavvāmenüñ “hā-ه” ve ᶜavvāme üstinde vāḍıᶜ olunan seffūd-ı

[129^{b}]

ذنبك ظهرینه معطوف اولا و اول سفودك باشنده بو حلقه‌یی وضع ایده‌لر که بو حلقه
کوجله کرمشی اولا و یوقرویه حرکت ایتمکه قابل اولا و ذنبك باشنی صوقوب عمیق
ایچون دله‌لر و بر قپاق دوزه‌لر که دلوکك اوستنه قاپنر قلن انفصاله ظاهر
اولمیه و قچن که غطا رفع اولنوب حلقه‌یی یوقارو قالدره‌لر مصلقك بودمی
فتح اولنور و رأسی ذنبه صوقولر تا که طاوسك بطنی طولوب ذنبك
نصفی دخی طولا و صو مصلقك اوستنه مرتفع اوله و بو حینده تدقیق نظر
ایده‌لر تا که طاووسك ایچنده کلی صو رتبه‌سنی وضع اولنان مقلبك
حنیه‌سنه واصل اولمیوب بر مقدار ناقص اولا و بوندن صکره حلقه‌یی ینه خرق ایچنه
اندره‌لر تا که مصلقك قپوقنه بو محلی ید و ذنبك نصف اعلاسنه دخی صو طولدره‌لر
تا که ینه حلقه رفع اولندقده قپو اچلوب بیت اعلاده وضع اولنان صو بیت
اسفله واصل اولا و صو بیته قارشوب مقلبك حنیه‌سنه واصل اولا و طاوسك
منقارندن منبعث اولا و اول سببدن که بابه عطمون مقلبدن اوسعدر و طاوسك
آیاقلرینی قصرك سطحی اته اوستنه محکم یاپشدره‌لر بر وجهله که طاوسك باشی حجه قصرده
واقع اولوب منقارندن نازل اولان صو لکنك نصفی فارغنه نازل اولا بعد
ذلك شکلی بودی تصویر ایدوب تفهیم ایچون علایم نصب ایلدیلم لکنك
علامتی **ب** و نصف اوستنده واقع اولان درکلرك علامتی **ج** و زاویه اوستنده
واقع اولوب اسفلی مخروق اولان درکك علامتی **ح** و اکا موازی اولان
درکك علامتی **د** و کعبك علامتی **ط** و اسفل کعبك علامتی **م** و بیت
عوامه‌نك **ز** و نفس عوامه‌نك **ه** و عوامه اوستنده واضع اولنان سفود

طویلك

ṭavīlüñ "elif-ا" ve ᶜavvāme-i s̱āniyenüñ üstinde vaḍᶜ olunan seffūd-ı ḳaṣīrüñ "yā-ي" ve ḳaṣrı "lām-ل" ve elinde ḥuḳḳa ṭutan ġulāmuñ "sīn-س" ve bu ġulāmuñ miḥverine muttaṣıl olan "kāf-ك" ve ṭāvusuñ "ṣād-ص" ve miḳlebüñ baṭn-ı ṭāvus vāḳiᶜ olan ṭarafınuñ "lām-elif-لا" ve bāb-ı maṭḥūnda vaḍᶜ olunan diregüñ "nūn-ن" ve seffūd ucında vaḍᶜ olunan ḥalḳanuñ ᶜalāmeti "fā-ف"dur. Bu şekl üzere ẕikr olundı:

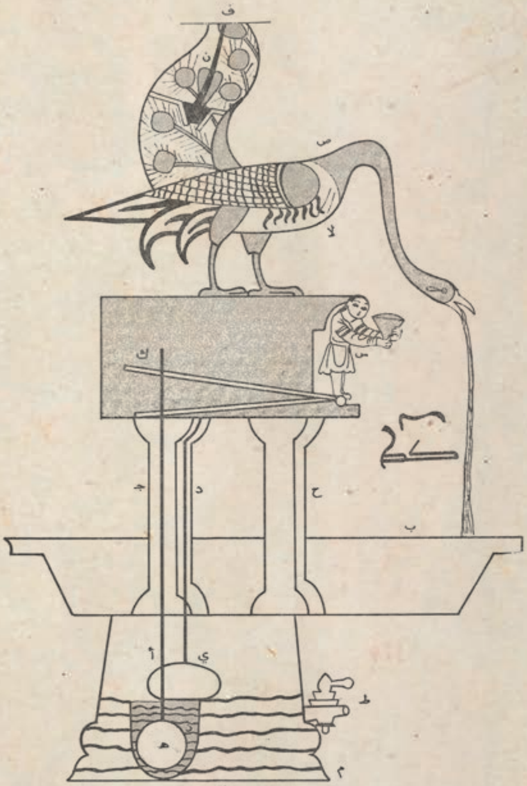

[Şekil 381/118a]

[Şekil 381/118a]

Pes ẓāhir ve celīdür ki ḳaçan ẕeneb-i ṭāvusdan ġıṭā refᶜ oluna ve ḥalḳa daḫı refᶜ olunsa, bābuñ ẕekeri mürtefiᶜ olup ẕenebüñ başına munṣabb olan ṣu ṭāvusuñ baṭnına dāḫil olur. Ve nıṣf-ı ẕenebe vāṣıl olınca mürtefiᶜ ḥaniyye-i miḳlebe vāṣıl olmaġa

[130^{a}]

طوپلکڭ ا وعوامهٔ ثانیه‌نڭ اوستنده وضع اولنان سفنونڭ قیصری ی وقصوری ل
والتنده حقه طوتن غلامڭ س وبو غلامڭ محوردینه متّصل اولان سهمڭ ك
وطاوسڭ ص ومقلبڭ بطن طاوسده واقع اولان طرفنڭ لا وباب مطحونه
وضع اولنان ذکرڭ ن وسفنوڭ اوجنده وضع اولنان حلقه‌نڭ علامتی ف
در بو شکل اوزره ذکر اولنور

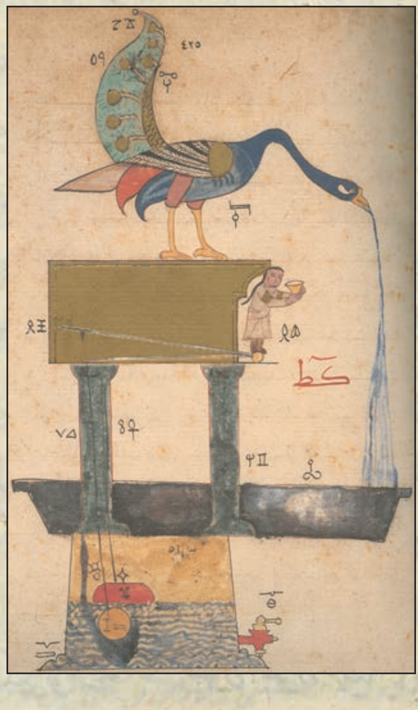

بس ظاهر وجلی درکه حین ذنب طاوسده غطا دفع اولنه وحلقه دخی
قپاق
دفع اولنه باب ذکری مرتفع اولوب ذنبڭ باشنه منصبّ اولان صو طاوسڭ
بطننه داخل اولور ونصف ذنبه واصل اولنجه مرتفع حتّی مقلبه واصل اولنجه
بوکلم

ḳarīb olur. Pes ol zamānda ḥalḳayı yine mekānına ḥaṭṭ iderler ve bāḳī ẕenebi daḫı ṭoldurup ġıṭāyı yedine vaḍᶜ ideler. Ve ḳaçan ki ṭaşt-ı mezbūrı maḫdūmuñ öñine vaḍᶜ iderler, sürᶜatle ḥalḳayı refᶜ iderler. Pes ṣunuñ baᶜdı baᶜdına ḳarışup ḫaniyye-i miḳlebe mürtefiᶜ olup minḳār-ı ṭāvūsdan münbaᶜis̱ olur. Pes maḫdūm-ı mükerrem murād üzere el yumaġa şürūᶜ ider. Ve arḍ-ı ṭaşta nāzil olan ṣu diregüñ dibindeki delükden ᶜavvāmenüñ beytine nāzil olur ve ᶜavvāmeyi refᶜ idüp seffūdı refᶜ ider. Ve seffūd daḫı ġulāmuñ sehmini refᶜ idüp ġulāmı öñine meyl itdürür. Pes ṣaġ ṭarafda vāḳiᶜ olan bāb meftūḥ olup ḥuḳḳa ile ġulām ẓuhūr ider ve el yumaḳ içün ṣābūn ve iẕḫir ᶜarḍ ider. Ve bundan ṣoñra nāzil olan ṣu legenüñ kaᶜbına nāzil olup ṭolar ve içinde vaḍᶜ olunan ᶜavvāme mürtefiᶜ olup ġulām-ı āḫerüñ sehmini refᶜ ider.

Pes bāb-ı s̱ā[nī] daḫı meftūḥ olup ġulām ile mendīl ẓāhir olur. Pes maḫdūm daḫı ġasl yā vuḍuyı tamām idüp ġulāmuñ elinden mendīl alup vech-i maᶜlūm üzere istiᶜmāl ider ve yine ġulāma virür. Pes ḫādim gelüp legeni meclisden refᶜ ider ve feys̱ūnı fetḥ idüp legeni eger tā ki kaᶜb içinde müctemiᶜ olan ṣu cümle çı[ḳa]r ve beyt-i ᶜavvāmede daḫı ṣu ḳalmaz. Ve yine feys̱ūnı sedd idüp legeni vaḳt-i ḥācet içün müheyyā ider.

Ve bundan ṣoñra ḳaṣrı ve ṭāvusı naḳş ve telvīn idüp ġulāmları libāslarıyla tezyīn ideler ve cümlesini dühn-i senderūsla ṭılā idüp güneşde muḥkem ḳurıdalar.

Üçinci Nevᶜden Onıncı Şekl Ṭaşt-ı Gulāmdur. Ve Bu Şeklüñ Aḥvāli İki Faṣlda Beyān Olunmışdur

[130ᵇ]

توپ اولوربسی اولزمانده حلقه‌یی ینه مکاننه خطّ ایدرلر و باقی ذنبی دخی طولروب غطایی یرینه وضع ایده‌لر و قچنکه طشت مزبوری مخدوم مکث اوکنه وضع ایدرلر سرعتله حلقه‌یی رفع ایدرلربسی صونک بعضی بعضنه قارشو بتشنه مقابله مرتفع اولوب عنقا و طاووسی دخی منبعث اولوربسی مخدوم مکرم مراد اوزره ال یومغه شروع ایدر و ادمی طشتنه نازل اولان صو و دکی دیبنده دلوکدن عوامه‌نک بتینه نازل اولور و عوامه‌یی رفع ایدوب صغودی رفع ایدر و صغودخی غلامک سهمنی رفع ایدوب غلامی اوکنه میل ایتدرربسی صاغ طرفده واقع اولان باب مفتوح اولوب حقه ایله غلام ظهور ایدر و آل یومقچون صابون و ادخر عرض ایدر و بونده صکره نازل اولان صو لگنک کعبه نازل اولوب طولادو ابحنده وضع اولنان عوامه مرتفع اولوب غلام اخرک سهمنی رفع ایدربسی باب ثانی دخی مفتوح اولوب غلام ایله مندیل ظاهر اولوربسی مخدوم دخی غسل یا وضوئی تمام ایدعب غلامک الندن مندیل الوب چه معلوم اوزره استعمال ایدر و ینه غلامه ویرربسی خادم کلوب لگنی مجلسدن رفع ایدر و فیشونی فتح ایدعب لگنی اکوتا کعب مملو ابحنده مجتمع اولان صو جمله جر و بیت عوامه‌یه دخی صوقالموزونیه فیشونی سد ایدعب لگنی وقت حاجت ایچون مهیا ایدر و بونده صکره قصری و طاووسی نقش و تلوین ایدعب غلاملری لباسلریله تزیین ایده‌لر و جمله‌سنی دهن سندروس ایله طلا ایدوب کنش ده محکم قوردیره‌لر

اوچنجی نوعدن اونجی شکل طشت غلاملردر و بو شکلک احوالی ایکی فصله بیان اولنمشدر

فصل

[۱۳۰ب]

Faṣl-ı Evvel Şekl-i Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān İder

Şekl-i mezbūr bir murabbaᶜ kürsīdür ki üstinde bir ġulām dizi üzere çöküp ṣaġ eline bir ibrīḳ ve ṣol eline bir mendīl ile muşṭ alup yuḳaru ḳaldurmışdur. Ve kürsīnüñ dört ṭarafında dört direk vaḍᶜ olunup direklerüñ üstinde bir ḳaṣr-ı laṭīf ve ḳaṣruñ üstinde bir ḳubbe ve ḳubbenüñ üstinde bir ḳuş vardur. Ve ibrīġüñ altında kürsīye mülṣaḳ bir nıṣf legen vardur ve ol legenüñ içinde bir küçük ḳaz vardur ki ḳuyruġı kürsī cānibinde legenüñ kenārına ṭoḳınmışdur diker. Ve ẕenebi nıṣfına dek refᶜ idüp ve nıṣfını aşaġa bükmişdür tā ki minḳārı legenüñ arḍına mümāss olmaġa ḳarīb olmışdur.

Ve şekl-i meẕkūruñ maᶜnāsı budur ki bir ḫādim şekl-i meẕkūrı bi-ᶜaynihi maḫdūmuñ öñine getürür, pes ḳubbe üstinde vaḍᶜ olunan ḳuş ötüp ibrīḳüñ emziginden ṣu aḳmaġa başlar ve vuḍūyı tamām idince aḳar. Ṣu legende cemᶜ olur ve legen içindeki ḳaz ol ṣunuñ cümlesini içer. Ve serīr üstinde cülūs iden ġulām ṣol elini uzadup mendīl ve ṭaştı ṣunar. Ve alup istiᶜmāl iderler ve yine eline virürler. Ve ḫādim gelüp meclisden ḳaldurur ve kürsīnüñ yanında vaḍᶜ olunmış bir feyṡūn vardur, anı fetḥ idüp ḳazuñ içdügi ṣuyı cümleten ol kürsīnüñ altından çıḳar.

Ve bu şeklüñ keyfiyyet-i ᶜameli bu ṭarīḳ üzeredür ki nuḥāsdan bir murabbaᶜ kürsī düzeler ki irtifāᶜı bir ḳarış ve siᶜati iki ḳarış olup her ḍılᶜı berāber ola. Ve kürsīnüñ üstinde bir ġulām vaḍᶜ ideler ki iki dizi üzere çöküp ṣaġ elinde şebehden bir laṭīf ibrīḳ ṭuta ve bu ibrīḳüñ dāḫilini nıṣfından bir ṣaḥīfe ile sedd ideler ve ᶜurvesinüñ altına iki yirde deleler ve her delüge bir ünbūb

[131ᵃ]

فصل اوّل شکل مزبورک ظاهری و معناسینی بیان ایدر شکل مزبور
بر مربّع کرسیدر که اوستنده بر غلام دزی اوزرنده چوکوب صاغ النده بر ابریق
و صول النده بر مندیل ایله شطّ الوب یوقاروده قالدرمشدر و کرسینک درت
طرفنده درت دیرک وضع اولنوب دیرکلرک اوستنده بر قصر لطیف و قصرک
اوستنده بر قبه و قبه نک اوستنده بر قوشی واردر و ابریقک التنده کرسی یه ملصق
بر نصق لکن واردر و اول لکنک ایچنده بر کوچک قاز واردر که قویروغی کرسی
جانبنده لکنک کنارنه طوقنمشدر و کوزنی نصفنده رفع ایدوب و نصفنی
بوکمشدر تا که منقاری لکنک ارضنه مماس اولمغه قریب اولمشدر و شکل مذکورک
معناسی بودر که بر خادم شکل مذکوری بعینه مخدومک اوکنه کتوروب قبه اوستنده
وضع اولنان قوشی اوتوب ابریقک اغزندن صو اقمغه باشلیه تا وضوئی تمام
ایدنجه اقوب صو لکنده جمع اولور و لکن ایچندهکی قاز اول صونک جملهسنی ایچر
و کسویا اوستنده جلوسی ایدن غلام صول النی اوزادوب مندیلی مخطی صونوب الوب
استعمال ایدرلر و نیته النه ویررلر و خادم کلوب مجلسدن قالدرر و کرسینک
یاننده وضع اولنمش بر فیشوده واردر انی فتح ایدوب قازک ایچدوکی صوی جملهٔ
اول کرسینک التندن چقرر و بو شکلک کیفیت عملی بو طریق اوزرهدر که بخاردن
بر مربّع کرسی دوزهلر که ارتفاعی بر قارش و سعتی ایکی قارش اوله بر ضلعی
برابر اولا و کرسینک اوستنده بر غلام وضع ایدهلر که ایکی دزی اوزرنده چوکوب
صاغ النده شبه دده بر لطیف ابریق طوته و بو ابریقک داخلنی نصفنده
بر صحیفه ایله سد ایدهلر و عروقنک التنه ایکی یرده دلهلر و بر دلوکه بر انبوب

لوله قولب

geçüreler. Ve ünbūblaruñ birisini ġulāmuñ yeñi içinden bāzūsına medd idüp ucına bir bunduḳa-i ṣafīr vaḍᶜ ideler ve bir ünbūbı daḫı ġulāmuñ yeñi içine medd idüp dirsegi yanından aşaġa bükeler ve ġulāmuñ etegi altından ardına iledüp ḥāli üzere terk ideler. Ve bir ibrīḳüñ bülbülesi yaᶜnī emzigi vaḍᶜ olacaḳ yirde bir delük delüp bir miḳleb geçüreler tā ki bir ṭarafı ṣaḥīfeye mümāss olmaġa ḳarīb ola. Ve miḳleb ṣadr-ı ibrīḳden ṭūl-ı iṣbāᶜ ḳadar mürtefiᶜ olup yine cihet-i esfele münᶜaṭıf ola tā ki ibrīḳ içinde vāḳiᶜ olan ṭarafdan ṭavīl ola. Ve miḳlebüñ ḫāric-i ibrīḳde vāḳiᶜ olan ṭarafını bir ṭāvus boynına ve başına teşbīh ideler. Ve ġulāmuñ ṣol elinüñ dirsegini delüp bir miḥver geçüreler ve miḥverüñ iki ṭarafını ġulāmuñ yeñinde s̱ābit ideler ve dirsegüñ ucına ḳadar ḥācetden zāyid idüp ġulāmuñ içine uzadalar ve ucına bir reze ṭaḳalar.

Baᶜdehu kürsīnüñ dört diregi üzere dört direk vaḍᶜ ideler ki her diregüñ ṭūlı ġulāmuñ ḳāmetinden bir miḳdār yüksek ola. Ve direklerüñ üstine bir laṭīf ḳaṣr vaḍᶜ ideler ve ḳaṣruñ üstine bir ḳubbe ve ḳubbe üstine bir ḳuş vaḍᶜ ideler. Ve bu ḳaṣruñ dāḫilini bir ḥavḍ idüp üstine bir ġıṭā vaḍᶜ ideler ki refᶜ ve vaḍᶜa ḳābil [ola.] Ve ġulāmuñ ardında vāḳiᶜ olan ṣaġ diregüñ üstinden arḍ-ı ḳaṣrı delüp diregüñ içine bir ünbūb indüreler ve ucını kürsīnüñ ṭabaḳı altından döndürüp ġulāmuñ tecvīfine refᶜ ideler ve ucını ġulāmuñ ayasından ve yeñinden ṣāᶜid olan ünbūbuñ ucına vaṣl ideler. Ve bu ünbūbı miḳlebden evsaᶜ ideler tā ki ünbūb-ı ṣafīrüñ içine ṣu mürtefiᶜ olmaya.

Baᶜde ẕālik vaṣf-ı sābıḳ üzere bir ᶜavvāme düzeler ve üstine bir reze vaḍᶜ ideler ve rezeye

[131ᵇ]

بجوره لر و انبوبلرك برسنى غلامك يكى ايچنده بازوسنه مدّ ايليوب اوجنه بندقهٔ
صغير وضع ايده لر و بر انبوبى دخى غلامك يكى ايچنه مدّ ايليوب درسكى يانينده
اشاغه بوكه لر و غلامك اتكى التنده آردينه ايلدوب حالى اوزره ترك ايده لر
و ابريقك بلبلى يعنى امزكى وضع اولاجق يرده بر دلوك دلوب بر مقلب بجوره لر
تاكه بر طرفى صحيفه سكنه مماس اولمغه قريب اولا و مقلب صدر ابريقدن طول
اصبع قدر مرتفع اولوب ينه جهت اسفله منعطف اولا تاكه ابريقك ايچنده واقع
اولان طرفنده طويل اولا و مقلبك خارج ابريقده واقع اولان طرفى بر طاوس
بوينه و باشنه تشبيه ايده لر و غلامك صول الكنده دسكنى دلوب بر محور بجوره لر
و محورك ايكى طرفنى غلامك يكنده ثابت ايده لر و دسكك اوجنى قدح آدنده
زائد ايدوب غلامك ايچنه اوزاده لر و اوجنه بر ذره طقه لر بعده كوسنك
دوت وكنى اوزره درت دوك وضع ايده لر كه هر دوكك طولى غلامك
قامتنده بر مقدار يوكسك اولا و دوكلرك اوستنه بر لطيف قصر وضع ايده لر
و قصرك اوستنه بر قبه و قبه اوستنه بر قوشى وضع ايده لر و بو قصرك داخلنى بر حوض
ايدوب اوستنه بر غطا وضع ايده لر كه دفع و وضعه قابل و غلامك آلتندن واقع
اولان صولغ دوكك اوستنده ارضى قصورى دلوب دوكك ايچنه بر انبوب ايندره لر
و اوجنى كرسينك طبقى التنده دوندريب غلامك بجونفنه وضع ايده لر و اوجنى
غلامك ايچنده يوقارو صاعد اولان انبوبك اوجنه وصل ايده لر و بو
انبوبى مقلبده اوسع ايده لر تاكه انبوب صغيرك ايچنه صو مرتفع اولميه بعد ذلك
وصفنا اوزره بر عوّامه دوزه لر و اوستنه بر وزنه وضع ايده لر عوامه يه

بر محكم

[١٣١ب]

bir muḥkem ip bağlayalar. Ve ᶜavvāmeyi ᶜarḍan kürsī üstine vaḍᶜ ideler. Ve ġulāmuñ dirsegi ucında vaḍᶜ olunan rezenüñ berāberinde arḍ-ı kürsīyi delüp ᶜavvāmenüñ ipini kürsīnüñ ṭabaḳına geçüreler ve ġulāmuñ tecvīfine idḫāl idüp rezeye bağlayalar bir vechile ki ᶜavvāme arḍ-ı kürsīde cālis olduğı zamānda s̱iḳletiyle ġulāmuñ dirsegini aşağa cez̠b idüp ġulāmuñ elini refᶜ ider tā ki ayası ve parmaḳları çiginine ṭoḳınmağa ḳarīb olur. Ve ḳaçan ki kürsīye mā munṣabb olur, ᶜavvāme mürtefiᶜ olup ġulāmuñ yedi nüzūl ider.

Faṣl-ı S̱ānī Legenüñ ve Legen İçinde Vaḍᶜ Olunan Ḳazuñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur

Bir legen düzeler ki şeklen nıṣf legen gibi olup arḍı vāsiᶜ, yanları ḳaṣīr ola ve altına bir kaᶜb vaḍᶜ ideler ki irtifāᶜı ol ḳadar ola ki ṭaşt-ı mezbūruñ ḳuṭrı kürsīye munṭabıḳ olduğı zamānda ṭaştuñ aᶜlāsı kürsīnüñ aᶜlāsına berāber ola. Ve legeni kürsīye muḥkem yapışduralar.

Baᶜdehu bir küçük ḳaz düzeler ki ayaḳları olmaya ve legen içinde vaḍᶜ olunduḳda minḳārı arḍ-ı ṭaşta mümāss olmağa ḳarīb ola. Ve bir miḳleb düzüp ḳazuñ ṣadrına idḫāl ideler, bir ṭarafı ḳazuñ minḳārı vāḳiᶜ olup bir ṭarafı dübürinden çıḳa. Ve legenüñ zāviyesinden kürsīnüñ içine geçürüp ucını aşağa ṣarḳıdalar tā ki bir miḳdār arḍ-ı ṭaştdan münḫaṭṭ ola. Ve miḳlebüñ eṭrāfını arḍ-ı ṭaşta muḥkem ilṣāḳ ideler tā ki ṭaşta nāzil olan ṣu menfez̠ bulmayup ḳazuñ raḳabesinde vaḍᶜ olunan miḳlebüñ ḥaniyyesine dek mürtefiᶜ olup āḫarından kürsīnüñ içine aḳa. Ve kürsīnüñ yanında bir feys̱ūn vaḍ ideler tā ki kürsīnüñ içinde müctemiᶜ olan

[132ᵃ]

بر محكم ايپ بغليه‌لر و عوامه‌يى ارضى كرسى اوستنه وضع ايده‌لر و غلامك دوشكى
اوجنده واضع اولنان ذوزه‌نك برابرنده ارضى كرسى‌يى دلوب عوامه‌يى
ايچنى كرسينك طبقنه‌يه چوره‌لر و غلامك تجويفنه ادخال ايدوب ذوزه‌يى بغليه‌لر
بر وجهله كه عوامه ارضى كرسيدن چاكه اولدوغى زماندن ثقلتيله غلامك
دوشكنمه‌سنه جذب ايدوب غلامك النى دفع ايده تا كه آيه‌سى و برماقلرى
چكنمه طوقنمغه قريب اوله و تحجى كه كرسى‌يه ما منصب اولوب عوامه مرتفع
اولوب غلامك يرى نزول ايده **فصل ثانى** لگنك و لگن ايچنده وضع
اولنان طاسك كيفيت عملى بياننده‌در بر لگن دوزه‌لر كه شكلى نصف
لگن گبى اولوب ارضى واسع يانلرى قصير اولا و التنه بر كعب وضع ايده‌لر كه
ارتفاعى او قدر اولا كه اشتغزبورك قطرى كرسى‌يه منطبق اولدوغى
زماندن طشتك اعلاسى كرسينك اعلاسنه برابر اولا و لگنى كرسى‌يه محكم
يابشدوره‌لر بعده بر كوچك طاس دوزه‌لر كه اياقلرى اولميه و لگن ايچنده
وضع اولندقده منقارى ارضى طشتنه مماس اولمغه قريب اولا و بر مقلب دوزوب
طاسك صدرينه ادخال ايده‌لر بر طرفى طاسك منقارى واقع اولوب بر طرفى
دبوندن چقه و لگنك زاويه‌سنده كركرسينك ايچنه چوره‌باجنى اشغه
صاوقده‌لر تا كه بر مقدار ارضى طشتده منحط اولا و مقلبك اطرافنى ارضى
طشته محكم الصاق ايده‌لر تا كه طشته نازل اولان صو منفذ بولميوب طاسك
رقبه‌سندن وضع اولنان مقلبك حنيه‌سنده‌دك مرتفع اولوب طرف آخرندن كرسينك
ايچنه آقه و كرسينك يانندن بر فشنون وضع ايده‌لر تا كه كرسينك ايچندن مجتمع اولان

ṣuyı iḫrāc ideler.

Baᶜde ẕālik arḍ-ı ḳaṣrdan direk içine nāzil olan ünbūbuñ ucında mirāren mürūr iden vaṣf üzere bir feys̱ūn, bir tennūr ve bir ẕeker vaḍᶜ idüp feys̱ūnı ünbūbuñ başına nıṣfına dek ideler ve nıṣfı arḍ-ı ḳaṣrdan mürtefiᶜ ola. Ve bu ẕekerüñ ucında bir faḍla vāḳiᶜ olup aᶜlā-yı ḳas̱ra mümtedd ola. Ve ol faḍlanuñ ucına bir ḥalḳa vaḍᶜ ideler tā ki vaḳt-i ḥācetde anuñla ẕekeri idāre ideler. Ve tennūruñ nıṣfından ᶜarḍan bir s̱aḳb ideler ki tā ẕekerüñ vasaṭına nāzil ola. Baᶜdehu ẕekeri altından ṭūlen deleler tā ki vasaṭında vāḳiᶜ olan s̱aḳbına nāfiẕ ola. Ve ḳaçan ki arḍ-ı ḳaṣra ṣu dökile, feys̱ūnuñ s̱aḳbından ünbūba münḥadir ola. Ve ḳaçan feys̱ūn idāre oluna, feys̱ūn münsedd olup ünbūbdan ṣu aḳmaya.

Pes ẓāhir ve celīdür ki ḳaçan ḳaṣra ṣu ḳoyılsa ve feys̱ūn mesdūd olsa ve şekl-i mezbūrı biᶜ-aynihi maḫdūmuñ öñine vaḍᶜ itseler ve kimesne muṭṭaliᶜ olmadın feys̱ūnı fetḥ itseler, direk içinde vaḍᶜ olunan ünbūbdan ṣu nāzil olup tā ibrīḳe dāḫil olur ve miḳlebüñ ṭaraf-ı dāḫilini sedd ider ve ibrīḳ içinde muḥtebis olan ünbūb-ı ṣafīre ṭard idüp ṣadā ḥāṣıl olur ve ḳubbenüñ üstinde vaḍᶜ olunan ṭāyirüñ ṣadāsı ẓann olunur. Ve ibrīḳ içinde müctemiᶜ olan ṣu miḳlebüñ ḥaniyyesine vāṣıl olup minḳārından çıḳar ve ābdest alan kimesnenüñ eline dökilür. Ve legen içinde müctemiᶜ olup legen içinde vaḍᶜ olunan ḳazuñ raḳabesinde vaḍᶜ olunan miḳlebüñ ḥaniyyesine vāṣıl olup baṭṭa-i mezbūre ol ṣunuñ cümlesini içer. Ve ᶜavvāme mürtefiᶜ olup ġulāmuñ ṣol eli nāzil olup mendīl ile muştı uzadur.

Baᶜde ẕālik şekl-i mezbūrı taṣvīr idüp eẕhāna taḳrīb içün ᶜalāyim vaḍᶜ idelüm: Ṭaştuñ ᶜalāmeti "lām-elif-ال" ve ḳazuñ ᶜalāmeti

[132ᵇ]

صوی اخراج ایده لر بعد ذلك ارضی قصرده دوك ایجنه نازل اولان انبوبك
اوجنده مراد امر وایده وصفا اوزده بر فیشون بر تنوره وبو ذکره وضع ایلیوب
فیشونی انبوبك باشنه ضصغنه دك ایده لر وضصغی ارضی قصرده مرتفع اولاو ذکرك
بورمه
اوجنده بر فضله واقع اولوب اعلای قصره ممتد اولا واول فضله نك اوجنه
بر حلقه وضع ایده لر تاکه وقت حاجتده انکله ذکری اواده ایده لر وتنورك
نصفنده عرضاً بر ثقب ایده لر که تا ذکرك وسطنه نازل اولان بعده ذکری التنده
طولاده لر تا که وسطنده واقع اولان ثقبه نافذ اوله وقچنکه ارضی قصره صو دوکله
فیشونك تعتنده انبوبه منحدر اولاو قچی فیشونه اواده اولنه فیشونده منسد اولوب
انبوبدن صو اقیمی یعنی ظاهر وجلی دوکه قچی قصره صو قویله وفیشونده مسدود
اوله وشکل مزبوری بعینه مخذومك اوکنه وضع ایته لر وتمثیه مطلع اولمادی
فیشونی فتح ایته لر دوك ایجنده وضع اولنان انبوبدن صو نازل اولوب
تا ابریقه داخل اولور ومقلبك طرف داخلنی ستر ایدر وابریق ایجنده مختبی اولان
انبوبه صغیوه حرّ دایم صب صو احاصل اولور وقچنك الحتنده وضع اولنان طائرك
صراسی ظنی اولنور وابریق ایجنده مجتمع اولان صویواپ مقلبك صینه سنه واصل اولوب
منقارندن چیقار وابریقت الی کمسنه بالنه دوکلور ولکن ایجنده مجتمع اولوب
لکن ایجنده وضع اولنان تاذك وقچنه سنده وضع اولنان مقلبك حنیه سنه واصل
اولوب بطنه مزبوره اول صونك جمله سی ایجره وعوامه مرتفع اولوب غلامك
قاذ
صو الی نازل اولوب مندیل ایله شطی واذا دبعد ذلك شکل مزبوری تصویر
طرق
ایدوب ادها نه تقریب یجوز علایم وضع ایدم لم اشتك علامتی لا وتاذك علامتی

ق

“ḳāf-ق” ve kürsīnüñ ᶜalāmeti “ṣād-ص” ve dāḫil-i kürsīde vaḍᶜ olunan ᶜavvāmenüñ ᶜalāmeti “fā-ف” ve ᶜavvāmenüñ rezesine meşdūd olan ipüñ ᶜalāmeti “ᶜayn-ع” ve ġulāmuñ müteḥarrik olan ṣol elinüñ ᶜalāmeti “sīn-س” ve ibrīḳüñ dāḫilinde vaḍᶜ olunan ṣaḥīfe-i ḳāṭıᶜanuñ ᶜalāmeti “nūn-ن” ve ibrīḳüñ ṣadrında vaḍᶜ olunan miḳlebüñ ᶜalāmeti “mīm-م” ve ibrīḳüñ ᶜurvesinde ġulāmuñ keffine dāḫil olup elüñ altından direk içine dāḫil olan ünbūbuñ ᶜalāmeti “lām-ل” ve yine ibrīḳüñ ᶜurvesinden ġulāmuñ keffine dāḫil olan ünbūb ki ucında bunduḳa-i ṣafīr vaḍᶜ olunmışdur “kāf-ك” ve arḍ-ı kürsīde vaḍᶜ olunan üç diregüñ ᶜalāmeti “ṭā-ط” ve ḳaṣruñ ᶜalāmeti “zā-ز” ve ṭāyirle ḳubbenüñ ᶜalāmeti “vāv-و” ve cānib-i kürsīde vaḍᶜ olunan feysūnuñ ᶜalāmeti “ḥā-ح”dur bu cümle şekl üzere:

[Şekil 388/119]

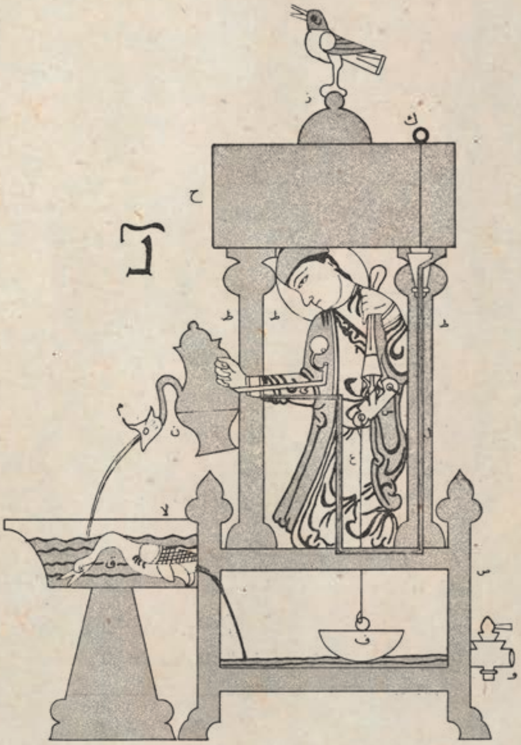

[Şekil 288/119]

ق و کوسینک علامتی ص و داخل کوسینه وضع اولنان عوامه‌نک علامتی ف
و عوامه‌نک زره‌سنه مشدود اولان ایپک علامتی ع و غلامک متحرک اولان مسول
النیک علامتی س و ابریقک داخلنده وضع اولنان صحیفهٔ قاطعه‌نک علامتی
د و ابریقک صدرنده وضع اولنان مقلبک علامتی م و ابریقک عروقندن
غلامک کفنه داخل اولوب الکی التنده درک ایچنه داخل اولان انبوبک علامتی
ل و ینه ابریقک عروقندن غلامک کفنه داخل اولان انبوب که اوجنده شرقهٔ
صغیر وضع اولنمشدر ک و ارضی کرسینه وضع اولنان اوج درکلک علامتی ط
و قصعک علامتی ذ و طائرله قبه‌نک علامتی و و جانب کرسینه وضع اولنان
قپونک علامتی ج در بو جمله شکل اوزده

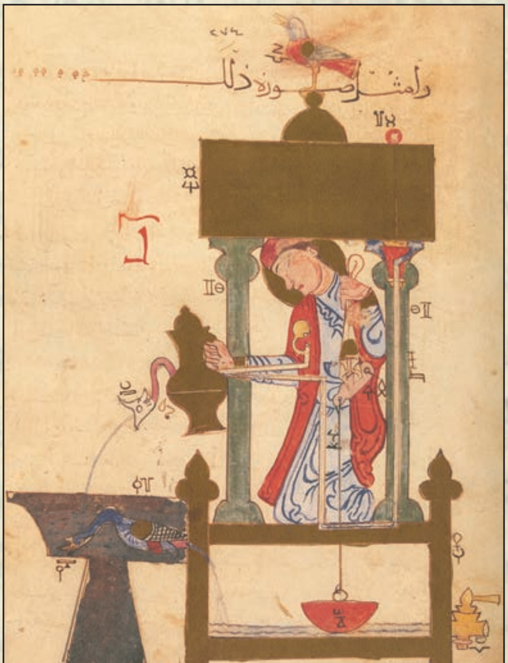

Kitāb-ı Mezbūrdan Dördinci Nevᶜ Gūn-ā-gūn Fevvāreler Yaᶜnī Ṣādırvānlar Beyānındadur. Ve Bu Nevᶜden Daḫı On Şekl Meẕkūrdur:

Şekl-i Evvel Bürke İçinde Vaḍᶜ Olunmış Bir Fevvāredür ki Bir Sāᶜat Miḳdārı Ṣuyı Ḳaḍīb-Mis̱āl Muntaṣıb Olup Bir Sāᶜatden Ṣoñra Mütebeddil Olur ve Altı Yirden Ṣavlecān Şeklinde Feverān İder.

Faṣlcıḳ-ı Evvel

Bürkeden baᶜīd maḳāmda bir beyt-i mürtefiᶜ binā ideler ki evvelā ṣu ol beyte seyelān idüp baᶜdehu fevvāreye vāṣıl ola. Ve ol beytde bir ḥavḍ düzüp ol ḥavḍı ortasından iki ḳısm ideler ki meselā biri "ḥā-ح" ve biri "ᶜayn-ع"dur. Ve "ᶜayn-ع"uñ ardından bir ünbūb-ı vāsiᶜ bürkeye ṭoġru medd idüp bürkenüñ ortasından altı ḳarış miḳdārı yuḳaru refᶜ ideler. Ve ünbūbuñ başına pirinçden bir ṭop vaḍᶜ ideler ve ol ṭopuñ aᶜlāsınuñ dāyirinde altı delük deleler ki cümlesi bürkeye māyil ola. Ve ol deliklerüñ rāst ortasında bir vāsiᶜ delük deleler. Baᶜdehu ḥavḍ-ı "ḥā-ح"dan bir ünbūb-ı daḳīḳ yaᶜnī ince lüle iḫrāc idüp ḥavḍ-ı "ᶜayn-ع"dan memdūd olan ünbūba idḫāl ideler ve ucını refᶜ ideler tā ki ṭopuñ ortasındaki delükden ṭaşra gele. Ve iki ünbūbuñ cemᶜ olduġı yiri yapışduralar.

Baᶜdehu bir ünbūb daḫı alalar ki ṭūlı dört ḳarış ola ve iki uçların bükeler yaᶜnī sedd ideler ve ortasından altına bir miḥver yapışduralar. Ve iki ḥavḍuñ ortasında vāḳiᶜ olan dīvāruñ üstinde bir ḳāᶜide vaḍᶜ idüp ol ḳāᶜidenüñ üstinde iki beyt vaḍᶜ ideler ve miḥverüñ iki ṭaraflarını ol beytlere idḫāl ideler tā ki miḥver-i mezbūr vaḳt-i ḥācetde ḥareket ide. Ve bu ünbūbuñ nıṣfı üzere ki miḥverüñ semti üzere vāḳiᶜ

[133ᵇ]

کتابڭ بو یردن دردنجی نوع کوناکون فواره لر یعنی شادروانلر
بیانندهدر و بو نوعده دخی اون شکل مذکوردر **شکل اوّل** بو که اچنده وضع
اولنمشدر بر فواره در که بر عشه مقداری صو بر قضیب مثال منتصب اولوب بر عتره مکوره
متبدل اولور و التی یردن صولجان شکلنده فوران ایدر **فصل جیتو اوّل** بر کره
بعید مقامده بر بیت مرتفع بنا ایده لر که اوّلا صو اول بیته سیلان ایدب بعده
فواره یه واصل اولا و اول بیتده بر حوض دوزوب اول حوضی اورته سندن ایکی
قسم ایده لر که مثلا بری **ح** و بری **ع** در و **ع** نک ارضندن بر انبوب
واسع برکه یه طغرو متد ایدب برکه نک اورته سندن التی قادرشی مقداری
یوقارو رفع ایده لر و انبوبک باشنه بر بخده بر طوب وضع ایده لر و اول
طوبک اعلاسنک دایره سنده التی دلوک دله لر که جمله سی برکه یه مائل اولا و اول
دلوکلرک وکسته اورته سنده بر واسع دلوک دله لر بعده حوض **ح** دن بر انبوب
دقیق یعنی انجه لوله اخراج ایدب حوض **ع** دن ممدود اولان انبوبه ادخال
ایده لر و اوجنی دفع ایده لر تا که طوبک اورته سنده کی دلوکدن طشره چقه
و ایکی انبوبک جمع اولدوغی یری یاپشدره لر بعده بر انبوب دخی آله لر که
طولی درت قارش اولا و ایکی اوجلرینی برکه لر یعنی سد ایده لر و اورته سنده
التنه بر محور یاپشدره لر و ایکی حوضک اورته سنده واقع اولان دیوارک
اوستنه بر قاعده وضع ایدب اول قاعده نک اوستنه ایکی بیت وضع ایده لر
و محورک ایکی طرفلرینی اول بیتلره ادخال ایده لر تا که محور فر بودوقت
حاجتده حرکت ایده بو انبوبک نصفی اوزره که محورک سمتی اوزره واقع

اوله

[١٣٣ب]

olur, ḳamᶜa beñzer bir ālet vaḍᶜ ideler ve ol mekānda yapışduralar. Ve esfelini deleler tā ki ünbūbuñ içine nāfiẕ ola. Ve yine bu ünbūbda miḥverüñ iki cānibinde iki delük delüp delüklere birer küçük lüleler yapışduralar ve lülelerüñ ucına birer boncuḳ vaḍᶜ idüp miḳdār-ı maᶜhūd üzere deleler yaᶜnī lülelerüñ altında vaḍᶜ olacaḳ keffeleri bir sāᶜat-i müsteviyyede ṭolduracaḳ ḳadar ola. Ve şübhe yoḳdur ki bu ünbūb miḥverinüñ üstinde istiḳāmet üzere vāḳıf olmaz, belki elbette iki ḥavḍdan birisine māyil olur.

Ve ünbūb-ı mezbūrı ḥavḍ-ı "ḥā-ح" ṭarafına māyil farḍ idüp taṣvīr idelüm ki ṭaraf-ı māyilde "yā-ي" ve ṭaraf-ı māyile muttaṣıl olan ünbūb-ı ṣafīrde "mīm-م" ve miḥverde "dāl-د" ve ṭaraf-ı mürtefiᶜde "ḥā-ح" ve ṭaraf-ı mürtefiᶜe muttaṣıl olan ünbūb-ı ṣafīrde "ḳāf-ق" ve nefs-i ḳamᶜda "zā-ز" mektūb ola:

[Şekil 395/120]

Baᶜdehu bir sāḳiyye vaḍᶜ ideler ki ḳamᶜa fevvāre müteḥammil olduğı ḳadar ṣu döke.

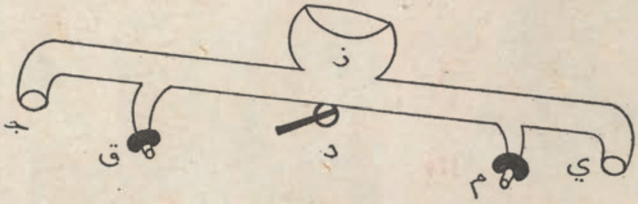

[Şekil 395/120]

Faṣl-ı S̱ānī

Nuḥāsdan iki keffe düzeler ol vaṣf üzere ki eşkāl-i sābıḳanuñ beyānındadur, mirāren mürūr itmişdür. Ve her keffeye üslūb-ı maᶜhūd üzere bir miḥver geçürüp iki ṭaraflarını ḥavḍlaruñ yanlarında vaḍᶜ ideler. Ve bu maḳāmda vaḍᶜ olunan keffelerüñ büyükligi ol ḳadar ola ki içine rıṭl-ı Baġdādī ile

[134^{a}]

اولور قمعه بکزر بر آلة وضع ایدهلر واول مکانده یاشردهلر واسفلینی
بو انبوبدر که بر طرفی واسع اولوب بر طرفی طاردر قمقمه تشبیها کاسبوره درلر
دلهلر تا که انبوبک بخنه نافذ اولا وینه بو انبوبک محورک ایکی جانبنده ایکی
دلوک دلوب دلوکلره بر کوجک لولهلر یاشردهلر و لولهلرک اوجنه بور
بونجق وضع ایدهجک مقداری معلوم اوزره دلهلر یعنی لولهلرکا التنده وضع
اولاجق کفهلری بو بر عمد مستویهده طولدرهجق قدر اولا وشبهه یوقدر که
بو انبوب محورهنیک اوکتنده استقامت اوزره واقف اولمز بلکه البته ایکی
خدندن برسینه مائل اولور وانبوب خزینهدی حوض **ح** طرفنه مائل فرض ایدوب
تصویر ایدهلم که طرف مائلده **ی** وطرفی مایله متصل اولان انبوب صغیرده
م ومحورده **د** وطرفی مرتفعده **ح** وطرفی مرتفعه متصل اولان انبوب صغیرده **ق**
ونفس قمعده **ز** مکتوب اولا

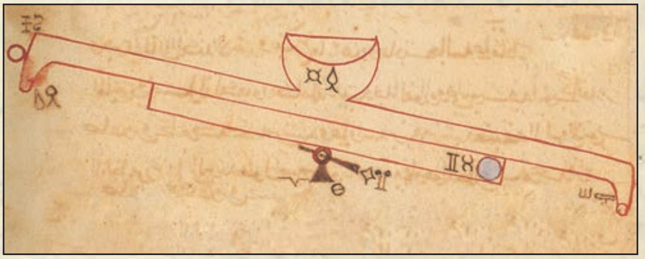

بعده بو ساقیه وضع ایدهلر که ده قمع فواره متحمل اولدوغی قدر صو دوکه

فصل ثانی نحاسدن ایکی کفه دوزهلر اول وصف اوزره که اشکال
سابقهنک بیاننده دخی واردر و اتخاذ ایدهلر و هر کفهیه اسلوب معهود اوزره
بر محور کچوروب ایکی طرفلرینی حوضلرک یانلرنده وضع ایدهلر و بو مقامده
وضع اولنان کفهلرک بویکلکی اولقدر اولا که ایچنه رطل بغدادی ایله

beş rıṭl ṣu ṣıġa. Ve her keffeyi büyük ünbūbuñ iki ṭarafında mülṣaḳ ola[n] küçük ünbūblaruñ altına vaḍᶜ ideler ve her keffenüñ muʾaḫḫarı üstine birer şaẓiyye yaᶜnī ġıṭā pāresi gibi bir pāre naṣb ideler tā ki ünbūb-ı kebīrüñ ṭaraf-ı māyilinden vāḳiᶜ olan ünbūb-ı ṣafīrden altındaki keffeye ṣu dökilüp bir sāᶜatde ṭolup başından ṭarafa meyl idüp dökile. Ve muʾaḫḫarında vaḍᶜ olunan şaẓiyye ile ünbūb-ı kebīrüñ ṭaraf-ı māyilini refᶜ idüp ṭaraf-ı mürtefiᶜi keffe-i uḫrā üzere münḫaṭṭ ola. Ve ol ṭarafda vāḳiᶜ olan ünbūbdan ṣu aḳup altındaki keffeye nāzil ola. Ve bir sāᶜatde ol daḫı ṭolup başından ṭarafa meyl idüp altındaki ḥavḍa dökile. Ve yine muʾaḫḫarı ile ünbūb-ı kebīrüñ ṭaraf-ı nāzilini refᶜ idüp ṭaraf-ı merfūᶜını ḥaṭṭ ide. Ve mādām ki sāḳiyyeden ḳamᶜı ünbūba nāzil ola, ḥāl bu minvāl üzere cārī olur.

Ve her ḳaçan ki ḥavḍ-ı “ḥā-ح”ya ṣu munṣabb olur, esfelinde vaḍᶜ olunan ünbūbdan fevvārenüñ başındaki delükden ḳaḍīb-mis̱āl mürtefiᶜ olur. Ve her ḳaçan ki ḥavḍ-ı “ᶜayn-ع”a munṣabb olur, anuñ daḫı esfelinde mevḍūᶜ olan ünbūba[44] cereyān idüp reʾs-i fevvārede vaḍᶜ olunan ṭopuñ içine vāṣıl olur ve ṭopuñ eṭrāfında vaḍᶜ olunan altı delükden ṣavlecānlar gibi feverān ider.

Baᶜde ẕālik fevvāre-i mezbūreyi fehmi āsān olmaḳ içün taṣvīr idüp ᶜalāyim vaḍᶜ idelüm: Sāḳiyyenüñ ᶜalāmeti “fā-ف” ve ḳamᶜuñ ᶜalāmeti “zā-ز” ve büyük ünbūbuñ iki ṭarafınuñ ᶜalāmetleri “yā-cīm-ي-ج” ve bir ṭarafında vaḍᶜ olunan küçük ünbūbuñ ᶜalāmeti “ḳāf-ق” ve ṭaraf-ı āḫerinde vaḍᶜ olunan küçük ünbūbuñ

---

[44] Metinde “umūra”

[134ᵇ]

بشی رطل صو صغه و بر کفه یی بیوک انبونک ایکی طرفنده ملصق اولا کوجک
انبوبلرک التنه وضع ایده لر و بر کفه نک مؤخری اوتنه بر قرسطیه یعنی عصا
پاره سی کبی بر پاره نصب ایده لر تا که انبوب کبیرک طرف مائلنده واقع
اولان انبوب صغیردن التنده کی کفه یه صو دوکلوب بر ساعتده طولوب
باشنده طرفه میل ایدوب دوکله و مؤخرنده وضع اولنان قرسطیه ایله انبوب
کبیرک طرف مائلنی دفع ایدوب طرف مرتفعی کفهٔ اخری اوزره ده
منحط اولا و اول طرفده واقع اولان انبوبدن صو اقوب التنده کی کفه یه
نازل اولا و بر ساعتده اولدخی طولوب باشنده طرفه میل ایدوب التنده کی
حوضه دوکله و ینه مؤخری ایله انبوب کبیرک طرف نازلنی دفع ایدوب
طرف مرفوعنی حط ایدوب و مادام که سقیه دن قمعی انبوبه صو نازل اولا
حال بو منوال اوزره جاری اولور و بر قجنکه حوض ح یه صو منصب اولور
اسفلنده وضع اولنان انبوبدن فوّاره نک باشنده کی دلوکدن قضیب
خیال مرتفع اولور و بر قجی که حوض ع نه منصب اولور انکدخی اسفلنده
موضوع اولان انبوبه جریان ایدوب راسی فوّاره یه وضع اولنان طوبک ایچنه
واصل اولور و طوبک اطرافنده وضع اولنان التی دلوکدن صولجانلر کبی
فوران ایدر و بعد ذلک فوّارهٔ مزبوره یی فهمی آسان اولجق ایچون تصویر
ایدوب علامت وضع ایده لم سقیه نک علامتی ف و قمعک علامتی ذ
و بو بیوک انبوبک ایکی طرفنک علامتلری ی ج و بر طرفنده وضع اولنان
کوچک انبوبک علامتی ق و طرف اخرنده وضع اولنان کوچک انبوبک

علامتی

ᶜalāmeti “mīm-م” ve keffelerüñ ᶜalāmetleri “ṭā-elif-ا-ط” ve ḥavḍlaruñ ᶜalāmetleri “ḥā-ᶜayn-ع-ح” ve reᵓs-i fevvārenüñ ᶜalāmeti “nūn-ن”dur bu şekl üzere:

[Şekil 397/121]

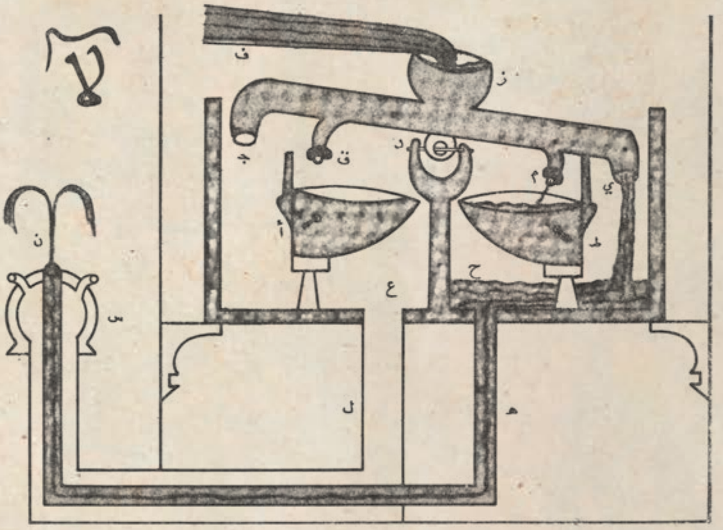

[Şekil 397/121]

Dördinci Nevᶜden İkinci Şekl

Bir bürkede yā iki bürkede vaḍᶜ olunmış iki fevvārelerdür ki bir sāᶜat miḳdārı birisi şekl-i ḳaḍīb üzere feverān idüp ve birisi ṣavlecānlar şekli üzere feverān ider. Ve bir sāᶜatden ṣoñra ḳaḍiyye ᶜaks olup şekl-i ḳaḍīb üzere feverān iden, ṣavlecān şeklinde feverān ider ve ṣavlecān şeklinde feverān iden şekl-i ḳaḍīb üzere feverān ider. Ve bu ḥāl daḫı

[135ᵃ]

علامتی م وکفه‌لرک علامتلری ط ا وحوضلرک علامتلری ح ع وراسی
فواره‌نک علامتی ن در. بو شکل اوزره

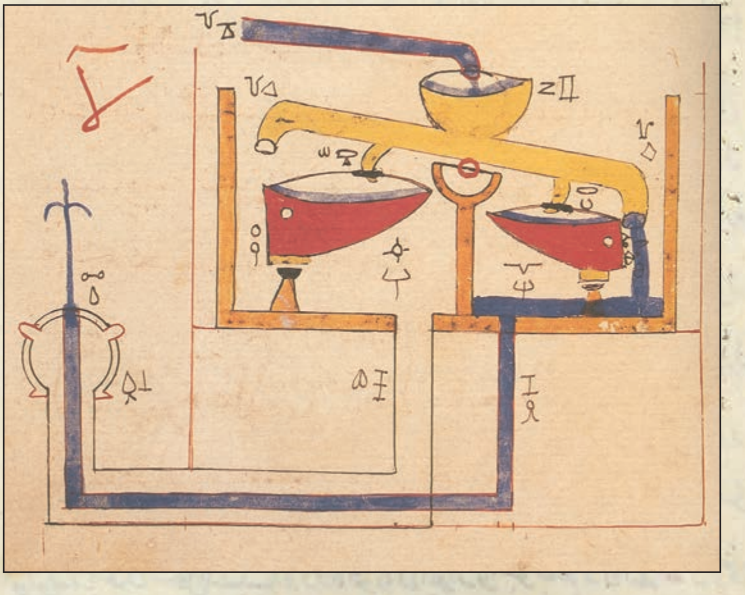

دردنجی نوعدن ایکنجی شکل بر برکه‌ده یا ایکی برکه‌ده وضع
اولنمش ایکی فواره‌لردر که بر ساعت مقداری بریسی شکل قضیب اوزره
شادروان
فوران ایدوب وبریسی صولجانلر شکلی اوزره فوران ایدر وبر ساعتدن صکره
قضیه عکس اولوب شکل قضیب اوزره فوران ایدن صولجان شکلنده فوران ایدر
جبق
وصولجان شکلنده فوران ایدن شکل قضیب اوزره فوران ایدر وبو حال دخی

[١٣٥أ]

bir sāᶜat mümtedd olup yine ᶜaks olur. Ve bu şekl bi-ᶜaynihi şekl-i evvel olduġından mā-ᶜadā ḥavḍ-ı “ḥā-ح”dan birbirine müteḳārib iki ünbūb iḫrāc ideler; farḍ idelüm birisi “hā-ه” ve birisi “lām-ل”dur ve fevvārelerüñ birisi “sīn-س” ve birisi “nūn-ن”dur. Pes ünbūb-ı “hā-ه” fevvāre-i “sīn-س”üñ küresine vāṣıl olup ṣavlecānlar şeklinde feverān ider. Ve ünbūb-ı “lām-elif-لا” fevvāre-i “nūn-ن”uñ başına vāṣıl olup şekl-i ḳaḍīb üzere feverān ider. Ve yine ḥavḍ-ı “ᶜayn-ع”dan iki ünbūb iḫrāc ideler; farḍ idelüm ki birisi “lām-ل” ve birisi “ṣād-ص”dur. Pes ünbūb-ı “lām-ل” fevvāre-i “nūn-ن”uñ küresine vāṣıl olup şekl-i ṣavālic üzere feverān ider. Ve ünbūb-ı “ṣād-ص” fevvāre-i “sīn-س”üñ reˀsine vāṣıl olup şekl-i ḳaḍīb üzere feverān ider.

Pes ẓāhirdür ki ḳaçan sāḳiyye-i “fā-ف”dan ḳamᶜ-ı “zā-ز”ya ṣu munṣabb olsa ve ünbūb-ı “yā-ي”dan ḥavḍ-ı “ḥā-ح”ya nāzil olsa ḥavḍ-ı “ḥā-ح”dan ünbūb-ı “hā-ه”ya dāḫil olup fevvāre-i “sīn-س”e vāṣıl olur ve ṣavlecān üzere altı yirden feverān ider. Ve ünbūb-ı “lām-elif-لا”den fevvāre-i “nūn-ن”a vāṣıl olup başından şekl-i ḳaḍīb üzere feverān ider. Ve ünbūb-ı “mīm-م”den keffe-i “ṭā-ط””ya daḫı bir miḳdār ṣu teḳāṭur ider. Ve ḳaçan ki keffe-i “ṭā-ط” bir sāᶜat ṭolar ve başından ṭarafa meyl idüp içindeki ṣuyı döker ve muˀaḫḫarında vaḍᶜ olunan şaẓiyye ile ünbūb-ı “yā-ي”yı refᶜ ider ve ünbūb-ı “cīm-ج”e münhafiḍ olur. Ve keffeden dökilen ṣu ünbūb-ı “lām-ل”dan fevvāre-i “nūn-ن”uñ küresine vāṣıl olur ve şekl-i ṣavlecān üzere altı yirden feverān ider. Ve ünbūb-ı “ṣād-ص”dan fevvāre-i “sīn-س”üñ başına çıḳup şekl-i ḳaḍīb üzere feverān ider. Ve mādām ki sāḳiyyeden ḳamᶜa ṣu dökilür, gicede ve gündüzde ḥāl bu minvāl üzere cārī olur. Ve meẕkūr olan fevvārelerüñ şekli taṣvīr olunup ziyāde

[135ᵇ]

٢٧٠

بسرعت ممتدا اولوب بینه عکسی اولور و بو شکل بعینه شکل اوّل اولدوغنده
ماعدا حوضی ح دن بر برینه متقارب ایکی انبوب اخراج ایده لر فرض
ایده لم بریسی ه و بریسی لا دور و فوّاره لرک بریسی س و بریسی ن دور پس
انبوب ه فوّاره س نك کوه سنه واصل اولوب صولجان شکلنده فوران ایدر و انبوب
جوماق
لا فوّاره ن نك باشنه واصل اولوب شکل قضیب اوزره فوران ایدر و ینه حوضی ع
دن ایکی انبوب اخراج ایده لر فرض ایده لوم که بریسی ل و بریسی م دور پس انبوب ل
فوّاره ن نك کوه سنه واصل اولوب شکل صولجان اوزره فوران ایدر و انبوب م فوّاره
س نك باشنه واصل اولوب شکل قضیب اوزره فوران ایدر پس ظاهردر که
قچن ساقیه ف دن قمع ز قمع یه صو منصب اولسه و انبوب ی دن حوضی ح یه نازل
اولسه و حوضی ح دن انبوب ه یه داخل اولوب فوّاره س نه واصل اولور
و صولجان اوزره التی بردن فوران ایدر و انبوب لا دن فوّاره ن نه واصل
اولوب باشندن شکل قضیب اوزره فوران ایدر و انبوب م دن کفه ط یه دخی
بر مقدار صو تقاطر ایدر و قچن که کفه ط بسرعت طولار و باشندن طوغری میل
ایدوب بجنده کی صویی دوکر و مؤخرندن وضع اولنان ثقلیه ایله انبوب ی یی رفع
ایدر و انبوب ج منخفض اولور و کفه دن دوکلن صو انبوب ل دن فوّاره
ن نك کوه سنه واصل اولور و شکل صولجان اوزره التی بردن فوران ایدر و
انبوب م دن فوّاره س نك باشنه جقوب شکل قضیب اوزره فوران ایدر
و مادام که ساقیه دن قمعه صو دوکلور کیجه و کوندز بو حال بو منوال اوزره
جاری اولور و مذکور اولان فوّاره لرك شکل تصویر اولنوب زیاده

تو

tavḍīḥ içün ḥurūfla ᶜalāyim naṣb olundı:

[Şekil 400/122]

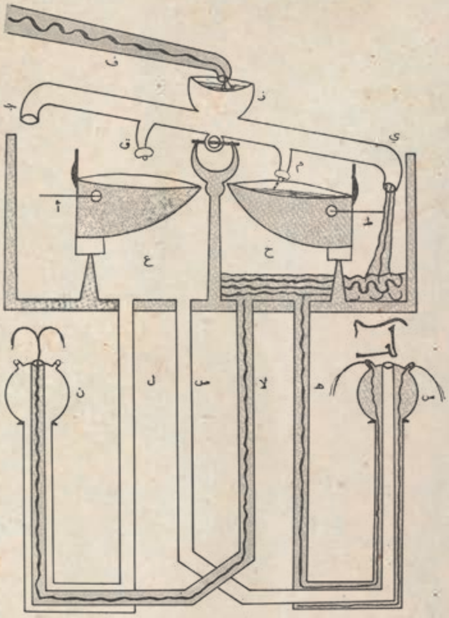

[Şekil 400/122]

Dördinci Nevᶜden Üçinci Şekl

Bir fevvāredür ki rubᶜ-ı sāᶜat miḳdārı zamānda ṣavlecān şeklinde feverān ider ve mütebeddil olup rubᶜ-ı sāᶜat miḳdārı zamānda sevsene şeklinde feverān ider. Ve her rubᶜ-ı sāᶜatde bu vechile mütebeddil olup şekl-i āḫer ẓuhūr ider.

Ve bu şeklüñ keyfiyyet-i ᶜameli bu ṭarīḳ üzeredür ki vech-i sābıḳ üzere bürkeden baᶜīd bir beyt binā iderler ve ol beytde iki ḥavḍ düzeler ki ortasında bir dīvār ola; farḍ idelüm ki ḥavḍlaruñ birisi "ṣād-ص" ve birisi "sīn-س"dür. Bir ᶜavvāme düzüp üstine tügme şeklinde bir ḳıṭᶜa yā bir şaẓiyye vaḍᶜ ideler. Ve bu ᶜavvāmeyi ḥavḍ-ı "ṣād-ص" zāviyesinde vaḍᶜ idüp zāviyeden ḫurūcını menᶜ ider bir ᶜāyıḳ

توضیح ایچون حروفلر علایم نصب اولندی

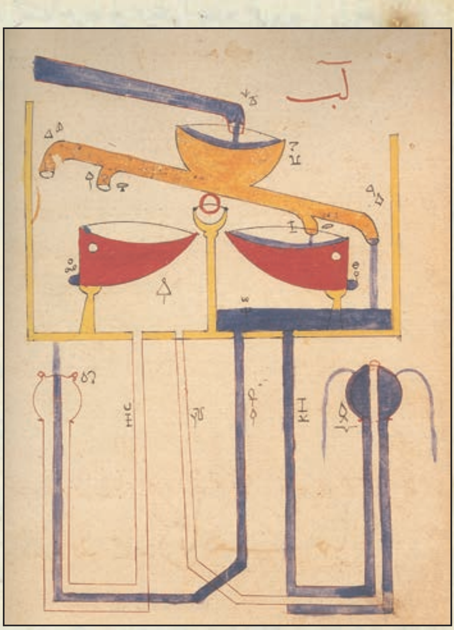

دردنجی نوعدن اوچنجی شکل بر فوّاره در که ربع ساعت مقداری زمانده
شادروان
صولجان شکلنده فواره ایدر و متبدّل اولوب ربع ساعت مقداری زمانده سوسن
چوماق تیغز
شکلنده فواره ایدر و هر ربع ساعتده بو وجهله متبدّل اولوب شکل آخر ظهور ایدر
و بو شکلک کیفیت عملی بو طریق اوزره درکه چهار بوق اوزره بر کهدن بعید بر
بیت بنا ایدرلر و اول بیتده ایکی حوض دوزه‌لرکه اورته‌سنده بر دیوار
اولا فرض ایدهلم که حوضلرک برلیسی **حی** و برلیسی **سی** در و بر عوامه دوزب
مراد اوصفادر
اوستنه تکمه شکلنده بر قطعه یا بر شظیه وضع ایدرلر و بو عوامه‌یی حوض
پاره
حی زاویه‌سنده وضع ایدوب زاویه‌دن خروجنی منع ایدر بر عایق

vaḍᶜ ideler bir vechile ki ᶜavvām-i mezbūre ol zāviyede sühūletle ancaḳ aşaġa ve yuḳaru ḥareket ide. Ve bir ᶜavvāme daḫı düzüp ḥavḍ-ı "sīn-س"üñ zāviyesinde vaḍᶜ ideler.

Baᶜdehu ḥavḍ-ı "ṣād-ص"ın arḍında bir bāb-ı maṭḥūn yaᶜnī eşkāl-i sābıḳda mezkūr olan vaṣf üzere bir tennūr ve bir ẕeker vaḍᶜ ideler. Ve bābuñ altında bir ünbūb vaḍᶜ idüp bürkenüñ içinden iḫrāc ideler; farḍ idelüm ol ünbūb "lām-ل"dur. Bāb fetḥ olunduḳda ḥavḍ içinde müctemiᶜ olan ṣu ünbūb-ı "lām-ل"a duḫūl ider. Ve ünbūb-ı "lām-ل"dan mürtefiᶜ olan ṭarafınuñ başına bir berniyye vaḍᶜ ideler ki başı bir miḳdārcuḳ münferic ola tā ki ortasından bir ünbūb mürtefiᶜ olup ol ünbūbdan ṣavlecān şeklinde ṣu feverān ide. Ve bu ünbūbuñ başı berniyyenüñ başına berāber ola ve ucınuñ kenārlarına reʾs-i berniyye şekli üzere nuḥāsdan ziyāde vaḍᶜ ideler tā ki berniyyenüñ şefesi ve ünbūbuñ ṭarafı mā-beyninden sevsene şebīh ṣu feverān ide. Ve ḥavḍ-ı "sīn-س"de daḫı bir bāb-ı maṭḥūn vaḍᶜ idüp bābuñ altında bir ünbūb vaḍᶜ ideler ki fevvārenüñ ortasından ẓāhir olup ṣavlecān şeklinde feverān ide ve farḍ idelüm ki bu ünbūb "sīn-س"dür. Baᶜdehu bir ünbūb düzeler ki ṭūlı üç ḳarış ola ve ortasına bir ḳamᶜ geçüre ve ḳamᶜuñ altında ünbūba arḳurı bir miḥver yapışdurup iki ḥavḍuñ ortasında bir ḳāᶜide üstinde iki beyt düzeler. Ve miḥverüñ iki ṭaraflarını ol beytlere vaḍᶜ ideler. Pes ünbūbuñ bir ṭarafı ḥavḍ-ı "ṣād-ص" cihetinde vāḳiᶜ olup ve bir ṭarafı ḥavḍ-ı "sīn-س" cihetinde vāḳiᶜ olur; farḍ idelüm ki ḳamᶜ "ḥā-ح"dur ve miḥver

[136ᵇ]

وضع ایده‌لر بر وجهله که عوامه‌جز بوده اول زاویه‌ده سهولتله اینجق اشاغه
ویوقارو حرکت ایده و بر عوامه دخی دوزب حوض س نک زاویه‌سنده هو
وضع ایده‌لر بعده حوض ص نک ارضنده بر باب مطلحوده یعنی اشکالک بعده
مذکور اولان وصفا اوزره بر تنور دوزکوره وضع ایده‌لر و بابک التنده ا
بورمه‌لو معلق
بر انبوب وضع ایده‌جب برکه‌نک ابجزده اخراج ایده‌لر فرض ایده‌لم اول
ل
انبوب ل دوکنی باب فتح اولنورقده حوضی بجزده مجتمع اولان صو انبوب
دخول ایده و انبوب ل دن مرتفع اولان طرفنک باشنه بر بوریه وضع
ودر
ایده‌لرکه باشی بر مقدارجق منفرج اولا تاکه اورته‌سنده بر انبوب مرتفع
اجوق لوله
اولوب اول انبوبدن صولجان شکلنده صو فوران ایده و بو انبوبک
باشی بوریه‌نک باشنه برابر اولا و اوجنک کنارلرینه راسی بوریه شکلی
اوزره نحاسدن زیاده وضع ایده‌لر تاکه بوریه‌نک شعبه‌سی و انبوبک طرفی
ان
ما بیننده سوکنه شبیه صو فوران ایده و حوض س ده دخی بر باب مطلحو وضع
ایده‌جب بابک التنده بر انبوب وضع ایده‌لرکه فواره‌نک اورته‌سنده
ظاهر اولوب صولجان شکلنده فوران ایده و فرض ایده‌لم که بو انبوب
لوله
س دو بعده بر انبوب دوزه‌لرکه طولی اوج قارش اولا و اورته‌سنه بو
قمع کچوره و قمعی دلکنده انبوبه اقدوره‌لر بر محور یاپشدرب ایکی حوضک اور
بتون
اورته‌سنده بر قاعده اوستنده ایکی بیت دوزه‌لر و محورک ایکی طرفلرینی
درک یا دیوارد
اول بیتلره وضع ایده‌لر پس انبوبک بر طرفی حوض ص جهتنده واقع اولوب
و بر طرفی حوض س جهتنده واقع اولور فرض ایده‌لوم که قمع م در و محور

د

“dāl-د”dur. Ve ünbūbuñ ḥavḍ-ı “sīn-س”den ṭarafı “ṭā-ط” ve ṭaraf-ı āḫeri “mīm-م”dür.

Baᶜdehu bir sāḳiyye vaḍᶜ ideler ki ḳamᶜa ṣu döke. Ve ol sāḳiyyenüñ ucına bir ünbūb vaḍᶜ ideler ki ol ḥavḍlardan birisini rubᶜ-ı sāᶜatde ṭoldura. Ve bu ünbūb farḍ idelüm ki “yā-ي”dur. Baᶜdehu ünbūbuñ iki ṭarafında “mīm-م” ile “ṭā-ط” yanında dīnār gibi birer faḍla vaḍᶜ ideler ki her faḍla bir ᶜavvāmenüñ tügmesine muḳābil ola. Ve ünbūbuñ her ṭarafında maḫrec-i māya ḳarīb yirde bir reze ve rezeye bir ḥalḳa ṭaḳalar. Ve bu ḥalḳalaruñ her birisi arḍ-ı ḥavḍda vaḍᶜ olunan bir bāb-ı maṭḥūna müsāmet ola. Ve her ḥalḳaya bir zencīr bağlayup ucını bir bābuñ ẕekerine bağlayalar tā her kerre ki ünbūbuñ bir ṭarafı mürtefiᶜ ola, bir bāb meftūḥ ola. Ve ḳaçan ki münḫafiḍ ola, ol bāb münsedd ola.

Baᶜdehu nuḥāsdan bir caᶜbe düzeler ki ṭūlı iki şibr ola ve içine ḳalaydan bir ṭop ḳoyup iki ṭarafını sedd ideler. Ve caᶜbeyi ünbūbuñ yanına ṭūlen yapışduralar. Ve bu caᶜbeyi “bā-ب” farḍ idelüm. Pes ẓāhirdür ki ḳaçan ünbūbdan ṭaraf-ı “ṭā-ط” münḫafiḍ olsa, ḥavḍ-ı “ṣād-ص”uñ bābı mesdūd olur ve ṣu ünbūb-ı “yā-ي”dan ḳamᶜ-ı “ḥā-ح”[ya] vāṣıl olur. Ve ünbūb-ı “ṭā-ط”dan ḥavḍ-ı “ṣād-ص”da munṣabb olup rubᶜ-ı sāᶜat miḳdārı zamānda ṭolar ve ᶜavvāme-i “hā-ه” mürtefiᶜ olur ve üstindeki tügme ile faḍla-ı “nūn-ن”u defᶜ ider. Pes ünbūbuñ ol ṭarafı mürtefiᶜ olup [dīger] ṭarafı münḫafiḍ olur ve caᶜbe içinde vaḍᶜ olunan küre “mīm-م” ṭarafına tekerlenür ve ḥavḍ-ı “ṣād-ص”uñ bābı münfetiḥ olur. Ve ḥavḍ-ı “sīn-س”üñ bābı münsedd olur ve ṣu ḥavḍ-ı “sīn-س”e munṣabb olur. Ve ol ḥavḍ daḫı rubᶜ-ı sāᶜat miḳdār zamānda

[137ᵃ]

د دخی و انبوبك حوضی ص دن طرفی ط و طرف آخری م د دبعده بر
ساقیه وضع ایدرلر که تمام صو دوکه و اول قیه‌نك اوجنه بر انبوب وضع
ایدرلر که اول حوضی لوده دن برسینی ربع ساعتده طولدره و بو انبوب فرض
ایدلوم که ی د دبعده انبوبك ایکی طرفنده م ایله ط یاننده دینار کبی
بر در فضله وضع ایدرلر که هر فضله بر عوآمه‌نك تکمه‌سنه مقابل اولا و انبوبك
هر طرفنده مخرج ماء قریب یرده بر دوزه وورده یه بر حلقه طقه‌لر و بو
صوجقجق
حلقه‌لرك هر برسی ازجی حوضده وضع اولنان بر باجه طوغری‌یه سعتا اولا
و بو حلقه‌یه بر زنجیر بغلیوب اوجنی بر بابك ذکرنه بغلیه‌لر تا هر کیم که
بورمه‌سنه
انبوبك بر طرفی مرتفع اولا بر باب مفتوح اولا و قچن که منخفض اولا
اول باب منسد اولا بعده نحاسدن بر جعبه دوزه‌لر که طولی ایکی شبر اولا
تقعیری معروا احتذر
و ایچنه قلایدن بر طوب قیوب ایکی طرفنی سد ایدرلر و جعبه‌یی انبوبك
یاننه طولاً باغلیه‌لر و بو جعبه‌یی ب فرض ایدلوم پس ظاهردر که قچن
انبوبدن طرف ط منخفض اولسه حوض ص نك بابی منسد و اولور و صو
انبوب ی دن قمع ح واصل اولور و انبوب ط دن حوض ص ده منصب
اولوب ربع ساعت مقداری زماننده طولار و عوآمه ه مرتفع اولور و
و اوتسنه کی تکمه ایله فضله ن نی دفع ایدر پس انبوبك اول طرفی مرتفع
اولوب طرف م منخفض اولور و جعبه ایچنده وضع اولنان کره م طرفنه
تکرلنور و حوض ص نك بابی منفتح اولور و حوض س نك بابی منسد اولور
و صو حوض س نه منصب اولور و اول حوض دخی ربع ساعت مقدار زماننده

fevvāreden sevsene şekl üzere feverān ider. Pes ᶜavvāme-i "fā-ف" mürtefiᶜ olup tügmesiyle faḍla-ı "kāf-ك"ı defᶜ idüp ṭaraf-ı "ṭā-ط" münḫafiḍ olur ve küre cihet-i "ṭā-ط"ya seyr ider. Ve ḥavḍ-ı "sīn-س"üñ bābı meftūḥ olur ve şu ünbūb-ı "ᶜayn-ع"a dāḫil olup rubᶜ-ı sāᶜat miḳdārı zamān fevvārenüñ başından şekl-i ṣavlecān üzere feverān ider. Ve mādām ki ünbūb-ı "yā-ي"dan ḳamᶜ-ı "ḥā-ح"ya şu munṣabb olur, ḥāl bu minvāl üzere cārī [olur.]

Ve ziyāde tavḍīḥ içün fevvāre-i mezbūre taṣvīr olunup ḥurūf-ı mezkūre ile ᶜalāyim naṣb olundı:

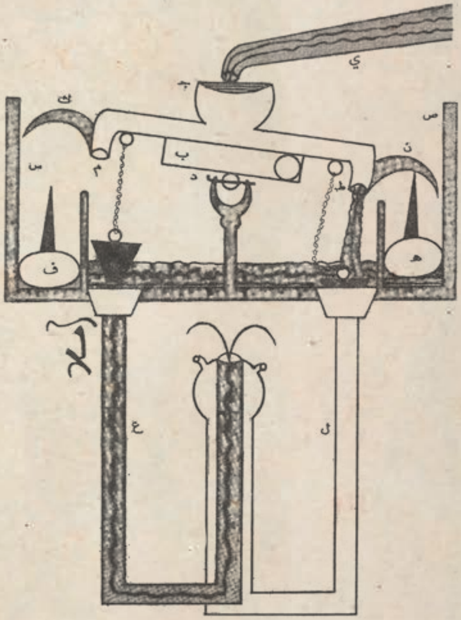

[Şekil 404/123]

[Şekil 404/123]

Dördinci Nevᶜden Dördinci Şekl

İki fevvāredür ki rubᶜ-ı sāᶜat miḳdārı zamānda birisi sūsen şeklinde feverān idüp birisi ṣavlecān şeklinde feverān ider. Ve rubᶜ-ı sāᶜat geçdükde

[137ᵇ]

فوّاره دن سوسنه شکل اوزره فوران ایدر پس عوامه ف مرتفع اولوب
تکمه سیله فضله ی ک دفع ایدوب طرف ط منخفض اولور و کره جهت ط یه میل
ایدر و حوض س نک بابی مفتوح اولور و صو انبوب ع نه داخل اولوب
ربع ساعت مقداری زمان فوّاره نک باشندن شکل صولجان اوزره فوران ایدر
و مادامکه انبوب ی دن قمع ح یه صو منصب اولور حال بو منوال اوزره
جاری و زیاده توضیح ایچون فوّاره مزبوره تصویر اولنوب حروف مذکوره
ایله علائم نصب اولندی

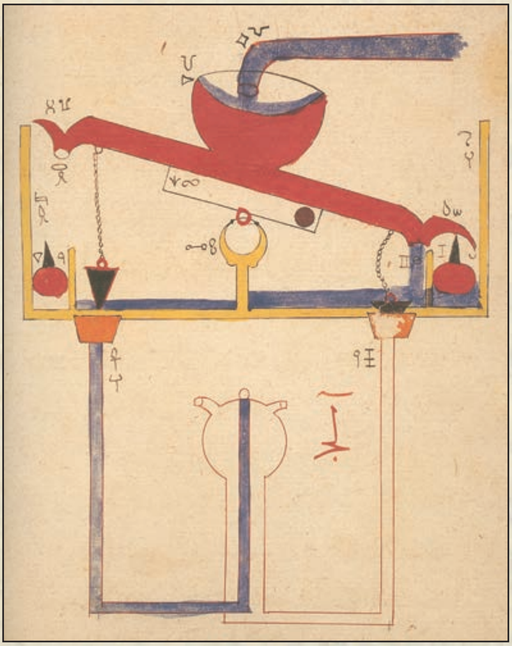

دردنجی نوعدن دردنجی شکل ایکی فوّاره در که ربع ساعت مقداری
زمانده بریسی سوسن شکلنده فوران ایدوب بریسی صولجان شکلنده فوران ایدر و ربع ساعت گچدکده
خادرطان
تغیر

ام

[١٣٧ب]

emr ber-ᶜaks olup sevsen şeklinde feverān iden ṣavlecān şeklinde feverān ider ve ṣavlecān şeklinde feverān iden sevsen şeklinde feverān ider tā ki rubᶜ-ı sāᶜat miḳdārı zamān mürūr ider, pes yine ḳaḍiyye ᶜaks olur. Bu şekl şekl-i sābıḳuñ ᶜaynıdur bāblara varınca. Ve ol maḳāmda vāḳiᶜ olan farḳ budur ki ḥavḍ-ı “ṣād-ص”uñ bābınuñ altında vaḍᶜ olunan ünbūb-ı “lām-ل” ṭūlen iki ḳısma taḳsīm iderler. Ve ḳısm-ı “lām-elif-ال”i fevvāre-i “elif-ا”[e] şekl-i ṣavlecān içün idḫāl iderler ve ḳısm-ı [“lām-elif-ال”]i fevvāre-i “lām-ل”a idḫāl iderler tā ki şekl-i sevsen üzere feverān ide.

Baᶜdehu ḥavḍ-ı “ḥā-ح”nuñ bābı altında vaḍᶜ olunan ünbūb-ı “ᶜayn-ع”ı daḫı iki ideler. Bir ḳısmını ki ḳısm-ı “ᶜayn-ع”dur şeklinde, bir ḳısmını fevvāre-i “elif-ا”e idḫāl ideler tā ki sevsen şeklinde feverān ide. Ve ḳısm-ı “ḳāf-ق”ı fevvāre-i “ḥā-ح”ya idḫāl ideler ki ṣavlecān şeklinde feverān ide. Pes ẓāhirdür ki ḳaçan ünbūb-ı “zā-ز”dan ḳamᶜ-ı “ḥā-ح”[ya] ṣu aḳsa ṭaraf-ı “ṭā-ط”dan ḥavḍ-ı “ṣād-ص”a munṣabb olur. Ve ol ḥīnde bu ḥavḍuñ bābı mesdūddur. Pes ṣu ḥavḍuñ içinde müctemiᶜ olur tā ki rubᶜ-ı sāᶜat miḳdārı zamān mürūr ider. Pes ḥavḍuñ zāviyesinde vāḍıᶜ olunan ᶜavvāme mürtefiᶜ olur ve üstindeki şaẓiyyesiyle faḍla-i “nūn-ن”u defᶜ idüp ṭaraf-ı “ṭā-ط”yı refᶜ idüp ṭaraf-ı “mīm-م”i ḫafḍ ider. Pes ṭaraf-ı “mīm-م”den ḥavḍ-ı “sīn-س”e mā munṣabb olmaġa başlar, ḥāl bu ki anuñ bābı mesdūddur. Ve ḥavḍ-ı “ṣād-ص”uñ cevfi cevf-i māya rubᶜ-ı sāᶜat ḳadar zamānda nüzūl idüp ünbūb-ı “lām-ل”dan fevvāre-i “ḥā-ح”ya vāṣıl olur ve sevsen şeklinde feverān ider. Ve ünbūb-ı “lām-elif-ال”den fevvāre-i “elif-ا”e vāṣıl olup ṣavlecān şeklinde feverān ider. Ve bu minvāl üzere ḥavḍ-ı “sīn-س” daḫı ṭolup ᶜavvāmesi mürtefiᶜ olur ve şaẓiyyesi ile faḍla-i “kāf-ك”ı defᶜ idüp ṭaraf-ı “mīm-م”i refᶜ ider

[138ᵃ]

امر بر عکسی اولوب کوکس شکلنده فوران ایده صولجان شکلنده فوران ایده و صولجان
شکلنده فوران ایده کوکس شکلنده فوران ایده تا که ربع ساعت مقداری زمان مرور ایده پس بو
قضیه عکس اولور و بو شکل شکل ینبقک عینیدر بابلره وارنجه واو مقامده واقع اولان
خوق بودر که حوض ص دک بابنک آلتنده وضع اولنان انبوب ل طولا ایکی قسمه تقسیم
ایدرلر و قسم لا یی فواره ا شکل صولجان مجوفنه ادخال ایدرلر و قسم ی
فواره ل یه ادخال ایدرلر تا که شکل کوکس اوزره فوران ایدن بعده حوض ح نک بابی
آلتنده وضع اولنان انبوب ع ی دخی ایکی ایدرلر بر قسمنی که قسم ع در شکلنده
بر قسمنی فواره ا ه ادخال ایدرلر تا که کوکس شکلنده فوران ایده و قسم ق یی فواره
ح یه ادخال ایدرلر که صولجان شکلنده فوران ایده پس ظاهردر که تجی انبوب
ز دن تمع ح صواقه طرف ط دن حوض ص ه منصب اولور و اول حینده بو
حوضک بابی مسدوددر پس صو حوضک ایچنده مجتمع اولور تا که ربع ساعت مقداری
زمان مرور ایدر پس حوضک زاویه سنده وضع اولنان عوامه مرتفع اولور
و اوتنده کی شظیه سیله فضله ن یی دفع ایدوب طرف ط یی دفع ایدوب
طرف م ی خفض ایدر پس طرف م دن حوض س ه ما منصب اولمغه باشلر
حال بو که انک بابی مسدوددر و حوض ص که جوفنده جوف عایه ربع ساعت
قدر ذمانده نزول ایدوب انبوب ل دن فواره ح یه واصل اولور و کوکس
شکلنده فوران ایدر و انبوب لا دن فواره ا ه واصل اولوب صولجان
شکلنده فوران ایدر بو منوال اوزره حوض ی دخی طولوب عوامه سی
مرتفع اولور و شظیه سی ایله فضله ک ی دفع ایدوب طرف م ی دفع ایدر

[١٣٨أ]

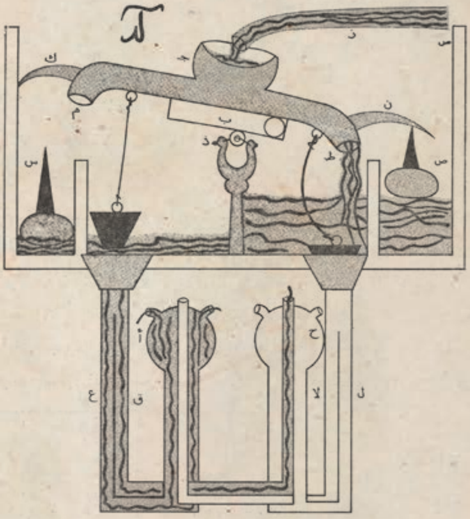

[Şekil 407/124]

ve ṭaraf-ı "ṭā-ط"yı ḫafḍ ider. Pes ḥavḍ-ı "sīn-س"üñ bābı meftūḥ olup taḫtında vaḍᶜ olunan ünbūb-ı "ᶜayn-ع"a cereyān ider ve fevvāre-i "elif-ا"den sevsen şeklinde feverān ider. Ve ünbūb-ı "ḳāf-ق"dan cereyān idüp fevvāre-i "ḥā-ح"dan ṣavlecān şeklinde feverān ider. Ve mādām ki ünbūb-ı "zā-ز"dan ḳamᶜa ṣu munṣabb [olur,] ḥāl bu minvāl üzeredür.

Ve şekl-i mezbūruñ ṣūreti budur ki ḥurūf-ı mezbūre yirlü yirinde raḳam olunmışdur:

[Şekil 407/124]

Dördinci Nevᶜden Beşinci Şekl

Bir fevvāredür ki nıṣf-ı sāᶜat miḳdārı zamānda ḫayme, çādır gibi feverān idüp baᶜdehu mütebeddil olup nıṣf-ı sāᶜat miḳdārı daḫı dıraḫt şeklinde feverān ider. Ve her nıṣf-ı sāᶜatde bu üslūb üzere mütebeddil olur.

Faṣl-ı Evvel

[138b]

وطرف ط یی خفض ایدر پس حوض س نك بابی مفتوح اولوب تحتنده
وضع اولنان انبوب ع یه جریان ایدر و فواره ا دن سوسن شکلنده
فوران ایدر و انبوب ق دن جریان ایدوب فواره ح دن صولجان شکلنده
فوران ایدر و مادام که انبوب ذ دن تمام صو منصب حال بو منوال اوزره در
و شکل مزبورك صورتی بو در که حروف مزبوره یلو یرنده تمام اولنمشدر

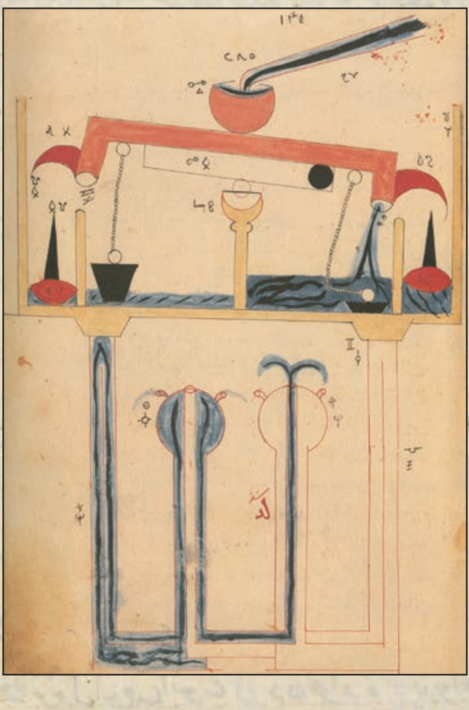

دردنجی نوعدن التنجی شکل بر فواره در که نصف ساعت معتدله از زمانده فیجادکی
شاددوان
فواره نك بعده متبدل اولوب نصف ساعت معتدله اکر دخی درخت شکلنده
فوران ایدر و هر نصف ساعتده بو اسلوب اوزره متبدل اولور **فصل اول**

بو که

[۱۳۸ب]

Bürkeden baᶜīd bir beyt binā ideler ve ol beytde bir pirinç iḳāmet idüp başına bir ḥavḍ vaḍᶜ ideler ve esfeline bir sāḳiyye vaḍᶜ ideler ki şekl-i murabbaᶜ olup vech-i arḍda mebsūṭ ola ve ucı mesdūd ola. Ve ucınuñ yanında üstinden bir ḫarḳ idüp anuñ muḳābilesinde esfelini daḫı ḫarḳ ideler. Ve bu iki ḫarḳlara birer bāb-ı maṭḥūn vaḍᶜ idüp iki bābuñ ortasında bir ẕeker vaḍᶜ ideler ki iki ṭarafı iki bābuñ içinde münhedim ola tā ki ẕekerüñ bir ṭarafı bāb-ı esfeli sedd idüp bir ṭarafı bāb-ı aᶜlāyı sedd ide: Ḥavḍuñ ᶜalāmeti "bā-ب", pirincüñ ᶜalāmeti "ḥā-ح" ve sāḳiyyenüñ ᶜalāmeti "ᶜayn-ع"

Ve pirince muttaṣıl bir küçük lüle düzeler ki ufḳa müvāzī olmaġa ḳarīb ola. Ve bu ünbūbuñ ucına bir delinmiş boncuḳ vaḍᶜ ideler. Ve bu ünbūbuñ ᶜalāmeti "kāf-ك" ve boncuġuñ ᶜalāmeti "yā-ي" ve bāb-ı aᶜlānuñ ᶜalāmeti "ṭā-ط" ve bāb-ı esfelüñ ᶜalāmeti "mīm-م" ve ẕekerüñ ᶜalāmeti "vāv-و"dur. Ve ẕekerüñ ṭaraf-ı āḫerinde bir zencīr vaḍᶜ olunsa gerekdür, ol zencīrüñ ṭaraf-ı āḫerinüñ ᶜalāmeti "lām-ل"dur.

Baᶜde ẕālik bāb-ı "mīm-م"üñ altında bir ünbūb vaḍᶜ idüp medd ideler ve bürkenüñ ortasından refᶜ ideler ve ucına pirinçden düzilmiş ütrücce şeklinde bir nesne vaḍᶜ ideler ki başı açuḳ ola. Ve bu ütrüccenüñ ᶜalāmeti "ḳāf-ق"dur. Ve bāb-ı aᶜlānuñ üstine bir ünbūb vaḍᶜ ideler ki pirinçden ve ḥavḍdan erfaᶜ ola. Ve bu ünbūbuñ ᶜalāmeti "sīn-س"dür. Ve ẕekerüñ aᶜlāsında vaḍᶜ olunan zencīri bu ünbūbdan yu[ḳa]ru refᶜ ideler. Ve bu ünbūbuñ esfeline bir ḫarḳ vaḍᶜ idüp ol ḫarḳuñ üstine bir ünbūb daḫı vaḍᶜ idüp bir miḳdār cānib-i esfele bükeler ve medd idüp ütrüccenüñ içine idḫāl ideler. Yine medd

[139a]

بوکه دن بعد بر بیت بنا ایده لر و اول بیتك بر بوغنجه اقامت ایلیوب باشنه بر حوض
وضع ایده لر و اسفلنه بر ساقیه وضع ایده لر که شکل مربع اولوب جدار ضره مبسوط اولا
و اوجنی مسدود اولا و اوجنك یاننده اوستنده بر خرق ایلیوب انك مقابلنده
اسفلنی دخی خرق ایده لر و بو ایکی خرقلره برر باب مطحونه وضع ایلیوب ایکی
بابك اورته سنده بر ذکر وضع ایده لر که ایکی طرفی ایکی بابك ایچنده منهدم
اولا تا که ذکرك بر طرفی باب اسفلی سد ایلیوب بر طرفی باب اعلایی سد ایده حوضك
علامتی ب بونجینك علامتی ح و ساقیه نك علامتی ع و بونجه متصل بر کوچك
لوله دوزه لر که اغزی موازی اولمغه قریب اولا و بو انبوبك اوجنه بر دلکی
بونجه وضع ایده لر و بو انبوبك علامتی ك و بونجغك علامتی ی
و باب اعلانك علامتی ط و باب اسفلك علامتی م و ذکرك علامتی
و در و ذکرك طرف اخرنه بر زنجیر وضع اولنه که کردار اول زنجیرك
طرف اخرینك علامتی ل در بعد ذلك باب مك التنده بر انبوب
وضع ایلیوب مدّ ایده لر و بوکه نك اورته سنده دفع ایده لر و اوجنه بر بنجوده
دوزلمش اترجه شکلنده بر شیئه وضع ایده لر که باشی چوق اولا و بو اترجه نك
علامتی ق در و باب اعلانك اوستنه بر انبوبا وضع ایده لر که بر بنجوده حوضدن
ادفع اولا و بو انبوبك علامتی س در و ذکرك اعلاسنده وضع اولنان
زنجیری بو انبوبدن یوقاری دفع ایده لر و بو انبوبك اسفلنه بر خرق
وضع ایلیوب اول خرقك اوستنه بر انبوب دخی وضع ایلیوب بر مقدار جانب
اسفله بوکه لر و مدّ ایلیوب انبوب اترجه نك ایچنه ادخال ایده لر نیه مدّ

ideler tā ki ünbūb ütrüccenüñ başından mürtefiᶜ ola. Bu ünbūbla reʾs-i ütrüccenüñ mā-beyninde ünbūbı iḥāṭa idecek[45] [ḳadar] fürce ola. Ve bu ünbūbuñ ᶜalāmeti “fā-ف”dur. Ve bu ünbūbuñ başını bir ġıṭāyla setr ideler ve ol ġıṭānuñ ortasına şırça parmaġı duḫūl idecek ḳadar bir delük delüp çevresine birbirine ḳarīb müteᶜaddid delükler deleler tā ki cümlesinden feverān iden şu dıraḫt şeklini baġlaya.

Baᶜdehu bir ḳurṣ düzeler ki ḳuṭrı bir ḳarış ola ve ḳurṣuñ ortasını bir miḳdār çuḳur ideler ve ünbūb-ı “fā-ف” dāḫil olacaḳ ḳadar ortasını oyalar ve ḳurṣuñ muᶜaḳḳarını cihet-i esfele ünbūbuñ başına geçüreler tā ki ütrüccenüñ başına mümāss olmaġa ḳarīb ola. Ve ol maḳāmda muḥkem yapışduralar.

Baᶜdehu nuḥāsdan bir caᶜbe düzeler ki ṭūlı iki ḳarış ola ve içine ḳalaydan bir küre ḳoyalar ki vezni iki rıṭl-ı Baġdādī ḳadar ola. Ve caᶜbenüñ iki ṭarafını sedd ideler ve ortasından bir rezeye aṣalar. Ve rezenüñ ᶜalāmeti “nūn-ن” ve ṭaraf-ı caᶜbenüñ ᶜalāmetleri “lām-elif-hā-ه-ال” dur. Ve ṭaraf-ı “hā-ه”ya ḥalḳa ṭaḳup ünbūbdan mürtefiᶜ olan zencīrüñ ucını ol ḥalḳaya baġlayalar.

Faṣl-ı S̱ānī

Nuḥāsdan bir ṭās düzeler ki içine iki rıṭl-ı Baġdādī ḳadar şu ṣıġa. Ve ṭāsuñ üstini bir ṣaḥīfe ile örteler ve ikisinüñ mā-beynini muḥkem ilṣāḳ ideler. Ve ṭāsuñ kenārına bir reze ve rezeye bir ḥalḳa ṭaḳalar. Bu rezenüñ ᶜalāmeti “ṣād-ص”dur. Ve bu ḥalḳaya muḳābil mevḍūᶜda ṭāsuñ ġıṭāsı üstinde bir reze ve bir ḥalḳa daḫı vaḍᶜ ideler. Ve bunuñ ᶜalāmeti “zā-ز”dur. Baᶜdehu ḥalḳa-i “zā-ز”yı ünbūb-ı “sīn-س”de vaḍᶜ olunmış bir rezeye aṣalar. Ve ḥalḳa-ı “ṣād-ص”ı ṭaraf-ı caᶜbede vāḳiᶜ olan ḥalka-i “lām-elif-ال”e bir zencīrle vaṣl ideler tā ki küre cāᶜbenüñ “hā-ه”

---

[45] Metinde “ideler”

[139ᵇ]

ایده‌لر تا که انبوب اترجه‌نك باشندن مرتفع اولا و بو انبوبله رأسی اترجه‌نك جانبنده
انبوبی احاطه ایده‌لر فرجه اولا و بو انبوبك علامتی **ف** در و بو انبوبك باشنی
اجوق یر
بر غطا ایله ستر ایده‌لر و اول غطانك اورته‌سنه صوجه بر ماغی دخول ایده‌جك قدر
بر دلوك دلوب چوجه‌سنه بر برینه قریب متعدد دلوكلر دله‌لر تا که جمله‌سندن قوران
ایدن صو دوخت شکلنی بغلیه بعده بر قوطی دوزه‌لر که قطری بر قارشی اولا و
قوطیك اورته‌سنی بر مقدار چقور ایده‌لر و انبوب **ف** داخل اولاجق قدر
اورته‌سنی اویه‌لر و قوطیك مقعرینی جهت اسفله انبوبك باشنه کچوره‌لر تا که اترجه‌نك
جقور اولان طرفنی وضع ایدوب اول حال اوزره
باشنه مماس اولمغه قریب اولا و اول مقامده محکم یاپشدره‌لر بعده نحاسدن بر جعبه
دوزه‌لر که طولی ایکی قارش اولا و ایچنه قلایدن بر کره قویه‌لر که وزنی ایکی رطل
طوب
بغدادی قدر اولا و جعبه‌نك ایکی طرفنی ستر ایده‌لر و اورته‌سندن بر دوزجه
اصّه‌لر دوزه‌نك علامتی **ن** و طرف جعبه‌نك علامتلری **لا لا** در و طرف
ه یه بر حلقه طاقوب انبوبدن مرتفع اولان زنجیرك اوجنی اول حلقه‌یه
بغلیه‌لر **فصل ثانی** نحاسدن بر طاس دوزه‌لر که ایچنه ایکی رطل
بغدادی قدر صو صغه و طاسك اوتنی بر صحیفه ایله اورته‌لر و ایکیسنك ما بیننی
محکم الصاق ایده‌لر و طاسك کنارینه بر دوزه و دوزه‌یه بر حلقه طاقه‌لر بو دوزه‌نك
سی
علامتی **ص** در و بو حلقه‌یه مقابل موضوعده طاسك غطا اوستنه
بر دوزه و بر حلقه دخی وضع ایده‌لر بونك علامتی **ز** در بعده حلقه
ز یی انبوب **س** ده وضع اولنشی بر دوزه‌یه اصه‌لر و حلقه **ص** یی طرف جعبه‌ده
واقع اولان حلقه **لا** یه بر زنجیر ایله وصل ایده‌لر تا که کره جعبه‌نك **ه**

ṭarafında vāḳiᶜ olduġı zamānda ṭās iki ḥalḳada aṣılup ġıṭāsı ufḳa müvāzī ola. Ve ḥalḳa-i “zā-ز” yanında ġıṭāyı s̱aḳb ideler tā ki ünbūb-ı “kāf-ك”uñ cizᶜasından munṣabb olan ṣu ġıṭānuñ üstine nāzil olup s̱aḳb-ı mezbūrdan ṭāsa aḳa ve ṭās nıṣf-ı sāᶜat miḳdārı zamānda ṭola ve caᶜbenüñ “hā-ه” ṭarafında vāḳiᶜ olan küreden s̱aḳīl olup ṭaraf-ı “lām-elif-لا”i çeker ve küre ol ṭarafa tekerlenür ve ẕeker mürtefiᶜ olup bāb-ı “ṭā-ط” münsedd olur.

Baᶜdehu ḥalḳa-i “ṣād-ص” yanından ṭāsuñ kenārında bir s̱aḳb ideler ve ol s̱uḳbeye bir boncuḳ geçüreüp ol ḳadar deleler ki ṭās içinde cemᶜ olan ṣu boncuġuñ delüginden buçuḳ sāᶜatde ẖurūc ide. Ve ṭās fāriġ olduḳda ẕekerden ẖafīf olup caᶜbenüñ “hā-ه” ṭarafı ẕekerüñ s̱iḳleti sebebiyle münẖafiḍ olup ṭāsı refᶜ ider tā ki ġıṭāsı ufḳa müvāzī olur. Pes şübhe yoḳdur ki ḥavḍ-ı “bā-ب”dan ṣu pirinc-i “ḥā-ح”ya dāẖil olup ünbūb-ı “kāf-ك”uñ cizᶜasından ṭāsuñ ġıṭāsına ve ġıṭānuñ s̱aḳbından ṭāsa duẖūl ider. Ve pirincüñ ṣuyı bu zamānda bāb-ı “ṭā-ط”dan münbaᶜis̱ olur, ol sebebden ki bāb-ı “mīm-م” mesdūddur. Pes ütrüccenüñ içinden ṣāᶜid olan ünbūbdan ṣu mürtefiᶜ olup dıraẖt şeklinde feverān ider. Ve ḳaçan ki ṭās ṭolar, caᶜbenüñ ṭaraf-ı “hā-ه”sından s̱aḳīl olup düşer tā ki ṭāsınuñ kenārı yire ṭoḳınmaġa ḳarīb olur. Pes içindeki ṣu kenārındaki delükden nıṣf-ı sāᶜatde çıḳar ve bu ḥīnde bāb-ı “ṭā-ط” mesdūd olup pirincüñ ṣuyı ünbūb-ı “fā-ف”dan münbaᶜis̱ olup ütrüccenüñ aġzınuñ çevresinden feverān ider. Ve ütrüccenüñ üstinde vaḍᶜ olunan ḳurṣa mülāḳī olup şekl-i çādırda bürkeye dökilür. Ve mādām ki ḥavḍ-ı “bā-ب”ya ṣu cārī ola, ḥāl bu minvāl üzeredür. Ve şekl-i

[140ᵃ]

طرفنده واقع اولدوغی زمانده طاس ایکی حلقه‌ده اصلوب غطاسی افقه
موازی اولا و حلقه ذ یانده غطایه ثقب ایده‌لر تا که انبوب ک نک جزعنکنده
بوینجی
منصب اولان صو غطانک اوستنه نازل اولوب ثقب دلیک ذ بوردن طاسه اقه و طاسک نصف
سعه‌سی مقداری بر زمانده طولا و جعبه قپاق نک ه طرفنده واقع اولان کره‌دن ثقیل
اولوب طرف لا یه چکر و کره طوب اول طرفه تکرلنور و ذکر و مرتفع اولوب باب
ط منسد اولور بعده حلقه ص یانده طاسک کنارنده بورمه بر ثقب ایده‌لر و اول
ثقبه بر بوبجی کچوروب اول قدر دله‌لر که طاس ایچنده جمع اولان صو بوبجغک
دلوکنده بچوق ساعتده خروج ایده و طاس فارغ اولدقده ذکردن خفیف
اولوب جعبه‌نک ه طرفنه ذکر بودمه و ثقلتی سبیله منخفض اولوب طاسی دفع ایدر تا که
غطاسی افقه موازی اولور دیمی شبهه یوقدر که حوض ب ده صو برنج ح یه داخل
اولوب انبوب ک نک جزعنکنده طاسه غطاسنه و غطانک ثقبنده طاسه دخول
ایدر و برنجک صویی بو زمانده باب ط ده مُنبعث اولور و اول سببدنکه باب م
مسدود دکلدر ترجه‌نک ایچنده صاعد اولان انبوبدن صو مرتفع اولوب
درخت شکلنده فوران ایدر و تحقیق که طاس طولار جعبه‌نک طرف ه سنده
اغاج
ثقیل اولوب دوشر تا که طاسک کناری یره طوقنمغه قریب اولور دیمی ایچنده کی
صو کنارنده کی دلوکدن نصف ساعتده چقر و بو حینده باب ط مسدود
اولوب برنجک صویی انبوب ف ده منبعث اولوب باترجه‌نک اغزینک چوره‌سنده
فوران ایدر و اترجه‌نک اوستنده وضع اولنان قرصه ملاقی اولوب شکل چادرده ترکیبه
دوکلور و مادامکه حوض ب یه صو جاری اوله حال بو منوال اوزره در و شکل

mezbūr taṣvīr olunup ḥarf-i meẕkūre ile ᶜalāyim naṣb olundı:

[Şekil 413/126]

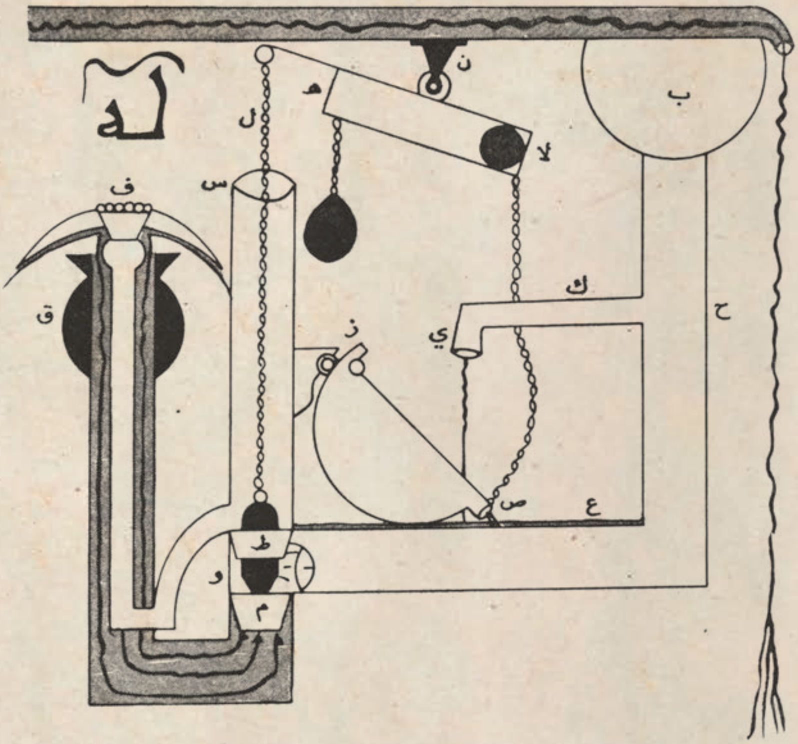

[Şekil 413/126]

Dördinci Nevᶜden Altıncı Şekl

Bir fevvāredür ki nıṣf-ı sāᶜat miḳdārı zamānda ṣavlecān gibi feverān idüp baᶜdehu nıṣf-ı sāᶜat ḳadar daḫı ḫayme şeklinde feverān ider ve yine

[140ᵇ]

قربوزك تصویرا ولنوب حرف مذکوره ایله علامت نصب اولندی

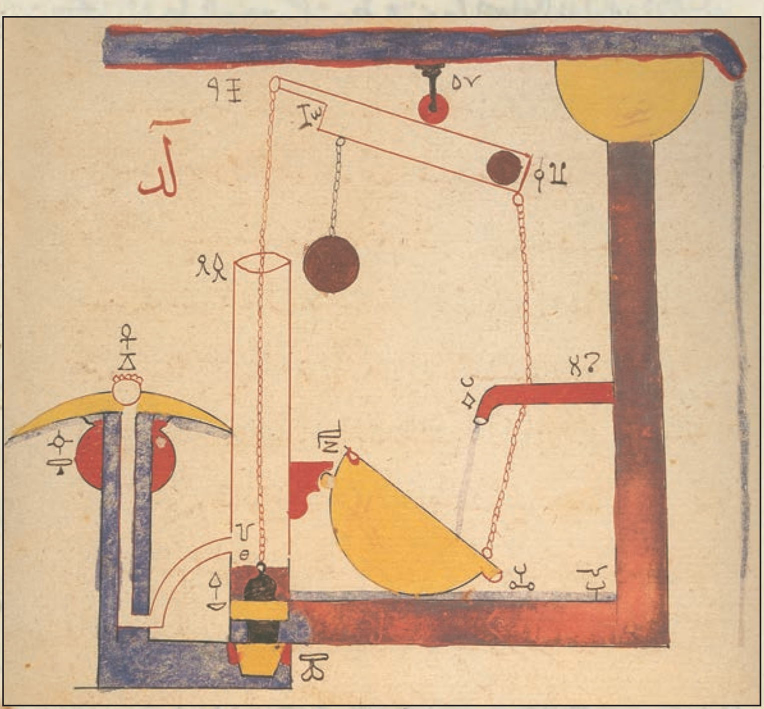

دُرْدُنجی نوعدَنْ اَلتنجی شَکل بر فواره در که نصف ساعت مقداری زمانده

شادروان

صولجان کبی فوران ایدوب بعده نصف ساعت قدر دخی خیمه شکلنده فوران ایدوب ینه

جوکان

نصف

[١٤٠ب]

nıṣf-ı sāᶜatde daḫı ṣavlecān şeklinde olup yine ḫayme şekline mütebeddil olur. Ve bu fevvārenüñ aḥvāli üç faṣlda mübeyyendür:

Faṣl-ı Evvel

Fevvāreden baᶜīd mekānda bir beyt-i laṭīf vaḍᶜ ideler. Ṣu evvelā ol beyte cārī olup andan ṣoñra fevvāreye cārī ola. Baᶜdehu beytüñ bir ṭarafında bir ḥavḍ vaḍᶜ ideler ki arḍuñ irtifāᶜı arḍ-ı beytden on ḳarış ola. Ve ḥavḍuñ esfelinde bir delük delüp ol delüge bir lüle geçüreler ve siᶜati ol ḳadar ola ki ḥavḍa dāḫil olan ṣu ḳadar ṣu ol lüleyi ṭoldura. Ve ol ünbūbı arḍ-ı beyte indürüp ve arḍ-ı beyt üstinde on ḳarış miḳdārı ufḳa berāber medd ideler. Ve ünbūbuñ bu ṭarafını muḥkem sedd ideler. Ve ünbūbuñ mesdūd olan ṭarafını seddüñ yanında biri üstinden ve biri altından oyalar ve bir bāb-ı maṭḥūn düzüp üns̱āsını ḫarḳ-ı esfele terkīb ideler. Ve bu bābuñ ẕekerinüñ iki ṭarafı ola tā ki bir ṭarafıyla bāb-ı mezbūrı esfelinden sedd idüp ve bir ṭarafıyla aᶜlāsından sedd ide.

Baᶜdehu nuḥāsdan bir ünbūb alalar ki ṭūlı on iki ḳarış ola. Ve bu ünbūbuñ bir ṭarafında bir bāb-ı maṭḥūn vaḍᶜ ideler ki sābıḳan vaḍᶜ olunan bābları sedd içün maṣnūᶜ olan ẕekerüñ başına rāst ola. Ve ẕekerüñ başına on beş ḳarış bir zencīr ṭaḳalar ve zencīrüñ ucını ḥālen vaḍᶜ olunan ünbūbuñ bāb-ı maṭḥūnından geçürüp yuḳaru ṭarafından cez̲b ideler. Ve bu ünbūbuñ bāb-ı maṭḥūnını sābıḳan maṣnūᶜ olan ünbūbuñ ḫarḳı üstine vaḍᶜ ideler ve muḥkem yapışduralar. Ve bu ḥīnde mez̲kūr ünbūb ḫarḳ-ı esfelinde maṣnūᶜ olan bābda nāzil ola.

Ve bunları taṣvīr idüp ᶜalāyim naṣb idelüm: Ḥavḍuñ ᶜalāmeti “elif-ا” ve ḥavḍdan nāzil olan on ḳarış ünbūbuñ ᶜalāmeti “bā-ب” ve yir üstinde ufḳa müvāzī mebsūṭ olan on ḳarış

[141ᵃ]

نصف بعضنده دخی صولجانه شکلنده اولوب نیمخیمه شکلنه متبدل اولور و بو فوّارهنک احوالی
اوچ فصلده مبیّن در **فصل اول** فوّاره دن بعید مکانده بر بیت
لطیف وضع ایدهلر صو اقلا اول بیته جاری اولوب اندن صکره فوّارهیه جاری
اولا بعده بیتک بر طرفنده بر حوض وضع ایدهلر که ارضک ارتفاعی ارضی بیتدن
اون قارش اولا و حوضک اسفلنده بر دلوک دلوب اول دلوکه بر لوله کچورهلر
وسعتی اول قدر اولا که حوضه داخل اولان صو قدر صو اول لولهیه طولده و اول
انبوبی ارضی بیته اندروب و ارضی بیت اوستنده اون قارش مقداری افقه برابر مدّ
ایدهلر و انبوبک بو طرفنی محکم سدّ ایدهلر و انبوبک مسدود اولان طرفنی سدّک
یانندن بر دلوک دلوب و بوی التنده اویهلر و بر باب مطحون دوزوب انی سنی خرق اسفله
دمشی یارق بوغزلو مفصلق شکلدر
ترکیب ایدهلر و بو بابک ذکرینک ایکی طرفی اولا تا که بر طرفیله بابغربودی اسفلنده
ادکمک
سدّ ایدوب و بر طرفیله ای لاسنده سدّ ایده بعده نحاسدن بر انبوب آلهلر که طولی اون
لوله
ایکی قارش اولا و بو انبوبک بر طرفنده بر باب مطحون وضع ایدهلر که سابقا
وضع اولنان بابلری سدّ ایچون مصنوع اولان ذکورک باشنه داخل اولا و ذکورک باشنه
اون دبشی قادر بر زنجیر طقهلر و زنجیرک اوجنی حالا وضع اولنان انبوبک باب
مطحوننده کچوروب یوقارو طرفندن جذب ایدهلر و بو انبوبک باب مطحوننی سابقا
مصنوع اولان انبوبک خرقی اوستنه وضع ایدهلر و محکم یاپشدرهلر و بو حینده
مذکور انبوبک خرق اسفلنده مصنوع اولان بابده نازل اولا و بونلری تصویر
ایدوب علایم نصب ایدهلر حوضک علامتی ا و حوضدن نازل اولان اون قارش
انبوبک علامتی ب و بر اوستنده افقه موازی مبسوط اولان اون قارش

ünbūbuñ reʾs-i mesdūdınuñ ᶜalāmeti “cīm-ج” ve bu ünbūbuñ reʾs-i mesdūdı yanında cihet-i esfelde vāḳiᶜ olan ḫarḳuñ ᶜalāmeti “dāl-د” ve cihet-i aᶜlāsında vāḳiᶜ olan ḫarḳuñ ᶜalāmeti “hā-ه” ve iki bābuñ ortasında vāḳiᶜ olan ẕekerüñ ᶜalāmeti ve ẕekerüñ ᶜalāmeti ve ẕekerüñ aᶜlāsında vaḍᶜ olunan zencīrüñ ṭaraf-ı aᶜlāsınuñ ᶜalāmeti “zā-ز”dur bu şekl üzere:

[Şekil 415/127]

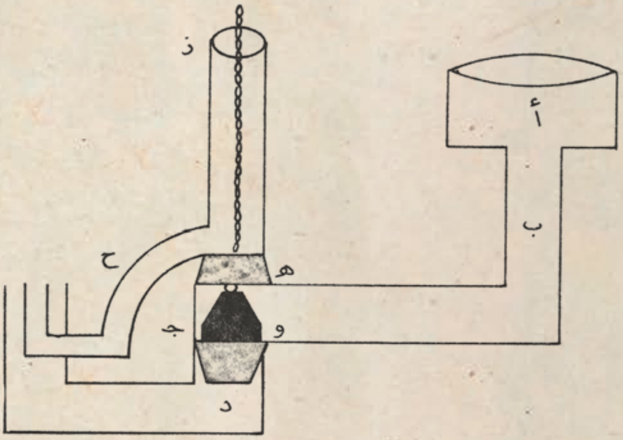

[Şekil 415/127]

Pes ẓāhirdür ki ḳaçan ḥavḍa ṣu ḳoyulsa ünbūb-ı “bā-ب”ya ve andan ünbūb-ı “ḥā-ح”ya dāḫil olur ve bunlardan ṣoñra ünbūb-ı “zā-ز”da mürtefiᶜ olur, ammā başına çıḳmaz zīrā bu ünbūbuñ ṭūlı on iki ḳarışdur ve ḥavḍuñ irtifāᶜı bir ḳarış ve altındaki ünbūbuñ ṭūlı on ḳarışdur. Pes bundan ṣoñra zencīri yuḳaru çekseler, bāb-ı “dāl-د” meftūḥ olur ve bāb-ı “hā-ه” mesdūd olur. Ve bāb-ı “dāl-د”dan ṣu aḳup bir ünbūbla bürkeye dāḫil olup ᶜan-ḳarīb meẕkūr olacak fevvāreden ḫayme şeklinde feverān ider.

Baᶜdehu ünbūb-ı “zā-ز”da vaḍᶜ olunan bābdan erfaᶜ bir delük delüp bir ünbūb geçüreler ve bu ünbūbuñ başını bir miḳdār aşaġa

[141^{b}]

وانبوبك رأسی مسدودینك علامتی ج وبو انبوبك رأسی مسدودی یانده
جهة اسفلده واقع اولان خرقك علامتی د وجهة اعلاسنده واقع اولان
خرقك علامتی ه وایكی بابك اورته سنده واقع اولانك ذكو علامتی
وذكورك اعلاسنده وضع اولنان زنجیرك طرف اعلاسنك علامتی ز در
بو شكل اوزده

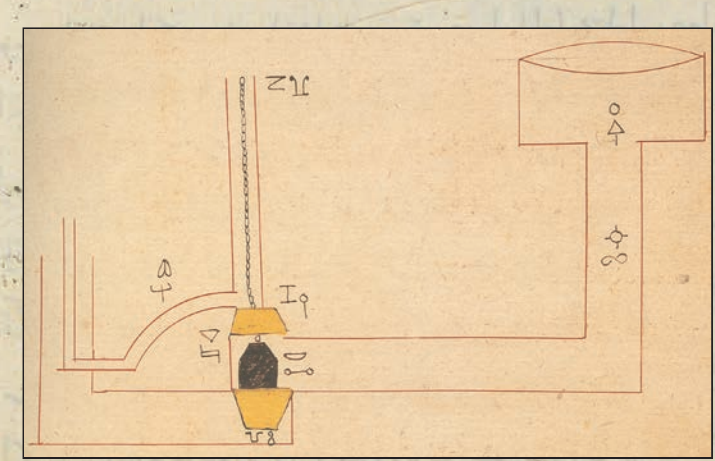

پس ظاهردر كه قچن حوضه صو قویلسه انبوب ا ب یه واندن انبوب ح ه داخل اولور
وبونلردن صكره انبوب ز ده مرتفع اولور اما باشنه چقمز زیرا بو انبوبك طولی اون
ایكی قارشدر وحوضك ارتفاعی بر قارش والتنده كی انبوبك طولی اون قارش
قارشدر پس بوندن صكره زنجیری یوقارو چكسه لر باب د مفتوح اولور وباب
ه مسدود اولور وباب د دن صو اقوب بر انبوبله بركه یه داخل اولوب عنی قریب
مذكور اولاجق فواره دن خیمه شكلنده فوران ایدر بعد انبوب ز ده وضع اولنان
بابدن ادفع بر دلوك دلوب بر انبوب كچوره لر وبو انبوبك باشنی بر مقدار تنغه

اكد

egdükden ṣoñra bürkeye ṭoġru medd ideler ve ünbūb ḫaymenüñ içine idḫāl idüp ortasından çıḳaralar tā ki zencīr nāzil olup bāb-ı “dāl-د” mesdūd olduġı zamānda bu ünbūbuñ ucından ṣavlecān şeklinde ṣu feverān ide. Ve bu ünbūbuñ ᶜalāmeti “ḥā-ح”dur.

Faṣl-ı S̱ānī Mīzān Gibi Vaḍᶜ olunan Caᶜbe Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur

Arḍ-ı beytde mebsūṭ olan ünbūbuñ üstinde ünbūb-ı muntaṣıba ḳarīb yirde bir ḳāᶜide-i s̱ābite vaḍᶜ ideler ki irtifāᶜı üç ḳarış ola. Baᶜdehu nuḥāsdan bir caᶜbe düzeler ki ṭūlı iki ḳarış ola. Ve içine elli dirhem reṣāṣdan bir küre ḳoyalar ki caᶜbenüñ içinde sühūletle ḥareket ide ve caᶜbenüñ iki ṭaraflarını sedd ide. Ve ortasına arḳurı bir miḥver vaḍᶜ ideler, ammā içine dāḫil olmaya. Ve ḳāᶜidenüñ aᶜlāsında iki beyt düzüp miḥverüñ iki ṭarafını ol beytlerde vaḍᶜ ideler bir vechile ki caᶜbenüñ vuḳūᶜı arḍ-ı beytde mebsūṭ olan ünbūbuñ vuḳūᶜına muṭābıḳ ola. Ve caᶜbenüñ bir ṭarafı ünbūb-ı muntaṣıbdan ḫāric olan zencīrüñ ucına müsāmet ola ki caᶜbenüñ bu ṭarafına bir ḥalḳa vaḍᶜ idüp zencīrüñ ucını ol ḥalḳaya vaṣl ideler. Ve ḳaçan ki küre-i reṣāṣ caᶜbenüñ ḥalḳalu ṭarafına vāṣıl olsa, caᶜbenüñ bu ṭarafı nāzil olur tā ki ünbūb-ı muntaṣıba mümāss olur ve zencīr geñşek olur ve aña muttaṣıl olan ẕeker beyt-i esfele nāzil olur. Ve beyt-i esfelüñ bābı mesdūd olup ḳaṭᶜā andan ṣu aḳmaz. Ve ḳaçan ki caᶜbenüñ bu ṭarafı bir nesne ile ünbūb-ı muntaṣıbuñ başından refᶜ olunsa, caᶜbe içinde vaḍᶜ olunan küre-i reṣāṣ ṭaraf-ı āḫere tekerlenüp zencīr mürtefiᶜ olur ve aña muttaṣıl olan ẕekeri ceẕb ider. Pes

[142ᵃ]

اكر كرده محكم بر كه يه طغرجه قدر ايدرلر و انبوب خيمه نك ايچنه ادخال ايدوب اوده سنده
جقرلر تا كه زنجير نازل اولوب باب د مسدود اولدوغي زمانده بو انبوبك
اوجنده صولجان شكلنده صوفوراده اين و بو انبوبك علامتي ح در

فصل ثاني

ميزان كبي وضع اولان جعبه كيفيت عملي بياننده در ارضي
بيتك مبسوط اولان انبوبك اوستنده انبوب مختصبه قريب يرده بر قاعده
دوكرمياده وار
لركه
ثابته وضع ايدەلركه ارتفاعي اوج قارش اولا بعده نحاسدن بر جعبه دوزه
تغيير مرور اتمزر
طولي ايكي قارش اولا و ايچنه اللي درهم رصاصدن بر كره قويه لركه جعبه نك
طوب
ايچنده سهولتله حركت ايده و جعبه نك ايكي طرفلريني سد ايدەو اورته سنه
. اوقودي بر محور وضع ايدەلر اما ايچنه داخل اوليه و قاعده نك اعلا سنده
ايكي بيت دوزوب محورك ايكي طرفني اول بيتلرده وضع ايدەلر بو وجهله كه
جعبه نك وقوعي ارضي بيتك مبسوط اولان انبوبك وقوعنه مطابق اولا
و جعبه نك بر طرفي انبوب مختصبدن خارج اولان زنجيره اوجنه صعت اولا كه
جعبه نك بو طرفنه بر حلقه وضع ايدوب زنجيرك اوجني اول حلقه يه وصل ايدەلر
و قچن كه كرۀ رصاص جعبه نك حلقه لو طرفنه واصل اوله جعبه نك بو طرفي نازل
قلاي
اولورتا كه انبوب مختصبه مماس اولورده زنجيره كلمك اولوردوا كه متصل
اولان ذكر بيت اسفله نازل اولورده بيت اسفلك باب م مسدود اولوب قطعا
بودمه
اندن صو اقمز و قچن كه جعبه نك بو طرفي بر نسنه ايله انبوب مختصبك باشندن رفع
اولنه جعبه ايچنده وضع اولنان كرۀ رصاص طرف اخره تكرلنوب زنجير
مرتفع اولورده اكا متصل اولان ذكر جذب ايدوب باب م مفتوح اولور.

bāb-ı esfel meftūḥ olup bāb-ı aᶜlā münsedd olur. Ve bundan ṣoñra caᶜbe üstine bir ünbūb-ı daḳīḳ yapışduralar. Caᶜbenüñ iki ṭarafından birer miḳdār zāyid ola ve iki ucını aşaġa bükeler. Ve bu ünbūbuñ ortasına ḳamᶜa şebīh bir ālet vaḍᶜ ideler ve ortasını deleler tā ki ünbūbuñ içine nāfẕ ola. Ve ḳaçan ki ḳamᶜa ṣu dāḫil ola, ünbūbuñ ṭaraf-ı māyilinden aḳa.

Ṣūret-i ḳāᶜideyi ve caᶜbeyi ve ünbūbla ḳamᶜı tems̱īl idüp ve teshīl içün ᶜalāyim vaḍᶜ idelüm: Ḳāᶜidenüñ ᶜalāmeti "ṭā-ط" ve caᶜbenüñ altında vaḍᶜ olunan miḥverüñ ᶜalāmeti "yā-ي" ve caᶜbenüñ dāḫilinde vaḍᶜ olunan kürenüñ ᶜalāmeti "kāf-ك" ve ünbūbuñ iki ṭarafınuñ ᶜalāmetleri "mīm-nūn-ن م" ve ḳamᶜuñ ᶜalāmeti "sīn-س"dür bu şekl üzere:

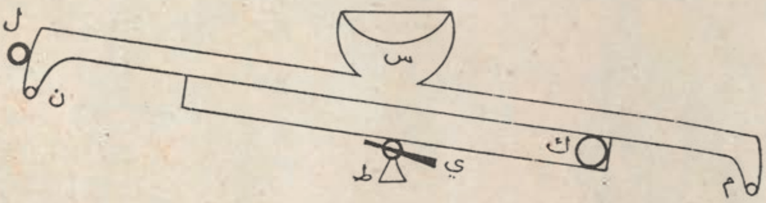

[Şekil 418/128]

[Şekil 418/128]

Faṣl-ı S̱āli̱s Maṣabb-ı Mānuñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur

Sābıḳan ẕikr olmışdur ki binā olunan beyt mecāz-ı mādur. Pes vācibdür ki ṣu ḥavḍa vāṣıl olmazdın evvel bir ünbūb-ı daḳīḳa dāḫil olup bir ṭāsa munṣabb ola. Ve ol ṭāsuñ esfelinde bir ünbūb ve ünbūbuñ ucında bir boncuḳ ola. Ve ol boncuḳdan ünbūbla caᶜbe üstinde vaḍᶜ olunan ḳamᶜa ṣu munṣabb ola. Ve ol boncuġuñ delügi ol ḳadar ola ki nıṣf-ı sāᶜatde iki batman ṣu çıḳa ve ol miḳdārdan zāyid olan ṣu ṭāsuñ bir ṭarafından yabana aḳa.

Baᶜdehu mirāren

[142^{b}]

پس بابِ اسفل مفتوح اولوب بابِ اعلی منسد اولور و بوندن صکره جعبه اوکتنه
بر انبوب دقیق یاپشدیره‌لر جعبه‌نك ایکی طرفندن بر مقدار زاویه اولا و ایکی
انجه لوله
اوجنی آشاغه بوکه‌لر و بو انبوبك اورته‌سنه قمقمه شبیه بر آلت وضع ایده‌لر و اورته
بوزه
و اورته‌سنی دله‌لر تا که انبوبك ایچنه نافذ اولا و قمقمی که قمقمه صو داخل اولا انبوبك
طرفی مائل اولندن اقه صورتده قاعده‌یه و جعبه‌یه و انبوبله قمقمی تمثیل ایدلم و تسهیل
ایچون علائم وضع ایدلم قاعده‌نك علامتی ط و جعبه‌نك آلتنده وضع اولنان
محورك علامتی ی و جعبه‌نك داخلنده وضع اولنان کره‌نك علامتی
ك و انبوبك ایکی طرفنك علامتلری م ن و بر طرفنده وضع اولنان حلقه‌نك
علامتی ل و قمقمك علامتی س در بو شکل اوزره

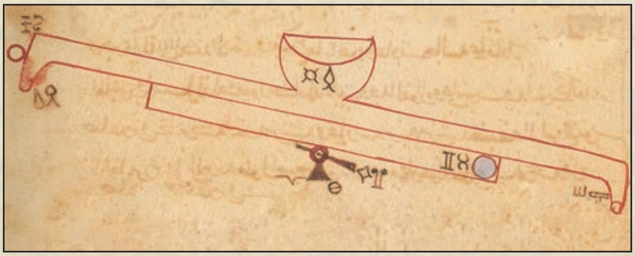

فصل ثالث

مُصَبّ مائك کیفیت عملی بیاننده‌در باب ثانیده مذکور
اولمشدر که بنا اوطه‌ده بیت مجازه مادرسی واجبدر که صو حوضه واصل اولمزدن اول
صوکجه چکك یدر
بر انبوب دقیقه داخل اولوب بر طاسه منصب اولا و اول طاسك اسفلنده بر انبوب
انجه لوله
و انبوبك اوجنده بر بوبجق اولا و اول بوبجقده انبوبله جعبه اوکتنده وضع اولنان
قمقمه صو منصب اولا و اول بوبجغك دلوکی اول قدر اولا که نصف ساعتده ایکی تماده
صو چیقه و اول مقداردن زائد اولا صو طاسك بر طرفنده یانه آقه بعده مرارا

مرور

[١٤٢ب]

mürūr iden vaṣf üzere nuḥāsdan iki keffe düzeler. Her keffenüñ vüsᶜati ol ḳadar ola ki iki batman ṣuyla ṭolup dökile. Ve bu keffeleri ünbūb-ı ḳamᶜuñ iki başları altına vaḍᶜ ideler bir vechile ki keffelerüñ muᵓaḫḫarları cihet-i ünbūba vāḳiᶜ ola. Ve kefe[den] pes ünbūba ṣu dāḫil olsa elbette keffenüñ birisine dāḫil olur. Ve ḳaçan ki iki batman tamām olur, başından ṭarafa meyl ider ve muᵓaḫḫarı ile ünbūbuñ ṣu döken ṭarafını refᶜ ider ve caᶜbe içinde vaḍᶜ olunan küre-i reṣāṣ caᶜbenüñ ṭaraf-ı āḫerine tekerlenür, pes ṣu keffe-i uḫrāya munṣabb olmaġa başlar ve keffe-i ūlānuñ ṣuyı tamām dökilüp yine evvelki ḥāline ᶜavdet ider. Ve ḳaçan ki keffe-i uḫrā daḫı ṭolar, başdan ṭarafa meyl idüp dökilür, ol keffeye ṣu döken ünbūbı ve muᵓaḫḫarıyla ḳaldurur ve küre-i reṣāṣ yine evvelki maḳāmına ᶜavdet ider. Ve mādām ki ḳamᶜa ṣu aḳar, ḥāl bu minvāl üzeredür.

Baᶜde ẕālik vasaṭ-ı bürkeden ṣāᶜid olan fevvārenüñ başına pirinçden berniyye şeklinde bir nesne vaḍᶜ ideler ki başı ṭar ola. Ve fevvārenüñ ortasından bāriz olan ünbūb-ı reᵓs bu nesneden parmaḳ eni ḳadar bāriz ola ve berniyyenüñ rāst ortasından vāḳiᶜ olup çevresinde azacuḳ yir ḫālī ḳalup ikisinüñ ortasında bir miḳdār fürce ḳala.

Baᶜdehu pirinçden bir ḳurṣ düzeler ki ḳuṭrı bir şibr ola ve ortasını bir miḳdār çuḳur ideler ve oyalar. Ve reᵓs-i berniyyeden bāriz ünbūbuñ ucına gücle geçüreler tā ki beriyyenüñ eṭrāfına ṭoḳınmaġa ḳarīb ola ve ḥāli üzere yapışduralar. Pes ḳaçan ki ṣu ünbūb-ı evvele cārī ola, berniyyeden feverān ider ve beriyyenüñ aġzından ünbūbuñ çevresinden ḳuvvet ile feverān idüp ḳurṣuñ içine ṭoḳınur ve ṣu münbasıṭ olur ve ḳurṣuñ eṭrāfından ḫayme şeklinde bürkeye dökilür ḥattā fevvārenüñ çevresinde mūmlar yaḳsalar sögünmez. Ve ḳaçan ki

[143ᵃ]

مزود ایده وصف اوزره بکره ایکی کفه دوزه لر هر کفه نک وسعتی اولقدر
اولا که ایکی تیمان صو ایله طولوب دوکله و بو کفه لری انبوب قمعک ایکی باشلری التنه
وضع ایده لر بر وجهله که کفه لرک مؤخرلری جهة انبوبه واقع اولا و کفه‌یی انبوبه
صو داخل اولسه البته کفه نک برسنه داخل اولور وقتی که ایکی تیمان تمام اولور
باشنده طرفه میل ایدر و مؤخری ایله انبوبک صودوکی طوفنی دفع ایدر و جعبه
ایچنده وضع اولنان کرهٔ رصاصی جعبه‌نک طرف اخرینه تکرلنور پس صو کفهٔ اخری یه منصب
طوب تکلدی
اولمغه باشلر و کفهٔ اولینک صوی تمام دوکلوب یینه اولکی حالنه عودت ایدر وقتی که
کفهٔ اخری دخی طولار باشنده طرفه میل ایدوب دوکلور اول کفه یه صودوکی انبوب
و مؤخری ایله قالدردوکی رصاصی یینه اولکی مقامنه عودت ایدر و مادامکه قمعه
صو اقه حال بو منوال اوزره دور بعد ذلک وسط برکه ده صاعد اولان فواره‌نک
باشنه بر نجه بریته شکلنده برشی وضع ایده لر که باشی طار اولا و فواره نک اوجی سنده
باز اولان انبوب ذاکی برنده ده بر پارماق اوزنی قدر باز اولا و بریته نک دستاوتری سنده
واقع اولور بچوره سنه اوزه جق بر حالده اکو بلکسنک اوزره سنده بر مقدار فرجه قالمه
بعده بر نجه ده بر قرص دوزه لر که قطری بر شبر اولا و اوزره سنی بر مقدار چقور ایده لر
و اوزه لری و راسی بریته ده باز انبوبک اوجنه کوجله کچوره لر تا که بریته‌نک
اطرافنه طوقنمغه قریب اولا و حالی اوزره یاپشدره لر پس وقتی که صو انبوب اوله
جاری اوله بریته ده فواره ایدر و بریته‌نک اغزنده انبوبک چوره سنده قوة ایله
فواره ایدوب قرصک ایچنه طوقنور و صو منبسط اولور و قرصک اطرافنده خیمه
شکلنده برکه یه دوکلور حتی فواره‌نک چوره سنده مومل یقسه لر سونمز وقتی که

bu ünbūbuñ bābı münsedd olup ve bu ünbūba dāḫil olan ünbūbuñ bābı meftūḥ olsa bir mevḍiᶜden ṣavlecān şeklinde feverān ider.

Ve şekl-i mezbūruñ ṣūreti budur ki beytüñ ᶜalāmeti “lām-elif-ال” ve ḥavḍuñ ᶜalāmeti “elif-ا”dür bu şekl üzere:

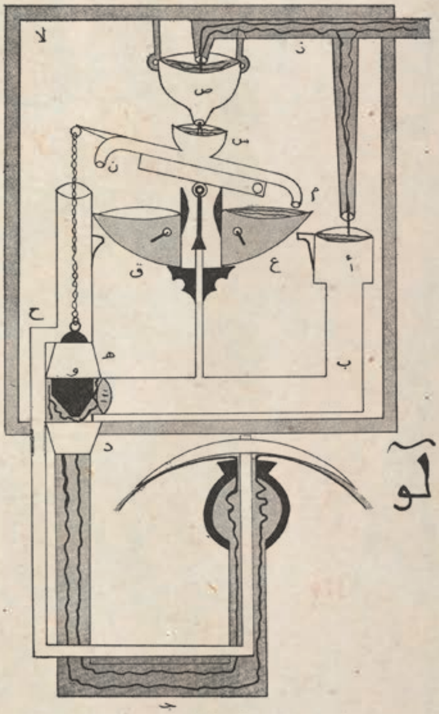

[Şekil 420/129]

[Şekil 420/129]

Pes ẓāhirdür ki ḳaçan ḥavḍ-ı “elif-ا”e ṣu dāḫil olsa ḥavḍdan ünbūb-ı “bā-ب”ya cārī olur ve bāb-ı “dāl-د” meftūḥ olmağın ṣu andan çıḳup ünbūb-ı “ḥā-ح”[ya] cārī olur ve berniyyenüñ içinden mürtefiᶜ olur ve ḫayme şeklinde feverān ider. Ve ḥavḍdan mürtefiᶜ olan ṣu

[143^{b}]

بو انبوبك بابی منسد اولوب و بو انبوبه داخل اولان انبوبك بابی مفتوح اولسه
بر موضعدن صولجان شكلنده فوران ایدر بو شكل مزبورك صورتی بودر كه بتك
علامتی لا و حوضك علامتی ا در بو شكل اوزره

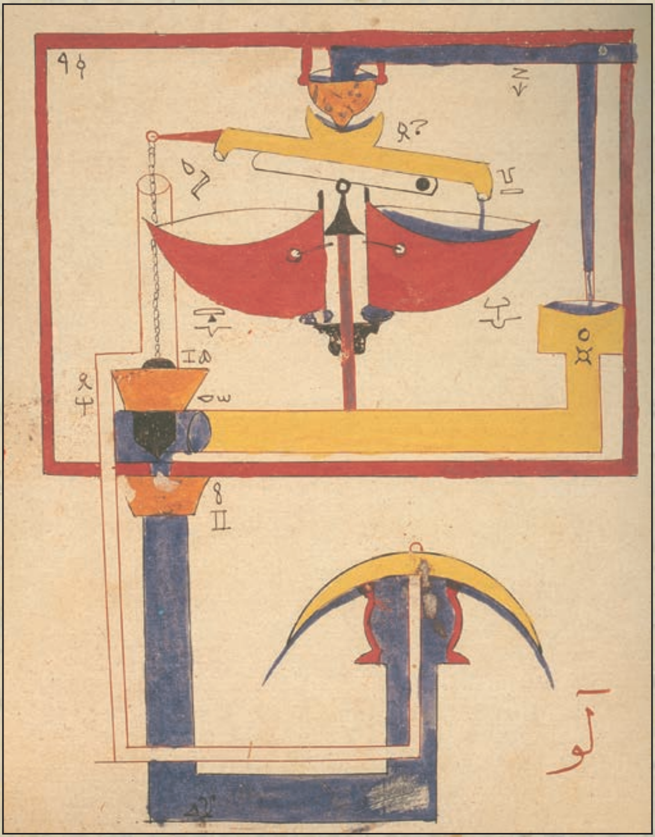

پس ظاهردر كه تجی حوضی ا ده صو داخل اولسه حوضدن انبوب ب یه جاری اولور
و باب د مفتوح اولماغین صو اندن چیقوب انبوب ح جاری اولور و بو بنیاده
ابجنده مرتفع اولور و خیمه شكلنده فوران ایدر و حوضی دده مرتفع اولان صو

ünbūb-ı “zā-ز”ya cārī olup “ṣād-ص”da munṣabb olur ve ünbūb-ı cizᶜadan ḫurūc idüp ḳamᶜ-ı “sīn-س”e vāṣıl olur. Ve ünbūb-ı ḳamᶜuñ ṭaraf-ı “mīm-م”den keffe-i “ᶜayn-ع”a dāḫil olur. Ve bu keffe nıṣf-ı sāᶜatde ṭolup dökilür ve muʾaḫḫarıyla ünbūb-ı “mīm-م”i refᶜ idüp küre-i caᶜbe ṭaraf-ı āḫere ḥareket ider ve ünbūb-ı “nūn-ن” keffe-i “ḳāf-ق”uñ üstine nāzil olur. Pes aña muttaṣıl olan zencīr geñşek olup zencīre muttaṣıl olan ẕeker nāzil olur ve bāb-ı “dāl-د” mesdūd olur. Ve ṣu bāb-ı “hā-ه”dan ṣuᶜūd ider ve ünbūb-ı “ḥā-ح”ya cārī olup fevvārenüñ ortasından ṣavlecān şeklinde feverān ider. Ve ṣu ünbūb-ı silsilenüñ içinde mürtefiᶜ olur, ammā aᶜlāsına vāṣıl olmaz. Ve yine nıṣf-ı sāᶜat mürūr itdükde keffe ṭolup bābdan ṭarafa meyl ider ve muʾaḫḫarıyla ünbūbı refᶜ ider ve yine keffe-i uḥrāya nāzil olur. Ve ol ḥīnde bāb-ı “hā-ه” mesdūd olup bāb-ı “dāl-د” meftūḥ olur. Ve mādām ki ṣu aḳar, ḥāl bu minvāl üzere cārī olur.

Dördinci Nevᶜden Yedinci Şekl

Zemr-i dāyim āletidür yaᶜnī bir āletdür ki ale’d-devām borı şeklinde öter.

Faṣl

Birbirine ḳarīb iki ḥavḍ düzeler, meẕelā birisi “yā-ي” ve birisi “kāf-ك”dur. Ve ḥavḍ-ı “yā-ي”nuñ ardında bir bāb-ı maṭḥūn vaḍᶜ ideler ve ol bābuñ ẕekerine bir zencīr ṭaḳalar. Ve ḥavḍuñ üstine ṭaş şeklinde bir ġıṭā vaḍᶜ ideler ki nıṣf-ı dāyire şeklinde ola ve kenārlarını ḥavḍuñ kenārına yapışduralar. Ve ṭāsuñ[46] zāviyesinde bir çuḳur idüp bir delük deleler ve zencīri ol delükden ṭaşra çıḳaralar ve ṭaşla ḥavḍuñ kenārı arasından bir ince lüle geçürüp ucına mirāren meẕkūr olan vaṣf üzere ḥuḳḳ-ı zemr vaḍᶜ ideler. Ve bir mücevvef ve ḫafīf

---

[46] Metinde “ṭāvusuñ”

[144ᵃ]

انبوب ز یه جاری اولوب اولوب ص دن منصب اولور و انبوب جزعه دن
بونجق
خروج ایدوب تمع س نه واصل اولور و انبوب تمعک طرفی م دن کفه ع یه داخل
اولور و بو کفه نصف عتله طولوب دوکلور و موخریله انبوب م ی دفع ایدوب
کره جمعه طرف اخره حرکت ایدر و انبوب ن کفه ق کراکتنه نازل اولور دیکا متصل
طوب
اولان زنجیر کلکسک اولوب زنجیر متصل اولکه ذکر نازل اولور و باب د مسدود
اولور و صو باب ه دن صعود ایدر و انبوب ح یه جاری اولوب فواره بیلا اوزره سنرده
صولجان شکلنده فوران ایدر و صو انبوب سلسله نک ایچنده مرتفع اولور اما
جوماق زنجیر
اعلاسنه واصل اولمز و بونه نصف عتله مرور ایتدکن کفه طولوب سبب ده طرفه میل
ایدر و موخریله انبوب ی دفع ایدر و بو کفه اخری یه نازل اولور و اول حینده
باب ه مسدود اولوب باب د مفتوح اولور و جاده امکه صو اتحال بو
منوال اوزره جاری اولور

دردنجی نوعده یدنجی شکل

زمر دائم التید یعنی بر آلتدرکه علی الدوام بوری شکلنده اوتر

فصل بر برینه قریب ایکی حوض دوزه لر مثلا بریسی ی و بریسی ک در و حوض
و حوض ی نک ارضنده بر باب مطلق و وضع ایده لر و اول بابک دیبنه کرینه
بوره بوره مصلوق شکلی در
بوز بجیر طقه لو حوضک اوستنه طاسی شکلنده بر غطا وضع ایده لر که نصف
دائره شکلنده اولا و کنارلرینی حوضک کنارینه یاپشدره لر و طاوسک
زاویه سنه بر جقور ایدوب بر دلوک دله لر و زنجیری اول دلوکدن طشره
چقره لر و طاشله حوضک کناریده سنده برانجه لوله کچوروب اوجنه مزمار
مذکور اولان وصف اوزره حق زمر وضع ایده لر و بر مجوف و خفیف

küre düzeler ki nıṣfı ṭāsı ṭoldurmaġa ḳarīb ola ve ṭāsuñ içine ḳoyalar.

Baᶜdehu ḥavḍ-ı “kāf-ك”da daḫı bir bāb-ı maṭḥūn vaḍᶜ idüp ḥavḍ-ı evvel gibi ᶜamel ideler. Ve iki ḥavḍuñ ortasına bir direk diküp üstinde iki beyt düzeler. Ve bir ünbūb düzüp ortasından bir miḥver üstine yapışdurup miḥverüñ iki ṭarafını diregüñ üstindeki beytlerde vaḍᶜ ideler. Ve ḥavḍlaruñ ġıṭāsından mürtefiᶜ olan zencīrleri ünbūbuñ iki ṭaraflarına baġlayalar. Pes elbette bu ünbūbuñ bir ṭarafı bir ḥavḍuñ üstine māyil olup ol ḥavḍuñ bābı mesdūd olup ḥavḍ-ı āḫerüñ bābı meftūḥ olur.

Ve tavḍīḥ içün şekl-i mezbūrı taṣvīr idüp ᶜalāyim vaḍᶜ idelüm: Ḥavḍlaruñ ᶜalāmeti “yā-kāf-ك-ي”dur ve ḥavḍ-ı “yā-ي”da vāḳiᶜ olan bāb-ı maṭḥūnuñ ᶜalāmeti “ṭā-ط” ve ġıṭāsında vaḍᶜ olunan s̱aḳbuñ “ḥā-ح” ve ünbūb-ı zemrüñ “zā-ḳāf-ق-ز” ve kürenüñ ᶜalāmeti “vāv-و”dur ve ḥavḍ-ı “kāf-ك”da vāḳiᶜ olan bāb-ı maṭḥūnuñ ᶜalāmeti “lām-ل” ve ġıṭāsında vaḍᶜ olunan s̱aḳbuñ ᶜalāmeti “mīm-م” ve ünbūb-ı zemrüñ “nūn-ن” ve kürenüñ ᶜalāmeti “sīn-س”dür ve iki ḥavḍuñ mā-beyninde vaḍᶜ olunan diregüñ “ᶜayn-ع” ve üstindeki miḥverüñ “ᶜayn-ع” ve ünbūbuñ iki ṭarafınuñ “dāl-fā-ف-د” ve ünbūb ortasında vaḍᶜ olunan ḳamᶜuñ ve ḳamᶜ ortasında vaḍᶜ olunan sāḳiyyenüñ ᶜalāmeti “ṣād-ص”dur:

[Şekil 425/130]

[144ᵇ]

کُرَه دوزه‌لرکه نصفی طاسه طولورمغه قریب اولا و طاسك ایچنه قویه‌لر بعده حوضی ك طوب ده دخی بر بابه مرطلیون وضع ایدوب حوض اولکی عمل ایده‌لر و ایکی حوضك اورته‌سنه بر دیرك دیكوب اوستنه ایكی بیت دوزه‌لر و بر انبوب دوزوب اورته‌سنده بر محور اوستنه یاپشدره‌لر محورك ایكی طرفنی كا دیركك اوستنده كی بیتلره وضع ایده‌لر و حوضلرك غطاسنده مرتفع اولان زنجیرلری انبوبك ایكی طرفلرینه بغلیه‌لر پس البته انبوبك بر طرفی بر حوضك اوستنه مائل اولوب اول حوضك بابی سدود اولوب حوض آخرك بابی مفتوح اولور و توضیحچون شكل مزبوری تصویر ایدوب علایم وضع ایده‌لم حوضلرك علامتی ع ك در و حوضده ی ده واقع اولان بابه مرطلیونك علامتی ط و غطاسنده وضع اولنان ثقبك ح و انبوبه زمرك ز ق و كره‌نك علامتی و در و حوض ك ده واقع اولان بابه مرطلیونك علامتی ل و غطاسنده وضع اولنان ثقبك علامتی م و انبوبه زمرك ن و كره‌نك علامتی س در و ایكی حوضك ما بینده وضع اولنان دیركك ع و اوستنده كی محورك ع و انبوبك ایكی طرفنك د ف و انبوب اورته‌سنده وضع اولنان قمعك و قمع اورته‌سنده وضع اولنان ساقیه‌نك علامتی ص در

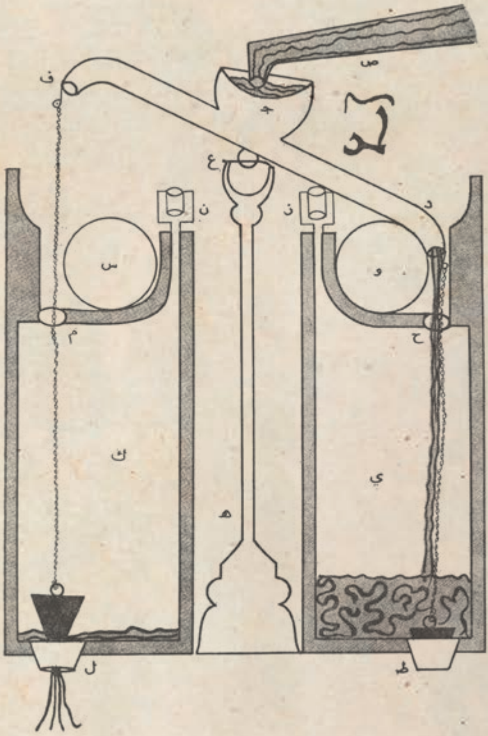

[Şekil 425/130]

Pes ẓāhir ve celīdür ki ḳaçan sāḳiyye-i “ṣād-ص”dan ḳam^{c}a ṣu munṣabb olsa ve ṭaraf-ı “dāl-د”dan ṭāsa vāṣıl olsa ve s̱aḳb-ı “ḥā-ح”ya dāḫil olup müteḫanniḳ olsa ve bāb-ı “ṭā-ط” muġlaḳ[47] olsa ḥavḍ-ı “yā-ي”da müctemi^{c} olan havāyı ṭās üstinde vaḍ^{c} olunan ünbūb-ı zemre ṭard ider ve ṣadāy-ı būḳa şebīh ṣadā ḥāṣıl olur tā ki ḥavḍ-ı “yā-ي” mümtelī olup ṣu ṭāsuñ içine çıḳar ve küreyi ref^{c} ider. Küre daḫı ünbūbdan ṭaraf-ı “dāl-د”ı ref^{c} idüp ṭaraf-ı “fā-ف”yı ḫafḍ ider. Ve bāb-ı “lām-ل” münsedd olur ve ṣu ṭās-ı āḫere cārī olup s̱aḳb-ı “mīm-م”e dāḫil olur. Ve ḥavḍ-ı “kāf-ك”da müctemi^{c} ola[n] havāyı yine ünbūb-ı ṣafīre ṭard ider ve yine ṣadā ḥāṣıl olur tā ki ḥavḍ-ı “kāf-ك” ṭolar ve ṣu ṭāsuñ içinde mürtefi^{c} olur ve küreyi def^{c} ider. Ve küre daḫı ünbūbdan ṭaraf-ı “fā-ف”yı ref^{c} idüp ṭaraf-ı “dāl-د”ı ḫafḍ ider. Ve ol zamānda ḥavḍ-ı “yā-ي” ḫālī

---

[47] Bu kelime metinde “mülhen” şeklinde görünüyor.

[145^{a}]

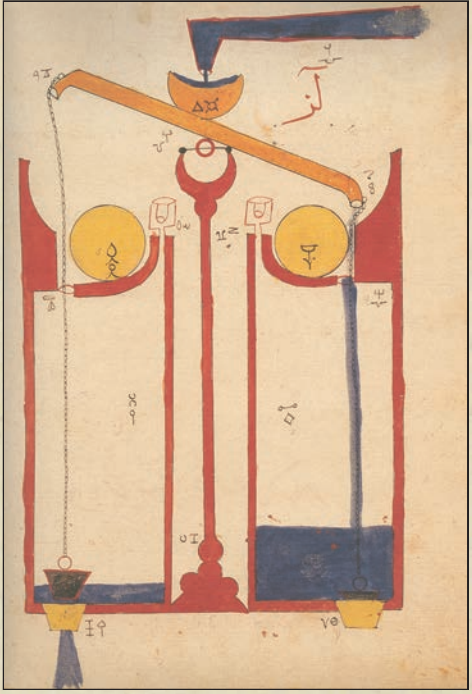

پس ظاهر وجلی در که قچنی ساقیهٔ ص دن تمام صو منصب اولسه وطرف د دن
طاسه واصل اولسه وثقب ح یه داخل اولوب تحقق اولسه وباب ط مفتوح
اوله حوض ی ده مجتمع اولان هوای طاسک اوکنده وضع اولنان انبوب
زمرطود ایدر وصدای بوقه شبیه صدا حاصل اولور تاکه حوض ی ممتلی اولوب
صو طاسک ایچنه چقر وکره یی دفع ایدر کره دخی انبوبدن طرف د یی
دفع ایدوب طرف ف یی خفض ایدر وباب ل منسد اولور وصو طاسی آخره
جاری اولوب ثقب م ه داخل اولور وحوض ک ده مجتمع اولا هوالی
ینه انبوب صغیره طود ایدر وینه صدا حاصل اولور تاکه حوض ک طولار وصو
طاسک ایچنده مرتفع اولور وکره یی دفع ایدر وکره دخی انبوبدن طرف
ف ی دفع ایدوب طرف د ی خفض ایدر واول زمانده حوض ی خالی

[١٤٥أ]

olup bāb-ı “ṭā-ط” münsedd olur ve yine ṣu ḥavḍ-ı “yā-ي”ya munṣabb olmaġa başlar. Ve mādām ki sāḳiyyeden ḳamᶜa ṣu cārī olur, ḥāl bu minvāl üzeredür. Ve bundan ṣoñra ünbūb-ı “dāl-fā-ف-د”ya bir caᶜbe ile bir küre ilṣāḳ itseler daḫı ensebdür.

Dördinci Nevᶜden Sekizinci Şekl

Ālāt-ı zemrden bir āletdür ki iki keffeler ile ᶜamel olınur. Birbiri yanında iki ḥavḍ düzeler ve ḥavḍuñ kenārına bir miḳleb vaḍᶜ ideler ki bir ṭarafı arḍ-ı ḥavḍa mümāss olmaġa ḳarīb olup bir ṭarafı ẓāhir-i ḥavḍdan nāzil olup arḍ-ı ḥavḍdan münḫaṭṭ ola. Ve bu ḥavḍuñ üstine bir ġıṭā-i müsaṭṭaḥ yapışduralar. Ve ol ġıṭāda iki s̱aḳb ideler ve bir s̱aḳbına bülbüle-i ḳamᶜ yaᶜnī huni şeklinde bir ālet geçüreler ve bir delügine ünbūb-ı zemr geçürüp ucına ḥuḳḳ-ı zemr yā bunduḳa-i ṣafīr vaḍᶜ ideler. Ve bu āletlerüñ keyfiyyet-i ᶜameli mirāren mürūr itmişdür ve ḥavḍ-ı āḫeri daḫı bu üslūb üzere ideler.

Baᶜdehu vech-i maᶜhūd üzere iki keffe düzeler ki zamān-ı maᶜlūmda ṭolup dökile ve ḥāl-i evveli üzere cülūs ide. Ve ol keffeleri ḥavḍlar üstinde vaḍᶜ olunan ḳamᶜlaruñ üstine vaḍᶜ ideler tā ki ṭolduġı zamānda içindeki ṣuyı ḳamᶜa döke.

Baᶜdehu bir uzun ḥavḍ düzeler ve iki ṭaraflarına arḍına berāber iki ünbūb geçüreler. Ve bu ḥavḍuñ ortasına altından bir miḥver yapışduralar tā ki ḥavḍ-ı mezbūr ol miḥverüñ üstinde ünbūblardan ṭarafa ḥareket ide. Ve iki ḥavḍuñ ortasında bir ḳāᶜide naṣb idüp miḥverüñ uçlarını ol ḳāᶜidenüñ üstinde iki beyte idḫāl ideler. Ve ḳaçan ki ḥavḍuñ bir ṭarafı meyl ider, elbette bir keffenüñ muᵓaḫḫarına ittikā ider. Ve bundan ṣoñra

[145ᵇ]

اولوب باب ط منسد اولور وینه صو حوض ی یه منصب اولمغه باشلر و
مادامکه بیت قبه دن قمقمه صو جاری اولور حال بو منوال اوزره دوبو
و بوندن حکمت انبوب دف یه برجعبه ایله برکره الصاق اتسه لر دخی
انسبدر دردنجی نوعدن سکزنجی شکل الآت زمردن بر آلتدر که
ایکی کفه لر ایله عمل اولنور بر بری یاننده ایکی حوض دوزه لر و حوضک
کنارینه بر مقلب وضع ایده لر که بر طرفی ادنی حوضه مماسی اولمغه قریب اولوب
بر طرفی ظاهر حوضدن نازل اولوب ادنی حوضدن منحط اولا و بو حوضک
اوستنه بر غطاء سطحی یاپشدره لر و اول غطاده ایکی ثقب ایده لر و بر ثقبه بلبله
اورته دوز دلوک
قمع یعنی هونی شکلنده بر آلت کچوره لر و بر دلوکنه انبوب زمر کچوروب
اوجنه حق زمر یا بندقه صفیر وضع ایده لر و بو آلتلرک کیفیت عملی مرادا
مرور ایتسه دو حوضی اخری دخی بو اسلوب اوزره ایده لر بعده حجم معهود
اوزره ایکی کفه دوزه لر که زمان معلومده طولوب دوکله وینه حالکه ادی
اوزره حلوسی ایده و اول کفه لری حوضلر اوستنه وضع اولنان قمقملرک اوستنه
وضع ایده لر تاکه طولدوغی زمانده ایچنده کی صویی قمقمه دوکه بعده بر اوزره
حوض دوزه لر و ایکی طرفلرینه ادنیسنه برابر ایکی انبوب کچوره لر و بو حوضک
اورته سنه آلتندن بر محور یاپشدره لر تاکه حوضی قربو و اول محورک اوستنی
انبوبلردن طرفه حرکت ایده و ایکی حوضک اورته سنده بر قاعده نصب ایده لر
محورک اوجلرینی اول قاعده نک اوستنده ایکی بیته ادخال ایده لر و قچن که
حوضک بر طرفی میل ایده البته بر کفه نک مؤخرینه اتکا ایدر و بوندن صکره

[١٤٥ب]

bir sāḳiyye vaḍᶜ ideler ki ol ḥavḍa şu döke.

Ve ālet-i mezbūrenüñ ṣūreti budur ki sāḳiyyenüñ ᶜalāmeti "yā-ي" ve sāḳiyyenüñ altındaki ḥavḍuñ ᶜalāmeti "ḥā-ح" ve bu ḥavḍuñ iki ṭarafında vāḳiᶜ olan ünbūblaruñ ᶜalāmeti "zā-lām-ز-ل" ve muḳaddemā vaḍᶜ olunan ḥavḍlaruñ ᶜalāmetleri "elif-lām-elif-ا-ال" ve ḥavḍ-ı "elif-ا"üñ ġıṭāsında vaḍᶜ olunan s̱aḳbuñ ᶜalāmeti "ḥā-ح" ve bu s̱aḳbda vaḍᶜ olunan ḳamᶜuñ ᶜalāmeti "dāl-د" ve bu ḥavḍuñ üstinde vaḍ olunan ünbūb-ı zemrüñ ᶜalāmeti "hā-ه" ve bu ḥavḍuñ ṭarafında vaḍᶜ olunan miḳlebüñ ᶜalāmeti "bā-ب" ve ḥavḍ-ı "lām-elif-ال"üñ miḳlebinüñ "ḳāf-ق" ve s̱aḳb-ı ḳamᶜuñ "ṣād-ص" ve nefs-i ḳamᶜuñ "fā-ف" ve ünbūb-ı zemrüñ ᶜalāmeti "ᶜayn-ع"dur.

[Şekil 428/131]

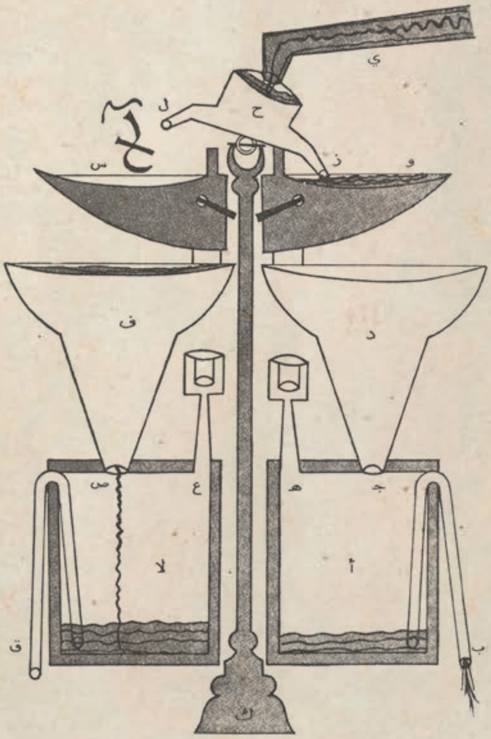

[Şekil 428/131]

[146ᵃ]

<٩١

بو ساقیه وضع ایده لرکه اول حوضه صو دوکه و آلت مزبوره نک صو دتی
بودر که ساقیه نک علامتی ی و ساقیه آلتنده کی حوضک علامتی ح
و بو حوضک ایکی طرفنده واقع اولان انبوبلرک علامتی ذ ل و مقدما
وضع اولنان حوضلرک علامتلری الا و حوضی آک غطاسنده وضع
اولنان ثقبک علامتی ح و بو ثقبده وضع اولنان قمعک علامتی د
و بو حوضک آلتنده وضع اولنان انبوب زمرک علامتی لا و بو حوضک
طرفنده وضع اولنان مقلبک علامتی ب و حوضی لا نک مقلبک ق
و ثقب قمعک می و نفسی قمقمک ف و انبوب زمرک علامتی ع در

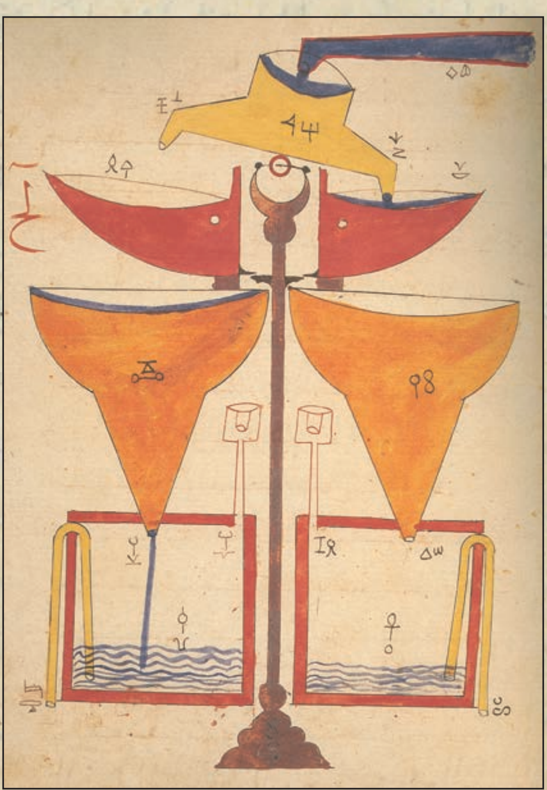

[١٤٦أ]

Pes ẓāhir ve celīdür ki ḳaçan şu sāḳiyye-i “yā-ي”dan cārī olup ḥavḍ-ı “ḥā-ح”ya munṣabb ola, ünbūb-ı “zā-ز”dan keffe-i “vāv-و”a vāṣıl olur. Ve keffe-i mezbūre zamān-ı maᶜlūmda ṭolup başından ṭarafa meyl idüp içindeki ṣuyı ḳamᶜ-ı “dāl-د”a döker. Pes ḳamᶜuñ bülbülesinde müteḫanniḳ olup ḥavḍ-ı “elif-ا”de cemᶜ olur ve içindeki havāyı ünbūb-ı “ḥā-ح”dan ḥuḳḳ-ı zemre ṭard idüp ṣadā ḥāṣıl olur. Ve keffe-i mezbūre meyl itdügi zamānda muᵓaḫḫarı ile ünbūb-ı “zā-ز”yı refᶜ idüp ḥavḍ-ı “ḥā-ح”yı meyl itdürür ve ḥavḍuñ içine dāḫil olan ṣuyı ünbūb-ı “lām-ل”dan keffe-i “sīn-س”e ṣabb ider. Ve ol zamānda şu miḳleb-i “bā-ب”nuñ ḥaniyyesine mürtefiᶜ olur ve ṭaraf-ı ḫāricden çıḳup cümlesi yabana aḳar ve ḥavḍ ḫālī olur ve keffesi ṭolduġı zamānda meyl idüp içinde olan ṣuyı ḳamᶜ-ı “fā-ف”ya döker ve bülbülesinde müteḫanniḳ olup ḥavḍ-ı “lām-elif-لا”e aḳar ve [i]çindeki havāyı ünbūb-ı “ᶜayn-ع”a ṭard idüp yine ṣadā ḥāṣıl olur. Ve yine kefffe-i “sīn-س” muᵓaḫḫarıyla ünbūb-ı “lām-ل”ı refᶜ idüp ḥavḍ-ı “ḥā-ح” keffe-i “vāv-و” üstine meyl ider ve ṣuyı aña döker. Ve bu zamānda ḥavḍ-ı “lām-elif-لا”de müctemiᶜ olan şu miḳleb-i “ḳāf-ق”dan çıḳup ḥavḍ fāriġ olur. Ve mādām ki sāḳiyye-i “yā-ي”dan ḥavḍ-ı “ḥā-ح”ya cārī olur, ḥāl bu minvāl üzeredür.

Dördinci Nevᶜden Ṭoḳuzıncı Şekl

Zemr-i dāyim āletidür ki mīzānla ᶜamel olunur. Bir uzun ḥavḍ düzeler ve bir muᶜaḳḳar ṣaḥīfe ile enine böleler tā ki iki ḥavḍ olup ḥavḍ-ı aᶜlā s̱ülüs̱-i ḥavḍ-ı kebīr olup ve ḥavḍ-ı esfel s̱ülüs̱ān vāḳiᶜ ola. Ve yine bu vaṣf üzere bir ḥavḍ daḫı düzüp iki ḥavḍ ideler ve iki büyük ḥavḍları birbiri yanında vaḍᶜ ideler. Ve ḥavḍ-ı evvelüñ ḳısm-ı esfeline bir

[146ᵇ]

پس ظاهر و جلی درکه قچن صو ساقیه ی دن جاری اولوب حوض ح یه منصب
اوله انبوب ز دن کفهٔ و ه واصل اولور و کفهٔ مزبوره زمان معلومده بر
طولوب باشنده طرفنه میل ایدوب ایچنده کی صویی تمع د ه دوکر یعنی تمعک بلبلسنده
متحقق اولوب حوض ا ده جمع اولور و ایچنده کی هوا ایجا انبوب ه دن حق
زمر طلدا ایدوب صدا حاصل اولور و کفهٔ مزبوره میل ایتدوکی زمانده مؤخری
ایله انبوب ز ی رفع ایدوب حوض ح یه میل ایتدررو حوضک ایچنه داخل
اولان صوی انبوب ل دن کفه س یه صب ایدر و اول زمانده صومقلب ب
نک حنه سنه مرتفع اولور و طرف خارجنده چقوب جمله سی بیانه اقر و حوض خالی
اولور و کفه س طولدوغی زمانده میل ایدوب ایچنده اولان صوی تمع ف
یه دوکر و بلبله سنده متحقق اولوب حوض لا یه اقر و ایچنده کی هوایی انبوب ع
نه طرد ایدوب ینه صدا حاصل اولور و ینه کفه س مؤخری ایله انبوب ل ی دفع
ایدوب حوض ح کفه و اوستنه میل ایدر و صوی اکا دوکر و بو زمانده حوض
لا ده مجتمع اولان صومقلب ی دن چقوب حوض فارغ اولور و مادامکه بو
ساقیه ی دن حوض ح یه جاری اولور حال بو منوال اوزره در

دردنجی نوعدن طقوزنجی شکل زمر دائم التی درکه میزانله
عمل اولنور بر اوزون حوض دوزه لر و بر معقر صحیح ایله ایننه بوله لر تا که ایکی
حوض اولوب حوض اعلا ثلث حوض کبیر واقع چقور اولوب و حوض اسفل ثلثانی
واقع اولا و ینه بو وصف اوزره بر حوض دخی دوزوب ایکی حوضی ایره لر
و ایکی بیوک حوضک بری یاننده وضع ایده لر و حوض اولک قسم اسفلنه

مقلب

miḳleb vaḍᶜ ideler. Ve ḥavḍlaruñ birer ṭarafından birer ünbūb-ı ṣafīr iḫrāc ideler. Ve ḥavḍ-ı s̱ānīnüñ ḳısm-ı esfeline daḫı bir miḳleb vaḍᶜ ideler.

Baᶜdehu ᶜamūd-ı mīzān şeklinde bir ünbūb-ı mücevvef düzeler ve iki ṭarafların aşaġa büküp aġızlarını fetḥ ideler. Ve ünbūb-ı mezbūruñ iki ṭaraflarınuñ üstinde birer miḳdār faḍla vaḍᶜ idüp uçlarına birer ḥalḳa ṭaḳup her ḥalḳaya üç zencīr ṭaḳalar. Ve zencīrlere keffe-i mīzān şeklinde iki keffe ṭaḳalar ve her keffenüñ esfelinüñ bir ṭarafında bir şaẓiyye vaḍᶜ idüp ucını aşaġa bükeler. Ve ᶜamūd-ı mezbūruñ vasaṭınuñ cānib-i süflāsında bir miḥver vaḍᶜ ideler. Ve iki ḥavḍuñ ortasına bir ḳāᶜide naṣb idüp miḥverüñ iki ṭaraflarını ol ḳāᶜidenüñ üstinde iki beyt içine idḫāl ideler. Ve ᶜamūd-ı mezbūruñ vasaṭınuñ cihet-i ᶜulyāsında bir ḳamᶜ vaḍᶜ ideler.

Baᶜdehu bir ince lüle alup ünbūb-ı ᶜamūduñ bir ṭarafınuñ cihet-i süflāsına yapışdurup ṭaraf-ı āḫerde vāḳiᶜ olan keffenüñ üstine dek medd ideler. Ve bir ince ünbūb daḫı alup ᶜamūd-ı mezbūruñ ṭaraf-ı āḫerinüñ cihet-i süflāsına yapışdurup keffe-i uḫrānuñ üstine medd ideler bu şekl üzere ki:

[Şekil 431/132]

[147ᵃ]

مقلبه وضع ایده لر و حوضلرک بر طرفندن بر انبوب صغیر اخراج ایده لر
و حوض ثانینک قسم اسفلنه دخی بر مقلب وضع ایدن لر بعده عمود میزان
شکلنده بر انبوب مجوف دوزه لر و ایکی طرفلرینی اشاغه بوکوب اغزلرینی
فتح ایده لر و انبوب مزبورک ایکی طرفلرینک اوستنده بر در مقدار فضله
وضع ایدوب اوجلرینه بر در حلقه طقوب هر حلقه یه اوج زنجیر طقه لر و
زنجیرلره کفه میزان شکلنده ایکی کفه طقه لر و هر کفه نک اسفلنک بر
طرفنده بر ثقبه وضع ایدوب اوجنی اشاغه بوکه لر و عمود مزبورک و
سطحنک جانب سفلیسنده بر محور وضع ایدن لر و ایکی حوضک اورته سنه
بر قاعده نصب ایدوب محورک ایکی طرفلرینی اول قاعده نک اوستنده ایکی
بیت ایچنه ادخال ایده لر و عمود مزبورک بو طنکه جهته علیاسنده بر قمع وضع
ایده لر بعده بر انجه لوله الوب انبوب عمودک بر طرفنک جهة سفلیسنه یاپشدروب
طرف اخره واقع اولان کفه نک اوستنه دک مد ایده لر و بر انجه انبوب
دخی الوب عمود مزبورک طرف اخرنک جهة سفلیسنه یاپشدروب کفه اخرنک
اوستنه مد ایده لر بو شکل اوزره که

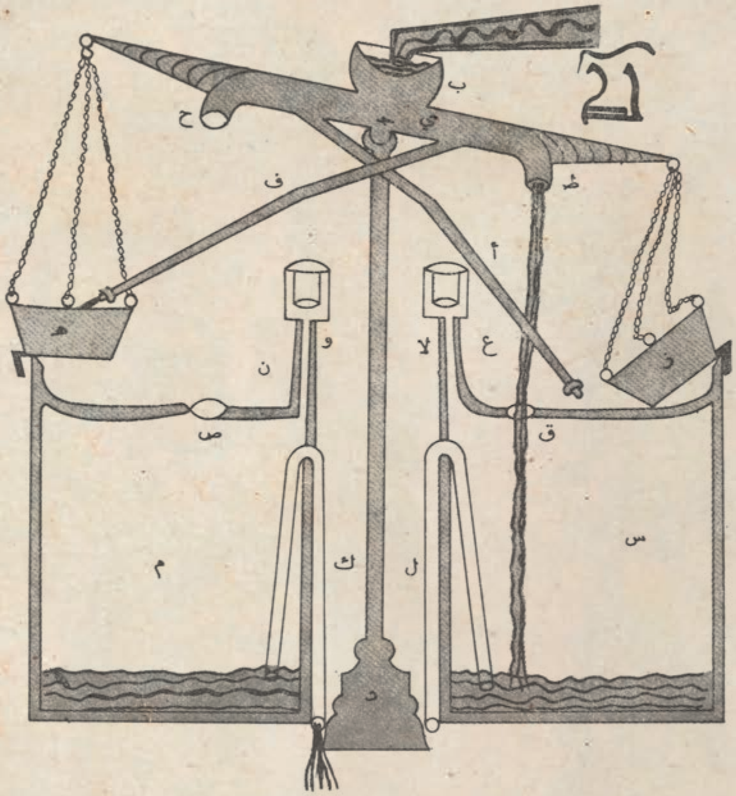

[Şekil 431/132]

Ḥavḍ-ı evvelde vāḳiᶜ olan ḳısm-ı aᶜlānuñ ᶜalāmeti “ᶜayn-ع” ve ḳısm-ı esfelüñ ᶜalāmeti “sīn-س” ve ḥavḍ-ı s̱ānīnüñ ḳısm-ı aᶜlāsınuñ ᶜalāmeti “nūn-ن” ve ḳısm-ı esfelüñ “mīm-م” ve ḥavḍ-ı evvelüñ ḳısm-ı esfelüñ ṭarafında vaḍᶜ olunan miḳlebüñ “lām-ل” ve ḥavḍ-ı s̱ānīnüñ ḳısm-ı esfelinüñ ṭarafında vāḳiᶜ olan miḳlebüñ “kāf-ك” ve ünbūb-ı mīzānuñ “yā-ي” ve iki ṭaraflarınuñ “ṭā-ḥā-ح-ط” ve ṭaraf-ı “ṭā-ط”da vaḍᶜ olunan faḍlanuñ “dāl-د” ve ol ṭarafda vāḳiᶜ olan keffenüñ “hā-ه” ve ṭaraf-ı “ḥā-ح”da vaḍᶜ olunan faḍlanuñ “ḥā-ح” ve ol ṭarafda vāḳiᶜ olan keffenüñ “zā-ز” ve ᶜamūduñ üstinde vaḍᶜ olunan ḳamᶜuñ “bā-ب” ve ṭaraf-ı “ṭā-ط”dan mümtedd olan ünbūb-ı daḳīḳüñ “elif-ا” ve ṭaraf-ı “ḥā-ح”dan mümtedd olan ünbūb-ı daḳīḳüñ ᶜalāmeti “fā-ف”dur.

Pes ẓāhirdür ki ḳaçan sāḳiyyeden ḳamᶜa şu munṣabb olsa

[147ᵇ]

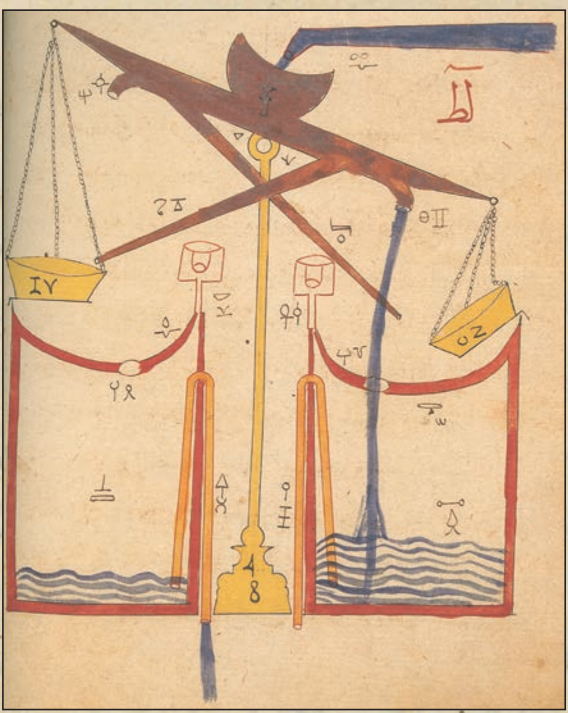

حوض اولده واقع اولان قسم اعلانک علامتی ع و قسم اسفلنک علامتی
س و حوض ثانینک قسم اعلاسنک علامتی ن و قسم اسفلک م و حوض
اولک قسم اسفلک طرفنده وضع اولنان مقلبک ل و حوض ثانینک
قسم اسفلنک طرفنده واقع اولان مقلبک ک و انبوب میزانک ی و
ایکی طرفلرینک ط ح و طرف ط ده وضع اولنان فضله نک د و اول طرفده
واقع اولان کفه سی ه و طرف ح ده وضع اولنان فضله نک ح و اول طرفده
واقع اولان کفه نک ز و عمودک اوستنده وضع اولنان تمعک ب و طرف ط
ده ممتد اولان انبوب دقیقک ا و طرف ح ده ممتد اولان انبوب دقیقک
علامتی ف در پس ظاهردرکه قچن ساقیه دن تمو صو منصب اولسه

انبوبده

ünbūbdan ṭaraf-ı “ṭā-ط” ḥavḍ-ı “ᶜayn-ع”a māyil olmağın ṣu ol ṭarafa aḳar ve bu ḥavḍuñ ḳısm-ı aᶜlāsınuñ üstine munṣabb olup esfelinde vāḳiᶜ olan delükden ḳısm-ı esfele dāḫil olur ve içindeki havāyı ünbūb-ı ṣafīre ṭard ider. Ve bu zamānda ṣunuñ bir miḳdārı ünbūb-ı “fā-ف”dan keffe-i “hā-ه”ya vāṣıl olur. Ve ḥavḍ-ı “sīn-س” ṭolacaḳ zamānda bu keffe daḫı ṣular pes bi’ḍ-ḍarūre nāzil olur ve esfelinde vaḍᶜ olunan şaẓiyye ḥavḍuñ kenārına geçüp keffenüñ bir ṭarafı meyl ider ve içinde müctemiᶜ olan ṣunuñ cümlesi ḥavḍ-ı “nūn-ن”a dökilür ve ḫāli üzere münḫaṭṭ olup ḳalur ve ṭurmayup ṣu ṭaraf-ı “ḥā-ح”dan ḥavḍ-ı “nūn-ن”a aḳar. Ve ḳısm-ı evvelüñ s̱aḳbında münᶜaṣır olup ḳısm-ı s̱ānīye duḫūl ider ve içinde müctemiᶜ olan havāyı ünbūb-ı ṣafīre ṭard ider. Ve bu zamānda daḫı ᶜamūduñ içine dāḫil olan ṣudan bir miḳdār ṣu ünbūb-ı “elif-ا”den keffe-i “zā-ز”ya aḳar. Ve ol keffe daḫı ḥavḍ-ı “mīm-م” ṭolacaḳ zamānda ṭolar. Ve bu zamāna dek ḥavḍ-ı “sīn-س”de cemᶜ olan ṣu miḳleb-i “lām-ل”dan ṭaşra çıḳup ḥavḍ-ı[48] mezbūr fāriġ olur. Pes keffe-i “zā-ز” s̱aḳīl olup nüzūl ider ve esfelinde vaḍᶜ olunan şaẓiyye ḥavḍuñ kenārına ṭoḳınup meyl ider ve içindeki ṣu cümle ḥavḍ-ı “ᶜayn-ع”a dökilür. Ve ḥavḍ-ı “mīm-م”de müctemiᶜ olan ṣunuñ cümlesi miḳleb-i “kāf-ك”dan ḫāric olup ḥavḍ-ı mezbūr fāriġ olur. Ve mādām ki sāḳiyyeden ṣu aḳar, ḥāl bu minvāl üzere cārī olur.

Dördinci Nevᶜden Onıncı Şekl

Zemr-i dāyim āletidür ki iki ᶜavvāme ile ᶜamel olunur. Bir büyük ḥavḍ düzeler ve üstini bir ṣaḥīfe ile örteler ve kenārların muḥkem yapışduralar. Ve ṣaḥīfenüñ üstine bir küçük ḥavḍ vaḍᶜ ideler ve küçük ḥavḍuñ bir küşesini deleler. Ve büyük ḥavḍuñ

---

[48] Metinde “baḍ-ı”

[148ᵃ]

انبوبدن طرف ط حوضی ع نه مایل اولماغیچون صو اول طرفه اقر و بو حوضک قسم اعلاسنک اوستنه منصب اولوب اسفلنده واقع اولان دلوکدن قسم اسفله داخل اولور و اینجه‌ده کی هوایی انبوب صغیره طرد ایدر و بو زمانده صونک بر مقداری انبوب ف دن کفه ه یه واصل اولور و حوضی س طولاجق زمانده بو کفه دخی صولادیسی بالضرّوره نازل اولور و اسفلنده وضع اولنان شنطیه حوضک کنارنه چکوب کفه‌یی بر طرفه میل ایدر و اینجه‌ده مجتمع اولان صونک جمله‌سی حوض ن نه دوکلور و حالی اوزده منحط اولوب قالور و طورمیوب صو طرف ح دن حوض ن نه اقر و قسم اولک ثقبنده منحصر اولوب قسم ثانییه دخول ایدر و اینجه‌ده مجتمع اولان هوایی انبوب صغیره طرد ایدر و بو زمانده دخی عمودکا اینجه داخل اولان صودن بر مقدار صو انبوب ا دن کفه ز یه اقر و اول کفه دخی حوض م طولاجق زمانده طولار و بو زمانه دک حوض س ده جمع اولان صو مقلب ل دن طشره چقوب بعضی فربور فارغ اولور دیسی کفه ز ثقیل اولوب نزول ایدر و اسفلنده وضع اولنان شنطیه حوضک کنارنه طوقنوب میل ایدر و اینجه‌ده کی صو جمله حوض ع نه دوکلور و حوض م ده مجتمع اولان صونک جمله‌سی مقلب ک دن خارج اولوب حوض فربور فارغ اولور و مادام که تقیّده صو اقر حال بو منوال اوزره جاری اولور

دردنجی نوعدن اونبنجی شکل

ذمردایه التی در که ایکی عوامه ایله عمل اولنور بر بیوک حوض دوزه‌لر و اوستنی بر صحیفه ایله اورته‌لر و کنارلری محکم یاپشدیره‌لر و صحیفه‌نک اوستنه بر کوچک حوض وضع ایدرلر و کوچک حوضک بر کوشه‌سنی دله‌لر و بیوک حوضک بر

bir cānibini delüp bir ünbūb geçüreler ve ünbūbuñ ucına ḥuḳḳ-ı zemr vaḍ ideler. Ve büyük ḥavḍuñ bir cānibine miḳleb idḫāl ideler ki bir ṭarafı ḥavḍdan ḫāric olup arḍ-ı ḥavḍdan nāzil ola [ve bir] ṭaraf[ı] dāḫil-i arḍ-ı ḥavḍa ṭoḳınmaġa ḳarīb ola. Ve küçük ḥavḍ içine ve ᶜavvāmenüñ üstine bir şaẓiyye vaḍᶜ ideler ve ḥavḍuñ üstine arḳurı bir nesne vaḍᶜ idüp ortasını deleler. Ve şaẓiyyenüñ ucını ol delüge geçüreler tā ki ᶜavvāme-i mezbūre mekānından zāyil olmayup ancaḳ esfele ve aᶜlāya ḥareket ide.

Ve bu ḥavḍ gibi bi-ᶜaynihi bir ḥavḍ daḫı düzüp sāyir ālātı daḫı bi-ᶜaynihā emkinesinde vaḍᶜ ideler. Ve iki ḥavḍı birbirine ḳarīb vaḍᶜ idüp ikisinüñ ortasına bir direk dikeler ve diregüñ başında iki beyt vaḍᶜ idüp bir miḥverüñ iki ucını ol beytlere idḫāl ideler. Ve ol miḥverüñ üstine arḳurı bir ünbūb vaḍᶜ idüp iki uçlarını aşaġa bükeler. Ve ünbūbuñ üstine bir ḳamᶜ vaḍᶜ ideler ve ünbūbuñ iki ṭaraflarınuñ üstine dīnār gibi iki faḍla vaḍᶜ idüp ortalarını bir miḳdār ṭaḳṣīr ideler ki ᶜavvāmelerüñ üstinde vaḍᶜ olunan şaẓiyyelerüñ semt-i reʾsinde vāḳiᶜ olalar. Ve ḳamᶜa ṣu döker bir ünbūb daḫı vaḍᶜ ideler.

Ve ālet-i mezbūrenüñ şekli budur ki tavḍīḥ içün baᶜḍ-ı mevāḍiᶜde ᶜalāyim vaḍᶜ olundu. Evvelā vaḍᶜ olunan ḥavḍ-ı kebīrüñ ᶜalāmeti "elif-ا" ve ḥavḍ üstinde vaḍᶜ olunan ḥavḍ-ı ṣaġīrüñ zāviyesinde vāḳiᶜ olan s̱aḳbuñ ᶜalāmeti "lām-elif-ال" ve cānib-i ḥavḍ-ı kebīrde vāḳiᶜ olan ünbūb-ı zemrüñ "ḥā-ح" ve bir ṭarafında vāḳiᶜ olan miḳlebüñ "ṣād-ص" ve ḥavḍ-ı ṣaġīr üstinde vaḍᶜ olunan ᶜavvāmenüñ "hā-ه" ve ᶜavvāme üstinde vaḍᶜ olunan şaẓiyyenüñ "ᶜayn-ع" ve s̱āniyen vaḍᶜ olunan ḥavḍ-ı

[148ᵇ]

بر جانبنی دلوب بر انبوب یکجوده لر و انبوبک اوجنه حقّ زمر وضع ایده لر
و بیوک حوضک بر جانبنه مقلب ادخال ایده لر که بر طرفی حوضدن خارج
اولوب ارضی حوضدن نازل اولا و طرف داخل ارضی حوضه طوقنمغه قریب اولا
و کوچک حوض ایچنه و عوّامه نک اوستنه بر شنّیه وضع ایده لر و حوضک اوستنه
باره یوزبجی
ادقودی بر نسنه وضع ایدوب اورته سنی دله لر و شنّیه نک اوجنی اول دلوکه
کچوره لر تا که عوّامهٔ مزبوره مکاننده ذائل اولمیوب انجق اسفله و اعلایه
حرکت ایده و بو حوض کبی بعینه بر حوض دخی دوزوب سائر الآتی دخی بعینها
امکنه سنده وضع ایده لر و ایکی حوضی بر برینه قریب وضع ایدوب ایکسنک
اورته سنه بر دوکک دکه لر و دوکک باشنده ایکی بیت وضع ایدوب بر محورک ایکی
اوجنی اول بیتلره ادخال ایده لر و اول محورک اوستنه ادقودی بر انبوب وضع
ایدوب ایکی اوجلرینی آشاغه بوکه لر و انبوبک اوستنه بر قمع وضع ایده لر و انبوبک
ایکی اوجلرینک اوستنه دینار کبی ایکی فلکه وضع ایدوب اورته لرینی بر مقدار
تقعیر ایده لر که عوّامه لرک اوستنده وضع اولنان شنّیه لرک سمت رأسنده
واقع اوله لر و قمعه صو دوکه بر انبوب دخی وضع ایده لر و آلت مزبوره نک شکلی
بودر که توضیح ایچون بعض مواضعنده علامت وضع اولندی اوّلا وضع
اولنان حوض کبیرک علامتی ا و حوضی اوستنده وضع اولنان حوض صغیرک زاویه سنده
واقع اولان ثقبک علامتی لا و جانب حوض کبیرده واقع اولان انبوب زمرک
ع و بر طرفنده واقع اولان مقلبک می و حوض صغیر اوستنده وضع اولنان
عوّامه نک ه و عوّامه اوستنده وضع اولنان شنّیه نک ع و ثانیا وضع اولنان حوضی

کبیر

[١٤٨ب]

kebīrüñ ᶜalāmeti “bā-ب” ve bu ḥavḍuñ üstinde vaḍᶜ olunan ḥavḍ-ı ṣaġīrüñ zāviyesinde vāḳiᶜ olan s̱aḳbuñ ᶜalāmeti “ḳāf-ق” ve bu ḥavḍuñ bu cānibinde vāḳiᶜ olan ünbūb-ı zemrüñ “dāl-د” ve bu cānibde vāḳiᶜ olan miḳlebüñ “fā-ف” ve ḥavḍ-ı ṣaġīr içinde vaḍᶜ olunan ᶜavvāmenüñ “vāv-و” ve ᶜavvāme üstinde vaḍᶜ olunan şaẓiyyenüñ “sīn-س” ve iki ḥavḍ ortasında vāḳiᶜ olan diregüñ “mīm-م” ve diregüñ üstinde vaḍᶜ olunan ünbūbuñ “zā-ز” ve bu ünbūbuñ iki ṭaraflarınuñ “ḥā-ṭā-ط-ح” ve iki ṭaraflarında vaḍᶜ olunan faḍlalaruñ “kāf-lām-ل-ك” ve ortasında vaḍᶜ olunan ḳamᶜuñ ᶜalāmeti “nūn-ن”dur ve bu ḳamᶜa su döker ünbūbuñ ᶜalāmeti “yā-ي”dur bu şekl üzere:

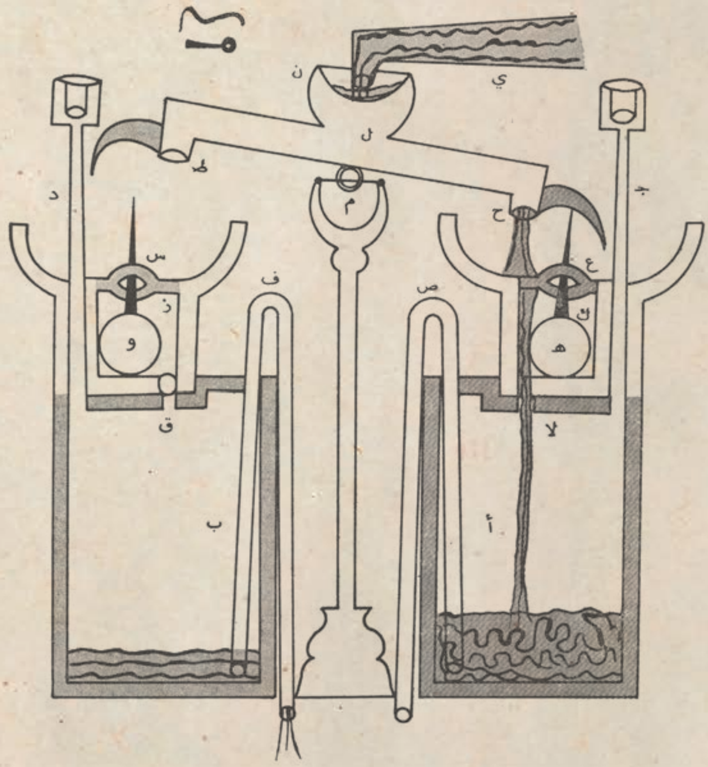

[Şekil 434/133]

[Şekil 434/133]

[149^{a}]

کبیرک علامتی ب بو حوضک اوستنده وضع اولنان حوض صغیرک زاویه سنده
واقع اولان ثقبک علامتی ق و بو حوضک بو جانبنده واقع اولان انبوبک علامتی
د و بو جانبنده واقع اولان منقلبک ف و حوض صغیر ایچنده وضع اولنان عوامه
و و عوامه اوستنده وضع اولنان شظیه نک س و ایکی حوضی اورته سنده واقع
اولان دیرکک م و دیرکک اوستنده وضع اولنان انبوبک ز و بو انبوبک
ایکی طرفلرینک ح ط و ایکی طرفلرنده وضع اولنان فضله لرک ک ل و انبوب
اورته سنده وضع اولنان قمعک علامتی ن در و بو قمعه صو دوکن انبوبک
علامتی ی در بو شکل اوزره

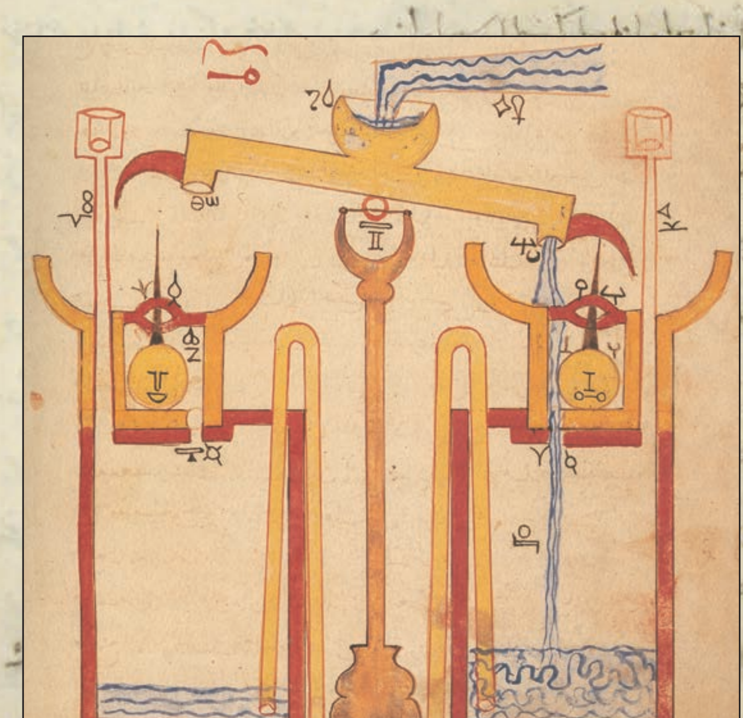

Pes ẓāhir ve celīdür ki ḳaçan sāḳiyyeden ḳamᶜa ṣu dāḫil olsa ve ünbūbdan ṭaraf-ı “ḥā-ح” māyil olduġı sebebden ol ṭarafa aḳsa s̠aḳb-ı “lām-elif-ال”de münᶜaṣır olup ḥavḍ-ı “elif-ا”e dāḫil olur ve içindeki havāyı ünbūb-ı “ḥā-ح”[ya] ṭard ider. Ve ḥavḍ-ı mezbūr ṭolup miḳleb-i “ṣād-ص”uñ ḥaniyyesine mürtefiᶜ olur. Ve s̠aḳb-ı “lām-elif-ال” ṭaraf-ı miḳlebden ṭar olmaġın ᶜavvāmenüñ ḥavḍında ṣu mürtefiᶜ olup ᶜavvāme şaẓiyyesiyle ṭaraf-ı “ḥā-ح”nuñ faḍlasını refᶜ ider. Pes ünbūb-ı “lām-ل” imāle ider ve ṭaraf-ı “ṭā-ط”dan ḥavḍ-ı “zā-ز”ya ṣu döker. Ve ṣu s̠aḳb-ı “ḳāf-ق”da münᶜaṣır olup ḥavḍ-ı “bā-ب”ya dāḫil olur ve içindeki havāyı ünbūb-ı “dāl-د”a ṭard ider tā ki ḥavḍ-ı “bā-ب” ṭolup ṣu miḳleb-i “fā-ف”nuñ ḥaniyyesine mürtefiᶜ olur ve ᶜavvāme-i “vāv-و”ı refᶜ idüp şaẓiyyesiyle ṭaraf-ı “ṭā-ط”nuñ faḍlasını refᶜ ider. Ve bu zamāna dek ḥavḍ-ı “elif-ا” fāriġ olur ve ṭaraf-ı “ḥā-ح”dan ṣu yine ḥavḍ-ı “elif-ا”e nāzil olur. Ve mādām ki sāḳiyyeden ḳamᶜa ṣu dāḫil olur, ḥāl bu minvāl üzeredür.

Ve maᶜlūm ola ki müm[k]indür ki mez̠kūr olan ālāt-ı zemrde ḥuḳḳ-ı zemr maḳāmına dört nāy vaḍᶜ idüp delükleri üstine parmaḳlar vaḍᶜ ideler ve parmaḳlaruñ ucında faḍlalar vaḍᶜ idüp her faḍlaya bir yā iki şaẓiyye vaḍᶜ idüp ol şaẓiyyeleri bir miḥver üstine vaḍᶜ idüp şaẓiyyelerüñ vuḳuᶜını birbirine muḫālif ideler tā ki ġarāyib-i aṣvāt ve ᶜacāyib-i ḥarekāt ẓuhūr ide. Ve her ḥuḳḳ-ı zemrüñ üstinde bir eşkāl-i sābıḳada mürūr iden vaṣf üzere eşḫāṣ-ı zāmire ve bevvāḳlar vaḍᶜ itmek ḳābildür ki sāᶜat-be-sāᶜat nevbet ṭutup gāh birisi ve gāh birisi çala ve çalarken ġarāyib-i ḥarekāt iẓhār eyleye.

Ve nevᶜ-i rābiᶜ bu maḳāmda tamām

[149ᵇ]

بس ظاهر و جلیدر که قچن ساقیه‌دن قمعه صو داخل اولسه و انبوبدن طرف ح
مائل اولدوغی سببدن اول طرفده اولان ثقب لا ده منعصر اولوب حوضی ا ه داخل
اولور و ایچنده کی هوایی انبوب ح طرد ایدر و حوض مزبور طولوب مقلب ص
کا حیثیته مرتفع اولور و ثقب لا طرف مقلبدن طار اولمغین عوامه نک حوضنده
صو مرتفع اولوب عوامه ثقلیه سیله طرف ح نک فضله سنی دفع ایلدیسی انبوب ل
اماله ایدر و طرف ط دن حوضی ز یه صو دوکر و صو ثقب ق ده منعصر اولوب
حوضی ب یه داخل اولور و ایچنده کی هوایی انبوب د ه طرد ایدر تا که حوض
ب طولوب صو مقلب ف نک حیثیته مرتفع اولور و عوامه و ی دفع ایدوب
ثقلیه سیله طرف ط نک فضله سنی دفع ایلر و بو زمانه دک حوض ا فارغ
اولور و طرف ح دن صو ینه حوضی ا ه نازل اولور و مادام که ساقیه‌دن
قمعه صو داخل اولور حال بو منوال اوزره دردر و معلوم اولا که
ممکندر که مذکور اولان الات زمرده حق زمر مقامنه دودک نای
وضع ایدوب دلوکلری اوستنه برماقلر وضع ایدلر و برماقلرک اوجنده
فضله لر وضع ایدوب هر فضله یه بر یا ایکی ثقلیه وضع ایدوب اول ثقلیلری
بر محور اوستنه وضع ایدوب ثقلیه لرک وقوعنی بر برینه مخالف ایده لر تا که
غرایب اصوات و عجایب حرکات ظهور ایده و هر حق ذکرک اوستنده
بو اشکال سابقه ده مرور ایدن وصف اوزره اشخاص زامره و بواقلر
وضع ایتمک قابلدر که بعضی بعضه نوبت طوتوب گاه بریسی و گاه بریسی جمله
و جملر کز غرایب حرکات اظهار ایلیه و نوع رابع بو مقامده تمام

اولوب

[١٤٩ب]

olup nevᶜ-i ḫāmise şürūᶜ olundı:

Kitāb-ı Mezbūrdan Beşinci Nevᶜ Ṣol Āl̤ātdur ki Anlaruñla Çoḳ Ṣulardan ve ᶜAmīḳ Olmayan Ḳuyulardan Emākin-i Maḳāṣıdīne Ṣu Refᶜ Olunur. Ve Bu Nevᶜden Beş Şekl Meẕkūrdur.

Şekl-i Evvel Bir Āletdür ki Dābbe İle Devrān İdüp ve Aḳar Ṣudan yā Deriñ Olmayan Ḳuyudan Ṣu Ḳaldurur.

Ve bu şeklüñ keyfiyyet-i ᶜameli bu ṭarīḳ üzeredür ki refᶜ murād olunan ṣunuñ iki ṭarafına iki dīvār yaparlar yā iki muḥkem direkler dikerler. Ve dīvārlaruñ ortasına arḳurı bir miḥver geçürüp ol miḥverüñ üstine bir dūlāb vaḍᶜ ideler bu ṭarīḳle ki iki ḥalḳa düzüp birbiri yanına vaḍᶜ idüp ikisinüñ mā-beynine arḳurı ᶜārıḍalar vaḍᶜ ideler ki her ᶜārıḍanuñ āḫerden buᶜdı bir sere ola. Ve ağaçdan bir kepçe düzeler ki içine otuz rıṭl-ı Bağdādī ḳadar ṣu ṣığa. Ve ol kepçenüñ uzun ḳuyruğı ola ki miḥver-i mezbūruñ üstine vaḍᶜ olunduğı zamānda kepçe[si] ṣuya vāṣıl ola. Ve kepçenüñ ḳuyruğını oyup oluḳ ideler ve ucına miḥver yapışduralar tā ki miḥver dönüp kepçe ṣuyla ṭolu olduğı ḥālde mürtefiᶜ ola tā ki ufḳa müvāzī olup bir miḳdār daḫı mürtefiᶜ olsa kepçenüñ içindeki ṣu ẕebindeki mīzābdan bir sāḳiyyeye aḳa.

Baᶜdehu bir miḥver daḫı düzüp miḥver-i evvelüñ üstinde sābıḳan vaḍᶜ olunan dīvārlarda vaḍᶜ ideler. Ve bu miḥverüñ üstine dendādelü bir rubᶜ-ı dūlāb vaḍᶜ ideler ki her iki dendānenüñ mā-beynini sābıḳan vaḍᶜ olunan ḥalḳalu dūlābuñ ᶜārıḍalarınuñ birbirinden

[150ᵃ]

اولوب نوع خامسه شروع اولندی **کتاب فربوددن بشنجی نوع** شول
الآت دد که انلر کلّه چوق صولردن وعمیق اولمیان قیولردن اما کی مقصودیه
صو دفع اولنور دوبو نوع دن بشی شکل مذکوردر **شکل اوّل** بر آلتدر که
دابّه ایله دوران ایدوب واقصودن یا درک اولمیان قیودن صو
قالدرر وبو شکلک کیفیّت عملی بو طریقیله اوزده دد که رفع مراد اولنان
صونک ایکی طرفنه ایکی دیوار یا برلو یا ایکی محکم درکلر دیکرلر و
دیوارلرک اوزرینه اوزقوری بر محور دکیوربا اول محورک اوستنه
بر دولاب وضع ایدرلر بو طریقیله که ایکی حلقه دوزب بربرینه یانینه
وضع ایدوب ایکینک مابیننه اوزقوری عارضه لر وضع ایدرلر که
هر عارضه نک آخرندن بعدی بر کره اولا واغاجدن بر کنجه دورده لرکه
ایچنه اوتوز رطل بغدادی قدر صو صغه واول کنجه نک اوزون قویروغی
اولا که محوردن بورک اوستنه وضع اولندوغی زمانده کنجه صوینه واصل
اولا وکنجه نک نک قویروغی اویوب اولوق ایدرلر واوجنی محور
یابشدرلر تاکه محوردن نوب کنجه صویله طولو اولدوغی حالده مرتفع
اوله تاکه افقه موازی اولوب بر مقدار دخی مرتفع اوله کنجه نک
ایچنده کی صو ذنبنک کی میزابدن بر ساقیه یه اقه بعده بر محور دخی دوبا
قوبروق اولوق
محور اوّلک اوستنده بقا وضع اولنان دیوارلره وضع ایدرلر و بو
محورک اوستنه دندانه لو بر ربع دولاب وضع ایدرلر که هر ایکی دندانه نک
مابیننه سابقا وضع اولنان حلقه لو دولابک عارضه لرینک بربرندن

اولان

[١٥٠أ]

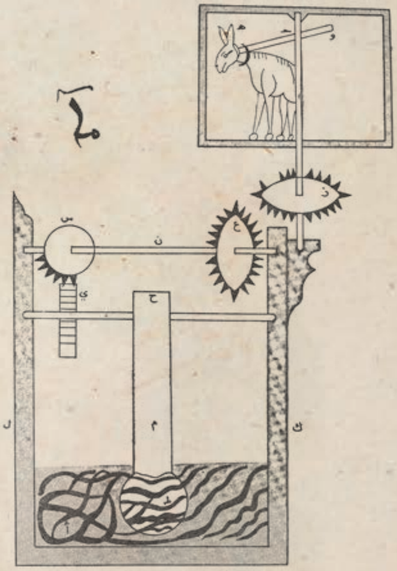

[Şekil 443/135]

buᶜdı ḳadar ola. Ve bu rubᶜ-ı dūlāb ol ḥalḳalu dūlābuñ semti üzere vāḳiᶜ olup her dendāne iki ᶜārıḍanuñ ortasına dāḫil ola. Ve bu miḥverüñ bir ṭarafında dendānelü bir kāmil dūlāb daḫı vaḍᶜ ideler ve bu miḥverüñ üstine munṭaṣab bir miḥver daḫı vaḍᶜ idüp bir dendānelü dūlāb vaḍᶜ ideler. Ve miḥver-i evvelüñ dūlāb-ı kāmilinüñ dendānelerini bu miḥver-i s̱ānīnüñ dūlābınuñ dendāneleri arasına geçüreler. Ve miḥver-i s̱ānīye dābbe ḳoşmaḳ içün arḳurı bir sehm yaᶜnī oḳ geçüreler ve ucına boyunduruḳ vaḍᶜ ideler.

Ve tavḍīḥ içün şekl-i mezbūrı taṣvīr idüp baᶜḍ-ı mevāḍiᶜde ᶜalāyim vaḍᶜ idelüm: Ṣunuñ ᶜalāmeti "elif-ا" ve iki dīvārlaruñ ᶜalāmetleri "kāf-lām-ل-ك" ve ḥalḳalu dūlābuñ ᶜalāmeti "yā-ي" ve miḥver-i evvelüñ ᶜalāmeti "mīm-م" ve kepçenüñ ᶜalāmeti "ṭā-ط" ve miḥver-i s̱ānīnüñ ᶜalāmeti "nūn-ن" ve rubᶜ-ı dūlābuñ ᶜalāmeti "sīn-س" ve miḥver-i s̱ānīde vaḍᶜ olunan dūlāb-ı kāmilüñ ᶜalāmeti "ᶜayn-ع" ve miḥver-i mun[ta]ṣıbuñ "zā-ز" ve miḥver-i muntaṣıbda vaḍᶜ olunan dūlābuñ "vāv-و" ve sehmüñ ᶜalāmeti "hā-ه" ve boyunduruġuñ ᶜalāmeti "fā-ف"dur:

[Şekil 443/135]

[150ᵇ]

بعذی قدر اولا وبو ربع دولاب اول حلقه لو دولابک سمتی اوزره
واقع اولوب بهر دندانه ایکی عارضه نک اورته سنه داخل اولا وبو
محورک بر طرفنه دندانه لو بر کامل دولاب دخی وضع ایده لر وبو
محورک اوستنه مُنْتَصَب بر محور دخی وضع ایدوب بر دندانه لو دولاب وضع
ایده لر و محور اوّلک دولاب کاملنک دندانه لرینی بو محور ثانینک دولابنک
دندانه لری اراده سنه کچوره لر و محور ثانی یه دابه قوشمق ایچون ارقودی بر سهم
یعنی اوق کچوره لر و اوجنه بویندرق وضع ایده لر و توضیح ایچون شکل
مزبوری تصویر ایدوب بعض مواضعنده علایم وضع ایدلوب حوضک
علامتی ا وایکی دیوارلرک علامتلری ك ل وحلقه لو دولابک
علامتی ی و محور اوّلک علامتی م و کبجه نک علامتی ط و محور ثانینک
علامتی ه و رُبْع دولابک علامتی س و محور ثانینک وضع اولنان
دولاب کاملک علامتی ع و محور منتصبک ذ و محور منتصبه وضع اولنان
دولابک و و سهمک علامتی ه و بویندرغک علامتی ف در

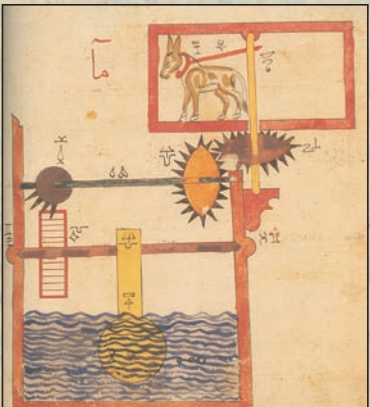

Pes vāḍıḥ ve celīdür ki ḳaçan dābbe sehmle dönse, dūlāb-ı “zā-ز”yı döndürüp dūlāb-ı “ᶜayn-ع”ı döndürür. Ve rubᶜ-ı dūlāb ḥalḳalu dūlābı döndürür. Ve ol zamānda kepçe ṣu içinde batmış iken çıḳar ve ṭolu ṣuyla çıḳar. Ve miḥver-i rubᶜ devr itdügi zamānda kepçe müvāzāt-ı ufḳdan mürtefiᶜ olur. Pes içinde müctemiᶜ olan ṣu ẕenebinden sāḳiyyeye cereyān ider ve ol zamānda rubᶜ-ı dūlābuñ dendāneleri dükenüp yine kepçe ṣuya düşer ve şiddetle düşdügi sebebden ṣuya batar ve ḥāli üzere ḳalur tā ki miḥver-i mezbūr üç rubᶜ-ı devreyi tamām idüp yine devre-i uḫrāya şürūᶜ ider. Hemen sāᶜat rubᶜ-ı dūlābuñ dendānesi yine ḥalḳalu dūlābuñ ᶜārıḍaları ortasına duḫūl idüp yine kepçeyi ṣuyla ḳaldurur ve ᶜamel-i evveli iᶜāde ider ve dāyimā bu üslūb üzere ḥareket ider.

Beşinci Nevᶜden İkinci Şekl Bir Āletdür ki Dābbe İle Deverān İdüp Çoḳ Ṣulardan ve Ḳuyulardan Emākin-i Mürtefiᶜaya Ṣu Ḳaldurur. Ve Bu Şekl Şekl-i Evvele Şebīhdür.

Ṣunuñ üstinde üç dīvār binā idüp orta dīvārı iki ṭarafda vāḳiᶜ olan dīvārlardan ḳaṣīr ideler. Bir ṭarafda vāḳiᶜ olan dīvārla

[151^{a}]

بس واضح وجلی در که قچن دابه سهمله دونسه دولاب ذ یی دوندرر
دولاب ع نی دوندرر و ربع دولاب حلقه‌لو دولابی دوندرر و اول زمانده
کبجه صوایچنده باتمشی ایکی چقر طولو صویله چقر و محور ربع دوره اتدوکی
زمانده کبجه موازاة افقدن مرتفع اولور دبلی بخنده مجتمع اولان صو
ذنبندن قیه یه جریان ایدر و اول زمانده ربع دولابک دندانلری
دوکنوب ینه کبجه صویه دوشر کوشرتله دوشدوکی سببدن صویه بتر و حالی
اوزره قالور تاکه محور دخی بو اوج ربع دوره یی تمام ایدوب ینه دوره
اخری یه شروع ایدر همین ساعت ربع دولابک دندانه سی ینه حلقه لو
دولابک عارضه لری آراسنه دخول ایدوب ینه کبجه یی صویله قالدرر
و عملا اولی اعاده ایدر و دائما بو اسلوب اوزره حرکت ایدر

بشنجی نوعده ایکنجی شکل بر آلتدر که دابه ایله دوران ایدوب
چوق صولردن و قیولردن اماکن مرتفعه یه صو قالدرر و بو شکل اوله
شبه در صونک اوتنده اوچ دیوار بنا ایدلب اورته دیواری ایکی طرفده
واقع اولان دیوارلردن قصیر ایده لر بر طرفده واقع اولان دیواره

orta dīvāruñ üstine bir miḥver vaḍᶜ ideler ve ol miḥverüñ bir ṭarafına bir dūlāb vaḍᶜ ideler ki nerdübān ayaḳları gibi ᶜārıḍaları yaᶜnī arḳurı vaḍᶜ olunmış aġaçları ola. Ve ol miḥverüñ bir ṭarafında üslūb-ı sābıḳ üzere bir kepçe vaḍᶜ ideler. Ve bundan ṣoñra yine orta dīvārla ṭaraf-ı āḫerde vāḳiᶜ olan dīvāruñ üstine bir miḥver daḫı vaḍᶜ idüp bir ṭarafında yine bir ᶜārıḍalu dūlāb ve bir ṭarafında bir kepçe daḫı vaḍᶜ ideler. Baᶜdehu iki ṭarafda vāḳiᶜ olan yüksek dīvārlaruñ üstine bir miḥver daḫı vaḍᶜ ideler ki sābıḳan vaḍᶜ olunan miḥverlerüñ semti üzere vāḳiᶜ ola. Ve bu miḥverüñ üstinde iki yirde dendānelü rubᶜ-ı dūlāblar vaḍᶜ ideler ki sābıḳan vaḍᶜ olunan ᶜārıḍalu dūlāblaruñ semti üstinde vāḳiᶜ olup bir rubᶜuñ miḥveri üstinde vuḳūᶜı rubᶜ-ı āḫerüñ vuḳūᶜına muḫālif ola. Ve miḥver-i aᶜlānuñ bir ṭarafında bir dendānelü dūlāb vaḍᶜ idüp dendānelerin bir dūlāba geçürüp ol dūlābuñ içine bir miḥver geçürüp miḥver-i aᶜlānuñ üstine naṣb idüp arḳurı bir sehm idḫāl idüp boyunduruḳ vaḍᶜ ideler.

Ve şekl-i mezbūr taṣvīr olunup ᶜalāyim vaḍᶜ olundı: Şunuñ ᶜalāmeti “elif-ا” ve üç dīvārlaruñ ᶜalāmetleri “[lām-elif]-ṣād-ḳāf-لا-ص-ق” ve miḥver-i evvelde vaḍᶜ olunan ᶜārıḍalu dūlābuñ “fā-ف” ve kepçenüñ “sīn-س” ve miḥver-i s̱ānīde vaḍᶜ olunan ᶜārıḍalu dūlābuñ “nūn-ن” ve kepçenüñ “lām-ل” ve miḥver-i aᶜlānuñ “mīm-م” ve miḥver-i aᶜlāda vaḍᶜ olunan rubᶜ-ı dūlāblaruñ “kāf-ك” ve miḥver-i aᶜlānuñ bir ṭarafında vaḍᶜ olunan dūlāb-ı kāmilüñ “ḥā-ح” ve miḥver-i muntaṣıbda vaḍᶜ olunan dūlāb-ı kāmilüñ ᶜalāmeti “ṭā-ط”dur ve sehmüñ ᶜalāmeti “vāv-و”dur.

[Şekil 446/136a]

[151ᵇ]

اورته دیوارك اوستنه بر محور وضع ایدهلر و اول محورك بر طرفنه بر دولاب
وضع ایدهلر که نردبان ایاقلری کبی عارضهلری یعنی ارقوری وضع اولنمش
اغاجلری اولا و اول محورك بر طرفنده اسلوب سابق اوزره بر کبجه وضع
ایدهلر و بوندن صکره ینه اورته دیوارك طرف آخرده واقع اولان دیوارك
اوستنه بر محور دخی وضع ایدوب بر طرفنده ینه بر عارضهلو دولاب و طرفنده
بر کبجه دخی وضع ایدهلر بعده ایکی طرفنده واقع اولان یوکسك دیوارلرك
اوستنه بر محور دخی وضع ایدهلر که سابقا وضع اولنان محورلرك سمتی اوزره
واقع اولا و بو محورك اوستنده ایکی یرده دندانهلو ربع دولابلر وضع ایدهلر که
سابقا وضع اولنان عارضهلو دولابلرك سمتی اوستنده واقع اولوب بر
دیگرك محور اوستنده وقوعی ربع آخرك وقوعنه مخالف اولا و محور اعلانك
بر طرفنده بر دندانهلو دولاب وضع ایدوب دندانهلری بر دولابه کچوب
اول دولابك تا بچنه بر محور کچوب بو محور اعلانك اوستنه نصب ایدوب ارقوری
بر سهم ادخال ایدوب بوینده رق وضع ایدهلر و شکل هر بو تصویر اولنوب
علایم وضع اولندی صونك علامتی ا و اوج دیوارلرك علامتلری م ق
و محور اولك وضع اولنان عارضهلو دولابك ف و کبجهسنك س و محور ثانینك
وضع اولنان عارضهلو دولابك ن و کبجهسنك ل و محور اعلانك م و
محور اعلاده وضع اولنان ربع دولابلرك ك ی و محور اعلانك بر طرفنده
وضع اولنان دولاب کاملك ح و محور منتصبك وضع اولنان دولاب
کاملك علامتی ط د و سهمك علامتی و در

بس

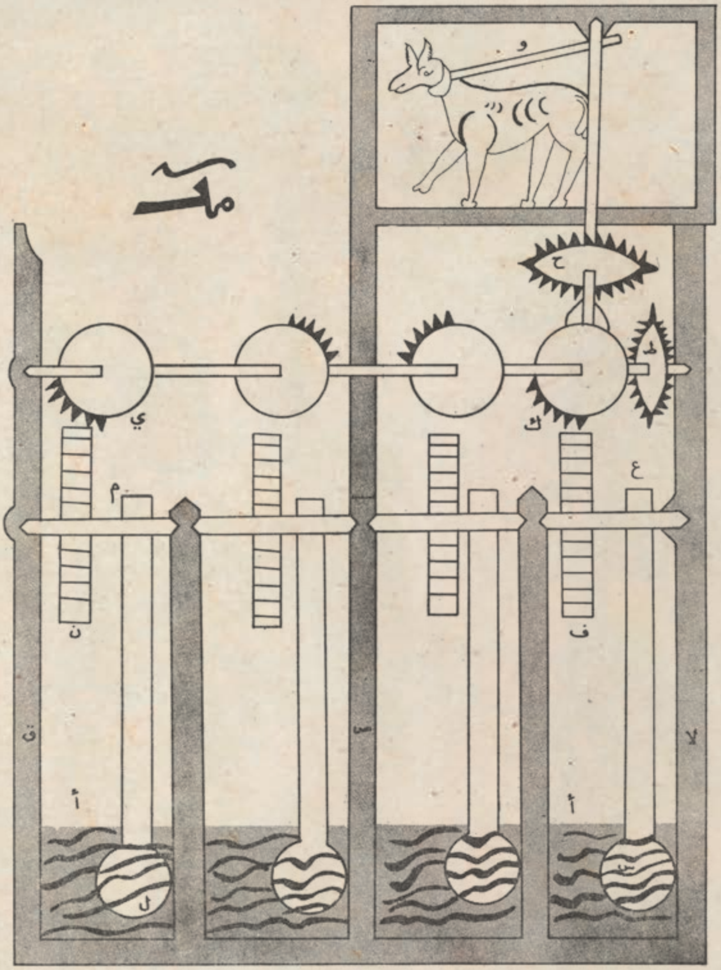

[Şekil 446/136a]

Pes ẓāhir ve celīdür ki ḳaçan dābbe sehm-i "vāv-و"ı döndürse, dūlāb-ı "ḥā-ح" döner ve dūlāb-ı "ṭā-ط"yı döndürür. Ve rubᶜ-ı dūlāb-ı "kāf-ك" dūlāb-ı "fā-ف"nuñ ᶜavārıḍı içine duḫūl idüp döndürür ve miġrafe-i "sīn-س"i refᶜ ider tā ki içinde müctemiᶜ olan ṣu ẕenebi ṭarafından cereyān ider ve rubᶜ-ı dūlāb-ı "kāf-ك"uñ dendāneleri dūlāb-ı "fā-ف"dan ḳurtılur. Pes miġrafe-i "sīn-س" s̱ıḳleti ile ṣuya düşüp batar. Ve rubᶜ-ı "kāf-ك" ile rubᶜ-ı "yā-ي"nuñ mā-beyninde

[152ᵃ]

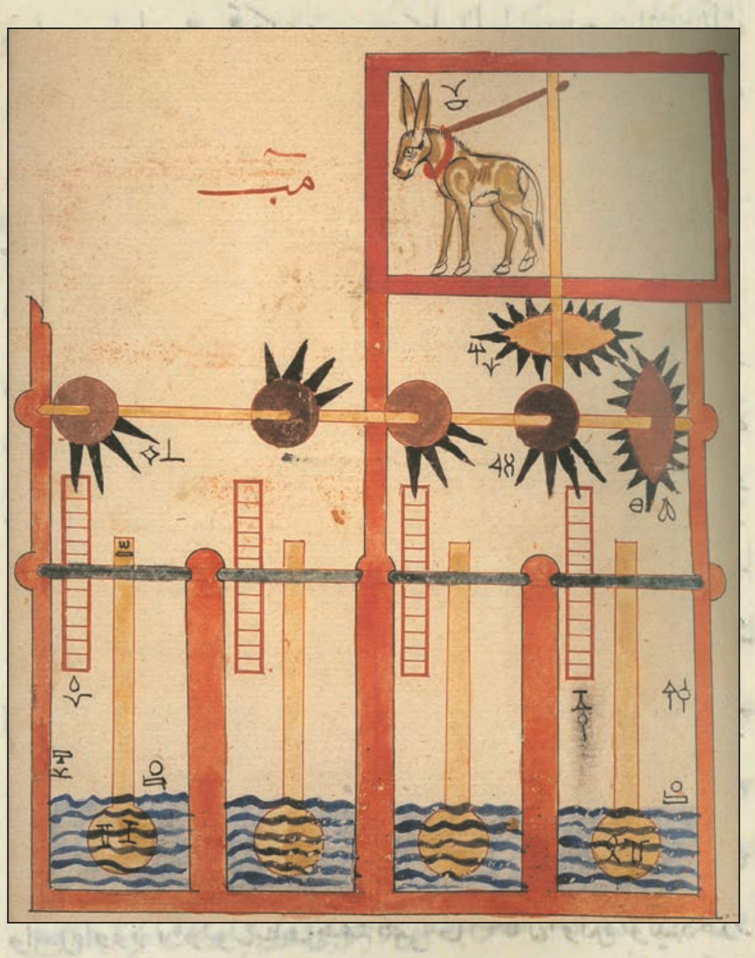

پس ظاهر و جلیدرکه قچن دابه سهم و ی دوندوره دولاب ح دونر دولاب
ط یی دوندرر و ربع دولاب ک دولاب ف نک عوارضی ایچنه دخول ایدوب
دوندرر و مغرفهٔ س ی رفع ایدر تا که ایچنده مجتمع اولان صوینی طرفنده
جریان ایدر و ربع دولاب ک دندانه لری دولاب ف دن قورتلور
پس مغرفه س ثقلتی ایله صویه دوشوب باتر و ربع ک ایله ربع ی نک بابنده

[۱۵۲أ]

rubᶜ-ı devre vardur, pes ḳaçan ki rubᶜ-ı devre kāmil olur, rubᶜ-ı dūlāb-ı “yā-ي”nuñ dendāneler[i] dūlāb-ı “nūn-ن”uñ ᶜārıḍaları ortasına duḫūl ider. Ve rubᶜ-ı devre devr idüp miġrafe-i “lām-ل”ı refᶜ ider tā ki içindeki ṣu ṭaraf-ı ẕenebinden sāḳiyyeye cereyān ider. Ve yine rubᶜ-ı “yā-ي” daḫı ᶜārıḍa-i dūlāb-ı “nūn-ن” müfāraḳat idüp miġrafe-i “lām-ل” ṣuya düşüp batar ve miḥver-i rubᶜ-ı devre daḫı devr idüp yine rubᶜ-ı “kāf-ك”uñ dendāneleri dūlāb-ı “ḳāf-ق”uñ ᶜavārıḍı içine duḫūl ider ve ᶜamel-i evvel ẓuhūr ider. Ve mādām ki dābbe ḥareket ider, nevbet-be-nevbet miġrafelerden sāḳiyyeye ṣu dökilüp maḳṣūd olan mevāḍiᶜ-i refīᶜaya vāṣıl olur.

Ve mümkindür ki bu şeklde ᶜārıḍalu dūlābı dört idüp dört miḥvere geçüreler ve her miḥvere bir miġrafe vaḍᶜ ideler ve dīvārı beş idüp üçini yüksek ve ikisini alçaḳ ideler. Ve bir miḥverüñ üstine dört yirde rubᶜ-ı dūlāblar vaḍᶜ idüp her birinüñ vuḳūᶜını birbirine muḫālif ideler. Ve cümlesini bir dābbeye çekdüreler. Ve şübhe yoḳdur ki dört miġrafe birbiriyle tetābuᶜ idüp mā-beynlerinde fürce ḳalmaz. Pes bu dūlābuñ ḥareketi s̠ıḳlet-i vāḥide üzere olup ḳaṭᶜā ḫiffete gelmez, ammā eşkāl-i evvelde böyle degildür, niteki ᶜinde’t-teʾemmül ẓāhirdür.

Beşinci Nevᶜden Üçinci Şekl Bir Bürkedür ki Ortasında Bir Mücevvef ᶜAmūd Vardur ve Ol ᶜAmūduñ Üstinde Bir Ḳurṣ Vardur. Ve Ol Ḳurṣuñ Üstinde Aġaçdan Bir Baḳara Şekli Vardur ki Bir Dūlābı Döndürüp On Ḳarış Miḳdārı yirden Ṣu Refᶜ İder. Ve Bu Şeklüñ Aḥvāli İki Faṣlda Meẕkūrdur.

Faṣl-ı Evvel Şekl-i Mezbūruñ Ẓāhirin ve Maᶜnāsın Beyān

[152ᵇ]

ربع دوده وار دیسی قچنی که ربع دوده کامل اولور ربع دولاب **ی** نک
دندانه لری دولاب **ه** نک عارضه لری عاودتنه دخول ایدر و ربع دوده
دور ایتعب مغرفه **ل** ی رفع ایدر تاکه ایچنده کی صو ظرف ذنبنده کی ساقیه یه
جریان ایدر و ینه ربع **ی** دخی عارضهٔ دولاب **ه** مفارقت ایتعب مغرفه
ل صویه دوشعب باتر و محور ربع دوده دخی دور ایتعب نیم رُبع **ک** که
دندانه لری دولاب **ف** نک عوارضی بحنه دخول ایدر و عمل اول ظهور ایدر
و مادامکه دابه حرکت ایدر نوبت بنوبت مغرفه لرده کی ساقیه یه صو دوکلوب
مقصود اولان مواضع رفیعه یه واصل اولور و ممکن در که بو شکل ده عارضه لو
دولابه درت ایتعب درت محوره یجوده لر و هر محوره بر مغرفه وضع ایده لر
و دیواری دلشی ایتعب اوجنجی یوکسک و ایکسنجی الچق ایده لر و بر محورک
اوستنه درت پرده و ربع دولابلر وضع ایدوب هر بر بنک وقوعنی بر برینه
مخالف ایده لر و جمله سنی بر دابه یه چکدوره لر و شبهه یوقدر که درت مغرفه
بو بیله تتابع ایتعب مابینلرنده فرجه قالمز پس بو دولابک حرکتی تقلت
واحده اوزره اولور بقطعا خفته کلمز اما اشکال اولده بو بیله دکلدر
نته که عند التأمل ظاهردر **بشنجی نوعدن اوجنجی شکل** بو بر که درکه
اوده سنده بر مجوف عمود وارد دو اول عمودک اوستنده بر قوصی وارد دو اول
قوصک اوستنده انجدن بو بقره شکلی وار درکه بر دولابه دونور بو اوده
قادثنی مقداری یردن صو رفع ایدر و بو شکلک احوالی ایکی فصلده
مذکوردر **فصل اول** شکل مزبورک ظاهرینی و معناسینی بیان

İder

Şekl-i mezbūr bir bürkedür ki ortasında nuḥāsdan bir ᶜamūd vardur. Ve ol [ᶜamūduñ] başında nuḥāsdan bir ḳurṣ vardur ve ḳurṣuñ üstinde aġaçdan düzilmiş bir ṣıġır, gāv vardur ki bir sehmi döndürür. Ve ol sehm bir miḥver-i muntaṣıba arḳurı geçmişdür ki bu miḥverüñ ḳurṣdan irtifāᶜı sekiz ḳarışdur. Ve bu miḥverüñ aᶜlāsında bir dendānelü dūlāb vardur ki bir dūlāb-ı sindīyi döndürür ki bu dūlāb-ı sindīnüñ üstinde vech-i muᶜtād u maᶜrūf üzere iki ip vardur ve iplerde kūzeler vardur. Ve bu iplerüñ bir ṭarafı dūlābuñ ẓahrına vaḍᶜ olunup bir ṭarafı bürke içindeki ṣuya batmışdur. Ve dūlābuñ dāḫilinde bir sāḳiyye vaḍᶜ olunmışdur ki kūzelerüñ ṣuyı ol sāḳiyyeye dökilür ve andan ṣoñra maḳṣūd olan mekāna vāṣıl olur.

Faṣl-ı S̱ānī Şekl-i Mezbūruñ Keyfiyyet-i ᶜAmeli Beyānındadur

Bir bürke-i laṭīfe düzeler ki ardı nuḥāsdan bir ṣaḥīfe ola ve kenārları ruḫāmdan olup murabbaᶜu'ş-şekl ola. Ve nuḥāsdan bir miḥver-i ᶜamūd düzeler ki irtifāᶜı bürkenüñ kenārınuñ irtifāᶜı ḳadar ola. Ve bürkenüñ ortasında bir delük delüp ᶜamūd-ı mücevvefi ol delügüñ üstine vaḍᶜ ideler ve muḥkem yapışduralar. Ve ᶜamūduñ başına nuḥāsdan bir ḳurṣ vaḍᶜ ideler ki ḳuṭrı iki ḳarış ola. Ve ḳurṣuñ ortasındaki oyundı ᶜamūduñ tecvīfinüñ çevresinde mülṣaḳ ola. Ve bu bürkenüñ altı mücevvef olmaḳ gerekdür bir vechile ki ᶜumḳı sekiz ḳarış olup bir beyt-i ṣaġīr şeklinde vāḳiᶜ ola.

Baᶜdehu timürden ince bir ᶜamūd düzeler ki ṭūlı on iki ḳarış ola. Ve ᶜamūduñ bir ṭarafını

[153ᵃ]

ایدر شکل مزبور بر بوکه در که اورته سنده نحاسدن بر عمود واردر و اول
باشنده نحاسدن بر قوص واردر و قوصك اوستنده اغاجدن دوزلمش بر
حقه واردر که بر سهمی دوندررر و اول سهم بر مخروط منتصبه آقودی
کیجمشدر که بو مخروطك قوصدن ارتفاعی سکز قارشیدر و بو مخروطك اعلاسنده
بر دندانه لو دولاب واردر که بر دولاب اسفلندهکی یی دوندررکه و بو دولاب
سنه نیك اوستنده وجه معتاد و معروف اوزره ایکی ایپ واردر و بو ایپلرده
کوزه لر واردر و بو ایپلرك بر طرفی دولابك ظهرینه وضع اولنوب بر طرفی
بر کیا بجنه کی صویه باتمشدر و دولابك داخلنده بر ساقیه وضع اولنمشدر که
ایتمشدر که کوزه لرك صوی اول ساقیه یه دوکلور و اندن صکره مقصوده
اولان مکانه واصل اولور

فصل ثانی

شکل مزبورك کیفیت
عملی بیاننده در بو برکه لطیفه دوزه لر که ارضی نحاسدن بر صحیفه اولا
و کنارلری رخامدن اولوب مربع الشکل اولا و نحاسدن بر مجوف عمود
دوزه لر که ارتفاعی برکه نك کنارینك ارتفاعی قدر اولا و برکه نك
اورته سنده بر دلوك دلوب عمود مجوفی اول دلوکك اوستنه وضع
ایده لر و محکم یاپشدره لر و عمودك باشنه نحاسدن بر قوصی وضع ایده لر که
قطری ایکی قارش اولا و قوصك اورته سنده کی اوینده عمودك تجویفنه
جوده سنده ملصق اولا و بو برکه نك التی مجوف اولق کرکدر بر وجهله که
عمقی سکز قارش اولوب بر بیت صغیر شکلنده واقع اولا و بعده بر عمودن
انجه بر عمود دوزه لر که طولی اون ایکی قارش اولا و بو عمودك بر طرفنه

[١٥٣أ]

ḳurṣuñ ortasında ve ᶜamūd-ı mücevvefüñ içine geçürüp bürkenüñ altına dek indüreler ve ucına bir dendānelü bir dūlāb vaḍᶜ ideler ki ḳuṭrı dört ḳarış ola. Ve ᶜamūduñ bu ṭarafınuñ altına arḍ-ı beytden mürtefiᶜ bir ḳāᶜide vaḍᶜ ideler.

Baᶜdehu bir miḥver düzeler ki ṭūlı üç ḳarış ola. Ve bu miḥverüñ bir ṭarafında dendānelü bir dūlāb vaḍᶜ ideler ki ṭūlı üç ḳarış ola. Ve bu dūlābuñ dendānelerini dūlāb-ı ᶜamūduñ dendāneleri arasına vaḍᶜ ideler. Ve bu miḥverüñ bir ṭarafında bir dūlāb daḫı vaḍᶜ ideler ki büyük kepçeleri olup ḳuṭrı yedi ḳarış ola. Ve bu dūlābuñ üstine vāḳiᶜ olan yirinde bürkenüñ arḍını delüp bir lüle geçüreler ki dāḫil-i bürkeye cārī olan ṣunūñ s̱ülüs̱ānı ḳadar ṣuyı kepçelerüñ üstine döke ve dūlābı döndüre.

Baᶜde ẕālik ᶜamūda arḳurı bir oḳ geçüreler ki ṭūlı ᶜamūd-ı mücevvef üstinde vaḍᶜ olunan ḳurṣuñ ḳuṭrınuñ nıṣf-ı ṭūlı ḳadar ola. Ve mücevvef bir gāv şeklini düzeler ki mümkin olduḳça ḫafīf ola. Ve gāvuñ boynını oḳuñ[49] ucına boyunduruḳ şeklinde bir āletle vaṣl ideler tā ki ol gāvı götüre ve ḳurṣuñ üstinde döndüre bir vechile ki gāvuñ dırnaḳları ḳurṣa ṭoḳınmayup ikisinüñ mā-beyninde arpa ḳadar fürce ḳala.

Baᶜdehu ᶜamūd-ı ḥadīdüñ başına bir dendānelü dūlāb vaḍᶜ ideler ki ḳuṭrı dört ḳarış ola. Baᶜdehu esās-ı maᶜhūd üzere bir dūlāb-ı sindī [düzeler ki] ḳuṭrı dört ḳarış ola ve ḳıṣacuḳ [miḥveri] ola. Ve bu miḥverüñ bir ṭarafında bir dendānelü dūlāb ola ki ḳuṭrı üç ḳarış ola. Ve bu dūlābuñ dendānelerini reʾs-i ᶜamūdda vaḍᶜ olunan dūlābuñ dendāneleri

---

[49] Metinde bu kelime "evvelüñ" şeklindedir.

[153ᵇ]

قرصك اورته سنده وعمود مجوفك ايچنه كچوب بركه نك التنه دك اندره لر
واوجنه بر دندانه لو بر دولاب وضع ايده لر كه قطرى درت قارش اوله
وعمودك بو طرفنك التنه ارض بيتدن مرتفع بر قاعده وضع ايده لر
بعده بر محور دوزه لر كه طولى اوچ قارش اوله وبو محورك بر طرفنه دندانه لو
بر دولاب وضع ايده لر كه طولى اوچ قارش اوله وبو دولابك دندانه لرينى
دولاب عمودك دندانه لرى اره سنه وضع ايده لر وبو محورك بر طرفنه بر
دولاب دخى وضع ايده لر كه بيوك كبچه لو اولوب قطرى يدى قارش اوله
وبو دولابك اوستنه واقع اولان يرنده بركه نك ارضنى دلوب بر لوله كچوره لر كه
داخل بركه يه جارى اولان صونك ثلثانى قدر صو كبچه لرك اوستنه دوكه
بو دولابى دونده ره بعد ذلك عموده اڭقورى بر اوق كچوره لر كه طولى عمود
مجوفك اوستنه وضع اولنان قرصك قطرينك نصف طولى قدر اوله
ومجوف بر كاو شكلنى دوزه لر كه ممكن اولدقچه خفيف اوله وكاوك بوينى
اوقك اوجنه بوينه دق شكلنده بر التله كاوه وصل ايده لر تا كه اول كاوى
كوتوره وقرصك اوستنده طونده ره بر وجهله كه كاوك دد نقلرى قرصه
طوقنميوب ايكسنك مابيننده ازجه قدر فرجه قاله بعده عمود حديدك باشنه
بر دندانه لو دولاب وضع ايده لر كه قطرى درت قارش اوله بعده اكسى
معلوم اوزره بر دولا بسندى قطرى درت قارش اوله وقصه جق اوله
وبو محورك بر طرفنه بر دندانه لو دولاب اوله كه قطرى اوچ قارش اوله
وبو دولابك دندانه لرينى راس عموده وضع اولنان دولابك دندانه لرى

اره سنه

arasına geçüreler. Baᶜde ẕālik iki ip alalar, her ipüñ ṭūlı ü[ç] ḳarış ḳadar ola ki iki ucı bir yire cemᶜ [ola] ve dūlāb-ı sindīnüñ üstine vaḍᶜ olacaḳ zamānda bir ṭarafı arḍ-ı bürkeye ṭoḳınmaġa [ḳarīb] ola.

Baᶜdehu kūzeler düzeler ki her kūzenüñ büyükligi otuz dirhem ṣu ṣıġacaḳ ḳadar ve uzun ola başınuñ, dibinüñ vüsᶜati. Ve her kūzenüñ başında birbirine muḳābil iki ve esfelinde daḫı iki rezesi ola. Ve sābıḳan maᶜmūl ipler geçüreler ve ipleri kūzelerle üslūb-ı maᶜhūd üzere dūlābuñ üstine vaḍᶜ ideler.

Baᶜde ẕālik şekl-i mezbūrı taṣvīr idüp tefhīm içün ḥurūfla ᶜalāyim naṣb idelüm: Bürkenüñ ᶜalāmeti "sīn-س", vasaṭ-ı bürkede vaḍᶜ olunan ᶜamūd-ı mücevvefüñ ᶜalāmeti "ᶜayn-ع" ve bu ᶜamūduñ başında vaḍᶜ olunan ḳurṣuñ ᶜalāmeti "nūn-ن" ve ᶜamūd-ı ḥadīdüñ ḳurṣ üstinde vāḳiᶜ olan ṭarafınuñ ᶜalāmeti "yā-ي" ve taḥt-ı bürkede vāḳiᶜ olan ṭarafınuñ üstinde vāḍiᶜ olunan dendānelü dūlābuñ ᶜalāmeti "elif-ا" ve dāḫil-i beytde vaḍᶜ olunan keffelü dūlābuñ ᶜalāmeti "ḥā-ح" ve bu dūlābuñ miḥveri üstinde vaḍᶜ olunan dendānelü dūlābuñ ᶜalāmeti "ṭā-ط" ve arḍ-ı bürkeden dūlāb-ı keffenüñ üstine ṣu döken lülenüñ ᶜalāmeti "hā-ه" ve sehmüñ ᶜalāmeti "kāf-ك" ve gāvuñ ᶜalāmeti "lām-ل" ve reʾs-i ᶜamūdda vaḍᶜ olunan dendānelü dūlābuñ ᶜalāmeti "bā-ب" ve dūlāb-ı sindīnüñ "dāl-د" ve dūlāb-ı sindīnüñ miḥveri üstinde mevḍūᶜ olan dendānelü dūlābuñ "ḳāf-ق" ve mīzānla ḫayṭaynuñ ᶜalāmeti "fā-ف"dur. Heyʾet-i ḫāriciyyesi bu şekl üzere:

[Şekil 452/137a]

[154ᵃ]

آره‌سنه کچوره‌لر بعد ذلك ایکی ایپ آله‌لر هر ایپك طولی اوچ قارش قدر اولاکه
ایکی اوجی بر یره جمع ودولابلرنیك اوستنه وضع اولنجه زماننده بو طرفنه
ارضی برکه‌یه طوقنمغه اولا بعده کوزه‌لر دوزه‌لر که هر کوزه‌نك بیوکلکی
اوتوز درهم صو صیغه‌جق قدر اوزون اولا و باشنك دیبنك وسعتی ویر
کوزه‌نك باشنده بر بوینه مقابل ایکی و اسفلنده دخی ایکی دزه‌سی اولا قولاقی
معمول ایپلر کچوره‌لر و ایپلری کوزه‌لرله اسلوب معهود اوزره دولابك
اوستنه وضع ایده‌لر بعد ذلك شکل مزبوری تصویر ایدوب تفهیم ایچون
حروفله علایم نصب ایده‌لوم برکه‌نك علامتی س وسط برکه‌ده بو
وضع اولنان عمود مجوفك علامتی ع وبو عمودك باشنده وضع
اولنان قوصك علامتی ن وعمود حدیدك قوصی اوستنه واقع
اولان طوقنك علامتی ی وتحت برکه‌ده واقع اولان فرفنك
اوستنده واضع اولنان دندانه‌لو دولابك علامتی ا وداخل بتوه
وضع اولنان کفه‌لو دولابك علامتی ح وبو دولابك محوری
اوستنده وضع اولنان دندانه‌لو دولابك علامتی ط وارضی برکه‌ده‌ن
دولاب کفه‌نك اوستنه صو دوکن لوله‌نك علامتی ه وسهمك علامتی
ك وکاوك علامتی ل ووزاسی عمودده وضع اولنان دندانه‌لو دولابك
علامتی ب ودولابلرنیك د ودولابلرنیك محوری اوستنده
موضوع اولان دندانه‌لو دولابك ق وکیرانله خیطنیك علامتی ف
در هیئت خارجیه‌سی بو شکل اوزره

[١٥٤أ]

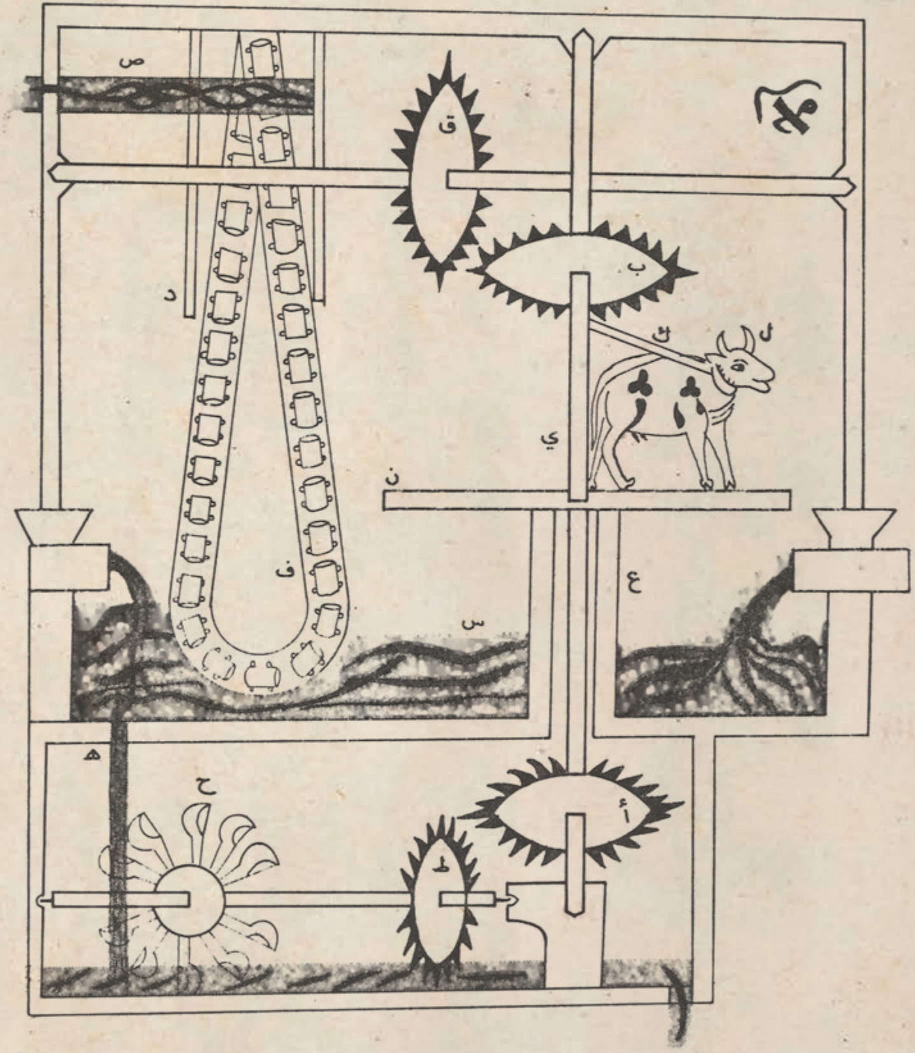

[Şekil 452/137a]

Ālāt-ı mezbūre evṣāf-ı mesfūre üzere tertīb olunduḳdan ṣoñra elvān-ı eṣbāġ ile telvīn ve tezyīn olunur. Ve bunlaruñ eṣbāġını beẕr-i kettānla ṣalāye üzere saḥḳ idüp muḥkem maᶜcūn itmek gerekdür tā ki ṣu teʾs̱īr itmeyüp mürūr-ı eyyāmla müteġayyir

[154^{b}]

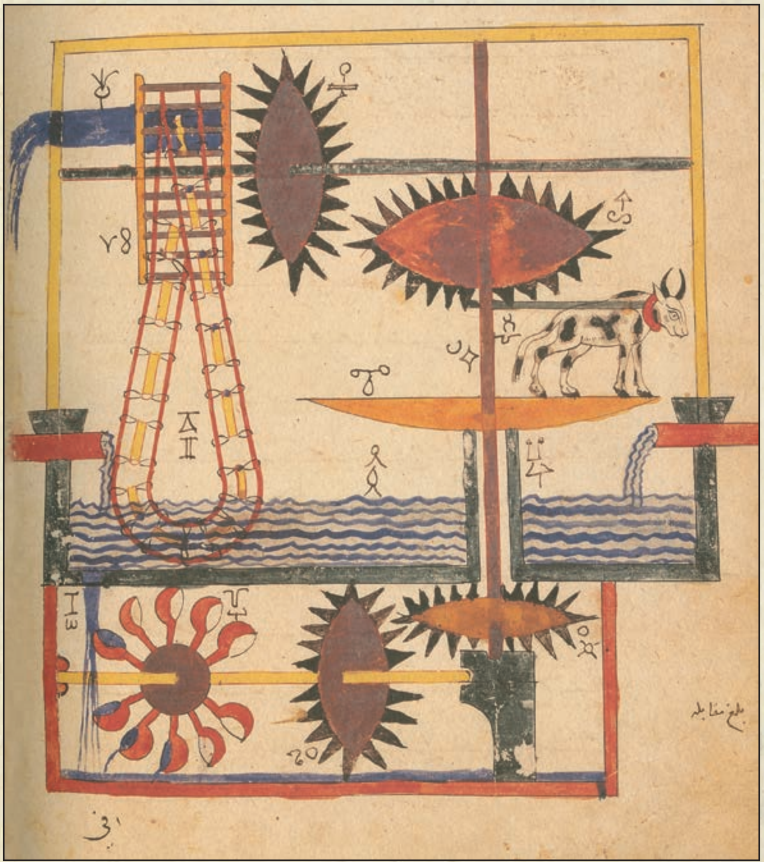

بلغ مقابله

الآتی بوره اوصاف صغوره اوزره ترتیب اولندقدن صکره الوان صباغ ایله تلوین و تزیین اولنور و بونلرک اصباغنی بذرکتّانله صلایه اوزره سحق ایدوب محکم معجون اتمک کرکدر تاکه صو تأثیر اتمیوب مرور ایّامله متغیّر

اولمیه

[١٥٤ب]

olmaya.

Pes vāḍıḥ ve celīdür ki ḳaçan bürke-i “sīn-س”e ṣu cārī olsa ünbūb-ı “nūn-ن”dan dūlāb-ı “ḥā-ح” üstine munṣabb olup anuñla dūlāb-ı “ṭā-ط”yı döndürür, ol daẖı dūlāb-ı “elif-ا”i döndürür, pes ᶜamūdla baḳara döner. Dūlāb-ı “bā-ب” daẖı dūlāb-ı “ḳāf-ق”ı ve dūlāb-ı “dāl-د”ı döndürür ki üstinde kūzeler vardur. Ve her ne ḳadar ki dūlāb-ı “dāl-د” devr ider, kūzeler ṭolu olduġı ḥālde mürtefiᶜ olur tā ki sāḳiyye-i “ṣād-ص”da döker ve andan emākin-i maḳṣūdeye cereyān ider.

Beşinci Nevᶜden Dördinci Şekl Bir Āletdür ki Ḳuyudan Emākin-i Refīᶜaya H̱aṭṭ-ı Müstaḳīm Üzere Ṣu[50] Ḳaldurur

Reʾs-i biʾri on zirāᶜ yirden tā ṣuya varınca ḥafr ideler. Ve ẖarḳuñ evvelinde bir dendānelü dūlāb vaḍᶜ ideler ki ḳuṭrı altı ḳarış ola. Ve ol dūlābuñ miḥveri ẖarḳ üstinde dūlāb-ı “ṭā-ط” olup mebṭūḥ ola. farḍ idelüm ki miḥverüñ bir ṭarafı “elif-ا” ve bir ṭarafı “yā-ي”dur. Pes nāḥiye-i “yā-ي”nuñ üstine bir sehm naṣb ideler ki başı zāviye-i ḳāyime üzere eğilmiş ola. Ve sehmüñ ucına pirinç vaḍᶜ ideler ve miḥverden nāhiye-i elifi berke-i sābit üzere vazᶜ ideler ve nāḥiye-i “yā-ي”nuñ zāviyesi altına bir ḳāᶜide-i s̱ābite vaḍᶜ ideler ki miḥver-i mezbūr bu rüknle ḳāᶜide üstinde döne. Ve miḥverüñ üstine bir ḥalḳa vaḍᶜ ideler ki miḥveri inde’l-ᶜamel irtifāᶜdan menᶜ eyleye.

Baᶜdehu aġaçdan bir miġrafe düzeler ki içine elli rıṭl ṣu ṣıġa. Ve miġrafenüñ z̲enebini oluḳ gibi oyalar ve ṭūlı ol ḳadar ola ki saṭḥ-ı mādan evvel-i ẖarḳuñ mābeyninde olan mesāfeden iki ḳarış artuḳ ola.

---

[50] Kelimeden önce konteksle uymayan “hafr” kelimesi vardır.

[155a]

اولمه‌سی واضح وجلیدر که قچی برکه س نه موجاریجا اوله ابنوب ه
دن دولاب ح اوستنه منصوب اولوب انکله دولاب ط یه دونررر
اولدیغی دولاب ا یی دونررسی عموده یقره ده دونر دولاب ب
دخی دولاب ق یی و دولاب د یی دونررکه اوستنده کوزه لر واردر
وهر نه قدر که دولاب د دور ایدر کوزه لر طولو اولدیغی حالده
مرتفع اولوب تا که ساقیه ص ده دوکر وانلر اماکن مقصوده یه
جریان ایدر **بشنجی نوعدن دردنجی شکل** بر آلتدر که قیودن
اماکن رفیعه یه خط مستقیم اوزره حفر صوقالدردر اوسی بر یا اون
ذراع یره دک تا صویه انتها حفر ایده لر وخرقک اوتلنده بر دندانه لو
دولاب وضع ایده لر که قطری التی قارش اولا و اول دولابک محوری
خرقک اوستنده دولاب ط اولوب مبسوط اولا فرض ایدلوم که محورک
بر طرفی ا و بر طرفی ی در پس ناحیه ی نک اوستنه بر سهم نصب ایده لرکه
باشی زاویه قائمه اوزره اکلمش اولا و سهمک اوجنه بر منیح وضع ایده لر
ومحوردن ناحیه ا یی بر دکمه ثابت اوزره وضع ایده لر و ناحیه ی نک
زاویه سی آلتنه بر قاعده ثابته وضع ایده لر که محور غربوربوکتله قائم
اوستنده دونه و محورک اوستنه بر حلقه وضع ایده لر که محوری عند العمل
ارتفاعدن منع ایلیه بعده اغجدن بر مغرفه دوزه لر که ایچنه الکی رطل
صو صیغه و مغرفه نک ذنبی اولوق کبی اویه لر و طولی اولقدر اولا که طح
مادن اول خرقک ما بیننده اولان مسافه دن ایکی قارش اوتوق اولا

Ve z̲enebüñ ucını delüp arḳurı bir miḥver geçüre ve miḥverüñ ucını iki beyt içine idḫāl ideler tā ki anlaruñ içinde ḥareket idüp ḫurūc itmeye. Ve miġrafenüñ z̲enebi altında bir uzun ḫarḳ ideler ki ṭūlı sehm-i mez̲kūruñ ṭūlınuñ ḍaᶜfı ḳadar ola tā ki sehm-i mez̲kūr ol ḫarḳuñ içinde sühūletle ḥareket ide. Ve lāzımdur ki sehmüñ ucında mevḍūᶜ olan mīḫı timürden bir ṣaḥīfe ile telbīs ideler. Ve z̲eneb-i miġrafenüñ altında vaḍᶜ olunan ḫarḳuñ daḫı dāḫilini ḥadīdden ṣaḥīfe ile telbīs ideler.

Baᶜdehu dūlāb-ı “ṭā-ط”nuñ üstine bir dendānelü dūlāb daḫı vaḍᶜ ideler ki ḳuṭrı üç ḳarış ola ve miḥveri vech-i arḍda muntaṣıb ola. Ve yir üzere vāḳiᶜ olan ṭarafınuñ altına bir sükerrece vaḍᶜ ideler. Ve bu miḥverüñ ṭaraf-ı aᶜlāsına arḳurı bir sehm vaḍᶜ ideler ve sehmüñ ucına boyunduruḳ vaḍᶜ idüp miḥveri idāre itmek içün bir dābbenüñ boynına geçüreler bu şekl üzere ki biʾrüñ ᶜalāmeti “sīn-س”, saṭḥ-ı mānuñ “ᶜayn-ع” ve evvel-i ḫarḳuñ “zā-ز” ve miḥver-i mebṭūḥuñ rezeye ḳāyimesinüñ “ḥā-ح”, nefs-i miġrafenüñ “kāf-ك”, z̲eneb-i miġrafenüñ ve ḫarḳ[...][51]

---

[51] Tercümede burası boş bırakılmış.

[155^{b}]

وذنبك اوجنى دولابا دْقورى بر محوره كچوره و محورك اوجنى ايكى بيت
ابجنه ادخال ايده لر تا كه آنلرك ابجنده حركت ايدوب خروج اتميه و مغرفه نك
ذنبى التنده براوزون خرق ايده لر كه طولى سهم مذكورك طولنك
ضعفى قدر اولا تا كه سهم مذكور اول خرقك ابجنده سهولتله حركت
ايده و لازمدر كه سهمك اوجنده موضوع اولان صفيحه تيموردن بر صحيفه
ايله تلبيس ايده لر و ذنب مغرفه نك التنده وضع اولنان خرقك دخى
داخلنى حديدن صحيفه ايله تلبيس ايده لر بعده دولاب ط نك اوستنه
بر دندانه لو دولاب دخى وضع ايده لر كه قطرى اوچ قارش اولا و محورى
وجه ارضده منتصب اولا و يراوزده واقع اولان طرفنك التنه بر سكرجه
وضع ايده لر بو محورك طرف اعلاسنه ادقودى بر سهم وضع ايده لر و سهمك
اوجنه بو بيندق وضع ايده لر محورى داره اتمك ايچون بر دابه نك بوينته
كچوره لر بو شكل اوزره كه بيرك علامتى س سطح مانك ع و اول خرقنك
ذ و محور مبطوحك د ذ و قالبنك ح نفس مغرفه نك ك ذنب مغرفه نك
و خرق

[١٥٥ب]

Pes vāḍıḥdur ki ḳaçan dābbe-i “hā-ە” ki dönse, dūlāb-ı “ḥā-ح” döner, dūlāb-ı “ṭā-ط”yı miḥveriyle sehmiyle döndürür. Ve bu zamānda sehmüñ başında vaḍᶜ olunan veted ḫarḳ-ı “nūn-ن”uñ içinde vāḳiᶜ olup ġāyet inḫiṭāṭ üzere olur ve miġrafe ṣu içine batar. Ve ḳaçan ki sehm-i “ḥā-ح” nıṣf devre devr ider, miġrafe ṭolup keffesi müvāzelikten mürtefiᶜ olur ve içindeki ṣu miġrafenüñ ẕenebi içine aḳar ve ṭaraf-ı āḫerinden çıḳup sāḳiyyeye munṣabb olur ve sāḳiyyeden emkine-i

[156ᵃ]

٣

پس واضح ددکه قچن دائرهٔ ه له دونسه دولاب ح دونر دولاب ط یه محوریله
سهمیله دونر ربو بوزمانده سهمک باشنده وضع اولنان وتد خرق ن نک ایچنده
واقع اولوب غایته انحطاط اوزره اولور و مغرفه صو ایچنه باتر وقچن که سهم ح
نصف دوره دور ایده مغرفه طولوب کفه سی حواده لفعون مرتفع اولور و ایچنده کی صو
مغرفه نک ذنبی ایچنه آقر و طرف آخرندن چقوب سقیه یه منصب اولور و سقیه دن امکنهٔ

[١٥٦أ]

muḫtāreye cereyān ider ve bu ḥīnde sehm-i mezbūr muntaṣıb olur. Baᶜdehu yine nıṣf-ı devre tamām olduḳda miġrafe ṣuya batar.

Beşinci Nevᶜden Beşinci Şekl Bir Āletdür ki Dūlābla Mā-i Cārīden Yigirmi Zirāᶜ Yire Ṣu Refᶜ İder.

Ve bu şeklüñ şerḥinde ḥaḳīr-i pür-taḳṣīre vāṣıl olan nüsḫadan iki varaḳ ḍāyiᶜ olmaġın bu şeklüñ tercemesi terk olundı. Bu mekānda nevᶜ-i ḫāmisüñ eşkāli yabana irişüp nevᶜ-i sādise şürūᶜ olundı.

Nevᶜ-i Sādisden Şekl-i Evvel

İki ḳanadlu bir ḳapudur ki muṣannif-i kitāb-ı ḥikmet-ᶜunvān Şeyh Bedīᶜü'z-zamān medīne-i Āmid'üñ sarayı içün şebehden düzmiş. Egerçi taḳrīr ve taḥrīri muḳteḍāsınca ol bābda ḫaylī ṣanᶜat ḫarc idüp çoḳ hüner derc itmiş ve ol ᶜaṣruñ ehālīsi ortasında kemāl mertebede maḳbūl ve müstaḥsen düşmiş, lākin fi'l-ḥaḳīḳa bu şeklüñ taḥtında bir daḳīḳa-i enīḳa mevcūd olmamaġın kitāb-ı mezbūrda mez̠kūr olan sāyir eşkāl-i pür-meʾāle nisbet bir ṣūret-i bī-maᶜnā vāḳiᶜ olmışdur. Bināen ᶜalā ẕālik bu bābı fetḥ itmeyüp bu şeklüñ tercemesi terk olundı.

Altıncı Nevᶜden İkinci Şekl Bir Āletdür ki Saṭḥ-ı Küre Üzere Vāḳiᶜ Olan Üç Noḳṭanuñ ve Ufḳa Müvāzī Olan Saṭḥuñ Üstinde Vāḳiᶜ Olan Üç Noḳṭanuñ Her Ne Mekānda Vāḳiᶜ Olurlarsa Merkezlerini Taᶜyīn İder

Faṣl-ı Evvel Ālet-i Mezbūrenüñ Maᶜnāsın ve Keyfiyyet-i ᶜAmelin Beyān İder

Her üç noḳṭa ki saṭḥ-ı küre üzere vāḳiᶜ olur, elbette ol noḳṭalara bir dāyirenüñ muḥīṭ-i s̠ülüs̠ānı mürūr ider, yā nıṣf-ı dāyirenüñ muḥīṭi yā dāyireden bir ḳavsüñ muḥīṭi elbette mürūr ider, lākin noḳṭalaruñ mā-beyni gāh zāyid ve gāh nāḳıṣ olur. Egerçi bu maḳūle üç noḳṭaya ḫaṭṭ mürūr itdürmek bi-ġayr-ı ālet mümkindür bu ṭarīḳle ki bir noḳṭadan bir noḳṭaya bir ḫaṭṭ-ı müstaḳīm çeküp

[156ᵇ]

مختاره یه جریان ایدر و بو حیله سهم مزبور منتصب اولور بعده یه نصف دوره
تمام اولور قره مغرفه صویه تیر **بشنجی نوعدن بشنجی شکل** بر آلتدر که
دولاب ماء جاریدن یکرمی ذراع یره صو دفع ایدر و بو شکلک ترجمه‌سنده چقربه تعقیرم
واصل اولان نسخه‌ده ایکی ورق ضایع اولماغین بو شکلک ترجمه‌سی ترک اولندی
و بو مکانده نوع خامسک اشکالی پایانه ایرشوب نوع سادسه شروع اولندی و نوع
سادسک شکل اول ایکیسی تمام اولور قیود درکه مصنف کتاب حکمت عنوان شیخ بدیع الزمان
مؤیدنه آمدک کرای ایچون شبه‌دن دوزمشی اگرچه تقریر و تحریری مقرصنعتجه اولبابده
خیلی صنعت خرج ایدوب چوق هنر درج ایتمشی و اول عصرک اهالیسی اورته‌سنده
کمال مرتبه‌ده مقبول و مستحسن دوشمشی لکن فی الحقیقه بو شکلک تحتنده بر دقیقه انقه
موجود اولمدیغی کتاب مزبورده مذکور اولان سائر اشکال بر ماله نسبت بو صورت
بر معنی واقع اولمشدر بناء علی ذلک بو بابه فتح اتمیوب بو شکلک ترجمه‌سی ترک
اولندی **آلتنجی نوعدن ایکنجی شکل** بر آلتدر که سطح کره اوزرنده واقع
اولان اوج نقطه‌نک وافقه موازی اولان سطحک اوستنده واقع اولان اوج نقطه
هر نه مکانده واقع اولور ایسه مرکزلرینی تعیین ایدر **فصل اول**
آلت مزبوره‌نک صنعتی و کیفیت عملنی بیان ایدر هر اوج نقطه که سطح کره اوزرنده
واقع اولور البته اول نقطه‌لر بر دائره‌نک محیط تلتنی مرور ایدر یا نصف
دائره‌نک محیطی یا دائره‌دن بر قوسک محیطی البته مرور ایدر لکن نقطه‌لرک
مابینی گاه زائد و گاه ناقص اولور اگرچه بو مقوله اوج نقطه‌یه خط مرور
ایتدرمک بغایة ممکندر بو طریقله که بر نقطه‌دن بر نقطه‌یه بر خط مستقیم چکوب

بو

bu ẖaṭṭuñ ortasına bir ᶜalāmet vaḍᶜ ideler ve ol ᶜalāmetden bir ẖaṭṭ-ı müstaḳīm iẖrāc ideler ki ẖaṭṭ-ı evvelüñ üstine zāviye-i ḳāyime üzere ḳāyim ola. Ve yine noḳṭa-i s̱āniyeden noḳṭa-i s̱ālis̱eye bir ẖaṭṭ-ı müstaḳīm çeküp üslūb-ı sābıḳ üzere bu ẖaṭṭuñ daẖı ortasından bir ẖaṭṭ iẖrāc ideler. Ve bu iẖrāc olunan iki ẖaṭları medd ideler tā ki bir yirde müctemiᶜ olup teḳāṭuᶜ ideler ki mevḍiᶜ-i teḳāṭuᶜ noḳṭa-i mez̠kūrenüñ merkezidür. Eger pāy-ı pergārı ol mevḍiᶜe vaḍᶜ itseler ve pergāruñ başını ol noḳṭalardan birisine vaḍᶜ idüp idāre itseler, üçine daẖı mürūr ider, lākin bu ṭarīḳde nevᶜan teᶜassür olmağın bu ḥusūs içün bir ālet-i müstaḳille istiẖrāc olundı tā ki ᶜamel-i mezbūr maḳṣūd olunduḳda sühūletle ẓuhūr ide.

Ve ālet-i mezbūrenüñ keyfiyyet-i ᶜameli bu vechiledür ki pirinçden bir miḳdār ḳalıñca bir misṭara düzeler ki ṭūlı üç ḳarış ola. Ve ol misṭaranuñ ortasında nıṣf-ı dāyire şeklinde bir faḍla terk ideler. Bu şekl üzeredür ki::

[Şekil 480/150]

Misṭaranuñ iki ṭarafında "ḥā-ḥā-ح-ح" vaḍᶜ olunup nıṣf-ı dāyirenüñ merkezinde "yā-ي" vaḍᶜ olunmışdur. Baᶜdehu bu nıṣf-ı dāyirenüñ merkezi üstine bir nıṣf-ı dāyire resm ideler ki muḳaddemā vaḍᶜ olunan nıṣf-ı dāyireden bir miḳdār küçük olup içinde vāḳiᶜ ola. Ve bundan ṣoñra misṭara-i mezbūrenüñ yüzini mehmāemken taṣḥīḥ ideler. Ve nıṣf-ı dāyirenüñ merkezinden bir ẖaṭṭ iẖrāc ideler ki

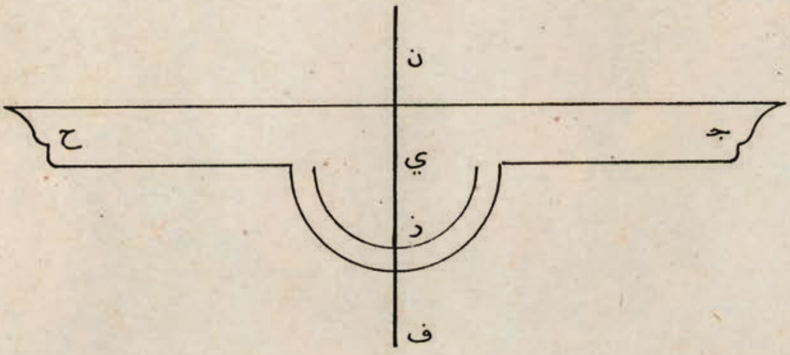

[Şekil 480/150]

[157a]

بو خطّك اورته سنه بر علامت وضع ایده لر و اول علامتدن بر خطّ مستقیم
اخراج ایده لر كه خطّ اوّلك اوستنه زاویهٔ قائمه اوزره قائم اولا و نیه نقطهٔ
ثانیه دن نقطهٔ ثالثه یه بر خطّ مستقیم چكوب صكره بو اوزره بو خطّك دخی
اورته سندن بر خطّ اخراج ایده لر و بو اخراج اولنان ایكی خطلری مدّ ایده لر
تا كه بر یرده مجتمع اولوب تقاطع ایده لر كه موضع تقاطع نقطهٔ مذكوره نك
مركزی در اگر بر پرگاری اول موضعه وضع اتسه لر و پرگارك باشنی اول
نقطه لردن برینه وضع ایدوب اداره ایلسه لر اوجنه دخی مرور ایدر لكن بو
بو طریقله نوعا تعسّر اولماغین بو خصوص ایچون بر آلهٔ مستقله استخراج
اولندی تا كه عمل مزبور مقصود اولندقده سهولتله ظهور ایده و آلهٔ مزبوره نك
كیفیت عملی بو وجهله كه برنجدن بر مقدار رقالجه بر سطح دوزه لر كه طولی
اوچ قارش اولا و اول مسطح نك اورته سنده نصف دائره شكلنده بر
فضله ترك ایده لر بو شكل اوزره دركه

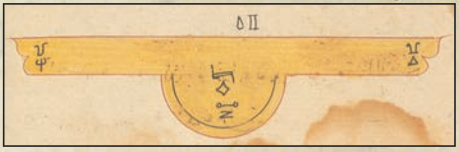

مسطح نك ایكی طرفنه ح ح وضع اولنوب نصف دائره نك مركزنده ی
وضع اولنمشدر بعده بو نصف دائره نك مركزینه اوستنه بر نصف دائره
رسم ایده لر كه مقدّما وضع اولنان نصف دائره دن بر مقدار كوچك
اولوب ایچنده واقع اولا و بوندن صكره سطح مزبوره نك یوزنی مهما
امكن تصحیح ایده لر و نصف دائره نك مركزندن بر خطّ اخراج ایده لر كه

nıṣf-ı dāyireyi ortasından iki ḳısm ideler. Baᶜdehu bu ḫaṭṭdan ibtidā idüp misṭaranuñ bir ṭarafını āḫirine dek murādları üzere taḳsīm ideler ve dönüp yine ḫaṭṭdan ibtidā idüp misṭaranuñ bir ṭarafını daḫı ṭaraf-ı evvelüñ tecribesi üzere āḫirine dek taḳsīm ideler ve her beş cüzüñ üstine "hā-ه" yazalar.

Baᶜdehu pirinçden bir ᶜiḍāde alalar ki ṭūlı bir buçuḳ ḳarış ve ᶜarḍı misṭarada vāḳiᶜ olan aḳsāmdan beş ḳısm ḳadar ola. Ve bu ᶜiḍādenüñ bir ṭarafına ḳarīb yirde ᶜiḍādenüñ yanında bir faḍla vaḍᶜ idüp bir nıṣf-ı dāyire resm [ide]ler ki ġāyetde küçük ola. Ve bu nıṣf-ı dāyirenüñ merkezine bir ince delük deleler ve ᶜiḍādenüñ bu ṭarafında daḫı bir delük deleler ki nıṣf-ı dāyirenüñ merkezinde vāḳiᶜ olan delükle bunuñ mā-beyninüñ buᶜdı misṭarada vāḳiᶜ olan nıṣf-ı dāyireyle merkezi mā-beyninde vāḳiᶜ olan buᶜd ḳadar ola.

Ṣūret-i ᶜiḍāde[52] budur ki ṭaraf-ı mes̱ḳūbınuñ ᶜalāmet-i "ṭā-ط" ve merkez-i nıṣf-ı dāyirede vāḳiᶜ olan s̱aḳbuñ ᶜalāmeti "lām-elif-لا" ve ᶜiḍādenüñ ṭaraf-ı āḫerinüñ ᶜalāmeti "ḳāf-ق"dur:

[Şekil 481/151]

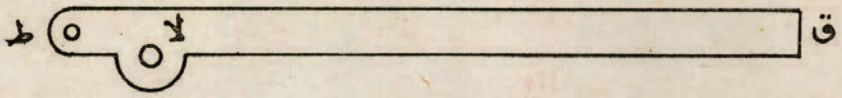

[Şekil 481/151]

Baᶜdehu misṭarada vāḳiᶜ olan nıṣf-ı dāyirenüñ merkezini bir ince mis̱ḳabla delüp ᶜiḍādenüñ merkez-i dāyiresinde vāḳiᶜ olan s̱aḳbı bu s̱aḳba taṭbīḳ ideler ve iki s̱aḳba bir mismār geçürüp iki uçlarını bükeler tā ki ᶜiḍāde misṭara üstinde dönüp mekānından

---

[52] Mütercim bu bölümden itibaren "ᶜiḍāde"yi "ġıṭāde" şeklinde imlā eder. Biz "ᶜiḍāde"de ısrar ettik.

[157ᵇ]

نصف دائره یی اوته سندن ایکی قسم ایده بعده بو خطدن ابتدا ایدوب مسطره نك
بر طرفنی آخرنه دك مرادلری اوزره تقسیم ایده لر ودوتوب ینه خطدن ابتدا
ایدوب مسطره نك بر طرفنی دخی طرف اولك تجربه سی اوزره آخرنه دك تقسیم
ایده لر و هر بشی جزءك اوستنه ه یازه لر بعده بر بجقدن بر غضاده آله لر که طولی
بر بجق قارش و عرضی مسطره ده واقع اولان اق م د ن بشی قسم قدر اوله و بو
غضاده نك بر طرفنه قریب بر ده غضاده نك یانندن بر قفله وضع
ایدوب بر نصف دائره رسم ایده لر که غایتده کوچك اوله و بو نصف دائره نك
مرکزینه برابرجه دلوك دله لر و غضاده نك بو طرفنده دخی بر دلوك
دله لر که نصف دائره نك مرکزنده واقع اولان دلوك که بونك ما بیننك
بعدی مسطره ده واقع اولان نصف دائره یله مرکزی ما بیننده واقع
اولان بعد قدر اوله صورت غضاده بو در که طرف مثقوبنك علامتی ط و
مرکز نصف دائره ده واقع اولان ثقبك علامتی لا و غضاده نك
طرف آخرینك علامتی ق در

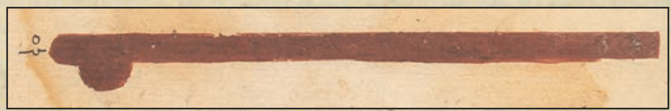

بعده مسطره ده واقع اولان نصف دائره نك مرکزینی برابرجه مقابله دلوب غضاده نك
مرکز دائره سنده واقع اولان ثقبی بو ثقبه تطبیق ایده لر و ایکی ثقبه بر مسمار
کچوروب ایکی اوجلرینی بوکه لر تا که غضاده مسطره اوستنده دونوب مکاننده

خروج

ḫurūc itmeye. Baᶜdehu ᶜiḍādeyi taḥrīk ideler tā ki misṭaranuñ üstinde zāviye-i ḳāyime üzere s̱ābit ola bu şekl üzere:

[Şekil 482/152a]

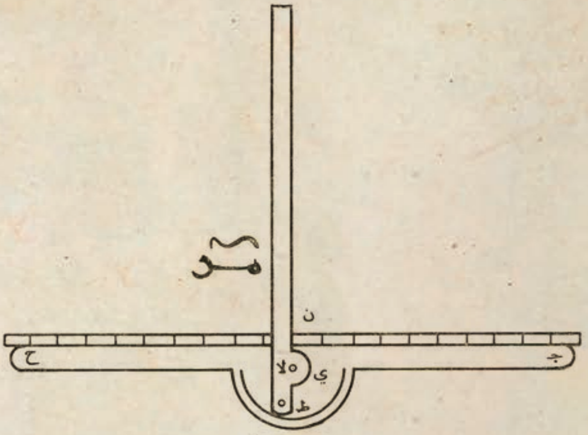

[Şekil 482/152a]

Faṣl-ı S̱ānī Ālet-i Mezbūre ile Keyfiyyet-i ᶜAmelüñ Beyānındadur

Ammā küre üstinde vāḳiᶜ olan noḳṭalaruñ muṭlaḳā merākizini istiḫrāc mümkindür, ammā ufḳa müvāzī olan saṭḥ üzere vāḳiᶜ noḳṭalaruñ bir ṣūretde merākizini istiḫrāc ḳābil degildür. Yaᶜnī ḳaçan noḳṭa-i mezbūrenüñ üçi daḫı bir ḫaṭṭ-ı müstaḳīm üzere vāḳiᶜ olsa, pes farḍ idelüm ki ol üç noḳṭa "elif-bā-cīm-ا-ب-ج"dür ve bunlaruñ merkezini istiḫrāc murād iderseñ misṭarayı "elif-bā- ا-ب" noḳṭalarınuñ üstine vaḍᶜ idersin ve ᶜiḍādeyi bu iki noḳṭanuñ muntaṣıfına ḳarīb idersin bir vechile ki ᶜiḍāde-i mezbūre noḳṭa-i s̱elās̱enüñ cihet-i taḳᶜīrine vāḳiᶜ olur ve ᶜiḍādenüñ ṣağında ve ṣolında vāḳiᶜ olan aḳsāmı ᶜadd idersin ve misṭarayı

[158a]

خروج ایتمه بعده غطاءیی تحریك ایده لر تا که مسطره‌نك اوستنده زاویهٔ قائمه
اوزره ثابت اولا بو شکل اوزره

فصل ثانی

آلهٔ مزبوره ایله کیفیت عملك بیاننده در
اما کره اوستنده واقع اولان نقطه‌لرك
مطلقا مراکزنی استخراج ممکندر اما
افقه موازی اولان سطح اوزره واقع
نقطه‌لرك برصودتن مراکزنی استخراج
قابل دکلدر یعنی هیچ نقطهٔ مزبوره‌نك
اوچی دخی بر خط مستقیم اوزره واقع
اولمسه بس فرض ایده لوم که اول اوچ
نقطه اب ج در بونلرك مرکزینی
استخراج مراد ایدرسك مسطره‌یی اب
نقطه‌لرینك اوستنه وضع ایدرسن
وغطاده‌یی بو ایکی نقطه نك
منتصفنه قریب ایدرسن بر وجهله که
غطاء مزبوره نقطهٔ ثالثك جهتنه
تقصیرنده واقع اولور وغطاده‌سنی
صلغنده وصولنده واقع اولان اق می عد ایدرسن ومسطره‌یی

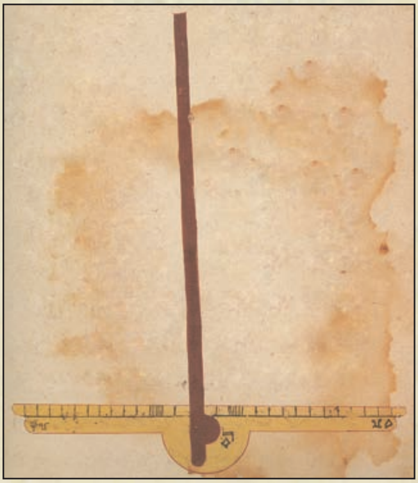

[١٥٨أ]

taḥrīk idersin tā ki ᶜiḍādenüñ vechi fi'l-ḥaḳīḳa ol iki noḳṭanuñ ortasında vāḳiᶜ olur. Pes ol ḥīnde ᶜiḍādenüñ vechine müvāzī bir ḫaṭṭ çekersin, baᶜdehu misṭarayı "bā-cīm-ب-ج" noḳṭalarına naḳl idersin. Ve imtiḥān ve iᶜtibār idersin tā ki ᶜiḍādenüñ vechi "bā-cīm-ب-ج" noḳṭalarınuñ ortasına vāḳiᶜ olur. Ve yine vech-i ᶜiḍāde üzere bir ḫaṭṭ çekersin ki ḫaṭṭ-ı evveli teḳāṭuᶜ ider. Pes ol iki ḫaṭṭuñ teḳāṭuᶜ itdügi mekān noḳṭa-i mezbūrenüñ merkezidür.

Ve noḳṭa-i s̱elās̱uñ ṣureti budur ki vech-i ᶜiḍāde üzere iḫrāc olunan iki ḫaṭṭlar resm olunup ḥarf-i "yā-ي" ḳatında teḳāṭuᶜ itmişlerdür. Pes eger pāy-ı pergārı mevḍiᶜ-i teḳāṭuᶜa vaḍᶜ idüp pergārı idāre itseler noḳṭalaruñ üçine daḫı mürūr ider.

Altıncı Nevᶜden Üçinci Şekl Bir Ḳufldur ki Bir Ṣandūḳuñ Üstine Bağlanup ᶜİnde'l-Fetḥ On İki Ḥarfle ᶜAmel Olınur

Ṣandūḳ-ı mezbūruñ ġıṭāsın yaᶜnī ḳapağın düzmek içün bir murabbaᶜ ve müstaṭīl bir ṣaḥīfe aḫẕ idüp dört kūşesinde dört dāyire resm ideler ve ol dāyirelerüñ içine dört dāyire daḫı resm ideler. Ve her iki dāyirenüñ mā-beynini on altı ḳısma taḳsīm idüp on altı ḫaṭṭ çekeler ve ḫuṭūṭuñ mā-beynine on altı ḥarf yazalar. Ve dāyirelerüñ

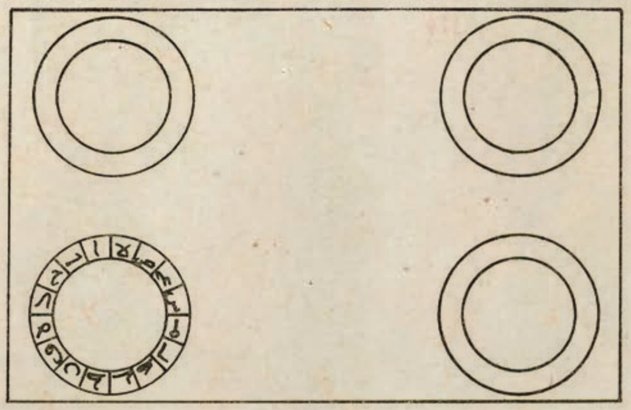

[Şekil 487/154]

[158ᵇ]

تحریک ایدرسن تا که غطاده نک وجهی فی الحقیقه اول ایکی نقطه‌لر اوزرینه واقع
اولوربی اول حینده غطاده نک وجهنه موازی بر خط چکرسن بعده مطرحی
ب ج نقطه‌لرینه نقل ایدرسن و امتحان و اعتبار ایدرسن تا که غطاده نک
وجهی ب ج نقطه‌لرینک اورته‌سنه واقع اولوروبن وجه غطاده اوزره بر خط
چکرسنکه خط اول تقاطع ایدرسی اول ایکی خطک تقاطع ایتدوکی مکان
نقطه مزبوره‌نک مرکزینه دو نقطه ثلثنک صورتی بولدرکه وجه غطاده اوزره
اخراج اولنان ایکی خطلر رسم اولنوب

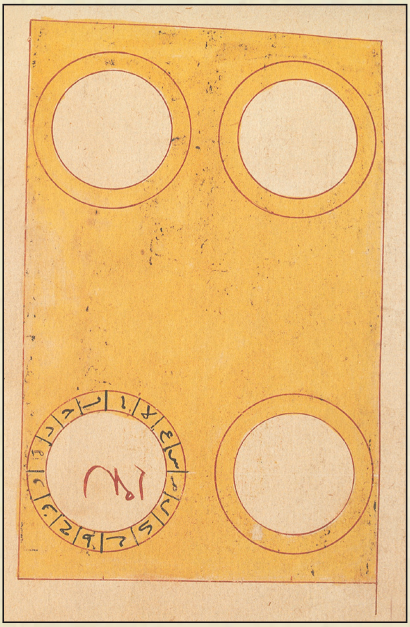

حرف ی قاتنده تقاطع ایتمشلردرپس
اکر بای پرکار موضع تقاطعه وضع ایدوب
پرکاری اداره ایتسه‌لر نقطه‌لرک اوجنده دخی
مرور ایدر **التنجی نوعدن اوجنجی شکل** بر
نقل درکه بر صندوقک اوسته بغلنوب
غدلک فتح اودن ایکی حرفله عمل اولنور
صندوق مزبورک غطاسن یعنی قپاغنی
دونرمک ایچون بر مربع و مستطیل بر
صحیفه اخذ ایدوب درت کوشه‌سنده درت دائره رسم ایدرلر و اول دائره‌لرک ایچنه
درت دائره دخی رسم ایدرلر و هر ایکی دائره‌نک ما بیننی اون التی قسمه تقسیم ایدوب
اون التی خط چکه‌لر و خطوطک ما بیننه اون التی حرف یازه‌لر و دائره‌لرک

اورته

[١٥٨ب]

ortasını oyup çıḳaralar bu ṣūret üzere. Ve bu ṣaḥīfeye ṣaḥīfe-i ġıṭā dirler:

[Şekil 487/154]

Baᶜdehu her dāyirenüñ ortasına bir fels vaḍᶜ ideler ki rāst ḫarḳuñ içini ṭoldura ve ḳalıñlıġı ṣaḥīfe-i dāyirüñ ḳalıñlıġı ḳadar ola. Ve her felsüñ kenārınuñ içine bir dāyire resm idüp felsüñ kenārıyla bu dāyirenüñ mā-beynine on altı ḫaṭṭ çeküp mā-beynlerine on altı ḥarf yazalar. Baᶜdehu bu felsüñ kenārına bir levze-i laṭīfe yaᶜnī bādem şeklinde nuḥāsdan bir ḳıṭᶜa yapışduralar ki nıṣfı vech-i fels üzere vāḳiᶜ olup nıṣfı felsüñ kenārından ḫāric ola. Ve levzenüñ muḳābilesinde felsüñ kenārı üstinde ḳuş başı şeklinde bir ḳıṭᶜa daḫı vaḍᶜ ideler ki felsi ḫarḳ-ı ġıṭā içinde döndürmek maḳṣūd olduḳça aña yapışurlar ve döndürürler. Ve reʾs-i levze ve minḳār-ı ṭāyir merī-i eczā gibi ḥurūfa mürūr ider ve bu ikisi felsüñ ḫarḳ içine nüzūline māniᶜ olur. Baᶜdehu bu felsüñ merkezinde bir s̱aḳb-ı vāsiᶜ ideler bu ṣūret üzere:

[Şekil 487/155]

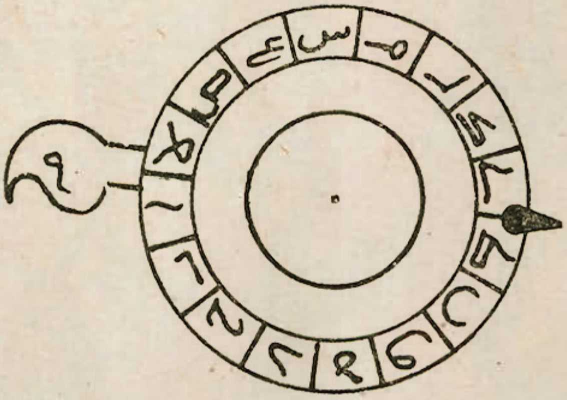

[Şekil 487/155]

Bu felsüñ s̱aḳbı içine bir çenber vaḍᶜ ideler, çenberüñ ḫārici s̱aḳb-ı felsi

[159ᵃ]

اورته‌سنی اویوب چقره‌لر بو صورة اوزره و بو صحیفه‌یه صحیفهٔ غطا درلر

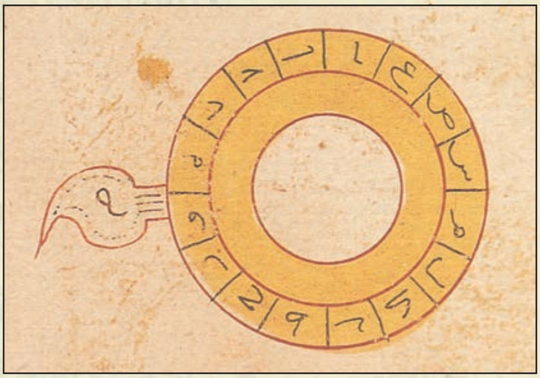

بعده بمر دائره‌نڭ اورته‌سنه بر فلس وضع ایده‌لر که واسع خرقڭ ایچنی طولدره
و قالکلغی صحیفه‌ده اثرڭ قالکلغی قدر اوله و بر فلسڭ کنارینڭ ایچنه بو دائره رسم
ایده‌لر و بو فلسڭ کناریله بو دائره‌نڭ ما بیننه اون التی خط چکوب ما بینلرینه
اون التی حرف یازه‌لر بعده بو فلسڭ کنارینه بر لوزه لطیفه یعنی بادم شکلنده
نحاسدن بر قطعه یاپشدره‌لر که نصفی وجه فلس اوزره واقع اولوب نصفی فلسڭ
کناریندن خارج اوله و لوزه‌نڭ مقابله‌سنده فلسڭ کناری اوستنده قوش
باشی شکلنده بر قطعه وضع ایده‌لر که فلسی خرق غطا ایچنده دوندرمك مقصود
اولدقجه اکا یاپشدرلر و دوندررلر و اکسی لوزه و منقار طائر مرئی اجزا کبی
حروفه مرور ایدر و بو ایکیسی فلسڭ حرفا ایچنه نزولنه مانع اولور بعده بو
فلسڭ مرکزنده بر ثقب واسع وضع ایده‌لر بو صورته اوزره
بو فلسڭ ثقبی ایچنه بر جنبر وضع
ایده‌لر جنبرڭ خارجی ثقب فلسی

یول

ṭoldura. Ve bir ṭarafı vech-i felse müsāvī olup bir ṭarafı felsüñ iki ḳalıñlıġı ḳadar ẓahr-ı felsden bāriz ola ve ḥāli üzere yapışduralar.: Felsle çenber cemᶜ olduḳda bu ṣūret üzere olur:

[Şekil 487/16]

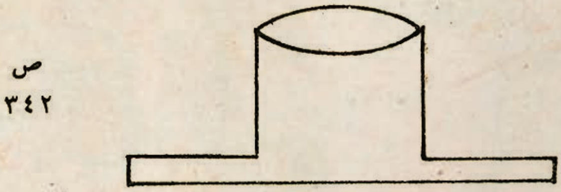

[Şekil 487/156]

Baᶜdehu bu felsden küçük bir fels daḫı düzüp yine kenārından içerü bir dāyire resm idüp ikisinüñ mā-beynine on altı ḥarfi yazalar bu şekl üzere ve yine ortasına bir vāsiᶜ s̱aḳb ideler. Ve yine bu felsüñ s̱aḳbına bir çenber vaḍᶜ ideler ki ḫārici s̱aḳbı ṭoldurup çenberüñ bir ṭarafı vech-i felse müsāvī olup bir ṭarafı ẓahr-ı felsden felsüñ irtifāᶜınuñ dört ḳadar ola. Ve yine felsüñ bir ṭarafına levze vaḍᶜ idüp bir ṭarafına bir tügme gibi nesne vaḍᶜ ideler tā ki ḳaçan bu felsüñ çenberi fels-i evvelüñ çenberinüñ içine idḫāl olunduḳda ol tügmeye yapışup sühūletle döndüreler.

Baᶜdehu şebehden bir ḳaḍīb düzeler ki ṭūlı nıṣf-ı ṭūl-ı iṣbaᶜ ḳadar ola ve ḳalıñlıġı ol ḳadar ola ki fels-i s̱ānīnüñ çenberine dāḫil ola. Ve ḳaḍībüñ başına arḳurı bir levze vaḍᶜ ideler ki levzenüñ

[159^{b}]

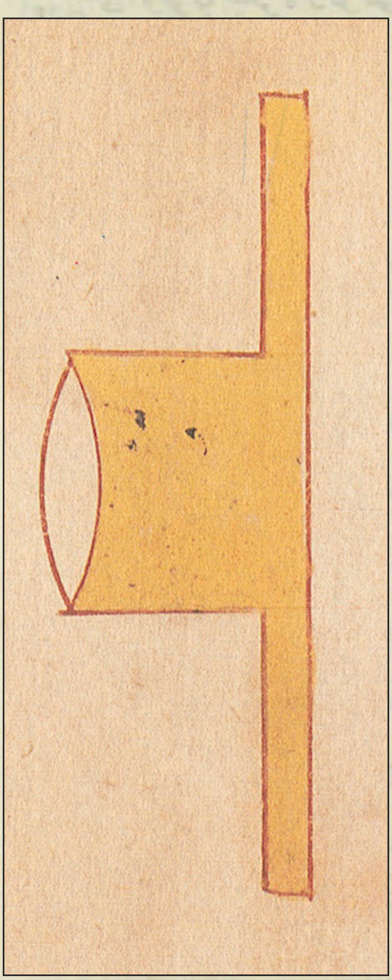

طولده و بر طرفی وجه فلسه مساوی
اولوب بر طرفی فلسك ایكی قالكلغی قدر
ظهر فلسدن بارز اولا و حالی اوزره هو
یاپشدره لر فلسه جبر جمع اولندقده كوزه
اوزره اولور بعده بو فلسدن كوچك
بر فلس دخی دوزب نیه كنارندن ایچرو
بر دائره رسم ایدوب ایكیسنك مابیننه
اون الّتی حرفی یازه لر بو شكل اوزره
و نیه اورته سنه بر واسع ثقب ایده لر
و نیه بو فلسك ثقبنه بر چنبر وضع
ایده لر كه خارجی ثقبی طولدره چنبرك
بر طرفی وجه فلسه مساوی اولوب بر طرفی
ظهر فلسدن فلسك ارتفاعنك درت
قدر اولا و نیه فلسك بر طرفنه لوزه
وضع ایدوب بر طرفنه بر تكمه كبی سنه
وضع ایده لر تا كه قچن بو فلسك چنبری فلس اولك چنبرینك ایچنه ادخال اولندقده
اول تكمه یه یاپشوب سهولتله دوندره لر بعده شبه دن بر قضیب دوزه لر كه
طولی نصف طول اصبع قدر اولا و قالكلغی اولقدر اولا كه فلس ثانینك
چنبرینه داخل اولا و قضیبك باشنه اَدُقودی بر لَوْزه وضع ایده لر كه لوزه نك

[١٥٩ب]

başı müdevver ola. Ve ḳaçan ki ḳaḍībi fels-i s̱ānīnüñ çenberi içine idḫāl ideler, levze vech-i felse munṭabıḳ ola ve levzenüñ başı fels üstinde mektūb olan ḥurūfa mürūr ide. Ḳaḍīb ile levzenüñ ṣūreti budur:

[Şekil 488/157]

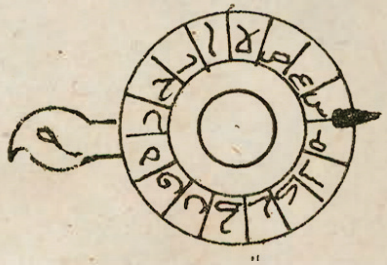

[Şekil 488/157]

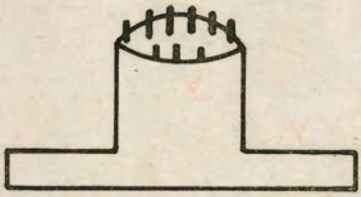

[Şekil 489/160]

Ve ḳaçan ki fels-i evvelüñ ṭāyiri imsāk olunsa ve felsi ṣaġ ṭarafa ve ṣol ṭarafa döndürseler kendüsi üstinde olanlarla bile devr ider. Ve ḳaçan ki fels-i s̱ānīnüñ tügmesi bir elle imsāk olunup fels-i evvelüñ ṭāyiri bir elle imsāk olunsa ve fels-i s̱ānī idāre olunsa fels-i s̱ānī dönüp fels-i evvel dönmez. Ve ḳaçan iki fels imsāk olunup ancaḳ levze idāre olunsa ancaḳ levze döner. Baᶜde ẕālik fels-i evvelüñ ẓahrından bāriz olan çenberüñ üstine dişler gibi on altı cüz vaḍᶜ ideler bu şekl üzere fels:

[Şekil 489/160]

Baᶜdehu bir fels-i mütevassıṭ düzeler tā ki ḳalıñlıġı sābıḳan vaḍᶜ olunan felsden birisinüñ ḳalıñlıġı ḳadar ola. Ve bu felsüñ delüginde arḳurı diş gibi bir nesne vaḍᶜ ideler, cihet-i merkeze mümtedd ola. Ve yine bu felsüñ kenārına bir ḫarm-ı müs̱elles̱ vaḍᶜ ideler yaᶜnī oyalar bu ṣūret üzere:

[Şekil 489/161]

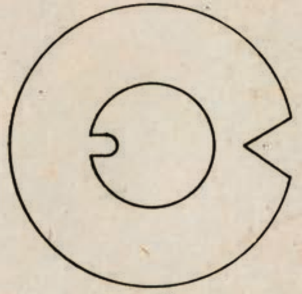

[Şekil 489/161]

Ve fels-i evvelüñ çenberinüñ müs̱elles̱ ṭarafını bu felsüñ delügine idḫāl ideler bir vechile ki felsüñ yüzi çenberüñ ṭarafına berāber ola. Ve felsüñ dişi çenberüñ ṭarafında olan dişlerüñ birisinüñ ortasına gire. Baᶜdehu fels-i s̱ānīnüñ çenberinüñ ṭarafı üstine daḫı on altı diş vaḍᶜ ideler ve fels-i evvelüñ

[160ᵃ]

باشی مدوّر اولا و وجهی که قضیب فلس ثانینک جنبری ابجه ادخال ایده لر لوزه
وجهه فلسه منطبق اولا و لوزه نک باشنه فلس اوستنده مکتوب اولان حروفه مرور ایده

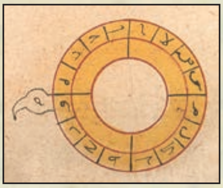

قضیب ایله لوزه نک صورتی بودر و وجهی که
فلس اوّلک طائری م اسمنک اولنه و فلس صاغ
طرفه و صول طرفه دوندرسه لر کندو وقتنده

اولانلوله بله دور ایده و وجهی که فلس ثانینک تکمه سی بو الله املک اولنوب فلس اوّلک
طائری بو الله امسک اولنه و فلس ثانی غ داده اولنه فلس ثانی دونوب
فلس اوّل دونمز و وجهی ایکی فلس امسک اولنوب ایجق لوزه اداده اولنه ایجق
لوزه دونوب بعده ذلک فلس اوّلک ظهرندن بازه اولان جنبرک اوستنه دشیلو کبی اوده
اون الّتی جز وضع ایده لر بو شکل اوزره فلس

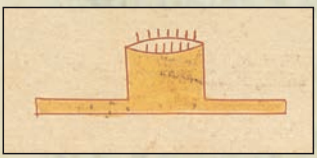

بعده بر فلس متوسط دوزه لر قالکلغی
سبقا وضع اولنان فلسدن بر سینک قالکلغی

قدر اولا و بو فلسک دلوکنه اوقوری دشی کبی بر سنه وضع ایده لر جهة مرکزه ممتد
اولا و ینه بو فلسک کنادنه بر خرج مثلث وضع ایده لر یعنی اویه لر بو صورته اوزره

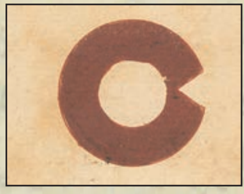

و فلس اوّلک جنبرینک و مثلو طرفنی
بو فلسک دلوکنه ادخال ایده لر
بر وجهله که فلسک یوزی جنبرک طرفنه
برابر اولا و فلسک دشی جنبرک طرفنده اولان دشیلرک بوینک اورته سنه کره بعده
فلس ثانینک جنبرینک طرفی اوستنده نحاسدن الّتی دشی وضع ایده لر و فلس اوّلک

[١٦٠أ]

dāḫil olduġı fels ḳadar bir fels daḫı düzüp merkezi oyalar. Ve yine ol delükde bir bāb diş vaḍᶜ ideler tā ki fels-i s̱ānīnüñ çenberinüñ dişlü ṭarafı bu felsüñ s̱aḳbına idḫāl olunduḳda felsüñ bābı çenberüñ dişleri arasına girüp mekānına lāzım olup ṭura ve felsüñ yüzi çenberüñ ṭarafına berāber ola. Ve yine bu felsüñ kenārını daḫı şekl-i müs̱elles̱ üzere oyalar.

Baᶜdehu bir fels daḫı düzeler ki vüsᶜati ḥālā mütteḥid olan felslerüñ birisinüñ vüsᶜati ḳadar ola. Bu felsüñ merkezini deleler tā ki sābıḳan maṣnūᶜ olan ḳaḍīb ki üstinde levze vaḍᶜ olunmışdur, bu felsüñ s̱aḳbına gire. Ve bu felsüñ kenārından içerü bir dāyire üzere on altı delük deleler ve yine bu felsüñ kenārını daḫı şekl-i müs̱elles̱ üzere oyalar bir vechile ki müs̱elles̱üñ bir ṭarafı bu fels üstinde vaḍᶜ olunan on altı delükden birisine müvāzī ola bu şekl üzere:

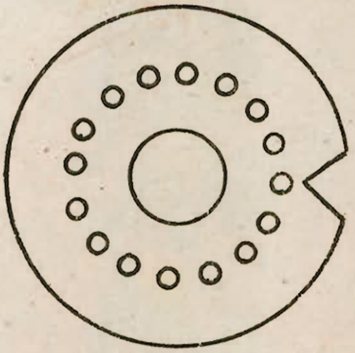

[Şekil 490/162]

[Şekil 490/162]

Baᶜdehu bu felsden küçük bir fels daḫı düzeler ve merkezini şekl-i murabbaᶜ üzere deleler. Ve ḳaḍīb-i levzenüñ esfelini daḫı murabbaᶜ yonup bu felsüñ delügine idḫāl ideler ki mekānına lāzım ola. Ve bu felsde bir delük deleler ki altındaki on altı delüklü felsüñ bir delügine müsāmet ola. Ve bu delüge bir mismār-ı s̱ābit vaḍᶜ ideler ki ucı on altı delükden birisine sühūletle duḫūl ide. Ve ḳaḍībüñ ucını uzunluġına yaralar tā ki içine feres idḫāl olunmaġa ḳābil ola, niteki inşāallāhu taᶜālā ᶜan-ḳarīb

[160ᵇ]

داخل اولدوغی فلس قدر بر فلس دخی دوزه بعده مرکزنی اویه لر وینه اول دلوکده
بر باب دشی وضع ایده لر تا که فلس ثانینک جنبرینک دشلو طرفی بو فلسک ثقبه ادخال
اولنده فلسک بابی جنبرک دشلری آرهسنه کیروب مکاننه لازم اولوب طوره
و فلسک یوزی جنبرک طرفنه برابر اولا وینه بو فلسک کنارینی دخی شکل
مثلث اوزره اویه لر بعده بر فلس دخی دوزه لر که وسعتی حالا امتحن
اولان فلسلرک برینک وسعتی قدر اولا و بو فلسک مرکزینی دله لر
تا که سابقا مصنوع اولان قضیبک اوستنده لوزه وضع اولنشدر بو
فلسک ثقبنه کیره و بو فلسک کنارندن ایچرو بر دائره اوزره اون التی
دلوک دله لر وینه بو فلسک کنارینی دخی شکل مثلث اوزره اویه لر
بر وجهله که مثلثک بر طرفی بو فلسک اوستنده
وضع اولنه اول اون التی دلوکدن برینه مولدی
اولا بو شکل اوزره بعده بو فلسده کوچک بر فلس
دخی دوزه لر و مرکزینی شکل مربع اوزره دله لر
و قضیب لوزهنک اسفلنی دخی مربع یونوب
بو فلسک دلوکنه ادخال ایده لر که مکاننه

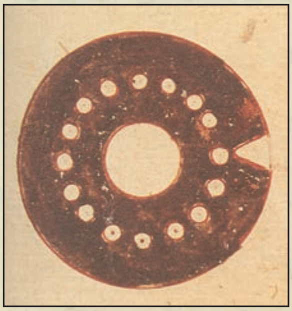

لازم اولا و بو فلسده بر دلوک دله لر که التنده کی اون التی دلوکلو فلسک بر
دلوکنه مرحمت اولا و بو دلوکه بر مسمار ثابت وضع ایده لر که اوجی اون التی
دلوکدن برینه سهولتله دخول ایده و قضیبک اوجنی اوزونلوغنه بو
یاده لر تا که ایچنه فرسی ادخال اولنمغه قابل اولا نته که ان شاء الله تعالی عن قریب

مذکور

mezkūr olur.

Faṣl

Ṣaḥīfe-i ġıṭānuñ içine bir ṣaḥīfe daḫı vaḍᶜ ideler ki ṣaḥīfe-i ġıṭānuñ dört delügine munṭabıḳ olup bir miḳdār artuḳ ḳala. Ṣaḥīfe-i ġıṭānuñ deliklerinüñ merkezinden ṣaḥīfe-i s̱āniyenüñ üstine dört ᶜalāmet vaḍᶜ ideler ve bu ᶜalāmetleri bir miḳdār ṣaḥīfenüñ uzunluġına oyalar bir vechile ki cümlesinüñ ṭūlı bir cihet üzere vāḳiᶜ ola. Ve her delügüñ vüsᶜati ol ḳadar ola ki fels-i evvelüñ çenberi delügüñ içine duḫūl idüp içinde sühūletle ḥareket itmege ḳābil ola.

Baᶜdehu bu ṣaḥīfenüñ merkezinde daḫı bir uzun delük deleler ki ṭūlı sābıḳan maᶜmūl olan deliklerüñ ṭūlı semtine vāḳiᶜ ola. Ve bu ḫarḳ sābıḳan masnūᶜ olan deliklerden bir miḳdār ṭar ola. Baᶜdehu bu ṣaḥīfeyi ortasından ṣūretde vāḳiᶜ olan üslūb üzere ḳaṭᶜ ideler. Ṣaḥīfe-i mezbūrenüñ ṣūreti budur:

[Şekil 491/163]

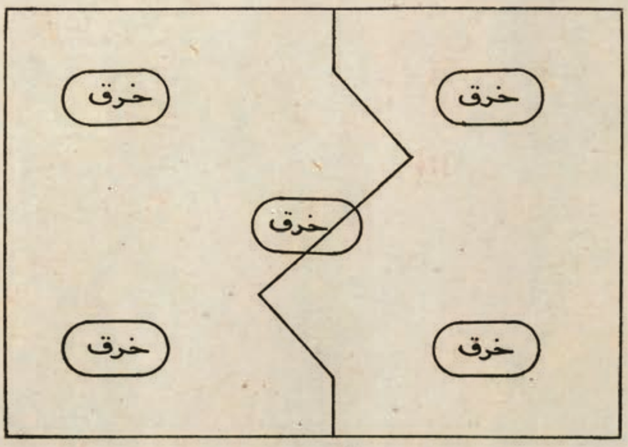

[Şekil 491/163]

Baᶜdehu ṣaḥīfe-i ġıṭānuñ delükleri içün vaḍᶜ olunan fülūsı yirlü yirinde vaḍᶜ ideler ki her birisinde altı fels vardur ve ortalarında ḳaḍīb-i levze vardur.

[161ᵃ]

مذکور اولور **فصل** صحیفه غطانك ایچنه بر صحیفه دخی وضع ایده‌لرکه
صحیفه غطانك درت دلوکنه منطبق اولوب بر مقدار اوتوق قاله صحیفهٔ
غطانك دلوکلرینك مرکزندن صحیفهٔ ثانیه‌نك اوستنه درت علامت وضع
ایده‌لر و بو علامتلری بر مقدار صحیفه‌نك اوزونلوغنه اویه‌لر بر وجهله که
جمله‌سینك طولی بر جهت اوزره واقع اولا و هر دلوکك وسعتی اول قدر اولا که
فلس اوقلك جزری دلوکك ایچنه دخول ایدوب ایچنده سهولتله حرکت ایتمکه
قابل اولا بعده بو صحیفه‌نك مرکزنده دخی بر اوزون دلوك دله‌لر که طولی
سابقا معمول اولان دلوکلرك طولی سمتنه واقع اولان و بو خرق سابقا
مصنوع اولان دلوکلردن بر مقدار طار اولا بعده بو صحیفه‌یی اورته‌سنده
صورتده واقع اولان اسلوب اوزره قطع ایده‌لر صحیفهٔ مزبوره‌نك
صورتی بودر

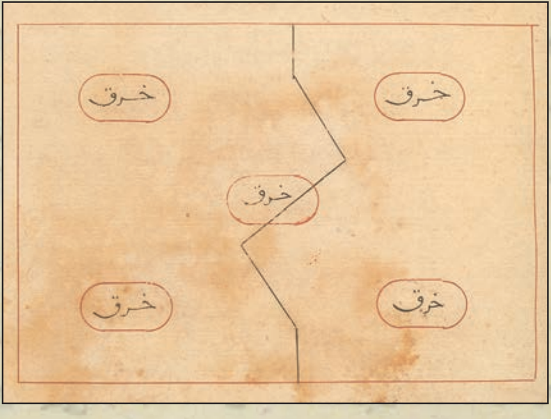

بعده صحیفه غطانك دلوکلری ایچون وضع اولنان فلوسی یرلو یرینه وضع
ایده‌لرکه هر بریسنده التی فلس وار در و اورته‌لرنده قضیب لوزه وار در

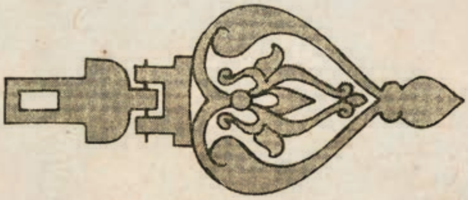

[Şekil 492/164]

Baᶜdehu bir laṭīf ḳurṭ düzeler ḳaḍīb-i levze gibi ve bir ḳaḍībüñ ucına geçüreler. Ve ṣaḥīfe-i ġıṭānuñ merkezini deleler ve ḳurṭuñ ḳaḍībini ol delüge geçüreler tā ki ḳaḍībüñ kürsīsi ġıṭānuñ vechine mümāss ola. Pes bu ḥīnde ḳurṭ-ı mezbūr ḥarekete ḳābil olup idāre olunsa döner ve kürsī saṭḥ-ı ġıṭānuñ üstine munṭabıḳ olur. Ḳurṭ ile ḳaḍībüñ ṣūreti budur:

[Şekil 492/164]

Baᶜdehu bir fels-i mütevassıṭ düzeler ve merkezinde bir murabbaᶜ delük deleler ve ḳaḍīb-i ḳurṭuñ ucını bu delüge gücle geçüreler. Ve ḳaḍībüñ ucını uzunluġına yaralar tā ki vaḳt-i ḥācetde aña daḫı bir ḳarış idḫāl oluna. Baᶜdehu bu felsüñ kenārında dört dendāne vaḍᶜ ideler bu ṣūret üzere:

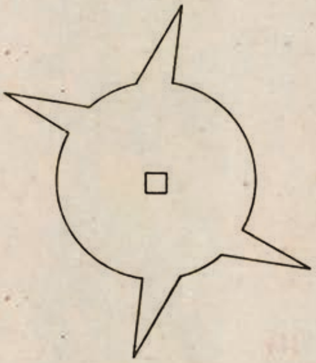

[Şekil 492/165]

[Şekil 492/165]

Baᶜde ẕālik ṣaḥīfe-i ġıṭāda vaḍᶜ olunan dört delükden birisinde fülūsuñ terkībini beyān idelüm, sāyiri daḫı aña ḳıyāsla maᶜlūm ola:

[Şekil 493/166]

Ve ġıṭānuñ bir rubᶜınuñ semkini ve dāḫil-i ġıṭāda vāḳiᶜ olan ṣaḥīfenüñ semkini birbiri üstinde vāḳiᶜ olan fülūsuñ semkini taṣvīr idelüm: Pes maᶜlūm ola ki evvelā vāḳiᶜ olan semk semk-i ġıṭādur ki anda bir ḫarḳ vāḳiᶜ olup ve ḫarḳda bir fels vāḳiᶜ olup ikisi müsāvī olmışdur, ᶜalāmeti "elif-ا"dür. Ve bundan ṣoñra ḫarḳ üstinde vāḳiᶜ olan felsüñ üstinde vāḳiᶜ olan felsüñ semkidür ki ᶜalāmeti "bā-ب"dur. Ve bu felsüñ üstinde bir levze vardur ki ᶜalāmeti "ḥā-ح"dur. Ve bir daḫı dāḫil-i ġıṭāda vaḍᶜ olunan ṣaḥīfenüñ semkidür ki ᶜalāmeti "ṭā-ط"dur. Ve andan ṣoñra fels-i evvelüñ çenberinüñ ṭarafına

[161ᵇ]

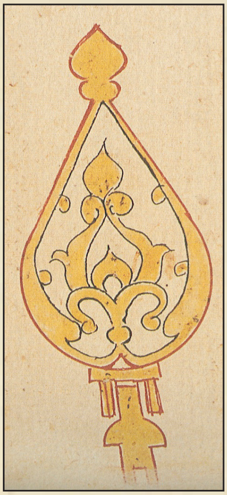

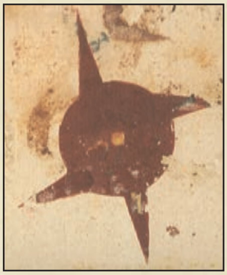

بعده بر لطیف قُرْط دوزه لر قضیب لوزه کبی و بر قضیبك اوجنه کچوردلر و صحیفهٔ
غطانك مرکزینی دله لر و قرطك قضیبنی اول دلوکه کچوره لر تا که قضیبك
کرسیسی غطانك وجهنه مماس اولابسی بو حینده قرط فرغ بو در حرکته قابل
اولوب اداره اولنه دونر و کرسیسی سطح غطانك اوستنه منطبق اولور
قرط ایله قضیبك صورتی بودر   بعده بر فلس متوسط دوزه لر و مرکزنده
برام اورته
بر مربع دلوك دله لر و قضیب   قرطك اوجنی بو دلوکه کوچله کچوره لر
و قضیبك اوجنی اوزونلوغنه   یاره لر تا که وقت حاجتده اکا دخی
بر قرنی ادخال اولنه بعده بو   فلسك کنارنده درت دندانه
وضع ایده لر بو صورتده اونده   بعد ذلك صحیفه غطاده وضع اولنان
درت دلوکن بو حینده فلوسك   ترکیبنی بیان ایده لوم سائری دخی اکا
قیاس معلوم اولا و غطانك بر   بر دُنبعك سَمْکنی و داخل غطاده
واقع اولان صحیفه نك سمکنی   بربری اوستنه واقع اولان فلوسك
سمکنی تصویر ایده لم تا معلوم   اولا که اولا واقع اولنه سمك سمك
غطادر که وانده بر خرق واقع   اولوب و خرقده بر فلس واقع اولوب
ایکسی بر و یا اولمشدر علامتی   ا   در
و بوندن صکره خرق اوستنه واقع اولان فلسك اوستنه واقع اولان
فلسك سمکی در که علامتی ب در و بو فلسك اوستنده بر لوزه و
وارد که علامتی ح در و بر دخی داخل غطاده وضع اولنان صحیفه نك
سمکیدر که علامتی ط در و اندن صکره فلسلرك جنبرینك طرفینه

ادخال

[١٦١ب]

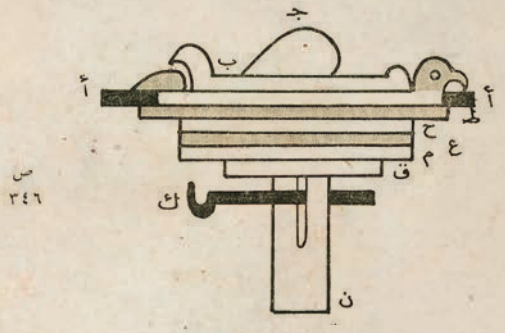

[Şekil 493/166]

idḫāl olunan felsüñ semkidür ki ᶜalāmeti "ḫā-خ"dur. Ve andan ṣoñra fels-i s̱ānīnüñ çenberi ucına geçen felsüñ semkidür ki ᶜalāmeti "ᶜayn-ع"dur. Ve andan ṣoñra ḳaḍīb-i levzede vaḍᶜ olunan felsüñ semkidür ki ᶜalāmeti "mīm-م"dür. Ve andan ṣoñra yine levzede vāḳiᶜ olan küçük felsdür ki anda mismār vardur ki anuñ ᶜalāmeti "ḳāf-ق"dur. Ve andan ṣoñra ḳaḍīb-i levzenüñ fülūsdan zāyid olan ṭarafıdur ki ᶜalāmeti "nūn-ن"dur. Ve andan ṣoñra ḫarḳ-ı ḳaḍībde vāḳiᶜ olan feresdür ki cümlesini imsāk ider, anuñ ᶜalāmeti "kāf-ك"dur. Ve ġıṭā-i mezbūruñ sāyir ḫurūḳı ki üç ḫarḳ daḫıdur, anlaruñ daḫı fülūsını bu üslūb üzere tertīb ideler:

[Şekil 493/167]

Baᶜde ẕālik dāḫil-i ġıṭānuñ ṣūretin tems̱īl idelüm ki bu vechile ki ṣaḥīfenüñ satḥı üstinde ol ṣaḥīfede vāḳiᶜ olan her ḫarḳuñ izāsında ki ol harḳlarda birer fels vardur ve bir levze-i s̱ābite vü nābite vaḍᶜ ideler ki ḳaçan her

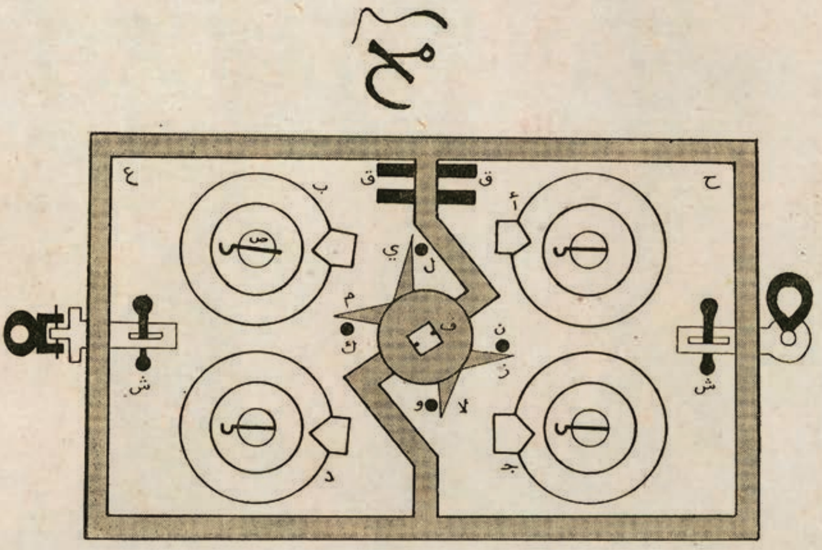

[Şekil 493/167]

[162a]

ادخال اولنان فلسک سمکی دد که علامتی ح دد واندن صکره فلس
ثانینک جنبوری وجنه گچن فلسک سمکی دد که علامتی ع دد واندن صکره
قضیب لوزه‌یه وضع اولنان فلسک سمکی دد که علامتی م دد واندن صکره
نیه لوزه ده واقع اولان کوچک فلسی دد که انده مسمار وار دد وانک
علامتی ق دد واندن صکره قضیب لوزه‌نک خلوسندن دایر اولان
طرغ دد که علامتی ن دد واندن صکره خرق قضیبده واقع اولان
قوسی دد که جمله‌سنی امساک ایدر وانک علامتی ک دد وغطاء مزبورک
سائر خرقچی که اوج خرق دخی ودانلرک دخی فلکوسنی بو اسلوب اوزره
ترتیب ایده لر بعد ذلک داخل غطانک صورتی تمثیل ایده لر که بو وجهله که

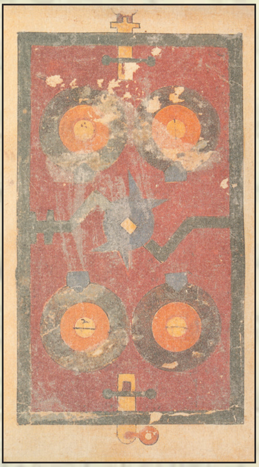

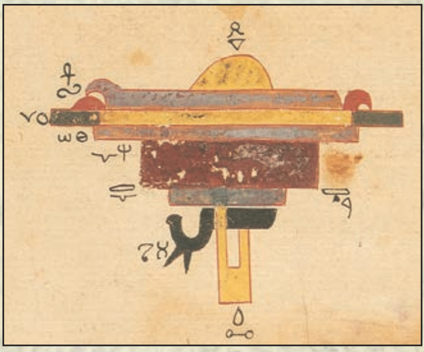

صحیفه‌نک سطحی اوستنده اول صحیفه ده واقع اولان هر خرقک اوزاکسنده که اول
خرقلرده بیر فلس وار دد وبردلوزه ثابته ونابته وضع ایده لر که گچن هر

[١٦٢أ]

felsüñ kenārında vāḳiᶜ olan müs̱elles̱ delükler birbiri üstine vāḳiᶜ olsa ve ṣaḥīfe-i ḳurṭla ceẕb olunsa ṣaḥīfenüñ levzesi üç felsüñ delüklerine dāḫil olup ḳufl meftūḥ ola. Ve ḳaçan ki vasaṭ-ı ġıṭāda vaḍᶜ olunan ḳurṭ bunuñ ḫilāfına idāre olunsa ḳufl bağlanur ve bu zamānda levze-i ḳaḍībüñ başı taḥt-ı levzede vāḳiᶜ olan fels-i ṣaġīr üstinde mektūb olan ḥurūfdan bir ḥarfe berāber olur. Ve ol felsüñ levzesi altındaki felsüñ ki ġıṭānuñ ḫarḳında vāḳiᶜ olmışdur, üstinde mektūb olan ḥarflerden birisine berāber olur. Bu felsüñ levzesi ḫarḳ-ı ġıṭānuñ dāyiresinde mektūb olan ḥurūfdan birisine berāber ola.

Pes üç ḥarfi ḥıfẓ idüp sāyir dāyireleri daḫı bu vechile ᶜamel ideler ki cümle on iki ḥarf olur. Ve ṣaḥīfenüñ iki ḳıṭᶜasında dört levze olur ve ṣaḥīfenüñ iki ḳıṭᶜasınuñ ᶜalāmeti “ḥā-ᶜayn-ح-ع”dur. Ve ṣaḥīfenüñ her ḫarḳında birbiri üstinde dört fels vardur ki delükleri birbirine müsāmetdür, bu felslerüñ ᶜalāmeti “elif-bā-cīm-dāl-ا-ب-ج-د”dur. Ve bunlaruñ üstinde fels-i ṣaġīr vardur ki ᶜalāmeti “hā-ه”dur. Ve ḳaḍīb-i levzenüñ fāḍıl[ı] ki anda feres vardur, ᶜalāmeti “ṣād-ص”. Ve ġıṭānuñ ortasında ḳaḍīb-i ḳurṭuñ ṭarafı vāḳiᶜ olmışdur. Ve ḳaḍībüñ kenārında bir fels vardur ki kenārında dört dendānesi vardur ki dendānelerüñ ᶜalāyimi “mīm-lā-zā-م-ل-ز”dur. Ve ṭaraf-ı ḳaḍībde bir feres vardur ki üstindeki felsi imsāk ider, anuñ ᶜalāmeti “fā-ف”. Ve her dendāne ḳatında ṣaḥīfe üstinde bir zerenātı vardur ki ᶜalāyimi “lām-kāf-nūn-vāv-ل-ك-ن-و”dur. Ve ṣaḥīfelerüñ iki ṭaraflarında iki ġurāblar vardur ki ᶜalāmetleri “ḳāf-ق”

[162ᵇ]

فلسك كنارنده واقع اولان خنّات دلوكلر بربری اوستنه واقع اولسه صحیفه
قرطله جزء با ولنه صحیفه نك لوزه سی اوج فلسك دلوكلرینه داخل اولور
قفل مفتوح اولا وتجنّی كه وسط غطاده وضع اولنان قرط بونك خلافنه
اداده اولنه قفل بغلنور وبو زمانده لوزه قضیبك باشی تحت لوزه ده
واقع اولان فلس صغیر اوستنده مكتوب اولان حروفدن بر حرفه برابر اولور
واول فلسك لوزه سی التنده كی فلسك كه غطانك قرقنده واقع اولمشدر
اوستنده مكتوب اولان حرفلردن برسینه برابر اولور وبو فلسك لوزه سی
خرق غطانك دائره سنده مكتوب اولان حروفدن برسینه برابر اولاسی
اوج حرفی حفظ ایدوب بابا دائره لری دخی بو وجهله عمل ایده لركه جمله
اون ایكی حرف اولور وصحیفه نك ایكی قطعه سنده درت لوزه اولور و
وصحیفه نك ایكی قطعه سنك علامتی ح ع در وصحیفه نك هر حرقنده بربری
اوستنده درت فلس وار در كه دلوكلری بر بریه معتدد بو فلسلرك علامتی
ا ب ح د در وبونلرك اوستنده فلس صغیر وار در كه علامتی لا در وقضیب
لوزه نك فاضل كه انده فرسی وار در علامتی ص وغطانك اورته سنده
قضیب قرطك طرفی واقع اولمشدر وقضیبك كنارنده بر فلس واردر كه
كنارنده درت دندانه سی وار در كه دندانه لرك علامتی م لا ذ در
وطوف قضیب ده بر فرسی وار در كه اوستنده كی فلسی امساك ایدر
انك علامتی ف وهر دندانه قسنده صحیفه اوستنده بر زنانه وار در كه
علامتی ك ن و در وصحیفه لرك ایكی طرفلرنده ایكی غرابلر وار در كه علامتلری ق

[١٦٢ب]

Ve yine ṣaḥīfelerüñ iki ṭarafı üstinde "ḥā-ᶜayn-ح-ع" ḳatında ḥalḳa gibi iki faḍla vardur ve ol faḍlalaruñ uçlarına iki ḳaḍīb geçürüp her birinde bir feres vardur ve bu iki ḳaḍīb ġıṭānuñ yanında iki delükden dāḫil olmışdur ve bu ḳaḍīblerüñ ᶜalāmeti "sīn-س"dür. Ve yine ġıṭānuñ yanında bir ḫarḳ vardur ki aña bir sāḳıṭa duḫūl ider ki vech-i ṣandūḳda s̱übūt bulmış uḫtı üzere ḥareket ider ve bu sāḳıṭa iki ġurābuñ ortasında müstevī olur. Ve bu sāḳıṭa delinmek gerekdür tā ki ġurāblaruñ ṭarafları ol ṣaḳba dāḫil olup ṣandūḳ perkine.

Baᶜdehu ṣaḥīfenüñ iki nıṣfı üstine birbiri üstinde munṭabıḳ olan üç felsüñ müs̱elles̱ oyulmış yirlerinüñ izāsında bir levze-i müs̱elles̱e vaḍᶜ ideler ki ṣaḥīfede s̱ābit olup ṣaḥīfeden ṭaşra çıḳmış ola. Ve ḳaçan ki ṣaḥīfe ol delüklerden ṭarafa ḥareket ide, levze-i mezbūre delüklere duḫūl ide. Ve levze-i ḳaḍībüñ başı fels-i aᶜlā üstinde mektūb olan ḥurūfdan birinüñ üstine müstevī ola ve fels-i aᶜlānuñ levzesi altındaki felsüñ ḥurūfından bir ḥarfüñ üstine müstevī olur. Ve bu felsüñ levzesi daḫı ḫarḳ-ı ġıṭānuñ dāyiresinde mektūb olan ḥurūfdan bir ḥarfe berāber olur. Ve yine bu üslūb üzere bāḳī ḳalan üç mevḍiᶜde vāḳiᶜ olan müs̱elles̱ delüklerüñ izāsında bir levze daḫı vaḍᶜ ideler tā ki on iki delükden dört levze tamām ola. Pes bu zamānda dört levzenüñ başı ve sekiz fels on iki ḥarfüñ üstine müstevī olur ve bu ḥīnde ḳufl meftūḥ olur.

Pes vāḍıḥ ve celīdür ki ḳaçan vasaṭ-ı ġıṭāda vaḍᶜ olunan ḳurṭ ṣaġ ṭarafa

[163ᵃ]

وینه صحیفه‌لرک ایکی طرفی اوستنده ح ع قتنده حلقه کبی ایکی فضله واردر
واول فضله‌لرک اوجلرینه ایکی قضیب کچوروب هر برنده بر قوس واردر وبو
ایکی قضیب غطانک یاننده ایکی دلوکدن داخل اولمشدر وبو قضیبلرک
علامتی س د در وینه غطانک یاننده بر خرق واردر که اکا بو قطعه
دخول ایدر که وجه صندوقده ثبوت بولمش اوخی اوزره حرکت ایدر
وبو قطعه ایکی غرابک اورته‌سنده مستوی اولور وبو قطعه دلنمک کرکدر
تا که غرابلرک طرفلری اول ثقبه داخل اولوب صندوقی برکیته بعده صحیفه
ایکی ضعفی اوستنه برابری اوستنده منطبق اولان اوچ فلسک مثلث
اویولمش یرلرینک آزاسنده بر لوزهٔ مثلثه وضع ایده‌لر که صحیفه
ثابته اولوب صحیفه‌دن آشوم چیقمش اولا وقتا که صحیفه اول دلوکلردن
طرفه حرکت ایده لوزهٔ مزبوره دلوکلره دخول ایده ولوزه قضیبک باشی
فلس اعلا اوستنده مکتوب اولان حروفدن برلینک اوستنه مستوی اولا وفلس
اعلانک لوزه‌سی آلتنده‌کی فلسک حروفندن بر حرفک اوستنه مستوی اولور
وبو فلسک لوزه‌سی دخی خرق غطانک دائره‌سنده مکتوب اولان حروفدن
بر حرفه برابر اولور وینه بو اسلوب اوزره باقی قلادن اوچ موضعده واقع
اولان مثلث دلوکلرک آزاسنده بر دلوزه دخی وضع ایده‌لر تا که اون
ایکی دلوکده درت لوزه تمام اولا پس بو زمانده درت لوزه‌نک باشی
وسکز فلس اون ایکی حرفک اوستنه مستوی اولور وبو حینده قفل مفتوح اولور
پس واضح وجلی درکه قچن وسط غطاده وضع اولنان قوط صاغ طرفه

[١٦٣أ]

idāre olınsa taḥḳīḳan ṣaḥīfenüñ iki ḳıṭᶜası bir yire müctemiᶜ olur ve iki ġurābuñ başları sāḳıṭanuñ s̱aḳbına duḫūl ider, pes ḳufl perkinür. Ve levzelerüñ başları berāber olduḳları ḥarflerden taḥrīk olunsa her üç felsüñ delükleri birbirinden müteferriḳ olur. Ve ġıṭānuñ iki ṭarafından vāḳiᶜ olan ḳurṭlar cez̠b olunsa levzeler felslerüñ delüklerine rāst gelmez ve ḳufl açılmaz meger ki levzelerüñ başı ḥurūfa berāber ola.

Faḳīr-i pür-taḳṣīr eydür: "Bu maḳāmda nüsḫada naḳṣ vāḳiᶜ olup şekl-i s̱āl̠is̱üñ āḫirinden fi'l-cümle naḳṣ lāzım geldi ve şekl-i rābiᶜüñ evveli daḫı mevcūd olmayup baḳiyye-i mevcūd ile intifāᶜ ḳābil olmamaġın anuñ daḫı tercemesinden ᶜudūl olundı ve şekl-i ḫāmisüñ şerḥine şürūᶜ olundı.

Altıncı Nevᶜden Beşinci Şekl Bir Zevraḳ-ı Laṭīfdür ki Anuñla Bir Sāᶜat-i Müsteviyyenüñ Māḍī Olduġı Maᶜlūm Olur

Faṣl-ı Evvel

Şekl-i mezbūr bir zevraḳ-ı laṭīfdür ki pirinçden düzilmişdür. Ve ol zevraḳuñ içinde bir şaḫṣ ayaḳ üzere ṭurup bir kürege ṭayanmışdur bu vechile ki küregüñ başı arḍ-ı zevraḳda olup şaḫṣ-ı mezbūr gögsi üstinde ṭutmışdur ve ṣaġ elinde bir düdük yā borı ṭutup ucını aġzına ḳomuşdur. Ve zevraḳuñ arḍında bir delük delinüp ol delügüñ üstine bir delüklü boncuḳ vaḍᶜ olunmışdur. Ve ḳaçan ki zevraḳı ṣu üstine vaḍᶜ iderler ol boncuġun delüginden zevraḳa ṣu dāḫil olur tā ki bir sāᶜat tamām olduḳda zevraḳ ṭolup ṣunuñ içine batar, pes zevraḳ içinde ḳāyim olan şaḫṣ-ı

[163ᵇ]

اداره اولنه تحقیقا صحیفه‌نك ایکی قطعه‌سی بر یره مجتمع اولور و ایکی غرابك
باشلری قطعه‌نك ثقبنه دخول ایدرسی قفل بر کتور و لوزه‌لرك باشلری برابر
اولدقلری حرفلرده تحریك اولنه‌لر هر اوج فلسك دلوکلری بر برینه
متوفق اولور و غطانك ایکی طرفنده واقع اولان قرطلر جذب اولنه
لوزه‌لر خلیلرك دلوکلرینه داخل کلمز و قفل اچلمز مکر که لوزه‌لرك باشی
حروفه برابر اولا فقیر بر تقصیر ایدر بو مقامده نسخه‌ده نقص واقع اولوب
شکل ثالثك اخرنده فی الجمله نقص لازم کلدی و شکل رابعك اول حدی وجود
اولمایوب بقیه‌ء موجوده ایله انتفاع قابل اولمامغین انك دخی ترجمه‌سندن عدول
اولندی و شکل خامسك شرحنه شروع اولندی **التنجی نوعده بشنجی شکل** بر ذوق
لطیف درکه انکله بر ساعت مستویه‌نك ماضی اولدوغی معلوم اولور

فصل اول شکل مزبور بر ذوق لطیفدر که بر نجرده دوز جتنی در
و اول ذوقك ایچنده بر شخص ایاق اوزره طورر بر کودکه طاینمش
در بو وجهله که کودکلك باشی ارضی ذوقده اولوب شخص مزبور کودکسی
اوستنده طوتمشدر و صاغ الندن بر دودکی یا بوری طوتوب
اوجنی اغزینه قومشدر و ذوقك ارضنده بر دلوك دلنوب
اول دلوکك اوستنه بر دلوکلو بوبجق وضع اولنمشدر و قچنز که
ذوقی صو اوستنه وضع ایدرلر اول بوبجغك دلوکندن ذوقه
صو داخل اولور تا که بر ساعت تمام اولدقده ذوق طولوب
صونك ایچنه باتوب ذوق ایچنده قائم اولان شخص

حلادم

[١٦٣ب]

mellāḥ borısını çalar, pes ehl-i meclis āgāh olup zevraḳı şunuñ içinden iḫrāc iderler ve yine ṣu üstine vaḍᶜ iderler. Ve her sāᶜat başında ḥāl bu minvāl üzeredür.

Faṣl-ı S̱ānī

Şebehden bir zevraḳ düzeler ki ṭūlı bir buçuḳ ḳarış ola ve ᶜarḍı daḫı ol ḳadar ola;[53] naẓar-ı müstaḥsen vāḳiᶜ olacaḳ ḳadar ola. Ve bu zevraḳuñ arḍı müsaṭṭaḥ olup kenārları yuḳaru ḳalḳmış ola ve mümkin olduḳça zevraḳa müşebbeh ola.

Baᶜdehu bir şaḫṣ-ı mellāḥ düzeler. Ve anuñ keyfiyyet-i ᶜameli bu ṭarīḳledür ki nuḥāsdan bir göñlek şeklini düzeler ki etekleri ḳıṣa ola. Ve iki ayaḳ şeklini düzüp göñlegüñ etegine yapışduralar ve iki el düzeler. Ve bir kürek düzüp ṣol eli ol küregüñ ṣapına yapışduralar. Ve küregüñ başını zevraḳuñ

---

[53] Metinde "ṭola"

[164ª]

ملاح بودیشی جالوسی اهل مجلس اکا۔ اولوب زورقچقونک
ایچندن اخراج ایدرلر و ینه صو اوستنه وضع ایدرلر و هر
ساعت باشنده حال بو منوال اوزره دور

فصل ثانی

تخته‌دن بر زورق دوزه‌لر که
طولی بر بوچق قارش اولا
و عرضی دخی اول قدر طوله
نظره مستحسن واقع اولا حتی قدر
اولا و بو زورقک اوزری مسطح
اولوب کنارلری یوقارو
قالقمش اولا و ممکن اولدیغجه
دوز تخته اولا بعده بر شخص
ملاح دوزه‌لر و انک کیفیت
عملی بو طریقله‌در که یکسره
بر کوکلک شکلنی دوزه‌لر که اتکلری قیصه اولا و ایکی ایاق شکلنی
دوزوب کوکلک اتکنه یاپشدره‌لر و ایکی اَلْ دوزه‌لر و بر
کورک دوزوب صول الی
اول کورکک صاپنه یاپشدره‌لر
و کورکک باشنی زورقک

arḍına yapışdurup ṣapını mellāḥuñ gögsine ṭayayalar. Ve bir ḫafīf ve mücevvef baş ve boyın düzeler ve bu boynuñ içine bir ḳıṣa lüle vaḍᶜ idüp ucını başuñ ortasına geçüreler ve ucına bunduḳa-i ṣafīr vaḍᶜ ideler. Ve başına daḫı şaḫṣına münāsib bir kisve vaḍᶜ idüp müteᶜaddid küçük delükler deleler. Ve bir düdük yā borı düzüp ṣaġ eline yapışduralar ve borınuñ ucını aġzına yapışduralar. Eger şaḫṣ-ı mezbūruñ aġzını delüp ve borınuñ içini delseler daḫı müstaḥsen vāḳiᶜ olur. Ve göñlegüñ yeñlerini muḥkem sedd itmek gerekdür. Ve boynınuñ göñlegüñ yaḳasına muttaṣıl olan yirini daḫı muḥkem yapışdurmaḳ gerekdür tā ki ünbūb-ı ṣafīrden ġayrı yirden havā çıḳmaya. Ve şaḫṣ-ı mezbūrı zevraḳa muḥkem yapışdura, ammā zevraḳuñ bir ṭarafa meyl itmesinden iḥtirāz ide. Ve ayaḳlarını arḍ-ı zevraḳa

[164ᵇ]

ارضنه یاپشدرب صاپنی ملاکلک کوکسنه طایه یلر وبو خفیف
ومجوّف باشی وبویی دوزه لر وبونیک ایچنه بر قصه لوله وضع
ایدوب اوجنی باشک اورته سنه
کچوره لر واوجنه بند تعبئه ه
صغیر وضع ایده لر و باشنه دخی
شخصه مناسب بر کسوه وضع
ایدوب متعدد کوچک
دلوکلر دله لر و بر دودک
یا بوری دوزوب صاغ
النی یاپشدره لر وبودینک
اوجنی اغزنه یاپشدره لر اکر شخص مزبورک اغزینی دلوب وبودینک
ایچنی دله لر دخی مستحسن واقع اولور و کوکلکک یکلرینی
محکم سدّ اتمک کرکدر
وبونیک کوکلک یاقه سنه
متصل اولان یرینی دخی
محکم یاپشدرمق کرکدر تا که انبوب صعیفودن غیری یردن هوا
چقمیه و شخص مزبورک
دوزقه محکم یاپشدره
اقادوزقک بر طرفه میل اتمه سندن احتراز ایده لر و ایاقلرینی دخی دوزقه

محکم

[١٦٤ب]

muḥkem yapışduralar tā ki göñlegüñ etegi bir miḳdār zevraḳuñ kenārından aşaġa vāḳiᶜ ola.

Ve bunlaruñ emri tamām olduḳdan ṣoñra zevraḳuñ arḍını delüp bir boncuḳ geçüreler yā şemᶜle yapışduralar. Ve boncuġı daḫı delüp zevraḳı saṭḥ-ı mā üzere vaḍᶜ ideler. Ve bir ṭarcehār-ı muṣaḥḥaḥ yā bir ālet-i irtifāᶜla imtiḥān ideler ve lāzım olursa boncuġuñ delügini tevsīᶜ ideler tā ki zevraḳa ol ḳadar ṣu dāḫil ola ki bir sāᶜatde ṭolup ṣuya bata.

Baᶜde ẕālik ṣūret-i zevraḳı tems̱īl idelüm ve tavḍīḥ içün ᶜalāyim naṣb idelüm: Zevraḳuñ ᶜalāmeti "lām-ل"dur ve mellāḥuñ ᶜalāmeti "sīn-س"dür ve aġzındaki düdük ᶜalāmeti "ṭā-ط"dur. Bu şekl üzeredür:

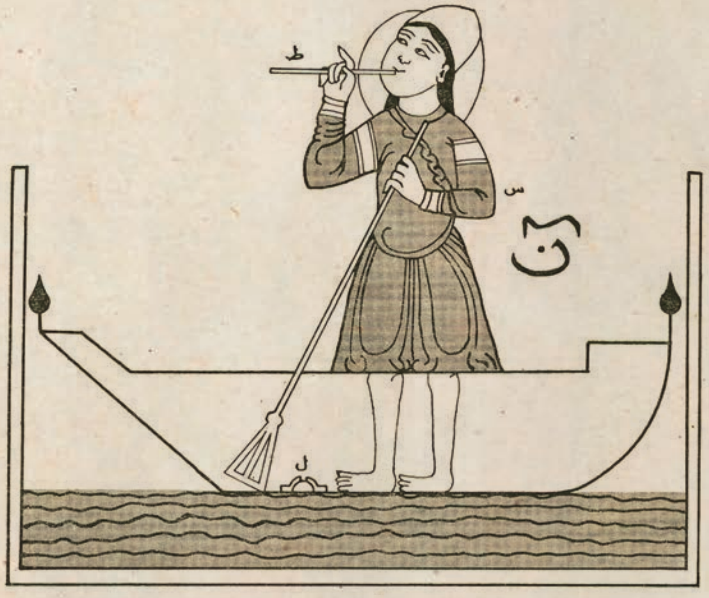

[Şekil 504/174]

[Şekil 504/174]

[165ᵃ]

محکم یاپشدره‌لر تا که کوکلکک آلتی بر مقدار دوزقک کنارندن
اشاغه واقع اولا و بونلرک
امری تمام اولدقدن صکره
دوزقک ارضینی دلوب
بر بونجوغی کچوره‌لر یا شمعله یاپشدره‌لر و بونجغی دخی دلوب
دوزقی سطح ما اوزره
وضع ایلیه‌لر و بر طوجهار
مربع یا بر آلت ارتفاع علا امتحان ایده‌لر و لازم اولورسه بونجغک
دلوکنی توسیع ایده‌لر
تا که دوزقه اولقدر صو
داخل اولا که بو عتله
طولوب صویه باته بغدلک
صورة ذورقی تمثیل
ایلدوم و توضیح ایچون
علامتلر نصب ایلدم

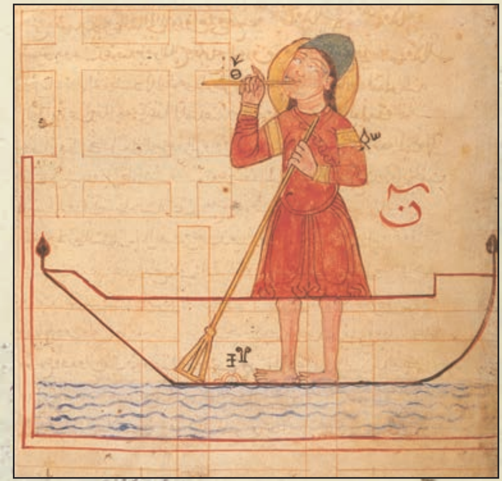

دوزقک علامتی ل در
و ملاحک علامتی س در
و آغزنده کی دودک
علامتی ط در بو شکل اوزره در

Pes vāḍıḥ ve ẓāhirdür ki ḳaçan zevraḳ-ı mezbūr saṭḥ-ı mā üzere vaḍᶜ olunsa taḥḳīḳan zevraḳuñ altından ṣu zevraḳuñ s̱aḳbına duḫūl ider ve dāḫil-i zevraḳda mürtefiᶜ olur tā ki ḳamīṣ-i mellāḥuñ ḫareze eteginüñ çevresine mümāss olur. Ol ḥīnde dāḫil-i ḳamīṣde vāḳiᶜ olan havānuñ maṣrifi ḳalmaz ve zevraḳ mellāḥla batduḳda dāḫil-i ḳamīṣde müctemiᶜ olan havā ᶜunuḳ-ı mellāḥda vaḍᶜ olunan ünbūbı münbaᶜis̱ olur ve andan bunduḳa-i ṣafīre vāṣıl olur ve bir vechile

[165ᵇ]

پس واضح وظاهردر که قچن زورق مزبور سطح ما اوزره وضع
اولنه تحقیقا زورقک آلتندن صو زورقک ثقبنه دخول
ایدر و داخل زورقده مرتفع اولور تا که تمیمی ملاصقک کره
اتکنک جوره‌سنه مماسی
اولور اول حینده داخل
قمیصده واقع اولان
هوانک مصرفی قالمز
و زورق ملاححله هو
یاتدقده داخل قمیصده مجتمع اولان هوا عنق ملاححده وضع اولنان
انبوبه منبعث اولور و اندن بندقۀ صفیره واصل اولور و بر وجهله

صدا

ṣadā ḥāṣıl olur ki ḫafīfü’n-nevm olan kimesne nevminden mütenebbih olmaḳ cāyizdür. Ve maᶜlūm ola ki zevraḳ vaḍᶜ olunan ṣunuñ deriñligi ol ḳadar gerekdür ki zevraḳ ġarḳ olduḳda ṣu mellāḥuñ ketfine vāṣıl ola.

Bi-ᶜavnillāhi taᶜālā bu kitāb-ı ḥikmet-niẓām bir erbaᶜīnde tamām olup şekl-i zevraḳda nihāyet buldı. Ḥaḍret-i Bārī cellet ḥikmetuhu ve ᶜazzet ḳudretuhunuñ biḥār-ı elṭāf-ı bī-kerān ve lücce-i iḥsān-ı bī-pāyānından mutaḍarrıᶜ ve mesʾūl ve mercū ve meʾmūldur ki bāᶜiṡ-i taḥrīr-i kitāb olan ḥaḍret-i saᶜādet-intisābuñ sefīne-i vücūd-ı şerīfleri tünd-bād-ı ḥavādiṡden dāyimā maṣūn u maḥfūẓ olup rākibān-ı emvāc-ı biḥār-ı ıḍṭırāb olan zümre-i fuḳarā-i ᶜulemā enẓār-ı ᶜuyūn-ı ᶜināyetleriyle manẓūr ve melḥūẓ ola ve zevraḳ-ı vücūd-ı nābūdları ḥaḍret-i kerīm-i deryā-nevālüñ nesāyim-i luṭf u cūdları ile lücce-i faḳr u ẕillet ve girdāb-ı ḥayretden ḫalāṣ bula. Temmet.

Beyt:

Umaram luṭfuñ nesīmi irişüp fülk-i dile
Eyleye gird-āb-ı ġamda mevc-i miḥnetden ḫalāṣ

[166ª]

116 yk

صوا حاصل اولور که خفیف النّوم اولان کمسنه نومندن متنبّه
اولمق جائزدر و معلوم اولا که زورق وضع اولنادن صونکه
دوکلکی اولقدر ذکر کدرکه زورق غرق اولدقده صوملاحك
کتفنه واصل اولا بعون الله تعالی بو کتاب حکمت نظام برار بعونه
تمام اولوب شکل زورقده نهایت بولدی حضرت باری
جلّت حکمته وعزّت قدرته نك بحار الطاف بی کران ولجهٔ احسان
بی پایانندن متضرّع و مسئول و مرجو و مأمولدرکه باعث تحریر
کتاب اولان حضرت سعادت انتسابك سفینهٔ وجود شریفلری
تندباد حوادثدن دائماً مصون و محفوظ اولوب راکبان
امواج بحار اضطراب اولان زمرهٔ فقراء علما انظار
عیون عنایتلریله منظور و ملحوظ اولا و زورق
وجود نابودلری حضرت کریم دریا
نوالکدن نسیم لطف وجودلری
ایله لجهٔ فقر و ذلّت و گرداب
حیرتدن خلوص بوله

تمّت

بيت

اومرم لطفك نسیمی ایرشوب فلکدله
ایلیه گرداب غمدن موج محنتدن خلوص

SÖZLÜK

āb: su.

ᶜāc: fildişi.

ᶜacele: araba.

ᶜacele-i meydān: araba yolu.

ᶜacīb: şaşırtıcı.

ᶜacīze: kalça.

aᶜdād: sayılar.

ᶜaḍud: pazı.

aḍyaḳ: daha dar.

āfitāb: güneş.

aġarmak: beyazlaşmak.

aġır: ağırlık.

aġṭiye: kapaklar.

āḫer: diğer.

āḫir olmak: bitmek.

āḫir-i nehār: gün sonu

aḥmer: kırmızı.

aḫter: yıldız.

aḫz itmek: almak.

aḳdār: miktarlar.

aḳṣar: en kısa.

aᶜlā: üst.

ᶜalāmet: işaret.

ālāt: aletler.

ᶜalāyim: alāmetler, belirtiler.

ale'd-devām: devamlı.

ale't-tafṣīl: ayrıntılı olarak.

ᶜamūd-ı mīzān: terazide ağırlıkla yükü karşılaştıran diller, terazi horozu.

andan: sonra.

ᶜan-ḳarīb: yakında.

ᶜarāyis: gelinler.

arāyis-i feḥāvī: mana gelinleri.

arḍ: yer, taban, alt.

ᶜarḍ: genişlik; zemin.

ᶜarḍan: enlemesine, çapraz.

arḳurı: yanlamasına.

ᶜārıḍa: yanlamasına konulan çubuk.

ᶜarīḍ: enli, geniş.

artuḳ: fazla.

āsān: kolay.

aṣfer: sarı.

aṣnāf: türler, çeşit çeşit.

āsumān-taht: tahtı gökyüzü olan.

aᶜṭāf: iyilikler.

ātiye: gelecek olan.

ᶜaṭiyyāt: bağışlar. ihsanlar.

aṭvel: en uzun.

aṭvel-i nehār: en uzun gün.

ᶜāvārıḍ: yanlamasına konulan çubuklar.

ᶜavdet itmek: dönmek.

ᶜavvāde: ud çalan kadın.

ᶜavvāme: şamandıra.

ᶜāyıḳ: engel.

āyīne: ayna.

azacuḳ: azıcık.

ᶜaẓīm: büyük.

bāb: kapı.

bāb-ı maṭḥūn: burmalı musluk, taban valfı.

baca: pencere.

baᶜdehu: ondan sonra.

baᶜde't-tecribe: tecrübe ettikten sonra

baᶜde ẕālik: bundan sonra.

bādī-i naẓar: ilk bakışta.

bağırdaḳ: beşik bağı.

baḥr: deniz.

bāᶜis̱: sebep.

baḳara: inek.

bāḳī ḳalmaḳ: artmak.

bālā: yüksek.

bār: defa.

bārid: soğuk.

bāriz: çıkmış, görünen.

basṭ itmek: yaymak, açmak.

bāṭıyye: büyük kāse.

baṭn: karın.

baṭṭa: kaz.

bāz: doğan kuşu.

bāzī: doğan kuşu.

bāzū: pazı.

bedīᶜa: güzel.

bedīdār: aşikār.

behcet: güzellik.

bekre: makara.

bellūṭ: palamut ağacı (meyvesi)

benādıḳ: küçük toplar.

berāber: eşit.

berāber olmaḳ: denk olmak.

berniyye: kap.

ber-vech-i muᶜtād: alışılageldiği üzere.

bevvāḳ: boru çalan.

bezl itmek: saçmak, dökmek.

bezr-i kettān: keten yağı.

bi-ᶜaynihi: aynı şekilde.

biʾḍ-ḍarūre: mecburen.

biḥār: denizler.

bi-ḥasebi't-ṭāḳa: güç yettiği kadar.

bī-ᶜimād u sütūn: direksiz ve sütunsuz.

bile: ile.

bi'l-külliyye: tamamen.

bināen ᶜalā hāẕā: buna bağlı olarak.

binkām: su saati.

biʾr: kuyu.

bū: koku.

bud: but.

buᶜd: uzaklık.

būḳ: boru.

bunduḳa: bilye, küçük top.

burma: su musluğu.

buṭᵓ: yavaş.

bülbüle: içine sıvı konan aletlerde emzik.

büköndi: büküntü, kıvrım.

bürke: havuz.

büyūt: evler.

büzāl: muşluḳ.

caᶜbe: silindir oluk.

cālis: oturan.

cānibeyn: iki taraf.

cebīn: alın.

cedy: oğlak burcu.

celī: açık, aşikār.

celīle: büyük.

cenb: kenar.

cerīde: defter, kitap.

cevārī: cariyeler.

cevze: yuvarlak ve içi boş ceviz şeklinde nesne.

ceẕb etmek: çekmek.

cihāt: yönler.

cilve-ger: yüz gösteren.

cizᶜa: boncuk.

curᶜa: kadehte içkiden kalan bakiye.

cülūs itmek: oturmak.

cüz: parça.

cüz-be-cüz: parça parça, sırayla.

çarḫ-ı būḳalemūn: değişken tabiatlı felek.

çārpāre: iki ya da dört parçalı zilli enstrüman.

çengāl: çengel.

çengiyye: çenk çalan.

çevgān: çevgen, değnek.

çıraḳba: şamdan.

çıraḳma: şamdan.

çigin: omuz.

çizilmek: çözülmek.

dābbe: hayvan.

ḍaᶜf: kat.

ḍaᶜīf: zayıf.

dāyire-i tāmme: tam daire.

daḳīḳ: ince.

dāmen: etek.

ḍamīr: gönül.

ḍamm itmek: eklemek.

ḍarb itmek: metali işlemek için dövmek.

defᶜaten: bir anda.

deff: def.

deffāfe: def çalan.

deḳal: sırık.

dekke: sofa, platform.

dem: kan.

dendāne: diş.

dendānelü dūlāb: dişli çark.

derābzīn: tırabzan.

derāhim: dirhemler.

deriñ: derin.

destmāl: mendil.

ḍılᶜ: kenar.

dıraḫt: ağaç.

dībā: ipek.

dil-firīb: hoş, göz alıcı.

dīn-perver: dindar, dine bağlı.

dīvār: duvar.

doḳmaḳ: tokmak.

dögeç: tokmak.

dögme: dövülmüş, düzlenmiş.

duḫter: kız.

dūlāb: çark.

dūlāb-ı kāmil: etrafı bütünüyle dişli olan çark.

dūlāb-ı keffe: kepçeli çark, su dolabı.

dūlāb igi: çarkın ortasından geçen çubuk.

dühn: yağ.

dühn-i senderūs: dağ servisinden elde edilen bir tür yağ.

dürc: kutu.

dürer-i gurer: parlak inciler.

dürūd: dua.

düstūr: düzenleme çizelgesi, regülatör.

düzmek: yapmak; düzenlemek; düzeltmek.

ebkār: bakireler.

ebvāb: kapılar.

ebyaḍ: bembeyaz.

ecrām-ı ᶜulviyye: gök cisimleri.

ednā: en az.

eḥāsin: en güzelleri.

efkār: fikirler.

eflāk: gökler.

eglenmek: beklemek.

eḳall: en az.

elṭāf: bağışlar.

elvān: renkler.

emākin: yerler.

emāret: beylik, hükümdarlık.

emkine: yerler.

emkine-i muḫtāre: istenilen yerler.

enfās: nefesler.

enḥā: çeşit çeşit.

enīḳa: güzel.

enseb: çok uygun.

envāᶜ: türlü türlü.

enzel: daha aşağı.

erbāb-ı ebṣār: akıl sahipleri.

erbāb-ı luġat: dilciler.

erbāb-ı nevbet: sıra bekleyenler.

erbāb-ı rüsūḫ: inceliklere nüfuz eden ālimler.

erbāb-ı ᶜuḳūl-i ḳāṣıra: zayıf akıllılar.

erfaᶜ: daha yüksek.

eṣābiᶜ: parmaklar.

esāfil: en altlar.

esāṭīn: direkler.

eṣbāġ: boyalar.

esfel: en alt kısım, taban.

eṣḳāb. delikler.

esved: kapkara.

eşcār: ağaçlar.

eşkāl: şekiller.

eşribe: şaraplar, içecekler.

eṭvār: hareketler.

evān: zaman.

evānī: kapkacak.

evc: en üst nokta.

evḳāt-ı ṣalavāt: namaz vakitleri.

evsaᶜ: daha geniş.

evtār: teller.

evvel-i nehār: gün başlangıcı.

eydā: eller.

eyvān: eyvan.

eymen: en sağ.

eẕhān: zihinler.

ezhār: çiçekler.

eẕkiyā: zekiler.

eẕnāb: kuyruklar.

faḫiẕ: uyluk, but.

faḫiẕeyn: insanın iki uyluğu.

fāriġ: boş.

fāriġ olmaḳ: boşalmak.

fāris: atlı, ata binen.

farḳ: tepe.

Farḳadān: Kutup yıldızları.

farḳ olunmaḳ: ayırt edilmek.

fās: balta.

faṣd: vücuttan kan almak.

faṣl itmek: ayırmak.

fāyiḳa: seçkin, güzel.

fāḍıl: fazla.

faḍla-i ḫārice: çıkıntı.

feḍāyil: faziletler.

feḥvā: anlam.

feḥāvī: anlamlar.

felekü'l-burūc: burçlar kuşağı, zodyak.

fels: altın ve gümüş olmayan para, pul.

fenneyn: iki fen.

fer: güzel.

ferecī: yünden mamul bir elbise.

feres: at; anahtar.

fermān-fermā: hükmü geçen.

fetīl, fetīle: fitil.

fevāyid: faydalar.

feverān itmek: yükselmek.

fevvāre: fıskiye.

feys̱ūn: burmalı musluk.

feyyāl: filci, fil sürücüsü.

fī-diyārinā: diyarımızda.

fī-ḳalīlin mine’z-zamān: kısa sürede.

fikret: düşünce.

fikr itmek: düşünmek.

fi’l-ḥāl: hemen.

fi’l-mes̱el: adeta.

finkān: saat.

fitr: baş parmak ile şehadet parmağı uçları arasındaki mesafe, sere.

fiḍḍa: gümüş.

fuṣūl: fasıllar.

fülūs: altın ve gümüş olmayan paralar, pullar.

fürce: açık yer.

fürce-i hilāliyye: hilal şeklinde yarık.

gāv: sığır; öküz.

ġavr itmek: batmak.

ġāyet: son.

ġāyetde: hayli.

geh: bazen.

geñ: geniş.

geñşek: gevşek.

geñşemek: gevşemek.

gerd: toz.

gerden: boyun.

gerdūn-veḳār: felek gibi ağır başlı.

ġılāf: dış kap, kılıf.

ġıṭā: kapak, örtü.

ġıṭā-i müsaṭṭaḥ: düz kapak.

gird-bād: rüzgār hortumu.

girü: tekrar.

ġonçe: gonca.

göñlek: gömlek.

götüri: bütün.

ġulām: çocuk.

gūn-ā-gūn: türlü türlü.

gūne: çeşit.

ġurāb: çengel.

ġurer: parlak.

ġurūb: batmak.

gūş-ı cān: can kulağı.

gūş-ı hūş: akıl kulağı.

gūy: top.

gücle: zorlayarak.

gül-reng: gül renkli, kırmızı.

ḫaber: bilgi.

ḫabī: saklı.

ḫābiye: su haznesi, rezervuar.

ḥacele: gelinin süslendiği oda.

ḥadīd: demir.

ḫādim: hizmetçi.

ḥadīḳa: bahçe.

ḫafāyā: esrar.

ḫāffe: kenar.

ḫafī: gizli.

ḫafīfü'n-nevm: uykusu hafif.

ḥafr itmek: kazmak.

ḫafḍ itmek: indirmek.

ḥamel: koç burcu.

ḫāmis. beşinci.

ḥaml itmek: taşımak.

ḥaniyye: bükülmüş kısım.

ḫarāce: kerevet, çardak; dirsek.

ḫareze: delikli boncuk.

ḫāricetü'l-imkān: imkān dışı.

ḫarḳ: yarık.

ḫarḳa: yarık.

ḫarḳ etmek: yarmak.

ḫarm-ı müs̱elles̱: üçgen yarık.

ḥārr: sıcak.

ḥāsib: ölçücü.

ḫaşeb: ağaç.

ḫaṭīr: büyük, ulu.

ḫāṭır: gönül.

ḫaṭṭ: çizgi.

ḥaṭṭ itmek: indirmek.

ḫaṭṭ-ı müstaḳīm: düz hat, dikey çizgi.

ḫavf itmek: korkmak.

ḥavl: çevre.

ḥavḍ: havuz.

ḥāyiṭ: duvar.

ḫayme: çadır.

ḫayṭ: ip.

ḫayṭayn: iki ip.

ḥaḍar: barış zamanı.

ḥaḍīḍ: alçaklık.

ḫazīne: hazne.

hemīn sāᶜat: o an; yalnız.

heyᵓet: şekil.

heyᵓet-i ḫāriciyye: dış görünüm.

ḫıdmet: kat, huzur; hizmet.

ḫıṭṭa: bölge.

ḥicāb: örtü.

hikem: hikmetler.

ḥikmet-meşḥūn: hikmetli.

ḥikmet-nişāb: hikmetli.

himem: himmetler.

ḥīn: vakit.

ḫızāne: hazne.

ḥufre: delik, çukur.

ḥuḳḳ: delik.

ḥuḳḳa: kap.

ḥuḳḳ-ı zemr: çubukta ses deliği.

ḫums: beşte bir.

hūş: akıl.

ḫuṭūṭ: çizgiler.

hümāyūn: uğurlu.

ıssı: sıcak.

iᶜāde: tekrar.

iᶜāde itmek: tekrar etmek.

ibrāz ey: göstermek.

ibre: iğne.

ᶜibret-nümūn: ibretli.

ibrīşim: ipek.

ictihād: gayret.

idāre itmek: döndürmek.

idḫāl itmek: sokmak.

ifrīz: çıkıntı, friz.

ifsād eylemek: bozmak.

ig: bk. dūlāb igi

iḫtilāṭ: birleştirmek.

iḫtirāᶜ itmek: icat etmek.

iḫvān-ı tevᵓemān: ikiz kardeş.

ilhām-peẕīr: ilham kabul edici.

ilḳā itmek: boşaltmak.

ilṣāḳ itmek: yapıştırmak.

iltmek: iletmek.

imāle itmek: uzatmak.

ᶜimāme: sarık.

imtiḥān itmek: test etmek.

imtilā: dolmak.

ᶜinān: dizgin.

ᶜinde'l-ᶜamel: hareket sırasında.

ᶜinde't-tecribe: tecrübeyle.

inḫifāḍ: aşağı inmek.

inḥirāf: eğik olmak.

inḥiṭāṭ: aşağı inmek.

iniş: aşağı doğru eğimli.

inḳıyād: boyun eğmek.

intifāᶜ: yararlanmak.

inṭivā: katlanmak.

irgürmek: eriştirmek.

irtifāᶜ: yükseklik.

iṣbaᶜ: parmak.

isbāġ: tamamlamak.

iṣdār itmek: meydana koymak.

isfādirve: tunç.

istidāre: dönme.

istimāᶜ eylemek: işitmek.

istimdād: yardım dilemek.

istivā: denge.

işᶜāl olmaḳ: yakılmak.

iştibāk: bağlamak.

iṭāle-i fikr: sözü uzatmak.

iṭār: elek kasnağı şeklinde çember.

itmām itmek: tamamlamak.

ittikā itmek: dayanmak.

iṭṭılāᶜ: vakıf olmak.

ittiṣāl: bitişik olmak.

izā: mukabil, karşı.

ᶜiḍāde: kapı sövesi.

ᶜiẓam: büyüklük.

iẕᶜān: kavrama.

iẕḫir: Mekke toprağı da denilen bir bitki adı.

kaᶜb: ayak.

kaᶜb-ı māᵓide: sofra ayağı.

ḳabb-ı mīzān: terazi kolu.

ḳābil olmaḳ: elverişli olmak.

ḳābiḍ: tututu.

ḳabḍ etmek: tutmak.

ḳabḍa-i ḳudret: kudret eli.

ḳaçan ki: ne zaman ki.

kāġad: kāğıt.

kāġad-i muḳavvā: mukavva kāğıt.

ḳadem: ayak.

ḳaḍīb: çubuk.

ḳadr: miktar; eşit.

ḳadr-i ḥācet: ihtiyaç miktarı.

kāfil: kefil.

ḳalansuve: uzun külah.

ḳalīl: az.

ḳalīlü'n-nefᶜ: faydası az.

ḳamᶜ: huni.

ḳamer: ay.

ḳāmet: insan boyu.

ḳāmet-i bālā: uzun boy.

ḳamīṣ: gömlek.

ḳamu: hep.

ḳamusı: hepsi.

ḳanġı: hangi.

ḳaᶜr: dip, taban.

ḳarīb: yakın.

ḳarrād: maymuncu.

ḳaṣᶜa: kāse, kap.

ḳaṣr: kasır, köşk.

ḳāṣıra: noksan.

ḳaṣīr: kısa.

ḳaṭᶜ itmek: kesmek.

ḳāṭıᶜ: ayıran.

ḳavāᶜid: kurallar.

ḳavāyim: sofanın ayakları.

ḳavs: yay, eğik çizgi.

ḳāyim: dik.

ḳāyime: payandalar, ayaklar.

ke-ennehu: adeta.

keff: aya.

keffāt: kefeler.

keffe: kepçe; terazi kefesi.

keffelü dūlāb: kepçeli çark, su dolabı.

kefgīr: kevgir.

kemā-kān: olduğu gibi.

kendere: doğan kuşunun oturduğu

künde denilen nesne..

kepce: su dolabının su aktaran kaşıkları.

kerevet: çardak.

kes̱īrü’l-ᶜamel: çok işlevli.

ketb olunmaḳ: yazılmak.

ketf: omuz.

kevs̱el: gemiyi idare edenin bulunduğu kıç kısım.

keyfiyyet-i ᶜamel: uygulama biçimi.

keyle: bir ölçü birimi.

ḳıdr: kap, kāse, çömlek.

ḳımāṭ: bağırdak, kundak bezi.

ḳındīl: kandil.

ḳırd: maymun.

ḳıṭᶜa: parça.

kifef: kefeler.

kimesne: kimse.

kīzān: testiler; kovalar.

kūçek: küçük.

ḳudūm: ayaklar.

ḳudūr: çömlekler.

ḳufl: kilit.

ḳulle: kule.

ḳurṣ: yassı ve yuvarlak cisim, disk.

kūşe: köşe.

ḳurṭ: küpe.

ḳuṭr: çap.

kūze: testi; kova.

kübrā: en büyük.

kümm: yen.

kümūn: pusu.

küngüre: burç.

küre: ṭop.

küttāb: kātipler.

lā-ale’t-taᶜyīn: rast gele bir şekilde.

lā-cerem: şüphesiz.

leben: süt.

leḥmlemek: lehimlemek.

lehv: eğlence.

leṭāyif: güzellikler.

levḥ: levha, yazı tahtası.

levn: renk.

levze: badem.

leyl: gece.

liḥye: sakal.

lüle: boru.

mā-ᶜadā: dışında, başka.

mā-beyn: ara.

mā-faḍal: ziyade olan kısım.

maḥaṭṭ: alçak.

maḫdūm: kendisine hizmet edilen kimse.

maḫlūṭ: karışık.

maḫrec: çıkış.

maḫrūk: delinmiş, oyulmuş.

maḫrūṭh’ş-şekl: konik.

māʾide: sofra.

maḳbaḍ: kulp.

maḳbūl: makbul.

maᶜḳūd: kararlaştırılmış.

maḳūle: tür.

maᶜlūmu’l-ḳadr: malum miktarda.

manṣūbe: dik, dikilmiş.

maṣabb: akma yeri.

maṣnūᶜ: yapılmış.

maṣrif: kullanım yeri.

maṭbūᶜ: tabiata ve zevke uygun.

maᶜṭūf: egri.

māḍī olmaḳ: geçmek.

maḍrūb: dövülmüş.

mebsūṭ: düzlenmiş, yassı.

mebṭūḥ: yatay.

mecālis: meclisler.

mecāz-ı mā: su kanalı.

mechūd: gayret.

medāyiḥ: övgüler.

medd itmek: uzatmak.

mefrūḍī: farz edilmiş olan.

meftūḥ: açık.

mefṣūd: kan alınan kişi.

mehābet: görkemli, ulu.

meḥāsin: güzellikler.

meḥāvī: mazmunlar.

mehmā-emken: olabildiğince.

mekşūf: açılmış.

mektūb: yazılı.

mellāḥ: denizci.

memdūd: uzatılmış.

memlū: dolu.

memzūc: karışık.

menāre: minare.

menfeẕ: çıkış yeri.

menḳūş: nakışlı.

menzilet: derece.

merākiz: merkezler.

merfūᶜ: yükselmiş.

merī: gösterge.

merre-i evvel: ilk defa.

meṣārīᶜ: kapı kanatları.

mesdūd: kapalı.

mes̱ḳūb: delik, delinmiş.

mesned: taht.

mestūr: gizlenmiş.

meşdūd: sarılmış.

meşrūḥ: açıklanan.

mevāḍiᶜ: mevziler, yerler.

mevāḳiᶜ: yerler.

mevāzīn: mizanlar.

mevḳūfun ᶜaleyh: öğrenilmesine bağlı.

mevḍiᶜ-i teḳāṭuᶜ: kesişme yeri.

mevḍūᶜ: konulmuş.

meymūn: uğurlu.

mezbūr: daha önce adı geçen.

mezbūreyn: daha önce adı geçen iki şey.

meẕkūr: daha önce adı zikredilen.

mıṣrāᶜ: kapı kanadı.

miġrafe: kepçe.

mīḫ: çivi; kazık.

miḥver: mil.

miḥver-i dūlāb: çark mili.

miḥver-i muntaṣıb: dikey mil.

midaḳḳ: tokmak.

mikebbe: kubbe, havuz üstünde bulunan kubbe.

miḳleb: su çıkışını sağlayan boru, sifon.

mikyāl: ölçek.

mīnā-gūn: lacivert renkli.

minaṣṣa: gelinin oturduğu kürsü.

min-baᶜd: bundan sonra..

minḳār: gaga.

mirāren: defalarca.

mirᵓāt: ayna.

mirfaḳ: dirsek.

mīrzeb: oluk.

mis̱ḳab: burgu.

mismār: çivi.

misṭara: cetvel.

mişmaᶜ: şamdan, mumluk.

miṭraḳa: çekiç.

mīzāb: su oluğu.

mīzān: terazi; terazi burcu.

mizmār: düdük.

muᵓaḫḫar: arka, geri.

muᶜaḳḳar: orta kısım.

muᶜallaḳ: asılı.

muġarbel: kalbur gibi, kalbur gibi delikli.

muḥaddeb: arka.

muḥāḳ: ayın görünmez olma hāli.

muḫarrece: çıkıntı, mukarnas.

muḥarref: eğik.

muḫarrem: delikli.

muḥarrik: harekete geçiren.

muḥāzī: hizalı, hizasında olan.

muḥīṭ: etraf, çevre.

muḥkem: sağlam, sert.

muḥtebis olmaḳ: hapsolunmak.

muḫtefī olmaḳ: gizlenmek.

muḳaddem: önce.

muḳaddemāt: öncüller.

muḳaddemāt-ı yaḳīniyye: kesin öncüller.

muḳarnas: çıkıntılı süsleme.

muḳavver: oyulmuş.

mukḥule: sürme kabı; mil yatağı.

munfaṣıl olmaḳ: ayrılmak.

munḳaṭıᶜ olmaḳ: kesilmek.

munṣabb olmaḳ: dökülmek.

munṭabıḳ: uygun.

muntaṣıb: dik, dikey.

muntaṣıf: yarı.

murabbaᶜ: dörtgen; bağdaş kurmuş hālde.

murabba-ı mütesāvī: eşkenar dörtgen.

murabbaᶜāt: dört köşeliler.

murġ: kuş.

muṣaḥḥaḥ: düzeltilmiş.

muṣāḥib: arkadaş.

muṣammet: içi dolu.

muṣannif: müellif.

muṣavver olmak: çizilmek, resmedilmek.

muşṭ: tarak.

muᶜtedil: ılık.

muṭṭaliᶜān: vakıf olanlar.

muẓlim: karanlık.

mücevvef: içi boş.

müctemiᶜ olmaḳ: toplanmak.

müdevver: yuvarlak.

müᵓellef: meydana gelmiş.

müfāraḳat itmek: ayrılmak.

müheyyā itmek: hazırlamak.

mühimmāt: gerekli şeyler.

mühre: boncuk, küçük top.

mükevkeb: yıldızlarla dolu.

mülābese: benzeşme.

mülāṭafe itmek: eğlenmek.

mülebben: çerçeve.

mülevven: renklenmiş.

mülṣaḳ: bitişik, bağlı.

mülūk: hükümdarlar.

mümāss: temas etmiş, değmiş.

mümtedd olmaḳ: uzamak, sürmek

münᶜaṣır olmaḳ: sıkışmak.

münbaᶜis̱ olmak: akmak, çıkmak.

münehher: makara gibi ip sarma yeri olan.

münevver olmaḳ: aydınlanmak.

münferic: açık.

münfetiḥ olmaḳ: açılmak.

münḫafiḍ: aşağa inen.

münḥanī olmaḳ: eğilmek.

münḥarif: eğik olan.

münḥaṭṭ: alçak.

münhedim olmak: kaybolmak, belirsiz olmak.

münīr: parlak.

münḳalib olmak: değişmek.

münsedd olmaḳ: kapanmak.

münteşir olmaḳ: yayılmak.

mürtefiᶜ: yükseltilmiş.

mürtefiᶜ olmak: yükselmek.

mürūr-ı eyyām: zamanla.

mürūr itmek: geçmek.

müs̱aḳḳal: ağır.

müsāmet olmaḳ: karşı gelmek, mukabil olmak.

müsaṭṭaḥ: düz.

müsebbiḥa: şehadet parmağı.

müs̱elles: üçgen.

müs̱emmen: sekizgen.

müstaḥsen: güzel.

müstaṭīl: uzun.

müstaḍī olmaḳ: ziyalanmak.

müstedīr: değirmi.

müstefīd: istifade edici.

müsteṭāb: hoş.

müstevcib: layık olan.

müşābehet: benzerlik.

müşebbek: şebekeli.

müştemil: içeren.

müteʾaḫḫirīn: sonrakiler.

mütebeddil olmaḳ: değişmek.

müteḫanniḳ olmaḳ: daralmak, sıkışmak.

müteḳaddimīn: öncekiler.

müteḳārib: birbirine yakın olan.

müteḳāribe olmaḳ: yaklaşmak.

mütenebbih olmaḳ: haberdar olmak..

mütevāṣıl olmaḳ: sürekli erişmek.

mütevassiṭ: orta.

müvācehe: karşı taraf.

müvāzī: denk, beraber.

müverred: gül renkli.

müzāvele: meşgul olmak.

müẕehheb: altınla işlenmiş.

nāb: diş.

nāfiẕ: içine giren.

nāfiẕ olmak: girmek, içine işlemek.

nāḥiye: kenar.

naḳḳāre: nakkare.

naḳḳāre-zen: nakkare çalıcı.

naḳṣ: eksik.

naṣb itmek: koymak, dikmek.

nāy: ney.

nā-yāb: bulunmaz.

nāy-zen: neyzen.

nāzil: inen, sarkan.

nāzil olmaḳ: inmek.

naẓīr, naẓīre: benzer.

nefḫ itmek: üflemek.

nehār: gündüz.

nehr: makarada ip konan kısım.

nehr itmek: çukur açmak.

nerdübān: merdiven.

nermādece: bir ucu çıkıntılı bir ucu girintili menteşe.

nesāyim: rüsgārlar.

netāyic: sonuçlar.

nev-ᶜarūs: taze gelin.

nevbet: sıra.

nevbet-be-nevbet: sırayla.

nevbetī: nöbetçi.

nevm: uyku.

nıṣf: yarım.

nıṣf-ı dāyire: yarım daire.

nice: nasıl.

niçe: çok.

niḳāb: yüz örtüsü.

nikāt: nükteler.

nis̱ār: saçı.

nuḥās: bakır.

nuḳūş: desenler.

nüdemā: nedimler, padişahların yakınında bulunanlar.

nüfūs-ı ṭayyibe-i insāniyye: insanların güzel ruhları.

nüh felek: dokuz gezegen (güneş dahil).

nüvāziş: bağışlama, ihsan.

nüzūl ü ṣuᶜūd: inip çıkma.

oyundı: delik, oyulmuş nesne.

pāre: parça.

pāy-ı pergār: pergelin sabit duran ayağı.

pekinmiş: kapanmış.

pekitmek: kapatmak.

perkidmek: sağlamlaştırmak.

pes: sonra.

pīrāye: süs.

pīşvā: önder.

pür: dolu.

rābiᶜ: dördüncü.

raḳabe: boyun.

raḳam olunmaḳ: yazılmak.

rāst: sağ.

ravḍa: bahçe.

rāyiḳa: güzel.

reᵓfet: yücelik.

refīᶜa: yüksek.

refᶜ itmek: yükseltmek, kaldırmak.

reᵓīs: önder.

reᵓislik: gemilerde kaptan köşkü.

reᵓs: baş.

reᵓs-i biᵓr: kuyu başı.

reᵓs-i ḳalem: kalem başı.

reṣāṣ: kalay.

resm itmek: çizmek.

revşen: pencere.

reyḥānī: saf şarap.

reze: söve; kapı ve pencerenin yerleştiği kasa.

rezeyā: söveler.

riᶜāyet: gözetme.

ricl: ayak.

rīş: tüy.

riyāḍ: bahçeler.

rubᶜ: dörtte bir.

rubᶜ-ı dūlāb: dörtte birlik kısmı dişli olan dolap, çeyrek dolap.

rubᶜ-ı meskūn: (Eski telakkiye göre yedi bölüme ayrılan dünyanın ancak dört bölümü insan yerleşimine uygundur.) Dünyanın yerleşim yerleri.

ruḫām: mermer.

rumḥ: mızrak.

ruᵓus: başlar.

rükbe: diz.

rükn: duvar; direk.

rütbe: mertebe.

saᶜādet-ḳarīn: saadetli.

sāᶜat-i müsteviyye: zaman aralıkları eşit olan saat.

ṣabb itmek: dökmek.

ṣadā: ses.

sādis: altıncı.

ṣadr: ön, göğüs.

ṣāfī: saf.

ṣafīr: öten.

ṣaġīr: küçük.

ṣaḥāyif: levhalar.

ṣāḥib: arkadaş.

ṣaḥīfe: levha.

ṣaḥīḥa: sahih, sıhhatli.

saḥḳ itmek: dövmek.

ṣāᶜid: elle dirsek arası.

sābıḳan: önceden.

ṣabī: çocuk.

ṣaḥīḥü'l-istidār: tam yuvarlak.

ṣāᶜid: çıkan, yükselen.

sāḳ: topuk; gövde.

ṣalavāt: namazlar.

s̱ālis̱: üçüncü.

ṣanc: zil.

s̱ānī: ikinci.

s̱āniyen: ikinci defa.

ṣannāc: zilci.

sāḳ: topuk.

sāḳıṭa: mandal.

s̱aḳb: delik.

saḳf: gök.

sākiyye: kanal.

s̱aḳīl: ağır.

ṣalāye: mermer havan.

ṣalīb: haç.

s̱ālis̱: üçüncü.

ṣāmit: sessiz.

s̱ānī: ikinci.

s̱āniyen: ikinci olarak.

saṭḥ: yüzey.

ṣavālic: çomaklar.

ṣavlecān: çomak.

ṣāyib: doğru, gerçek.

sāyir: diğer.

s̱ebt olunmak tespit edilmek.

sedd itmek: kapatmak.

seffūd: şiş, çubuk.

sefīne: gemi.

sehm: ok.

selāsil: zincirler.

selāṭīn: sultanlar.

selef: öncekiler.

semek: balık.

s̱emere: meyve.

semk: tavan.

semt: yön.

senām: sırt, hörgüç.

senderūs: dağ servisi [yağı.]

senderūslamak: servi yağıyla yağlamak.

seraṭān: yengeç burcu.

sere: baş parmak ile şehadet parmağı uçları arasındaki mesafe.

serīr: taht.

serīᶜü'l-ḥareke: hareketi hızlı.

serpūş: başlık.

setr itmek: örtmek.

sevād: siyah renk.

sevsen: susam çiçeği.

sevsene: susam çiçeği.

seyelān itmek: akmak.

seyf: kılıç.

seyr itmek: hareket etmek.

sezāvār: layık.

ṣıġār: küçükler.

ṣınf: sınıf.

ṣırça: cam.

ṣıyānet: koruma.

siᶜa: genişlik.

sidād: tıkaç.

s̱iḳāle: ağırlık, ağırlık için kullanılan nesne.

s̱iḳlet: ağırlık.

silsile: zincir.

sini: sofra.

sinpāre: zımpara.

sipās: şükür.

sitt: altı.

ṣovuḳ: soğuk.

sögünmek: sönmek.

söve: kapı ve pencerenin yerleştiği kasa, çerçeve.

söyündürmek: söndürmek.

s̱uᶜbān: büyük yılan, ejder.

ṣubḥ: sabah.

s̱uḳbe: delik.

s̱uḳūb: delikler.

ṣunᶜ: yaratma.

ṣuᶜūd itmek: çıkmak, yükselmek.

ṣuver: suretler, şekiller.

süflā: aşağı.

sükerrece: mil yatağı.

s̱ülüs̱: üçte bir.

s̱ülüs̱ān: üçte iki.

s̱ümme ve s̱ümme: böylece devam eder.

s̱ümn: sekizde bir.

süñü: mızrak.

sürme-dān: sürme kabı.

şāḳḳa: güç, zor.

şāḳūl: şakül.

şarāb-ı aḥmer: kızıl şarap.

şarāb-ı aṣfer: sarı renkli şarap.

şarāb-ı müverred: gül renkli şarap.

şarāb-ı reyḥānī: saf şarap.

şaẓiyye: parça (çubuk için)

şeb-çerāġ: parlak.

şebeh: pirinç.

şebīh: benzer.

şebīh olmaḳ: benzemek.

şibr: karış.

şefe: dudak.

şefre: büyük bıçak.

şemᶜ: mum.

şemᶜa: mum.

şemᶜ-dān: şamdan.

şems: güneş.

şerāyif: değerli nesneler.

şürfe: kenar, şerefe.

şeş: altı.

şeyʾen-fe-şeyʾen: yavaş yavaş.

şeẓayā: parçalar (çubuk için)

şol: şu.

şühūd: görülme.

şüyūḫ: ileri gelenler.

tābende-manẓar: aydın yüzlü.

ṭabbāl: davulcu.

ṭabl: davul.

tāb-nāk: parlak.

taᶜdīl etmek: düzeltmek.

ṭaffāfe: şamandıra.

ṭāfiye olmaḳ: su üzerinde durmak.

taġyīr eylemek: değiştirmek.

teḫannuḳ itmek: daralmak, sıkışmak.

taḥḳīḳ: gerçekleştirmek.

taḥsīn: güzelleştirme.

taḥt: alt.

taḫrīḳ itmek: oymak.

taḳrīb: kavramak, zihinde canlandırmak.

taḳsīr itmek: kısaltmak.

ṭaḳṭīᶜ: bölümlere ayırmak.

ṭāliᶜ: talih.

taᶜlīḳ itmek: asmak.

tanẓīf olunmaḳ: yıkanmak.

ṭapınmaḳ: minnet için baş eğmek.

ṭapu ḳılmak: selam vermek.

ṭarcehār: kāse şeklinde su kabı.

ṭard itmek: uzaklaştırmak.

ṭarḥ itmek: koymak; çıkarmak.

tarṣīs itmek: kalaylamak.

ṭās: kāse.

taṣḥīḥ: düzeltmek.

ṭast: leğen.

tasṭīr: yazmak.

ṭaşra: dışarı.

ṭaşt: leğen.

ṭavīl olmak: uzamak, uzun olmak.

ṭavḳ: halka.

ṭayanmak: dayanmak.

ṭāyir: kuş.

ṭayr: kuş.

ṭayyibe: güzel.

taḍyīḳ: daraltmak.

teᶜassür olmaḳ: zorluk olmak, zor olmak.

tebāşir-i ṣubḥ: sabah aydınlığı.

tecāvüz itmek: geçmek.

tecrīd: arındırmak.

tecvīf: boş yer, yarık.

teʾemmül: düşünmek.

tefaḥḥus̱: incelemek.

tefāṣīl: ayrıntılar.

tefrīḥ: ferahlandırmak.

teḳāṭuᶜ etmek: kesişmek.

teḳāṭur itmek: damla damla akmak.

tekerlenmek: yuvarlanmak.

tekmīl itmek: tamamlamak.

telbīs itmek: giydirmek, kaplamak.

telvīn: süslemek, renklendirmek.

temkīn: mümkün kılmak.

tenşīf itmek: kurulamak.

tenşīṭ: neşelendirmek.

tennūr: musluk burmasının içine girdiği değirmi yer.

terbīᶜ: dört kısma bölmek.

terece: pencere.

tesfīṭ: yassılatmak, yassı şekle getirmek.

tetābuᶜ itmek: sıralanmak, peş peşe gelmek.

tevaḳḳuf itmek: beklemek, durmak.

tevʾemān: ikiz.

tevsīᶜ: genişletmek.

ṭıbāᶜ: tabiat.

ṭılā itmek: sıvamak.

timür: demir.

ṭolunmaḳ: batmak.

tuc: tunç.

ṭūl: uzunluk.

ṭūlānī: uzunlamasına.

ṭurġurmaḳ: ayakta tutmak.

tügme: düğme.

ᶜudūl olmaḳ: vaz geçilmek.

ufḳ-ı maşrıḳ: batı ufku.

ufḳ-ı maġrib: doğu ufku.

uḫrā: diğer.

uḫt: çift.

ᶜukkāz: başı topuzlu asa.

ᶜuḳūl-i ḳāṣıra: aklı zayıflar.

ūlā: birinci.

ᶜulüvv: yücelik.

ᶜulvī: yukarı.

ᶜulyā: en yukarı.

ᶜumḳ: derinlik.

ᶜunuḳ: boyun.

ᶜurūc itmek: yükselmek.

ᶜurve: kulp.

usṭuvāne: silindir şeklinde direk.

uzun: uzunluk

ünbūb: boru.

ünbūb-ı daḳīḳ: ince boru.

ünbūb-ı ḳaṣīr: kısa boru.

ünbūb-ı kebīr: büyük boru.

ünbūb-ı ṣafīr: ötücü boru.

ünbūb-ı vāsiᶜ: geniş boru.

üns̱ā: muslukta borunun girdiği dişi kısım

ütrücce: turunç.

vāsiᶜ: geniş.

vaṣl itmek: bitiştirmek.

vech: yüz.

vech-i meşrūḥ: açıklandığı şekilde.

verā: geri.

veted: kazık.

vezn: ağırlık, ölçü.

vuḍū: abdest.

vüsᶜat: genişlik.

yap yap: yavaş yavaş.

yed: el.

yelek: kuş kanadındaki kalemli tüy.

yemīn: sağ.

yesār: sol.

yigirmi: yirmi.

yumaḳ: yıkamak.

yuvalaḳ: top.

yümnā: sağ.

yüsrā: sol.

ẓahr: arka, sırt.

zāmire: düdük çalıcı.

zāviye: köşe.

ẕāviye-i ḳāyime: dik açı.

zāyid: fazla.

ẕeker: musluk borusu.

ẕeneb: kuyruk.

zevāyā-yı ḳāyime: dik açılar.

zevraḳ: gemi.

z̲eyl: etek.

ziflemek: zift sürmek.

ẓufur: tırnak.

ẓunūn: zanlar.